

**KATOLICKI UNIWERSYTET LUBELSKI**  
**JANA PAWŁA II**  
**WYDZIAŁ TEOLOGII**  
**INSTYTUT NAUK TEOLOGICZNYCH**

Ks. mgr lic. Tomasz Kozłowski

Nr albumu 145159

**FORMACJA KAPŁAŃSKA**  
**W ŚWIETLE NAUCZANIA PAPIEŻA FRANCISZKA**  
**STUDIUM TEOLOGICZNOPASTORALNE**

Rozprawa doktorska  
napisana pod kierunkiem  
ks. prof. dr. hab. Dariusza Lipca

Lublin 2023



## SPIS TREŚCI

<b>WYKAZ SKRÓTÓW .....</b>	<b>4</b>
<b>WSTĘP .....</b>	<b>8</b>
<b>ROZDZIAŁ PIERWSZY</b>	
<b>FORMACJA LUDZKA.....</b>	<b>23</b>
1. Kształtowanie dojrzałości emocjonalnej.....	24
2. Kształtowanie dojrzałej wolności.....	56
3. Formowanie sumienia.....	81
<b>ROZDZIAŁ DRUGI</b>	
<b>FORMACJA DUCHOWA.....</b>	<b>104</b>
1. Kształtowanie osobistej więzi z Chrystusem poprzez modlitwę.....	104
2. Doskonalenie w praktykowaniu cnót ewangelicznych.....	122
3. Kształtowanie postawy miłosierdzia.....	142
<b>ROZDZIAŁ TRZECI</b>	
<b>FORMACJA INTELEKTUALNA.....</b>	<b>177</b>
1. Doskonalenie wiedzy teologicznej.....	177
2. Doskonalenie wiedzy pozateologicznej.....	184
<b>ROZDZIAŁ CZWARTY</b>	
<b>FORMACJA PASTORALNA.....</b>	<b>188</b>
1. Doskonalenie umiejętności głoszenia słowa Bożego.....	188
2. Doskonalenie umiejętności w zakresie sprawowania sakramentów i wprowadzenia w modlitwę .....	208
3. Kształtowanie umiejętności budowania i kierowania wspólnotami chrześcijańskimi.....	220
<b>ZAKOŃCZENIE.....</b>	<b>254</b>
<b>BIBLIOGRAFIA.....</b>	<b>264</b>

## WYKAZ SKRÓTÓW

AI – Franciszek, List apostolski *Apertuit Illis* w formie motu proprio ustanawiający niedzielę Słowa Bożego, w: <https://www.ekai.pl/dokumenty/list-apostolski-papieza-franciszka-aperuit-illis-ustanwijacy-niedziele-slowa-bozego/> [6.03.2020].

AL - Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Amoris laetitia* o miłości w rodzinie (19.03.2016), Kraków 2016.

AS - Franciszek, List apostolski *Admirabile signum* o znaczeniu i wartości żłóbka, w: [https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap\\_20191201\\_admirabile-signum.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20191201_admirabile-signum.html) [19.11.2022].

ChV- Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Christus vivit* do młodych i całego Ludu Bożego (25.03.2013), Kraków 2019.

CV- Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate* (29.06.2009), Kraków 2009.

DFK - Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam Totius* (28.10.1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań: Pallottinum 2002, s. 288-301.

DFPP – Konferencja Episkopatu Polski, *Droga formacji prezbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia*, Kraków 2021.

DP - Dekret o posłudze i życiu prezbiterów *Presbyterorum ordinis* (7.12.1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 478-508.

DPŻP - Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów* (11.02.2013), Kraków 2013.

DWCH - Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (28.10.1965), w: *Sobór Watykański II, Konstytucje. Dekryty. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 314-324.

DZ - Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, (28.10.1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 264-275.

EG - Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie (24.11.2013), Kraków 2013.

EK – Encyklopedia Katolicka, t. 1-20, Lublin 1995-2014.

EV - Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae* (25.03.1995), Częstochowa 1995.

FT - Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti* o braterstwie i przyjaźni społecznej (3.10.2020), Kraków 2020.

GE - Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Gaudete et Exultate* o powołaniu do świętości w świecie współczesnym (19.03.2018), Kraków 2018.

KK - Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium* (21.11.1964), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 104-163.

KDK - Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (7.12.1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606.

KKK - Katechizm Kościoła Katolickiego (11.10.1992), Poznań 1994.

KL - Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (4.12.1963), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-78.

KO - Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (18.11.1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 350-363.

KPK - Kodeks Prawa Kanonicznego (25.01.1983), Poznań-Warszawa 1984.

LF - Franciszek, Encyklika *Lumen fidei* o wierze (29.06.2013), Kraków 2013.

LS - Franciszek, Encyklika *Laudato Si'* w trosce o wspólny dom (24.5.2015), Kraków 2015.

LTP - *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006.

MeM - Franciszek, List apostolski na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia, «*Misericordia et misera*» (Rzym, 20.11.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 12, s. 4-12.

MV - Franciszek, Bulla *Misericordiae vultus* ogłaszająca Nadzwyczajny Rok Miłosierdzia, Poznań 2015.

NDWP – Instrukcja Kongregacji do Spraw Duchowieństwa, *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, w: <https://www.ekai.pl/dokumenty/instrukcja-nawrocenie-duszpasterskie-wspolnoty-parafialnej-w-sluzbie-misji-ewangelizacyjnej-kosciola/> [02.02.2023].

NMI - Jan Paweł II, List apostolski *Novo millennio ineunte* (6.01.2001), Watykan 2001.

OsRomPol – *L'Osservatore Romano*, wydanie polskie.

PC – Franciszek, List apostolski *Patris corde* z okazji 150 r. ogłoszenia świętego Józefa Patronem Kościoła Powszechnego, Poznań 2020.

PDKC - Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego *Przewodnik do formacji kapłańskiej o celibacie*, w: *Nauka Kościoła o charyzmacie celibatu* (11.04.1974), red. A. Jasiński, s. 11-81.

PDV - Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* (25.03.1992), w: *Adhortacje ojca świętego Jana Pawła II t. 2*, Kraków 1996, s. 409-540.

QA - Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Querida Amazonia* do młodych i całego Ludu Bożego (25.03.2013), Kraków 2020.

RFIS - Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dar powołania kapłańskiego. Ratio Fundamentalibus Institutionis Sacerdotalis* (8.12.2016), Poznań 2017.

RŻK - Franciszek, *List apostolski z okazji Roku Życia Konsekwowanego*, Kraków 2014.

SC - Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Sacramentum caritatis* (22.02.2007), Kraków 2007.

VD - Benedykt XVI, Posynodalna adhortacja apostolska *Verbum Domini* (30.10.2007), Kraków 2010.

VG - Franciszek, Konstytucja apostolska *Veritatis gaudium* o uniwersytetach i wydziałach kościelnych, 8.12.2017.

Cytaty z Pisma Świętego według: Biblia Tysiąclecia. Poznań 2002<sup>5</sup> łącznie z zawartymi tam skrótami.

Dokumenty Soboru Watykańskiego II według edycji: Sobór Watykański II. *Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*. Poznań 2002 łącznie z przyjętymi tam skrótami.

## WSTĘP

Katechizm Kościoła Katolickiego naucza, że „cały Kościół jest ludem kapłańskim” (KKK 1591). Przez sakrament chrztu świętego wszyscy wierni mają udział w kapłaństwie powszechnym<sup>1</sup>. Od niego wywodzi się kapłaństwo służebne, którego istotą jest pełnienie służby we wspólnocie w imieniu i w osobie Jezusa Chrystusa – Głowy Kościoła (por. KKK 1591). Przekazywane przez sakrament święceń kapłaństwo urzędowe „różni się istotowo od wspólnego kapłaństwa wiernych, ponieważ udziela świętej władzy w służbie wiernym” (KKK 1592), stąd wymaga specyficznej formacji.

W świetle nauczania Kościoła kapłan to chrześcijanin, który przyjął sakrament święceń<sup>2</sup>. Kapłaństwo jest sakramentem, dzięki któremu powołanie i misja powierzone przez Chrystusa wybranym Dwustu Apostołom, nieustannie są pełnione w Kościele (por. EV 84). Urząd prezbiterów, idąc za nauczaniem Katechizmu Kościoła Katolickiego, który powołuje się na Sobór Watykański II, jest związany z biskupstwem oraz uczestniczy we władzy, której mocą „sam Chrystus swoje Ciało buduje, uświęca i nim rządzi. Dlatego też kapłaństwo prezbiterów zakłada wprawdzie sakramenty chrześcijańskiego wtajemniczenia, zostaje jednak udzielone przez ten specjalny sakrament, mocą którego prezbiterzy, dzięki namaszczeniu Ducha Świętego, zostają naznaczeni szczególnym znamieniem i tak upodabniają się do Chrystusa Kapłana, aby mogli działać w zastępstwie Chrystusa-Głowy” (DP 2). Kapłani są wyświęceni, aby w każdym miejscu głosić Ewangelię i być pasterzami wiernych na wzór Chrystusa – Dobrego Pasterza oraz by celebrować kult Boży jako prawdziwi kapłani Nowego Testamentu (KDK28).

Wezwanie, jakie otrzymali kapłani oraz duchowy dar, który został im powierzony w sakramencie święceń, przygotowuje ich do powszechnej misji zbawienia. Do uczestnictwa w tej misji niezbędna jest odpowiednia formacja, która w okresie seminaryjnym pozwala kandydatom na właściwe rozeznanie życiowego wyboru, a po święceniach umacnia ich powołanie. Święty Paweł napisał do swojego ucznia Tymoteusza: „Przypominam ci, abyś

---

<sup>1</sup> Por. Franciszek, Orędzie na 59. Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Powołani do budowania rodziny ludzkiej* (Rzym, 8.05.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 4; por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. połączonej ze święczeniami kapłańskimi *Nie kariera, ale służba* (Rzym, 25.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 7.

<sup>2</sup> Por. W. Słomka, *Prezbiter*, w: *LTP*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin: TN KUL 2006, s. 681-683.



rozpalił na nowo charyzmat Boży, który jest w tobie przez nałożenie moich rąk” (2Tm 1,6). Celem formacji kapłańskiej jest również rozniecenie na nowo charyzmatu, który Bóg rozpalił w sercu wyświęconego kapłana.

Kapłaństwo jest ściśle powiązane z powołaniem, które w Kościele jest przejawem miłości Chrystusa (por. Ef 3,8), dlatego „należy je bardzo cenić i pielęgnować z wielką troską i staraniem”, aby mogło się rozwijać i dojrzewać (RFIS 11). Zadaniem Kościoła jest żywić „troskę o rodzące się powołania”, wspierać je w rozeznawaniu i towarzyszyć im, zwłaszcza, gdy chodzi o powołania do kapłaństwa (PDV 34). Chrystus wzywa wierzących do wspólnej modlitwy skierowanej do Boga, aby posłał robotników na swoje żniwo (por. Mt 9,38; Łk 10,2).

Kluczowym pojęciem użytym w temacie niniejszej rozprawy jest „formacja”. Łacińskie słowo *forma* oznacza figurę, wygląd, kształt. Utworzony od niego czasownik „formować” od łac. *formare* oznacza czynność nadawania określonej formy, kształtowania w ustalonej kanonie. W odniesieniu do konkretnej osoby formacja jest procesem realizującym się w kilku płaszczyznach, to jest. 1) zmierzającym do ukształtowania kogoś, 2) towarzyszenia osobie i 3) stymulowania jej samorozwoju<sup>3</sup>. Składnikiem koniecznym w formacji jest wewnętrzna wolność obejmująca wiedzę i zgodę człowieka podlegającego temu procesowi<sup>4</sup>. W niniejszej dysertacji formacja jest rozumiana w ujęciu chrześcijańskim. Z tego względu formację można określić jako działalność zmierzającą do kształtowania świadomości, przekonań i postaw uzdalniających ludzi wierzących do życia chrześcijańskiego zgodnego z rozpoznaniem powołaniem<sup>5</sup>. Celem formacji jest ukształtowanie dojrzałej osobowości, rozwój życia chrześcijańskiego zgodnego z życiowym powołaniem oraz przygotowanie do realizacji posłannictwa wypływającego z natury chrześcijaństwa i Kościoła (zob. DWCH 2).<sup>6</sup> Formacja jest procesem wieloaspektowym, zawierającym w sobie wymiar ludzki, duchowy, intelektualny i pastoralny, a jednocześnie jest działaniem integralnym, harmonijnie rozwijającym wszystkie dziedziny życia człowieka.

<sup>3</sup>Zob. H. Wejman, *Formacja duchowa*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków, s. 281.

<sup>4</sup>Por. M. Fiałkowski, *Formacja chrześcijańska katolików świeckich w świetle nauczania Kościoła współczesnego*, Lublin 2010, s. 19-21; por. A. Radecki, *Formacja permanentna kapłanów*, „Formatio Permenens” 17(2017), s. 93.

<sup>5</sup> Por. J. Zabielski, *Wzrastanie w życiowym powołaniu*, Białystok 2008, s. 78.

<sup>6</sup> Por. A. Suski, *Kapłan trzeciego tysiąclecia – nadzieje i oczekiwania*, „Dobry Pasterz” 26(2001), s. 58.

Pierwszoplanowym podmiotem formacji do kapłaństwa służebnego jest sam seminarzysta, a w kapłaństwie prezbiter<sup>7</sup>. Każde powołanie jest „darem i tajemnicą”<sup>8</sup>, dlatego zadaniem formacji kapłańskiej jest pomóc powołanemu, aby pod wpływem działania Ducha Świętego zintegrował w sobie różne aspekty człowieczeństwa, to znaczy swoje uzdolnienia i bogactwo będące przejawem łaski Boga oraz pracował nad ograniczeniami i słabościami. Celem formacji seminaryjnej i permanentnej jest stopniowe, harmonijne i całościowe dojrzewanie, przy równoczesnym unikaniu zbędnych polaryzacji, skrajności, powierzchowności w kształtowaniu osobowości<sup>9</sup>. Okres formacji do kapłaństwa hierarchicznego jest „czasem próby, dojrzewania i rozeznawania” (RFIS 29). Formacja kapłanów jako jedna, integralna, wspólnotowa i misyjna, jest jednocześnie kontynuacją „drogi bycia uczniem”. Rozpoczyna się ona w momencie chrztu, doskonali się wraz z innymi sakramentami inicjacji chrześcijańskiej. Następnie zostaje przyjęta jako centrum życia w chwili wstąpienia do seminarium i trwa nieustannie (zob. RFIS Wstęp).

Życie kapłana i jego posługa powinny cechują się pracą nad sobą. Jej zlecenie jest prawem i zadaniem Kościoła (por. KPK kan. 279). Formacja kapłańska jest koniecznym środkiem, aby kapłan osiągnął cel powołania, którym jest służba Bogu i Jego ludowi (por. DPK 68. 71). Pomaga ona powołanemu w rozwoju dojrzałej osobowości na każdym etapie jego życia i rodzaju zleconych mu zadań.

Odpowiedzialnym za własną formację stałą jest przede wszystkim sam prezbiter. Prowadzi on pracę duchową poprzez godne sprawowanie Eucharystii i sakramentów, medytację, lekturę Pisma Świętego, brewiarz kapłański, systematyczne korzystanie z sakramentu pokuty i pojednania, kierownictwo duchowe oraz odpowiednio dobraną lekturę (por. DP 13).

Aby zrozumieć, czym jest formacja kapłańska w jej integralnej formie, należy zastanowić się nad tożsamością prezbitera<sup>10</sup>. Każde powołanie jest zakorzenione i znajduje swoją rację bytu w Bogu, w Jego planie zbawczym i miłości. Sobór Watykański II naucza, że naturę i misję prezbiterów należy odczytywać w kontekście Kościoła jako ludu Bożego,

---

<sup>7</sup> Por. A. Kokoszka, *Blaski i cienie formacji stałej prezbiterów*, „Formatio Permanens” 16(2016), s. 55.

<sup>8</sup> Zob. Jan Paweł II, *Dar i Tajemnica*, Kraków 1996. Dar i tajemnica – książka autobiograficzna napisana przez Jana Pawła II w 50. rocznicę święceń kapłańskich. Papież opisuje w niej historię swojego powołania, nie tylko związaną z zewnętrznymi wydarzeniami, ale również przeżyciami i doświadczeniami z nim związanymi.

<sup>9</sup> Por. D. Lipiec, *Gospodarowanie zasobami ludzkimi a duszpasterstwo*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 6, s. 76.

<sup>10</sup> Por. A. Vanhoye, *Kim jest ksiądz?*, „Pastores” 2011 nr 2, s. 35.

Ciała Chrystusa i Świątyni Ducha Świętego (por. KK 10; KPK kan. 204 § 1.). Na służbę Kościołowi ofiarowują prezbiterzy swoje życie, stąd powołanie do kapłaństwa jest znakiem dla całego Kościoła<sup>11</sup>.

W posynodalnej adhortacji apostolskiej *Pastores dabo vobis* Jan Paweł II scharakteryzował tożsamość kapłana: „Prezbiterzy są w Kościele i dla Kościoła sakramentalnym uobecnieniem Jezusa Chrystusa, Głowy i Pasterza, głoszą autorytatywnie Jego słowo, powtarzają Jego znaki przebaczenia i daru zbawienia, zwłaszcza w sakramencie chrztu, pokuty oraz w Eucharystii, dzielą Jego pełną miłości troskę aż do całkowitego złożenia daru z siebie za owczarnię, którą gromadzą w jedno i prowadzą do Ojca przez Chrystusa w Duchu Świętym” (PDV 15). Kapłaństwo urzędowe znajduje uzasadnienie swojego istnienia w perspektywie żywej i działającej jedności Kościoła z Chrystusem. Czyni ono dotykającym działaniem samego Jezusa i zaświadcza o tym, że nie oddalił się od swego Kościoła, ale ciągle na nowo ożywia go swoim wiecznym kapłaństwem. Z tej racji Kościół uważa kapłaństwo sakramentalne za dar Chrystusa udzielany dla posługi (zob. DPŻP 1).

Tożsamość kapłańska wynika z wyjątkowego uczestnictwa w kapłaństwie Chrystusa, dzięki któremu prezbiter staje się, w Kościele i dla Kościoła, rzeczywistym, żywym i przejrzystym obrazem Chrystusa, Głowy i Pasterza. To sakramentalne utożsamienie z Najwyższym i Wiecznym Kapłanem w niepowtarzalny sposób włącza prezbitera w tajemnicę trynitarną, a przez tajemnicę Chrystusa w komunie urzędową Kościoła, by służył ludowi Bożemu nie jak funkcjonariusz w kwestiach religijnych<sup>12</sup>, ale na wzór Jezusa, „który nie przyszedł, aby Mu służyli, lecz aby służyć i dać swoje życie jako okup za wielu” (Mt 20,28).

W procesie formacji kapłańskiej bierze się pod uwagę, że każdy kapłan jest wyjątkowy jako osoba i posiada swój indywidualny sposób bycia<sup>13</sup>. Bóg nie eliminuje osobowości powołanego; wręcz przeciwnie, domaga się jej w sposób całkowity i pragnie posługiwać się nią, bowiem łaska buduje na naturze. Formacja pomaga, aby prezbiter mógł przekazać najgłębsze prawdy za pomocą swoich cech charakterystycznych, które Bóg respektuje i które także inni powinni szanować (por. DPŻP 2). Powołanie jest bowiem niezbadaną tajemnicą dobroci i miłości Bożej<sup>14</sup>.

---

<sup>11</sup> Por. S. Nowak, *Życie kapłańskie i zakonne najgłębszym świadectwem sensu ludzkiego życia*, „Życie Duchowe” 1996 nr 3, s. 54.

<sup>12</sup> Por. W. Nowacki, *Od spotkania do więzi*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 67.

<sup>13</sup> Por. J. Sermak, *Wzór dla kapłańskiego serca*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 45.

<sup>14</sup> Por. K. Romaniuk, *Trudne czy łatwe kapłaństwo*, „Pastores” 2000 nr 3, s. 144.

Kapłan, aby się rozwijać, potrzebuje stałej formacji<sup>15</sup>. Mimo, że w dniu święceń prezbiter otrzymał trwałą pieczęć upodabniającą go do Chrystusa, to jednak jest powołany do ciągłego doskonalenia się, aby stawał się skuteczniejszy w swojej posłudze. W tym kontekście formacja jest konieczna nie tylko na etapie studiów seminaryjnych. Kapłan od dnia swoich święceń powinien odczuwać konieczność nieustannego doskonalenia się, aby coraz bardziej stawać się podobnym do Chrystusa Dobrego Pasterza. Stała formacja kapłańska jest wymogiem biorącym początek i rozwijającym się od chwili przyjęcia sakramentu święceń, przez który prezbiter jest konsekrowany przez Ojca, posłany przez Syna, i ożywiony przez Ducha Świętego. Celem formacji jest więc przeniknięcie całej egzystencji i działania prezbitera w wierności otrzymanemu powołaniu (por. DPŻP 87).

Nauczanie Kościoła powszechnego w zakresie formacji kapłańskiej i tożsamości osób powołanych jest obszerne. Sobór Watykański II podjął refleksję nad życiem, posługą i kształtowaniem prezbiterów we współczesnym świecie. Ojcowie soborowi wypracowali Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius* i Dekret o posłudze i życiu prezbiterów *Presbyterorum ordinis*. Również w Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* jest mowa o doskonaleniu kapłanów. Niektóre ze wskazań i postulatów soborowych odnosiły się również do kwestii wypracowania zasad i programów formacji kandydatów do kapłaństwa i samych prezbiterów.

Kościół partykularne zostały zobowiązane do wypracowania własnego sposobu formacji kapłańskiej. Ma on być „ustalony przez konferencję biskupów, wypróbowany przez pewien czas i zatwierdzany przez Stolicę Apostolską. Zawarte w nim normy powszechne powinny być dostosowane do warunków właściwych dla poszczególnych terenów i czasów, żeby formacja kapłańska zawsze odpowiadała potrzebom duszpasterskim tych krajów, w których ma być podjęta posługa” (DFK 1).

Zaraz po Soborze Watykańskim II ważnym wydarzeniem dla wypracowania programu formacyjnego był nadzwyczajny Synod Biskupów w 1967 r., mający na celu zastosowanie uchwał soborowych do aktualnych uwarunkowań i potrzeb. Tenże Synod przedstawił główne kierunki postępowania w formacji kapłańskiej w Kościołach lokalnych. Zlecił on, między innymi, powołanie komisji do spraw wychowania seminaryjnego. Pierwsze *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, będące podstawowym programem formacji kapłańskiej,

---

<sup>15</sup> Por. A. Cencini, *Ciągła formacja czy ciągła frustracja?*, „Pastores” 2005 nr 1, s. 48.

Kongregacja do Spraw Duchowieństwa ogłosiła 6 stycznia 1970 r. Dokument miał charakter normatywny, a nie tylko zalecający. Stanowił wzór i pomoc przy sporządzeniu wszystkich dokumentów dotyczących formacji w seminariach duchownych<sup>16</sup>. Od tamtego czasu dodano wiele elementów do kwestii formacji kapłańskiej, tak ze strony Kościoła powszechnego, jak i przez konferencje episkopatów oraz poszczególne Kościoły partykularne.

Kolejna nowelizacja *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* nastąpiła po ogłoszeniu nowego *Kodeksu Prawa Kanonicznego* w styczniu 1983 r. Wprowadzone zmiany uwzględniły nowe przepisy prawa kanonicznego, które zatwierdził Jan Paweł II dnia 19 marca 1985 r. Główne założenia *Ratio* nie zostały zmienione.

Znaczący okazał się Synod Biskupów z roku 1990, poświęcony problematyce formacji kapłańskiej we współczesnym świecie. Jego podsumowaniem było ukazanie się posynodalnej adhortacji apostolskiej Jana Pawła II *Pastores dabo vobis*. Papież przypomniał o odpowiedzialności całego Kościoła za powołania. Wskazał na cztery płaszczyzny formacji kapłańskiej: ludzką, duchową, intelektualną i pastoralną.

Nauczanie Benedykta XVI, autora Listu apostolskiego w formie „*Motu proprio*” *Ministeriorum institutio*<sup>17</sup> (16 stycznia 2013 r.) oraz *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* Kongregacji do Spraw Duchowieństwa z 1994 r., jak i późniejsze *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów* z 2013 r., podpisane tuż przed abdykacją przez Benedykta XVI pogłębiły rozumienie zagadnienia doskonalenia kapłanów. Te dokumenty odegrały doniosłą rolę w kształtowaniu modelu formacji kapłańskiej.

Papież Franciszek, który 13 marca 2013 r. został wybrany na następcę św. Piotra, wniósł własny wkład w rozumienie kapłaństwa i formację duchowieństwa. Kardynał argentyńskiego pochodzenia, były arcybiskup metropolita Buenos Aires, pierwszy papież z Ameryki Południowej, a także pierwszy spoza Europy od czasu papieża Grzegorza III (pontyfikat w latach 731-741), jest także pierwszym jezuitą wybranym na papieża i pierwszym zakonikiem od czasu papieża Grzegorza XVI (pontyfikat 1831-1846). Franciszek w swojej kapłańskiej posłudze był formatorem seminaryjnym<sup>18</sup>. Za jego pontyfikatu powstało nowe

---

<sup>16</sup> Por. T. Trzaskawka, *Redakcja ogólnokościelnych i lokalnych zasad formacji kapłańskiej po Soborze Watykańskim II*, „*Formatio Permanens*” 17(2017), s. 99.

<sup>17</sup> Ten dokument papieski przeniósł ciężar odpowiedzialności za seminariów duchownych z Kongregacji do Spraw Wychowania Katolickiego na Kongregację do Spraw Duchowieństwa.

<sup>18</sup>Zob. S. Gaeta, *Papież Franciszek. Życie i wyzwania*, Częstochowa 2013, s. 30.

*Ratio fundametalis institutionis sacerdotalis* Kongregacji do Spraw Duchowieństwa. Zostało podpisane 8 grudnia 2016 r. i zatytułowane *Dar powołania do kapłaństwa*. W tym najnowszym dokumencie widoczny jest wpływ nauczania papieża, który kładzie nacisk w formacji kapłańskiej na charakterystyczne akcenty. Franciszek podczas jednej z katechez tak podsumowuje nowe *Ratio*: „Dokument ten mówi o formacji integralnej, czyli potrafiącej łączyć wszystkie aspekty życia; i w ten sposób wskazuje drogę, na której formuje się ucznia-misjonarza. Jest to droga fascynująca i zarazem wymagająca”<sup>19</sup>.

W celu lepszego zrozumienia kwestii formacji kapłańskiej należy przyrzeć się wizji powołania do życia duchownego, jaką posiada Franciszek. Powołanie do kapłaństwa jest – w szerokim znaczeniu – wezwaniem skierowanym przez Boga<sup>20</sup>. Obejmuje ono powołanie do życia, do przyjaźni z Bogiem i do świętości (por. ChV 248; por. NMI 30), oraz konkretne powołanie do kapłaństwa<sup>21</sup>. Powołanie posiada nieocenioną wartość, ponieważ jest darem od Boga. Nie jest ono „owocem bezsensownego chaosu”, ale propozycją od Boga, który ma dla każdego wspaniały plan (ChV 248). W kontekście powołania do kapłaństwa szczególnie ważne jest „powołanie do przyjaźni z Bogiem” i powołanie do służby wobec braci i sióstr (ChV 253)<sup>22</sup>. Na drodze kapłańskiej, będąc powołanym, prezbiter wnosi wkład w dobro wspólne na podstawie otrzymanych zdolności, które doskonalą formacja. Wybór drogi kapłańskiej prowadzi do wydobywania z kandydata tego, co w nim „najlepsze dla chwały Boga i dla dobra innych” (ChV257).

Problematyka powołania kapłańskiego wielokrotnie wybrzmiewa w nauczaniu Franciszka. Podkreśla on, że kapłaństwo urzędowe jest w pierwszym rzędzie darem Pana, który na każdego spojrział i powiedział: *Pójdź za Mną*. W dalszej kolejności jest „służbą, ale z pewnością nie funkcją czy umową o pracę”<sup>23</sup>, która kończy się w określonych godzinach. Jest darem, który wymaga nieustannej formacji. Według papieża, powołani nie mogą przywłaszczyć sobie tego daru, uważając, że im się należy lub na niego zapracowali. Dar ten jest dany darmo i wymaga wysiłku, aby nie zagubić istoty charyzmatu. Każde powołanie

<sup>19</sup> Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?* (Rzym, 1.06.2017), OsRomPol 48(2017) nr 6-7, s. 17.

<sup>20</sup> Por. Ś. Borżik, *Integralność powołania znakiem czasu Kościoła*, Kraków 2005, s. 83.

<sup>21</sup> Por. *Kochać i służyć*, List biskupów polskich do kapłanów na Wielki Czwartek 2014 r., „Formatio Permanens” 14(2014), s. 10.

<sup>22</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *My jesteśmy sługami* (Rzym, 2.06.2017), OsRomPol 34 (2014) nr 8, s. 34.

<sup>23</sup> Tenże, Homilia papieska podczas Mszy Św. w Domu św. Marty, *Kapłaństwo jest darem, a nie funkcją* (Rzym, 19.09.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 11, s. 34.

otrzymane od Boga jest darem niezasłużonej i uprzedzającej łaski oraz powinno być rozeznawane w dialogu z Bogiem<sup>24</sup>.

W adhortacji *Christus vivit* papież wskazuje, że Duch Święty wciąż na nowo budzi powołania kapłańskie wśród młodych ludzi. Naucza, że „możemy i musimy odważyć się, by powiedzieć każdemu młodemu człowiekowi, by zastanowił się nad możliwością pójścia drogą” (ChV 274) powołania kapłańskiego. Franciszek jest przekonany, że Jezus dotrzyma spełnienia obietnicy, ponieważ nie opuści Kościoła oczekującego na pasterzy, bez których nie jest możliwe realizowanie jego misji. Dar powołań kapłańskich jest troską Boga o Jego umiłowany Kościół. Franciszek zachęca, by wybór kapłaństwa i pójście za głosem Chrystusa było wypełnieniem życia młodego człowieka (por. ChV 276).

W *Orędziu na Światowy Dzień Modlitw o Powołania* z 2019 r. Franciszek wskazał, że powołanie przez Boga czyni ludzi osobami „niosącymi tajemnicę”, a jednocześnie wymaga od nich „odwagi, by podjąć ryzyko z Nim i dla Niego”<sup>25</sup>. Rozważając ewangeliczną scenę powołania pierwszych uczniów nad Jeziorem Galilejskim (Mk 1, 16-20) papież zwrócił uwagę na dwie kwestie formacyjne dotyczące powołania: obietnicę i ryzyko. Idąc za wyborem Jezusa, który jest obietnicą, powołani, jak Apostołowie, podejmują ryzyko wyruszenia w nieznaną. Jednak w powołaniu otrzymanym od Stwórcy, które zawiera w sobie obietnicę i ryzyko, jest w nim obecna również radość napełniająca życie uczniów<sup>26</sup>.

Powołanie kapłańskie nie jest ingerencją Boga w wolność człowieka. Franciszek naucza, że powołanie nie ogranicza osobistej wolności i nie może być traktowane jako ciężar lub ograniczenie ludzkich decyzji, dotyczących własnej przyszłości<sup>27</sup>. Dar powołania jest Bożą inicjatywą pełną miłości, poprzez którą wychodzi On naprzeciw człowiekowi. Bóg zaprasza do udziału w zjednoczeniu z Nim, ukazując perspektywę życia na wzór pierwszych uczniów nad Jeziorem Galilejskim. Bóg poprzez powołanie zaprasza do uczestnictwa do głębszej przyjaźni. Franciszek podkreśla, że powołanie jest zaproszeniem do pójścia za Jezusem drogą, którą On przygotował dla swoich uczniów. Ma ich ona doprowadzić do ludzkiego szczęścia, które jest okupione ofiarą z własnego życia na wzór Dobrego Pasterza. Osoba odkrywająca

<sup>24</sup> Por. W. Rzeszowski, *Powołanie jako dialog*, „Pastores” 2006 nr 1, s. 51.

<sup>25</sup> Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2019 r.*, *Odwaga, by podjąć ryzyko* (Rzym, 31.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 5.

<sup>26</sup> Por. Tamże, s. 6.

<sup>27</sup> Tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2019 r.*, *Odwaga, by podjąć* ...s. 5. Papież naucza, że „nie jest to «klatka»”, która cokolwiek ograniczałaby. Por. Franciszek, *Audiencja generalna Wolność chrześcijańska zaczynem wyzwolenia* (Rzym, 13.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 27.

w sobie wezwanie do wyłącznej służby Bożej powinna być świadoma, że droga wskazana przez Boga jest optymalna do rozwoju ludzkiego i duchowego<sup>28</sup>.

Franciszek porównuje powołanie kapłańskie do „skarbu ukrytego w roli” (Mt 13,44). Jest to „skarb, który Bóg od zawsze umieszcza w sercach niektórych ludzi, przez siebie wybranych i powołanych do tego, aby za Nim szli”<sup>29</sup>, aby doprowadzić ich do pełni człowieczeństwa. Powołany do kapłaństwa nie jest „panem” swojego powołania, ale szafarzem daru, który otrzymał od Boga dla większego pożytku ludu wiernych. Jest wezwany również do tych, którym przestało zależeć na wierze lub zupełnie nie znają Chrystusa. Również wspólnota chrześcijańska powinna się modlić i troszczyć o powołanych, ponieważ jest „stróżem skarbu tych powołań, które są przeznaczone do tego, by jej służyły i powinna coraz bardziej uświadamiać sobie obowiązek promowania ich, przyjmowania i wspierania z miłością”<sup>30</sup>.

Posługując się alegorią skarbu, którym jest powołanie, papież wskazał na konieczność formacji kapłańskiej. Należy troszczyć się o powołania i sprzyjać ich wzrastaniu, aby poprzez posługę kapłanów Bóg oddziaływał na swój lud. Powołania są „nieoszlifowanym diamentem”<sup>31</sup>, wymagającym starannej obróbki, które przejawia się w poszanowaniu sumienia i cierpliwości osób odpowiedzialnych za formację. Formacja, według papieża, to doświadczenie kondycji uczniowskiej, która pozwala zaprzyjaźnić się z Chrystusem i stawać się coraz bardziej podobnym do Niego. Trwa ona przez całe kapłańskie życie. Powołanie pielęgnowane poprzez stałą formację „staje się potężnym narzędziem ewangelizacji w służbie ludu Bożego”<sup>32</sup>. Stała formacja kapłańska jest priorytetem w działalności Kościoła, „dlatego ważne jest prowadzenie starannej formacji na dobrym poziomie”<sup>33</sup>. Formatorzy powinni sumiennie przyglądać się powołanym i weryfikować ich wiarygodność, czy nie szukają w szeregach kapłańskich wygodnego życia i czy ich motywacją jest zostanie duchownymi, ponieważ usłyszeli Boże wezwanie<sup>34</sup>.

<sup>28</sup> Por. A. Rusak, *Dlaczego i po co, czyli szkic o motywacjach księży*, „Pastores” 2018 nr 4, s. 41.

<sup>29</sup> Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji do Spraw Duchowieństwa, *Powołanie jako nieoszlifowany diament* (Rzym, 3.10.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 11, s. 30.

<sup>30</sup> Tamże, s. 30.

<sup>31</sup> Tamże, s. 31.

<sup>32</sup> Tamże, s. 31.

<sup>33</sup> Franciszek, Spotkanie z episkopatem Brazylii *Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 10, s. 222.

<sup>34</sup> Tenże, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?*, s. 18.



Powołanie do bycia pasterzami ludu Bożego wymaga pogłębienia formacji, które umożliwi doskonalenie się w sztuce rozeznawania duszpasterskiego. Prowadzi to do zdolności uważnej analizy konkretnych sytuacji oraz do właściwej oceny w duszpasterskich decyzjach. W celu prawidłowego rozeznawania pastoralnego prezbiterzy powinni kierować się ewangelicznym stylem słuchania, który zapobiega pokusie klerykalizmu. Sprawia ona, że duchowni przypominają bardziej „księgowych” zamiast zatroskanych o zbawienie pasterzy ludu (por. EG 33).

Kapłan powinien odznaczać się postawą radosnej, rozważnej i współczującej dyspozycyjności pasterskiej<sup>35</sup>. Jest on świadkiem miłosierdzia i czułości Boga, ponieważ jego zadanie polega na ukazywaniu matczynego oblicza wspólnoty Kościoła. Posługa duszpasterska prezbitera jest skierowana do wiernego ludu Bożego, ale i do niepraktykujących, niewierzących, czy wyznawców innych religii, aby nawiązywać dialog i głosić Dobrą Nowinę, szanując wolność każdego<sup>36</sup>.

Całość formacji kapłańskiej została ujęta w niniejszej rozprawie w kontekście teologiczno-pastoralnym. Papież Franciszek zwraca uwagę na duszpasterskie i praktyczne aspekty życia kapłańskiego, nie zapominając jednak o jego wymiarze ludzkim, duchowym i intelektualnym. Z tego powodu formację prezbiterów należy rozumieć jako nieustanny i integralny proces wzrastania ku świętości.

Głównym problemem badawczym podjętym w niniejszej rozprawie jest formacja kapłańska w świetle nauczania papieża Franciszka. W jego ukazaniu pomocne jest znalezienie odpowiedzi na szereg pytań szczegółowych: Jakie wymagania stawia papież Franciszek kandydatom do kapłaństwa w zakresie formacji ludzkiej? Na co szczególnie zwraca uwagę w ramach formacji duchowej? Co uwypukla w kontekście formacji intelektualnej? Jakie są wskazania papieża, dotyczące formacji pastoralnej kapłanów? Rozwiązanie problemu głównego rozprawy i udzielenie odpowiedzi na pytania szczegółowe wymaga odczytania znaków czasu<sup>37</sup>, jakie Bóg daje Kościołowi i światu poprzez pontyfikat papieża Franciszka.

---

<sup>35</sup>Kapłan powinien wypełniać swoją posługę prezentując styl pogodnego przyjmowania i czujnego towarzyszenia wiernym we wszystkich sytuacjach, również w tych najbardziej złożonych, ukazując piękno i wymagania prawdy ewangelicznej, bez popadania w obsesje prawne i rygorystyczne” (DPZP 120).

<sup>36</sup> Por. Franciszek, Przedmowa do książki «Dio é sempre nuovo» *Teologia na kolanach* (Rzym, 14.01.2023), *OsRomPol* 43(2023) nr 1, s. 30.

<sup>37</sup> Por. J. Popławski, *Kapłan a znaki czasu – historyczny wymiar posługi kapłana*, „Dobry Pasterz” 26(2001), s. 102.

W celu opracowania niniejszej dysertacji wykorzystane zostaną źródła w postaci dokumentów papieża Franciszka: encykliki<sup>38</sup>, adhortacje<sup>39</sup> i listy apostolskie, bulle, *motu proprio*, w których przekazuje swoją wizję formacji duchowieństwa. Wiele treści dotyczących formacji prezbiterów zawierają orędzia papieża na Światowy Dzień Modlitw o Powołania, homilie skierowane do duchowieństwa podczas pielgrzymek zagranicznych, audiencji generalnych, spotkań z duchownymi, homilii w czasie Mszy świętych Krzyżma i w Domu św. Marty. Dopełnieniem oficjalnych wypowiedzi papieskich są wywiady<sup>40</sup>, których udzielał papież w czasie swojego pontyfikatu.

Formacja kapłańska jest tematem aktualnym i podejmowanym zarówno w nauczaniu Kościoła, jak i przez teologów, antropologów oraz psychologów. Stąd niezbędną pomocą w opracowaniu niniejszej dysertacji stanowi literatura, zarówno polskich, jak i zagranicznych autorów, dotycząca formacji duchowieństwa. W obszarze polskiej literatury zostały wykorzystane publikacje zawarte w czasopismach takich jak: „Formatio Permanens”, kwartalnik „Pastores”, kwartalnik „Życie Duchowe”, rocznik „Dobry Pasterz”. Problematykę formacji kapłańskiej podejmowali tacy autorzy jak: Krzysztof Dyrek<sup>41</sup>, Józef Augustyn<sup>42</sup>, Krzysztof Wons<sup>43</sup>, Zbigniew Kroplewski<sup>44</sup> i Romuald Jaworski<sup>45</sup>.

Zagadnienia dotyczące formacji kapłańskiej prezbiterów były podejmowane w serii wydawniczej *Psychologia i formacja* pod red. J. Augustyna: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*<sup>46</sup>,

<sup>38</sup>Franciszek, Encyklika *Lumen fidei* wierz (29.06.2013), Kraków 2013; *Tenże*, Encyklika *Laudato Si'* w trosce o wspólny dom (24.5.2015), Kraków 2015; *Tenże*, Encyklika *Fratelli tutti* braterstwie i przyjaźni społecznej (3.10.2020), Kraków 2020.

<sup>39</sup> *Tenże*, Posynodalna adhortacja apostolska *Evangelii gaudium* o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie (24.11.2013), Kraków 2013; *Tenże*, Posynodalna adhortacja apostolska *Amoris laetitia* o miłości w rodzinie (19.03.2016), Kraków 2016; *Tenże*, Posynodalna adhortacja apostolska *Gaudete et exultate* powołaniu do świętości w świecie współczesnym (19.03.2018), Kraków 2018; *Tenże*, Posynodalna adhortacja apostolska *Christus vivit* do młodych i całego Ludu Bożego (25.03.2013), Kraków 2019; *Tenże*, Posynodalna adhortacja apostolska *Querida Amazonia* do młodych i całego Ludu Bożego (25.03.2013), Kraków 2020.

<sup>40</sup> Zob. Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andream Toriellim*, Kraków 2016; Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, Kraków 2018; *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, Poznań 2019.

<sup>41</sup> Zob. K. Dyrek, *Formacja ludzka do kapłaństwa*, Kraków 1999.

<sup>42</sup> Zob. J. Augustyn, *Celibat. Aspekty pedagogiczne i duchowe*, Kraków 2002; *Tenże*, *Wychowanie do czystości i celibatu kapłańskiego*, Kraków-Ząbki 2000; *Tenże*, *Praktyka kierownictwa duchowego*, s. 23; *Tenże*, K. Dyrek, *Pasterz według serca Jezusowego*, Warszawa 1996.

<sup>43</sup> Zob. K. Wons, *Kapłańska formacja stała, czyli ksiądz kształtowany przez słowo*. „Formatio Permanens” 10(2010), s. 47-67; *Tenże*, *Kierownictwo duchowe księży*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 517.

<sup>44</sup> Zob. Z. Kroplewski, *Kryzysy kapłańskie. Analizy psychologiczno-formacyjne*, Kraków 2010; *Tenże*, *Sztuka rozmawiania. Poradnik dla księży*, Kraków 2006.

<sup>45</sup> Zob. R. Jaworski, *Trudności w pracy księdza*, „Pastores” 2003 nr 3, s. 22-32; *Tenże*, *Seminarium miejscem dojrzewania sumienia*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 511-520.

<sup>46</sup>*Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010.

*Sztuka spowiedania. Poradnik*<sup>47</sup>, *Sztuka Kierownictwa Duchowego. Poradnik*<sup>48</sup>, *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*<sup>49</sup>, *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*<sup>50</sup> i innych opracowań autorów specjalizujących się w formacji kapłańskiej, między innymi Stephan Joseph Rosetti<sup>51</sup>, Janusz Mastalski<sup>52</sup> i Zbigniew Kijas<sup>53</sup>.

Dysertacja opiera się na źródłach zastanych, dlatego należało posłużyć się metodą krytyki i interpretacji źródeł, metodą analizy tekstów, metodą porównawczą, metodą syntezy i metodą historyczno-krytyczną<sup>54</sup>. Zebrany materiał źródłowy oraz opracowania z zakresu formacji kapłańskiej zostały poddane analizie i przyporządkowane poszczególnym płaszczyznom formacji kapłańskiej. Każdy z wymiarów formacji duchowieństwa jest uzupełniony o aktualne nauczanie papieża Franciszka oraz o aktualne dokumenty Magisterium Kościoła w tym temacie. Poprzez analizę zgromadzonych materiałów została dokonana próba syntezy, by w ten sposób znaleźć odpowiedź na postawiony problem badawczy.

Z racji na pastoralny charakter niniejszego studium, w sensie szerokim w rozprawie zostanie zastosowana metoda teologiczna. Polega ona na badaniu i ukazywaniu treści Objawienia Bożego zaczerpniętego z Pisma Świętego i Tradycji Kościoła. W sensie ścisłym w pracy zostanie zastosowana metoda porównawcza, która opiera się na zestawieniu ze sobą nauczania Magisterium Kościoła z aktualnym nauczaniem Franciszka na temat formacji kapłańskiej, w celu znalezienia wspólnych lub różniących się właściwości<sup>55</sup>. Wskutek porównań i zestawień, w ramach różnych wymiarów formacji duchowieństwa, zostanie ukazana spuścizna, jaką pozostawia po sobie papież Franciszek w tym temacie. Zostanie ukazany wkład, jaki przyniósł jego pontyfikat w ramach problemu dysertacji, jakie położył akcenty oraz która formacja przez niego była najczęściej poruszana, a która najmniej.

Praca składa się z czterech rozdziałów. Kolejno, w każdym z nich, zostaną przedstawione wymiary formacji kapłańskiej w ujęciu Franciszka. Są to: formacja ludzka,

<sup>47</sup>*Sztuka spowiedania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012.

<sup>48</sup>*Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013.

<sup>49</sup>*Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014.

<sup>50</sup>*Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015.

<sup>51</sup> S. J. Rossetti, *Radość kapłaństwa*, Kraków 2014; Tenże, *Dlaczego księża są szczęśliwi?*, „Pastores” 2015 nr 4, s. 151.

<sup>52</sup> Por. J. Mastalski, *Pokusy kapłańskie*, Kraków 2011, s. 56; Tenże, *Lęki kapłańskie*, s. 23; Tenże, *Wartości kapłańskie*, Kraków 2011, s. 45; Tenże, *ABC współpracy księży z kobietami*, „Pastores” 2014 nr 1, s. 45.

<sup>53</sup> Z. J. Kijas, *Nowy kapłan na nowe czasy. Rozważania na temat duchowości kapłańskiej*, Kraków 2009, s. 65; Tenże, *Ksiądz – penitent i spowiednik*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 408.

<sup>54</sup> Por. R. Kamiński, *Metodyka przygotowania prac promocyjnych z teologii praktycznej*, Siedlce 2017, s.83-89.

<sup>55</sup> Por. Tenże, *Metodyka przygotowania prac*, s. 91.

duchowa, intelektualna i pastoralna<sup>56</sup>. Ten podział, przedstawiony przez Jana Pawła II w posynodalnej adhortacji *Pastores dabo vobis*, znalazł zastosowanie w dokumentach Stolicy Apostolskiej, dotyczących tego zagadania: w *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów* Kongregacji do Spraw Duchowieństwa z 2013 r. oraz w najnowszym dokumencie tejże kongregacji *Dar powołania do kapłaństwa. Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* z 2016 r. Dokumenty te przedstawiają integralny charakter czterech wymiarów formacji, której celem jest kształtowanie i upodobnianie prezbitera do Chrystusa (por. DFK 4; PDV 57).

W pierwszym rozdziale rozprawy zostanie przedstawiony wymiar ludzki formacji prezbiterów. Jest to wymiar podstawowy, ponieważ „bez odpowiedniej formacji ludzkiej cała formacja kapłańska byłaby pozbawiona swego niezbędnego fundamentu” (PDV 76). Formacja ludzka stanowi fundament, na którym bazują kolejne wymiary formacji: duchowy, intelektualny i pastoralny<sup>57</sup>. Warto, aby kapłani pamiętali, że zostali wybrani spośród ludzi i są powołani do służby. Mają oni odznaczać się bogactwem cech ludzkich, które uczynią ich godnymi zaufania i szacunku pośród ludu Bożego (por. DPŻP 93). W rozdziale tym zostaną przedstawione następujące zagadnienia: kształtowanie dojrzałości emocjonalnej, formowanie dojrzałej wolności i kształtowanie sumienia. Doskonalenie się w tych dziedzinach sprzyja rozwojowi cnót, co pomaga prezbiterom przeżywać „jedność życia w pełnieniu posługi” (PO 3).

Bóg do realizacji dzieła zbawczego zaprasza konkretnych ludzi, dlatego powołani są zobligowani do rozwijania własnej osobowości, mając za wzór i źródło samego Chrystusa, człowieka doskonałego. W człowieku istnieje potrzeba doskonalenia, a chrześcijańska duchowość wymaga dobrze uformowanego człowieczeństwa. Idąc za słowami św. Tomasza z Akwinu: „łaska buduje na naturze” i nie zastępuje jej, lecz ją doskonali (por. PDV 43), należy stwierdzić, czy wezwani do kapłaństwa rozwijają „pokorę, odwagę, zmysł praktyczny, wielkoduszność serca, zrównoważony osąd i dyskrecję, tolerancję i przejrzystość, umiłowanie pracy i uczciwość” (DPŻP 93). W formacji ludzkiej bierze się pod uwagę uwarunkowania fizyczne człowieka, takie jak: zdrowie, odżywianie, aktywność motoryczna czy odpoczynek. W sferze psychologicznej zajmuje się osiągnięciem dojrzałej osobowości, cechującą się

---

<sup>56</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie do wspólnoty Papieskiego Kolegium Meksykańskiego *Duchowość światowa to drzwi do zepsucia* (Rzym, 29.03.2021), OsRomPol 41(2021) nr 4-5, s. 18. Papież naucza, że wszystkie wymiary formacji oddziałują na siebie i się wzajemnie przenikają.

<sup>57</sup> Por. W. Rzeszowski, *Formacja ludzka w przygotowaniu do kapłaństwa*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 15(2016) z. 1, s. 40.

dojrzałością uczuciową, panowaniem nad sobą i właściwie zintegrowaną seksualnością<sup>58</sup>. Zakłada ona również rozwój w wymiarze moralnym, aby osoba prawidłowo kształtowała sumienie moralne, była odpowiedzialna za swoje postępowanie, zdolna do podejmowania słusznych decyzji, mająca prawidłowy osąd i zrównoważoną samoocenę. Formacja ludzka stanowi element konieczny do ewangelizacji, ponieważ głoszenie Dobrej Nowiny o Chrystusie dokonuje się przez konkretną osobę i za pośrednictwem natury ludzkiej<sup>59</sup> (por. DPŻP 94-97).

Rozdział drugi rozprawy zostanie poświęcony formacji duchowej. Przedstawione w nim będą następujące zagadnienia: kształtowanie osobistej więzi z Chrystusem poprzez modlitwę, doskonalenie w praktykowaniu cnót ewangelicznych oraz kształtowanie postawy miłosierdzia. Formacja duchowa wypływa z fundamentu, jaki daje formacja ludzka, zakorzeniona w antropologii, ukazującej prawdę o człowieku. Formacja duchowa jest ukierunkowana na podtrzymywanie i ożywanie więzi powołanych z Bogiem i wiernymi, w przyjaźni z Jezusem i w postawie uległości Duchowi Świętemu (por. PO 12; KKK 2709-2719)<sup>60</sup>. Centrum tej formacji stanowi osobista więź z Chrystusem, która ma początek w modlitwie. Ta intymna relacja kształtuje serca powołanych do miłości hojnej i ofiarnej, na wzór Chrystusa Dobrego Pasterza<sup>61</sup>. Formacja duchowa bazuje na ewangelicznym przesłaniu i sięga korzeniami do krzyża Chrystusa, aby w zjednoczeniu z Nim kapłani przeżywali tajemnicę paschalną. Jan Paweł II nauczał, że „formacja duchowa jest sercem, które jednoczy i ożywia bycie kapłanem i jego działalność. Ojcowie synodalni podkreślili natomiast, że «bez formacji duchowej formacja duszpasterska byłaby pozbawiona fundamentu oraz że formacja duchowa stanowi element najwyższej wagi w wychowaniu kapłańskim»” (PDV 45).

Trzeci rozdział rozprawy ukaże formację intelektualną. W rozdziale tym zostaną przedstawione dwa zagadnienia: doskonalenie wiedzy teologicznej i doskonalenie wiedzy pozateologicznej. Wymiar intelektualny formacji kapłańskiej jest zintegrowany z jej wymiarem ludzkim i duchowym, ponieważ człowiek, korzystając z daru rozumu, doświadcza potrzeby poznania Boga i nawiązania z nim osobistej więzi (por. PDV 51). Formacja intelektualna jest ukierunkowana na osiągnięcie przez powołanego „solidnej kompetencji w zakresie filozoficznym i teologicznym, a także na przygotowanie kulturalne o charakterze ogólnym, tak

<sup>58</sup> Por. M. Dziewiecki, *Problematyka seksualna w kierownictwie duchowym*, „Życie Duchowe” 2006 nr 48, s. 71.

<sup>59</sup> Por. M. Olszewski, *Duszpasterstwo parafialne w świetle programów duszpasterskich Episkopatu Polski 1967-2000. Studium teologiczno-pastoralne*, Białystok 2005, s. 114.

<sup>60</sup> Por. *Siedem darów z Wieczernika*, List biskupów polskich do kapłanów na Wieli Czwartek 2018 r., „Formatio Permanens” 18(2018), s. 16.

<sup>61</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Na drodze dobrego pasterza* (Rzym, 30.10.2017), *OsRomPol* 34 (2017) nr 12, s. 34; por. M. Olszewski, *W nurcie zagadnień pastoralnych*, Białystok 2002, s. 98.

aby kapłani mogli głosić w sposób wiarygodny i zrozumiały dzisiejszemu człowiekowi orędzie ewangeliczne, podejmować z korzyścią dialog ze współczesnym światem i bronić z pomocą światła rozumu prawdziwości wiary, ukazując jej piękno” (por. DPŻP 116). Sobór Watykański II naucza, że wiedza filozoficzna i teologiczna służy „wsłuchiwanie się, rozważaniu i interpretowaniu w świetle słowa Bożego różnych form wypowiedzi naszych czasów, tak aby objawiona Prawda mogła być zawsze dokładniej ujmowana, lepiej rozumiana i właściwiej przedstawiana” (KDK 44).

Formacja intelektualna jest istotną częścią formacji integralnej prezbitera. Stanowi ona niezbędną pomoc w posłudze pasterskiej oraz wpływa na wymiar ludzki i duchowy, które są przez nią wspomagane (por. DPŻP 117). W trzecim rozdziale pracy zostanie ukazany wkład, jaki wniósł Franciszek w rozumienie formacji intelektualnej.

Ostatni rozdział pracy zostanie poświęcony formacji pastoralnej, która jest działaniem zmierzającym do „ukształtowania postawy uzdalniającej duchownych i świeckich do pełnienia określonych zadań duszpasterskich i apostołskich”<sup>62</sup>. Jej zadaniem jest przygotowanie do udziału w miłości Chrystusa, Dobrego Pasterza. Cała formacja kapłańska ma „charakter głęboko duszpasterski” (PDV 57). Przedstawione będą w nim trzy zagadnienia: doskonalenie umiejętności głoszenia słowa Bożego, doskonalenie umiejętności w zakresie sprawowania sakramentów i wprowadzenia w modlitwę oraz kształtowanie umiejętności budowania i kierowania wspólnotami chrześcijańskimi. Formacja kapłańska powinna być przesiąknięta duchem duszpasterskim, umożliwiając powołanym „doświadczenie tego samego współczucia, wspólnomyślności, umiłowania wszystkich, szczególnie biednych i gorliwości w budowaniu Królestwa niebieskiego” (por. DPŻP 119), które były specyficzne dla publicznej posługi Syna Bożego i których spełnieniem jest miłość pasterska.

---

<sup>62</sup>R. Kamiński, *Formacja pastoralna*, w: EK t. 5, kol. 391.

## ROZDZIAŁ PIERWSZY

### FORMACJA LUDZKA

Powołanie kapłańskie jest darem Boga. Ewangelia podaje, iż „Jezus wyszedł na górę i przywołał tych, których sam chciał, a oni przyszedli do Niego. I ustanowił Dwunastu, których nazwał apostołami, aby z Nim byli i aby mógł ich wysłać na głoszenie nauki” (Mk 3, 13-15). Również *List do Hebrajczyków* mówi o ludzkim aspekcie powołania: „każdy bowiem arcykapłan spośród ludzi jest ustanawiany w sprawach odnoszących się do Boga, aby składał dary i ofiary za grzechy” (Hbr 5, 1). Istnieją dwie zasadnicze płaszczyzny formacji ludzkiej: kapłan jest wybrany spośród ludzi i skierowany do posługi ludziom. Formacja ludzka stanowi fundament drogi kapłańskiej, bowiem na jej bazie budowana jest głęboka więź z Jezusem. Osoba powołana ma odzwierciedlać doskonale człowieczeństwo Zbawiciela.

Jezus powołuje konkretnych ludzi z ich historią życia, dlatego potrzebna jest formacja ich człowieczeństwa, które jest ucieleśnieniem autentycznej wiary<sup>63</sup>. Zagadnienie formacji ludzkiej jest stosunkowo nowe w dokumentach Kościoła. Sobór Watykański II zaznaczył potrzebę doskonalenia dojrzałości emocjonalnej kandydatów do kapłaństwa (zob. DFK 8), co stanowi podstawę formacji ludzkiej. Wychowanie osoby powołanej zakłada formację integralną<sup>64</sup>. Cała uwaga formacji skupia się na osobie, która jest podmiotem procesu integralnego<sup>65</sup>. Elementami składowymi formacji ludzkiej są: dążenie do dojrzałości emocjonalnej, kształtowanie dojrzałej wolności i formowanie sumienia.

*Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów* podaje, iż „formacja ludzka jest wyjątkowo ważna w dzisiejszym świecie, gdyż bez odpowiedniej formacji ludzkiej cała formacja kapłańska byłaby pozbawiona swego niezbędnego fundamentu” (DPŻP 93, por. PDV 43, por. DFK 11). Stanowi ona bazę, na której można rozwijać formację duchową, intelektualną i duszpasterską. Prezbiter, jako brat pośród braci, aby uświęcić się i wytrwale pełnić misję kapłańską, powinien odznaczać się bogactwem wypracowanych cnót ludzkich, które czynią go godnym zaufania i szacunku ze strony wiernych (por. DFPP 75). Kapłan, który towarzyszy

---

<sup>63</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie do Kurii Rzymskiej *Katalog koniecznych cnót* (Rzym, 21.12.2015), OsRomPol 37 (2016) nr 1, s. 33.

<sup>64</sup> Por. K. Dyrek, *Poznawanie siebie*, „Pastores” 2015 nr 3, s. 132.

<sup>65</sup> Por. A. Kokoszka A., *Blaski i cienie formacji stałej prezbiterów*, „Formatio Permanans” 16(2016), s. 56.

innym na drodze życia aż do śmierci, ma dążyć do osiągnięcia właściwej dojrzałości serca i umysłu, racjonalnie i uczuciowo, duszą i ciałem, aby po ludzku był zintegrowany (zob. DPŻP 93).

O ważności formacji ludzkiej na kapłańskiej drodze naucza Franciszek. Naucza on, że w kształtowaniu powołania nie wystarczy solidne przygotowanie intelektualne i duszpasterskie, ale powinna mu „zawsze towarzyszyć formacja ludzka (...), aby kapłani żyli w intensywnej, osobistej relacji z Dobrym Pasterzem, byli ludźmi wytrwałej modlitwy, otwartymi na działanie Ducha Świętego, wielkodusznymi, ubogimi w duchu, pełnymi żarliwej miłości do Pana i bliźniego”<sup>66</sup>.

### 1. Kształtowanie dojrzałości emocjonalnej

W dokumentach kościelnych podkreślana jest konieczność dojrzałości emocjonalnej wśród kandydatów do kapłaństwa. Jest to niezbędny warunek, aby kandydat otrzymał sakrament święceń. Definicja dojrzałości emocjonalnej pozostaje jednak niedoprecyzowana. W dokumentach Soboru Watykańskiego II pojawia się termin „dojrzałość”. Dekret o odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis* mówi o „konieczności dojrzałości psychicznej i uczuciowej” (DZ 12), która powinna być osiągnięta przez kandydatów do święceń. Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam totius* podaje zaś ogólne zalecenie dotyczące tych, którzy zamierzają przyjąć święcenia kapłańskie: „z czujną troską, odpowiednio do wieku poszczególnych kandydatów oraz ich postępu, należy badać prawą ich intencję, wolność wyboru, zdatność duchową, moralną, intelektualną, odpowiednie zdrowie fizyczne i psychiczne, rozważyć też trzeba skłonności odziedziczone być może po rodzinie. Należy brać pod uwagę również zdatność kandydatów do dźwigania ciężarów życia kapłańskiego i do wykonywania obowiązków pasterskich” (DFK 6). Jan Paweł II w adhortacji apostolskiej *Pastores dabo vobis* mówił o procesie towarzyszenia powołanym, który ma na celu wyrobienie w nich doskonałości życia i potrzebnych predyspozycji do sprawowania posługi kapłańskiej (por. PDV 42).

---

<sup>66</sup> Franciszek, Audycja dla polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą «ad limina Apostolorum» *Boże Miłosierdzie nikogo nie wyklucza* (Rzym, 7.02.2014), *OsRomPol* 35 (2014) nr 2, s. 29.



Dojrzałość, zdaniem współczesnych psychologów, ma wiele aspektów<sup>67</sup>. Każdy z aspektów powinien być brany pod rozwagę, ponieważ może być w różny sposób rozwijany, kiedy chodzi o określenie kryteriów, za pośrednictwem których chce się ją oceniać (por. PDKC 18). *Przewodnik do formacji kapłańskiej o celibacie* Kongregacji do Spraw Wychowania Katolickiego podaje, iż „dojrzałość jawi się jako jakieś globalne uwarunkowanie, które charakteryzuje się swoistym sposobem bycia, stylem, który częściowo wymyka się spod obiektywnej oceny, ale który narzuca się w sposób charakterystyczny” (PDKC 18).

W określeniu definicji dojrzałości emocjonalnej z pomocą przychodzą nauki psychologiczne. O roli psychologii w formacji powołanych mówi dokument *Zasady korzystania z dorobku psychologii w procesie przyjmowania kandydatów i ich formacji do kapłaństwa* Kongregacji do Spraw Wychowania Katolickiego. Podane jest w nim, iż pomoc ekspertów z dziedziny psychologii jest istotna w celu poznania ludzkich zdolności alumnów, oceny ich dojrzałości emocjonalnej, stanu psychicznego oraz wytyczenia właściwego kierunku rozwoju dojrzałej osobowości<sup>68</sup>. Wiedza psychologiczna ma być oparta na chrześcijańskiej antropologii, uwzględniając specyfikę powołań, winna także cechować się solidnością, odpowiedzialnością oraz mieć wymiar służebny<sup>69</sup>. Osiągnięcie dojrzałości jest jednym z ważniejszych, a zarazem trudniejszych celów formacji kapłańskiej<sup>70</sup>. Dokument Kongregacji do Spraw Wychowania Katolickiego dodaje, iż „Kościół ma prawo weryfikować zdolność kandydatów do przyjęcia kapłaństwa, korzystając w tym celu między innymi z pomocy nauk medycznych i psychologicznych. (...) Kandydat na kapłana nie może narzucać własnych warunków, lecz powinien z pokorą i wdzięcznością akceptować te zasady i normy, które Kościół w ramach własnej odpowiedzialności stanowi”<sup>71</sup>. W kwestii tożsamości prezbitera nie można pominąć perspektywy psychologicznego rozwoju człowieka. Kapłaństwo, choć jest darem nadprzyrodzonym, jest również faktem ludzkim i dlatego podlega również refleksji psychologicznej<sup>72</sup>.

<sup>67</sup> Por. W. Rzeszowski, *Psychologia i formacja*, „Pastores” 2010 nr 1, s. 133.

<sup>68</sup> Por. Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Zasady korzystania z dorobku psychologii w procesie przyjmowania kandydatów i ich formacji do kapłaństwa*, Rzym 2008, s. 5.

<sup>69</sup> Olech J., *Problemy formacji zakonnej*, w: *Czy można formować bez psychologii?* red. Kożuch M., Poznański J., Kraków 2002, s. 49.

<sup>70</sup> Por. W. Rzeszowski, *Psychologia i formacja*, s. 124.

<sup>71</sup> Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Zasady korzystania z dorobku psychologii ...*, 11.

<sup>72</sup> Por. B. Zarzycka, *Rozwój własny a życie oddane Ewangelii*, „Pastores” 2010 nr 3, s. 29.

Jedna z psychologicznych definicji dojrzałości mówi, iż jest to „stan dorosłości, zakończonego wzrostu, funkcjonowania wykorzystującego pełnię możliwości”<sup>73</sup>. Dojrzałość emocjonalna w ujęciu psychologicznym jawi się jako „stan, w którym reaktywność emocjonalna jednostki jest uważana za właściwą i normalną dla osoby dorosłej w danej społeczności. Rozumienie tego terminu w większości kultur sprowadza się do tego, że jednostka panuje nad sobą, gdy jest zdolna do samokontroli emocjonalnej, tzn. jest w stanie stłumić skrajne reakcje emocjonalne”<sup>74</sup>. *Leksykon psychologii rozwoju człowieka* określa dojrzałość emocjonalną jako pożądany styl funkcjonowania uczuciowego, na który składa się: stopniowe poddawanie samokontroli reakcji emocjonalnych, zgodnie z ogólnie przyjętymi normami i wyrażanie ich w sposób akceptowalny społecznie; umiejętność odwleknięcia reakcji emocjonalnych; zdobywanie lepszej orientacji w swoich i cudzych przeżyciach oraz ich afirmacja, wyrażanie uczuć w sposób adekwatny do wieku rozwojowego; niezależność od afektywnej aprobaty środowiska; zdolność do modyfikowania swoich uczuć według własnych standardów; zdolność do empatii opartej o rozumową ocenę sytuacji; umiejętność zachowania stabilizacji pomiędzy ekspresją emocji a ich kontrolą<sup>75</sup>. Inną definicję dojrzałości emocjonalnej podaje *Słownik psychologii*, który mówi, iż jest to „taki poziom rozwoju emocjonalnego, który charakteryzują: umiejętność kontrolowania i opanowania swoich reakcji emocjonalnych tak, by dostosować formy i stopień ekspresji do wymagań współżycia społecznego oraz zdolność do odraczania reakcji, stabilizacja uczuć i niezależności uczuciowej”<sup>76</sup>.

*Kodeks Prawa Kanonicznego* wskazuje normę, która mówi, że święceń prezbiteratu można udzielić mężczyznom, którzy ukończyli 25 rok życia i posiadają wystarczającą dojrzałość (por. KPK kan. 1031). Dokument Kongregacji do Spraw Wychowania Katolickiego *Przewodnik do formacji kapłańskiej o celibacie* dodaje, że dojrzałość powinna być osiągnięta we wszystkich wymiarach, również tym emocjonalnym (por. PDCK 20). Ten dokument mówi także o roli uczuciowości, podkreślając, że jest to strategiczny element kształtowania osobowości, ponieważ „przyczynia się w sposób szczególny do jej integracji poprzez jasne

<sup>73</sup> Dojrzałość, w: A. S. Reber *Słownik psychologii*, red. pol. wyd. I. Kurcz, K. Skarżyńska, tłum. B. Janasiewicz-Kruszyńska, J. Kowalczevska, J. Kubicka-Daab, P. Matyja, G. Mizera, H. Okuniewska, J. Rączaszek, J. Suhecki, M. Zagrodzki, J. Zychowicz, P. Żylicz, Warszawa 2008, s. 156.

<sup>74</sup> Dojrzałość emocjonalna, w: Reber A.S., *Słownik psychologii*, red. nauk. I. Kurcz, K. Skarżyńska, tłum. B. Janasiewicz-Kruszyńska, J. Kowalczevska, J. Kubicka-Daab, P. Matyja, G. Mizera, J. Rączaszek, J. Suhecki, M. Zagrodzki, J. Zychowicz, P. Żylicz Warszawa 2002, s. 191.

<sup>75</sup> Dojrzałość emocjonalna, w: L. Bakiera, Ż. Stelter, *Leksykon psychologii rozwoju człowieka*, t. 1, Warszawa 2011, s. 98-99.

<sup>76</sup> M. Ligęza, *Dojrzałość emocjonalna (uczuciowa)*, w: *Słownik psychologii*, red. J. Siuta, Kraków 2009, s. 63.

spojrzenie na relację uczuciową i seksualną wobec drugiego, poprzez odpowiedzialne realizowanie siebie, poprzez pracę, czy wykonywany zawód, poprzez kultywowanie przyjacielskich stosunków społecznych. Właśnie dlatego, że uczuciowość jest uważana za wymiar fundamentalny osoby, dojrzałość uczuciowa winna być traktowana jako nieodzowny wymóg optymalnego funkcjonowania osobowości” (PDKC 20). Wedle powyższego dokumentu kształtowanie dojrzałości emocjonalnej jest rozumiane jako całość relacji wewnętrznych i zewnętrznych, służących zadowoleniu i satysfakcji, jako umiejętność doznawania uczuć i wzruszeń, jako zdolność kochania lub jako sprawność i możliwość realizacji korelacji międzyosobowych (zob. PDKC 20).

O dojrzałości uczuciowej mówi dokument Kongregacji do Spraw Duchowieństwa *Dar powołania do kapłaństwa*. W rozdziale opisującym drogę formacji jako upodabnianie się do Chrystusa podaje, iż święcenia kapłańskie wymagają od kandydata „całkowitego daru z siebie na służbę ludu Bożego, na wzór Chrystusa Oblubieńca” (RFIS 39). W podobnych słowach wypowiedział się Jan Paweł II: „oddanie się Chrystusa Kościołowi jest owocem Jego miłości i odznacza się tymi samymi cechami znamionującymi niepowtarzalne oddanie oblubieńca oblubienicy” (PDV 22). *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis* naucza, że „prezbiter jest powołany, aby przyjąć za swoje uczucia i postawy Chrystusa w stosunku do Kościoła i kocha Go z czułością poprzez sprawowanie posługi” (RFIS 39). Kapłan, kształtując dojrzałość emocjonalną, powinien być zdolny do umiłowania ludzi „sercem nowym, wielkim i czystym – bezinteresownie i ofiarnie – zawsze wiernym, a zarazem ową Boską zazdrością (por. 2Kor 11,2) i czułością przypominającą uczucia matki” (RFIS 39; por. PDV 22). Kształtowanie dojrzałości emocjonalnej jest naśladowaniem Chrystusa w Jego uczuciach i postawach. Kapłan doskonali się nieustannie, dzięki stałej i osobistej przyjaźni z Chrystusem, aż po dzielenie Jego emocji, uczuć i postaw (zob. RFIS 41). Kapłan, który jest wezwany do formacji na wzór Jezusa, ma „stawać się znakiem miłości Boga do każdego człowieka” (RFIS 40). Dokonuje się w to formacji permanentnej, która jest drogą stawania się uczniem i misjonarzem<sup>77</sup>.

Kapłan jest więc wezwany do kształtowania dojrzałości emocjonalnej w procesie rozeznawania, który polega na uważnej trosce o własne życie duchowe poprzez osobistą modlitwę, kierownictwo duchowe, codzienne słuchanie słowa Bożego, kierowanie życia

---

<sup>77</sup> Por. K. Dyrek, *Specyfika wskazań nowego „Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis” (RFIS – 2016) odnośnie do formacji permanentnej*, „Formatio Permanens” 17(2017), s. 25.

w kierunku budowania wspólnoty z innymi prezbiterami i biskupem, z pomocą rozważli i właściwego osądu. Dzięki temu „kapłan będzie potrafił odczytać i zrozumieć własne poruszenia, dary, potrzeby i słabości” (RFIS 43), aby odłączyć się od „wszystkich uczuć nieuporządkowanych, a po ich usunięciu – do szukania i znalezienia woli Bożej w takim uporządkowaniu swego życia, żeby służyło dla dobra i zbawienia duszy”<sup>78</sup>.

Dokument *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis* omawiając formację ludzką, precyzuje rozumienie dojrzałości w sferze emocjonalnej. Mówi o integracji całej osoby, ukonstytuowaniu stabilnej osobowości, „odznaczającej się dojrzałością uczuciową, panowaniem nad sobą i dobrze zintegrowaną seksualnością” (RFIS 94). Integralność emocjonalna jest związana ze sferą płciowości. Ewangeliczna cnota czystości „pogłębia dojrzałość osoby, czyniąc ją zdolną do przeżywania rzeczywistości własnego ciała i własnej uczuciowości w logice daru” (RFIS 110). Cnota czystości ma wpływ na jakość wszystkich ludzkich relacji i więzi, prowadzi „do doświadczenia i okazywania (...) szczerzej, ludzkiej braterskiej, osobistej i zdolnej do ponoszenia ofiar miłości”, na wzór Chrystusa, względem każdej osoby (PDV 50). Osiągnięcie dojrzałości emocjonalnej jest ściśle związane z właściwym przeżywaniem celibatu jako szczególnego daru od Boga<sup>79</sup>. Poprawność w kształtowaniu dojrzałej uczuciowości rozumiana jest jako droga do osiągnięcia pełni miłości (RFIS 110). Dokument podaje, iż w kontekście czystości wielce nierozważnym byłoby dopuszczenie do sakramentu kapłaństwa osoby, która nie osiągnęła „pogodnej i wolnej dojrzałości uczuciowej, wiernej w czystości celibatu”, która dokonuje się przez realizację cnót ludzkich i kapłańskich, rozumianych jako otwarcie na łaski Boże, a nie jedynie samą wolę zachowania wstrzeźliwości (RFIS 110)<sup>80</sup>. Dzięki temu zrozumienie własnych motywacji w wyborze drogi kapłańskiej prowadzi do kształtowania dojrzałości emocjonalnej<sup>81</sup>. Owa dojrzałość pozwala wytrwać w dokonanym wyborze, bowiem seminarzysta dojrzewa w czasach powszechnego przyzwolenia na rezygnację z kroczenia drogą powołania<sup>82</sup>. Kapłan, służący wiernym, pokazuje jednocześnie jak żyć łaską Bożą i w sposób zrównoważony prowadzi

<sup>78</sup> I. Loyola, *Ćwiczenia duchowe*, Kraków 2002, s. 5.

<sup>79</sup> Por. D. Lipiec, *Formacja pastoralna młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce. Studium teologiczno-pastoralne*, s. 28; por. *Skończyć z celibatem?* Z ks. abp. Hippolytem Simonem, ordynariuszem Clermont-Ferrand. Rozmawia Service National des Vocations, „Pastores” 2010 nr 2, s. 94; por. D. Kowalczyk, *ABC współpracy księży z kobietami, Bliskość i dystans*, „Pastores” 2016 nr 1, s. 42.

<sup>80</sup> Por. G. Ryś, *Celibat*, s. 113.

<sup>81</sup> Por. K. Dyrek, *Poznanie siebie warunkiem dojrzałego przeżywania powołania*, „Życie Duchowe” 1994 nr 1, s. 96.

<sup>82</sup> Por. A. Jacyniak, *Kryzysy w życiu seminaryjnym i kapłańskim*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 280.

pogłębione życie duchowe, które jego męską osobowość przemienia, aby mógł on sakramentalnie reprezentować Chrystusa, Dobrego Pasterza<sup>83</sup>.

Dojrzewanie jest procesem i zadaniem, zarówno dla powołanego, jak i dla odpowiedzialnych za formację. Proces formacyjny wymaga cierpliwości i jest czasem wymagającym poświęceń<sup>84</sup>. O dojrzałości Franciszek pisze w Liście Apostolskim *Patris corde* z okazji 150. rocznicy ogłoszenia świętego Józefa Patronem Kościoła Powszechnego. Naucza on, że wymagana jest dojrzałość w kapłaństwie i w życiu konsekrowanym polegająca na byciu ojcem, który powinien ukazywać postawę ofiarowania daru z siebie<sup>85</sup>. Podając przykład św. Józefa, Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny, papież wyjaśnia, że „każde prawdziwe powołanie rodzi się z daru z siebie, który jest przejawem zwyczajnej ofiarności” (PC 7). Powołanie nie osiągając dojrzałości daru z siebie, może zatrzymać się jedynie na logice ofiary z siebie, która prowadzi do narzekań, smutku, nieszczęścia i frustracji. Papież podkreśla, że postawie dojrzałości ofiarowania swojego życia grozi niebezpieczeństwo wykorzystania posiadania „drugiego do wypełnienia własnej pustki” (PC 7). Osoby przejawiające braki w dojrzałej służbie myślą „autorytet z autorytatyżmem, służbę z serwilizmem, konfrontację z uciskiem, miłosierdzie z opiekuńczością, siłę ze zniszczeniem” (PC 7). Osoba skupiająca się na dojrzałym postrzeganiu powołania jako daru z siebie, staje się świadectwem radosnej miłości.

Kapłan czy osoba konsekrowana, która „nie rozwija w sobie daru rozeznawania choćby na najbardziej elementarnym poziomie, jest pozbawiona czegoś bardzo ważnego. Brakuje jej czegoś fundamentalnego, dlatego nie jest dojrzała”<sup>86</sup>. Papież porównuje niedojrzałego kapłana do osoby zależnej, która nie potrafi decydować sama o sobie<sup>87</sup>. Tym, co nadaje osobie duchowej niezbędną dojrzałość jest rozeznawanie, a za fundamentalne zagadnienie w formacji uważa on dojrzałość osobowością<sup>88</sup>.

<sup>83</sup> Por. W. Giertych, *Zraniona męskość a kapłaństwo*, „Pastores” 2007 nr 1, s. 106-107.

<sup>84</sup> Por. M. Kożuch, *Wychowanie do dojrzałego przeżywania celibatu*, „Życie Duchowe” 1995 nr 2, s. 22.

<sup>85</sup> Por. K. Grzywocz, *Bogate człowieczeństwo i postawa ofiary*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 587.

<sup>86</sup> W wywiadzie, jakiego udzielił papież Franciszek, zadano mu pytanie, jak być dobrym kapłanem i zakonikiem w obecnych czasach. Odpowiedział on, że jest to kwestia daru rozeznawania. *Sila powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 63.

<sup>87</sup> *Sila powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 63. Papież używa porównania takiej osoby do niemowlęcia przy piersi matki.

<sup>88</sup> Zob. Tamże, s. 63.

Z tematyką dojrzałości uczuciowej ściśle związane jest zagadnienie ojcostwa, ponieważ postać ojca wskazuje na autorytet jako rzeczywistość, której istotą jest dawanie i przekazywanie życia. Wierni potrzebują ojcowskiego autorytetu, indywidualnej, niepowtarzalnej, wyróżniającej i osobowej relacji z ojcem<sup>89</sup>. Posługa kapłana jest posługą ojcostwa<sup>90</sup> (por. DP 16). Prawdą jest, że rodzicielstwo naturalne w znaczny sposób ubogaca ludzką osobowość. Jednak ojcostwo nie musi być koniecznie i wyłącznie cielesne. Może być również duchowe. W dziele prokreacji w szerszym znaczeniu, a więc także w wychowaniu i kształtowaniu człowieka, biorą udział nie tylko rodzice naturalni, ale również inni ludzie. Zadanie to w sposób szczególny przypada również kapłanom, którzy są nazywani ojcami duchowymi<sup>91</sup>. Ojcostwo duchowe kapłanów bierze swoje źródło z właściwego przeżywania celibatu kapłańskiego<sup>92</sup>. Kapłan, decydując się na bezżeństwo dla królestwa niebieskiego, rezygnuje z posiadania potomstwa. Jednak ta fizyczna niepłodność, wybrana dobrowolnie z miłości Bożej, zmienia się w płodność innego rodzaju: nie przekazując życia naturalnego, obdarza, podtrzymuje i pogłębia życie nadprzyrodzone. Na poziomie nadprzyrodzonym, jak i na naturalnym, misja ojcostwa nie kończy się wraz z narodzinami, ale „rozszerza się, by objąć całe życie” (DPŻP 24). Kapłan, będąc ojcem duchowym wobec mężczyzn i kobiet, rozwija w sobie prawdziwy zmysł opiekuńczy w stosunku do wspólnoty kościelnej, która zostaje mu powierzona. Ojcostwo duchowe ma polegać na miłości dojrzałej, ofiarnej, niezaborczej, wolnej od manipulacji, zdolnej do podniesienia na duchu, do wzbudzenia w innych duchowego życia<sup>93</sup>. Ideał duchowego ojcostwa charakteryzuje się między innymi: absolutnym ubóstwem, braterskim dzieleniem się, całkowitą bezinteresownością, troską o życie i zmysłem współpracy (por. CV 35)<sup>94</sup>. Ojcostwo duchowe kapłanów wobec mężczyzn polega na budowaniu autorytetu wskazującego na odpowiedzialność, skłonność do poświęceń, rezygnacji i samokontroli<sup>95</sup>. Polega to na odkrywaniu osobistej miłości Boga jako Ojca<sup>96</sup>, a relacja ma być ojcowska nie zaś

<sup>89</sup> Por. B. Białek, *Jakiego księdza potrzebują mężczyźni dzisiaj?*, „Życie Duchowe” 2010 nr 62, s. 88.

<sup>90</sup> Por. Franciszek, Audienca generalna *Czego uczy ojciec* (Rzym, 4.02.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 3-4, s. 34.

<sup>91</sup> Por. L. Nieścior, *Ojciec czy towarzysz w drodze?*, „Pastores” 2019 nr 4, s. 29.

<sup>92</sup> Por. D. Zimoń, *Rodzicielstwo duchowe*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 98.

<sup>93</sup> Por. W. Giertych, *Zraniona męskość a kapłaństwo*, „Pastores” 2007 nr 1, s. 103.

<sup>94</sup> Zob. Franciszek, Modlitwa maryjna *Trzeba uwierzyć w siłę bezinteresowności* (Rzym, 25.07.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9 s. 34; zob. J.-M. Perrin, *Ojcostwo duchowe*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 110.

<sup>95</sup> Zob. B. Białek, *Jakiego księdza potrzebują mężczyźni dzisiaj?*, s. 547.

<sup>96</sup> Por. E. Ozorowski, *Teologia ojcostwa*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 8(2009), s. 19.

paternalistyczna<sup>97</sup>. Brak tożsamości synowskiej u duchownych może prowadzić do duchowej pychy, której towarzyszy osobista wyniosłość oraz do autorytaryzmu lub krytykanctwa<sup>98</sup>.

Źródłem wszelkiego ojcostwa jest Bóg, który jest „duchem” (J 4,24)<sup>99</sup>. Poprzez ojcostwo duchowe spełnia się podobieństwo człowieka do swego Stwórcy, Ojca wszystkich ludzi<sup>100</sup>. Franciszek podkreśla, że duchowni oddają swoją miłość Jezusowi „i to skłania do uczynienia ślubu czystości, ślubu celibatu. Ale ślub czystości i ślub celibatu nie ustaje z chwilą ślubowania, rozwija się... Jest to droga, na której się dojrzewa, dojrzewa do duszpasterskiego ojcostwa, do duszpasterskiego macierzyństwa”<sup>101</sup>. Dojrzałe przeżywanie celibatu jest źródłem radości dla duchowieństwa. W kontekście ojcostwa duchowego papież dodaje, że „kiedy ksiądz nie jest ojcem swojej wspólnoty, kiedy zakonnica nie jest matką tych wszystkich, z którymi pracuje, stają się smutni. Na tym polega problem. Dlatego mówię wam: źródłem smutku w życiu duszpasterskim jest właśnie brak ojcostwa i macierzyństwa”<sup>102</sup>, który wynika z niewłaściwego przeżywania powołania. Brak ojcostwa duchowego rodzi zgorzknienie. Zadaniem stojącym przed celibatariuszem jest obdarzenie innych bezinteresowną i czułą miłością, bowiem dzięki bezżeństwu kapłani mają więcej możliwości ofiarowywania ojcowskiej czułości, serdeczności oraz współczucia<sup>103</sup>.

Wobec kryzysu ojcostwa w świecie współczesnym ojcostwo kapłana nabiera wyjątkowego znaczenia<sup>104</sup>. Wielu młodych ludzi szuka u duchownego ojcowskiego wsparcia. Istnieje wiele możliwości, kiedy kapłan może posługiwać jako duchowy ojciec. Są to: „postawa akceptacji i życzliwości wobec braci, duch przebaczenia i pojednania w sytuacjach konfliktowych, otwartość i szczerłość w kierownictwie duchowym oraz w kontaktach z przełożonymi zewnętrznymi”<sup>105</sup>, bezinteresowna pomoc potrzebującym, wrażliwość

<sup>97</sup> Zob. L. Słup, *Jakiego księdza potrzebują kobiety dzisiaj?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 540.

<sup>98</sup> Por. T. McCauley, *Kapłaństwo i duchowe dzieciństwo*, „Pastores” 2021 nr 2, s. 19.

<sup>99</sup> Por. M. Pierzchała, *Znamiona braterstwa w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Teologiczno-Historyczne” 41(2021) nr 1, s. 97.

<sup>100</sup> Por. S. Kunka, *Co z ciałem w celibacie według Karola Wojtyły?*, „Pastores” 2014 nr 1, s. 24.

<sup>101</sup> Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami, *Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 6.07.2013), *OsRomPol* 34 (2013) nr 8-9, s. 43.

<sup>102</sup> Tenże, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami ..., s. 43. Papież zaznacza, że kapłaństwo powinno prowadzić do płodności. „Nie do pomyślenia jest, by ksiądz czy zakonnica nie byli płodni: to nie jest katolickie! To nie jest katolickie!”

<sup>103</sup> Zob. T. P. Rausch, *Kapłaństwo i uczuciowość*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 305.

<sup>104</sup> Por. G. L. Müller, *Listy o kapłaństwie*, Kraków 2019, s. 175; J. Augustyn, *Ojcostwo. Aspekty pedagogiczne i duchowe*, Kraków 2011, s. 26.

<sup>105</sup> Por. J. Augustyn J., *Wychowanie do kapłańskiego ojcostwa*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 121.

na ubóstwo i cierpienie, posługa wobec ludzi samotnych, spotkania z dziećmi, szczególnie z ubogimi. Koniecznym przymiotem duszpasterza jest miłość pasterska<sup>106</sup>, czyli postawa życzliwego zainteresowania się wewnętrznym życiem drugiego człowieka, przejawiająca się w gotowości otwierania się na dialog z każdym<sup>107</sup>.

Franciszek naucza, że życie duchowe obumiera, kiedy brakuje ojcostwa duchowego u kapłanów. W charakterystyczny dla siebie sposób mówi, iż „jednym z nieszczęść Kościoła są księża, którzy są starymi kawalerami (...), są zgorzkniali. Natomiast ci, którzy doszli do ojcostwa duchowego, czy to poprzez parafię, czy to w szkole lub w szpitalu, mają się dobrze”<sup>108</sup>. Ojcostwo duchowe konkretyzuje się w odniesieniu do wspólnoty, która zostaje powierzona kapłanowi<sup>109</sup>. Jest to więcej niż jest w stanie wziąć na siebie typowa ludzka rodzina (por. DP 16; DPŻP 80). Ojcostwo duchowe jest związane nie tylko z naturalnymi darami, ale również z ascezą i pracą wewnętrzną, głębokim życiem duchowym, systematyczną modlitwą, a przede wszystkim z zawierzeniem się Bogu jako Ojcu<sup>110</sup>. Wzrastanie w ojcostwie duchowym nie dokonuje się automatycznie, ale wymaga wrażliwości na inność i nieustannego kształtowania dojrzałego spojrzenia na bliźnich<sup>111</sup>. Refleksja nad ojcostwem duchowym prowadzi do wykluczenia z życia prezbitera postaw niedojrzałych emocjonalnie oraz infantylnych<sup>112</sup>. Realizacja ojcostwa duchowego powinna pozytywnie wpływać na dynamizm misyjny, pokorne sprawowanie duszpasterskich obowiązków, głoszenie słowa Bożego i udzielanie sakramentów (por. RFIS 33).

Przejawem ojcostwa duchowego u kapłanów jest posługa w sakramencie pokuty i pojednania. Franciszek naucza duchownych, aby byli miłosiernymi ojcami w konfesjonale, na wzór Jezusa. Papież wyjaśnia, że jeśli nie jest możliwe udzielenie rozgrzeszenia, należy w sposób ojcowski pocieszyć penitenta oraz dodać mu otuchy. „Nigdy nie wolno nikogo przepędzać z konfesjonalu! (...) To oznacza być ojcem”<sup>113</sup>. Kapłan poprzez sakrament pokuty spotyka się z tajemnicą ludzkiego wnętrza, jak również z ludzkim cierpieniem. Sama odwaga

<sup>106</sup> Por. S. Gancarek, *Kapłaństwo*, Częstochowa 2014, s. 49.

<sup>107</sup> Zob. A. Santorski, *Kierownictwo duchowe w życiu i posłudze księdza*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 191; por. Ł. Kisielewski, *Duchowość kapłańska według Soboru Watykańskiego II oraz w posoborowym nauczaniu Kościoła*, Białystok 2019, s. 88.

<sup>108</sup> Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 224.

<sup>109</sup> Por. K. Wons, *Józefo ojcowskim sercu*, „Pastores” 2021 nr 2, s. 47.

<sup>110</sup> Por. J. Augustyn, *Wychowanie do czystości i do celibatu kapłańskiego*, Kraków-Ząbki 2000, s. 207.

<sup>111</sup> Por. W. Giertych, *Zraniona męskość a kapłaństwo*, „Pastores” 2007 nr 1, s. 104.

<sup>112</sup> Por. J.-M. Perrin, *Ojcostwo duchowe*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 114.

<sup>113</sup> Franciszek, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze *Jesteście synami męczenników, i to jest wasza siła* (Kowno, 23.09.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 10, s. 27.



przyjścia do konfesjonału jest dowodem działania Boga w człowieku, który chce się nawracać<sup>114</sup>. Bycie ojcem to nie tylko bycie świadkiem prawdy, równie ważne jest pytanie, w jaki sposób być ojcem. Postawa ojcowska zapobiega przed pokusą jednostronnego skupienia się na nauczaniu moralnym w odłączeniu od miłości do człowieka, z jednoczesnym brakiem bezwarunkowego przyjęcia osoby. Kapłan, który jest bliski człowiekowi, powinien przemawiać nie jak urzędnik religijny i stróż moralności, ale jak ojciec, któremu zależy na każdym dziecku<sup>115</sup>.

Prezbiter, będąc ojcem duchowym, ma być świadomy swoich uczuć i emocji oraz umieć okazywać czułość i współczucie tym, których spotka w swojej posłudze<sup>116</sup>. Temat czułości i współczucia jest bliski Franciszkowi, gdyż jest jednym ze sposobów odnoszenia się do człowieka cierpiącego<sup>117</sup>. Współczucie jest formą miłości i dotyczy nie tylko uczuć, lecz obejmuje człowieka całościowo – jego umysł, uczucia, intuicję, wrażenia i ciało. Człowiek nie rozwija się bez czułości i potrzebuje współczucia od dnia poczęcia aż po koniec swojego życia<sup>118</sup>.

Franciszek naucza o „znaczeniu czułości w posłudze kapłańskiej”<sup>119</sup>. Zaznacza, że istnieje zagrożenie, iż kapłan jako osoba samotna, nie żyjąca w rodzinie, nie posiadająca potomstwa, nie ma sposobności do okazywania czułości dzieciom. Wtedy kapłańskie „serce staje się po trosze «starokawalerskie»”<sup>120</sup> i może charakteryzować się zgorzkniałością, egoizmem, brakiem empatii i izolacją.<sup>121</sup> Papież przestrzega również przed pogonią za karierą, ponieważ istnieje zagrożenie zagubienia postawy czułości<sup>122</sup>. Kiedy w codzienność osoby powołanej wkrada się karierowiczostwo, wtedy „zatraca się czułość. Karierowicz i karierowiczka utracili zdolność do okazywania czułości”<sup>123</sup>. Świeccy oczekują od kapłana

<sup>114</sup> Por. K. Grzywocz, *Wybrane na drogę*, Katowice 2017, s. 157.

<sup>115</sup> Zob. W. Janyga, *Nie bądźmy urzędnikami Boga!*, „Pastores” 2019 nr 4, s. 143-144.

<sup>116</sup> Por. W. Przygoda, *Duszpasterz służą miłosierdzia według nauczania papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 65(2018) z. 6, s. 88.

<sup>117</sup> Por. R. Nęcek, *Przedsiębiorczość i komunikacja bliskości. Wzajemne uwarunkowania w świetle nauczania Kościoła*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 17(2018), s. 160.

<sup>118</sup> Por. K. Grzywocz, *Współczucie w kierownictwie duchowym*, „Życie Duchowe” 2006 nr 46, s. 30.

<sup>119</sup> Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników *Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych* (Skopje, 7.05.2019), OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 30.

<sup>120</sup> Tamże, s. 31. Papież naucza, że „istnieje niebezpieczeństwo, że ślub czystości sióstr, a także księży żyjących w celibacie, zamieni się w ślub «starokawalerstwa». Ileż zła wyrządzają zakonnic «stara panna» lub ksiądz «stary kawaler»! Dlatego przypominam o czułości.”

<sup>121</sup> Por. K. Dyrek, *Dla wolności rozeznania i wyboru*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 27.

<sup>122</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Czułość ojca* (Rzym, 10.12.2015), OsRomPol 37 (2016) nr 1, s. 38.

<sup>123</sup> Tenże, Przemówienie do kapłanów i zakonników *Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych*, s. 31. O takich kapłanach papież naucza, że ich „serce staje się twarde, kwaśne i zatraca się czułość”.

jego uwagi, czułości i wrażliwości<sup>124</sup>. Kapłan przejawiający postawę braku współczucia i ludzkiej dobroci jest antyświadectwem<sup>125</sup>, dlatego papież kieruje apel do duchownych: „Proszę was, okazujcie czułość. Zawsze podchodźcie z tą łagodnością Ewangelii, która potrafi okazać duszom pieszczotę”<sup>126</sup>. Franciszek wskazał na słowa, które należałoby zapamiętać z jego pontyfikatu. „Często używam słów «czułość» i «bliskość». Kapłanom mówię: «Proszę was, bądźcie blisko ludzi»”<sup>127</sup>. To wyznanie wskazuje na kierunek, jaki daje kapłanom w ich formacji stałej. Zaakcentowanie przejawów dojrzałości emocjonalnej papież nazywa „rewolucją czułości”<sup>128</sup>. Jednym z kryteriów dojrzałości emocjonalnej wśród duchownych jest sposób reagowania na trudności, frustrację i stres<sup>129</sup>. Kapłan, który w trudnych sytuacjach okazuje serdeczną czułość świeckim, właściwie kształtuje swoją dojrzałość uczuciową poprzez służenie i miłowanie<sup>130</sup>.

Czułość, według papieża Franciszka, jest jedną z cech Dobrego Pasterza<sup>131</sup>. W nawiązaniu do przypowieści z 10 rozdziału *Ewangelii według św. Jana* papież skomentował tę perykopę dając konkretne wskazówki kapłanom. Kładzie on nacisk na indywidualne podejście do każdej osoby. Kapłan powinien być jak pasterz, który „jest czuły, ma w sobie czułość bliskości, zna swoje owce, każdą woła po imieniu i o każdą troszczy się tak, jakby była jedyna, a kiedy zmęczony wraca do domu po całym dniu pracy i widzi, że jednej brakuje, wyrusza na poszukiwanie, a gdy ją znajdzie, bierze na ramiona i wraca do domu”<sup>132</sup>. Czułość przejawia się również w traktowaniu każdej osoby personalistycznie, z szacunkiem do jej indywidualności<sup>133</sup>. Ważnym przejawem czułości i empatii jest posługa w konfesjonale. Kapłan – jako spowiednik – powinien charakteryzować się umiejętnością współczucia i empatii<sup>134</sup>.

<sup>124</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. dla uczestników III Światowych Rekolekcji Kapłańskich *Różgę trzeba zostawić w zakrystii* (Rzym, 12.06.2015), *OsRomPol* 36 (2015) nr 7-8, s. 38.

<sup>125</sup> Por. K. Wons, *Jakiego księdza chcą ludzie?*, Kraków 2010, s. 8.

<sup>126</sup> Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników, *Czułość, cierpliwość*, s. 31. Papież dodaje: „Nigdy nie besztaście. Bądźcie wodą święconą, a nigdy octem”.

<sup>127</sup> Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi...*, s.288.

<sup>128</sup> Tenże, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, Kraków 2018, s. 39.

<sup>129</sup> Por. R. Jaworski, *Psychiczna kondycja współczesnego księdza*, „Dobry Pasterz” 22(2002), s. 231.

<sup>130</sup> Por. M. Rondet, *Celibat ewangeliczny a świat ludzkich relacji*, „Życie Duchowe” 2003 nr 4, s. 20.

<sup>131</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Z łagodnością i czułością* (Rzym, 18.09.2018), *OsRomPol* 39 (2018) nr 11, s. 40; por. Franciszek, *Modlitwa Maryjna Droga braterstwa*, (Rzym, 4.10.2020), *OsRomPol* 41 (2020) nr 9, s. 22.

<sup>132</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Łagodność i czułość Dobrego Pasterza* (Rzym, 3.05.2020), *OsRomPol* 41(2019) nr 7-8, s. 23.

<sup>133</sup> Por. D. Lipiec, *Lojalność względem Kościoła w świetle marketingu partnerskiego*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 14(2015) z. 1, s. 221-222.

<sup>134</sup> Por. D. Kowalczyk, *Współczucie w konfesjonale*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 402.

O formacyjnej roli współczucia Franciszek nauczał podczas spotkań z kapłanami, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami. Nawiązywał on do historii Bartymeusza z *Ewangelii według św. Marka* (10,46-52), gdzie na przykładzie postawy Jezusa dawał kapłanom wskazania. Mówił, że Chrystus, który w odróżnieniu od innych, obojętnie przechodzących obok niewidomego żebraka, zatrzymał się i zwrócił na niego uwagę, nawiązał z nim osobisty kontakt<sup>135</sup>. Zwrócił uwagę, że Jezus nie odgradza się od potrzebującego, nie głosi mu homilii, zadaje jedynie pytanie i utożsamia się z biednym człowiekiem, w ten sposób przywracając mu utraconą godność<sup>136</sup>.

Papież w konkretnych sytuacjach codziennego życia charakteryzuje współczucie: „nie ma współczucia – współczucia, a nie politowania – nie istnieje współczucie bez zatrzymania się. (...) Nie ma współczucia bez słuchania. Nie ma współczucia bez solidaryzowania się z innymi. Współczucie „nie jest zappingiem, nie oznacza wyciszania bólu, przeciwnie – jest logiką właściwą miłości, współcierpieniem z drugim. Jest to logika, która rodzi się z niechęcia się zbliżania do cierpienia”<sup>137</sup> ludu. Współczucie jest jednym z przejawów miłości okazywanej drugiemu człowiekowi. Jest formą empatii i sposobem odnoszenia się do człowieka potrzebującego wsparcia<sup>138</sup>. Empatia jest natomiast umiejętnością wczuwania się w subiektywny świat drugiego człowieka, jego przeżywania sytuacji, wydarzeń, szczególnie tych trudnych<sup>139</sup>. Współczucie wiąże się z doświadczeniami naznaczonymi cierpieniem i bólem<sup>140</sup>. Kapłan uczy się słuchania drugiego człowieka ze słuchania Boga Stwórcy<sup>141</sup>. Słuchanie zaś Boga upoważnia duchownego do wysłuchania człowieka, bowiem nie ma miłości bez cierpliwego słuchania<sup>142</sup>. Człowiek pragnie być wysłuchany, a nie przesłuchiwany. Słuchanie drugiego człowieka, będące przejawem miłości pasterskiej, jest

<sup>135</sup> Por. T. Beck, U. Benedetti, G. Brambillasca, F. Clerici, S. Fausti, *Wspólnota czyta Ewangelię według św. Marka*, Częstochowa 2017, s. 550.

<sup>136</sup> Por. Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z kapłanami, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Serca konsekrowane czy opancerzone?* (Santa Cruz de la Sierra, 9.07.2015), OsRomPol 46(2015) nr 9, s. 14.

<sup>137</sup> Por. Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z kapłanami, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Serca konsekrowane czy opancerzone?*, s. 14; por. A. Drożdż, *Bogactwo – nędza w nauczaniu papieża Franciszka*, „Teologia i Moralność” 14(2013) nr 2, s. 173.

<sup>138</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Pokorna modlitwa wzrusza Boga* (Rzym, 16.01.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 2-3, s. 38.

<sup>139</sup> Por. D. Lipiec, *Cechy duszpasterzy jako przywódców*, „Teologia Praktyczna” 19(2018), s. 48.

<sup>140</sup> Por. J. Grzybowski, *Czy psychologia komunikacji wystarczy?*, „Pastores” 2010 nr 3, s. 46.

<sup>141</sup> Por. Franciszek, *Modlitwa maryjna Kto słucha innych, potrafi słuchać też Pana* (Rzym, 8.05.2022), OsRomPol 42(2022) nr 6, s. 34.

<sup>142</sup> Por. K. Grzywocz, *Wybrane na drogę*, s. 202-203.

jednocześnie znakiem zainteresowania, troski, życzliwości, pragnienia dobra, które budzi poczucie bezpieczeństwa i zaufania<sup>143</sup>.

Warto, aby kapłani słuchali wszystkich ludzi: tego, co i jak mówią, tonu ich głosu, specyfiki używanych słów – ich barwy i nastroju. Przez wnikliwe i cierpliwe wsłuchiwanie się w słowa drugiego człowieka zostaje wydobyta wypowiedziana ich treść<sup>144</sup>. W takim tonie Franciszek wypowiada się na temat nowych reguł procesu o orzekaniu nieważności małżeństwa. Zachęca on kapłanów, aby wspierali osoby, które wszczynają proces o orzeczenie nieważności małżeństwa, ponieważ rozpoznali one, że sakramentalny związek, który zapoczątkowali, nie jest prawdziwym małżeństwem. Papież nakłaniał kapłanów do postępowania delikatnego, aby „wierni uznawali ich nie tylko za ekspertów od praktyk biurokratycznych czy norm prawnych, ale za braci, którzy nastawiają się na słuchanie i zrozumienie”<sup>145</sup>. Promuje on postawę bliskości właściwą stylowi Ewangelii, ponieważ przychodzący powinni być traktowani jak ubodzy i maluczcy, względem których Kościół naśladuje swego Mistrza i Nauczyciela<sup>146</sup>. Wspólnota ludzi wierzących ma być jak matka, która nie opuszcza, ale towarzyszy i otacza troską swoje dzieci potrzebujące opieki<sup>147</sup>. Papież podkreśla, że „także te osoby są kochane przez serce Chrystusa”<sup>148</sup>, dlatego duchowni powinni je traktować z czułością. Troska ta wynika z nauczania Ewangelii, która ubogich i potrzebujących stawia na pierwszym miejscu. Kapłan swoją czułość i delikatność powinien okazywać w sakramencie pokuty i pojednania. Prezbiter, jako spowiednik, powinien odnosić się do penitenta z najwyższym szacunkiem i delikatnością, ponieważ brak braterskiej postawy może sprawić głębokie zranienie wyznającego swoje grzechy, a nawet odejście od wspólnoty

---

<sup>143</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. połączonej ze święczeniami kapłańskimi *Nie kariera, ale służba* (Rzym, 25.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s.8. Papież mówi do kapłanów: „Kiedy ludzie przychodzą i mówią wam o problemach, i żeby im towarzyszyć... Traćcie czas na słuchanie i pocieszanie”. Zob. K. Grzywocz, *Słuchanie w kierownictwie duchowym*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 640; por. M. Pierzchała, *Znamiona braterstwa w nauczaniu papieża Franciszka*, s. 102;

<sup>144</sup> Por. Zob. K. Grzywocz, *Słuchanie w kierownictwie duchowym*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, s. 645; por. J. Kiciński, *Świętość w ujęciu papieża Franciszka*, „Kultura – Media – Teologia” 49(2020), s. 103.

<sup>145</sup> Franciszek, Przemówienie do proboszczów *Potrzebny jest prawdziwy katechumenat przygotowujący do sakramentu małżeństwa* (Rzym, 23.02.2017), OsRomPol 48(2017) nr 3-4, s. 25-26.

<sup>146</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. *Krzyżma Namaszczeni, aby namaszczać* (Rzym, 18.04.2019), OsRomPol 40(2019) nr 4-5, s. 7.

<sup>147</sup> Zob. Tamże, s. 25-26.

<sup>148</sup> Tamże, s. 25-26.

Kościoła<sup>149</sup>. Bez empatii i współczucia trudno jest pomóc penitentowi, dlatego kluczem do zrozumienia jego problemów jest cierpliwość i wsłuchanie się w jego wyznania<sup>150</sup>.

W adhortacji *Amoris laetitia*, nauczając o logice miłosierdzia duszpasterskiego, papież zachęca do współczucia i towarzyszenia rodzinom, także tym, którym rozpadła się sakramentalna droga małżeńska. Rozumie on duchownych, którzy woleliby duszpasterstwo „bardziej rygorystyczne, nie pozostawiające miejsca na żadne zamieszanie” (AL 308). Franciszek szczerze jednak wierzy, iż Jezus pragnie Kościoła zwracającego uwagę na dobro, jakie Duch Święty szerzy wśród ludzkich słabości. Porównuje on Kościół do matki, która wyrażając „jednocześnie jasno obiektywną naukę nie rezygnuje z możliwego dobra, lecz podejmuje ryzyko” wyjścia z pomocą naprzeciw ludzkim słabościom (AL 308, por. EG 45). Papież zachęca kapłanów do wyrozumiałości i serdecznej czułości, aby propagowali wśród wiernych pełny ideał Ewangelii i nauczanie Magisterium Kościoła<sup>151</sup>. Prezbiterzy są zobowiązani pomagać ludowi Bożemu w przyjęciu logiki współczucia dla słabych i unikania prześladowania lub osądów zbyt surowych czy niecierpliwych (AL. 308). Jezus w Ewangelii mobilizuje słuchających, aby nie osądzali i nie potępiali (zob. Mt 7,1; Łk 6, 37). Czułość osoby powołanej wobec zagubionych zakłada skrócenie dystansu i wyjścia ze strefy komfortu, ponieważ Jezus oczekuje od swoich uczniów, aby „zrezygnowali z poszukiwania osobistych lub wspólnotowych środków ochronnych (...) i rzeczywiście chcieli wejść w kontakt z konkretnym życiem innych” (AL 208, por. EG 270). Papież podkreśla, że „wszystko w działaniu duszpasterskim Kościoła powinno zostać otulone czułością, z którą kieruje się do wiernych (...) Wiarygodność Kościoła weryfikuje się na drodze miłości miłosiernej i współczującej”<sup>152</sup> (por. AL 310), ponieważ to właśnie „najmniejsi, najsłabsi, najubożsi” wzbudzają pragnienie postawy pełnej czułości (FT 194). To oni są w stanie poruszyć sumienia duszpasterzy, ponieważ są bliźnimi, stąd zasługują na braterskie traktowanie i na dojrzałą miłość<sup>153</sup> (por. FT 194). Autentyczne współczucie człowieka rodzi się ze współczucia Boga<sup>154</sup>, jak podaje *List do Hebrajczyków*: „Nie takiego bowiem mamy arcykapłana, który by nie mógł

<sup>149</sup> Por. J. Augustyn, *Naśladować Jezus w konfesjonale*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 257.

<sup>150</sup> Por. Z. Kroplewski, *Kultura dialogowania w konfesjonale*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 266.

<sup>151</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna «*Namaszczajmy*» czułością i troską (Rzym, 11.07.2021), *OsRomPol* 41(2021) nr 8-9, s. 31.

<sup>152</sup> Tenże, Bulla *Misericordiae vultus* ogłaszająca Nadzwyczajny Rok Miłosierdzia, Poznań 2015, s. 12.

<sup>153</sup> Por. P. J. Cordes, *Dlaczego kapłan? Poszukiwanie odpowiedzi z Benedyktem XVI*, Kielce 2009, s. 128.

<sup>154</sup> Por. K. Grzywocz, *Współczucie w kierownictwie duchowym*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 654.

współczuć naszym słabościom, lecz poddanego próbie pod każdym względem podobnie [jak my – TK] – z wyjątkiem grzechu” (Hbr 4,15).

Zagadnienie czułości jest obecne również w liście apostolskim *Patris Corde*. Papież nazywa świętego Józefa ojcem czułym i na przykładzie tekstów z Pisma Świętego zachęca, aby wierzący w Chrystusa nauczyli się akceptować swoją słabość z głęboką czułością. Według Franciszka to „czułość jest najlepszym sposobem dotykania tego, co w nas kruche” (PC 2). Symboliczne wskazywanie na innych palcem, osądzanie, czy potępienie, które stosuje się wobec bliźnich, są często przejawem „niezdolności do zaakceptowania własnej słabości, własnej kruchości” (PC 2). Doświadczenie czułości Boga jest najpełniejsze w spotkaniu z Jego miłosierdziem, przede wszystkim w sakramencie pokuty i pojednania. W nim również kapłani mogą doświadczać czułości Boga jako penitenci. Następnie udzielają jej w ramach rozgrzeszenia jako współczujący spowiednicy<sup>155</sup>.

Papież mówi również o konkretnych sytuacjach z życia kapłańskiego, kiedy duchowni mają okazywać współczucie. Zaznacza on, że cele wyznaczone przez Zbawiciela wymagają od kapłanów zdolności współzucia. „Są zadaniami, w których (...) serce jest poruszone i wzruszone”<sup>156</sup>. Współzucie kapłanów jest obecne, kiedy współprzeżywają ważne chwile z życia wiernych. Papież wymienia radość z narzeczonymi, którzy zawierają sakramentalny związek małżeński, śmiech z dzieckiem, które jest przynoszone do chrztu świętego, towarzyszenie ludziom młodym, narzeczonym, którzy przygotowują się do małżeństwa i założenia rodziny, smutek i współcierpienie z tymi, którzy otrzymują sakrament namaszczenia chorych na szpitalnym łóżku, płacz i pocieszenie z tymi, którzy chowają ukochaną osobę<sup>157</sup>. Odnosząc się do podanych przykładów współzucia okazywanego przez kapłanów, Franciszek zaznacza, że postawa czułości jest wymagająca i wymaga empatii<sup>158</sup>. Duchowni mają być jak Chrystus, który składa siebie w ofierze, mówiąc: „Bierzcie i jedzcie” (Mt 26,26). Słowa konsekracji wypowiada także prezbiter celebrując Najświętszą Ofiarę Eucharystii. Składając

<sup>155</sup> Por. H. Ciereszko, *Ksiądz Michał Sopoćko wzorem spowiednika*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 340.

<sup>156</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Święte zmęczenie kapłanów* (Rzym, 2.04.2015), OsRomPol 46(2015) nr 5, s. 22

<sup>157</sup> Zob. Tamże, s. 22; por. J. Dziedzic, *Kontekst pastoralny śmierci dziecka przed urodzeniem*, „Polonia Sacra” 25(2021), s. 88.

<sup>158</sup> Por. Franciszek, s. 22. Papież naucza kapłanów o potrzebie empatii: „Tak wiele emocji ... Jeśli mamy otwarte serce, te emocje, liczne uczucia trudzą serce duszpasterza. Dla nas, kapłanów, historie naszych ludzi nie są kroniką aktualności: znamy naszych wiernych, możemy się domyślać, co dzieje się w ich sercach. A nasze serce, cierpiąc wraz z nimi, rozdziera się, rwie się na tysiąc kawałków, jest wzruszone, zdaje się wręcz konsumowane przez ludzi: bierzcie, jedzcie”.

w ofierze swój czas, duchowni są wezwani do większej dyspozycyjności i okazywania współczucia<sup>159</sup>.

Jednym z przejawów dojrzałości emocjonalnej duchownych jest potrzeba bliskości i intymności w relacji z drugim człowiekiem. Kapłani, którzy dostrzegają w sobie te potrzeby, angażują się w relacje międzyludzkie i odczuwają naturalną chęć bycia pośród ludzi. Owa bliskość może być wyrażana przez głęboki kontakt z Bogiem lub wierną, przyjacielską więź z innym duchownym<sup>160</sup>.

Franciszek wielokrotnie zachęca kapłanów do bliskości. Mówi on: „często używam słów «czułość» i «bliskość». Kapłanom mówię: «Proszę was, bądźcie blisko ludzi»<sup>161</sup>. Postawę bliskości nazywa praktykowaniem Ewangelii, w której zawarte jest nauczanie Chrystusa<sup>162</sup>. Mówiąc również biskupom o bliskości, papież podkreśla, iż najważniejszą bliskością jest ta wobec swoich księży<sup>163</sup>. Biskup musi być dostępny dla swoich kapłanów<sup>164</sup>. Nie powinien to być kontakt jedynie za pomocą mediów społecznościowych czy środków komunikacji, które bywają bezosobowe i zewnętrzne<sup>165</sup>. Kapłan, który nie otrzymuje uwagi i troski od swojego przełożonego, może czuć się sierotą, pozbawiony bliskości może tracić nadzieję i upadać na duchu. Biskup jako pierwszy ma obowiązek dawać świadectwo serdecznego stosunku do kapłanów<sup>166</sup>. Dyspozycyjność biskupów wobec kapłanów ma na celu doświadczenie, które duchowni przeniosą na kontakt z wiernymi<sup>167</sup>. Franciszek tłumaczy: „niech ksiądz czuje, że ma ojca. Jeśli my odmawiamy księżom ojcostwa, to nie możemy od nich wymagać, by byli ojcami. W ten sposób oddala się poczucie ojcostwa Boga. (...) Bliskość. Dzieło Ojca: być ojcem, biskupem – ojcem”<sup>168</sup>. Kapłani są ojcami duchowymi, którzy są blisko

<sup>159</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do uczestników kapituły generalnej misjonarzy klaretynów *Bliskość, współczucie i czułość* (Rzym, 9.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 12.

<sup>160</sup> Por. M. R. Hinc, *Kondycja psychiczna księdza*, „Pastores” 2002 nr 3, s. 47.

<sup>161</sup> Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi...*, s.288.

<sup>162</sup> Por. M. Powęska, *Jezus jako Wychowawca dla Szymona Piotra. Ewangelia Markowa a pedagogika dialogu.*, w: *Wybrane aspekty formacji chrześcijańskiej*, red. D. Kielb, M. Powęska, Rzeszów 2022, s. 38.

<sup>163</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do nowo mianowanych biskupów *Czynienie posługi pasterskiej miłosierdziem* (Rzym, 16.10.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 10, s. 49.

<sup>164</sup> Tenże, Rozmowa z polskimi biskupami w katedrze na Wawelu, *Ewangelia bliskości* (Kraków, 27.7.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 7. Na własnym przykładzie papież argumentował: „kiedy byłem w Argentynie, słyszałem od księży ... - wiele, bardzo wiele razy, gdy prowadziłem rekolekcje, a lubiłem to robić – i mówiłem im: «Porozmawiaj o tym z biskupem», odpowiadali: «Nie da rady, dzwoniłem ale sekretarka mówi, że to niemożliwe: jest bardzo zajęty, ale przyjmie księdza w ciągu trzech miesięcy»”.

<sup>165</sup> Zob. Tenże, Przemówienie do biskupów wygłoszone w pałacu kardynalskim *Nie jesteście urzędnikami lub politykami, ale pasterzami* (Bogota, 7.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 16.

<sup>166</sup> Por. R. Corti, *Pięć znaków kapłańskiego braterstwa*, „Pastores” 2001 nr 3, s. 23.

<sup>167</sup> Por. J. Kozłowski, *Duszpasterstwo – więź sacrum z profanum*, w: *Rysopis kapłana. Wizerunek księdza w kulturze polskiej w XXI wieku*, red. Ł. Janicki, Lublin 2018, s. 77.

<sup>168</sup> Franciszek, Rozmowa z polskimi biskupami ..., s. 7.

wiernych i rozumieją ich trudności<sup>169</sup>. Poprawa relacji między przełożonymi i podwładnymi oraz kształtowanie ich w oparciu o zasady otwartości, sprawiedliwości i prawdy sprawia, iż zapobiega się wielu problemom kapłańskim<sup>170</sup>.

Tożsamość, eklezjalność i duchowość kapłana sprawdza się miarą jego diecezjalności<sup>171</sup>. Wyraża się ją poprzez jedność ze swoim biskupem, ponieważ on ma pełnię święceń kapłańskich i jest widzialną głową Kościoła partykularnego<sup>172</sup>. Papież apeluje do biskupów odpowiedzialnych za formację młodych księży, aby nie zostawiali duchownych samymi: „Bliskość: biskupi blisko kapłanów, biskupi blisko księży”<sup>173</sup>. Jako przykład papież przywołuje narzekania kapłanów, którzy próbowali umówić się na spotkanie ze swoim biskupem, ale przez długi czas było to niemożliwe z powodu jego niedostępności<sup>174</sup>. Papież napomina: „Lecz jeśli ty, biskupie, wiesz, że na liście telefonów, którą zostawia ci twój sekretarz lub sekretarka, jest ksiądz, a ty masz przepelniony kalendarz, tego samego dnia, wieczorem albo następnego dnia – ale nie dłużej – zadzwoń do niego i powiedz mu, jak się rzeczy mają, zastanówcie się razem, czy jego sprawa jest pilna, czy nie jest pilna ... Ale ważne jest, żeby ten ksiądz poczuł, że ma ojca, bliskiego ojca. Bliskość. Bliskość z księżmi”<sup>175</sup>. Kapłani uczą się bliskości od swoich pasterzy, którzy powinni być dostępni dla powierzonego im duchowieństwa<sup>176</sup>. Obowiązkiem biskupa jest uważać prezbiterów za synów, braci i przyjaciół, a także widzieć w nich swoich doradców<sup>177</sup>.

Papież zachęca również młodych kapłanów do przyjmowania postawy bliskości, współczucia i dzielenia się sercem z tymi, do których Jezus ich pošle poprzez wyznaczoną

<sup>169</sup> Por. Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu, *Służba oznacza, że czyni się wolę innych* (Rzym, 12.04.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 7, s. 34.

<sup>170</sup> Zob. Z. Jaworski, *Trudności w pracy księdza*, „Pastores” 2003 nr 3, s. 32

<sup>171</sup> Por. A. Proniewski, *Kapłan – świadkiem komunii z Bogiem*, „Studia Teologiczne” 29(2011), s. 85; por. G. Magrin, *Duchowość diecezjalna, Jak odczytać ją na nowo?*, „Formatio Permanens” 17(2017), s. 76.

<sup>172</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Busola pasterza* (Rzym, 18.05.2018), OsRomPol 38 (2018) nr 6, s. 53; por. W. Rzeszowski, *Franciszek z księżmi w Casercie*, „Pastores” 2015 nr 3, s. 145.

<sup>173</sup> Tenże, Przemówienie do uczestników zgromadzenie plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?* (Rzym, 1.06.2017), OsRomPol 48(2017) nr 6-7, s. 18.

<sup>174</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. połączonej ze święceniami kapłańskimi *Nie kariera, ale służba*, s. 7; zob. Tenże, Homilia podczas Mszy św. ze święceniami biskupimi *Bliskość biskupa wobec Boga, współbraci, kapłanów i ludu Bożego* (Rzym, 17.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 17; por. J. Szamocki, *Duchowość kapłana diecezjalnego w Instytucie świeckim kapłańskim*, „Życie Duchowe” 1997 nr 4, s. 42.

<sup>175</sup> Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenie plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?*, s. 18.

<sup>176</sup> Por. Tenże, Przemówienie do uczestników zebrania Kongregacji ds. Biskupów *Biskupi, jakich chcemy mieć* (Rzym, 27.02.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 27.

<sup>177</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Biskupi dla owczarni* (Rzym, 15.05.2018), OsRomPol 38 (2018) nr 6, s. 50; por. T. Bieliński, *Wspólnota kapłańska*, „Pastores” 2010 nr 3, s. 136.



posługę<sup>178</sup>. Zaznacza on, że „życie kapłańskie nie jest zbiurokratyzowanym urzędem ani zestawem religijnych i liturgicznych obowiązków do wypełnienia”<sup>179</sup>. Franciszek wielokrotnie zwracał uwagę, aby ksiądz nie był biurokrata, ani urzędnikiem państwowym w negatywnym tego słowa znaczeniu, ale pasterzem ludu. Przeciwstawia on księdza - urzędnika do spraw religijnych kapłanowi, który nie razi wiernych byciem prominentnym, bądź tylko dzierżącym władzę religijną, bowiem taki ksiądz nie jest ludzki.<sup>180</sup> Posługa kapłańska polega również na trosce o własne życie duchowe i o czas ofiarowany wiernym, „aby leczyć rany drugich i ofiarować wszystkim czułość Ojca”<sup>181</sup>. Prezbiter, będąc blisko młodzieży i dzieci, „nie tylko jako przyjaciel wśród innych przyjaciół, ale jako osoba, która potrafi z serca dzielić ich życie, słuchać ich pytań i konkretnie uczestniczyć w różnych wydarzeniach ich życia”<sup>182</sup>, staje się przewodnikiem w wierze<sup>183</sup>. Młodzi ludzie nie potrzebują jedynie „fachowca od sacrum czy bohatera, który z wysokości i z zewnątrz odpowie na ich pytania; pociągają ich raczej osoby, które potrafią szczerze przejąć się ich życiem, towarzysząc im z szacunkiem i słuchając z miłością. Chodzi o to, by mieć serce pełne pasji i współczucia, zwłaszcza dla młodzieży”<sup>184</sup>. Kiedy życie kapłana staje się zbiurokratyzowane, dalekie od wiernych, narażony jest on na wypalenie, które rozumie się jako stan fizycznego, psychicznego i duchowego wyczerpania. Wiąże się to z uświadomieniem sobie, iż nie jest się w stanie już nic więcej uczynić dla powierzonych sobie osób<sup>185</sup>.

Franciszek naucza, że duchowni są przewodnikami w wierze. W adhortacji *Christus vivit*, na podstawie sugestii młodych osób, papież podał wymagania stawiane wobec kapłanów: „od przewodnika w wierze oczekuje się, że będzie wiernym chrześcijaninem, zaangażowanym w Kościele i w świecie, stale będzie dążył do świętości, będzie powiernikiem, który nie wydaje osądów, będzie aktywnie słuchał potrzeb młodych ludzi i na nie odpowiadał, będzie osobą głęboko kochająca i świadomą siebie” (ChV 246). Od przewodników, zwłaszcza od kapłanów,

<sup>178</sup> Por. Tenże, Spotkanie z kapłanami z diecezji rzymskiej *Żyjemy w epoce miłosierdzia* (Rzym, 6.03.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 30.

<sup>179</sup> Tenże, Przemówienie do uczestników zgromadzenie plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?*, s. 19.

<sup>180</sup> Por. D. Kowalczyk, *Bliskość i dystans*, „Pastores” 2016 nr 1, s. 39

<sup>181</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenie plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?*, s. 19.

<sup>182</sup> Tamże, s. 19.

<sup>183</sup> Por. M. Cholewa, *Towarzystwo duchowe w parafii*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 540.

<sup>184</sup> Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenie plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?*, s. 19.

<sup>185</sup> Por. M. R. Hinc, *Kondycja psychiczna księdza*, „Pastores” 2002 nr 3, s. 49.

młodzi ludzie oczekują, że będą dobrze ukształtowani, blisko ludu Bożego<sup>186</sup> oraz że stale będą angażować się w osobistą formację (por. ChV 246).

Franciszek wzywa duchownych do postawy bliskości wobec każdego człowieka<sup>187</sup>. Powiedział on: „Dzisiaj my, słudzy Pana – biskupi, kapłani, osoby konsekrowane, przekonani świeccy – powinniśmy być blisko ludu Bożego. Bez bliskości jest tylko słowo bez ciała”<sup>188</sup>, nawiązujących do fragmentów Ewangelii opisujących uczynki miłosierdzia (Mt 25,31-46) i ukazujących postać Zbawiciela, który „był zawsze wśród ludzi lub z Ojcem. Albo sam na sam z Ojcem na modlitwie, lub wśród ludzi, z uczniami. Bliskość, dotykanie”<sup>189</sup>. Wyjaśniając w jaki sposób bliskość realizowała się w życiu Jezusa, papież podaje przykłady z Nowego Testamentu, kiedy to Zbawiciel wzruszył się przy bramie miasta Nain (zob. Łk 7,11-17) litując się, dotykając mar i pocieszając kobietę w żałobie. Kapłani powinni być wśród ludzi w konkretnych miejscach ich duszpasterzowania: „w szpitalach, szkołach, z dziećmi, z chorymi”<sup>190</sup>. Tam, gdzie jest człowiek, tam powinien być duchowny.

Przeciwieństwem bliskości w postawie kapłana jest stwarzanie niepotrzebnego dystansu i lęku. Lęk przed ludźmi bierze się niekiedy z kompleksów, egoizmu, skoncentrowania na sobie<sup>191</sup>, dlatego pomocny jest rachunek sumienia, aby przezwyciężyć braki miłości do bliźniego.

O potrzebie bliskości wobec spraw wiernych Franciszek apelował wielokrotnie: „wam, kapłanom, chcę powiedzieć tylko jedno słowo: bliskość”<sup>192</sup>. Wyjaśnia on, że chodzi o podwójną bliskość: bycie blisko Jezusa podczas modlitwy oraz bycie blisko ludzi, którzy zostali kapłanom powierzeni. Papież zachęca kapłanów: „Kochajcie waszych ludzi, bądźcie blisko ludzi. O to was proszę, o tę podwójną bliskość: bycie blisko Jezusa i blisko ludzi”<sup>193</sup>. Przebywanie na modlitwie w obecności Jezusa daje potrzebną siłę, aby towarzyszyć ludziom w ich codziennych problemach<sup>194</sup>. Postawa bliskości nie polega na tym, że ksiądz jest taki sam jak

<sup>186</sup> Por. R. Pindel, *Kapłan. Pasjonat i specjalista od kontaktu z Bogiem*, Kraków 2010, s. 93.

<sup>187</sup> Franciszek, Rozmowa z polskimi biskupami w katedrze na Wawelu *Ewangelia bliskości*, s. 7; por. Franciszek, Przesłanie video z okazji forum poświęconego «Amoris laetitia» *Trzeba być blisko rodzin* (Rzym, 9.06.2021), *OsRomPol* 41(2021) nr 7, s. 9.

<sup>188</sup> Tamże, s. 7.

<sup>189</sup> Tamże.

<sup>190</sup> Tamże.

<sup>191</sup> Zob. D. Kowalczyk, *Bliskość i dystans*, „Pastores” 2016 nr 1, s. 45.

<sup>192</sup> Franciszek, Dialog Papieża z kapłanami, młodzieżą, rodzinami i osobami niepełnosprawnymi *Panie, daj nam zaznać świętego upojenia* (Rzym, 1.06.2014), *OsRomPol* 35 (2014) nr 7, s. 28.

<sup>193</sup> Tamże, s. 28.

<sup>194</sup> Por. Franciszek, Rozmowa ze słowackimi jezuitami *Ku duszpasterstwu bliskości* (Rzym, 24.09.2021), *OsRomPol* 41(2021) nr 10, s. 25.

świeccy. Ludzie oczekują, że z jednej strony kapłan będzie w stanie ich zrozumieć, wczuć się w różnego rodzaju sytuację poprzez swoją bliskość, zaś z drugiej strony potrzebują pasterza, który myśli kategoriami Królestwa Niebieskiego, a nie tylko na sposób ludzki. Kapłan, będąc bliski ludziom i ich problemom, jest reprezentantem Boga, wskazującym na nadprzyrodzony wymiar życia człowieka<sup>195</sup>.

Bliskość nie jest rozpatrywana pod kątem intensywności relacji, ale znacznie głębiej, jako owoc doświadczenia, otwarcia się na Boga i styl przeżywania wiary jako relacji ze Stwórcą<sup>196</sup>. Papież naucza kapłanów o potrzebie wyjścia poza własne sprawy i spotkania innych bez sztucznego dystansu. „Potrzebna jest bliskość. Kreatywność, transcendencja i bliskość. Bliskość jest słowem kluczowym: być blisko. Nie lękać się niczego, być blisko”<sup>197</sup>. Papież podaje przykład świętego Pawła jako Bożego człowieka, z *Dziejów Apostolskich*, który zobaczył na Areopagu posągi wielu bogów. Apostoł Narodów nie lękał się, ale odważnie głosił Dobrą Nowinę o Bogu, którego ówczesi jeszcze nie poznali. Franciszek dodaje, że święty Paweł „nie przeraził się i zbliżył się do nich, zacytował nawet ich poetów: «Jak mówią wasi poeci...». Chodzi o bycie blisko kultury, blisko ludzi, ich sposobu myślenia, ich cierpień, ich uraz”<sup>198</sup>. Papież podaje profil księdza obecnych zlaicyzowanych czasów: „będzie to człowiek twórczy, (...) człowiek bliskości, który przybliży się do ludzi”<sup>199</sup>. Zbytni dystans i oddalenie od ludzi nie pasują do stylu duchownego. Wierni potrzebują kapłana, który z wrażliwością i otwartym sercem ofiarowuje im swój czas. Duchowny, który przyjmuje ludzi i jest blisko nich, czyni to, ponieważ czuje się pewien własnej tożsamości. Do otwartego spotkania z drugim człowiekiem i do bliskości zdolni są prezbiterzy, którzy posiadają ukształtowaną kapłańską tożsamość, wyrażającą się w zdolności do empatii. Skryształizowana tożsamość pozwala na bezpieczne wejście w relacje. Jest to droga duchowej empatii, która przejawia się w postawie zdolnej do wrażliwości i jest uważna na natchnienia Ducha Świętego<sup>200</sup>. Jej odwrotnością jest chłodny dystans, który utrudnia rozwijanie kapłańskiego posługiwania i stwarza niepotrzebne bariery w komunikacji<sup>201</sup>.

<sup>195</sup> Por. D. Kowalczyk, *Bliskość i dystans*, „Pastores” 2016 nr 1, s. 40.

<sup>196</sup> Zob. W. Rzeszowski, *Franciszek z księżmi w Casercie*, s. 142.

<sup>197</sup> Franciszek, Spotkanie z kapłanami w Kaplicy Palatyńskiej Pałacu Królewskiego w Casercie, *Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego* (Caserta, 26.07.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 8-9, s. 35.

<sup>198</sup> Tamże, s. 35; Por. Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 111.

<sup>199</sup> Franciszek, Spotkanie z kapłanami w Kaplicy Palatyńskiej Pałacu Królewskiego w Casercie, *Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego*, s. 36.

<sup>200</sup> Por. Tenże, *Modlitwa Maryjna Bądźmy świadkami uzdrawiającej czułości Boga*, (Rzym, 7.02.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 3, s. 16.

<sup>201</sup> Zob. W. Rzeszowski, *Franciszek z księżmi w Casercie*, s. 143.

Realna bliskość duchownych jest umiejętnością bycia obecnym w sprawach wiernych, którzy potrzebują wsparcia. Kapłani mają cechować się umiejętnością słuchania z cierpliwością, które jest zdolne porządkować i otwierać umysł mówiącego. Papież zachęca do postawy bliskości, która ma być powolna i nie spiesząca się – wbrew mentalności dzisiejszego człowieka, którego pociąga poszukiwanie tego, co jest coraz szybsze. Franciszek dodaje: „szybki internet, szybkie samochody, szybkie samoloty, szybkie relacje... A jednak odczuwamy rozpaczliwą potrzebę spokoju, powiedziałbym, powolności”<sup>202</sup>. Na tym ma polegać bliskość uformowanego kapłana, która nie jest gorączkowa i znajduje czas dla bliźniego, na przekór gonitwie życia codziennego.

Franciszek wyjaśnia, co znaczy dla kapłana posługiwać stada Bożemu w tym konkretnym czasie. Zachęca przy tym, aby duchowni spotykali ludzi tam, gdzie żyją, nawet jeżeli są daleko od wspólnoty Kościoła. Jest to bliska obecność wśród ludu Bożego<sup>203</sup>, ponieważ „ksiądz i osoba konsekrowana są powołani, aby żyć niepokojami i nadziejami swojego ludu; [są powołani – TK] do działania w konkretnych sytuacjach swoich czasów, w których często występują napięcia, niezgoda, nieufność, niepewność i ubóstwo”<sup>204</sup>. Duchowni w obliczu sytuacji kryzysowych i najboleśniejszych mają zwracać się z prośbą do Boga o łaskę postawy zdolnej do wzruszenia, okazywania empatii, ponieważ nie ma lepszego świadectwa niż bycie blisko potrzeb materialnych i duchowych ludzi. Zadaniem prezbiterów „jest sprawienie, aby ludzie odczuwali bliskość Boga, dotyk Jego ręki pocieszającej i uzdrawiającej”<sup>205</sup>. Bliskość okazywana przez kapłanów ma sprawiać, że wierni będą odczuwać realne wsparcie. Posługa prezbiterów ma polegać na postawie dyspozycyjności i wychodzeniu z pomocą tym, którzy jej potrzebują, jak również wobec osób niemających odwagi poprosić o nią<sup>206</sup>.

Franciszek nawołuje do pogłębiania bliskości w relacjach z wiernymi. Kapłanowi, który jest blisko swojej owczarni przeciwstawia kapłana – urzędnika, którego nazywa karykaturą: „Co robi ksiądz-urzędnik? Ma wyznaczone godziny, swoje biuro, otwiera je o tej porze,

---

<sup>202</sup> Franciszek, Spotkanie z episkopatem Brazylii *Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 10, s. 21.

<sup>203</sup> Por. D. Grelecki, *Doskonałość chrześcijańska w nauczaniu pasterskim biskupa i arcybiskupa Stanisława Szymeckiego*, Białystok 2013, s. 108.

<sup>204</sup> Franciszek, Spotkanie z kapłanami w Kaplicy Palatyńskiej Pałacu Królewskiego w Casercie *Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego*, s. 36.

<sup>205</sup> Tamże, s. 37

<sup>206</sup> Zob. Tamże, s. 37.

wykonuje swoją pracę, zamyka biuro. A ludzie są na zewnątrz. Nie zbliża się do ludzi.”<sup>207</sup> Franciszek ukazuje, że życie kapłana – urzędnika wiąże się z pomyłką powołania z przedsiębiorstwem i zakładem pracy<sup>208</sup>. Owa postawa cechuje się brakiem wrażliwości na potrzeby ludzkie i obojętnością wobec skomplikowanych sytuacji. Skutkiem takiego przeżywania kapłaństwa jest smutek. Papież dodaje, że Bóg jest rozczarowany takimi kapłanami, którzy poszli dwuznaczną drogą. Duchowni są pasterzami powierzonego im ludu Bożego i daleka powinna być im postawa dbania wyłącznie o swój osobisty interes<sup>209</sup>. Radę, którą otrzymują duchowni, aby przeciwstawiać się postawie bezdusznego urzędnika jest „jedno słowo: bliskość! Bliskość, bycie blisko. Blisko tabernakulum: sam na sam z Panem. I bycie blisko ludzi. (...) Pan chce, byście byli pasterzami ludu, a nie urzędnikami państwowymi”<sup>210</sup>. Traktowanie ludzi jedynie przez aspekt prawa i moralności prowadzi do postawy chłodnego urzędnika, a nie pasterza ludu<sup>211</sup>. Bliskość jest tożsama z postawą duchowego ojcostwa. Dzięki niej duchowny powinien próbować daną osobę przyprowadzić do Jezusa. Postawa ta ma wypływać z bliskości Jezusa w tabernakulum, czyli z osobistej modlitwy kapłana. Może być ona demaskująca dla duchownych, którzy mają coś do ukrycia, ponieważ weryfikuje kapłański styl życia, stosunek do pieniędzy, nierozwijające spędzanie wolnego czasu oraz egocentryzm<sup>212</sup>. Doświadczenie bliskości i towarzyszenia wiernym zmienia w kapłanach sposób reagowania i język komunikacji, nie umniejszając jednocześnie nic z ewangelicznych wymagań<sup>213</sup>. Wymaga to dużej kapłańskiej roztropności, aby ważyć niemal każde słowo, bowiem połączenie miłości i prawdy w towarzyszeniu ludziom jest niezwykle wymagające<sup>214</sup>.

Misją Jezusa było przebywanie wśród ludzi i takiej postawy uczył swoich uczniów<sup>215</sup>. Papież zachęca duchownych do kształtowania postawy socjalizacji z ludem Bożym<sup>216</sup>. Bliskość z ludem bywa niekiedy trudem kapłańskim, który wpisany jest w powołanie. Jednak nastawienie na tworzenie wspólnoty z wiernymi częściej jest źródłem kapłańskiej radości

<sup>207</sup> Franciszek, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze, *Jesteście synami męczenników, i to jest wasza siła*, s. 26.

<sup>208</sup> Por. A. Rusak, *Ksiądz też człowiek, czyli refleksja nad ludzką słabością*, „Pastores” 2020 nr 4, s. 52.

<sup>209</sup> Zob. Franciszek, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze, s. 26.

<sup>210</sup> Tamże, s. 26.

<sup>211</sup> Por. W. Janyga, *Nie bądźmy urzędnikami Boga!*, s. 142.

<sup>212</sup> Zob. Tamże, s. 141.

<sup>213</sup> Por. W. Nowacki, *Od spotkania do więzi*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 61.

<sup>214</sup> Por. *Idźcie i głoscie*, List biskupów polskich do kapłanów na Wielki Czwartek 2017 r., „Formatio Permanens” (17)2017, s. 12; por. W. Janyga, *Nie bądźmy urzędnikami Boga!*, s. 143.

<sup>215</sup> Por. Franciszek, Homilia papieska podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Chrystus kształtuje serca pasterzy, aby byli blisko ludu Bożego* (Rzym, 24.04.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 31.

<sup>216</sup> Por. Tamże, s. 32.

i satysfakcji<sup>217</sup>. Postawa izolacji i wyobcowania prowadzi do budowania zbytniego dystansu ze świeckimi, który prowadzi do ekskluzywizmu<sup>218</sup>. Tacy kapłani wydają się być niedostępni dla wiernych i zbyt zachowawczy, aby nawiązać z nimi serdeczne więzi.

Otwartość jest jedną z cech, która wskazuje na dojrzałość emocjonalną kapłana. Prezbiter, będący częścią Kościoła powszechnego, doskonali w sobie gotowość do podejmowania z zapałem misji apostołskiej wobec każdego człowieka<sup>219</sup>. Papież, mówiąc o młodych kapłanach w kontekście otwartości, zachęca ich do wytrwałości w postanowieniach prowadzących do wiernego naśladowania Chrystusa<sup>220</sup>. Naucza on, że kapłan nie powinien czuć się w pełni usatysfakcjonowany z efektów swojej apostołskiej działalności. Odczuwanie zdrowego niepokoju przypomina mu o zależności od Boga i mobilizuje do powierzania się Jemu w modlitwie. Przez to duchowni kształtują postawę otwartości na szczodrość Stwórcy<sup>221</sup>. Postawa otwartości, dzięki modlitwie, prowadzi do kreatywności w doborze metod mających na celu ewangelizację. Stwarza to możliwość rozwijania umiejętności społecznych poprzez nawiązywanie relacji i głoszenie Dobrej Nowiny. Postawa otwartości prezentowana przez prezbiterów rozwija w wiernych większe zaufanie do Stwórcy, dlatego należy, aby duchowni doskonalili się w postawie wolnej od abstrakcyjnej miłości, która nie ujawnia się w codzienności<sup>222</sup>.

Do otwartości, która jest długim procesem<sup>223</sup>, zachęca papież w encyklice *Fratelli tutti* ucząc, że istotnym jest, aby katecheza i kaznodziejstwo zawierały bardziej otwarty, jasny i bezpośredni społeczny sens życia, braterski wymiar duchowości, przekonanie o nienaruszalnej godności każdego człowieka oraz motywację do miłowania i akceptacji bliźnich (FT 86).<sup>224</sup> Nazywa to większą miłością, do której Chrystus wzywa prezbiterów.

<sup>217</sup> Por. A. Monda, Podróż apostołska papieża Franciszka do Mozambiku, na Madagaskar i Mauritius *Realizm Ewangelii* (Maxaquene, 10.11.2019), OsRomPol 40(2019) nr 10, s. 11.

<sup>218</sup> Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 229. Duchownych zbyt poważnych i jedynie skupionych na sobie papież nazywa „wykrochmalonymi”. Zdaniem Franciszka są zbyt „wycofani i zapatrzeni w siebie”.

<sup>219</sup> Por. M. Cholewa, *Dekalog patrioty w sutannie*, „Pastores” 2011 nr 4, s. 37.

<sup>220</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenie plenarnego Kongregacji do Spraw Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży*, s. 17-19. Papież życie duchownych porównuje do nieustannej wędrówki i zachęca ich do postawy wytrwałości, ponieważ „ksiądz nigdy nie jest «na mecie»”.

<sup>221</sup> Zob. Tamże, s. 17-19; por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Chrześcijańska otwartość* (Rzym, 25.05.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 7, s. 44.

<sup>222</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna *Czuwajmy nad własnym sercem* (Rzym, 5.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 39; por. M. Rondet, *Celibat ewangeliczny a świat ludzkich relacji*, s. 22.

<sup>223</sup> Por. K. Grzywocz, *Słuchanie w kierownictwie duchowym*, s. 644.

<sup>224</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Sobór Watykański II. Być apostołem w Kościele apostołskim* (Rzym, 15.03.2023), OsRomPol 43(2023) nr 4, s. 36.

Postawa otwartości jest niezbędna, ponieważ „nikt nie dojrzewa ani nie osiąga swej pełni izolując się” (FT 95). Miłość, z powodu swojej dynamiki, wymaga coraz większej otwartości od tych, którzy chcą się nią dzielić. Obliguje ona do zdolności akceptowania innych, w niekończącym się procesie (zob. FT 95), na wzór Chrystusa, który nauczał: „wy wszyscy braćmi jesteście” (Mt 23,8). Otwartość wymaga, aby przewycięzać własne kompleksy i ograniczenia (por. FT 96). Człowiek ze swej natury jest otwarty na relacje z bliźnim (por. FT 111), dlatego kapłan, doskonaląc swoją dojrzałość uczuciową, doskonali się w postawie otwartości<sup>225</sup>.

Postawa zamknięcia się jest odległa chrześcijaństwu. Kapłan doskonali się w otwartości, ponieważ jest to charakterystyczna postawa chrześcijanina<sup>226</sup>. Duchowni, którzy mają trudności w komunikacji i jednocześnie nie przejawiają cech otwartości, stają się przyczyną interpersonalnych nieporozumień<sup>227</sup>. Franciszek wskazuje, aby kapłani eliminowali w sobie postawę zamknięcia się i izolacji. Zachęca on do pracy nad swoimi słabościami i doskonalenia w stawianiu się ludźmi otwartymi na innych<sup>228</sup>.

Kapłan, poprzez kształtowanie postawy otwartości, jest człowiekiem dialogu<sup>229</sup>. Dialog służy budowaniu relacji, a jego celem jest nie tylko rozwiązywanie problemów, ale poznanie drugiego człowieka, zrozumienie go i autentyczne spotkanie z nim w serdecznej atmosferze<sup>230</sup>. W dialogu pomocne są trzy zasady: 1) bardziej słuchać niż mówić; 2) bardziej rozumieć niż oceniać; 3) dzielić się własnymi przeżyciami bardziej niż dyskutować<sup>231</sup>. Dialog jest również umiejętnością prowadzenia rozmowy według zasady pierwszeństwa słuchania przed mówieniem i pierwszeństwa rozumienia drugiego człowieka przed osądzaniem<sup>232</sup>. Franciszek nazywa to „mistyką spotkania”<sup>233</sup> i naucza, że jest to umiejętność spotkania z innymi. Charakteryzuje się ono postawą słuchania innych osób i poszukiwania konsensusu. Kształtowanie umiejętności słuchania jest wolne od lęku przed odmiennością drugiego

<sup>225</sup> Por. Tenże, Nieszpory na zakończenie 2016 r. *Logika spotkania i bliskości* (Rzym, 31.12.2016), OsRomPol 38 (2017) nr 1, s. 12.

<sup>226</sup> Por. Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 111.

<sup>227</sup> Tamże, s. 390. Papież wyjaśnia: „weźmy tych sztywnych kapłanów, którzy boją się komunikacji. (...) To jest postać fundamentalizmu”.

<sup>228</sup> Por. Tamże, s. 391.

<sup>229</sup> Por. D. Stachowiak, *Dialog w formacji kapłańskiej*, Kraków 2013, s. 215.

<sup>230</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do Wspólnoty św. Idziego *Prawdziwą rewolucją jest współzucie* (Rzym, 15.06.2014), OsRomPol 34 (2014) nr 7, s. 20.

<sup>231</sup> Zob. J. Grzybowski, *Czy psychologia komunikacji wystarczy?*, s. 46.

<sup>232</sup> Por. A. Santorski, *Kierownictwo duchowe w życiu i posłudze księdza*, s. 191.

<sup>233</sup> Franciszek, *Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 34.

człowieka. Do kultury spotkania zalicza się spotkanie z osobami, które trzeba otoczyć opieką duszpasterską, jak również spotkanie ze swoim przełożonym, biskupem. Również biskup powinien być człowiekiem spotkania i dialogu<sup>234</sup>. Papież zachęca prezbiterów do budowania relacji z własnym biskupem poprzez regularne spotkania zaś biskupów wzywa do otwartości w przyjmowaniu kapłanów z serdecznością<sup>235</sup>.

Odpowiadając na pytanie, jak w różnorodności osobowości i charakterów wśród duchownych odnaleźć drogę prowadzącą do zrozumienia się nawzajem, Franciszek odpowiada, że „dialog jest drogą”<sup>236</sup>. Dialog jest sztuką, która wymaga doskonalenia na wszystkich etapach formacji kapłańskiej<sup>237</sup>. Zadaniem formatorów seminaryjnych jest pomoc w nauce sztuki dialogu i dobrego rozeznawania, które zaprowadzają ład budujący braterską wspólnotę pośród różnorodnych punktów widzenia. W dialogu istotne jest słuchanie, które papież nazywa „apostolatem słuchania”<sup>238</sup>. Postawa nastawiona na uważne słuchanie ma fundamentalne znaczenie w kształtowaniu sztuki dialogu, ponieważ w każdej relacji dochodzi do spotkania z innością; z kimś drugim, kogo nie da się sprowadzić do własnych wyobrażeń czy oczekiwań<sup>239</sup>.

Kapłan, jako człowiek dialogu, doskonali w sobie pragnienie poznawania drugiego człowieka oraz posiada gotowość do wspólnego poszukiwania porozumienia. W trakcie prowadzenia dialogu należy przede wszystkim wsłuchać się - najpierw w siebie, a później w bliźniego. Słuchanie kształtuje się w gotowości przyjęcia drugiego człowieka takim, jakim jest. Umiejętność prowadzenia rozmów przez kapłana nie polega tylko na opanowaniu podstawowych zasad komunikacji, ale także na wewnętrznej wolności, otwartości na innych i ojcowskiej miłości<sup>240</sup>. Z nich rodzi się dyspozycyjność i szacunek, jak również umiejętność

<sup>234</sup> Zob. Tenże, Spotkanie z episkopatem Stanów Zjednoczonych Ameryki w Waszyngtonie *Naszą metodą jest dialog* (Waszyngton, 23.09.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 10, s. 29. Papież naucza, że „ważne jest, by biskup pozwolił się ze sobą spotykać”.

<sup>235</sup> Por. D. Kowalczyk, *O posłudze i władzy biskupa*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 21.

<sup>236</sup> *Sila powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 99.

<sup>237</sup> Por. D. Stachowiak., *Dialog w formacji kapłańskiej*, s. 131.

<sup>238</sup> Zob. *Sila powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 100. Papież stwierdza jednocześnie, że „jest wielu księży, zakonników i wiele zakonnice, którzy nie umieją słuchać. Pytam więc: jeśli nie umiesz słuchać brata czy siostry, których masz blisko siebie, jak będziesz słuchał Boga, którego nie masz bezpośrednio przed sobą?”.

<sup>239</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna *Wysłuchujmy się w Jezusa w Ewangeliu* (Rzym, 5.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 35, por. S. Morgalla, *O relacjach emocjonalnych księży*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 205.

<sup>240</sup> Zob. W. Rzeszowski, *Kancelaria miejscem trudnych spotkań*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 395-396.



i chęć słuchania oraz rozumienia bliźniego. Szczery dialog posiada dwie składowe: pierwsza to ukształtowana tożsamość, która ma być punktem wyjścia, zaś druga to empatia.

Tożsamość to zespół cech, które osiąga się na podstawie wcześniejszych i aktualnych doświadczeń, przyjmując je i uznając za własne<sup>241</sup>. Tożsamość duchownych prowadzi do przeżywania kapłaństwa jako daru otrzymanego od Boga. Franciszek zachęca prezbiterów do umocnienia wiary, która prowadzi do ukształtowania kapłańskiej tożsamości<sup>242</sup>. Duchowni w dialogu z bliźnim powinni również słuchać natchnień Ducha Świętego, który roztropnie podpowiada, jakich słów użyć w rozmowie. Dialog, który prowadzą prezbiterzy nie oznacza apologetyki wiary za wszelką cenę oraz jest wolny od prozelityzmu<sup>243</sup>. Należy, aby zamiast na prozelityzmie, kapłani skupili się na ukazaniu chrześcijaństwa jako podążania za Chrystusem, które daje szczęście i satysfakcję<sup>244</sup>. Dzięki stabilnej tożsamości kapłańskiej duchowni prowadzą dialog, dzieląc się własnym doświadczeniem i czerpiąc także od tych, którzy myślą czy wierzą inaczej. Postawa dialogu i otwartości koresponduje z wizją Kościoła, jaką preferuje papież – Kościoła otwartego, ubogiego, misyjnego, który wychodzi w poszukiwaniu zagubionego człowieka<sup>245</sup>.

W formacji kapłańskiej Franciszek koncentruje się na kształtowaniu przyjaznego dialogu ze światem<sup>246</sup>. Dostrzega on potrzebę doskonalenia kapłanów na ludzi dialogu<sup>247</sup>. Zadaniem prezbiterów jest prowadzenie dialogu z ludźmi, którzy czują się pogubieni<sup>248</sup>. Papież wskazuje, że istotne jest prowadzenie starannej formacji kapłańskiej na wysokim poziomie,

<sup>241</sup> Por. Z. Kroplewski, *Tożsamość księdza*, „Pastores” 1998 nr 1, s. 81.

<sup>242</sup> Franciszek, Spotkanie z kapłanami w Kaplicy Palatyńskiej Pałacu Królewskiego w Casercie *Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego*, s. 36. Papież wyjaśnia że „dialog można prowadzić jedynie w oparciu o własną tożsamość i z empatią, to znaczy nie potępiając a priori”

<sup>243</sup> Zob. Tamże, s. 36. Papież wskazuje, że kapłani nie powinni odczuwać obaw i lęku przed prowadzeniem dialogu z każdym, kto tego potrzebuje. Franciszek, nawiązując do postaci świętego Filipa Neri, zachęca do wysłuchiwania wszystkich osób, jednak zawsze w oparciu o własną tożsamość.

<sup>243</sup> Zob. Tamże, s. 36; por. Franciszek, Spotkanie z kapłanami w Kaplicy Palatyńskiej Pałacu Królewskiego w Casercie *Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego*, s. 36.

<sup>244</sup> Zob. Tamże, s. 36.

<sup>245</sup> Zob. W. Rzeszowski, *Franciszek z księżmi w Casercie*, s. 143.

<sup>246</sup> Por. D. Kowalczyk, *Bliskość i dystans*, „Pastores” 2016 nr 1, s. 42.

<sup>247</sup> Franciszek, Spotkanie z episkopatem Brazylii, *Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła*, s. 21. Odwołując się do historii o uczniach z Emaus papież naucza o potrzebie kształtowania w kapłanach sztuki dialogu (Łk 24,13-35). Zgorszeni klęską Jezusa, w którym pokładali całą nadzieję, uciekali ze świętego miasta Jerozolimy. Zbawiciel wydawał się im zupełnie przegrany. Kondycja współczesnego człowieka bywa podobna do uczniów z Emaus, którzy odczuwali brak nadziei. Potrzeba więc duchownych, którzy nie lękają się wejść w dialog z ludźmi i ich świeckimi trudnościami. Kapłani powinni doskonalić umiejętność prowadzenia „dialogu z tymi uczniami, którzy uciekając z Jerozolimy, błąkają się bez celu, sami ze swoim zawodem, rozczarowani chrześcijaństwem”.

<sup>248</sup> Zob. Tamże, s. 22. Papież naucza, że Kościół potrzebuje kapłanów, którzy są w stanie towarzyszyć, wyjść poza swoje zwyczajne słuchanie. Kapłan taki „towarzyszy w drodze, idąc razem z ludźmi, (...) jest zdolny dostrzec, jaka [motywacja] kryje się w ucieczce tak wielu braci i sióstr z Jerozolimy, (...) zdający sobie sprawę, że powody, dla których ludzie oddalają się zawierają już w sobie motywy możliwego powrotu”.

która kształtuje prezbiterów na osoby potrafiące wychodzić naprzeciw ludzkim dramatom, wątpliwościom i niewierze<sup>249</sup>. Kapłani, będąc blisko ludzi pogubionych, są zobowiązani jednocześnie dbać o własną tożsamość kapłańską, aby nie zatracić daru otrzymanego od Chrystusa<sup>250</sup>. Należy dokonać odważnej i gruntownej rewizji struktur formacji kapłańskiej, która wymaga odnowienia na płaszczyźnie antropologicznej, kulturowej, emocjonalnej, duchowej i doktrynalnej. Owa formacja ma przygotowywać kapłanów zdolnych do podążania za świeckimi osobami w ich życiowych trudnościach, prowadzenia dialogu z ich złudzeniami i rozczarowaniami, zintegrowania na nowo tego, co w nich zostało rozproszone<sup>251</sup>. Należy, aby duchowni zabiegali o pogłębioną formację permanentną, która nie skupia się jedynie na teorii. W kształtowaniu kapłanów dojrzałych emocjonalnie potrzebna jest praktyczna mądrość kreowania nowych i trwałych struktur, które mają być autentycznym celem zainteresowania biskupów. Są oni odpowiedzialni za formację prezbiterów, dlatego nie powinni szczędzić uwagi i wsparcia, ponieważ formacja wymaga optymalnego kształcenia we wszystkich płaszczyznach<sup>252</sup>.

Kapłan, doskonaląc się w sztuce dialogu, jest również człowiekiem spotkania. Podstawowym elementem zadań wynikających z kapłaństwa jest budowanie relacji interpersonalnych, zaś relacyjność w wymiarze religijnym jest kluczowym elementem tożsamości kapłańskiej<sup>253</sup>. Franciszek naucza o mistyce spotkania, którą definiuje jako umiejętność spotkania z innymi<sup>254</sup>. To spotkanie z drugim człowiekiem, które jest wolne od lęku i pełne empatii.

Brak chęci nawiązania relacji z drugim człowiekiem i niedostrzeżenie potrzeb bliźnich Franciszek nazywa „sercem opancerzonym”<sup>255</sup>. Wymuszone spotkania kapłanów z innymi określa mianem echa obojętności oraz unikaniem duszpasterskich trudności. Drugi człowiek w takiej postawie jawi się jako niepotrzebny problem. Postawa „opancerzonego serca” przejawia się także w zamknięciu i niechęci do wyjścia naprzeciw ludzkim potrzebom. Kapłan, który – zdaniem Franciszka – utracił zdolność zdumienia się niepowtarzalnością każdej osoby, naraża się na niebezpieczeństwo bycia obojętnym i niewzruszonym wobec ludzkiego

---

<sup>249</sup> Tamże, s. 22.

<sup>250</sup> Por. Tenże, Przemówienie do Wspólnoty św. Idziego *Prawdziwą rewolucją jest współczucie*, s. 20.

<sup>251</sup> Zob. Tenże, Spotkanie z episkopatem Brazylii, *Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła*, s. 22.

<sup>252</sup> Zob. Tamże, s. 23.

<sup>253</sup> Por. B. Zarzycka, *Rozwój własny a życie oddane Ewangelii*, s. 28.

<sup>254</sup> Zob. Franciszek, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 34.

<sup>255</sup> Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z kapłanami, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Serca konsekrowane czy opancerzone?*, s. 13.

cierpienia<sup>256</sup>. Spowodowane jest to brakiem kształtowania kultury spotkania i niechęci do nawiązywania relacji. Papież przestrzega duchownych, aby ich usposobienie nie było wycofane, ale otwarte na dialog. Kapłan rozwija się w ludzkich relacjach, które nastawione są na współpracę, szukanie kompromisu, dawanie, branie, proszenie, dziękowanie i przepraszenie<sup>257</sup>.

Prezbiter, będąc człowiekiem spotkania, dba o przyjaźń z innymi duchownymi. Bliskie i dające wsparcie więzi między kapłanami są niezbędne w osiągnięciu dojrzałości prezbitera oraz przyczyniają się do poprawy jakości posługi duszpasterskiej. Zrozumienie dynamiki i znaczenia przyjaźni między kapłanami ma fundamentalne znaczenie dla ich formacji<sup>258</sup>. Przyjaźń kapłańską Franciszek nazywa skarbem, który duchowni pielęgnują między sobą<sup>259</sup>. Należy troszczyć się o budowanie głębokich więzi przyjaźni pomiędzy duchownymi, ponieważ wpływa to twórczo na formację duchową, pastoralną i intelektualną. Przyjaźń jest jedną z największych radości w życiu osoby duchownej<sup>260</sup>. Jest także niezbędną pomocą, aby wytrwać w postanowieniach dotyczących posługi apostołskiej.

Przyjaźń należy do sfery intymności człowieka<sup>261</sup>. Istnieją dwie skrajności w zagadnieniu przyjaźni i braterstwa. Są to izolacja i rozdrobienie. Przyjaźń, będąca darem Boga, uczy otwartości i przekraczania własnych ograniczeń<sup>262</sup>. Franciszek naucza, że duchowny nie powinien się izolować, ale ma przejawiać szczerą chęć spotkania z drugim człowiekiem<sup>263</sup>. Osamotnienie i brak więzi destrukcyjnie wpływają na prezbiterów, którzy nie zakładają własnych rodzin. Papież zachęca także do naśladowania świętych, którzy zawiązywali między sobą przyjacielskie relacje. Naucza on, że bycie przyjacielem polega

<sup>256</sup> Por. Tamże, s. 13.

<sup>257</sup> Por. A. Rusak, *Dajcie mi święty spokój, czyli kilka słów o goryczy księdza*, „Pastores” 2017 nr 2, s. 26.

<sup>258</sup> Zob. R. Fitzgibbons, *Ksiądz w obliczu konfliktów*, „Pastores” 2016 nr 2, s. 49; por. K. Grzywocz, *Dar przyjaźni jest jak duży chleb*, „Pastores” 2017 nr 2, s. 58.

<sup>259</sup> Franciszek, *Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu Służba oznacza, że czyni się wolę innych* (Rzym, 12.04.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 7, s. 34. Papież naucza: „Przyjaźń kapłańska. Nie wszyscy mogą być bliskimi przyjaciółmi. Lecz jak piękna jest przyjaźń kapłańska. (...) Dążcie do tego, to ważne. Bycie przyjaciółmi”.

<sup>260</sup> Por. J. A. Hernik, *Powołani, by być*, Kraków 2015, s. 34; Por. J. Augustyn, *Wierność Jezusowi w kapłaństwie i małżeństwie. Rozmowy i komentarze*, Kraków 2019, s. 136.

<sup>261</sup> Por. T. Sławek, *Przyjaźń i powaga bycia*, w: *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014, s. 97.

<sup>262</sup> Por. Franciszek, *Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuskami Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 6.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 44.

<sup>263</sup> Tamże, s. 44. Papież dodaje, że „kapłan, zakonnik, zakonnica nie mogą być nigdy wyspą, ale muszą być osobami zawsze otwartymi na spotkanie”.

nie tyle na upominaniu drugiego, ile raczej na wzajemnej życzliwości, współczuciu, trosce o bliźniego oraz na świadectwie życia<sup>264</sup>.

Zagrożeniem dla przyjaźni w kapłaństwie są pomówienia, oczernianie i plotki<sup>265</sup>. Papież krytycznie wypowiadał się na temat kapłanów uwikłanych w zazdrość, zawiść i zniesławienia. Antidotum na grzechy języka jest przyjaźń i braterstwo pomiędzy duchownymi. Papież rozróżnia przyjaźń, wiążącą z nielicznymi osobami, od braterstwa, które ma być między wszystkimi<sup>266</sup>. Działaniami duchownych, które zapobiegają obmowom są komunikacja bezpośrednia oraz upomnienie braterskie<sup>267</sup>. Za plotkami i obgadywaniem kryją się nierzadko zazdrość, zawiść i niezdrowe ambicje<sup>268</sup>.

Braterstwo i komunia kapłańska są ważnymi czynnikami kształtującymi tożsamość i dojrzałość emocjonalną osób duchownych<sup>269</sup>. Kształtowanie postawy braterstwa wiąże się z pogłębianiem świadomości, że jest się równoprawnym dzieckiem jednego Boga wśród braci i siostr mających tę samą godność<sup>270</sup>.

Powołanie kapłańskie dojrzewa w relacji z innymi, stąd do jego realizacji potrzebna jest określona wspólnota osób<sup>271</sup>. Nawijając do funkcjonowania wspólnoty seminaryjnej, papież wskazuje na źródła radości, które wypływają z życia w społeczności. Są nimi przyjaźnie oraz wymiana doświadczeń i poglądów<sup>272</sup>. Życie wspólnotowe narażone jest również

<sup>264</sup> Por. J. Augustyn, *Pochwała przyjaźni*, w: *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014, s. 93.

<sup>265</sup> Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami *Wiarygodni i konsekwentni*, s. 44. Papież spotykał duchownych żyjących we wspólnotach plebanijnych, u których obmawianie innych współbraci było codziennością. Oburzał się na takie zachowania, mówiąc: „To straszne! Jeden na drugim «nie zostawia suchej nitki»... I taki jest nasz świat duchownych”.

<sup>266</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. połączonej ze święceniami kapłańskimi *Nie kariera, ale służba*, s. 7; por. J. Michalewski, *Ukryte nieprzyjaźnie*, „Pastores” 2005 nr 3, s. 36.

<sup>267</sup> Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami *Wiarygodni i konsekwentni*, s. 44. Papież daje praktyczne wskazówki: „jeżeli mam coś przeciwko siostrze czy bratu, mówię mu to w twarz, mówię to temu czy tej, którzy mogą pomóc, ale nie mówię tego innym, aby go «obrzucić błotem»; zob. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. połączonej ze święceniami kapłańskimi *Nie kariera, ale służba*, s. 7. Papież daje bezpośrednią radę: „Jeżeli macie coś przeciwko drugiemu, bądźcie mężczyznami, nosicie spodnie – więc idźcie tam i powiedzcie mu to w twarz. «Ale to jest coś bardzo złego... nie wiem, jak on to przyjmie...». Idź do biskupa, żeby ci pomógł. Ale nigdy, nigdy nie należy obmawiać. Nie bądźcie plotkarzami. Nie popadajcie w plotkarstwo.” Por. W. Błaszczak, *Trzy słowa o męskich przyjaźniach*, „Pastores” 2018 nr 4, s. 44.

<sup>268</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna *Jak upominać brata* (Rzym, 7.09.2014), *OsRomPol* 35 (2014) nr 10, s. 50.

<sup>269</sup> Por. Z. Kroplewski, *Tożsamość księdza*, s. 84; por. B. Steczek, *Wspólnota kapłańska*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 112.

<sup>270</sup> Por. Franciszek, Przesłanie wideo na Międzynarodowy Dzień Braterstwa Ludzkiego *Braterstwo wyznacznikiem ludzkości*, (Rzym, 4.02.2021), *OsRomPol* 42 (2021) nr 3, s. 4; por. J.-M. Perrin, *Ojcostwo duchowe*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 111.

<sup>271</sup> Por. D. Lipiec, *Barier w komunikacji i poprawa jej skuteczności we wspólnocie parafialnej*, „Roczniki Teologiczne” 66(2019) z. 6, s. 149.

<sup>272</sup> Por. J. Augustyn, *Ojcostwo. Aspekty pedagogiczne i duchowe*, s. 217.

na przeciwności, takie jak zazdrość, zawiść czy walka o władzę. Budowanie wspólnoty kapłańskiej jest długotrwałym wysiłkiem, który niweluje egoizm oraz rozwija pokorę i postawę służby. Życie wspólnotowe dalekie jest zazwyczaj od ideału i utopii<sup>273</sup>. Praktykując je duchowni mają być wolni od obmowy i plotkowania. Trzeba, aby odznaczyli się szczerością i prostolinijnością w relacjach, ponieważ miewają „tendencje do niemówienia wprost, nadużywania dyplomacji”<sup>274</sup>, którą papież określa mianem księżowskiego języka. Plotkowanie i obmowa destrukcyjnie wpływają na wspólnotę<sup>275</sup>. Przeciwwstawienie się takiej postawie wiąże się ze wzajemnym słuchaniem, zrozumieniem oraz poszukiwaniem jedności w różnorodności<sup>276</sup>. W sytuacjach konfliktowych należy – zdaniem Franciszka – praktykować modlitwę za trudnych braci we wspólnocie<sup>277</sup>. Wynika to słów Chrystusa, który wzywał, aby miłować swoich nieprzyjaciół i modlić się za tych, którzy nas prześladują (por. Mt 5,44). Trudne relacje należy przedstawiać Bogu w ufnej modlitwie w celu przemiany antypatii w zrozumienie i akceptację<sup>278</sup>.

Wspólnota składająca się z duchownych nie jest wolna od komunikacyjnych problemów. We wspólnocie tej członkowie starają się jednakże pomagać sobie nawzajem, otwierając się przed sobą i okazując życzliwość<sup>279</sup>. Według Franciszka, braterstwo nie zawiązuje się tylko dlatego, że ludzie o tym samym powołaniu mieszkają pod jednym dachem.

Poważnym wykroczeniem przeciw braterstwu jest – zdaniem papieża – szemranie, które nazywa „terroryzmem w życiu wspólnotowym”<sup>280</sup>. Jedną z rad ascetycznych, którą daje duchownym, dotyczy zachowania dyskrecji. Zanim duchowny powie się coś negatywnego

<sup>273</sup> Franciszek, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 30. Papież podkreśla, że „nie jest rajem, jest co najwyżej czyśćcem – nie, czyśćcem nie (...) ale nie jest rajem”

<sup>274</sup> Tamże, s. 30. Papież nazywa obmowę wśród duchownych „dumą wspólnoty”.

<sup>275</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. koncelebrowanej z nowymi kardynałami *Unikajmy dworskich nawyków i przyzwyczajęń* (Rzym, 23.02.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 9.

<sup>276</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Jak upominać brata*, s. 50; por. Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa o jedność chrześcijan* (Rzym, 20.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 2, s. 21.

<sup>277</sup> Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 30. Papież uczy, że „trzeba się modlić, modlić za wszystkich członków wspólnoty, ale głównie modlić się za tych, z którymi mamy problemy, albo za tych, których nie lubię, bo nielubienie kogoś jest czasami rzeczą naturalną, instynktowną. Módlcie się, a Pan zrobi resztę”. Papież podaje również własny przykład, kiedy jako kleryk po rozmowie z ojcem duchownym otrzymał wskazówkę, aby modlić się za brata, który jest uciążliwy.

<sup>278</sup> Por. R. Corti, *Pięć znaków kapłańskiego braterstwa*, s. 26.

<sup>279</sup> Zob. T. P. Rausch, *Kapłaństwo i uczuciowość*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 302.

<sup>280</sup> *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 106.

o współbracie, warto, aby zachował powściągliwość. Franciszek skazuje na konieczność stosowania ewangelicznej zasady upomnienia braterskiego, która Chrystus zawarł w Ewangelii<sup>281</sup>. Jednak – jak zauważa papież – życie we wspólnocie bez konfliktów jest utopijnym oczekiwaniem<sup>282</sup>.

Kapłańskie braterstwo realizuje się we wspólnocie Kościoła<sup>283</sup>. Franciszek mówi o „pięknie braterstwa”<sup>284</sup> i byciu uczniem Chrystusa we wspólnocie, gdzie razem z innymi naśladuje się Jezusa<sup>285</sup>. Dzieje się to przy dużej różnorodności darów, osobowości, pochodzenia, wieku i talentów, które ubogacają komunie braterstwa i działają mobilizująco na zaangażowanie w służbę<sup>286</sup>. Zagrożeniem dla tej komunii jest zbyt indywidualizm<sup>287</sup>. Kultura, która prowadzi do indywidualizmu duszpasterskiego, nie kształtuje postawy braterstwa<sup>288</sup>. Duszpasterz jest kapłanem nie tylko na swój własnych rachunek, ale razem z całym prezbiterium posługuje w lokalnym Kościele<sup>289</sup>. Doskonalenie się w budowaniu braterstwa jest świadomym działaniem, mającym wpływ na jedność kapłana z Chrystusem w ramach prezbiterium, gromadzącego się wokół biskupa. Franciszek uczy, by w celu zachowania jedności poszukiwać konkretnych form bycia ze sobą, adekwatnych do czasów i uwarunkowań życia na danym terenie. Ma to się jednak odbywać w perspektywie apostołskiej, „w stylu misyjnym, z braterstwem i prostotą życia”<sup>290</sup>. Papież przypomina, że do takiego braterstwa wzywał Chrystus, gdy mówił: „po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali” (J 13,35). Zadaniem duchownych jest pogłębianie

---

<sup>281</sup> Zob. Tamże, s. 106. Franciszek daje bezpośrednie wskazówki, aby unikać szemrania. Zachęca, aby kapłani najpierw przysłowiowo „ugryźli się w język”.

<sup>282</sup> Zob. Franciszek, Spotkanie z członkami koreańskich wspólnot zakonnych w Kkottongnae *Bądźcie dla innych namacalnym znakiem królestwa Bożego* (Kkottongnae, 16.08.2014), OsRomPol 34 (2014) nr 8-9, s. 16.

<sup>283</sup> Por. E. Staniek, *Kapłańska codzienność*, „Pastores” 1998 nr 1, s. 78.

<sup>284</sup> Franciszek, Spotkanie z kapłanami z diecezji Cassano all’lonio *Czy pracujemy jako dobrzy robotnicy* (Rzym, 21.06.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 7, s. 44.

<sup>285</sup> Por. Tenże, *Modlitwa maryjna Szukajmy Boga w relacjach z braćmi* (Rzym, 22.08.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 39.

<sup>286</sup> Por. D. Lipiec, *Kontrola operacyjna parafii*, „Roczniki Teologiczne” 65(2018) z. 6, s. 119.

<sup>287</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do uczestników kapituły generalnej karmelitów bosych *Przyjaźń z Bogiem, braterskie życie i misja* (Rzym, 11.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 15; por. Franciszek, Spotkanie z kapłanami z diecezji Cassano all’lonio *Czy pracujemy jako dobrzy robotnicy*, s. 44. Papież zauważa, że niektórzy duchowni tkwią w „dzisiejszej kulturze subiektywistycznej, kulturze, która wywyższa «ja» aż do ubóstwiania go”.

<sup>288</sup> Por. J. Nepil, *Czas pandemii – wołanie o obecność Miłości*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 78.

<sup>289</sup> Por. R. Corti, *Pięć znaków kapłańskiego braterstwa*, s. 24.

<sup>290</sup> Franciszek, Spotkanie z kapłanami z diecezji Cassano all’lonio *Czy pracujemy jako dobrzy robotnicy*, s. 45.

braterskiego wymiaru duchowości (por. FT 86), ponieważ brak doświadczenia bliskich relacji prowadzi do osamotnienia i zgorzknienia<sup>291</sup>.

Bliskie i dające wzajemne wsparcie więzi pomiędzy kapłanami są fundamentalne dla fizycznego, emocjonalnego i duchowego zdrowia prezbiterów oraz ich wymagającej posługi<sup>292</sup>. Postawa braterska wiąże się z wzajemną troską. Dzięki tej trosce duchowni umacniają się wewnątrz i otrzymują pocieszenie, nadając posłudze kapłańskiej większą skuteczność. Jak uczy Franciszek, braterstwo powinno być praktykowane między wszystkimi powołanymi do pójścia za Chrystusem. Prezbiterzy mają być „świadkami braterstwa”<sup>293</sup>. Brak relacji wspólnotowych przyczynia się bowiem do duchowego obumierania. Rozwój następuje natomiast poprzez docieranie się ludzkich indywidualności, współdziałanie, kompromisy i wzajemną pomoc<sup>294</sup>.

Kryzisy wśród osób duchownych powodowane są często brakiem zakotwiczenia we wspólnocie braterskiej. Powołani do życia kapłańskiego i zakonnego powinni się starać tworzyć rodziną atmosferę ze współbraćmi<sup>295</sup>. Jak wskazuje Franciszek, współbrat, który towarzyszy innemu kapłanowi w jego zmaganiu się z problemami i słabościami, świadczy nieocenioną pomoc w zdobywaniu wewnętrznej wolności<sup>296</sup>. Towarzystwo osób duchownych innym kapłanom jest niezbędne, ponieważ nie można wzrastać i formować się, będąc samotnym w posłudze. Odnalezienie właściwego towarzysza drogi jest wymagające, ale papież zachęca do mądrości i proszenia Boga o pomoc w znalezieniu osoby, która będzie „starszym bratem, z kim można porozmawiać i komu zaufać”<sup>297</sup>. Zaangażowanie w braterską wspólnotę kapłańską wyraża się także w docenianiu, dopingowaniu, wzajemnej pomocy w zdobywaniu większej pewności w wykonywanej posłudze, otwieraniu się na innych i poświęcaniu sobie czasu<sup>298</sup>.

<sup>291</sup> Por. J. Prusak, *Problemy emocjonalne osób duchownych*, „Życie Duchowe” 2009 nr 57, s. 45; ; por. A. Manenti, *Powołanie, psychologia i łaska*, s. 93; por. A. Rusak, *Pojedynczość oswojona czyli kilka rad dla człowieka samotnego*, „Pastores” 2004 nr 4, s. 50.

<sup>292</sup> Por. R. Fitzgibbons, *Ksiądz w obliczu konfliktów*, „Pastores” 2016 nr 2, s. 38.

<sup>293</sup> Franciszek, *Spotkanie z duchowieństwem, osobami konsekrowanymi i seminarzystami Nie zapomnijcie o przeszłości* (Sarajewo, 2.06.2015), *OsRomPol* 37 (2015) nr 6, s. 12-14.

<sup>294</sup> Por. A. Rusak, *Dajcie mi święty spokój, czyli kilka słów o goryczy księdza*, „Pastores” 2017 nr 2, s. 26.

<sup>295</sup> Zob. *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 98.

<sup>296</sup> Por. W. Kondratowicz, *Jak postępować z księdzem mającym problemy z alkoholem lub innymi uzależnieniami*, „Formatio Permenens” 14(2014), s. 91-92.

<sup>297</sup> *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 98.

<sup>298</sup> Zob. R. Fitzgibbons, *Ksiądz w obliczu konfliktów*, „Pastores” 2016 nr 2, s. 47.

Według Franciszka braterstwo jest znakiem i magnesem, który przyciąga ludzi młodych, kiedy jest autentyczne i wolne od hipokryzji<sup>299</sup>. Spotkanie duchownego, który prezentuje postawę braterstwa, otwartości i zaangażowania, znacznie ułatwia młodym ludziom wybór drogi kapłaństwa<sup>300</sup>.

## 2. Kształtowanie dojrzałej wolności

Jednym z celów formacji ludzkiej jest kształtowanie dojrzałej wolności, wyrażającej się konsekwentnym i szczerym posłuszeństwem wobec prawdy. Człowiek ze swej natury zmierza ku wolności, dlatego kapłani realizują proces samowychowania w tej dziedzinie. Formowanie do wolności jest rozumiane jako wychowanie do samookreślenia się (poznanie siebie i ekspresja twórcza) oraz jako spełnienie wolności w relacji do innych (postawa tolerancji i poszanowania godności osoby). Dzięki wolności wewnętrznej człowiek jest w stanie odkryć powołanie i odpowiedzieć na wolę Bożą (por. RFIS 18). Prezbiter jest wezwany natomiast, aby postępować z „wielką wolnością wewnętrzną” (RFIS 41), która nie jest ograniczaniem się do ukazywania jedynie zewnętrznego i formalnego posłuszeństwa zasadom.<sup>301</sup> Kształtując dojrzałą wolność, uczy się on panować nad sobą, pojmując sens tego, co warto czynić i tego, co jest niestosowne, lub czego nie należy robić. Dzięki temu kieruje on własnymi siłami, planami, zobowiązaniami z wyważoną dyscypliną i rzetelną znajomością własnych ograniczeń i możliwości. Kapłan realizuje powołanie dzięki łasce Pana w wolności dziecka Bożego i nie polega jedynie na własnych siłach<sup>302</sup>. Przyjmuje on dar łaski nadprzyrodzonej, która uzdalnia go do przekraczania siebie i wyjścia poza własne potrzeby. Łaska ta jest zewnętrznie uwarunkowana (por. RFIS 43).

Celem kształtowania dojrzałej wolności jest także wychowanie do prawdy o własnym istnieniu, która prowadzi do panowania nad sobą. Wychowanie owo zmierza do przewycięzania różnych form indywidualizmu, a także do składania autentycznego daru

---

<sup>299</sup> *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 105.

<sup>300</sup> Por. R. Jaworski, *Postawy i zachowania księży wobec wiernych. Refleksja psychologiczna*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 260.

<sup>301</sup> Zob. Franciszek, *Audiencja generalna Potwierdzenie dobrego wyboru* (Rzym, 7.12.2022), *OsRomPol* 43(2023) nr 1, s. 34.

<sup>302</sup> Por. T. McCauley, *Kapłaństwo i duchowe dzieciństwo*, s. 16.



z siebie. Wiedzie ono do ofiarnego poświęcenia się bliźnim (por. RFIS 63)<sup>303</sup>. Kształtowanie dojrzałej wolności jest niezbędne do przeżywania powołania w postawie służby (por. RFIS 119)<sup>304</sup>. Jednocześnie owa formacja prowadzi do autonomii w wypełnianiu posługi<sup>305</sup>. Pozwala ona zachować „zdrowy dystans wobec ewentualnych oczekiwań ze strony rodziny” (RFIS 148), ponieważ powołanie otrzymane od Boga wymaga, aby konsekwentnie trwać w dokonanym wyborze, nie oglądając się wstecz (por. Łk 9,62). Twórcze i pozytywne przeżywanie drogi życiowej dokonuje się w wolności, ponieważ kapłan pozbawiony wewnętrznej niezależności staje się „niewolnikiem” własnych ograniczeń<sup>306</sup>.

Kształtowanie wolności jest zadaniem wieloaspektowym. Franciszek wyjaśnia, że wolną jest ta osoba, która przeżywa egzystencję w harmonii ze sobą. Wolności nie można poznać jedynie w teorii, ale „jest ona częścią ludzkiej drogi”<sup>307</sup>. Również nie należy mylić jej ze swawolą, którą papież nazywa robieniem tego, „co chcę i ile razy chcę”<sup>308</sup>, ponieważ prowadzi ona do uzależnień i dezintegracji osobowości. Duchowny kształtuje postawę wolności przez formację. Dzięki niej dostrzega działanie Boga w swoim życiu i przez to otwiera się na Jego łaskę uprzedzającą.

Jednym z celów formacji kapłańskiej jest osiągnięcie wewnętrznej wolności, która przejawia się w postawie otwartości na zmiany<sup>309</sup>. Dotyczą one codzienności prezbitera, jak również wyborów dokonywanych przez wiernych, którym kapłan przewodzi. Papież naucza, że Bóg, szanując ludzkie wybory, pozostawił każdemu „wolność popełniania błędów i występowania przeciwko Niemu” (PC 7). Kształtowanie postawy wolności wśród duchownych jest związane z pozostawieniem autonomii w podejmowaniu decyzji dla osób powierzonych duszpasterskiej opiece, nawet kiedy będą one sprzeczne z ewangelicznym orędziem (por. PC 7).

<sup>303</sup> Por. B. Zarzycka, *Rozwój własny a życie oddane Ewangelii*, s. 34.

<sup>304</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Wolność urzeczywistnia się w miłości* (Rzym, 20.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 29.

<sup>305</sup> Por. Tenże, Homilia papieska podczas Mszy Świętej w Domu św. Marty *Relacja z Bogiem jest bezinteresowna, jest relacją przyjaźni* (Rzym, 15.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 39.

<sup>306</sup> Por. W. Rzeszowski, *Powołanie jako dialog*, „Pastores” 2006 nr 1, s. 56.

<sup>307</sup> Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, s. 151.

<sup>308</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Prawdziwa wolność* (Rzym, 13.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 53.

<sup>309</sup> Por. Z. Kroplewski, *Wolność w wychowaniu seminaryjnym*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 508.

Z postawą wolności ściśle związana jest służba, którą określa się jako fundament działalności Kościoła<sup>310</sup>. Jest ona rozumiana jako dyspozycyjność wobec innych i troska o dobro wspólne (por. RFIS 21). Kapłaństwo ze swej natury jest służbą na chwałę Boga i dobro ludzi, dlatego należy, aby owo nastawienie stało się elementem stylu życia prezbiterów (por. RFIS 31)<sup>311</sup>. Doskonalenie się prezbiterów w postawie służby jest naśladowaniem Chrystusa, który „nie przyszedł, aby Mu służyli, lecz żeby służyć” (por. Mt 20, 28; RFIS 131)<sup>312</sup>.

Realizacja powołania kapłańskiego charakteryzuje się służbą na wzór Chrystusa, Kapłana i Sługi<sup>313</sup>. Duchowny, naśladując Jezusa, dokonuje podobnych wyborów jak jego Mistrz. Są one skoncentrowane na wypełnianiu woli Bożej w codzienności<sup>314</sup>. Postawa służby jest „jedynym sposobem bycia uczniem Jezusa”<sup>315</sup> oraz wskazuje na styl przeżywania kapłaństwa. Franciszek zachęca prezbiterów do postawy służby wynikającej z darmowego wybrania każdego z nich<sup>316</sup>. Doświadczenie darmości otrzymanego powołania mobilizuje do wielkodusznego wypełniania obowiązków wynikających ze stanu kapłańskiego. Słowa Chrystusa, który powiedział: „Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie” (Mt 10,8) mają być mottem duchownych, którzy doskonalą się w bezinteresownej służbie na wzór Zbawiciela<sup>317</sup>.

Realizując postawę służby duchowni poświęcają się na rzecz wspólnoty także poprzez modlitwę<sup>318</sup>. Modlitwa za lud Boży jest przywilejem, ale również obowiązkiem prezbitera. Sprawując Eucharystię, Liturgię Godzin czy adorując Najświętszy Sakrament kapłan wypełnia postawę służby wobec Boga i powierzonego mu ludu<sup>319</sup>. Troszcząc się o własne życie duchowe,

<sup>310</sup> Zob. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Chrześcijanin istnieje, by służyć* (Rzym, 26.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 61.

<sup>311</sup> Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Wyjście jako fundamentalne doświadczenie powołania* (Rzym, 29.03.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 5, s. 16.

<sup>312</sup> Por. M. Ozorowski, *Zjednoczenie kapłana z Chrystusem*, „Studia Teologiczne” 28(2010), s. 81-88.

<sup>313</sup> Por. *Kapłan a życie konsekrowane*, List biskupów polskich do kapłanów na Wieli Czwartek 2015 r., „Formatio Permanens” 15(2015), s. 12.

<sup>314</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Największy jest ten, kto służy, a nie ten, kto ma najwięcej tytułów* (Rzym, 25.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 33; por. A. Radacki, *Wypalenie – rozczarowane oczekiwania*, „Pastores” 2007 nr 2, s. 69.

<sup>315</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy św. z okazji Jubileuszu Diakonów *Sługa otworzy drzwi temu, kto puka poza wyznaczonymi godzinami*, (Rzym, 29.05.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 13.

<sup>316</sup> Por. Tenże, Audycja generalna *Zjednoczeni w służbie* (Rzym, 5.11.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 12, s. 44.

<sup>317</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. połączonej ze święceniami kapłańskimi *Nie kariera, ale służba*, s. 7; por. M. Cozzoli, *Książki i lud razem – by służyć*, „Pastores” 2017 nr 3, s. 74.

<sup>318</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna, *Styl Dobrego Pasterza* (Rzym, 26.04.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 5, s. 51.

<sup>319</sup> Zob. Tenże, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie* (El Quinche, 8.07.2015), OsRomPol 46(2015) nr 7-8, s. 19.

jednocześnie przedstawia prośby poszczególnych członków wspólnoty Kościoła jako jej orędownik.

Papież wskazuje, aby prezbiterzy doskonalili się w postawie dyspozycyjności<sup>320</sup>. Kapłan powinien planować swój codzienny harmonogram, aby był nastawiony na gotowość do wychodzenia naprzeciw potrzebom wiernych<sup>321</sup>. Realizuje się to w praktyce ofiarowywania swojego czasu do dyspozycji osób potrzebujących modlitwy, rozmowy czy rady. Prezbiter swój czas oddaje na rzecz wspólnoty Kościoła<sup>322</sup>. Należy, aby kapłan traktował swoją codzienność jako dar otrzymany od Boga, w celu ofiarowania go innym.

Kapłani mają cechować się dyspozycyjnością, dzięki czemu mogą być dostępni dla wiernych, kiedy ci przyjdą prosić o pomoc<sup>323</sup>. Papież uznaje za niewłaściwą postawę kapłanów, którzy są dostępni jedynie w określonych godzinach i zachęca ich do zwiększonej uważności na potrzeby wiernych, również poza godzinami urzędowania kancelarii parafialnej<sup>324</sup>. Nie należy stawiać obowiązkom kapłańskim wyraźnych granic, traktując je jak pracę „od – do” i skrupulatnie strzec czasu przeznaczonego na odpoczynek, bądź go przedłużać<sup>325</sup>. Franciszek upomina duchownych, którzy unikają służby i zbyt troszczą się o własne potrzeby, co uwidacznia się w skupieniu na wolnym czasie, rozrywkach, gromadzeniu pieniędzy lub dóbr materialnych<sup>326</sup>. Jednocześnie Franciszek wyraża uznanie dla zaangażowania kapłanów, którzy charakteryzują się ofiarnością, uczciwością,

<sup>320</sup> Por. J. E. Bifet, *Duchowość kapłańska. Study Dobrego Pasterza*, Kraków 2009, s. 134.

<sup>321</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. z okazji Jubileuszu Diakonów *Śługa otworzy drzwi temu, kto puka poza wyznaczonymi godzinami*, s. 14. Papież naucza, że kapłan powinien dystansować się od postawy bycia „wszystkim dla siebie i dysponowania samym sobą, jak ma na to ochotę”.

<sup>322</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Kontemplacja i służba* (Rzym, 9.10.2018), *OsRomPol* 39 (2018) nr 11, s. 49; por. J. Misiurek, „*Ja was wybrałem*” (J15,16). *Rozważania na rekolekcje kapłańskie*, Lublin 2010, s. 50.

<sup>323</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do wspólnoty Papieskiego Kolegium «Leonianum» z Amagni, *W kapłaństwie nie ma miejsca na przeciętność* (Rzym, 14.04.2014), *OsRomPol* 35 (2014) nr 5, s. 29; por. W. Nowacki, *Od spotkania do więzi*, s. 67.

<sup>324</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy św. z okazji Jubileuszu Diakonów *Śługa otworzy drzwi temu, kto puka poza wyznaczonymi godzinami*, s. 14. Papież dzieli się swoimi przemyśleniami: „serce mnie boli, kiedy widzę godziny otwarcia, urzędowania w parafiach: «od godziny tej do tej». A potem? Nie ma otwartych drzwi, nie ma księdza (...). To boli. (...) Mieć tę odwagę, by nie przestrzegać godzin urzędowania. Por. W. Rzeszowski, *Kancelaria miejscem trudnych spotkań*, s. 389.

<sup>325</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy św. dla kapłanów, seminarzystów i osób konsekrowanych w sanktuarium Jana Pawła II w Krakowie *Zapisujemy życiem karty Ewangelii miłości* (Kraków, 30.07.2016), *OsRomPol* 37 (2016) nr 7-8, s. 23. Papież naucza, że w życiu kapłana „nie ma przestrzeni zamkniętych i własności prywatnych, dla własnej wygody”; por. A. Rusak, *Dajcie mi święty spokój, czyli kilka słów o goryczy księdza*, „*Pastores*” 2017 nr 2, s. 20.

<sup>326</sup> Por. D. Kowalczyk, *Choroby kurialne, czyli podszepty złego ducha*, „*Pastores*” 2017 nr 2, s. 150; por. W. Kućko, *Wyzwanie etyczne „teologii dobrobytu” w świetle nauczania papieża Franciszka*, „*Studia Nauk Teologicznych*” 15(2020), s. 67.

poświęceniem i determinacją w pełnieniu posługi duszpasterskiej<sup>327</sup>. Ich pracę porównuje on do lasu, który rośnie, nie czyniąc zbędnego szumu (por. ChV 99)

Doskonalenie się przez duchownych w postawie służby i dyspozycyjności jest przejawem realizowania ojcowskiej miłości wobec wiernych. Upodabniają się oni przez to do Chrystusa, który przewodził wspólnocie Apostołów<sup>328</sup>. Postawa dyspozycyjności przejawia się w kierowaniu wspólnotą wiernych poprzez wyznaczanie duszpasterskich celów i dążenie do ich realizacji. Wyraża się ona również w towarzyszeniu wiernym na różnych etapach ich duchowego wzrostu<sup>329</sup>. Należy, aby towarzyszenie to było nacechowane szczerością i bliskością wobec osób, do których prezbiter został posłany. Pomocna jest otwartość na natchnienia Ducha Świętego, który w modlitwie podpowiada kreatywne rozwiązania w wypełnianiu powołania nastawionego na służbę i dyspozycyjność<sup>330</sup>.

*Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów* podaje, że upodobnienie kapłańskiej służby do działalności Chrystusa jest celem, który wymaga od prezbitera intensywnego życia eucharystycznego oraz stałego poświęcenia na rzecz ludu Bożego. Duchowny, będąc naśladowcą Chrystusa, jest zobowiązany do przeżywania swojego życia w duchu służby w każdym miejscu i czasie, nawet wtedy, gdy z racji na podeszły wiek, jest zwolniony z zadań duszpasterskich (por. DPŻR 54). Posługa pastoralna wymaga bowiem umiejętności adaptacji i dyspozycyjności w różnych okolicznościach życia<sup>331</sup>.

Przeciwieństwem postawy służby w życiu kapłańskim jest funkcjonalizm. Sprawia on, że miłość pasterska wyrażana w dyspozycyjności jest pomniejszana. *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów* podaje, że niekiedy można zaobserwować u kapłanów wpływ mentalności, która zmierza do redukcji posługi do aspektów wyłącznie funkcjonalnych. Służba zamienia się wtedy w „pracę” kapłańską, która sprowadza się do wypełniania obowiązków. Jest to zawężona wizja kapłaństwa, która koncentruje się na wypełnieniu roli

<sup>327</sup> Por. D. Lipiec, *Cechy duszpasterzy jako przywódców*, s. 44.

<sup>328</sup> Por. W. Giertych, *Formacja sumienia w kierownictwie duchowym*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 290.

<sup>329</sup> Franciszek, *Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 33. Papież upomina duchownych: „Jak możesz prowadzić lud, jeśli go nie słyszysz, jeśli nie jesteś sługą?”. Duszpasterz realizuje posługę przywództwa wobec ludu Bożego, ale również powinien towarzyszyć wiernym w środku stada, wśród ludzi, aby być świadomym tego, co się tam dzieje. Pasterz powinien iść również z tyłu, by pomagać ostatnim, a także by podążać za zmysłem wiary ludu Bożego.

<sup>330</sup> Tenże, *Homilia podczas Mszy św. dla kapłanów, seminarzystów i osób konsekrowanych w sanktuarium Jana Pawła II w Krakowie Zapisujemy życiem karty Ewangelii*, s. 24. Papież naucza, że kapłan, który „lubi ryzykować i wychodzi, nie ograniczony drogami już wytyczonymi, (...) przeciwny miernemu życiu, cieszy go ewangelizowanie” i ofiarnie oddaje się służbie na rzecz Kościoła.

<sup>331</sup> Por. K. G. Davies, *Duszpasterz czy chodząca katasfrafka?*, „Pastores” 2020 nr 2, s. 141

kapłana bez potrzebnego wewnętrznego zaangażowania. Postawa taka wymaga zmiany sposobu myślenia z „pracy” na poświęcenie się ludowi Bożemu (por. DPŻP 55). Nawrócenie, przejawiające się w aktywności duszpasterskiej i w pełnym zaangażowaniu, jest wymaga także pogłębionego życia modlitewnego<sup>332</sup>.

Kapłan, kształtując dojrzałą wolność, wyzbywa się oznak klerykalizmu. Duchownych, którzy przejawiają zachowania klerykalne, papież nazywa uczniami o wyizolowanym sumieniu<sup>333</sup>. Sądzą oni, że świętość jest wyłącznie dla osób uważających się za wybrane. Przejawem klerykalizmu jest deprecjonowanie ludu Bożego. Wywołuje to podział pomiędzy duchownymi a świeckimi. Franciszek wiąże ten podział z potrzebą wygórowanego mniemania o sobie<sup>334</sup>. Napomina on jednocześnie kapłanów, aby nie tworzyli elitarniej grupy odgradzającej się od ludu Bożego. Trzeba, aby duchowni stosowali w swoim życiu zasadę solidarności podaną przez świętego Pawła: „weselcie się z tymi, którzy się weselą, płaczcie z tymi, którzy płaczą” (Rz 12,15). Papież nazywa ją tajemnicą serca kapłańskiego i serca konsekrowanego.

Przeciwieństwem klerykalizmu jest postawa wdzięczności za dar powołania. Powodem nie jest wyjątkowość kapłanów, czy to, że bywają odbierani jako „funkcjonariusze Boga”<sup>335</sup>. Motywacją jest dziękczynienie z bycia wybranymi z niezasłużonej łaski Boga oraz bycia świadkami miłosierdzia, które przemienia nastawienie duchownych i świeckich<sup>336</sup>.

Klerykalizm przejawia się także w używanym słownictwie, w którym brakuje personalistycznego odniesienia<sup>337</sup>. Nagminne stosowanie terminologii niezrozumiałej dla przeciętnego człowieka uwidacznia postawę wyższości wobec mniej wykształtowanych.

<sup>332</sup> Por. A. Rusak, *Dajcie mi święty spokój, czyli kilka słów o goryczy księdza*, s. 22.

<sup>333</sup> Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z kapłanami, zakonnikami, zakonnicami i seminarzystami *Serca konsekrowane czy opancerzone?*, s. 14. Na przykładzie historii o uzdrowieniu Bartymeusza (Mt 10, 46-52) Franciszek podkreśla, że pokusą uczniów Chrystusa jest wywyższanie się. Papież mówi o nich: „upoważnieni», «kasta wyróżniających się», która powoli się oddziela, wyodrębnia się od swego ludu”. Swoją tożsamość budują na wyniosłości, a nie na służbie. Gani on fałszywe mniemanie o sobie niektórych kapłanów, które prowadzi do wywyższania się. Nie są oni pasterzami, ale kierownikami, którzy udają, że słuchają swojego ludu.

<sup>334</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do Kurii Rzymskiej *Uczestnictwo, misja i komunია to cechy charakterystyczne Kościoła pokornego* (Rzym, 23.12.2020), OsRomPol 42(2021) nr 1, s. 13.

<sup>335</sup> Tenże, Przemówienie podczas spotkania z kapłanami, zakonnikami, zakonnicami i seminarzystami *Serca konsekrowane czy opancerzone?*, s. 15.

<sup>336</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Kapłan światowiec to sklerykalizowany poganin* (Rzym, 14.04.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 24.

<sup>337</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»* (Rzym, 2.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 20. Papież naucza kapłanów: „Spójrzmy na nasz język. Jakże często, nie zdając sobie z tego sprawy, spontanicznie mówimy: «Mam przypadek...» Zatrzymaj się! Powiedz raczej «Mam osobę, która...». To jest bardzo klerykalne: «Mam taki przypadek...», «spotkałem się z przypadkiem»

Franciszek wskazuje, aby prezbiterzy wykazywali się większą wyrozumiałością, która prowadzi do cierpliwego wyjaśniania zawiłych prawd wiary i wymagań moralnych<sup>338</sup>.

Pokusę klerykalizmu wśród duchownych papież określa jako przewrotną. Komentując fragment Ewangelii o przewrotnych rolnikach (Mt 21,33-45), porównuje on postawę klerykalną do niewierności Bożej łasce i niezrozumienia, że Jego dar nie jest wyłącznie do własnej dyspozycji. Dary otrzymane od Stwórcy są wyrazem Jego błogosławieństwa, jednak używane w niewłaściwy sposób prowadzą do ideologizacji i podporządkowywania ich egoistycznym pragnieniom. Klerykalizm wśród kapłanów przejawia się także w utracie rozumienia natury daru jako łaski Boga, przez co zmienia się w „ideologię moralistyczną, pełną przepisów”<sup>339</sup>.

Zagadnienie klerykalizmu podejmuje *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis*, przestrzegając duchownych, aby nie ulegali pokusie opierania swojego życia na poszukiwaniu ludzkich względów. Powoduje to osłabienie zdolności sprawowania posługi jako przewodnika wspólnoty i prowadzi do traktowania Kościoła jako wyłącznie ludzkiej instytucji (por. RFIS 33). Klerykalizm ujawnia się tu w zbytnim przywiązaniu do norm prawnych pomijając indywidualną sytuację człowieka. Franciszek naucza, aby duchowni nie trzymali się wyłącznie norm prawnych. Wskazuje on na cztery etapy pracy z wiernymi: przyjęcie, towarzyszenie, rozeznawanie i integrowanie. Ma to na celu rzetelne rozeznanie sytuacji egzystencjalnej i personalne podejście do każdego człowieka. Kierując się powyższymi wskazaniem duchowni mogą uniknąć klerykalnego nastawienia, które skupia się na legalizmie, a pomija indywidualną optykę wyrażającą się w empatii i miłosierdziu<sup>340</sup>.

Klerykalizm jest konsekwencją niewłaściwej formacji i należy do „najpoważniejszych skrzywień życia”<sup>341</sup> poświęconego Bogu. Odpowiedzialni za formację mają za zadanie uważnie przyglądać się kandydatom do kapłaństwa, aby kształtując ich sumienia przeciwstawiali się pokusie klerykalizmu. Ich zadaniem jest uwrażliwianie powołanych, aby unikali aroganckich postaw, które przejawiają się brakiem chęci do udzielenia pomocy potrzebującym

<sup>338</sup> Tamże. Duszpasterstwo oparte na dystansowaniu się poprzez posługiwanie się słownictwem niezrozumiałym dla przeciętnego człowieka, papież określa ironicznie mianem „elegantckiego”. Papież określa postawę również unikaniem „ryzyka pobrudzenia się”.

<sup>339</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Pasterze winni towarzyszyć ludowi Bożemu* (Rzym, 13.03.2020), *OsRomPol* XLI 41 (2020) nr 4, s. 39. Papież uważa ideologię skupioną wyłącznie na moralności przepisach „nawet śmieszna, bo w każdej sprawie ucieka się do kazuistyki”.

<sup>340</sup> Por. Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 223.

<sup>341</sup> *Sila powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 90.

i izolowaniem się<sup>342</sup>. Postawa alienacji przejawia się również w egoistycznej chęci posiadania „świętego spokoju”<sup>343</sup>.

Klerykalizm jest obecny u kapłanów interpretujących otrzymaną posługę jako władzę, którą należy sprawować<sup>344</sup>. Nie jest ona dla nich bezinteresowną i wielkoduszną posługą, którą winno się ofiarować. Franciszek wskazuje, że władza pasterska „nie polega na rządzeniu i podnoszeniu głosu, ale na byciu konsekwentnym, na byciu świadkiem”<sup>345</sup>, który wskazuje na Jezusa i z Niego czerpie wzór bycia Dobrym Pasterzem<sup>346</sup>. Pełnienie funkcji we wspólnocie Kościoła i wynikająca z nich władza jest rozumiana jako służba<sup>347</sup>. Papież naucza, że duchowny powinien być wolny od postawy dążenia do zdobywania większej władzy<sup>348</sup>, ponieważ „w Kościele największy jest ten, kto najwięcej służy, kto najbardziej oddaje się służbie innym”<sup>349</sup>. Doskonalenie się w postawie służby uwalnia od stereotypowego myślenia o kapłaństwie jako o sprawowaniu władzy nad innymi<sup>350</sup>.

Przejawem klerykalizmu jest również skupienie się na osiągnięciu kariery kościelnej. Źródłem takiej postawy bywają kompleksy lub niskie poczucie własnej wartości<sup>351</sup>. Należy, aby duchowni nie ulegali pokusie stawiania się elitą skupioną na własnym powodzeniu i uznaniu w oczach innych. Prowadzi to do duszpasterstwa, które jest zorientowane na sukces funkcjonujący poza dynamiką poświęcenia i ofiary<sup>352</sup>. Przeciwnością takiej postawy jest

<sup>342</sup> Zob. Tamże. Papież takie postawy nazywa „chodzeniem z zadartym nosem”; por. Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andreą Torniellim*, s. 97.

<sup>343</sup> Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie*, s. 20. Papież zwraca się do kapłanów: „Nie jesteśmy najemnikami, ale sługami; przyszliśmy nie po to, by nam służyli, lecz aby służyć, i czynimy to z całkowitym wyrzeczeniem”; por. M. Cholewa, *Grzechy przeciw jedności*, „Pastores” 2015 nr 4, s. 60.

<sup>344</sup> Por. D. Lipiec, *Bariery w komunikacji i poprawa jej skuteczności we wspólnocie parafialnej*, s. 152.

<sup>345</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu Świętej Marty *Władza to nie nakazywanie, ale konsekwencja i świadectwo* (Rzym, 14.01.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 2-3, s. 38.

<sup>346</sup> Por. W. Wilczkiewicz, *Jezus Chrystus wzorem posługi pastoralnej w świetle nauczania papieża Franciszka*, „Zeszyty Formacji Katechetów” 3(2017), s. 50.

<sup>347</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna *Prawdziwa władza polega na służeniu*, (Rzym, 4.10.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 11, s. 37; por. Franciszek, Modlitwa maryjna *Miarą wielkości jest służenie innym* (Rzym, 19.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 38; por. J. Sikorski, *Proboszcz pasterzem dusz*, „Dobry Pasterz” 28(2003), s. 148.

<sup>348</sup> Tenże, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, s. 45; por. Tenże, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Módlcie się, abyśmy byli dobrymi sługami* (Rzym, 23.02.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 9. Nawiązując do sceny ewangelicznej, kiedy uczniowie spierają się o władzę i o to, kto z nich jest największy, Franciszek wskazuje, że walka o wpływy w Kościele nie powinna mieć miejsca

<sup>349</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Prawdziwa władza jest służbą* (Rzym, 21.05.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 7, s. 41.

<sup>350</sup> Por. Tenże, Przemówienie na otwarcie obrad I kongregacji generalnej Synodu *Niech Synod przebudzi nasze serca!* (Rzym, 3.10.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 10, s. 8; por. J. Królikowski, *Prezbiter w Kościele według dekretu Presbyterorum ordinis a zadania formacji stałej*, „Formatio Permanens” 16(2016), s. 35.

<sup>351</sup> Por. D. Kowalczyk, *Sny o karierze*, „Pastores” 2009 nr 2, s. 138.

<sup>352</sup> Por. A. Skreczko, *Ku pełni człowieczeństwa w Chrystusie*, „Studia Teologiczne” 33(2015), s. 221; por. B. Zarzycka, *Rozwój własny a życie oddane Ewangelii*, s. 31; por. W. Polak, *Być pasterzem*, „Pastores” 2013 nr 1, s. 45.

wielkoduszność, która inspiruje osoby powołane na wyłączną służbę Bogu do wyboru drogi kapłaństwa<sup>353</sup>. Franciszek przestrzega przed karierowiczostwem, zachęcając jednocześnie duchownych do pokornej służby Bogu i ludziom poprzez rzetelną pracę duszpasterską<sup>354</sup>.

Zagrożeniem dla kształtowania dojrzałej wolności w formacji jest postawa charakteryzująca się narcyzmem<sup>355</sup>. Przejawia się ona w zbytym skupieniu się na sobie, które prowadzi do samouwielbienia<sup>356</sup>. W rezultacie otoczenie postrzega taką osobę jako egoistę lub koniunkturalistę, któremu nie zależy na integracji z ludem Bożym<sup>357</sup>. Jednym ze sposobów, który proponuje papież, aby wystrzegać się narcyzmu i skupienia się na doczesności jest nawiedzanie cmentarza. Pomaga ono dostrzec przygodność ludzkiego życia. Kapłani, którzy nie dokonują refleksyjnej samokrytyki dotyczącej swoich postaw, stają się narcystyczni<sup>358</sup>. Postawa ta ujawnia się również w niedostrzeganiu obrazu Boga odcisniętego na każdej osobie. Pokorne uznanie siebie za grzesznika i szczerze zwrócenie się do Boga ze słowami: „Słudzy nieużyteczni jesteśmy; wykonaliśmy to, co powinniśmy wykonać” (Łk 17,10) pozwala odrzucać pokusę narcyzmu i przeżywać kapłaństwo w postawie służby<sup>359</sup>. Duchowni, nie domagający się podziękowań oraz nie wysuwający roszczeń, z dyspozycyjnością wypełniają powierzoną im misję<sup>360</sup>.

<sup>353</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Prawdziwa władza jest służbą*, s. 41.

<sup>354</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Nie ma pokory bez upokorzenia* (Rzym, 1.02.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 2, s. 57; por. D. Kowalczyk, *Sny o karierze*, s. 139; Por. J. Augustyn, *Kapłańskie ojcostwo. Rozważania dla kleryków, ich rodziców i wychowawców oraz dla księży*, Kraków 2013, s. 85.

<sup>355</sup> Por. B. Zarzycka, *Rozwój własny a życie oddane Ewangelii*, s. 35.

<sup>356</sup> Franciszek, Rozważanie podczas spotkania z duchowieństwem Rzymu *Poświęcajcie życie w służbie jednania ludzi z Bogiem* (Rzym, 7.03.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 3, s. 40. Papież nawiązuje do zagrożenia samouwielbienia, gdzie kapłan skupia się sam na sobie, mówić: „«Jaki jestem piękny! Jaki jestem sprawny!» Nie jesteśmy ludem Bożym z naszej inicjatywy, przez naszą zasługę; nie, doprawdy, jesteśmy i będziemy zawsze owocem miłosiernego działania Pana: ludźmi dumnymi, uczynionymi małymi przez pokorę Boga, ludem nędzników – nie bójmy się tego słowa: «jestem nędznikiem»”.

<sup>357</sup> Por. B. Zarzycka, *Rozwój własny a życie oddane Ewangelii*, s. 31.

<sup>358</sup> Franciszek, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Rachunek sumienia* (Rzym, 22.12.2014), OsRomPol 35 (2015) nr 1, s. 43. Franciszek porównuje kapłana-egoistę do bogatego głupca z ewangelicznej przypowieści (por. Łk 12,13-21), który myślał, że będzie żył wiecznie, a także do tych, którzy czują się panami władającymi innymi, a nie sługami wszystkich. Przyczynę takiego zachowania zauważa on w błędach podczas sprawowania władzy i w kompleksie wybranych

<sup>359</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Nie może być miejsca na egoizm w duszy chrześcijanina* (Rzym, 26.06.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 7-8, s. 49. Przywołując historię Izraela i troskę Boga o swój lud poprzez sędziów, proroków i królów, którzy byli Jego darem, papież ukazuje, w jaki sposób kapłani powinni uwalniać się od egoizmu i narcyzmu.

<sup>360</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Miarą wiary jest służba* (Rzym, 6.10.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 11, s. 32.



Franciszek przestrzega kapłanów przed postawą próżności<sup>361</sup>. Nawiązując do kazania *De pastoribus* świętego Augustyna, mówi o niebezpieczeństwie wykorzystywania wiernych dla własnych korzyści duchowych lub materialnych. Duchownych, nie będących wolnymi od postawy próżności, nazywa „książętami”, którzy są skoncentrowani na osiągnięciu własnych profitów<sup>362</sup>. Papież wzywa duszpasterzy do unikania „mentalności książąt”<sup>363</sup>, którzy oczekują na lepsze traktowanie od innych. Postawę taką określa także mianem „faraonizmu”. Wyraża się ona w wynoszeniu siebie nad innych i zadufaniu w sobie<sup>364</sup>. Kapłani powinni kształtować postawę wystrzegania się niezdrowych ambicji, egoistycznych interesów i nadmiernej troski o siebie, czego skutkiem jest snobizm<sup>365</sup>. Franciszek zachęca ich do wielkoduszności: „nie odmawiajcie dzielenia się, nie opierajcie się przed dawaniem, nie pozwólcie się uwięzić wygodzie” (por. EG 272)<sup>366</sup>. Altruizm stroni od autoreferencyjnego myślenia oraz uświadamia, że otrzymane powołanie jest darem dla służby innym.

Przywołując postać Matki Bożej Franciszek wzywa kapłanów do praktykowania bezinteresowności. Nawiązuje on do słów Maryi z Kany Galilejskiej: „zróbcie wszystko cokolwiek wam powie” (J 2,5) i ukazuje Jej pokorę<sup>367</sup>. Bezinteresowność Matki Bożej przejawiała się w zaufaniu do Boga wyrażonym także w scenie Zwiastowania i w słowach: „niech mi się stanie według Twego słowa” (Łk 1,38). Papież podkreśla, że Maryja jest dla kapłanów wzorem doskonalenia się w postawie altruizmu<sup>368</sup>. Jest jednocześnie przykładem okazywania wdzięczności za łaskę wybrania do szczególnej misji powierzonych od Boga<sup>369</sup>.

<sup>361</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. połączonej ze święceniami kapłańskimi *Nie kariera, ale służba*, s. 8. Papież naucza kapłanów: „Proszę, trzymajcie się z dala od próżności, od dumy z pieniędzy. Diabeł wchodzi «przez kieszenie». Zastanówcie się nad tym.”

<sup>362</sup> Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 32. W obrazowy sposób papież opisuje pokusę próżności: „Próżność jest jak cebula: kiedy bierzesz do ręki cebulę, zaczynasz ją obierać, i jeśli czujesz się próżny, zaczynasz obierać próżność. Warstwa po warstwie, jeszcze jedna i jeszcze jedna... i na koniec dochodzisz do... niczego. (...) Tak robisz i pachniesz cebulą. Taka jest próżność.”

<sup>363</sup> Tenże, Audiencja dla biskupów wyświęconych w ciągu ostatniego roku *Pasterze słuchający ludu* (Rzym, 19.09.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 11, s. 36. Papież naucza: „«mentalność książąt» - naprawdę – ludźmi pełnymi ambicji, którzy wiążą się z jednym Kościołem w oczekiwaniu na inny, piękniejszy lub bogatszy. To byłby skandal!”

<sup>364</sup> Zob. Tenże, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem i zakonnikami w Seminarium Koptyjskokatolickim *Kto ucieka od krzyża, ucieka od zmartwychwstania* (Kair, 29.04.2017), OsRomPol 38 (2017) nr 5, s. 15.

<sup>365</sup> Por. A. Rusak, *Dajcie mi święty spokój, czyli kilka słów o goryczy księdza*, s. 21

<sup>366</sup> Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie*, s. 21-22. Papież wzywa kapłanów, aby byli „źródłami wody, pełnymi i odświeżającymi, zwłaszcza dla dręczonych przez grzech, rozczarowanie i urazy”.

<sup>367</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Złota reguła pokory* (Rzym, 8.04.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 6, s. 9.

<sup>368</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Pokora ujmuje Boga* (Rzym, 1.08.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 37.

<sup>369</sup> Tenże, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie*, s. 18. Papież naucza duchownych: „nie płaciliście za bilet wstępu

Franciszek zachęca prezbiterów do pokornej modlitwy dziękczynienia, na wzór Maryi, za dobro, które stało się ich udziałem<sup>370</sup>. Zauważa on, że pamięć o darmowych łaskach otrzymanych od Boga i modlitwa wdzięczności chronią duchownych przed postawą egocentryzmu<sup>371</sup>.

Bezinteresowność, do której wzywa Franciszek wiąże się z czynieniem dobra innym, bez oczekiwania dla siebie konkretnych efektów czy korzyści (zob. FT 139). Należy, aby duchowni unikali postawy pozbawionej braterskiej bezinteresowności, która sprawia, że czyni się ze swojego działania zachłanny handel, skrupulatnie odmierzając to, co się daje i ile otrzymuje się w zamian. Inspirowanie się Bogiem, który daje darmo do tego stopnia, że pomaga nawet niewiernym, jest właściwym kierunkiem. To On „sprawia, że słońce Jego wschodzi nad złymi i nad dobrymi” (Mt 5,45). Papież wskazuje, aby duchowni rozwijali się w ewangelicznej postawie altruizmu przejawiającej się w dawaniu bez oczekiwania czegoś w zamian od osoby, której się pomaga (zob. FT 140)<sup>372</sup>.

W ramach formacji stałej duchowni doskonalą się w postawie pokory, która przejawia się nastawieniem na to, co proste i istotne<sup>373</sup>. Pokora kapłanów jest cechą docenianą i oczekiwaną<sup>374</sup>. Franciszek z szacunkiem wypowiada się o kapłanach, którzy pokornie realizują powołanie. Docenia starania prezbiterów, którzy pracują bez pretensji, w prostocie i nie przypisują sobie dodatkowych zasług, a także tych duchownych, którzy cechują się pokorą w podejściu do swego powołania i jego realizacji w różnych obszarach duszpasterstwa. Papież wymienia płaszczyzny posługi, w których poświęcenie się i ofiarność są oddawaniem chwały Bogu. Są to: edukacja, parafie, szpitale, misje i wiele innych miejsc<sup>375</sup>.

Pokora chroni również przed zbytnią surowością i otwiera na relację z innymi, uważając bliźnich za potrzebnych i chcianych<sup>376</sup>. Wyraża się ona w traktowaniu wszystkich członków

---

do seminarium, aby rozpocząć życie zakonne. Nie zasłużyliście na nie. Jeśli jest tutaj jakiś zakonnik, ksiądz lub zakonnica, który uważa, że sobie na to zasłużył, niech podniesie rękę! Wszystko to jest za darmo

<sup>370</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Kapłan światowiec to sklerykalizowany poganin*, s. 24.

<sup>371</sup> Tamże, s. 18. Franciszek podaje przykłady takiego myślenia: „«Spójrzcie na tego, jakich wspinałych dokonuje dzieł»; «popatrzcie, tego mianowali biskupem takiego ważnego miejsca...»; «tego mianowali prałatem»” i tym samym wśród duchownych rodzi się pokusa oddalenia się od bezinteresowności Boga a wkracza ludzka zależność.

<sup>372</sup> Por. Tenże, Homilia papieska podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Wytrwałość w służbie* (Rzym, 7.04.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 41.

<sup>373</sup> Por. M. Cholewa, *Grzechy przeciw jedności*, s. 55.

<sup>374</sup> Por. D. Lipiec, *Cechy duszpasterzy jako przywódców*, s. 48.

<sup>375</sup> *Sila powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 23. Papież zauważa oddanie duchownych, ponieważ oni „naprawdę wypruwają sobie żyły, nie patrząc na siebie. Dają pełnymi garściami”.

<sup>376</sup> Por. Franciszek, Homilia papieska podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Nie ma pokory bez upokorzenia* (Rzym, 1.02.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 2, s. 57.

Kościół jako równych sobie. Sprzyja również budowaniu wzajemnego szacunku i zaufania, ponieważ minimalizuje „egocentryzm i arogancję”<sup>377</sup>. Papież nazywa pokorę przysługą, którą oddaje się sobie samemu i dzięki której dojrzałe podchodzi się do drugiego człowieka<sup>378</sup>.

Duchowny, dojrzałe kształtujący wewnętrzną wolność, wykazuje się cnotą odwagi. Sama decyzja wyboru powołania wymagała od przyszłych kapłanów śmiałości naśladowania Chrystusa. Powołanie otrzymane od Boga nie jest ingerencją w wolność człowieka i nie może być traktowana jako ciężar nie do uniesienia. Przyjęcie zaproszenia od Boga do wyboru kapłaństwa obliguje do codziennej odwagi mierzenia się z wymaganiami stanu duchownego. Oznacza to pełne zaangażowanie się w formację i podjęcie ryzyka zmierzenia się z wyzwaniami, które przyniesie przyszłość. Franciszek nazywa tę postawę śmiałością, która energicznie pobudza powołanego do odkrycia na nowo woli Boga. Odnajdywanie jej w formacji kapłańskiej wymaga całkowitego poświęcenia, aby naśladować Jezusa i stać się współpracownikiem w Jego dziele. Postawa ta może napotkać wiele wewnętrznych oporów, przez które duchowny jest narażony na marazm i zwątpienie<sup>379</sup>. Papież zachęca, aby powołani którymś brakuje śmiałości, brali za przykład Maryję odważnie odpowiadającą na głos Boga, pomimo towarzyszących komplikacji<sup>380</sup>.

W realizacji powołania kapłańskiego istotna jest śmiałość w dziele ewangelizacji. Franciszek przywołuje słowa Jezusa, który mówił swoim uczniom: „nie bójcie się” (Mk 6,50) oraz Jego zapewnienie o obecności: „Ja jestem z wami przez wszystkie dni aż do skończenia świata” (Mt 28,20). Pokładając ufność w słowach Zbawiciela, kapłani mają służyć z postawą pełną odwagi, jaką mieli apostołowie za sprawą Ducha Świętego. Na opisanie śmiałości, odwagi, entuzjazmu i zapału apostołowskiego do swobodnego głoszenia Ewangelii papież proponuje termin „parezja” (GE 129). Oznacza on zdolność do autentycznego życia, które powierza się całkowicie Bogu. Brak parezji w posłudze duszpasterskiej nie rozwija dzieła ewangelizacji, natomiast śmiałość prowadzi do pokonywania trudności i zmieniania nieaktualnych konwencji<sup>381</sup>.

---

<sup>377</sup> Por. D. Lipiec, *Cechy duszpasterzy jako przywódców*, s. 46.

<sup>378</sup> Por. Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leonicinim*, s. 97.

<sup>379</sup> Zob. Tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2019 r. Odwaga, by podjąć ryzyko* (Rzym, 31.01.2019), *OsRomPol* 40(2019) nr 3, s. 6.

<sup>380</sup> Tamże, s. 7.

<sup>381</sup> Por. D. Lipiec, *Cechy duszpasterzy jako przywódców*, s. 43.

W ramach formacji stałej duchowni doskonalą się w postawie odwagi, która prowadzi do poświęcenia życia na wyłączną służbę Bogu<sup>382</sup>. Przyczynia się ona również do zdolności ofiarowania otrzymanych charyzmatów na rzecz rozwoju wspólnoty Kościoła (zob. GE 130). Śmiałość i odwaga apostołska składają się na misję wyzwiania świata z wpływu zła. W wypełnianiu tego zadania pomaga uznanie własnej słabości, która otwiera na działanie Boga w ludzkim życiu (zob. GE 131). Postawa nacechowaną parezją jest również potwierdzeniem działania Ducha Świętego i świadectwem autentyczności głoszenia Ewangelii. Brak odwagi w życiu poświęconym Bogu powoduje zanikanie kreatywności w głoszeniu Ewangelii (por. GE 133). Duchowni, którzy doskonalą się w cnotcie odwagi doświadczają satysfakcji z bycia świadkami Chrystusa. Prowadzi ona do chlubienia się głoszoną Dobrą Nowiną. Postawa odwagi cechuje się jednocześnie niezachwianą ufnością i wiernością Jezusowi, który obdarza pewnością, że nic nie zdoła duchownych „odłączyć od miłości Boga” (Rz 8,39; por. GE 132). Łaska Ducha Świętego kształtująca odwagę sprawia, że głoszący Dobrą Nowinę są wolni od lęku czy wyrachowania. Nie przyzwyczajają się też do korzystania wyłącznie ze sprawdzonych metod duszpasterskich, ale poszukują nowych środków przekazu Dobrej Nowiny<sup>383</sup>.

Franciszek wymienia przeszkody, które utrudniają kształtowanie postawy odwagi. Są to: indywidualizm, spirytualizm, alienacja, uzależnienia, hedonizm, powtarzanie utrwalonych schematów, dogmatyzm, nostalgia, pesymizm i uciekanie się do niesprawdzonych metod. Papież zwraca uwagę, że Bóg, przez swoją łaskę, wzywa do kreatywności w poszukiwaniu nowych metod odpowiednio dobranych do uwarunkowań posługi kapłańskiej. Postawa odwagi zachęca do wyjścia naprzeciw potrzebującym oraz tym, którzy poszukują odpowiedzi na pytania dotyczące sensu życia (zob. GE 134).

Kształtowanie postawy odwagi wymaga pokonywania niewłaściwych przyzwyczajęń, nie pozwalających na wprowadzanie optymalnych rozwiązań w procesie formacji. Poprzez popadnięcie w rutynę istnieje zagrożenie zaniechania pracy nad sobą. Brak formacji wśród duchownych prowadzi do pozostawienia rzeczy lub spraw „takimi, jakimi są, lub jakimi niektórzy postanowili, aby były” (GE 137). Z tej przyczyny papież zachęca duchownych do modlitwy o odwagę apostołską w głoszeniu Ewangelii oraz o łaskę, aby nie wahać się, gdy

---

<sup>382</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna *Bądźmy misjonarzami królestwa Bożego* (Rzym, 7.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 59.

<sup>383</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Jeśli duszpasterstwu brakuje odwagi* (Rzym, 30.10.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 12, s. 35.

Duch Święty zaprosi do dokonania wymagającej zmiany. Wzywa on również do rezygnacji z koncentrowania się i wspomnienia przeszłości, która nie wróci<sup>384</sup>. Według niego, kapłani powinni być zmotywowani do proszenia Boga, aby z parcją naśladować Jezusa i z wielkodusznością przyjmować wolę Boga, która wzywa do poszukiwania nowych przestrzeni głoszenia Ewangelii.

Franciszek docenia duchownych, którzy „z wielką wiernością poświęcają się przepowiadaniu i służbie, często narażając swoje życie” (GE 138). Świadczenie licznych duchownych przypomina o Kościele, który mniej potrzebuje biurokratów i urzędników o wyobrażeniach tryumfalistycznych<sup>385</sup>, a bardziej żarliwych misjonarzy, zaabsorbowanych ewangelicznym entuzjazmem i odwagą<sup>386</sup>. Papież zwraca uwagę, że do odwagi i porzucenia leniwej przeciętności wzywa przykład świętych (por. GE 138).

W ramach formacji stałej duchowni doskonałą cnotę odwagi, która jest owocem działania Ducha Świętego. Pocieszenia i dodania otuchy, które otrzymują przez gorliwą modlitwę kapłani potrzebują szczególnie doświadczając bolesnych wydarzeń. Realizacja powołania kapłańskiego nie chroni bowiem przed cierpieniem i niezrozumieniem. Wymaga natomiast stawienia czoła wyzwaniom<sup>387</sup>. Prezbiterzy potrzebują także wsparcia od wspólnoty wiernych oraz autentycznego świadectwa innych prezbiterów poświęcających się dziełu ewangelizacji. Pokrzepienie otrzymane od Boga i wiernego ludu umacnia duchownych w celu gorliwego wypełniania misję głoszenia Dobrej Nowiny.

Pogłębiając postawę odwagi należy zadbać o budowanie dwóch zasadniczych płaszczyzn wspólnoty kapłańskiej: z Jezusem oraz z ludem Bożym. Franciszek dostrzega, że poprzez zaniedbywanie życia modlitewnego stopniowo zanika duszpasterskie zaangażowanie. Zachęca on do wytrwałości w trosce o formację duchową na wzór słów Zbawiciela: „Trwajcie we Mnie, a Ja w was będę trwać. Podobnie jak latorośl nie może przynosić owocu sama z siebie – jeśli nie trwa w winnym krzewie – tak samo i wy, jeżeli we Mnie trwać nie będziecie (...) ponieważ beze Mnie nic nie możecie uczynić” (J 15,4n). Należy troszczyć się o regularne praktyki modlitewne, ale również o korzystanie z towarzyszenia duchowego, aby ze współbratem rozmawiać, skonfrontować się, dyskutować oraz w atmosferze zaufania rozeznac drogę powołania. Towarzyszem duchowym powinien być

<sup>384</sup> GE 139. Papież nazywa taką postawę czynieniem ze swojego życia „chrześcijańskim muzeum wspomnień”.

<sup>385</sup> Por. T. Paszkowska, *Z papieżem Franciszkiem*, s. 106.

<sup>386</sup> Por. G. Augustin, *Powołany do radości. Twoje życie w kapłaństwie*, Kraków 2015, s. 226.

<sup>387</sup> Por. B. Zarzycka, *Rozwój własny a życie oddane Ewangelii*, s. 32.

mądry brat, z którym doświadczy się bycia uczniem Chrystusa. Nie należy szczeni czasu na poszukiwanie kompana w realizacji powołania, z którym kapłan spotyka się, cieszy się wspólną radością i otrzymuje stosowne rady. Towarzystwo duchowe jest niezastąpioną pomocą, dzięki której prezbiterzy przeżywają posługę, wypełniając zadania, wynikające ze stanu duchownego. Wskazują na to także słowa Koheleta: „Lepiej jest dwóm niż jednemu (...) bo gdy upadną, jeden podniesie drugiego. Lecz samotnemu biada, gdy upadnie, a nie ma drugiego, który by go podniósł<sup>388</sup>” (Koh 4,9n)<sup>389</sup>.

Drugą płaszczyzną, którą należy rozwijać w celu doskonalenia się w cnocie odwagi jest troska o właściwe relacje z ludem Bożym. Duchowni nie powinni izolować się od wiernych, innych kapłanów i wspólnot kościelnych. Kapłani zamykający się w hermetycznych i elitarnych grupach ograniczają rozwój swojej duchowości i posługi duszpasterskiej. Ich służba ma charakteryzować się wychodzeniem z inicjatywą i budowaniem bliskich więzi z wiernymi. Papież podkreśla, że do takich działań zachęca przykład Zbawiciela, który otaczał się ludźmi i był wzorem śmiałości oraz zapału ewangelizacyjnego<sup>390</sup>.

Kapłan, kształtując dojrzałą wolność, umiejętnie gospodaruje czasem, przeznaczając go na pracę i odpoczynek. W zmęczeniu kapłanów papież zauważa wiele wymiarów: od zwykłego zmęczenia codzienną pracą apostolską po chorobę i śmierć. Franciszek porównuje odczuwanie zmęczenia duchownych pracujących dla dobra powierzonego ludu Bożego do woni kadzidła cicho wznoszącego się do nieba. Swoją postawą nastawioną na służbę oddają oni chwałę Bogu (por. Ps 141,2; Ap 8,3n)<sup>391</sup>.

Niewłaściwe podejście do odpoczynku prowadzi do traktowania go jako przywileju, a nie konieczności. Odpoczynek jest równie ważny jak praca<sup>392</sup>. Brak odpowiedniego wytchnienia po wysiłku duszpasterskim prowadzi do przemęczenia. Jest ono przyczyną złego samopoczucia i może prowadzić do uzależnień. Papież zachęca, aby kapłani wybrali formy wypoczynku adekwatne do stopnia zmęczenia. Nawiązując do słów Chrystusa: „Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście, a ja was pokrzepię” (Mt 11,28)

<sup>388</sup> Zob. Franciszek, Audienca generalna *Towarzystwo duchowe* (Rzym, 4.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2, s. 35.

<sup>389</sup> Tenże, List do kapłanów z okazji 160. rocznicy śmierci świętego proboszcza z Ars, w: [https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2019/documents/papa-francesco\\_20190804\\_lettera-presbiteri.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2019/documents/papa-francesco_20190804_lettera-presbiteri.html) [9.03.2021].

<sup>390</sup> Tamże.

<sup>391</sup> Zob. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Święte zmęczenie kapłanów*, s. 21.

<sup>392</sup> Por. R. Jaworski, *Trudności w pracy księdza*, s. 31; por. M. R. Hinc, *Kondycja psychiczna współczesnego księdza*, „Dobry Pasterz” 27(2002), s.248.

wskazuje, aby szukali wytchnienia w pogłębionej modlitwie. Dzięki zwróceniu się do Boga przebiterzy znajdą ukojenie<sup>393</sup>.

Franciszek wskazuje, aby przebiterzy kształtowali równowagę między pracą a odpoczynkiem. Przestrzega ich przed pragnieniem zaangażowania w każdy możliwy obszar pracy duszpasterskiej, przez co mogą zapomnieć o odpoczynku. Nazywa to „syndromem Marty”, który przejawia się potrzebą nieustannego aktywizmu i chronicznym zmęczeniem. Rozwiązaniem problemu zbytowego aktywizmu jest zwiększenie ilości czasu na budowanie zażyłej relacji z Chrystusem. Prowadzi to do większego zawierzenia Jego łasce, a nie pokładania zaufania wyłącznie w ludzkich wysiłkach<sup>394</sup>.

Skuteczność duszpasterska kapłanów zależy od właściwego odpoczynku oraz wiary w nadprzyrodzone działanie Boga w życiu duchownych. Praktyka doboru właściwych środków w celu regeneracji jest wymagająca, ponieważ zakłada również ingerencje Stwórcy przy braku pastoralnej aktywności przebiterów. Odpowiednia równowaga pomiędzy pracą a odpoczynkiem zakłada duchowy wymiar zaufania do Boga i pamięci o byciu zależnym od Jego łaski. Papież zadaje kapłanom pytania, które pomagają lepiej zrozumieć sens odpoczynku: czy potrafią odpoczywać przyjmując jednocześnie miłość, wdzięczność i serdeczność, jaką obdarza ich wierny lud? Czy po posłudze duszpasterskiej szukają bardziej wyrafinowanych i konsumpcyjnych sposobów odpoczywania w przeciwieństwie do ludzi ubogich? Czy Duch Święty jest dla nich w trudzie dnia odpocznieniem, czy też traktują Trzecią Osobę Boską, jaką tą, która nieustannie każe im pracować? Czy zwracają się o pomoc do mądrego kapłana? Czy są w stanie odpocząć od samych siebie, od samozadowolenia? Czy znajdują czas na modlitwę z Trójcą Świętą oraz Maryją, świętym Józefem i świętymi patronami? Czy troszczą się i zbyt niepokoją, czy na wzór świętego Pawła znajdują wytchnienie, powtarzając „wiem, komu zawierzyłem” (2Tm 1,12)? Powyższe pytania pomagają w podejmowaniu odpowiednich decyzji dotyczących regeneracji po duszpasterskim zaangażowaniu kapłanów<sup>395</sup>.

W nawiązaniu do *Księgi Proroka Izajasza* papież wymienia obowiązki kapłańskie: niesienie ubogim dobrej nowiny, głoszenie więźniom wolności, a niewidomym przejrzenia, odsyłanie uciśnionych wolnymi i obwoływanie roku łaski od Pana (por. Iz 61,1n). Powyższe

<sup>393</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Święte zmęczenie kapłanów*, s. 22, por. M. Cozzoli, *Getsemani księdza*, s. 35.

<sup>394</sup> Por. D. Kowalczyk, *Choroby kurialne, czyli podszepty złego ducha*, s. 150.

<sup>395</sup> Zob. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Święte zmęczenie kapłanów*, s. 22.

zadania wymagają od duchownych zaangażowania emocjonalnego i kreatywności, które powodują osłabienie fizyczne i psychiczne. Brak odpoczynku po zaangażowaniu pastoralnym prowadzi do wyczerpania. Nadmierne obciążenie pracą duszpasterską naraża prezbitera na syndrom wypalenia. Jest to kolejny powód do odpowiedniej regeneracji sił<sup>396</sup>. Jednak świętym nazywa Franciszek takie zmęczenie kapłańskie, które prowadzi do radości dzielenia z wiernymi ich radości i przeciwności życiowych.

Zmęczenie po zaangażowaniu w duszpasterską posługę jest właściwym symptomem, który jednocześnie prowadzi do radości<sup>397</sup>. Franciszek nazywa go łaską, ponieważ dzięki niej duchowni doświadczają, że lud wierny potrzebuje swoich pasterzy. Duchowni oddają się na służbę wspólnocie Kościoła przez poświęcony czas, niekiedy kosztem osobistej wygody<sup>398</sup>. Postawę utożsamiania się duszpasterza z wiernymi papież nazywa przesiąknięciem zapachem owiec. Kapłan identyfikujący się z wiernymi charakteryzuje się postawą bliskości i współodczuwania z powierzonym ludem Bożym. Symbol wspólnego zapachu wskazuje na doskonalenie się w postawie solidarności i kształtowaniu wspólnoty z wiernymi świeckimi<sup>399</sup>. Z tego powodu kapłańskie towarzyszenie ludowi Bożemu przynosi zmęczenie, ale również radość z zawiązanych relacji<sup>400</sup>.

Innym aspektem kapłańskiego zmęczenia jest zmęczenie przeciwnościami. Pokusy, które przeżywają prezbiterzy przyczyniają się do tego stanu. Duchowni wezwani są do modlitwy o łaskę unieszkodliwiania zakusów przeciwnika. Franciszek stwierdza, że „to ważny nawyk: nauczyć się neutralizować”<sup>401</sup> ludzkie żądze poprzez ofiarną służbę na rzecz ubogich i potrzebujących. Walka duchowa prowadzona przez duchownego powoduje odczuwanie duchowego osłabienia. Jednak modlitwa i powierzenie się Bogu sprawiają, że nie ulega on pokusie załamania się w obliczu trudności.

Ostatnim przejawem zmęczenia jest zmęczenie samym sobą. W kontekście posługi kapłanów Franciszek uważa je za najbardziej niebezpieczne, ponieważ wiąże się z rozczarowaniem własnym postępowaniem. Zmęczenie samym sobą definiuje on jako

<sup>396</sup> Por. M. Cozzoli, *Getsemani księdza*, s. 36.

<sup>397</sup> Zob. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Święte zmęczenie kapłanów*, s. 22.

<sup>398</sup> Tamże, s. 23. Postawę unikania wiernych papież nazywa siedzeniem „w biurze lub jeżdżeniem po mieście z przyciemnionymi szybami”.

<sup>399</sup> Tamże. W negatywny sposób postrzega on kapłanów, którzy „są wypachnieni drogimi perfumami i patrzą (...) z wysoka i daleka”.

<sup>400</sup> Por. A. Radacki, *Wypalenie w posłudze*, „Pastores” 2003 nr 3, s. 54.

<sup>401</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Święte zmęczenie kapłanów*, s. 23.



niezdecydowanie prowadzące do egoizmu<sup>402</sup>. Wynika ono niekiedy z braku stawiania czoła trudnościom. Powoduje ono skoncentrowanie się na sobie i dążenie do wypełniania wyłącznie osobistych potrzeb. Przeciwwagą jest ofiarna miłość w naśladowaniu Chrystusa. Dzięki niej prezbiter doświadcza także ludzkiej satysfakcji z duszpasterskich aktywności i współpracuje z łaską Bożą<sup>403</sup>.

Kapłani dojrzałe kształtujący swoją wolność doskonałą się w postawie wdzięczności<sup>404</sup>. Ich nastawienie ma być nacechowane patrzeniem w przeszłość z wdzięcznością<sup>405</sup>. W historii każdego powołania jest widoczne działanie Boga, który wybrał prezbitera do realizacji kapłańskiej misji. Franciszek przypomina, że postawa wdzięczności nie jest nostalgicznym myśleniem o przeszłości, ale doskonaleniem się w nadziei i pogodzie ducha<sup>406</sup>. Spoglądanie w przeszłość z wdzięcznością wyzwala także kreatywność, ponieważ dostrzega się trudności, które trzeba było pokonać w poprzednich latach. Dostrzeganie zaś niekonsekwencji własnych decyzji i słabości jest pouczające oraz stanowi wezwanie do nawrócenia<sup>407</sup>.

Papieżowi szczególnie bliskie jest zagadnienie radości, na co wskazują tytuły encyklik i adhortacji: *Evangelii gaudium*, *Christus vivit*, *Laudato Si*, *Amoris laetitia* czy *Gaudete et exultate*<sup>408</sup>. W udzielonym wywiadzie Franciszek uznał „radość” za najważniejsze słowo z swojego pontyfikatu. Często porusza on to zagadnienie, ponieważ Ewangelia przynosi autentyczną radość<sup>409</sup>. Również i w cierpieniu odnajduje się nadprzyrodzoną radość, ponieważ pozwala on przeżyć trudne chwile z wewnętrznym pokojem<sup>410</sup>.

<sup>402</sup> Tamże. Franciszek niezdecydowanie duchownych określa słowami: „chcę i nie chcę oraz flirtowaniem ze światowością duchową”.

<sup>403</sup> Por. Franciszek, Spotkanie z członkami koreańskich wspólnot zakonnych w Kkottongnae *Bądźcie dla innych namacalnym znakiem królestwa Bożego*, s. 16.

<sup>404</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»*, s. 17.

<sup>405</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie Roku Życia Konsekwowanego *Niczym rzeka w morzu miłosierdzia* (Rzym, 2.02.2016), *OsRomPol* 37 (2016) nr 2, s. 31.

<sup>406</sup> Zob. Tenże, *List apostolski z okazji Roku Życia Konsekwowanego*, Kraków 2014, s. 16. Papież podkreśla, że nie chodzi o „robienie wykopalisk i kultywowanie beużytecznych nostalgii”, ale patrzenie w przyszłość z nadzieją.

<sup>407</sup> Por. J. Ząbczyk-Plajzer, *Eucharystia szkołą wdzięczności*, „Pastores” 2012 nr 4, s. 30.

<sup>408</sup> Por. Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 232; por. Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 288.

<sup>409</sup> Por. J. Mastej, *Papieza Franciszka prakseologiczna wiarygodność Kościoła*, „Roczniki Teologiczne” 67(2020) z. 9, s. 75.

<sup>410</sup> Por. Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 288.

W ramach formacji stałej prezbiterzy kształtują postawę radości w życiu zgodnym z Ewangelią<sup>411</sup>, ponieważ ona otwiera na spotkanie z Bogiem i drugim człowiekiem<sup>412</sup>. Duchowni odnajdują radość w przeżywaniu terażniejszości i nie oczekują utopijnej przyszłości, ponieważ skupiają się na obecnej chwili<sup>413</sup>. Daleka jest im postawa opieszałości i lenistwa, ale ich zadaniem jest odnajdywanie radości w realizacji zadań duszpasterskich, do których zostali posłani<sup>414</sup>. Radość z powołania jest czytelnym znakiem szczerej chęci naśladowania Chrystusa<sup>415</sup>.

Papież wskazuje na trzy wymiary kapłańskiej radości i wymienia: radość namaszczającą, radość niezniszczalną i radość misyjną. Radość namaszczająca odnosi się do przyjęcia w pełni darmowej łaski Boga, która duchowny został obdarowany w momencie święceń kapłańskich. Prezbiter jest obdarzony darem nadprzyrodzonym do rozwijania postawy radości realizując powołanie poprzez naśladowanie Chrystusa<sup>416</sup>. Wskazują na nią znaki liturgiczne z obrzędu święceń kapłańskich: nałożenie rąk, namaszczenie krzyżmem, przyodzianie w szaty, udział w pierwszej konsekracji. Radość ma swoje źródło w liturgii sakramentu święceń<sup>417</sup>.

Kolejnym wymiarem radości jest niezniszczalność. Jest to integralny element daru powołania, który jest niezależny od ludzkiej działalności. Doskonalenie się w radości niezniszczalnej bywa niewidoczne lub stłumione przez grzech czy troski życia, ale w głębi duszy człowieka pozostaje nienaruszona<sup>418</sup>. Wskazują na to słowa świętego Pawła skierowane do Tymoteusza: „przypominam ci, abys rozpałił na nowo charyzmat Boży, który jest w tobie

<sup>411</sup> Zob. Franciszek, Msza Św. w Niedzielę Palmową i Światowy Dzień Młodzieży *Nie bądźcie nigdy ludźmi smutnymi* (Rzym, 24.03.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 29.

<sup>412</sup> Por. Tenże, Spotkanie z episkopatem Stanów Zjednoczonych Ameryki w Waszyngtonie *Naszą metodą jest dialog*, s. 29; por. S. J. Rossetti, *Radość kapłaństwa*, Kraków 2014, s. 69.

<sup>413</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w bukareszteńskiej katedrze pw. św. Józefa *Umacniajcie kulturę spotkania* (Bukareszt, 31.05.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 7-8, s. 23.

<sup>414</sup> Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2018 r. *Wezwanie do radości* (Rzym, 3.12.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 1, s. 5. Taką postawę papież określa pozostawianiem „w oknie, z wymówką”.

<sup>415</sup> Por. Z. J. Kijas, *Radość powołania*, „Pastores” 1999 nr 2, s. 143.

<sup>416</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Pan namaścił nas olejem radości* (Rzym, 17.04.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 5, s. 16. Papież naucza, że prezbiter jest najbiedniejszym z ludzi, jeżeli Jezus nie ubogaca go swoim ubóstwem; jest bezużytecznym sługą, jeśli Jezus nie nazywa Go przyjacielem; jest najmniej rozsądny z ludzi, jeśli Jezus cierpliwe go nie poucza; jest najbardziej bezradnym z chrześcijan, jeżeli Dobry Pasterz nie umacnia go pośród swojego ludu. Duchowni powinni pokornie spojrzeć na swoje ludzkie predyspozycje, ponieważ „nikt nie jest mniejszy od kapłana zdanego jedynie na własne swoje siły”. Tak postrzegane kapłańskie utożsamienie się z Chrystusem jest powodem do radości, ponieważ jej źródło nie jest w osobie duchownego, ale w dostrzeżeniu darów pochodzących od Boga.

<sup>417</sup> Zob. Tamże. Kapłani ową łaską są „namaszczeni aż do szpiku kości”.

<sup>418</sup> Zob. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Pan namaścił nas olejem radości*, s. 16. Papież naucza, że owa radość jest „jak żar spalonych dREW przykryty popiołem, zawsze może zapłonąć na nowo”.

od nałożenia moich rąk” (2 Tm 1,6). Ową radość duchowny otrzymuje razem z sakramentem święceń.

Trzecim wymiarem radości jest misyjność. Kształtowanie postawy radości kapłańskiej jest ściśle związane z relacją do ludu Bożego. Zadaniem duchownych jest między innymi służba wiernym poprzez udzielanie sakramentów, uświęcanie, błogosławienie, pocieszanie i ewangelizowanie<sup>419</sup>. Radość wzmagą się, gdy duszpasterz jest obecny i zaangażowany w życie ludu Bożego lub kiedy trwa w modlitewnym milczeniu podczas adoracji Najświętszego Sakramentu<sup>420</sup>. Radość misyjna wskazuje na wzajemność oddziaływań duchownego z wiernymi świeckimi. Ich zadaniem jest umacnianie kapłanów w chwilach smutków, towarzyszenie im w trudnych momentach oraz zachowywanie przed pokusą izolacji. Franciszek zwraca uwagę, że dzięki towarzyszeniu wiernych duchowny rozwija się w postawie radości (por. EG 268)<sup>421</sup>.

Kapłani doskonalą się w radości dzięki postawie wierności, którą papież nazywa siostrą. Mówi on o duchowej wierności Kościołowi, który jest Oblubienicą Chrystusa. Postawę radości duchowni rozwijają będąc wiernymi kapłańskim obowiązkom, gdy nawiązują relacje z ochrzczonymi dziećmi, pobłogosławionymi rodzinami, zaopiekowanymi chorymi, katechizowaną młodzieżą czy wspieranymi ubogimi. To oni są Oblubienicą, którą prezbiter traktuje z radością jako szczególnie umiłowaną i jedyną ukochaną oraz jest jej wierny „wciąż na nowo”. Papież naucza, że „jest to Kościół żywy, posiadający imię i nazwisko, o który kapłan troszczy się w swojej parafii lub powierzonej mu misji”<sup>422</sup>. Z ofiarowanego czasu i z codziennej posługi duszpasterskiej prezbiter czerpie kapłańską radość.

Sprawowanie sakramentów umacnia doświadczenie kapłańskiej radości. Nawiązując do liturgii eucharystycznej, słów zaczerpniętych z Ewangelii: „To jest Ciało moje, które za was będzie wydane” (zob. Łk 22,19), prezbiter utożsamia się z Chrystusem. Są to słowa, dzięki którym – jak uczy Franciszek – duchowni codziennie odnawiają przyrzeczenia złożone w dniu święceń. Kapłańskie „tak”, wyrażające zgodę na ofiarowywanie swego życia w zjednoczeniu z Chrystusem, jest źródłem radości<sup>423</sup>. Powody do radości prezbiterzy znajdują w gorliwym

<sup>419</sup> Por. Tenże, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Kościół nigdy nie będzie próbował ukryć ani bagatelizować żadnego przypadku nadużyć* (Rzym, 21.12.2018), OsRomPol 40 (2019) nr 1, s. 36.

<sup>420</sup> Por. S. J. Rossetti, *Radość kapłaństwa*, s. 49.

<sup>421</sup> Por. J. Pałyga, *X. Bronisław Bozowski – proboszcz niezwyklej parafii*, Ząbki 2002, s. 58.

<sup>422</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Pan namaścił nas olejem radości*, s. 17.

<sup>423</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa *Ku czemu jest skierowane serce kapłana?* (Rzym, 3.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 35.

sprawowaniu sakramentu pokuty i pojednania, którą pełnią z poświęceniem i delikatnością<sup>424</sup>. Duchowni czerpią radość z otrzymanego i udzielanego miłosierdzia<sup>425</sup>. Franciszek naucza, że kapłan jest „kanałem miłosierdzia”, przez który Bóg udziela łaski przebaczenia swojemu ludowi<sup>426</sup>.

Prezbiterzy rozwijają postawę radości przez wzrastanie w cnotach ewangelicznych: ubóstwie, czystości i posłuszeństwie<sup>427</sup>. Rozwijają ją z powodu okazywanego posłuszeństwa Kościołowi hierarchicznemu, który obdarza nie tylko misją, funkcjami i zadaniami, ale prowadzi również do zjednoczenia z Ciałem Chrystusa<sup>428</sup>. Zdaniem Franciszka, radość jest zasadniczą cechą duchowości kapłana diecezjalnego, która przejawia się w posłuszeństwie biskupowi<sup>429</sup>. Radości ma źródło w naśladowaniu Chrystusa, który jest wzorem cnót czystości, ubóstwa i posłuszeństwa. Powodem braku radości może być natomiast niewłaściwie przeżywanie celibatu, kiedy to duchowni przestają być ojcami duchowymi dla wiernych świeckich<sup>430</sup>. Pomijanie w formacji kapłańskiej rad ewangelicznych prowadzi do utraty radości i świadczy o rezygnacji z przyjętych ideałów<sup>431</sup>.

Formacja kapłańska obliguje do rozwijania radości wynikającej z bycia prezbiterem. Papież mówi o wciąż nowym zdumieniu z otrzymanego powołania na kapłana. Należy, aby duchowni doceniali, że są wybrani do bycia uczniami Chrystusa, przebywania z Nim, wyjścia do innych, aby głosić Jego słowo i przebaczenie<sup>432</sup>. Jest to radość konsekracji, która inspiruje do modlitwy o nowe powołania. Duchowny, który emanuje smutkiem, nie zachęca młodych do wstępowania na drogę powołania<sup>433</sup>. Pogodne świadectwo życia kapłańskiego jest znakiem

<sup>424</sup> Tenże, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami *Wiarygodni i konsekwentni*, s. 43.

<sup>425</sup> Por. Tenże, Audycja generalna *Oznaką ewangelizacji jest radość* (Rzym, 2.10.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 11, s. 26.

<sup>426</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa *Ku czemu jest skierowane serce kapłana?*, s. 35.

<sup>427</sup> Por. P. Różański, *Ksiądz też ma dwie nogi... Dylematy posługi kapłańskiej*, Zielonka 2018, s. 194

<sup>428</sup> Zob. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Pan namaścił nas olejem radości*, s. 17.

<sup>429</sup> Tenże, Spotkanie z kapłanami w Kaplicy Palatyńskiej Pałacu Królewskiego w Casercie, *Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego*, s. 33. Papież stwierdza, że „gorycz jest znakiem, że nie ma prawdziwej duchowości diecezjalnej, ponieważ brakuje tej pięknej relacji z biskupem czy z kapłanami, radość jest znakiem, że sprawy mają się dobrze”. Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Lud wie, czy biskup jest pasterzem* (Rzym, 4.05.2018), OsRomPol 38 (2018) nr 6, s. 46.

<sup>430</sup> Por. J. Mastalski, *Wartości kapłańskie*, s. 290.

<sup>431</sup> Franciszek, Msza św. Krzyżma w Wielki Czwartek *Z ludem na ramionach* (Rzym, 28.03.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 35. Duchowni trwając w smutku, zdaniem papieża, „zamieniają się w swego rodzaju kolekcjonerów antyków albo nowinek, zamiast być pasterzami”.

<sup>432</sup> Por. Tenże, Spotkanie z kapłanami z diecezji Cassano all’lonio *Czy pracujemy jako dobrzy robotnicy*, s. 44.

<sup>433</sup> *Sila powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 83. Papież naucza, że „ważne jest świadectwo konsekracji pełnej radości. Nic więcej nie trzeba. To najlepsza reklama”.

autentyczności powołania<sup>434</sup>. Franciszek nazywa je również przyciąganiem i skutecznością apostołską (por. EG 14)<sup>435</sup>. Powołania do życia poświęconego Bogu nie rozwijają się tylko przez zasobne kampanie reklamowe. Młodzi odkrywają powołanie do kapłaństwa gdy spotykają szczęśliwych duchownych. Duchowni nie powinni opierać się tylko na sprawności i mocy środków ewangelizacyjnych, ale mają świadczyć życiem, z którego promieniuje radość i piękno Ewangelii<sup>436</sup>. Źródłem radości są również słowa Ewangelii, które rozważają duchowni w modlitwie i proklamują podczas homilii. Od pierwszych stron Dobrej Nowiny widoczna jest radość, ponieważ ona jest jej istotą<sup>437</sup>.

Radość duchownych nie pochodzi z tego świata, ale jest darem Ducha Świętego<sup>438</sup>. Prezbiterzy nie szukają zadowolenia w rzeczach materialnych<sup>439</sup>. Papież zachęca, aby kapłani nie poszukiwali próżnej radości w ekstremalnych doświadczeniach, najmodniejszych strojach, rozrywkach czy w popularnych lokalach, ponieważ znajdują jedynie radość powierzchowną, nie przenikającą do wnętrza osoby. Są to chwilowe upojenia, które nie dają prawdziwego szczęścia. Autentyczna radość rodzi się ze spotkania i w relacji z innymi. Bierze się z poczucia bycia akceptowanym, rozumianym i kochanym, nie zaś z powodu chwilowego zainteresowania<sup>440</sup>. Jest to radość pochodząca z bezinteresowności spotkania z Bogiem i drugim człowiekiem. Bóg, powołując do stanu duchownego, daje kapłanowi „do zrozumienia: (...) «Jesteś dla mnie ważny, Kocham cię, liczę na ciebie». Jezus to właśnie mówi do każdego”<sup>441</sup> wezwanego do wyłącznej służby w Kościele. Radość i szczęście, będące darami Boga, są odnawiane każdego dnia przez wdzięczność za dar spotkania z Bogiem i bliźnim<sup>442</sup>.

<sup>434</sup> Por. Z. J. Kijas, *Radość powołania*, s. 147.

<sup>435</sup> Por. A. Proniewski, *Wiara źródłem apostołstwa w świecie*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 11(2012) z. 2, s. 20.

<sup>436</sup> Por. Franciszek, *List apostołski z okazji Roku Życia Konsekrowanego*, Kraków 2014, s. 26-27.

<sup>437</sup> Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2014 r. *Dom i matka wszystkich* (Rzym, 8.06.2014), OsRomPol 34 (2014) nr 7, s. 5.

<sup>438</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Radość chrześcijańska* (Rzym, 28.05.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 7, s. 57.

<sup>439</sup> Por. S.J. Rossetti, *Radość kapłaństwa*, s. 23-24; por. P. Mazurkiewicz, *Papież Franciszek o kulturze tymczasowości*, „Pastores” 2017 nr 4, s. 33.

<sup>440</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna z papieżem *Radość znakiem rozpoznawczym chrześcijanina* (Rzym, 9.05.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 35.

<sup>441</sup> Tenże, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami *Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 6.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 42. Radość wypływa również z osobistej miłości Boga do każdego człowieka. Papież naucza, że „z tego rodzi się radość! (...) Nie jesteśmy dla Niego numerami, ale osobami”.

<sup>442</sup> Zob. Tenże, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie*, s. 20.

Inspiracją do radości kapłańskiej jest postawa Matki Bożej. Franciszek przypomina scenę ofiarowania Pańskiego i wyśpiewany przez Maryję *Magnificat* (zob. Łk 1,46-55)<sup>443</sup>. Dziewica, jako pierwsza uczennica i misjonarka, po zwiastowaniu anielskim, nie zwlekając wyruszyła do Judei, aby dzielić się radością (zob. Łk 1,41)<sup>444</sup>. Postawa wychodzenia z inicjatywą i radość z otrzymanego powołania na wzór Matki Bożej są, zdaniem papieża, impulsami do rozwijania takiej postawy przez kapłanów.

Kapłani doświadczają również trudności, rozczarowań, chorób czy utraty sił ze względu na podeszły wiek. W takich sytuacjach należy, aby odnajdywali w przeciwnościach „radość doskonałą”, która rozpoznaje oblicze Chrystusa ukrzyżowanego. Kontemplowanie Chrystusa nieodrzucającego cierpienia z miłości do człowieka, napawa chrześcijańską nadzieją<sup>445</sup>.

Nauczając o radości papież zwraca uwagę na problem smutku kapłanów i nazywa go chorobą duchową. Przyczyny przygnębienia dostrzega przede wszystkim w braku bliskiej relacji z Chrystusem<sup>446</sup>. Również traktowanie posługi jedynie jako wyuczonego zawodu jest powodem braku radości<sup>447</sup>. Brak widocznej satysfakcji z wykonywanej pracy duszpasterskiej demobilizująco oddziałuje również na wiernych<sup>448</sup>. Niezadowoleni duchowni, zdaniem Franciszka, są wizerunkiem Kościoła z „grobową miną”<sup>449</sup>. Papież przestrzega duchownych przed smutkiem i zbytnią powagą, zauważając, że brak radości jest przejawem wewnętrznej pustki<sup>450</sup>. Długotrwały smutek kapłanów prowadzi do bezproduktywności i gnuśności<sup>451</sup>.

<sup>443</sup> Tenże, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie*, s. 21. Papież wskazuje na Maryję, „kiedy pobłogosławiona przez kapłanów, usiadła na stopniach ołtarza, a potem wstała i tańczyła” z radości.

<sup>444</sup> Tamże. Nawiązując do ewangelicznych scen Franciszek zachęca kapłanów do radości na wzór Maryi, ponieważ „ten, kto słucha Jej głosu, «porusza się z radości» i staje się z kolei zwiastunem Jej radości”.

<sup>445</sup> Por. M. Polak, *Cechy świętości prezbitera w świetle adhortacji apostolskiej Gaudete et exultate papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 66(2019) z. 6, s. 122.

<sup>446</sup> Zob. Franciszek, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze *Jesteście synami męczenników, i to jest wasza siła*, s. 26. Papież wymienia powód kapłańskiego smutku: „są smutni, bo nie znajdują miłości, bo nie są zakochani – zakochani w Panu”.

<sup>447</sup> Tamże. Za przyczynę smutku papież uważa pomylenie „powołania z przedsiębiorstwem, zakładem pracy”.

<sup>448</sup> Por. D. Lipiec, *Marketing relacji a duszpasterstwo*, „Teologia Praktyczna” 16(2015), s. 18.

<sup>449</sup> Por. D. Kowalczyk, *Choroby kurialne, czyli podszepty złego ducha*, s. 152.

<sup>450</sup> Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuzkami *Wiarygodni i konsekwentni*, s. 42. Papież podkreśla, że „coś tutaj jest nie w porządku! Brakuje radości Pana, radości, która popycha do służby, radości ze spotkania z Jezusem, która sprawia, że spotykasz się z innymi, żeby głosić Jezusa. Tego brakuje! Nie ma świętości w smutku, nie ma!”

<sup>451</sup> Zob. Tenże, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze *Jesteście synami męczenników, i to jest wasza siła*, s. 26. Papież takie postawy nazywa byciem mężczyznami „bezpłodnymi” i starokawalerstwem. Por. Franciszek, Audyencja generalna *Elementy rozeznania. Strapienie* (Rzym, 26.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 35.

Doświadczanie długotrwałego smutku jest szkodliwe dla realizacji powołania kapłańskiego<sup>452</sup>. Postawa owa prowadzi do zniechęcenia, a nawet do rozpacz. Rozczarowanie rzeczywistością, wspólnotą wiernych czy samym sobą skutkuje doświadczaniem acedii<sup>453</sup>. Acedia charakteryzuje się odczuciem niezadowolenia z życia i apatią<sup>454</sup>. Przeżywanie długotrwałego smutku jest dla kapłanów demobilizujące, ponieważ ogranicza kreatywność w duszpasterstwie, zapał w modlitwie oraz czyni ich antypatycznymi dla ludu Bożego. Franciszek uważa acedię za największego wroga życia duchowego<sup>455</sup>. Zwraca on uwagę, że istnieje smutek, który prowadzi do uzależniania i stopniowo doprowadza do traktowania zła i niesprawiedliwości jako normy. Trwanie w doświadczeniu acedii przyczynia się do braku realizacji prób przemiany i nawrócenia, powodując jednocześnie niechęć i agresję<sup>456</sup>. Papież zachęca do żarliwej modlitwy, kiedy smutek opanowuje kapłańską codzienność. Duchowni powinni bez lęku i zmartwień, ale z determinacją, prosić Ducha Świętego o wewnętrzne przebudzenie z marazmu (por. EG 137). Odczuwanie długofalowego smutku i niezadowolenia może też świadczyć o niewłaściwym wyborze drogi życiowej<sup>457</sup>. Trzeba, aby duchowni rozwijali postawę pogody ducha i pozytywnego nastawienia do drugiego człowieka, charakteryzującą się serdecznym uśmiechem i otwartym usposobieniem<sup>458</sup>.

Franciszek uważa, że radość jest jedną z cech świętości w świecie współczesnym<sup>459</sup>. Związane z nią jest poczucie humoru, ponieważ, zdaniem Franciszka, smutny święty to żalorny

<sup>452</sup> Tenże, Franciszek, List do kapłanów z okazji 160. rocznicy śmierci świętego proboszcza z Ars, w: [https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2019/documents/papa-francesco\\_20190804\\_lettera-presbiteri.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2019/documents/papa-francesco_20190804_lettera-presbiteri.html) [9.03.2021]. Papież smutek nazywa „najtęższym z eliksirów złego ducha i najbardziej szkodliwym”.

<sup>453</sup> Tamże. Papież porównuje smutek do „słodkawego smutku, który ojcowie Wschodu nazywali acedią”.

<sup>454</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Smutek nie jest chrześcijański* (Rzym, 10.05.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 7, s. 32.

<sup>455</sup> Por. T. Spidlik, *Sztuka oczyszczania serca*, Poznań 2002, s. 41-42.

<sup>456</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Choroba acedii i woda, która nas odradza* (Rzym, 24.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 28.

<sup>457</sup> Tenże, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami *Wiarygodni i konsekwentni*, s. 42. Papież w opisowy sposób wyjaśnia radość i jej brak wśród duchownych: „„Kiedy spotykasz kłeryka, księdza (...) z miną nadąsaną, smutną, sprawiających wrażenie, jakby na ich życie zarzucono mokry koc, taki ciężki koc... którzy cię przytłacza... Coś jest nie tak! A więc proszę: niech nie będzie nigdy sióstr i księży z kwaśną miną, jak «papryka w occie», nigdy!”. Por. Franciszek, Spotkanie z kapłanami w Kaplicy Palatyńskiej Pałacu Królewskiego w Casercie, *Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego*, s. 34. Franciszek opisuje życie rozgoryczonego kapłana: „ten człowiek rano na śniadanie pije ocet. Później na obiad je warzywa w marynacie z octu, a wieczorem wypija wielką szklankę soku z cytryny”.

<sup>458</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. *Krzyżma Święte zmęczenie kapłanów*, s. 23. Papież naucza, że duchowni nie mogą być „pasterzami z kwaśną miną, narzekającymi czy – co gorsza – pasterzami znudzonymi. Zapach owiec i uśmiech ojców” ma charakteryzować duszpasterzy.

<sup>459</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna z papieżem *Nie istnieje świętość bez radości* (Rzym, 1.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 27.

święty<sup>460</sup>. Osoba dążąca do świętości jest zdolna do życia pełnego radości i poczucia humoru<sup>461</sup>. Jego brak odbiega od chrześcijańskiej wizji świętości (zob. GE 126). Kapłani pielęgnujący poczucie humoru nie tracą przy tym realizmu oraz inspirują innych pozytywnym i pełnym nadziei usposobieniem<sup>462</sup>. Naśladowanie Chrystusa jest doświadczaniem „radości w Duchu Świętym” (Rz 14,17). Konsekwencją otrzymania łaski Ducha Świętego jest zaś pogodne nastawienie do rzeczywistości (zob. GE 122). Zdaniem papieża, nawet w chwilach trudnych nic nie powinno zniszczyć nadprzyrodzonej radości, która wypływa z osobistej pewności, że „jest się nieskończenie kochanym, ponad wszystko” (EG 6)<sup>463</sup>.

Franciszek wskazuje, że dostrzeganie własnych ograniczeń kształtuje postawę „zdrowego poczucia humoru”<sup>464</sup>. Polega ona na zachowywaniu potrzebnego dystansu, zaczynając od siebie, aby kapłani radośnie przeżywali powołanie. Poczucie humoru jest tym, co w planie ludzkim jest najbliższe łasce Bożej<sup>465</sup>. Bez rozwijania tego nastawienia trudno jest być szczęśliwym. Kształtowanie pogodnego usposobienia w podejściu do prozaicznych spraw jest konieczne, aby nie postrzegać siebie zbyt wyniośle<sup>466</sup>. W kapłańskiej codzienności nie powinno zabraknąć poczucia humoru, które Franciszek uważa za nieodzowne, ponieważ związane jest ze „zdolnością radowania się i entuzjazmu”<sup>467</sup>. Poczucie humoru pomaga pozostawać w dobrym nastroju, dzięki czemu łatwiej przeżywa się codzienność z innymi i samym sobą<sup>468</sup>.

---

<sup>460</sup> Por. Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 232; por. Franciszek, *List apostolski z okazji Roku Życia Konsekrowanego*, s. 25.

<sup>461</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie do uczestników kongresu na temat «Świętość dziś» *Święci są fascynującym komentarzem do Ewangelii* (Rzym, 6.10.2022), *OsRomPol* 42(2022) nr 10, s. 22.

<sup>462</sup> Zob. Tenże, Przemówienie do uczestników kapituły generalnej karmelitów bosych *Przyjaźń z Bogiem, braterskie życie i misja*, s. 15.

<sup>463</sup> Por. F. Blachnicki, *Pułapki na drodze do świętości*, 37.

<sup>464</sup> Franciszek, Audiencja dla biskupów wyświęconych w ciągu ostatniego roku *Pasterze słuchający ludu* (Rzym, 19.09.2013), *OsRomPol* 34 (2013) nr 11, s. 37.

<sup>465</sup> Por. Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 63.

<sup>466</sup> Por. Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, s. 126.

<sup>467</sup> Tamże, s. 162. Papież poczucie humoru uważa za konieczne jak oddech. Porównuje on poczucie humoru do wody, która wypływa ze źródła jako naturalnie gazowana i posiada w sobie coś więcej: życie i ruch.

<sup>468</sup> Por. V. E. Frankl, *Człowiek w poszukiwaniu sensu*, s. 77.



## 2. Formowanie sumienia

Formacja ludzka kapłanów jest ściśle związana z kształtowaniem sumienia. Sumienie jest wewnętrznym głosem, wskazującym kierunek decyzji i działań<sup>469</sup>. Kształtowanie sumienia prezbitera wiąże się z integrowaniem osobowości i odznacza się odpowiedzialnością oraz rosnącym zaufaniem do Boga. Jest to praca nad sobą wykraczająca poza introspekcyjne dociekania, w której kapłan poznaje realne wymagania posługi duszpasterskiej. Uczy się on słuchać sumienia, które osądza wewnętrzne natchnienia i bodźce motywujące do działania (por. RFIS 43)<sup>470</sup>. Otwierając się na działanie Ducha Świętego, pojmuje sens tego, co warto czynić i czego należy unikać<sup>471</sup>. Kieruje on swoimi siłami, planami i zobowiązaniami z wyważoną dyscypliną i znajomością własnych ograniczeń i możliwości. W tym zmaganiu duchowny nie liczy tylko na własne siły, ale polega on głównie na przyjęciu daru Bożej łaski, która uzdalnia do przekraczania siebie, wyjścia poza ograniczone potrzeby i zewnętrzne uwarunkowania<sup>472</sup>. *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* mówi o wewnętrznym widzeniu i duchowej wizji całości życia, które decydują o posłudze. Dzięki nim „kapłan uczy się postępować z roztropnością i oceniać konsekwencje własnych czynów, wykraczając poza pewne okoliczności, które mogą utrudniać jasny osąd rzeczy” (RFIS 43).

Autentyczność w relacji do siebie i formowanie sumienia wymagają uważnej troski o życie wewnętrzne poprzez osobistą modlitwę, kierownictwo duchowe, codzienny kontakt z Pismem Świętym, rozeznawanie kapłańskiego życia we wspólnocie z ludem Bożym, innymi prezbiterami, biskupem oraz z pomocą wszystkich innych środków wspierających pielęgnowanie cnót roztropności i właściwego osądu (zob. RFIS 43). Proces formowania sumienia prowadzi duchownego do odczytywania i zrozumienia własnych poruszeń, natchnień, darów, potrzeb i słabości, aby uwolnić się od nieuporządkowanych uczuć, w celu odnalezienia woli Bożej, która służy dobru i zbawieniu duszy<sup>473</sup> (zob. RFIS 43). Poszukiwanie woli Bożej prowadzi do poznania Jego miłości, która przemienia się w przyjaźń. Dzięki niej powołany uwalnia się z postawy skoncentrowania na sobie, aby być uczniem i misjonarzem Ewangelii

<sup>469</sup> Por. R. Jaworski, *Seminarium miejscem dojrzewania sumienia*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 511.

<sup>470</sup> Por. P. Drobot, *Wybór i rozeznawanie woli Bożej. Droga do pełni życia*, Kraków 2015, s. 24.

<sup>471</sup> Por. W. Giertych, *Formacja sumienia w kierownictwie duchowym*, s. 286.

<sup>472</sup> Por. W. Polak, *Powołani w Chrystusie*, Gniezno 1996, s. 91.

<sup>473</sup> Por. K. Dyrek, *Dla wolności rozeznania i wyboru*, s. 35.

(por. EG 8)<sup>474</sup>. Formowanie sumienia jest procesem obejmującym całe życie, w którym uczeń Chrystusa stara się żywić te same uczucia, przyjmując kryteria wyborów i intencje działania Zbawiciela (zob. ChV 281).

Rachunek sumienia jest niezbędny, aby wzrastać w realizacji powołania<sup>475</sup>. Franciszek zachęca do codziennego rachunku z miłości do Boga, bliźniego i siebie samego, nazywając go bardzo ważnym elementem formacji. Duchowni są zobowiązani, aby podczas praktykowania rachunku sumienia zadawali sobie pytania o to, co się dzieje w ich wnętrzu. Przez to kształtują swoje życie w otwartości wobec Boga i spowiednika oraz ojca duchownego<sup>476</sup>.

Formacja sumienia określona jest jako gotowość do kształtowania relacji z Chrystusem, przy równoczesnym praktykowaniu dobra, weryfikowanym w rachunku sumienia. Dzięki rachunkowi sumienia duchowny nie tylko dostrzega własne grzechy, ale także zauważa dzieła Boga w „codziennych doświadczeniach, w wydarzeniach historii i kultur” (ChV 282), w których żyje i w świadectwie wielu osób z przeszłości. Dzięki temu możliwy jest wzrost w cnocie roztropności, który zakłada obrany kierunek życia, mając jednocześnie na względzie świadomość własnych darów i ograniczeń (por. ChV 282).

Rachunek sumienia ukazuje skłonności do grzechu tkwiące w człowieku, dotyczącą również duchownych<sup>477</sup>. Franciszek wskazuje, aby kapłani zadawali sobie pytania: jak podchodzą do własnej grzeszności oraz gdzie szukają pomocy w zmaganiu z grzechem?<sup>478</sup> W tym wymiarze potrzebna jest przejrzystość przed spowiednikiem oraz odwaga do mówienia wszystkiego w ramach sakramentu pokuty<sup>479</sup>. Za przykład szczerości papież wskazuje Samarytankę z *Ewangelii według św. Jana*, na której kapłani powinni się wzorować, aby całościowo odkrywać prawdę o sobie. Duchowni, podchodzący w zawiły sposób do formacji sumienia, nie prezentują postawy przejrzystości, która jest źródłem

<sup>474</sup> Por. Tenże, *Specyfika wskazań nowego „Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis” (RFIS – 2016) odnośnie do formacji permanentnej*, „Formatio Permanens” 17(2017), s. 25.

<sup>475</sup> Por. Franciszek, Audycja generalna *Małe kroki do świętości* (Rzym, 19.11.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 12, s. 47.

<sup>476</sup> Por. Tenże, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuzkami *Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 6.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 42.

<sup>477</sup> Por. Z. J. Kijas, *Ksiądz – penitent i spowiednik*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 408.

<sup>478</sup> Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuzkami *Wiarygodni i konsekwentni*, s. 42. Podczas spotkania papież pytał: „czy tu, w tej Auli, jest ktoś, kto nie jest grzesznikiem, kto nie ma grzechów? Niech podniesie rękę! Nie ma nikogo. Nikogo. Stąd aż do przeciwnej ściany... wszyscy!”

<sup>479</sup> Por. Tenże, Audycja generalna *Spowiedzi papieża* (Rzym, 20.11.2013), OsRomPol 35 (2014) nr 1, s. 44.

autentyczności<sup>480</sup>. Franciszek przestrzega duchownych przed dwulicowością, cytując słowa Jezusa, którymi napominał faryzeuszów i uczonych w Piśmie, nazywając ich hipokrytami mającymi ukryte i przewrotne zamiary.

Świadomość własnej grzeszności skłania kapłanów do większej czujności wobec zła i pokus szatana<sup>481</sup>. Papież podkreśla, że niektórych duchownych nastawionych zbyt surowo do penitentów, doświadczenie grzechu powinno skłaniać do ponownego uznania siebie za grzesznika, który potrzebuje miłosierdzia Bożego<sup>482</sup>. Porażka prowadzi do uznania w sobie potrzeby otrzymania przebaczenia grzechów. Doświadczenie własnej grzeszności prowadzi do postawy pokory, która jest zdolnością do przeżywania człowieczeństwa „bez rozpacz, z realizmem, radością i nadzieją”<sup>483</sup>. Pozwala ona na zrozumienie kruchości ludzkiego życia i prowadzi do głębszego zawierzenia siebie miłosierdziu Boga<sup>484</sup>.

Kapłan nieustannie potrzebuje łaski nawrócenia i odnowienia pierwotnej miłości Bożej<sup>485</sup>. Głębia aktu zjednoczenia z Bogiem wyraża się przez przyjęcie Jego miłosierdzia<sup>486</sup>. Zmiłowanie Boga pozwala doświadczyć poczucia, że jest się obdarzonym miłością i prowadzi do pragnienia obdarowywania przebaczeniem innych. Papież naucza o istnieniu pewnego napięcia, gdzie koegzystują ze sobą poczucie wstydu z powodu popełnionych grzechów i jednocześnie poczucie godności, do której uzdalnia Bóg<sup>487</sup>. Franciszek nazywa to „rezerwuarem miłosierdzia”<sup>488</sup>, którego duchowni doświadczają w celu głoszenia miłosierdzia Boga. Przechodzi się wówczas od wymiaru osobistego do wspólnotowego. Papież

<sup>480</sup> Tenże, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami *Wiarygodni i konsekwentni*, s. 42. Papież zaznacza, że „smutne jest, gdy spotyka się kłeryka, siostrę zakonną, którzy dzisiaj spowiadają się u jednego, aby oczyścić się z plamy; a następnego dnia idą do drugiego, do trzeciego i do jeszcze innego: *peregrinatio* od jednego spowiednika do drugiego, aby ukryć przed sobą prawdę”.

<sup>481</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Czujność i oczekiwanie* (Rzym, 3.12.2017), OsRomPol 39 (2018) nr 1, s. 44; por. D. Kowalczyk, *O posłudze i władzy biskupa*, s. 24.

<sup>482</sup> Zob. Tenże, *Miłosierdzie to imię Boga*, s. 99. Papież naucza, że niektórym duchownym „bardzo dobrze zrobiłoby poślizgnięcie, ponieważ w ten sposób, uznawszy siebie za grzeszników, spotkaliby Jezusa”. Por. Franciszek, Audycja generalna *Wszyscy potrzebujemy przebaczenia* (Rzym, 10.04.2019), OsRomPol 40(2019) nr 4-5, s. 39.

<sup>483</sup> Tenże, Przemówienie do Kurii Rzymskiej *Uczestnictwo, misja i komunია to cechy charakterystyczne Kościoła pokornego*, s. 11.

<sup>484</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Zdrowo jest się zawstydzić* (Rzym, 19.02.2014), OsRomPol 34 (2014) nr 3-4, s. 45.

<sup>485</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Bóg jest cierpliwy i daje nam możliwość przemiany życia* (Rzym, 24.03.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 4-5, s. 43.

<sup>486</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Każde prawdziwe nawrócenie ma na celu nową przyszłość* (Rzym, 7.04.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 4-5, s. 45.

<sup>487</sup> Por. C. Squarise, *Istota spowiedzi*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 53.

<sup>488</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»*, s. 16.

podkreśla, że Bóg, który nieustannie przebacza, nie zniechęca się nawet wtedy, gdy Jego łaska nie zdołała uwidocznić się w życiu prezbitera<sup>489</sup>.

Uznanie własnej niedoskonałości pozwala odkryć, że grzech, który oddala od Boga, staje się także miejscem spotkania z Nim<sup>490</sup>. Nie polega to na usprawiedliwającym rozwodzeniu się nad własną niedoskonałością, która niweczy moc nawrócenia, ale do przyjęcia Jego przebaczenia<sup>491</sup>. Franciszek wskazuje, aby prezbiterzy powracali pamięcią do doświadczeń, przez które Bóg każdemu z nich osobiście okazał przebaczenie<sup>492</sup>. Przypominając historię swojego życia powinni odnaleźć w niej wiele miłosierdzia<sup>493</sup>.

Kapłan rozwija się jako spowiednik, kiedy najpierw jako penitent szuka przebaczenia w sakramencie pokuty (por. MV 17). Jak każdy inny członek Kościoła potrzebuje on oprócz sakramentalnego rozgrzeszenia również rad, wskazań, towarzyszenia duchowego i dialogu w konfesjonale<sup>494</sup>. Świadomość własnej grzeszności pomaga uznać błędy przeszłości oraz pozwala zaangażować się w permanentny proces nawrócenia<sup>495</sup>. Świadomość ta jednoczy duchownych uczuciowo z ludem Bożym oraz uwalnia od „szukania błędnych, pośpiesznych i próżnych tryumfalizmów (...) oraz znieczulającego poczucia bezpieczeństwa”<sup>496</sup>, które uniemożliwiają zrozumienie i zbliżenie się do problemów osób świeckich. Prezbyter, który przychodzi wyznać swoje grzechy, jest tym samym, który później wysłuchuje wyznania innej osoby<sup>497</sup>. Doświadczając własnej ułomności jako penitent, powinien skoncentrować się na miłosierdziu Boga i zaświadczyć o nim wobec ludu Bożego. Jest to przeżycie, które

---

<sup>489</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Rachunek sumienia* (Rzym, 26.10.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 12, s. 32.

<sup>490</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Od łaski wstydu do radości przebaczenia* (Rzym, 8.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 10.

<sup>491</sup> Por. Tenże, Audycja generalna *Kościół jest ludem grzeszników* (Rzym, 9.08.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 9, s. 17.

<sup>492</sup> Por. Tenże, Rozważanie podczas spotkania z duchowieństwem Rzymu *Poświęcajcie życie w służbie jednania ludzi z Bogiem*, s. 40.

<sup>493</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice Matki Boskiej Większej *Rezerwuar miłosierdzia* (Rzym, 2.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 22.

<sup>494</sup> Por. Z. Kroplewski, *Spowiedź kapłana. Zasady, trudności, dialog*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 428.

<sup>495</sup> Por. Franciszek, List do Ludu Bożego *Niech Duch Święty da nam łaskę nawrócenia i zadośćuczynienia* (Rzym, 20.08.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 8-9, s. 9.

<sup>496</sup> Tenże, List do Biskupów Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej *„Kultura nadużyć” raną zadaną wiarygodności Kościoła* (Rzym, 1.01.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 1, s. 9.

<sup>497</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»*, s. 17. Franciszek wyznaje: „jedną z najpiękniejszych rzeczy, które mnie wzruszają, jest spowiedź kapłana – jest to sprawa wielka, piękna”.

przechodzi od wstydu do poczucia godności i odwrotnie, dlatego kapłan powinien prosić Boga o łaskę przeżywania miłosierdzia jako konstytutywnego doświadczenia dla całego życia<sup>498</sup>.

Łaska przebaczenia popełnionych grzechów jest również doświadczeniem godności dziecka Bożego<sup>499</sup>. Istnieje rozbieżność pomiędzy otrzymanym powołaniem do stanu duchownego, a odczuwaniem własnej niegodności wobec tego daru<sup>500</sup>. Papież stan ten nazywa zdrowym napięciem zawstydzonej godności<sup>501</sup>. Zwraca on uwagę, że tylko miłosierdzie Boga pozwala duchownemu znieść owe sprzeczności. Dzięki Jezusowej miłości te dwie rzeczywistości nie wykluczają się<sup>502</sup>. Niewłaściwym jest uważanie się za sprawiedliwego przed Bogiem na wzór faryzeuszów, którzy mieli się za bardziej religijnych od innych. Również nabywanie fałszywego poczucia niegodności prowadzi do kamuflowania prawdy o słabej kondycji człowieka<sup>503</sup>. Znakiem, że właściwie przeżywa się to napięcie, jest pragnienie bycia miłosiernym dla innych<sup>504</sup>. Owo doświadczenie prowadzi do formowania u kapłana ojcowskiej postawy wobec bliźniego. Przejawia się ona w postrzeganiu bliźnich w „optyce miłosierdzia”<sup>505</sup>, gdzie są rozpoznawane znaki czasu w perspektywie Boga, który jest bliski każdemu grzesznikowi uznającemu swoją niegodność<sup>506</sup>.

Przystąpienie do sakramentu spowiedzi przez kapłana przed celebrowaniem Eucharystii jest porównane przez papieża do powrotu syna marnotrawnego z przypowieści o miłosiernym ojcu, którego przyodziano w kosztowne szaty (por. Łk 15,20-24)<sup>507</sup>. Franciszek nazywa

---

<sup>498</sup> Tamże.

<sup>499</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Jezus nauczycielem głoszenia* (Rzym, 25.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2-3, s. 43; por. Z. Kroplewski, *Posługa spowiedzi a osobiste nawrócenie księdza*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 420.

<sup>500</sup> Por. Franciszek, Rozważanie podczas spotkania z duchowieństwem Rzymu *Poświęcajcie życie w służbie jednania ludzi z Bogiem*, s. 44.

<sup>501</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»*, s. 19. Owy stan papież opisuje następująco: „brudni, nieczyści, małostkowi, próżni – to jest grzech księży, egoistyczni, a jednocześnie z obmytymi stopami, powołani i wybrani, mający rozdawać rozmnożone chleby, błogosławieni przez nasz lud, kochani i otaczani troską”.

<sup>502</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Prośmy o łaskę wstydu* (Rzym, 9.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 34; por. W. Ziółek, *Brudne nogi pod ornatem. Ksiądz jako grzesznik potrzebujący przebaczenia*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 104.

<sup>503</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»*, s. 21. Postawę faryzejską wśród kapłanów papież nazywa dotykaniami „rzeczy w rękawiczkach”.

<sup>504</sup> Por. K. Grzywocz, *Błogosławione niezrozumienie*, „Życie Duchowe” 2004 nr 39, s. 153.

<sup>505</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia* (Rzym, 2.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 28.

<sup>506</sup> Por. Aparecida. V Ogólna Konferencja Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów. Dokument końcowy. Jesteśmy uczniami i misjonarzami Jezusa Chrystusa, aby nasze narody miały w Nim życie, Gubin 2014, 386.

<sup>507</sup> Zob. Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie, *Na drodze «prostoty ewangelicznej»*, s. 18. Papież opisując scenę z marnotrawnym synem naucza: „Bowiem ojciec nie mówi mu: «Idź, weź prysznic, a potem wróć». Nie – jest brudny, a odziany odświętnie”. Syn, który roztrwonił majątek i wyjechał do dalekiego kraju, powracając spotkał wychodzącego mu naprzeciw ojca. Ten go objął, czule ucałował, okazując

go doświadczeniem stanu zawstydzonej godności, które prowadzi do przyjęcia niezasłużonego i darmowego miłosierdzia Bożego<sup>508</sup>.

Z formacją sumienia ściśle wiąże się zagadnienie rozeznawania<sup>509</sup>. Jest to rozpoznawanie, czy wewnętrzne natchnienie pochodzi od Ducha Świętego, czy od ducha tego świata lub od ducha diabła<sup>510</sup>. Formacja kapłańska obliuguje, aby sumienie duchowego było wyspecjalizowane w rozeznawaniu duchowym<sup>511</sup>. Wymaga to nie tylko właściwej zdolności rozumowania i zdrowego rozsądku, ale również daru, o który należy się modlić. Wzrost w tej duchowej umiejętności przychodzi poprzez proszenie z ufnością Ducha Świętego o łaskę, przy jednoczesnym pielęgnowaniu jej w modlitwie, refleksji, czytaniu i szukaniu właściwej rady u chrześcijanina dojrzałego w wierze (por. GE 166<sup>512</sup>). Rozeznawanie jest niezbędne dla prezbiterów, ponieważ prowadzą oni dialog z obecną kulturą w okolicznościach, w jakich przypadło im realizować misję<sup>513</sup>. Powołanie do bycia duszpasterzami ludu Bożego wymaga formacji, która prowadzi kapłanów do bycia „ekspertami w sztuce rozeznawania duszpasterskiego, tj. zdolnymi do uważnej analizy konkretnych sytuacji i do trafnej oceny w wyborach i decyzjach” (RFIS 120).

Formacja prezbitera jest procesem, w którym powołany rozpoznaje, „jaka jest wola Boża: co jest dobre, co Bogu przyjemne i co doskonałe” (Rz 12,2). Celem formacji sumienia jest – między innymi – uczynienie kapłana „człowiekiem rozeznania, zdolnym interpretować rzeczywistość ludzkiego życia w świetle Ducha Świętego i w ten sposób wybierać, decydować i działać według woli Bożej” (RFIS 43). Asystencja Trzeciej Osoby Boskiej wskazuje nie tylko na wewnętrzne natchnienia, lecz także realizuje się w nauczaniu Magisterium Kościoła, przez które działa Duch Święty<sup>514</sup>. Rozeznawanie ewangeliczne własnego życia zawiera w sobie codzienne pielęgnowanie duchowego stylu, polegającego na przyjęciu a następnie

---

mu miłosierną miłość. Syn zrozumiał swój błąd, jednak został ubrany w święteczną szatę jako symbol nieutraconej tożsamości dziecka Bożego. Ojciec spotkał go i przyjął z jego niedoskonałym żalem.

<sup>508</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Od łaski wstydu do radości przebaczenia*, s. 10.

<sup>509</sup> Por. J. Prusak, *Rozeznawać, by nauczyć się wsłuchiwania w sumienie*, „Życie Duchowe” 2019 nr 100, s. 25.

<sup>510</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Rachunek sumienia*, s. 31.

<sup>511</sup> Por. *Sumienia księży* Z Józefem Augustynem SJ, rekolekcjonistą, kierownikiem duchowym, redaktorem naczelnym „Życia duchowego”. Rozmawia ks. Wojciech Węcowski, „Pastores” 2009 nr 3, s. 83.

<sup>512</sup> Por. Franciszek, Audycja generalna *Prawdziwie pocieszenie* (Rzym, 30.11.2022), OsRomPol 42(2022) nr 12, s. 30.

<sup>513</sup> *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 61; por. Franciszek, Audycja generalna *Sluchanie, dialog i rozeznawanie pomagają łagodzić konflikty* (Rzym, 23.10.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 11, s. 30.

<sup>514</sup> Por. S. Łucarz, *Jak ustrzec się błędów w kierownictwie duchowym?*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 669.

na wypełnieniu powierzonego przez Boga powołania<sup>515</sup>. Dzieje się to z pełną odpowiedzialnością i stale rosnącym zaufaniem do Stwórcy. Rozeznanie ma na celu zintegrowanie historii własnego życia z rzeczywistością duchową, aby powołany nie pozostawał skupiony na abstrakcyjnych wyobrażeniach, ani też nie był narażony na ryzyko ograniczenia się do przeciętnej aktywności praktyczno-organizacyjnej (zob. RFIS 43)<sup>516</sup>.

Prezbiter, będąc przewodnikiem ludu na wzór Jezusa, Dobrego Pasterza, powinien uważnie rozpoznawać znaki czasu, rozpoczynając od tych, które dotyczą Kościoła powszechnego, do tych najbliższych, dotyczących wspólnoty i konkretnego człowieka<sup>517</sup>. To rozeznanie wymaga stałego zdobywania wiedzy za pośrednictwem Magisterium Kościoła, z odniesieniem do różnych zagadnień teologicznych i duszpasterskich oraz dokonywania odpowiedniej refleksji nad danymi socjologicznymi, kulturowymi i naukowymi, które dotyczą obecnych czasów (zob. DPŻP 78, por. RFIS 117).

Potrzeba rozeznawania jest ważna, ponieważ współczesność oferuje mnogość możliwości działania i rozrywki, z których nie wszystkie są odpowiednie dla chrześcijanina i kapłana (por. GE 167)<sup>518</sup>. Rozeznawanie jest szczególnie istotne, kiedy w życiu pojawia się nowość. Papież proponuje, aby przyjrzeć się, czy pochodzi ona od Boga, czy też od złego ducha<sup>519</sup>. Z drugiej strony moce zła są w stanie skłaniać do zaniechania jakichkolwiek zmian oraz pozostawienia rzeczy takimi, jakimi są, prowadząc do stagnacji. Istnieje przy tym pokusa braku wrażliwości na natchnienia Ducha Świętego. Należy, aby prezbiterzy doskonalili się w rozeznawaniu, aby badać wewnętrzne poruszenia w celu osiągnięcia wewnętrznej wolności na wzór słów świętego Pawła, który zachęca, aby wszystko poddawać badaniu sumienia” (por. 1Tes 5,21; zob. GE 168)<sup>520</sup>.

Rozeznanie jest narzędziem do pełniejszego naśladowania Chrystusa<sup>521</sup>. Jest ono konieczne nie tylko w chwilach nadzwyczajnych lub gdy pojawia się potrzeba rozwiązania zawiłych

<sup>515</sup> Por. J. Nepil, *Czas pandemii – wołanie o obecność Miłości*, s. 73.

<sup>516</sup> Franciszek, Audycja generalna *Ignacy Loyola jako przykład* (Rzym, 7.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 34; por. Tenże, Audycja generalna *Katecheza o rozeznaniu* (Rzym, 21.12.2022), OsRomPol 43(2023) nr 1, s. 37.

<sup>517</sup> Por. J. Stierli, *Sztuka kierownictwa duchowego*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 31.

<sup>518</sup> Zob. GE 167. Papież naucza, że bez doskonalenia się w rozeznawaniu łatwo można stać się „marionetkami, będącymi zakładnikami chwilowych tendencji.”

<sup>519</sup> Franciszek, Audycja generalna *Elementy rozeznania. Poznanie samych siebie* (Rzym, 5.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 28.

<sup>520</sup> Por. A. Vingt-Trois, *Kierownictwo duchowe i sakrament pojednania*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 279.

<sup>521</sup> Por. D. Kowalczyk, *Choroby kurialne, czyli podszepty złego ducha*, s. 148.

problemów, bądź podjęcia życiowych decyzji<sup>522</sup>. Jak naucza Franciszek, należy je uważać za stale potrzebne, by korzystać z umiejętności interpretowania znaków otrzymywanych od Boga (por. GE 169)<sup>523</sup>. Rozdzielanie prowadzi do odczytywania konkretnych sposobów, którymi Bóg objawia się w swojej zbawczej woli<sup>524</sup>.

Rozdzielanie duchowe jest jedną z elementów formowania sumienia. Zakłada ono posiadanie wiedzy z zagadnień antropologicznych, egzystencjalnych, psychologicznych, socjologicznych czy moralnych<sup>525</sup>. W celu nabycia umiejętności rozdzielania duchowego nie wystarczy poznanie zasad funkcjonowania Kościoła, ponieważ jest ona łaską Boga, o którą trzeba pokornie prosić<sup>526</sup>. Rozdzielanie, mimo iż zakłada rozumność i roztropność, to jednak je przewyższa, ponieważ dąży do dostrzeżenia tajemnicy planu Bożego, który realizuje się w różnych kontekstach i okolicznościach<sup>527</sup>. Prowadzi ono do zjednoczenia ze Stwórcą, w myśl słów Jezusa: „aby znali Ciebie, jedyne prawdziwego Boga, oraz Tego, którego posłałeś, Jezusa Chrystusa” (J 17,3).

Niezbędną czynnością we właściwym rozdzielaniu jest pogłębiona modlitwa, w której nie powinno zabraknąć milczenia. Jest ona konieczna, aby lepiej interpretować natchnienia, które się otrzymuje. Modlitwa sprawia, że możliwe jest odczytanie inspiracji otrzymanych od Ducha Świętego, który napędza swoimi darami w celu realizacji powołania (por. GE 171)<sup>528</sup>.

Kluczową umiejętnością w rozdzielaniu jest słuchanie, które opiera się na posłuszeństwie Ewangelii jako ostatecznemu kryterium oraz strzegącemu jej Magisterium Kościoła<sup>529</sup>. Papież nazywa je aktem miłości bliźniego<sup>530</sup>. W celu właściwego rozdzielania duszpasterskiego

<sup>522</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozdzielania. Księga naszego życia* (Rzym, 19.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 33.

<sup>523</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Co oznacza rozdzielanie?* (Rzym, 31.08.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 32.

<sup>524</sup> Zob. GE 169. Papież naucza, że nie powinno się „stawiać granic temu, co wielkie, co lepsze i najpiękniejsze, ale jednocześnie skupiać się na tym, co małe, na codziennym zaangażowaniu” (GE 169), dlatego codzienny rachunek sumienia ma dokonywać się w dialogu z Jezusem.

<sup>525</sup> Por. J. Stierli, *Sztuka kierownictwa duchowego*, s. 32. Por. J. Laplace, *Wiedza, doświadczenie, modlitwa. Formacja ludzka i duchowa kierownika duchowego*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 625-627.

<sup>526</sup> Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozdzielania. Zażyłość z Panem* (Rzym, 28.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 37.

<sup>527</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Elementy rozdzielania. Pragnienie* (Rzym, 12.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 31.

<sup>528</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Prawda jest w milczeniu* (Rzym, 3.09.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 25.

<sup>529</sup> Por. J. Laplace, *Wiedza, doświadczenie, modlitwa*, s. 629; Por. Wons K., *Kierownictwo duchowe księży*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 517.

<sup>530</sup> Zob. Franciszek, Homilia podczas Nieszporów na zakończenie roku *Słuchanie jest aktem miłości* (Rzym, 31.12.2019), OsRomPol 41 (2020) nr 1, s. 22.



należy kierować się ewangelicznym stylem słuchania<sup>531</sup>, który uwalnia duchownych od pokusy abstrakcyjności, protagonizmu, przesadnej pewności siebie i oziębłości, co mogłoby uczynić z kapłanów „księgowych” zamiast „dobrych samarytan” (zob. RFIS 120). Praktykowane z wiarą cierpliwe słuchanie pozwala kapłanom unikać rutynowego i bezdusznego traktowania drugiego człowieka, jak i Bożych natchnień<sup>532</sup>. Nie chodzi wyłącznie o zastosowanie przepisów, czy powtarzanie wyuczonych metod, ponieważ współczesność wymaga nowych rozwiązań (por. GE 173)<sup>533</sup>. Papież zauważa, że jest wielu kapłanów, którzy nie potrafią słuchać<sup>534</sup>. Jeżeli duchownym brakuje cierpliwości do bliźniego, to również mogą nie odnaleźć w sobie cierpliwości do Boga, który niekiedy jest milczący<sup>535</sup>.

W celu rozwijania umiejętności uważnego słuchania wiernych kapłani powinni zadawać sobie pytania w trakcie spotkań z nimi: co dokładnie osoba ta mówi, co chce przekazać, co chce dać do zrozumienia, co się z nią dzieje? Powyższe pytania pomagają zrozumieć powiązanie różnych problemów ze sobą, jak również pozwalają „poczuć ciężar i rytm wynikających z nich uczuć” (ChV 293). Wsłuchiwanie się jest ukierunkowane na rozeznanie natchnień Ducha Świętego, a także na rozpoznanie pokus złego ducha<sup>536</sup>. Franciszek zachęca do odwagi, ale zarazem czułości i delikatności, które są niezbędne do odróżniania prawdy od kłamstwa bądź wymówek (por. ChV 293).

Rozeznanie nie jest protekcyjną samoanalizą czy egoistyczną introspekcją, ale autentycznym otwarciem się na działanie Boga. W trakcie analizy sumienia żadna przestrzeń ludzkiej egzystencji nie może pozostawać wykluczona. Należy wzrastać również w tych obszarach, w których doświadczają się największych trudności. Papież wzywa

<sup>531</sup> Por. D. Cichy, *Latynoamerykańskie inspiracje do dzisiejszego nawrócenia pastoralnego*, „Formatio Permanens” 14(2014), s. 64.

<sup>532</sup> Por. J. Augustyn, *Kapłan a kierownictwo duchowe*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 502.

<sup>533</sup> Zob. GE 173. Rozeznanie uwalnia od „bezkompromisowości, dla której nie ma miejsca w obliczu odwiecznego «dzisiaj» Zmartwychwstałego. Tylko Duch potrafi przeniknąć najciemniejsze zakamarki rzeczywistości i uwzględnić wszystkie jej niuanse” aby radość Ewangelii ukazała się w nowym świetle.

<sup>534</sup> Por. Franciszek, Audycja generalna *Słuchanie ludzi* (Rzym, 12.11.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 12, s. 46; zob. *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 99. Papież zadaje pytanie kapłanom: „jeśli nie umiesz słuchać brata czy siostry, których masz blisko siebie, jak będziesz słuchał Boga, którego nie masz bezpośrednio przed sobą?”; por. Franciszek, Modlitwa maryjna *Poświęćmy więcej czasu na słuchanie* (Rzym, 17.07.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 59.

<sup>535</sup> Zob. *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 99. Papież naucza, że Bóg „czasami robi się bardzo «wyrafinowany» i przez długi czas nic nie mówi”. Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Cierpliwość jest przeciwieństwem rezygnacji* (Rzym, 12.02.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 3-4, s. 55.

<sup>536</sup> Por. M. Szymula, *Nawracający się spowiednik*, „Pastores” 2019 nr 1, s. 73.

do modlitwy do Ducha Świętego o wolność od lęku, który powoduje blokadę przyjmowania łaski Boga (por. GE 175).

Franciszek wskazuje, aby w swojej formacji prezbiterzy posiadli sztukę rozeznawania duchowego, która przyczynia się także do wzrostu i dojrzałości ludu Bożego (por. NDWP 39). Rozeznawanie duchowe papież określa jako „proces, w którym dana osoba dojrzewa do podjęcia – w dialogu z Panem i słuchając głosu Ducha Świętego – podstawowych decyzji, poczynając od tej dotyczącej stanu życia”<sup>537</sup>. Za istotny wymiar tego procesu uważa on wymiar proroczy, który uzdalnia do rozpoznawania wydarzeń z Bożej perspektywy i dostrzegania działania Stwórcy w ludzkiej historii. Charakteryzuje się to odkrywaniem, będąc w relacji z Jezusem, miejsc oraz okoliczności, przez które Bóg objawia swoją wolę. Umiejętność rozpoznawania jest niezbędna do odkrycia gdzie i do czego wzywa Chrystus, aby realizować Jego misję i powołanie do świętości<sup>538</sup>.

Ważną rolę w formowaniu sumienia odgrywa pamięć<sup>539</sup>. Papież nazywa ją korzeniami ludu, ponieważ Boża obietnica nie wypełnia się tylko indywidualnie i jednorazowo, ale zbiorowo i na przestrzeni dziejów. Pamięć o korzeniach wiary jest ważna, ponieważ bycie uczniem Jezusa nie jest rzeczywistością, której można nauczyć się jedynie w teorii, ale jest sztuką życia z Bogiem, wzorowaną na doświadczeniach przodków, będących świadkami Zmartwychwstałego<sup>540</sup>. Duchowni są wezwani także do pamięci o początkach swojego powołania, gdzie zrodziło się pragnienie służby we wspólnocie Kościoła.

Franciszek wskazuje, aby duchowni zachowali pamięć o osobach starszych, będących strażnikami powołań, które są u kresu pełnienia misji<sup>541</sup>. Prezbiterzy wezwani są do szacunku i czerpania z doświadczenia osób starszych. Młodość i dynamizm duchowieństwa zależy

<sup>537</sup> Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2018 r. *Wezwanie do radości*, s. 5.

<sup>538</sup> Por. J. Misiurek J., *Kierownictwo duchowe w formacyjnych dokumentach Stolicy Apostolskiej*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 73.

<sup>539</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Pamięć i nadzieja* (Rzym, 1.02.2019), *OsRomPol* 40(2019) nr 3, s. 59.

<sup>540</sup> Por. Tenże, Przemówienie do Kurii Rzymskiej *Uczestnictwo, misja i komunია to cechy charakterystyczne Kościoła pokornego*, s. 12.

<sup>541</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w święto Ofiarowania Pańskiego *Trzeba odwagi, by iść pod prąd*, s. 45. Papież naucza, że w kapłaństwie „warto pamiętać, że nie można odnowić spotkania z Panem bez drugiej osoby: nigdy nie wolno pozostawiać innych w tyle, nigdy nie odrzucać innych pokoleń, ale towarzyszyć na co dzień, z Panem w centrum”.

od czerpania z bogactwa poprzednich pokoleń i polega na słuchaniu bardziej doświadczonych<sup>542</sup>.

Kapłani są również wezwani do odnawiania łaski pamięci oraz przywoływania daru i tajemnicy otrzymanego powołania<sup>543</sup>. Nie powinni wstydzić się mówić w swoim rodzinnym dialekcie czy języku. Nie należy, aby rodzimy język zastępowali obcym, który uważany jest za bardziej wyrafinowany<sup>544</sup>. Franciszek naucza, że ważnym w formacji kapłańskiej jest zachowywanie pamięci o wiernym ludzie Bożym i jego korzeniach, które były u początków kapłańskiego powołania<sup>545</sup>.

Papież napomina duchownych, aby pamiętali o otrzymanym dziedzictwie, ponieważ lud, który zapomina o pamięci, nie ma przyszłości<sup>546</sup>. Pamięć o przodkach, którzy przekazywali wiarę, jest częścią historii powołania<sup>547</sup>. Szacunek do przeszłości i formowanie swojego sumienia na jej podstawie prowadzi do pokoju i zintegrowania osobowości. Przywracanie pamięci jest niezbędne do zaprowadzenia pokoju w sercu<sup>548</sup>. Pokusą jest odrzucanie świadectwa życia i wiary poprzednich pokoleń<sup>549</sup>. Duchownych, którzy lekceważą poprzednie pokolenia, papież nazywa karykaturami i stwierdza, że są nieprzydatni, ponieważ nie zachowują pamięci o świadkach wiary i utracili pamięć o Jezusie ukrzyżowanym<sup>550</sup>. Dzięki

<sup>542</sup> Zob. Tamże. Papież naucza, że czerpanie doświadczenia od osób starszych i bardziej doświadczonych jest niezbędne, ponieważ „nie ma rozwoju bez korzeni i nie ma rozkwitu bez nowych pędów”.

<sup>543</sup> Por. Franciszek, Rozmowa ze słowackimi jezuitami *Ku duszpasterstwu bliskości*, s. 25.

<sup>544</sup> Por. Tenże, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie*, s. 19. Papież tłumaczy kapłanom: „To bardzo smutne, gdy widzimy księdza lub osobę konsekrowaną, którzy u siebie w domu mówili dialektem lub innym językiem, jednym z tych szlachetnych dawnych języków — a jest ich tak wiele w Ekwadorze! — i bardzo przykro, kiedy zapominają tego języka, kiedy nie chcą nim mówić. A to znaczy, że zapomnieli o miejscu, skąd zostali wzięci. Nie zapominajcie o tym, proście o łaskę pamięci.”

<sup>545</sup> Tenże, Przemówienie podczas spotkania z kapłanami, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Serca konsekrowane czy opancerzone?*, s. 14. Franciszek napomina duchownych, aby pamiętali o swoich protoplastach: „wzięto cię spośród stada. Nigdy nie zapominaj, nie wywyższaj się, nie wypieraj się swoich korzeni, nie odrzucaj tej kultury, której nauczyłeś się od swojego ludu”.

<sup>546</sup> Zob. Tenże, Spotkanie z duchowieństwem, osobami konsekrowanymi i seminarzystami *Nie zapomnijcie o przeszłości* (Sarajewo, 2.06.2015), OsRomPol 37 (2015) nr 6, s. 12. Papież w ostrych słowach odnosi się do duchownych: „nie macie prawa zapominać waszej historii”.

<sup>547</sup> Por. Tenże, Msza św. i święcenia kapłańskie *Niestrudzenie bądźcie miłośnikami* (Rzym, 21.04.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 6, s. 25.

<sup>548</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Pamięć chrześcijańska jest solą życia* (Rzym, 7.06.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 7, s. 61.

<sup>549</sup> Tenże, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze *Jesteście synami męczenników, i to jest wasza siła*, s. 24. Papież wzywa kapłanów: „nie zapominajcie, pamiętajcie. Jesteście synami męczenników, to jest wasza siła”.

<sup>550</sup> Tenże, Spotkanie z duchowieństwem, osobami konsekrowanymi i seminarzystami *Nie zapomnijcie o przeszłości*, s. 12.

pamięci o wierze przodków formują swoje sumienia w oparciu o własną tożsamość wyływającą z wiary<sup>551</sup>.

Brak pamięci o pochodzeniu i tożsamości papież określa jako chorobę „«duchowego Alzheimera»: a więc zapomnienia o «historii zbawienia», o osobistej historii z Bogiem jako «pierwotnej miłości»”<sup>552</sup>. Według Franciszka, jest to postępująca bezsilność władz duchowych, która prowadzi do dotkliwej ułomności. Jest ona zagrożeniem dla powołanych przez Boga, ponieważ prowadzi do duchowej acedii<sup>553</sup>. Powodem takiego stanu jest niepowracanie pamięcią do osobistego spotkania z Chrystusem oraz niedostrzeganie „deuteronomicznego sensu życia”<sup>554</sup>. Pamięć w znaczeniu deuteronomicznym skłania do spoglądania w przeszłość i wspomniania na wzór 26 rozdziału *Księgi Powtórzonego Prawa*. Są tam przypomniane dzieła, których Bóg dokonał w przeszłości dla swojego ludu. Pielęgnowanie pamięci pozwala kapłanom przeżywać terażniejszość z pasją oraz z nadzieją spoglądać w przyszłość. „W przeszłości tkwią korzenie, które przynoszą inspirację”<sup>555</sup>, dlatego sięganie do nich pomaga przeżywać terażniejszość bez lęku.

Skutkiem zaniku duchowej pamięci jest całkowita zależność od terażniejszości, pasji czy zachcianek oraz możliwe popadnięcie w uzależnienia. Pamięć o środowisku, z którego Bóg wezwał powołanego, pozwala przewycięzać mu pokusę klerykalizmu, przejawiającą się w wynoszeniu się ponad innych<sup>556</sup>. Trzeba więc, aby prezbiterzy zabiegali o łaskę pamięci, która formuje prawidłowe sumienie<sup>557</sup>.

Formacja kapłana jest nastawiona na kształtowanie postawy permanentnego ojcostwa (por. DPŻP 24)<sup>558</sup>. Kapłan, będąc formatorem sumień wiernych, pełni swoje zadania w duchu służby<sup>559</sup>, jako *amoris officium* i bezinteresownie poświęca się ludowi Bożemu (zob. DPŻP 25).

<sup>551</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Zachowywanie pamięci* (Rzym, 7.03.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 4-5, s. 56.

<sup>552</sup> Tenże, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej, *Rachunek sumienia*, s. 41.

<sup>553</sup> Por. D. Kowalczyk, *Choroby kurialne, czyli podszepty złego ducha*, s. 151.

<sup>554</sup> Franciszek, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Rachunek sumienia*, s. 42.

<sup>555</sup> *Sila powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 49.

<sup>556</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie*, s. 19. Papież upomina kapłanów: „nie zapomnij, skąd zostałeś wzięty, nie zapominaj o swoich korzeniach, nie czuj się jak ktoś, kto awansował”.

<sup>557</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Namaszczeni, aby namaszczać*, s. 9.

<sup>558</sup> Por. W. Giertych, *Zraniona męskość a kapłaństwo*, „Pastores” 2007 nr 1, s. 103; por. E. Mercieca, *Zgoda na własny rozwój i kształcenie. Formacja stała kierownika duchowego*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 617; por. A. Santorski, *Kierownictwo duchowe w życiu i posłudze księdza*, s. 183.

<sup>559</sup> Por. J. Misiurek, *Kierownictwo duchowe w formacyjnych dokumentach Stolicy Apostolskiej*, s. 73.

Kierownictwo duchowe jest dobrodziejstwem dla Kościoła, dlatego zadaniem przezbiterów jest je praktykować i propagować wśród wiernych. Jest ono uprzywilejowanym narzędziem integralnego rozwoju powołanego (por. RFIS 107)<sup>560</sup>. Życzliwa i czynna postawa kapłanów w szerzeniu kierownictwa sumień jest też okazją do rozpoznania i podtrzymywania wśród młodych powołań do kapłaństwa i życia konsekrowanego<sup>561</sup>.

W celu zapewnienia permanentnego formowania sumienia jest konieczne, aby przezbiterzy korzystali z kierownictwa duchowego, ponieważ łatwiej jest wówczas rozeznaczyć działanie Ducha Świętego i odrzucać pokusy<sup>562</sup>. Powierając mądrym współbratom współformację swego sumienia, kapłan umacnia w sobie świadomość znaczenia wspólnie przeżywanej drogi w ramach bycia uczniem Chrystusa oraz posługi duszpasterskiej. Kościół zaleca, aby przy wyborze osoby na kierownika duchowego kapłani mieli pełną wolność (zob. DPŻP 73). Wolność wyboru jest prawdziwie autentyczna, kiedy powołany „otworzy się szczerze, ufnie i ulegle” (RFIS 107). Spotkania z kierownikiem jako ojcem duchowym nie powinny być przypadkowe, ale regularne i planowane<sup>563</sup>. Jakość kierownictwa duchowego wpływa w istotny sposób na skuteczność całego procesu formacyjnego<sup>564</sup> (zob. RFIS 107).

Kierownictwo duchowe jest jedną z metod formacji sumienia i wewnętrznego życia powołanego<sup>565</sup> (por. RFIS 43). Jest ono cenną pomocą, o którą przezbiterzy proszą siebie nawzajem. Regularność spotkań pozwala na podtrzymanie ciągłego dążenia przezbiterów ku duchowej dojrzałości, od której zależy skuteczność ich misji. Szczególnie w momentach trudności i kryzysów duchowni znajdują w kierowniku duchowym wsparcie, które pomoże im rozeznaczyć źródła ich problemów i pozwoli dobrać odpowiednie środki, aby się z nimi zmierzyć (zob. RFIS 88). Zaleca się, aby na kierowników duchowych wybierać kapłanów, którzy są mistrzami życia wewnętrznego i modlitwy. Pomogą oni powołanym w przyjęciu Bożej misji i w dojrzewaniu do szczerzej, wolnej i wspaniałomyślnej odpowiedzi na to wezwanie<sup>566</sup> (zob. RFIS 136). Od nich wezwani do wyłącznej służby Bogu uczą się sztuki

<sup>560</sup> Por. K. Dyrek, *Dla wolności rozeznania i wyboru*, s. 26; por. K. Dyrek, *Najpierw dać się poprowadzić*, „Pastores” 2015 nr 2, s. 140.

<sup>561</sup> Por. J. Augustyn, *Kierownictwo duchowe a odnowa duszpasterstwa*, „Pastores” 1999 nr 3, s. 59.

<sup>562</sup> Por. J. Laplace, *Wiedza, doświadczenie, modlitwa. Formacja ludzka i duchowa kierownika duchowego*, s. 633.

<sup>563</sup> Por. D. Zimoń, *Rodzicielstwo duchowe*, s. 97; por. A. Louf, *Towarzystwo duchowe*, s. 173.

<sup>564</sup> Por. K. Dyrek, *Dla wolności rozeznania i wyboru*, s. 33.

<sup>565</sup> Por. J. Augustyn, *Kapłan a kierownictwo duchowe*, s. 505; por. W.A. Barry, W. J. Connolly, *Kierownictwo duchowe w praktyce*, s. 29; por. S. Nowak, *Kierownictwo duchowe kapłanów w konfesjonale*, „Dobry Pasterz” 27(2002), s. 250.

<sup>566</sup> Por. A. Santorski, *Kierownictwo duchowe w życiu i posłudze księdza*, s. 71.

kierownictwa duchowego i ojcostwa<sup>567</sup>, bowiem doświadczenie bycia wysłuchanym uczy słuchania Boga, siebie i drugiego człowieka<sup>568</sup>. Kierownictwo duchowe niesie ze sobą wartość teologiczną i duszpasterską, ponieważ dzięki słuchaniu dochodzi się do ponownego przemyślenia i zweryfikowania priorytetów, które wyrażają się w posłudze kapłańskiej. Współcześnie istnieje duża potrzeba wykwalifikowanych osób, które towarzyszą poprzez charyzmat słuchania, jakim Duch Święty obdarza wspólnoty (zob. ChV 244).

Kształtowanie sumienia wymaga od prezbiterów postępowania z należytą roztropnością w kontaktach z osobami, których bliskość naraża na niebezpieczeństwo wierność własnemu powołaniu lub powoduje zgorszenie wiernych<sup>569</sup>. Oczywistym jest, że kapłan powinien powstrzymać się od wszelkiego dwuznacznego postępowania i nie może zapomnieć o obowiązku, jakim jest świadczenie o odkupieńczej miłości Chrystusa. Aktualny kontekst domaga się ze strony duchownych większej wrażliwości i roztropności w relacjach z dziećmi i wszystkimi powierzonymi ich opiece<sup>570</sup> (zob. DPŻP 82). *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów* podaje, że należy unikać sytuacji, które mogą wywołać jakiegokolwiek podejrzenia, takie jak: pozwalanie dzieciom wchodzić samym na plebanie lub wożenie w samochodzie nieletnich (zob. DPŻP 82). *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* wskazuje, że w formacji kapłańskiej „bardzo dużą uwagę należy poświęcić ochronie niepełnoletnich oraz osób dorosłych słabych i bezbronnych”, aby powołani do kapłaństwa nie byli w jakikolwiek sposób powiązani z przestępstwami lub sytuacjami dotyczącymi nadużyć seksualnych (RFIS 202).

Nieuporządkowana lub zaburzona seksualność jest przyczyną zgorszeń wśród wiernych<sup>571</sup>. Jednym z nich jest pedofilia. To przestępstwo, które wywołuje głębokie cierpienie i niemocy, przede wszystkim u „ofiar wykorzystywania seksualnego, władzy i sumienia popełnianych przez znaczną liczbę księży i osób konsekrowanych”<sup>572</sup>. W procesie formacji kapłańskiej należy tworzyć kulturę zdolną do zapobiegania wykorzystywaniu seksualnemu, które papież nazywa plagą konieczną do wyeliminowania ze struktur Kościoła<sup>573</sup>. Pedofilię nazywa również

<sup>567</sup> Por. J. Augustyn, *Wychowanie do kapłańskiego ojcostwa*, s. 121.

<sup>568</sup> Por. K. Wons, *Kierownictwo duchowe księży*, s. 516.

<sup>569</sup> Por. KPK, kan. 277, § 2.

<sup>570</sup> Por. Franciszek, List apostolski «motu proprio 'Come una madre amorevole'» (Rzym, 4.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 6.

<sup>571</sup> Tenże, Przemówienie do członków Papieskiej Komisji ds. Ochrony Nieletnich «Zero tolerancji» wobec nadużyć seksualnych (Rzym 21.09.2017), OsRomPol 39 (2018) nr 10, s. 40.

<sup>572</sup> Tenże, List do Ludu Bożego, *Niech Duch Święty da nam łaskę nawrócenia i zadośćuczynienia*, s. 7.

<sup>573</sup> Tenże, Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami władz w Zamku Dublińskim *Nadużycia trzeba wyeliminować za wszelką cenę* (Dublin, 25.08.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 8-9, s. 12.

złem, które nęka Kościół i ludzkość<sup>574</sup>, zbrodnią<sup>575</sup> oraz zachowaniem skandalicznym<sup>576</sup>, ponieważ przeczy nauczaniu moralnemu Kościoła i jego etycznej wiarygodności<sup>577</sup>. Autentyczność Kościoła została poważnie zakwestionowana i osłabiona również poprzez chęć przemilczenia i ukrywania grzechów i przestępstw<sup>578</sup>, co zrodziło jeszcze większe poczucie niepewności, nieufności i braku ochrony wiernych<sup>579</sup>. Pedofilia jest profanacją niewinności nieletnich<sup>580</sup>.

Duchowny, wybrany przez Boga, aby prowadzić wiernych do zbawienia, dopuszczając się przestępstwa pedofilii staje się narzędziem szatana<sup>581</sup>. Zamiast pełnić funkcje ojca i przewodnika duchowego, staje się oprawcą krzywdząc bezbronnych<sup>582</sup>. W wykorzystaniu seksualnym nieletnich jest widoczna ingerencja zła, które nie oszczędza ich niewinności<sup>583</sup>. Papież podkreśla, że nic nie może wytłumaczyć nadużyć w tej dziedzinie. Jest to tajemnica zła atakującego najsłabszych, którzy są obrazem Jezusa<sup>584</sup>. W formacji kapłańskiej należy bezkompromisowo zwalczać nieprawość, która godzi w centrum misji Kościoła, czyli w głoszenie Ewangelii bezbronnym i ochronę ich przed krzywdzicielami (por. ChV 95). Jeśli w przeszłości sposobem reakcji duchownych na wyrządzone zło było zaniedbanie<sup>585</sup>, to w obecnym czasie konieczna jest solidarność z osobami skrzywdzonymi, aby otrzymały właściwą pomoc i ochronę<sup>586</sup>. Solidarność domaga się natomiast przejrzystości sumień kapłanów oraz zwalczania wszelkich form zepsucia, zwłaszcza duchowego<sup>587</sup> (por. ChV 96). Zepsucie to polega na zaślepieniu, przy którym „w końcu wszystko zdaje się być dopuszczone:

<sup>574</sup> Tenże, Przemówienie na rozpoczęcie obrad *Potrzebujemy odwagi i rzeczowości w leczeniu ciężkich ran nadużyć* (Rzym, 21.02.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 3, s. 11.

<sup>575</sup> Zob. R. Jaworski, *Co ksiądz powinien wiedzieć o swej seksualności?*, „Pastores” 2003 nr 4, s. 55.

<sup>576</sup> Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Ukrywanie winnych i brak należytej troski o ofiary są nie do usprawiedliwienia* (Rzym, 24.02.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 3, s. 30.

<sup>577</sup> Por. T. McCauley, *Kapłaństwo i duchowe dzieciństwo*, s. 17.

<sup>578</sup> Por. D. Kowalczyk, *Pedofilia w strukturach kościelnych*, „Pastores” 2012 nr 2, s. 130.

<sup>579</sup> Franciszek, List do Biskupów Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej *„Kultura nadużyć” raną zadaną wiarygodności Kościoła*, s. 8; por. A. Kuryś, *Nadużycia władzy we wspólnocie zakonnej*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 54

<sup>580</sup> Tenże, Przemówienie podczas Mszy Św. w Domu św. Marty z udziałem kilku ofiar nadużyć seksualnych ze strony duchownych *Pokornie proszę o przebaczenie* (Rzym, 7.07.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 7, s. 6.

<sup>581</sup> Por. Kuryś A., *Nadużycia władzy we wspólnocie zakonnej*, s. 53.

<sup>582</sup> Por. M. Polak, *„Duszpasterskie nawrócenie” prezbiterów drogą do odnowy duszpasterstwa parafialnego*”, „Teologia i Człowiek” 45(2019), s. 94-95

<sup>583</sup> Por. R. Jaworski, *Co ksiądz powinien wiedzieć o swej seksualności?*, s. 311.

<sup>584</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie na zakończenie obrad *Stanowczo apeluję o wszechstronną walkę przeciwko wykorzystywaniu nieletnich* (Rzym, 24.02.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 3, s. 23.

<sup>585</sup> Tenże, List apostolski «motu proprio» *Come una madre amorevole*, s. 6-7. W tym liście papież podaje nowe wytyczne, w których wyciąga surowe konsekwencje za zaniedbania i opieszałość lub tuszowanie pedofilii przez przełożonych. Por. S. Morgalla, *O relacjach emocjonalnych księży*, s. 209. Por. B. Giemza, *Skandale a wiara według Benedykta XVI*, „Pastores” 2020 nr 2, s. 65.

<sup>586</sup> Franciszek, List do Ludu Bożego *Niech Duch Święty da nam łaskę nawrócenia i zadośćuczynienia*, s. 7.

<sup>587</sup> Por. P. Mazurkiewicz, *Czy grozi nam scenariusz irlandzki?*, „Pastores” 2020 nr 2, s. 61.

oszustwa, oszczerstwa, egoizm i wiele subtelnych form skoncentrowania na sobie samym<sup>588</sup>, stąd bezwzględna postawa papieża, który naucza: „zero tolerancji! Kapłan ma prowadzić dzieci do Boga, a nie niszczyć im życie”<sup>589</sup>.

Franciszek wyraża jednocześnie wdzięczność tym prezbiterom, którzy wiernie służą Bogu i czują się splamieni oraz zdyskredytowani przez haniebne postawy niektórych współbraci. Wszyscy bowiem ponoszą konsekwencję niewierności części duchownych<sup>590</sup>. Wdzięczność w imieniu całego Kościoła należy się „zdecydowanej większości księży, którzy są nie tylko wierni swemu celibatowi, ale również dają z siebie wszystko w posłudze, która stała się jeszcze bardziej trudna przez skandale nielicznych (ale wciąż nazbyt wielu) współbraci”<sup>591</sup>. Wierni kapłani oddają swoje życie na służbę Kościołowi, postępując uczciwie i z poświęceniem. Ich praca – jak pisze papież – jest jak las, który rośnie, nie czyniąc szumu (zob. ChV 99). To prezbiterzy, którzy pracują wiernie i hojnie, oddając swoje życie na służbę Bogu i ludziom<sup>592</sup>. Prezbiterowi, który utracił radość z posługi lub domaga się kompensacji emocjonalnej, albo obrał błędną drogę, należy przypomnieć o jego zobowiązaniach wobec Boga i ludu wiernego, aby nie sprzeniewierzył się otrzymanej misji (zob. ChV 100).

Przyczynę pedofilii papież widzi między innymi w klerykalizmie, który prezentuje niewłaściwy sposób rozumienia władzy w Kościele<sup>593</sup>. To postawa, która „nie tylko anuluje osobowość chrześcijańską, ale także dąży do pomniejszenia i nie doceniania łaski chrzcielnej”<sup>594</sup>, jaką Duch Święty obdarzył każdego wierzącego. Pedofilia jest następstwem nadużycia władzy, wykorzystywania sytuacji niższości krzywdzonego i bezbronnego, pozwalająca jednocześnie na manipulowanie jego sumieniem oraz słabością psychiczną i fizyczną<sup>595</sup>. Klerykalizm, któremu sprzyjają zarówno sami duchowni, jak i świeccy, tworzy rozłam w Kościele jako Ciele Chrystusa. Sprzyja on i prowadzi do popełniania zła, które papież jednoznacznie potępia<sup>596</sup>. Powiedzenie „nie” nadużyciom oznacza stanowcze odrzucenie wszelkich form klerykalizmu. Zdaniem Franciszka konieczne jest, aby duchowni rozpoznawali

<sup>588</sup> Franciszek, List do Ludu Bożego *Niech Duch Święty da nam łaskę nawrócenia i zadośćuczynienia*, s. 7-8.

<sup>589</sup> Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi*, s. 225.

<sup>590</sup> Por. R. Fitzgibbons, *Ksiądz w obliczu konfliktów*, „Pastores” 2016 nr 2, s. 38

<sup>591</sup> Franciszek, Przemówienie na zakończenie obrad *Stanowczo apeluję o wszechstronną walkę przeciwko wykorzystywaniu nieletnich*, s. 26.

<sup>592</sup> Por. Lipiec D., *Cechy duszpasterzy jako przywódców*, s. 44.

<sup>593</sup> Por. R. J. Woźniak, *Być Kościołem w trudnych czasach, nie tylko pandemicznych*, „Pastores” 2021 nr 1, s. 39.

<sup>594</sup> Franciszek, List do Ludu Bożego *Niech Duch Święty da nam łaskę nawrócenia i zadośćuczynienia*, s. 8.

<sup>595</sup> Zob. Tenże, Przemówienie na zakończenie obrad *Stanowczo apeluję o wszechstronną walkę przeciwko wykorzystywaniu nieletnich*, s. 23.

<sup>596</sup> Por. Tenże, Katecheza wygłoszona podczas audiencji generalnej w Watykanie *Uczciwość i odwaga w walce z nadużyciami* (Rzym, 29.08.2018), *OsRomPol* 39 (2018) nr 8-9, s. 26.



z bólem i wstydem postawę nadużywania władzy duchowej oraz potępiali potworności popełnione przez współbraci<sup>597</sup>. Niezbędnym jest również naprawienie przez członków Kościoła – z ewangeliczną odwagą i szczerością dotyczącą błędów przeszłości – grzechów ciężkich, związanych z ochroną dzieci i niepełnosprawnych dorosłych<sup>598</sup>.

Odpowiedzią papieża są przedstawione myśli do refleksji nad formacją duchownych. Wskazuje on na poszerzenie świadomości przyczyn i konsekwencji nadużyć seksualnych, wprowadzenie reguł dotyczących seminarzystów i kandydatów do kapłaństwa, mających na celu umocnienie ich dojrzałości ludzkiej, duchowej i psychoseksualnej. Jak uczy papież, należy dokonywać oceny psychologicznej kandydatów do kapłaństwa przez wyspecjalizowanych i cieszących się zaufaniem specjalistów oraz przestrzegać norm regulujących przenoszenie seminarzysty z jednego seminarium do drugiego, a także kapłana z jednej diecezji do innej. Proponuje też sformułowanie obowiązujących kodeksów zachowania dla wszystkich duchownych, w celu określenia właściwych granic w relacjach osobowych<sup>599</sup>. W ramach formacji wymagane kryteria wyboru powinny być ukierunkowane na wykluczenie ludzi o osobowości niedojrzałej oraz zaoferowanie kandydatom spełniającym warunki zrównoważonego procesu nastawionego na świętość i obejmującego cnotę czystości<sup>600</sup>. Mają być stosowane również surowe środki zapobiegawcze, które uniemożliwią powtórzenie się haniebnych czynów, począwszy od doboru i formacji tych, którym powierzone zostaną odpowiedzialne funkcje i zadania wychowawcze<sup>601</sup> (zob. ChV 97).

W nawróceniu i formacji pomagają środki duchowe, a szczególnie: „upokorzenie się, oskarżanie samych siebie”<sup>602</sup>, modlitwa, pokuta i post<sup>603</sup>. Pokutny wymiar postu prowadzi do upokorzenia się przed Panem i zranionymi braćmi i siostrami jako grzesznicy, prosząc o przebaczenie oraz łaskę wstydu, aby dzięki temu wypracować działania zgodne z duchem

<sup>597</sup> Tenże, Przemówienie do biskupów irlandzkich w klasztorze sióstr dominikanek w Dublinie *Bądźcie odważni i twórczy* (Dublin, 26.08.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 8-9, s. 24.

<sup>598</sup> Por. B. Szpakowski, *Zagubieni księży w krainie cienia*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 331.

<sup>599</sup> Zob. Franciszek, Zgromadzenie poświęcone ochronie nieletnich *Punkty do refleksji przedstawione przez Papieża* (Rzym, 21.02.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 3, s. 11-12.

<sup>600</sup> Tenże, Przemówienie na zakończenie obrad *Stanowczo apeluję o wszechstronną walkę przeciwko wykorzystywaniu nieletnich*, s. 25.

<sup>601</sup> Por. D. Kowalczyk, *Pedofilia w strukturach kościelnych*, s. 128.

<sup>602</sup> Franciszek, Przemówienie Papieża na zakończenie obrad *Stanowczo apeluję o wszechstronną walkę przeciwko wykorzystywaniu nieletnich*, s. 24.

<sup>603</sup> Por. Tenże, Akt pokuty na początku Mszy Św. w dublińskim Phoenix Park *Prosimy o przebaczenie* (Dublin, 26.08.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 8-9, s. 22. Por. Tenże, List do Ludu Bożego *Niech Duch Święty da nam łaskę nawrócenia i zadośćuczynienia*, s. 9. Papież naucza, że nawrócenie polega na poleganiu na uczeniu się „patrzenia tam, gdzie patrzy Pan, przebywanie tam, gdzie Pan chce”.

Ewangelii<sup>604</sup>. Powrót do źródeł powołania i odzyskanie pierwotnej gorliwości w przestrzeganiu zasad Ewangelii wytyczają „nowe drogi, twórcze metody, inne formy wyrazu, bardziej wymowne znaki słowa, zawierające nowy sens dla dzisiejszego świata” (EG 11). Jednocześnie pokuta i modlitwa uwrażliwiają kapłanów na cierpienia innych oraz prowadzą do odrzucenia żądzdy panowania i zachłanności, które są źródłem grzechu. Papież zachęca do postu, który poprowadzi do zaangażowania się w życie oparte na prawdzie i ofiarnej miłości ze wszystkimi ludźmi dobrej woli, aby przeciwstawiać się każdego rodzaju nadużyciom władzy, seksualnym bądź sumienia<sup>605</sup>. *Metanoia* wymaga również nawrócenia w sposobie modlenia się i sprawowania władzy<sup>606</sup>. Celem przemian w Kościele jest wzbudzenie i stymulowanie permanentnego stanu nawrócenia misyjnego i duszpasterskiego, co umożliwiłoby nowe sposoby postępowanie we wspólnocie kościelnej, które będą coraz bliższe Ewangelii, a tym samym szanujące ludzką godność<sup>607</sup>.

Chwile zamętu i próby, których doświadczają kapłani są dla nich wyzwaniem w procesie poświęcania się Chrystusowi oraz w czynieniu ich bardziej wiarygodnymi świadkami Zmartwychwstałego<sup>608</sup>. Wiarygodność duchownych nie ma swojego źródła w przemówieniach, zasługach, osobistej czy wspólnotowej reputacji, ale jest owocem uznania swojej grzeszności i wejściem na drogę nawrócenia<sup>609</sup>. Papież wzywa kapłanów do dawania świadectwa, że „w najmroczniejszych chwilach naszej historii Pan jest obecny, otwiera drogi i namaszcza zniechęconą wiarę, zranioną nadzieję i uspioną miłość”<sup>610</sup>. Wiarygodność ma swoje źródło w postawie zaufania, a ta powstaje dzięki szczerzej i bezinteresownej służbie. Służba należy „do samej istoty Ewangelii Jezusa” (GE 97) i nie powinna być nastawiona na działalność marketingową, ludzką strategię, mającą na celu odzyskanie reputacji czy próżnego uznania w społeczeństwie.

<sup>604</sup> Por. D. Kowalczyk, *Pedofilia w strukturach kościelnych*, s. 129.

<sup>605</sup> Franciszek, List do Ludu Bożego *Niech Duch Święty da nam łaskę nawrócenia i zadośćuczynienia*, s. 9. Papież zachęca do postu, „który wstrząśnie” sumieniami.

<sup>606</sup> Por. Tenże, Katecheza wygłoszona podczas siódmej audyencji jubileuszowej Roku Świętego Miłosierdzia *Nawrócenie, czyli zmiana kierunku* (Rzym, 18.06.2016), *OsRomPol* 37 (2016) nr 7-8, s. 50.

<sup>607</sup> Tenże, List do Biskupów Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej „*Kultura nadużyć*” *raną zadaną wiarygodności Kościoła*, s. 8.

<sup>608</sup> Por. Tenże, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Kościół nigdy nie będzie próbował ukryć ani bagatelizować żadnego przypadku nadużyć*, s. 35.

<sup>609</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. koncelebrowanej z nowymi kardynałami *Unikajmy dworskich nawyków i przyzwyczajień*, s. 8.

<sup>610</sup> Tenże, List do Biskupów Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej „*Kultura nadużyć*” *raną zadaną wiarygodności Kościoła*, s. 10.

Praca na rzecz zjednoczenia ludzi z Bogiem oraz jedności całego rodzaju ludzkiego przyczynia się do budowania autentyczności misji Kościoła (por. KDK 1). Powinno być to potwierdzone nieustrudzoną służbą kapłanów na rzecz jedności osób i narodów, na wzór Jezusa ukrzyżowanego, który stał się darem dla wszystkich bez żadnego dyskryminowania, ponieważ „nie ma już Żyda ani poganina, nie ma już niewolnika ani człowieka wolnego, nie ma już mężczyzny ani kobiety, wszyscy bowiem jesteście kimś jednym w Chrystusie Jezusie” (Ga 3,28). Kapłani dają świadectwo w sposób konkretny i kreatywny w miejscach, gdzie pojawiają się ludzkie spory. Ich świadectwo polega na ukazywaniu w codzienności, że Bóg jest Ojcem wszystkich, stąd „w Jego oczach jedyną możliwą klasyfikacją jest podział na dzieci i braci”<sup>611</sup>. Wiarygodność objawia się również w działaniach na rzecz inkulturacji, którą Franciszek określa jako splatanie tkanki społecznej i kulturowej, z jednej strony rozpadającej się, a drugiej skrywającej w sobie nowe międzyludzkie nienawiści. Przejawia się to w skupieniu się na najbardziej bezbronnych, aby na wzór V Modlitwy Eucharystycznej, w świecie podzielonym przez wojny i spory, być narzędziami jedności i pokoju.

Formacja sumienia wymaga postawy ciągłej czujności<sup>612</sup>. Papież zachęca kapłanów do czuwania nad sobą poprzez stawianie sobie pytań: „co się dzieje w moim sercu? (...) czy moje serce jest wzburzone, czy jest spokojne?”<sup>613</sup>. Radą, której udziela na wewnętrzny niepokój jest modlitwa, szczególnie do Matki Bożej<sup>614</sup>. Czuwanie jest opanowaniem wewnętrznych poruszeń, nie jest natomiast zamartwianiem się o kwestie, na które nie posiada się wpływu. Postawę ową papież nazywa „wchodzeniem do sali tortur”<sup>615</sup>. Udoskonalanie postawy uważności przejawia się w praktykowaniu wieczornego rachunku sumienia i zadawanie sobie podsumowujących pytań o poczucie szczęścia w kapłańskim powołaniu. Ostatnim punktem dnia w harmonogramie kapłana powinna być modlitwa, najlepiej przed Najświętszym Sakramentem<sup>616</sup>. Czuwanie jest również analizą przeżywanych uczuć w myśl

---

<sup>611</sup> Tamże.

<sup>612</sup> Por. Tenże, Przemówienie do Kurii Rzymskiej *Katalog koniecznych cnót*, s. 34.

<sup>613</sup> Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 31. Termin „serce”: por. D. Jastrząb, *Kierownictwo duchowe i rozwój osobisty*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 239.

<sup>614</sup> Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 31. Papież tłumaczy: „Jeżeli ksiądz zapomina o Matce, i to zwłaszcza w momentach wzburzenia, to czegoś mu brakuje. Jest to ksiądz sierota: zapomniał o swojej Mamie! W trudnych momentach dziecko idzie do mamy, zawsze. A my jesteśmy dziećmi w życiu duchowym, nie zapominaj o tym nigdy!”

<sup>615</sup> Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 31.

<sup>616</sup> Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 31. Papież wyjaśnia: „Jedno z pytań, które zadawałem księżom jako biskup, brzmiało: «Powiedz mi, jak idziesz spać?». I oni nie rozumieli. «Ale co to znaczy?» «No tak,

nauczania świętego Ignacego. Nie powinno być pustą introspekcją, ale autentyczną refleksją nad własnymi myślami, uczuciami i postawami. Chodzi o rozpoznawanie duchowych pocieszeń i strapień oraz rozeznawanie ich w obecnej kondycji duszy, psychiki i ciała<sup>617</sup>.

Doskonalenie postawy czujności przejawia się w unikaniu zła i pokus szatana. W życiu prezbitera istnieje dysproporcja pomiędzy wielkością powołania a ludzką małością, między wzniosłością misji a słabością osoby. Papież zachęca do czujności i odwagi, aby nie dać się przewyciężyć lękom prowadzącym do rozpacz, ale ufnie – w zaufaniu do Chrystusa – wypełniać powołanie<sup>618</sup>.

Zachętą do czuwania nad sumieniem kapłańskim jest świadomość braku całkowitej wewnętrznej wolności. Franciszek zwraca uwagę, że należy uważnie przyglądać się podejmowanym decyzjom, wyborom, działaniu i intencjom, aby nie były „skażone (lub były jak najmniej skażone)”<sup>619</sup> wewnętrznymi konfliktami i napięciami. Doskonalenie się w wewnętrznej wolności zakłada proces poznawania i zrozumienia siebie<sup>620</sup>. W chwilach trudności czwanie i rozeznawanie przyczyniają się do uwolnienia od pozornych obowiązków i złudnej pewności siebie oraz pozwalają pełniej wsłuchiwać się w plan Boga, który jest optymalny dla człowieka. Wiele działań, które podejmują duchowni może być przydatnych, dobrych i potrzebnych, jednak „nie wszystkie mają «posmak» Ewangelii”<sup>621</sup>, dlatego potrzeba weryfikującej postawy czujności<sup>622</sup>.

Internet jest jednym ze środków służących do komunikacji, a korzystanie z niego wymaga czujności (por. RFIS 187)<sup>623</sup>. Uczestnictwo kapłanów w nowych dziedzinach

---

jak kończysz dzień?» «O, Ojczy, jestem wykończony, bo jest tyle pracy, parafia, tyle spraw... Potem jem kolację, coś przekąszam i idę spać, oglądam telewizję i trochę się odprężam...». «I nie zaglądasz przedtem przed tabernakulum?». Są rzeczy, które nam pokazują, gdzie jest nasze serce. Nigdy, nigdy — i to jest czwanie! — nigdy nie należy kończyć dnia bez pójścia na chwilę tam, przed oblicze Pana; trzeba patrzeć i zapytać: «Co się wydarzyło w moim sercu?»».

<sup>617</sup> Por. Tenże, Audycja generalna *Dlaczego jesteśmy strapieni?* (Rzym, 16.11.2022), OsRomPol 42(2022) nr 12, s. 25.

<sup>618</sup> Zob. Tenże, Przemówienie podczas spotkania z kapłanami, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami w kościele Getsemani *Bądźcie odważnymi świadkami Pana*, (Jerozolima, 26.05.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 6 s. 25; por. Franciszek, Audycja generalna *Czujność* (Rzym, 14.12.2022), OsRomPol 43(2023) nr 1, s. 36.

<sup>619</sup> Tenże, List do Biskupów Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej *„Kultura nadużyć” raną zadaną wiarygodności Kościoła*, s. 7.

<sup>620</sup> Por. J. Augustyn, *Kapłan a kierownictwo duchowe*, s. 499.

<sup>621</sup> Franciszek, List do Biskupów Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej *„Kultura nadużyć” raną zadaną wiarygodności Kościoła*, s. 7.

<sup>622</sup> Por. Tenże, *Modlitwa maryjna Pan wzywa do czujności* (Rzym, 11.08.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 9, s. 33.

<sup>623</sup> Por. W. Misztal, *Bóg i nowoczesne media w świetle nauczania papieża Franciszka*, „Studia Socialia Cracoviensia” 10(2018) nr 1, s. 180.

społecznego przekazu powinno być naznaczone miłością, nadprzyrodzoną intuicją, umiarkowaniem i wstrzeźliwością. Nie powinni dopuszczać do zachłystywania się zdobyczami cywilizacji, ale wykorzystywać je do zapraszania wiernych do głębokiej relacji z Chrystusem<sup>624</sup> (por. DPŻP 22). Wymaga się od duchownych roztropności w rozróżnianiu prawdy od fałszywych wiadomości, które w sieci są coraz bardziej powszechne<sup>625</sup>. Należy przestrzegać duchownych przed zgubnym oddziaływaniem Internetu w sferze seksualnej, która głęboko oddziałuje na ludzką psychikę. Należy dołożyć wszelkich starań w celu ograniczenia stron internetowych, które zagrażają godności ludzkiej, zwłaszcza małoletnich. Przejawia się to w postawie czuwania, aby rozwój osoby nie był zakłócany lub deformowany poprzez dostęp do pornografii, która dewastuje psychikę i sieje spustoszenie w duszy człowieka<sup>626</sup>. Papież zachęca do uczynienia wszystkiego, co możliwe, „aby młodzi mężczyźni i kobiety, zwłaszcza seminarzyści i duchowni, nie stali się niewolnikami uzależnień opartych na nadużyciach i przestępczym wykorzystywaniu niewinnych oraz ich zdjęć, i na pogardzie do godności kobiety i osoby ludzkiej”<sup>627</sup>. Dlatego nowym rodzajem przestępstwa zostało uznane nabywanie, przechowywanie lub rozpowszechnianie przez duchownych, w jakikolwiek sposób i za pomocą jakiegokolwiek urzędnika, materiałów pornograficznych, które przedstawiają nieletnich.

Kapłan, który czuwa nad swoim sumieniem, jest człowiekiem o łagodnym usposobieniu. Łagodność jest jedną z cnót osób duchownych<sup>628</sup>. Wzorem do naśladowania jest postać setnika z Ewangelii (Mt 8,5-13), który w uniżeniu, dyskretnie i życzliwie, nie podnosząc głosu, prosił Jezusa o cud uzdrowienia. Kapłani, będąc uczniami Chrystusa, swoją służbę wypełniają w cichości i pokorze<sup>629</sup>. Papież przypomina duchownym o dobroduszej postawie: „nigdy na kogoś nie krzyczeć, nigdy!”<sup>630</sup> i zachęca, żeby poprzez zachowywanie łagodności dojrzewać do misji, którą obdarzył ich Bóg<sup>631</sup>. Należy zawsze podchodzić do bliźnich

<sup>624</sup> Por. D. Kowalczyk, *Ksiądz w mediach świeckich. Pomiędzy dialogiem a konfrontacją*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 477. Por. J. Augustyn, *Weryfikacja treści i metod formacji kapłańskiej*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 486-487.

<sup>625</sup> Franciszek, *Bóg jest młody*, s. 155; por. T. Bieliński, *Pokusy „medialnych ewangelizatorów”*, „Pastores” 2009 nr 1, s. 25.

<sup>626</sup> Por. J. Chyła, *Księża w sieci*, „Pastores” 2016 nr 2, s. 72.

<sup>627</sup> Franciszek, Przemówienie na zakończenie obrad *Stanowczo apeluję o wszechstronną walkę przeciwko wykorzystywaniu nieletnich*, s. 26.

<sup>628</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty, *Z łagodnością i czułością*, s. 41.

<sup>629</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Łagodność łączy, gniew dzieli* (Rzym, 19.02.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 14.

<sup>630</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy św. z okazji Jubileuszu Diakonów *Sługa otworzy drzwi temu, kto puka poza wyznaczonymi godzinami*, s. 13-

<sup>631</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Misjonarze nadziei* (Rzym, 4.10.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 11, s. 32.

z łagodnością Ewangelii<sup>632</sup>, która potrafi okazać duszom pocieszenie i „pieszczotę”<sup>633</sup>. Kapłan uczy się tej postawy od Jezusa, Dobrego Pasterza, którego miłość nie ma granic. W Nim znajduje się „źródło miłości wiernej i łagodnej, która pozostawia wolność i czyni wolnymi”<sup>634</sup>, nigdy się nie narzucając. Franciszek uważa, że jeżeli duszpasterz nie jest łagodny, nie będzie dobrym pasterzem na wzór Chrystusa<sup>635</sup>. Postawa umiarkowana wskazuje na zintegrowanie osobowościowe, które innych przyciąga do bliskości z Jezusem<sup>636</sup>.

Kapłańskie sumienie jest formowane do wytrwałej nadziei. Papież naucza, że „my - kapłani, seminarzyści, mężczyźni i kobiety konsekrowane jesteśmy wezwani”<sup>637</sup> do nadziei, która jest darem Boga<sup>638</sup>. Nadzieja chrześcijańska bazuje na stałej miłości Boga Ojca<sup>639</sup>, która przejawia się wytrwałością w cierpieniu i byciu skoncentrowanym na Stwórcy poprzez zakorzenienie się w Jego miłości<sup>640</sup>. Jest wsparta modlitwą, polegającą na patrzeniu w kierunku Jezusa, który jest nadzieją. Nadzieja, ugruntowana w modlitwie, prowadzi do utożsamienia się ze Zbawicielem<sup>641</sup>. Dzięki temu dostrzega się tajemnicę „wyjątkowego i niepowtarzalnego projektu, jaki Bóg ma dla każdego”<sup>642</sup>, który prowadzi do bezgranicznego zaufania Chrystusowi<sup>643</sup>. Wytrwałe wołanie do Boga, pośród doświadczeń, uzdalnia do uczynienia Zmartwychwstałego przedmiotem nadziei<sup>644</sup>. Papież wzywa duchownych do ukazywania przykładem życia, że całą nadzieję złożyli w Jezusie. Zachęca ich, aby nigdy

<sup>632</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Złota reguła pokory*, s. 10.

<sup>633</sup> Tenże, Przemówienie do kapłanów i zakonników *Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych* (Skopje, 7.05.2019), OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 31.

<sup>634</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa *Ku czemu jest skierowane serce kapłana?*, s. 34.

<sup>635</sup> Por. R. Hajduk, *Łagodność pastoralna*, Kraków 2018, s. 115.

<sup>636</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Łagodność i czułość Dobrego Pasterza* (Rzym, 3.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 23-24.

<sup>637</sup> Tenże, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze *Jesteście synami męczenników, i to jest wasza siła*, s. 24.

<sup>638</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Nadzieja jest powietrzem, którym oddycha chrześcijanin* (Rzym, 29.10.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 12, s. 35.

<sup>639</sup> Por. Tenże, Inauguracja kongresu diecezji rzymskiej *Ewangelizacja wymaga odwagi* (Rzym, 17.06.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 36.

<sup>640</sup> Por. M. Cozzoli, *Getsemani księdza*, „Pastores” 2015 nr 2, s. 28.

<sup>641</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Nie traćcie z oczu horyzontu nadziei* (Rzym, 27.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 50; por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Pamięć i nadzieja*, s. 60.

<sup>642</sup> Tenże, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze *Jesteście synami męczenników, i to jest wasza siła* (Kowno, 23.09.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 10, s. 26.

<sup>643</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Od narzekania do nadziei* (Rzym, 3.04.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 6, s. 6.

<sup>644</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Jak pielęgnuje się nadzieję* (Rzym, 20.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 48; por. Franciszek, Audiencja generalna *Pocieszenie* (Rzym, 23.11.2022), OsRomPol 42(2022) nr 12, s. 27.

nie pozwolili pozbawić się „nadziei płynącej z wiary w Zmartwychwstałego Pana” (MeM 13), ponieważ Chrystus zapewnia ich o swojej miłości<sup>645</sup>.

Kształtowanie dojrzałości emocjonalnej w ramach formacji stałej kapłanów realizuje się przez integralny rozwój osobowości. Franciszek zwraca uwagę na doskonalenie się w postawie ojcostwa duchowego, czułości, personalistycznego nastawienia wobec wiernych. Rozwój postawy otwartości prowadzi do propagowania kultury dialogu we współczesnym świecie i zabiegania o braterskie relacje z bliźnimi.

Kształtowanie dojrzałej wolności przez prezbiterów prowadzi do postawy służby. Charakteryzuje się ona dyspozycyjnością i bezinteresownością. Jest wolna od żądy władzy i klerykalizmu, które przejawiają się w zbytnim skupieniu na sobie. Pokora jest postawą, do której papież zachęca wielokrotnie. Dzięki niej kapłani odważnie i radośnie realizują powołanie do wyłącznej służby Bogu i ludziom.

W zakresie formacji sumień duchownych papież akcentuje kształtowanie postawy czujności i łagodności. Zachęca on do doskonalenia się w rozeznawaniu duchowym i do praktykowania kierownictwa duchowego. Przestrzega równocześnie prezbiterów przed postawą sklerykalizowaną, przez którą duchowni tracą wiarygodność w oczach wiernych.

---

<sup>645</sup> Por. W. Janyga, *Nie bądźmy urzędnikami Boga!*, s. 146

## ROZDZIAŁ DRUGI

### FORMACJA DUCHOWA

Formacja duchowa kapłanów jest jedną z płaszczyzn formacji stałej. Zakłada ona proces mający na celu nie tylko rozwijanie relacji z Bogiem, ale również kształtowanie charakteru, umocnienie wiary i wzrost w duchowej dojrzałości. Formacja duchowa składa się z wielu elementów, które przyczyniają się do upodobnienia się do Chrystusa (por. DFPP 77). Kapłani kształtując postawę wiary coraz bardziej uświadamiają sobie, że są w Kościele sługami Chrystusa i szafarzami sakramentów, głosicielami słowa Bożego i przewodnikami wspólnoty wierzących. W wytrwałym wypełnianiu zobowiązań wypływających z sakramentu święceń nieodzowna jest postawa nawracania się. Ma ona na celu wprowadzać porządek w relacje duchownego z Bogiem, z samym sobą, z bliźnimi i ze światem stworzonym. Kolejnym istotnym elementem formacji duchowej jest doskonalenie się w naśladowaniu Chrystusa w cnotach ewangelicznych: ubóstwie, czystości i posłuszeństwie. Regularne sprawowanie Eucharystii i często korzystanie z sakramentu pokuty są niezbędne do duchowego wzrostu prezbiterów. Również praktykowanie kierownictwa duchowego i doskonalenie się w posłudze miłosierdzia rozwijają duchową wrażliwość i są podwaliną pod duszpasterską aktywność kapłanów.

#### 1. Kształtowanie osobistej więzi z Chrystusem poprzez modlitwę

Człowiek został powołany życia w relacji z Bogiem<sup>646</sup> i w pełni realizuje się w przyjaźni ze Stwórcą<sup>647</sup>. Przyjaźń z Bogiem jest darem prowadzącym do pełni życia ludzkiego<sup>648</sup>

---

<sup>646</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Jezus wzorem i duszą każdej modlitwy* (Rzym, 2.06.2021), OsRomPol 41(2021) nr 7, s. 22.

<sup>647</sup> Zob. Tenże, Audiencja generalna *Modlitwa jako osobista relacja z Bogiem* (Rzym, 15.11.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 12, s. 20.

<sup>648</sup> Por. R. Cantalamessa, *Ksiądz w szkole modlitwy*, „Pastores” 2005 nr 4, s. 104.



(zob. ChV 151. Dojrzewa ona z upływem czasu przechodząc od relacji uczniowskiej do pełnego zjednoczenia z Nim (por. ChV 152)<sup>649</sup>.

Jezus objawia się swoim uczniom jako przyjaciel: „Już was nie nazywam sługami, (...) ale nazwałem was przyjaciółmi” (J 15,5). Jego przyjaźń jest trwała, ponieważ nie opuszcza On swoich uczniów (por. ChV 154). Od strony prezbitera rozwija się ona przez modlitwę, którą papież nazywa wyzwaniem i przygodą (zob. ChV 155). Dzięki niej poznaje on lepiej swojego Nauczyciela i wzrasta w jedności z Nim. Modlitwa, która prowadzi do przyjaźni z Chrystusem to pełna szczerości rozmowa z Nim (por. ChV 155)<sup>650</sup>.

Chrystus zachęcał, aby wytrwale prosić Boga, „żeby wyprawił robotników na swoje żniwo” (Łk 10,2). Bóg wybiera do stanu prezbyteratu według własnego zamysłu, odpowiadając na modlitwy zanoszone przez lud wierny<sup>651</sup>. Powołanie kapłańskie jest skutkiem modlitwy wspólnoty Kościoła i jest nieustannie wspierane poprzez prośby wiernego ludu<sup>652</sup>.

Modlitwa, będąca wyrazem osobowej więzi z Chrystusem, jest w centrum duchowej formacji kapłanów. Poprzez modlitwę, słuchanie słowa Bożego, korzystanie z sakramentów, liturgię i życie wspólnotowe powołany umacnia jedność z Bogiem (por. J 4,34; por. RFIS 102). Dzięki modlitwie wszystko, czego doświadcza kapłan, nabiera sensu, ponieważ jest ona punktem odniesienia do codzienności<sup>653</sup>. Dzięki niej możliwe jest doświadczenie stałej jedności ze Wszechmogącym (por. ChV 156)<sup>654</sup>.

Modlitwa jest ofiarowaniem swojego czasu Bogu. Jest związana z oczekiwaniem na doświadczenie Jego obecności<sup>655</sup>. Jest wejściem w dynamikę wewnętrznego życia Trójcy

<sup>649</sup> Franciszek, Audycja generalna *Trzeba modlić się zawsze i nigdy nie ustawać* (Rzym, 25.05.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 52.

<sup>650</sup> Por. A. Grün, *Modlitwa*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 335.

<sup>651</sup> Franciszek, Msza Św. dla seminarzystów, nowicjuszy i nowicjuszek *Ewangelizacji dokonuje się na klęczkach* (Rzym, 7.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 46. Papież zaznacza, że duchowni nie są wybierani „drogą kapani reklamowych czy też przez apele o posługę wielkoduszności”.

<sup>652</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Bez świadectwa i modlitwy przepowiadanie apostołskie jest niemożliwe* (Rzym, 30.04.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 6, s. 38.

<sup>653</sup> Por. Tenże, Audycja generalna *Nie ulegajmy pokusie «bezbożności» i fałszywej modlitwy*, (Rzym, 21.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 32; por. Franciszek, Audycja generalna *Jezus nauczycielem modlitwy* (Rzym, 4.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 25.

<sup>654</sup> Por. B. Białek, *Jakiego księdza potrzebują mężczyźni dzisiaj?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 550.

<sup>655</sup> Franciszek, Modlitwa maryjna *W modlitwie jesteśmy razem: Bóg i ja* (Rzym, 17.07.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 59.

Świętej, gdzie odrzuca się egoizm, a wybiera się zjednoczenie z Ojcem i Synem w Duchu Świętym<sup>656</sup>.

Pogłębiona modlitwa w posłudze kapłańskiej przyczynia się do unikania postawy wyizolowanego mistycyzmu, który oddala od drugiego człowieka i Boga<sup>657</sup>. Jest również odpowiedzią na zbytni aktywizm, ponieważ pozwala na zatrzymanie się i przeanalizowanie uczuć, decyzji i postaw w rachunku sumienia. Franciszek naucza, że szczere spotkanie z Jezusem koryguje zarówno sentymentalistów skupionych na przeszłości, jak i rozgorączkowanych aktywistów, którym trudno o wewnętrzny pokój<sup>658</sup>. Dzięki łasce Bożej kapłan również zmienia zastaną rzeczywistość: z duchowego zobojętnienia na pozytywne nastawienie do otaczającej rzeczywistości. Papież naucza, że dzięki trwaniu przy Bogu powołany chroni się przed nasileniem pesymizmu, który uwidacznia się poprzez narzekanie czy rozczarowanie. Kształtowanie osobistej więzi z Jezusem ochrania przed zagrożeniem sentymentalizmem, skutkującym ciągłym wspomnianiem przeszłości, którą papież nazywa „nostalgia zabijającą duszę”<sup>659</sup>.

Formacja kapłańska wymaga starannej i wiernej troski o życie duchowe, które koncentruje się na zjednoczeniu z Chrystusem. Karmi się ona osobistą modlitwą i medytacją słowa Bożego<sup>660</sup>. Elementem składowym wzrostu duchowego jest stała otwartość na transcendencję, która wyraża się w trosce o czas poświęcony Bogu.

Dzięki modlitwie duchowni nabierają coraz głębszej świadomości bycia pasterzami oraz misjonarzami w dziele ewangelizacji. Modlitwa uwiarygadnia posługę kapłańską, przez co są oni autentycznymi świadkami Zmartwychwstałego<sup>661</sup>. Realizowanie powołania przez prezbiterów jest kontynuacją działalności apostoelskiej, stąd duchowni nazwani są rybakami ludzi, wezwanymi przez Jezusa do bycia głosicielami Dobrej Nowiny (por. Łk 5,1-11). Modlitwa sprawia, że Chrystus odnawia w nich zapal duszpasterski. Dzięki niej otrzymują

<sup>656</sup> Zob. S. Łucarz, *Istota modlitwy chrześcijańskiej*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 81-86.

<sup>657</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Wytrwać w miłości* (Rzym, 9.06.2021), OsRomPol 41(2021) nr 7, s. 24.

<sup>658</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w święto Ofiarowania Pańskiego *Trzeba odwagi, by iść pod prąd*, s. 46; por. A. Cencini, *Ksiądz zawsze „człowiekiem modlitwy”?*, „Pastores” 2009 nr 1, s. 78.

<sup>659</sup> Zob. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w święto Ofiarowania Pańskiego *Trzeba odwagi, by iść pod prąd*, s. 46; por. E. Dajczak, *Pasterz, któremu musi wystarczyć mocy do miłowania*, „Pastores” 1998 nr 1, s. 133.

<sup>660</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Medytacja* (Rzym, 28.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 20; por. M. Giuliani, *Kierownictwo duchowe i modlitwa*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 250.

<sup>661</sup> Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji ds. Duchowieństwa *Powołanie jako nieoszlifowany diament* (Rzym, 3.10.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 11, s. 31; por. J. Augustyn, *Modlitwa alumna i księdza*, „Pastores” 1998 nr 1, s. 117.

potrzebne łaski do realizowania powierzonych zadań. Aktywność pastoralna jest nierozłącznie związana z wytrwałą modlitwą, która papież nazywa „utkwieniem wzorku w Jezusie”<sup>662</sup>. Działalność duszpasterska oparta na modlitwie przynosi spodziewane efekty<sup>663</sup>.

Dzięki modlitwie osoba powołana powraca do momentu, w którym usłyszała głos Chrystusa mówiącego „Pójdź za mną!” (por. M 9,9-13)<sup>664</sup>. Franciszek naucza, że każda modlitwa jest powrotem do Osoby, która w przeszłości obdarzyła powołaniem i nieustannie na nowo wzywa do realizacji powierzonej misji. Jest również momentem powracania do chwili doświadczenia wyboru na ucznia, kiedy Jezus osobiście wzywał do naśladowania Go<sup>665</sup>.

Modlitwa jest niezbędna dla rozwoju duchowości. Sprawia ona, że poświęcenie Bogu przeżywa się z nowym entuzjazmem<sup>666</sup>. Uwalnia również od aktywizmu i zbytniego polegania na własnych zdolnościach, pomijając łaskę Boga<sup>667</sup>. Skłania do powierzenia Bogu swoich planów i działań oraz odnajdywania nadziei i pocieszenia w trudach kapłańskiego życia<sup>668</sup>.

Franciszek wskazuje, aby w ramach formacji stałej kapłani doskonalili się w modlitwie zawierającej elementy milczenia<sup>669</sup>. Trwanie w ciszy jest wewnętrzną odpowiedzią powołanego, który otwiera się na Stwórcę w intymnej relacji, aby słuchać głosu Mistrza, rozbrzmiewającego w milczeniu (por. GE 149). Pozwala ono, aby w świetle natchnień pochodzących od Ducha Świętego, rozeznawać i dokonywać wyboru opcji proponowanych przez Chrystusa<sup>670</sup>. Brak milczenia sprawia, że słowa wypowiedane przez naśladowcę Chrystusa zagłuszają odpowiedź Boga (por. GE 150). Bycie uczniem Jezusa dokonuje się poprzez regularną i pogłębioną modlitwę, która zawiera elementy ciszy. Istotnym warunkiem spotkania z Bogiem jest więc słuchanie Go w milczeniu, które charakteryzuje się całkowitym

<sup>662</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Kapłan światowiec to sklerykalizowany poganin* (Rzym, 14.04.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 23.

<sup>663</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Musimy modlić się z wiarą, wytrwale i odważnie* (Rzym, 23.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 27.

<sup>664</sup> Por. Tenże, Audienca generalna *Jezus wzorem i duszą każdej modlitwy*, s. 22.

<sup>665</sup> Por. Tenże, Przemówienie do uczestników międzynarodowego kongresu zorganizowanego Stowarzyszeń Życia Apostolskiego *Trzy kolumny życia konsekrowanego – modlitwa, ubóstwo, cierpliwość* (Rzym, 4.05.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 6, s. 16.

<sup>666</sup> Por. A. Derdziuk, *Skąd myślenie „etatem” w życiu księdza?*, „Pastores” 2017 nr 3, s. 37.

<sup>667</sup> Por. K. Grzywocz, *Kontemplacja biblijna szkołą formacji serca*, „Pastores” 1999 nr 2, s. 15-25.

<sup>668</sup> Por. Tenże, *Kierownictwo duchowe kleryków i kapłanów*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 523.

<sup>669</sup> Por. P. Turzyński, *Kapłaństwo według Benedykta XVI*, „Pastores” 2007 nr 2, s. 119.

<sup>670</sup> Por. Franciszek, Audienca generalna *Kościół nauczycielem modlitwy* (Rzym, 14.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 18.

zaufaniem Mistrzowi i poddaniu się Jego prowadzeniu<sup>671</sup>. Milczenie jest także kształtowaniem spójności osobowościowej, która kształtuje się słuchaniu głosu pochodzącego od Boga<sup>672</sup>.

Milcząca obecność podczas modlitwy pozwala doświadczyć bezwarunkowej miłości Bożej. Dzięki niej zwiększa się entuzjizm w posłudze ludowi Bożemu. W modlitewnej ciszy Bóg rozwija w powołanych pragnienie okazywania bliskości i czułości braciom i siostram (por. GE 151). Prowadzi to do dawania chrześcijańskiego świadectwa i głoszenia Dobrej Nowiny swoją postawą<sup>673</sup>. Papież naucza, że milczenie nie jest rozumiane jako dezercja od życiowych dylematów i nie neguje otaczającego świata, ale prowadzi ono do spoglądania na teraźniejszość z perspektywy Boga<sup>674</sup>. Autentyczna modlitwa nie oddziela bowiem od rzeczywistości zewnętrznej, w której kapłan realizuje swoje powołanie (zob. GE 152).

W ramach kształtowania osobistej więzi z Chrystusem pamięć odgrywa istotną rolę, ponieważ znajduje się u podstaw doświadczenia przymierza między Bogiem a człowiekiem. Bóg, wkraczając w ludzkie dzieje, obdarza powołaniem, które jest rozważane podczas spotkania z Nim. Nie jest to jedynie pamięć o objawionym słowie Bożym, ale o ludzkim życiu i wspólnocie ludu Bożego w kontekście historii zbawienia. Franciszek nazywa to „wdzięczną pamięcią”, dzięki której modlący się odnajduje miłosierdzie Boże w historii swojego życia (zob. GE 153). Polega to na wspominaniu dobra, jakim Bóg obdarzał ludzkość i konkretną osobę w przeszłości, a także na dostrzeganiu łask aktualnie pochodzących od Stwórcy<sup>675</sup>. Prowadzi to do umocnienia świadomości, że Bóg troszczy się o swoje dzieci i o nich nie zapomina. Papież zachęca do modlitewnej prośby o światło Ducha Świętego, aby kształtować pamięć przejawiającą się w dostrzeganiu w szczegółach życia Bożego błogosławieństwa (por. GE 153).

Katechizm Kościoła Katolickiego naucza, że w modlitwie prośby wyraża się świadomość zależności od Boga (por. KKK 2629). Osoba, będąc świadomą posiadania niewystarczającej ilości ludzkich sił, zwraca się do Boga z prośbą. Modlitwa prośby niweluje

<sup>671</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *W modlitwie nie ma miejsca na «ja»* (Rzym, 13.02.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 45; por. J. Augustyn, *Modlitwa alumna i księdza*, s. 112.

<sup>672</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Jak należy się modlić* (Rzym, 1.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 46.

<sup>673</sup> Por. B. Biątek, *Jakiego księdza potrzebują mężczyźni dzisiaj?*, s. 550; por. R. Cantalamessa, *Ksiądz w szkole modlitwy*, s. 103.

<sup>674</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa kontemplacyjna* (Rzym, 5.05.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 22; por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w San Giovanni Rotondo *Trzy cenne dziedzictwa – modlitwa, małość i mądrość życia* (San Giovanni Rotondo, 17.03.2018), OsRomPol 39 (2018), nr 3-4, s. 11.

<sup>675</sup> Por. D. Kowalczyk, *Choroby kurialne, czyli podszepty złego ducha*, „Pastores” 2017 nr 2, s. 151.

doświadczenie niepokoju i pozwala ludzkie sytuacje zawierzyć Bogu<sup>676</sup>. Biblia ukazuje wiele sytuacji, w których ludzie zwracali się do Stwórcy z błaganiem pełnym „wiary, czułości i głębokiego zaufania” (GE 154). Modlitwa prośby jest wołaniem do Boga, który słucha i odpowiada<sup>677</sup>. Jest związana z zaakceptowaniem swojej ograniczoności i przygodnej kondycji stworzenia<sup>678</sup>. Niekiedy przejawia się postawą zmagania się, charakteryzującego się okazywaniem silnej woli, stałości i determinacji do wytrwałego proszenia Boga o Jego błogosławieństwo<sup>679</sup>. Modlitwa prośby prowadzi do także głębszego zakorzenienia się w Bogu (por. J 15,1-8). Papież podkreśla, że świadomość zależności duchownych od Boga jest fundamentalna dla kształtowania osobistej więzi z Nim<sup>680</sup>. Świadomość owa powoduje, że rezultaty misji i wykonywanych działań duszpasterskich, które prezbiterzy realizują, nie zależą wyłącznie od ich wysiłków czy talentów. Papież wzywa do wytrwałej modlitwy, aby po wypowiedzeniu swoich prośb, duchowni zaświadczyli o wierności Boga, który jest hojny poprzez postawę służby i wielkoduszności wobec wiernego ludu<sup>681</sup>.

Modlitwa wstawiennicza jest aktem zaufania Bogu oraz wyrazem miłości bliźniego. Wstawianie się za innymi jest charakterystycznym zadaniem duchownych (por. KKK 2635). Ma także szczególne miejsce w brewiarzowej modlitwie kapłańskiej. Papież naucza, że podczas modlitwy kapłańskiej w jej centrum znajduje się człowiek, za którego są zanoszone prośby<sup>682</sup>. Brak powierzenia Bogu spraw braci i siostr sprawia, że relacja duchownego z Bogiem staje się mniej wiarygodna<sup>683</sup>. Papież zachęca, aby modlitwy wstawienniczej nie traktować jedynie jako kontemplacji Boga. Przypominanie sobie o osobach i ich życiu podczas modlitwy nie musi prowadzić do dekoncentracji, której należy unikać, ale może być inspiracją do wstawiennictwa w konkretnych sprawach (por. GE 154). Franciszek naucza, że modlitwa jest miłsza Bogu i sprawia większe uświęcenie, jeśli w niej, poprzez wstawiennictwo, wierzący zachowuje

<sup>676</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna *Pan słucha uważnie każdej modlitwy* (Rzym, 24.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 37.

<sup>677</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Nie trzeba się bać dyskutować z Bogiem*, (Rzym, 3.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 11.

<sup>678</sup> Tenże, Audiencja generalna *Modlitwa prośby* (Rzym, 9.12.2020), OsRomPol 42 (2021) nr 1, s. 22; por. R. Cantalamessa, *Ksiądz w szkole modlitwy*, s. 98.

<sup>679</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Modlić się nigdy nie ustając* (Rzym, 11.10.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 50.

<sup>680</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Modlitwa ustna* (Rzym, 21.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 19. Papież naucza kapłanów o potrzebie świadomości bycia zależnymi od Boga: „my, kapłani, jesteśmy Bartymeuszem, i każdego rana wstajemy, aby się modlić, prosząc: «Panie, żebyś przejrzał»” (por. Mk 10,46-52).

<sup>681</sup> Por. Tenże, Przemówienie do biskupów wygłoszone w pałacu kardynalski *Nie jesteście urzędnikami lub politykami, ale pasterzami* (Bogota, 7.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 19.

<sup>682</sup> Zob. Tenże, Audiencja generalna *Modlitwa wstawiennicza* (Rzym, 16.12.2020), OsRomPol 42 (2021) nr 1, s. 24. Papież naucza, że w modlitwie „liczy się człowiek”.

<sup>683</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Pan słucha uważnie każdej modlitwy*. s. 37.

przykazanie miłości, jakie zostawił Chrystus. Wstawiennictwo jest wyrazem braterskiego zaangażowania wobec drugiego człowieka (por. GE 154). Osobę, która wytrwale wstawia się za innych, Biblia określa bowiem słowami: „To jest przyjaciel naszych braci, który wiele modli się za naród” (2Mch 15,14). Kapłańska modlitwa za bliźniego jest wyrazem ojcowskiej miłości wyprasającej miłosierdzie, pomimo błędów i grzechów ludu Bożego<sup>684</sup>.

Modlitwa wstawiennicza jest niezbędna w dziele ewangelizacji i rozwija zapał do dostrzegania dobra w innych. Wzorem tej modlitwy jest święty Paweł. Jego modlitwa dotyczyła wielu ludzkich spraw: „zawsze, w każdej modlitwie, zanosząc ją z radością za was wszystkich (...), bo noszę was wszystkich w sercu” (Flp 1, 4. 7). Papież podkreśla, że wstawianie się za innymi nie oddala od skupienia się na Bogu, ponieważ „kontemplacja, która zaniedbuje innych, jest oszustwem” (EG 281). Dzięki modlitwie, na wzór świętych, rozwija się zapał duszpasterski i zwiększa się pragnienie poświęcenia się dla bliźnich (por. GE 100)<sup>685</sup>. Obowiązek wstawiennictwa mają szczególnie kapłani, ponieważ na nich spoczywa odpowiedzialność za powierzonych im wiernych, między innymi we wspólnotach formacyjnych, dla których są autorytetami w kwestiach wiary<sup>686</sup>. Na wzór Abrahama i Mojżesza wypraszają oni Boga, aby zainterweniował w życiu swojego ludu<sup>687</sup>. Serdeczna modlitwa za innych przyczynia się także do dostrzegania w nich obrazu i podobieństwa do Stwórcy. Franciszek uważa, że wstawiennictwo jest charakterystyczne dla duszpasterzy, którzy są szafarzami i przekazicielami łaski Boga<sup>688</sup>.

Wstawiennictwo przyczynia się do zjednoczenia modlącego się z Bogiem. Dzięki modlitwie wstawienniczej doświadczą się większej miłości Boga i Jego wierności, którą dostrzegają również inni uczniowie Chrystusa (por. EG 283). Orędownictwo za ludem Bożym czyni kapłanów wolnymi od poszukiwania lub pragnienia łatwych, szybkich i z góry przygotowanych odpowiedzi i rozwiązań na skomplikowane zagadnienia. Franciszek jest

---

<sup>684</sup> Tenże, Audiencja generalna *Modlitwa w życiu codziennym* (Rzym, 10.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 3, s. 15.

<sup>685</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Modlitwa w komunii ze świętymi* (Rzym, 7.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 16.

<sup>686</sup> Por. D. Lipiec, *Formacja pastoralna młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce. Studium teologicznopastoralne*, s. 33.

<sup>687</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa wstawiennicza*, s. 24-25.

<sup>688</sup> Tenże, Audiencja generalna *Most między ludem a Bogiem* (Rzym, 17.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 14. Papież naucza, że prezbiterzy „są «mostami» między Bogiem a Jego ludem”.

zdania, że modlitwa wstawienniczej uwidacznia się priorytet służby Bogu w życiu duchownych, którzy pragną obdarzać wiernych pomocą i wsparciem<sup>689</sup>.

Dziękczynienie jest również formą wstawiennictwa. Modlitwa błogosławieństwa jest formą odpowiedzi człowieka na otrzymane łaski od Boga (por. KKK 2626). Prowadzi ona do postawy zachwytu nad dobrocią Stwórcy. Jest ona także sposobem okazywania wdzięczności, według słów świętego Pawła: „Bogu mojemu dziękuję wciąż za was, za łaską daną wam w Chrystusie Jezusie” (1Kor 1,4). „Dziękuję Bogu mojemu, ilekroć was wspominam” (Flp 1,3). Franciszek naucza, że modlitwa dziękczynna kształtuje postawę również nadziei, ponieważ skłania ku duchowej perspektywie wiary, rozpoznającej błogosławieństwo Boga w Jego ludzie<sup>690</sup>.

Doskonalenie się w modlitwie błogosławieństwa rozwija uwielbienie, adorację i dziękczynienie składane Stwórcy<sup>691</sup>. Papież podkreśla, że praktykowanie jej powstrzymuje przed przyjmowaniem postawy bezwzględności, która jest obecna w życiu osoby zamkniętej na dostrzeganie działania Boga w codzienności<sup>692</sup>. Dla duchownych każde wydarzenie czy ludzkie potrzeby stają się przedmiotem dziękczynienia (zob. KKK 2638).

Modlitwa wdzięczności zaczyna się od uznania, że wszystkich wierzących poprzedza łaska Boga<sup>693</sup>. Praktykowanie modlitwy dziękczynienia rozwija postawę hojności, a jednocześnie sprzyja przeciwdziałaniu pokusie egoizmu<sup>694</sup>. Franciszek zauważa, że przez rozmowę z Bogiem wzrasta pragnienie czynienia dobra oraz ofiarowywania swojego życia innym (zob. EG 282). Działanie łaski uzdalnia powołanego do doświadczenia obecności

<sup>689</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Dwa istotne aspekty życia ucznia-misjonarza* (Rzym, 2.07.2017), OsRomPol 37 (2017) nr 8, s. 16; por. A. Grün, *Modlitwa, w: Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, s. 337.

<sup>690</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa rodząca się Kościoła* (Rzym, 25.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 31; por. J. Ząbczyk-Plajzer, *Eucharystia szkołą wdzięczności*, „Pastores” 2012 nr 4, s. 30.

<sup>691</sup> Zob. Franciszek, Audiencja generalna *Błogosławieństwo* (Rzym, 2.12.2020), OsRomPol 42 (2021) nr 1, s. 20.

<sup>692</sup> Tenże, Audiencja generalna *Poeci modlitwy* (Rzym, 11.03.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 3-4, s. 42. Postawę nieprzejednania papież nazywa „twardnieniem serca”.

<sup>693</sup> Tenże, Audiencja generalna *Modlitwa dziękczynna*, (Rzym, 30.12.2020), OsRomPol 42 (2021) nr 1, s. 28.

<sup>694</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Jezus wzorem głoszenia* (Rzym, 18.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2-3, s. 41. Papież naucza, że „pasterze, którzy są pasterzami samych siebie, zamiast być pasterzami owczarni, są chesaczami «wyborych» owiec. Nie można być pasterzami samych siebie, ale trzeba być pasterzami wszystkich.

Bożej<sup>695</sup>. Dzięki modlitewnej postawie skupionej na wdzięczności Bogu wzmacnia się również tożsamość ucznia, która jest oparta na więzi z Chrystusem<sup>696</sup> (por. RFIS 64).

Kapłan jest wzorem dla wiernych w pobożnym skupieniu i ustawicznej kontemplacji Chrystusa obecnego w Najświętszym Sakramencie (por. DPŻP 68)<sup>697</sup>. Papież naucza, że jeżeli twierdzi się, iż Bóg istnieje, to nie można Go nie adorować w milczeniu pełnym podziwu lub sławić Jego potęgi w radosnym uwielbieniu (por. GE 155). Modlitwa jest wznoszona nie tylko w doświadczeniu szczęścia, ale także w chwilach cierpienia<sup>698</sup>. Dzięki Duchowi Świętemu praktykowanie modlitwy kontemplacyjnej powoduje dostrzeżenie nowej perspektywy wobec trudnych sytuacji<sup>699</sup>. Adorację Najświętszego Sakramentu papież porównuje do oddychania czystym tlenem, który jest niezbędny w rozwijaniu życia duchowego<sup>700</sup>. Kontemplowanie Boga w hostii „uczy nieoddzielania Chrystusa Głowy od Jego Ciała”<sup>701</sup>, czyli przechodzenia od komunii sakramentalnej z Nim do komunii z Jego członkami i wynikającego z tego zaangażowania misyjnego. Franciszek zachęca kapłanów do rozwijania kultu eucharystycznego pośród wiernych<sup>702</sup>. Rezultatem uwielbienia Boga w Najświętszym Sakramencie ma być rozwój postawy wielkoduszności i większe zaangażowanie w służbę na rzecz bliźnich<sup>703</sup>. Franciszek zachęca również do zainspirowania się przykładem Matki Teresy z Kalkuty, która codziennie dwie godziny adorowała Najświętszy Sakrament. Proponuje on, aby naśladować jej gorliwość w modlitwie, ponieważ niemożliwe jest prowadzenie życia poświęconego Bogu i rozeznawanie bieżących wydarzeń w świetle wiary „bez rozmowy z Panem”<sup>704</sup>.

<sup>695</sup> Por. R. Cantalamessa, *Ksiądz w szkole modlitwy*, s. 97.

<sup>696</sup> Por. A. Cencini, *Ksiądz zawsze „człowiekiem modlitwy”?*, s. 75.

<sup>697</sup> Por. R. E. Rogowski, *Eucharystia w życiu kapłana*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 80.

<sup>698</sup> Por. Franciszek, Spotkanie z kapłanami z diecezji rzymskiej *Żyjemy w epoce miłosierdzia* (Rzym, 6.03.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 31; por. S. Biel, *Kierownictwo duchowe szkołą modlitwy*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 260.

<sup>699</sup> Tenże, Audiencja generalna *Jezus nie odrzuca nawet najgorszych grzeszników*, (Rzym, 28.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 35; por. A. Grün, *Modlitwa*, s. 339.

<sup>700</sup> Zob. Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa uwielbienia* (Rzym, 13.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 2, s. 20.

<sup>701</sup> Tenże, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiego Komitetu ds. Międzynarodowych Kongresów Eucharystycznych *Co znaczy Kongres Eucharystyczny w Europie chorej na obojętność* (Rzym, 10.11.2018), OsRomPol 39(2018) nr 12, s. 6.

<sup>702</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Modlitwa adoracyjna* (Rzym, 5.02.2018), OsRomPol 39 (2019) nr 3-4, s. 51. Papież naucza kapłanów: „uczcie lud adorowania w milczeniu”.

<sup>703</sup> Zob. Tamże, s. 52; por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. na zakończenie Krajowego Kongresu Eucharystycznego w Materze *Powróćmy do smaku chleba, aby być Kościołem eucharystycznym* (Matera, 25.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 15.

<sup>704</sup> Franciszek, Przemówienie do uczestników międzynarodowego kongresu zorganizowanego Stowarzyszeń Życia Apostolskiego *Trzy kolumny życia konsekrowanego – modlitwa, ubóstwo, cierpliwość*, s. 16.



Adoracja Najświętszego Sakramentu jest ważną formą kształtowania osobistej więzi z Chrystusem<sup>705</sup>. Papież naucza, że kapłan powinien regularnie modlić się przed tabernakulum<sup>706</sup>. Bliskość z Jezusem obecnym w Najświętszym Sakramencie, którą duchowny doskonali, prowadzi do większej zażyłości z ludźmi, aby służyć im na wzór Dobrego Pasterza<sup>707</sup>. Dzięki tej formie modlitwy kapłani ograniczają zagrożenie zbytniego aktywizmu oraz konsumpcji informacji i wrażeń. Pozwala ona trwać w obecności przed Bogiem i doświadczać Jego przebaczenia wobec własnych słabości. Zgoda na prawdę o własnej grzeszności pozwala również zobaczyć w Jezusie Boga miłosiernego, dlatego adoracja jest sposobnością, aby trwać przed Najświętszym Sakramentem ze swoimi słabościami, pokornie je uznać i w Bogu szukać pocieszenia<sup>708</sup>.

W ramach formacji stałej duchowni doskonalią się w modlitewnym czytaniu słowa Bożego<sup>709</sup>, które jest „słodsze niż miód” (Ps 119,103) i „ostrzejsze niż wszelki miecz obosieczny” (Hbr 4,12). Modlitwa inspirowana czytaniem Pisma Świętego rozwija pragnienie słuchania Boga, który objawił się jako Nauczyciel<sup>710</sup>. Jego słowo jest jak „pochodnia dla stóp i światło na uczniowskiej ścieżce” (por. Ps 119,105). Czytanie Pisma Świętego nazywane jest dialogiem pomiędzy Bogiem a człowiekiem<sup>711</sup> (por. KKK 2653). Dzięki modlitwie słowem Bożym dokonuje się „jakby nowe wcielenie Słowa”<sup>712</sup>, przez które dokonuje się zjednoczenie ze Stwórcą. Papież naucza, że modlący się jest jak „tabernakulum”, w którym słowo Boga jest strzeżone<sup>713</sup>. Słowo Boże inspiruje również do dobrych postanowień, motywuje do działania oraz rozwija pogodę ducha w zaangażowaniu duszpasterskim<sup>714</sup>.

<sup>705</sup> Zob. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2017 r. *Pobudzeni przez Ducha Świętego do misji* (Rzym, 27.11.2016), OsRomPol 37 (2017) nr 12, s. 14.

<sup>706</sup> Tenże, Przemówienie do uczestników zgromadzenie plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?*, (Rzym, 1.06.2017), OsRomPol 48(2017) nr 6-7, s. 19; por. D. Szczerba, *Milczenie, cisza, adoracja*, „Pastores” 2002 nr 4, s. 119.

<sup>707</sup> Por. W. Janyga, *Nie bądźmy urzędnikami Boga!*, „Pastores” 2019 nr 4, s. 141

<sup>708</sup> Zob. S. Harężga, *Adoracja Najświętszego sakramentu*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 170.

<sup>709</sup> Por. M. Powęska, *Znaczenie i rola słowa Bożego w przygotowaniu seminarzystów do kapłaństwa na podstawie dokumentu «Droga formacji prezbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia» z 2021 r.*, „Studia Sandomierskie” 29(2022), s. 250.

<sup>710</sup> Por. S. Harężga, *Medytacja słowa Bożego podstawową modlitwą kapłana*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 138.

<sup>711</sup> Por. J. Augustyn, *Modlitwa alumna i księdza*, s. 110.

<sup>712</sup> Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa za pomocą Pisma Świętego*, (Rzym, 27.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 2, s. 23; por. A. Draguła, *Homilia – owoc podwójnej kontemplacji*, „Pastores” 2016 nr 1, s. 150.

<sup>713</sup> Por. J. Maciąg, *Naucz się, czego będziesz nauczał*, „Pastores” 2011 nr 4, s. 121.

<sup>714</sup> Zob. Franciszek, *Ojciec nasz. W rozmowie z Markiem Pozzą*, Kraków 2018, s. 60; por. A. Zając, *Gdy ksiądz nudzi się przy brewiarzu...*, „Pastores” 2019 nr 2, s. 121.

Kształtując osobistą więź z Chrystusem prezbiter modli się Liturgią Godzin, która prezentuje „prawdziwą i właściwą «szkołę modlitwy»” (RFIS 105). Jest ona dla kapłana podstawowym sposobem kontaktu z Bogiem. Dzięki niej duchowny spełnia swój obowiązek modlitwy za powierzony lud Boży oraz za wszystkich, którzy nie potrafią, nie wyrażają pragnienia, lub nie znajdują czasu, aby się zwracać się do Boga (zob. DPŻP 74). Poprzez Liturgię Godzin Bóg uświęca codziennie zadania duchownych<sup>715</sup>. Liturgia Godzin doskonali też prezbitera w postawie otwartości na zbawiające działanie Boga, który objawia się w swoim słowie (por. VD 62)<sup>716</sup>.

Modlitwa chrześcijanina wiąże się z doświadczeniem prawdy o własnej egzystencji. Spotkanie z Bogiem weryfikuje również życie kapłana, jego codzienne wybory i decyzje<sup>717</sup>. Rozwijając formację duchową poprzez modlitwę duchowni doświadczają twórczej niepewności, która uświadamia im, że na każdym etapie kapłaństwa są uczniami potrzebującymi pomocy i wsparcia Mistrza. Jednocześnie redukuje jego zbytne zaufanie we własne siły i pozwala mu bardziej zawierzyć własne troski Opatrzności Bożej<sup>718</sup>.

Doskonalenie się w praktykowaniu osobistej więzi z Jezusem skutkuje poczuciem głębszego zrozumienia dla duszpasterskich niepowodzeń<sup>719</sup>. Duchowni, angażując się w pastoralną pracę, doświadczają kryzysów wywołanych trudnościami na różnych płaszczyznach posługi<sup>720</sup>. Franciszek przypomina, aby w takich chwilach pamiętać o słowach Zbawiciela: „Przyjdźcie do Mnie wszyscy, którzy utrudzeni i obciążeni jesteście, a Ja was pokrzepię. Weźcie na siebie moje jarzmo i ucicie się ode Mnie, bo jestem cichy i pokornego serca, a znajdziecie ukojenie dla dusz waszych” (Mt 11, 28n). Postawa pokory i świadomość zależności od Boga w chwilach niepowodzeń, kształtuje więź prezbitera z Chrystusem poprzez ufną modlitwę<sup>721</sup>.

<sup>715</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Wołanie człowieka trafia zawsze na otwarte drzwi Boga*, (Rzym, 14.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 31.

<sup>716</sup> Por. M. Zachara, *Liturgia godzin – modlitwa i szkoła*, „Pastores” 2019 nr 1, s. 126.

<sup>717</sup> Por. Franciszek, Rozmowa ze słowackimi jezuitami *Ku duszpasterstwu bliskości* (Rzym, 24.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 25; por. T. P. Rausch, *Kapłaństwo i uczuciowość*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 304.

<sup>718</sup> List Ojca Świętego Franciszka do kapłanów z okazji 160. Rocznicy śmierci świętego Proboszcza z Ars.

<sup>719</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Pan uczy nas modlić się z «nagim sercem»* (Rzym, 21.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 25.

<sup>720</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Wytrwała modlitwa* (Rzym, 11.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 27; por. E. Sujak, *Jak pomagać księżom w zniechęceniu i depresji?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 349.

<sup>721</sup> Franciszek, Audiencja generalna *Naucz nas się modlić* (Rzym, 5.12.2018), OsRomPol 40 (2019) nr 1, s. 47.

Rozwój osobistej więzi duszpasterza z Chrystusem bazuje na łasce pochodzącej od Ducha Świętego, „który woła: «Abba, Ojcze!»” (Ga 4,6). Realizuje się ona w postawie otwartości na lud Boży, który duchownemu został powierzony. Franciszek naucza, że urzeczywistnianie tożsamości i misji kapłańskiej opiera się na tej podwójnej więzi<sup>722</sup>. Dzięki modlitwie kapłani nie doświadczają również osamotnienia, ponieważ Duch Święty obdarza ich poczuciem wspólnoty umiłowanych dzieci Boga<sup>723</sup>. Kształtowanie osobistej modlitwy prezbitera w łasce Ducha Świętego wzoruje się na modlitwie arcykapłańskiej Jezusa (por. J 17), w której prosi On Ojca o jedność, aby świat uwierzył, że Bóg posłał Go dla zbawienia wszystkich (zob. DPŻP 12).

Kapłani, prowadząc aktywną działalność duszpasterską, napotykać trudności z właściwym zorganizowaniem czasu na osobiste spotkanie z Jezusem<sup>724</sup>. Papież zachęca ich, aby wracali do doświadczeń z czasów seminarium, które odznaczały się harmonią modlitwy, pracy i odpoczynku<sup>725</sup>. W celu wiernego wypełniania duszpasterskich obowiązków kapłani powinni codziennie poświęcić odpowiedni czas na słuchanie słowa Bożego oraz adorację Najświętszego Sakramentu, które tworzą komunie z Chrystusem<sup>726</sup>. Franciszek wzywa ich, aby nie zniechęcali się trudnościami i zmęczeniem, i wskazuje, że umocnienia

<sup>722</sup> Por. List Ojca Świętego Franciszka do kapłanów z okazji 160. Rocznicy śmierci świętego Proboszcza z Ars.

<sup>723</sup> Franciszek, Audycja generalna *Jak się modlił Jezus* (Rzym, 14.03.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 19.

<sup>724</sup> Por. Tenże, Audycja generalna *Zmagania modlitwy* (Rzym, 12.05.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 24. Papież naucza, że modlitwa „jak całe życie chrześcijańskie nie jest «spacerkiem». Żaden z wielkich ludzi modlitwy, których spotykamy w Biblii i w historii Kościoła, nie doświadczał modlitwy «wygodnej». Owszem, można się modlić jak papugi – bla, bla bla, bla bla – ale to nie jest modlitwa. Modlitwa daje z pewnością wielki pokój, ale poprzez wewnętrzną walkę, czasem ciężką, która może towarzyszyć nawet długim okresom życia. Modlitwa nie jest rzeczą łatwą, i dlatego uciekamy od modlitwy. Za każdym razem, kiedy chcemy to zrobić, natychmiast przychodzi nam na myśl wiele innych czynności, które w danym momencie wydają się ważniejsze i pilniejsze. Mnie też się to zdarza – idę się trochę pomodlić... A nie, muszę zrobić to i tamto... Uciekamy od modlitwy, nie wiem, dlaczego, ale tak jest. Niemal zawsze po odłożeniu modlitwy na później uświadomiamy sobie, że tamte rzeczy wcale nie były istotne i że być może zmarnowaliśmy czas. Nieprzyjaciel zwodzi nas w ten sposób.”

<sup>725</sup> Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych* (Rzym, 12.05.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 7, s. 33. Papież podaje schemat swojej codziennej modlitwy: „Staram się rano odmawiać jutrznię i odmówić trochę brewiarza, modląc się do Pana. Kiedy wstaję. Najpierw czytam teksty oznaczone cyframi, a potem to. Następnie odprawiam Mszę św. Potem zaczyna się praca: praca, która jednego dnia jest pewnego rodzaju, drugiego innego... staram się robić wszystko po kolei. W południe obiad, potem trochę sjeisty; po sjeście, o trzeciej — przepraszam — o trzeciej odmawiam Nieszpory... Jeśli się ich nie odmówi o tej porze, potem się już ich nie odmówi! No tak, i jeszcze czytania, oficjum czytań na następny dzień. Potem praca po południu, rzeczy, które muszę zrobić... Potem odprawiam adorację i odmawiam Różaniec; kolacja i koniec. Taki jest schemat. Lecz niekiedy nie można zrobić wszystkiego, bo ulegam różnym nieroztropnym potrzebom: za dużo czasu poświęcam pracy lub myślę, że jeśli czegoś nie zrobię dziś, nie zrobię jutro... i tak odpada adoracja, odpada sjeista, odpada co innego... I tu też potrzeba czujności”.

<sup>726</sup> Por. D. Szczerba, *Milczenie, cisza, adoracja*, s. 122.

należy szukać w relacji z Bogiem<sup>727</sup>. Kształtowanie osobistej więzi z Jezusem i troska o praktyki duchowe „dają posłudze duszę, a posługa (...) ucieleśnia życie duchowe”<sup>728</sup>. W ten sposób kapłani uświęcają siebie i innych jako szafarze tajemnic Bożych, zwłaszcza podczas głoszenia homilii i udzielania sakramentów. Ich osobista modlitwa rozwija pragnienie właściwego wykonywania kapłańskich obowiązków związanych z duszpasterstwem.

Doskonalenie się w budowaniu osobistej relacji z Chrystusem skutkuje rozwojem pastoralnej kreatywności. Papież naucza, że „kapłan, który się nie modli, zamknął drogę kreatywności”<sup>729</sup>. W modlitwie duchowny dostrzega natchnienia Ducha Świętego dotyczące jego posługi. Papież przypomina kapłanom, żeby nie ograniczali się do modlitwy brewiarzowej. Jest ona właściwym wstępem do celebrowania Eucharystii<sup>730</sup>, która powinna być odprawiana z należyтым pietyzmem<sup>731</sup>.

Zdaniem Franciszka, zaniedbując regularną modlitwę duchowni przekształcają się w „przedsiębiorców duszpasterskich”, a wspólnota Kościoła, której przewodzą, „staje się organizacją pozarządową”<sup>732</sup>. Brak modlitwy, która dla duchownych jest priorytetem, koncentruje ich uwagę nie na kształtowaniu relacji z Jezusem, ale na pragmatyzmie w funkcjonowaniu wspólnoty<sup>733</sup>. Kształtowanie dojrzałej więzi z Chrystusem uwrażliwia natomiast kapłanów na nowość, która jest zawarta w przesłaniu Ewangelii. Uwidacznia się to w aktywnym apostołstwie i prowadzi do bardziej zażyłej relacji z Bogiem<sup>734</sup>. Kapłan, jako człowiek modlitwy, jest „głosem Chrystusa”<sup>735</sup>, który uwielbia Boga Ojca i nieustannie wstawia się za braćmi (por. Hbr 7,25).

<sup>727</sup> Por. Franciszek, Audyencja generalna *Roztargnienia, oschłość, acedia* (Rzym, 19.05.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 27; por. T. Kot, *O zmęczeniu, które chroni człowieczeństwo*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 480.

<sup>728</sup> Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenie plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży*, s. 19.

<sup>729</sup> Tenże, Spotkanie z kapłanami w Kaplicy Palatyńskiej Pałacu Królewskiego w Casercie *Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego*, s. 35.

<sup>730</sup> Por. M. Blaza, *Kapłańskie uświęcenie czasu*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 155.

<sup>731</sup> Por. J. Naumowicz, *Najlepsze kazanie Papieża do księży*, „Pastores” 2003 nr 1, s. 136; por. P. Turzyński, *Kapłaństwo według Benedykta XVI*, s. 117.

<sup>732</sup> Franciszek, Spotkanie z kapłanami w Kaplicy Palatyńskiej Pałacu Królewskiego w Casercie *Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego*, s. 35.

<sup>733</sup> Tenże, Przemówienie podczas spotkania z biskupami, kapłanami, diakonami, osobami konsekrowanymi i seminarzystami w katedrze św. Teresy w Dżubie *Pasterze, uzbrojeni w modlitwę i miłość* (Dżuba, 4.02.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2-3, s. 18.

<sup>734</sup> Tenże, Msza św. w katedrze *Prorocze świadectwo przemienia społeczeństwo* (Manilia, 16.01.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 17.

<sup>735</sup> Tenże, Przemówienie do wspólnoty Papieskiego Kolegium «Leonianum» z Amagni *W kapłaństwie nie ma miejsca na przeciętność* (Rzym, 14.04.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 5, s. 30.

Praktykowanie regularnej modlitwy przez prezbiterów przyczynia się do rozwoju dzieła ewangelizacji. Posługa kapłańska ulega regresowi, kiedy duchowny zaniedbuje więź z Jezusem, będącym dawcą łask. Papież naucza, że „ewangelizację prowadzi się na kolanach”<sup>736</sup>, a modlitwa jest niezbędna na każdym etapie głoszenia Dobrej Nowiny. Wzywa on prezbiterów, aby byli ludźmi wskazującymi na konieczność budowania więzi z Bogiem, ponieważ bez głębokiej relacji z Bogiem misja kapłańska staje się zawodem. Dzięki modlitwie kapłani odczuwają umocnienie w prowadzonej ewangelizacji przez wspierającą łaskę Boga. Prowadzi to do wzrostu postawy szlachetności i ofiarności wobec ludu Bożego<sup>737</sup>. Wzorem jest Jezus, który w przeddzień ważnej decyzji czy wydarzenia udawał się na rozmowę z Ojcem<sup>738</sup>. Z nauczania Franciszka wynika, że dbanie o wymiar kontemplacyjny ewangelizacji jest istotnym warunkiem osiągnięcia zamierzonych rezultatów w pracy duszpasterskiej.

Kształtowanie osobistej więzi z Chrystusem jest wymagające. W jej rozwoju duchowni zmagają się z wieloma przeciwnościami. Za przykład modlitewnego zmagania się papież podaje walkę patriarchy Jakuba wskazując, że jest ona walką z różnorodnymi przeszkodami (por. Rdz 25,19-34)<sup>739</sup>. Powodem trudności bywa kumulacja codziennych spraw, a także duchowe doświadczenie spojrzenia Jezusa, które rodzi zakłopotanie i wywołuje kryzys. Franciszek zwraca uwagę na pozytywną stronę kryzysu: w kontemplacyjnym milczeniu Chrystus ukazuje we wnętrzu kapłana, czy pracuje on jak oddany sługa, czy stał się „urzędnikiem”<sup>740</sup>; czy jest hojnym szafarzem sakramentów, czy też egoistycznie koncentruje się na sobie, przez co utrudnia innym dostęp do Stwórcy<sup>741</sup>. Modlitwa chroni przed budowaniem poczucia samowystarczalności i niezależności od Boga, które skutkują kryzysem w formacji duchowej<sup>742</sup>. Autentyczna rozmowa z Bogiem dopuszcza konfrontację z wewnętrznymi konfliktami i niepewnościami współczesnych czasów<sup>743</sup>. W celu przezwyciężenia zagrożeń, które są spowodowane również procesem sekularyzacji, należy,

<sup>736</sup> Tenże, Msza Św. dla seminarzystów, nowicjuszy i nowicjuszek *Ewangelizacji dokonuje się na klęczkach*, s. 46.

<sup>737</sup> Tenże, Audiencja generalna *Kiedy człowiekowi brakuje poezji, jego dusza kuleje*, (Rzym, 24.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 16.

<sup>738</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Jezus wzorem i duszą każdej modlitwy*, s. 23.

<sup>739</sup> Tenże, Audiencja generalna *Kiedy modlitwa jest walką z Bogiem*, (Rzym, 10.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 12; por. Franciszek, Audiencja generalna *Zmagania modlitwy*, s. 24.

<sup>740</sup> Por. T. Paszkowska, *Z papieżem Franciszkiem*, „Pastores” 2018 nr 2, s. 102.

<sup>741</sup> Franciszek, Spotkanie z kapłanami z diecezji Cassano all’Ionio, *Czy pracujemy jako dobrzy robotnicy* (Rzym, 21.06.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 7, s. 44.

<sup>742</sup> Tenże, Audiencja generalna *Eliasz przykładem człowieka modlitwy i działania*, (Rzym, 7.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 29. Papież podkreśla, że modlitwa to nie „makijaż» duszy. Nie, to nie jest modlitwa, to udawanie modlitwy”; por. M. Warowny, *Nawróciwszy się, umacniaj braci*, „Pastores” 2011 nr 2, s. 119

<sup>743</sup> Por. S. Łucarz, *Rozproszenia na modlitwie*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 384.

aby kapłani troszczyli się o „absolutne pierwszeństwo” formacji duchowej, wyrażające się w nieustannym „trwaniu z Chrystusem” na modlitwie (DPŻP 48)<sup>744</sup>.

Osobista więź z Chrystusem, pogłębiana w praktykach modlitewnych, skutkuje wzmożonym pragnieniem służby na rzecz wspólnoty Kościoła<sup>745</sup>. Kryterium oceny uczniów Chrystusa stanowi to, co uczynili dla innych, dlatego modlitwa jest związana z codzienną posługą miłości wobec bliźnich<sup>746</sup>. Franciszek wskazuje, że kult składany Bogu jest wiarygodny, kiedy zawiera w sobie także poświęcenie się braciom i siostram (por. GE 104). Dlatego najlepszym sposobem na rozeznanie czy modlitwa jest autentyczna, jest w dalszym procesie ofiarowanie się na rzecz służby potrzebującym (por. GE 105).

Ważną rolę w doskonaleniu kapłańskiej modlitwy pełni Maryja, ponieważ istnieje egzystencjalny związek między Matką Jezusa i kapłaństwem Jego sług (por. DPŻP 84). Stolica Apostolska wskazuje, że duchowość kapłańska nie jest kompletna, jeśli nie respektuje testamentu ukrzyżowanego Syna Bożego, który powierzył Maryję umiłowanemu uczniowi, a przez niego wszystkim duchownym. Prezbiterzy, jako umiłowani uczniowie Chrystusa, przyjmują Maryję jako swoją Matkę, „poświęcając jej stałą uwagę i modlitwę” (DPŻP 84). Ona wyprasza im łaski u Boga i uczy jak właściwie miłować wspólnotę Kościoła. Maryja jest również wychowawczynią prezbiterów, ponieważ kształtuje ich kapłańską postawę, wyprasza ochronę przed zagrożeniami, długotrwałym zmęczeniem, rezygnacją oraz czuwa z macierzyńską troską, by wzrastali w łasce Boga (zob. DPŻP 85).

Zadaniem prezbiterów jest naśladowanie cnót Maryi (por. DPŻP 85). Papież zachęca, aby w Maryi dostrzegali Matkę powołań kapłańskich, która oręduje się za swoimi synami u Boga<sup>747</sup>. Jest Ona przykładem niestrudzonej modlitwy oraz bezkompromisowego towarzyszenia Jezusowi, które zaprowadziło ją pod krzyż<sup>748</sup>. Jej przykład wskazuje kapłanom, że ich posługa wobec braci i sióstr jest w stanie przyciągnąć ludzi do komunii z Bogiem. Franciszek zwraca uwagę, aby kapłani, którzy stali się zbyt rygorystyczni lub zniechęceni

<sup>744</sup> Zob. Franciszek, *Ojciec nasz. W rozmowie z Markiem Pozzą*, Kraków 2018, s. 48.

<sup>745</sup> Por. Tenże, *Audiencja generalna Wyturwać w miłości*, s. 25.

<sup>746</sup> Por. S. Hareźga, *Sekrety kapłańskiej gorliwości*, „Pastores” 2018 nr 4, s. 53.

<sup>747</sup> Franciszek, *Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia* (Rzym, 2.06.2016), *OsRomPol* 37 (2016) nr 6, s. 33.

<sup>748</sup> Tenże, *Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa Jak patrzymy na młodych księży?*, s. 19.

posługą, odnajdywali w Maryi czułość Boga, a przez to naśladowali jej troskę o potrzebujących. Daje ona przykład, jak w pokorny sposób zabiegać o codzienne sprawy ludu Bożego<sup>749</sup>.

Budowanie modlitewnej więzi z Maryją kształtuje w duchownych postawę empatii. Niepokalana jest nauczycielką życzliwego dostrzegania drugiego człowieka i okazywania współczucia. Papież naucza, że Maryja spogląda na kapłanów w sposób całościowy. Jak w Kanie Galilejskiej (por. J 2,1-12) potrafi z wyprzedzeniem okazać empatię. Franciszek nazywa to „miłosierdziem Maryi”, która przewidując ludzkie braki, wyprasza u Boga potrzebne dary<sup>750</sup>. Wiele łask widocznych w realizacji powołania kapłańskiego nie jest zasługą powołanych, „ale Jej «uprzedzającego miłosierdzia»”<sup>751</sup>. Kapłanom przeżywającym trudności i kryzysy papież wskazuje, aby w modlitwie, przez wstawiennictwo Maryi, odnajdywali pocieszenie<sup>752</sup>.

Kapłan, troszcząc się o synowską więź z Matką Bożą, doświadcza czułości Boga, która była obecna również w egzystencji Maryi. Papież naucza, że całość Jej życia została ukształtowana przez obecność miłosierdzia, które stało się Ciałem (zob. J 1,14). Pocieszeniem i wsparciem dla kapłanów jest fakt, że i oni zostali ujęci w Jej proroczej modlitwie *Magnificat* (por. MV 24): „Jego miłosierdzie z pokolenia na pokolenie” (Łk 1,50). Maryja, która pod krzyżem Chrystusa była świadkiem słów przebaczenia, inspiruje kapłanów do zachowania wyrozumiałej postawy w sakramencie pokuty. Ona potwierdza, że miłosierdzie Syna Bożego jest nieskończone i dociera do wszystkich, którzy o nie proszą. Papież zachęca, aby prosić Maryję słowami starożytnej modlitwy *Salve Regina*, żeby nie przestała zwracać swoich miłosiernych oczu ku swoim dzieciom (por. MV 24)<sup>753</sup>.

Zażyła więź z Maryją prowadzi do odnowienia wiary w „rewolucyjną moc delikatności i czułości”<sup>754</sup>. Dzięki Niej kapłani kształtują się w postawie skupionej na pokorze i delikatności, które Franciszek nazywa postawą odważnych, a nie słabych. Zachęca on do modlitewnego kontemplowania biblijnych scen związanych z Matką Bożą, aby na Jej wzór doskonalić się

<sup>749</sup> Por. Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice Matki Boskiej Większej *Rezerwuar miłosierdzia* (Rzym, 2.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 25.

<sup>750</sup> Por. Tenże, Rozważanie podczas czuwania z okazji Jubileuszu Maryjnego *Synteza historii Bożego miłosierdzia* (Rzym, 8.10.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 10, s. 5.

<sup>751</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice Matki Boskiej Większej *Rezerwuar miłosierdzia*, s. 26.

<sup>752</sup> Por. Tamże, s. 26.

<sup>753</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. połączonej ze święceniami kapłańskimi *Nie kariera, ale służba* (Rzym, 25.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 8.

<sup>754</sup> Por. List Ojca Świętego Franciszka do kapłanów z okazji 160. Rocznicy śmierci świętego Proboszcza z Ars.

w unikaniu postaw naznaczonych niewrażliwością, klerykalizmem, czy brakiem miłości do wspólnoty Kościoła.

Kapłani, dzięki rozwijaniu modlitewnej relacji z Maryją, odnajdują pokrzepienie w kryzysowych chwilach życia<sup>755</sup>. Papież naucza, że duchowny dzięki kształtowaniu duchowości maryjnej ma doświadczenie bycia synem. Prezbitera starającego się o rozwój relacji z Maryją nazywa „dobrym kapłanem”, ponieważ jako syn Matki będzie potrafił być również łagodnym ojcem<sup>756</sup>. Doskonalenie więzi kapłanów z Maryją skutkuje postawą wyrozumiałości dla ludzkich błędów. Okazują ją szczególnie podczas sprawowania sakramentu pokuty i pojednania.

Troska o rozwijanie pogłębionej więzi z Maryją działa prewencyjnie na prezbiterów, którzy starają się o egzystencję w łasce uświęcającej. Franciszek zachęca kapłanów, aby modlili się do Matki Bożej prosząc o wolność od postawy bezwzględności, przejawiającej się w potępianiu siebie i innych za popełnione błędy. Rozwijanie modlitewnej relacji z Niepokalaną skutkuje wypraszeniem przez Nią potrzebnych łask powołanym w celu kształtowania dojrzałej chrześcijańskiej postawy i doprowadzenia innych do podobnego usposobienia w wierze<sup>757</sup>. Wstawiennictwo Maryi sprawia, że kapłani służą wspólnocie Kościoła na wzór Chrystusa, który ofiarował swoje życie za siostry i braci.

Maryja jest przykładem wytrwałości w wyborze powołania. Wskazuje kapłanom, jak potwierdzać wybór świadectwem życia oraz jak pozytywnie odpowiadać Bogu w kwestii realizacji Jego woli<sup>758</sup>. Papież podkreśla, że Maryja miała do urzeczywistnienia wymagającą misję, jednak skrupulatnie wypełniała wolę Boga dotyczącą swojego powołania<sup>759</sup>. Jej konsekwentne „fiat” jest umocnieniem dla duchownych, którzy pragną trwać w wierności wobec dokonanego wyboru. W ofiarowaniu Dziewicy duchowni odnajdują wskazania dotyczące wypełniania swojej misji<sup>760</sup>. Franciszek wskazuje, że Maryja, będąc wytrwałą w spełnianiu otrzymanych wskazań od Boga, inspiruje jak cierpliwie, pomimo trudności, trwać

<sup>755</sup> Por. J. Bolewski, *Miłość do Maryi w życiu kapłana*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 148.

<sup>756</sup> Zob. Franciszek, *Nauka rekolekcyjna w bazylice Matki Boskiej Większej Rezerwuuar miłosierdzia*, s. 27.

<sup>757</sup> Tenże, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Rachunek sumienia* (Rzym, 22.12.2014), OsRomPol 35 (2015) nr 1, s. 42.

<sup>758</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Maryja kobietą modlitwy* (Rzym, 18.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 29.

<sup>759</sup> Zob. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2019 r. *Odwaga, by podjąć ryzyko* (Rzym, 31.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 6.

<sup>760</sup> Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Wyjście jako fundamentalne doświadczenie powołania* (Rzym, 29.03.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 5, s. 17.



przy Jezusie, nie szukając własnych wygod czy korzyści<sup>761</sup>. Wierne naśladowanie Jezusa oznacza również zjednoczenie swojego losu z Mistrzem, nie zważając na cierpienie czy krzyż<sup>762</sup>.

Maryja jest również wzorem wdzięczności za błogosławieństwo otrzymane od Boga. Niewiasta, której serce przeniknął miecz (por. Łk 2,35), inspiruje kapłanów do uwielbienia Stwórcy, zdolnego przywrócić utraconą nadzieję, która wypływa z modlitwy zaufania<sup>763</sup>. Franciszek zaznacza, że codzienność Maryi była pełna wdzięczności i do takiego realizowania swojej misji, w takim usposobieniu, są wezwani wybrani do wyłącznej służby Bożej (por. Łk 1,46-55).

Duchowni, wzorując się na Maryi, doskonalą się w skoncentrowaniu się w swojej posłudze na kształtowaniu osobistej więzi z Chrystusem poprzez modlitwę. Maryja jest przykładem postawy bezinteresownej służby. Wszystko, co otrzymała, było darem Boga<sup>764</sup>, dlatego papież wzywa kapłanów i seminarzystów: „codziennie powracajcie, podejmujcie ową drogę powrotu do bezinteresowności, z którą wybrał was Bóg”<sup>765</sup>. Zagrożeniem jest poczucie wyższości, postawa charakteryzująca się klerykalizmem, które oddalają od wielkodusznej służby na rzecz bliźnich.

Podczas ziemskiego życia Niepokalana była uczennicą swojego Syna<sup>766</sup>. Jej ufna odpowiedź: „Niech mi się stanie według słowa twego!” (Łk 1,38) przypomina słowa z wesela w Kanie Galilejskiej: „Zróbcie wszystko, cokolwiek wam powie” (J 2,5). Ona towarzyszy uczniom Chrystusa w przyjmowaniu i wypełnianiu słowa Bożego, ponieważ uwierzyła w spełnienie tego, co Pan Jej powiedział<sup>767</sup> (por. Łk 1,45). Jest błogosławiona, ponieważ wierzy w urzeczywistnienie się słów otrzymanych od Boga (zob. AI 15). Maryja dla kapłanów jest wzorem rozmiłowania się w Piśmie Świętym, ponieważ nieustannie rozważała je w swoim

<sup>761</sup> Tenże, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie* (El Quinche, 8.07.2015), OsRomPol 46(2015) nr 7-8, s. 21. Papież naucza, że „wytrwałość w misji oznacza, że nie chodzi się od domu do domu, szukając miejsca, gdzie będziemy lepiej potraktowani, gdzie będzie zasobniej i wygodniej.”

<sup>762</sup> Por. J. Bolewski, *Naśladowanie Maryi*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 628.

<sup>763</sup> Zob. Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa jest pierwszą siłą nadziei* (Rzym, 20.05.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 6, s. 13; por. A. Cencini, *Książka zawsze „człowiekiem modlitwy”?*, s. 73.

<sup>764</sup> Por. K. Grzywocz, *Kontemplacja biblijna szkołą formacji serca*, s. 23.

<sup>765</sup> Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie*, s. 18.

<sup>766</sup> Tenże, Audiencja generalna *Modlitwa w komunii z Maryją* (Rzym, 24.03.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 4-5, s. 29; por. J. P. Mroczkowska, *Nasza przewodniczka w wierze*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 621.

<sup>767</sup> Por. J. Bolewski, *Naśladowanie Maryi*, s. 629.

sercu (por. Łk 2,19. 51). Jest uosobieniem doskonałego słuchacza słowa Bożego<sup>768</sup>. Papież zachęca, aby zawierzać się Jej wstawiennictwu, ponieważ Ona jest przykładem w modlitwie, rozważaniu słowa Bożego i kontemplowaniu Boga, uobecniającego się w codzienności<sup>769</sup>.

Franciszek nazywa Maryję pierwszą uczennicą-misjonarką, ponieważ po zwiastowaniu anielskim natychmiast wyruszyła do Judei, aby Elżbiecie zwiastować Dobrą Nowinę. Jako Służebnica Pana jest dla kapłanów wzorem wychodzenia z inicjatywą, aby głosić Ewangelię. Prezbiter, który uważnie naśladuje Maryję w realizowaniu woli Bożej, „staje się zwiastunem Jej radości”<sup>770</sup>. Radość ewangelizacji jest znakiem charakterystycznym uczniów Chrystusa, którzy wychodzą z inicjatywą służyć drugiemu człowiekowi, na wzór Matki Bożej.

## 2. Doskonalenie w praktykowaniu cnót ewangelicznych

Uczniowie Chrystusa są wezwani do realizacji powołania opartego na ubóstwie, czystości i posłuszeństwie. Niepraktykowanie tych rad jest niezgodne z przesłaniem Ewangelii<sup>771</sup>. Chrystus stał się ubogim i był „zawsze blisko ubogich” (EG 186). Pragnieniem papieża Franciszka jest, aby Kościół był ubogi i dla ubogich (por. EG 198). Wzywa on kapłanów do naśladowania Chrystusa w Jego życiu ukrytym i wspólnotowym, w bliskości względem najsłabszych, w ubóstwie oraz w innych przejawach Jego ofiarowywania siebie ze względu na miłość do braci i siostr (por. GE 20).

Ubóstwo, będąc cnotą ewangeliczną, posiada cel zbawczy. W *Liście do Filipian* ukazany jest związek między ogołoceniem siebie a postawą służby, która kształtuje posługę duszpasterską. Jezus, „istniejąc w postaci Bożej, nie skorzystał ze sposobności, aby na równi być z Bogiem, lecz ogołocił samego siebie” (Flp 2,6n). Chrystus, będąc ubogim, wskazuje, że wszystko otrzymał przed wiekami od Ojca i oddaje Mu siebie jako całopalną ofiarę. Przykład Zbawiciela mobilizuje kapłanów do upodobnienia się do Niego, aby doskonalili się w wolności

<sup>768</sup> Por. M. Rosik, *Dziewczyna z Nazaretu. Biografia*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 617.

<sup>769</sup> Zob. Franciszek, List apostolski *Scripturae Sacrae Affectus* w XVI stulecie śmierci św. Hieronima, w: [https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap\\_20200930\\_scripturae-sacrae-affectus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20200930_scripturae-sacrae-affectus.html) [19.03.2021].

<sup>770</sup> Tenże, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonnkami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie*, s. 21.

<sup>771</sup> Por. S. Łucarz, *Rady ewangeliczne w życiu kapłana*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 212.

wewnętrznej, w relacji do dóbr i doczesnych bogactw (por. DP 17)<sup>772</sup>. Zbawiciel naucza, że prawdziwym bogactwem jest osiągnięcie życia wiecznego, zaś realnym dobrem jest sam Bóg: „Cóż bowiem za korzyść stanowi dla człowieka zyskać świat cały, a swoją duszę utracić? Bo cóż może dać człowiek w zamian za swoją duszę?” (Mk 8,36n). Duchowni są powołani do doskonalenia się w cnocie ubóstwa, która wyraża się w zawierzeniu się Chrystusowi, będącemu największym skarbem, a nie bogactwom materialnym (por. DPŻP 83).

Posłannictwo prezbiterów wypełnia się w świecie, dlatego dobra doczesne są niezbędne dla ich osobistego rozwoju. Powinni oni jednak używać ich z poczuciem odpowiedzialności, umiarkowania, prawej intencji i braku uzależnienia. Wszelkie działania zarobkowe, które nie odpowiadają posłudze kapłańskiej, są zabronione (por. KPK kan. 286, 1392). Trzeba, aby duchowni unikali dostarczania powodów do choćby najmniejszych podejrzeń, że swoją misję postrzegają jako okazję do czerpania korzyści finansowych, faworyzowania rodziny lub szukania uprzywilejowanej pozycji w społeczeństwie (zob. DPZP 83). Formacja kapłańska obliguje, aby prezbiterzy wypełniali powołanie, które otrzymali jako darmową łaskę. Przez to doskonalą się w ofiarności, aby hojnie posługiwać pośród wszystkich potrzebujących (por. Mt 10,8; Dz, 18-25; DP 17). Mają oni korzystać z dóbr, aby dbać o rozwój wspólnoty Kościoła i poszerzanie dzieł miłosierdzia z tego, co otrzymują przy okazji wypełniania funkcji, po zabezpieczeniu swojego godnego utrzymania i wypełnieniu wszystkich obowiązków stanu (por. DP 17, KPK kan. 282; kan. 222, § 2; kan. 529, § 1).

Chociaż prezbiterzy nie zobowiązują się do ubóstwa publicznym przyrzeczeniem, to są wezwani do prowadzenia życia prostego i wystrzegania się oznak próżności (por. KPK 282, § 1). Podejmując ubóstwo dobrowolne, mają realizować powołanie do większej bliskości z Chrystusem<sup>773</sup>. Należy, aby duchowni rezygnowali z oznak luksusu (por. DP 17). Troską kapłana jest codzienne staranie, aby nie przejawiać postawy skoncentrowanej na konsumpcjonizmie i wygodnictwie, które są charakterystyczne dla postmodernizmu<sup>774</sup>. W formacji kapłańskiej pomocnym jest rachunek sumienia, który weryfikuje poziom życia, gotowość do troski o potrzebujących i gorliwość w spełnieniu obowiązków pastoralnych.

---

<sup>772</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Z prawdziwego ubóstwa rodzi się wolność serca* (Rzym, 5.02.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 12.

<sup>773</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Wstrzemięźliwość i ubóstwo stylem misjonarza* (Rzym, 15.07.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 8-9, s. 48.

<sup>774</sup> Por. A. Rusak, *Ksiądz też człowiek, czyli refleksja nad ludzką słabością*, „Pastores” 2020 nr 4, s. 52; por. K. Święs, *Religijność ludowa w duszpasterstwie nawrócenia*, w: *Duszpasterstwo w świetle nauczania papieża Franciszka*, red. D. Lipiec, Lublin 2015, s. 31.

Duchowni powinni rozeznawać, czy środki, którymi się posługują odpowiadają realnej potrzebie, czy też poszukują wygody, przy jednoczesnym unikaniu ofiary i ascezy. Spójność pomiędzy wypowiedzianymi słowami i czynami w odniesieniu do ubóstwa weryfikuje wiarygodność i skuteczność apostolską prezbitera (zob. DPŻP 83).

Kapłan, będąc przyjacielem ubogich, w swojej miłości pasterskiej okazuje im szczególnie zainteresowanie. W świetle nauczania papieskiego opcję preferencyjną na rzecz ubogich można określić jako formę pierwszeństwa ubogich w objęciu ich chrześcijańską troską<sup>775</sup>. Z tego powodu należy, aby prezbiterzy prowadzili skromny styl życia, wyrzekali się zbędnych dóbr materialnych oraz przywilejów społecznych<sup>776</sup>. Kapłani powinni przy tym pamiętać, że największym ubóstwem, z którego człowiek potrzebuje wyzwolenia, jest grzech, będący ostateczną przyczyną wszelkiego zła (zob. DPŻP 83).

Z ubóstwem, zdaniem papieża, wiąże się postawa umiaru i troski o świat stworzony. Jej wzorem jest święty Franciszek, który charakteryzował się umiejętnością wyrzeczenia i „czynienia z rzeczywistości jedynie przedmiotu użytku i panowania” ze względu na troskę o stworzenie (LS 11). Postawa skoncentrowana na ubóstwie polega również na egzystowaniu w zgodzie z przyrodą i środowiskiem naturalnym, z postawą zadziwienia i zachwytu. Brak takiego usposobienia skutkuje postawą nastawioną na wyzysk i osiągnięcie przyjemności oraz wygody.

Postawa ubóstwa duchowego jest wynikiem praktykowania „świętej obojętności”, proponowanej przez świętego Ignacego z Loyoli. Dzięki niej osiąga się wewnętrzną wolność, która przejawia się w biernym nastawieniu do wszystkich rzeczy stworzonych, w tym, co podlega osądowi ludzkiej woli<sup>777</sup>. Duchowe ubóstwo jest dobrowolnym wyborem naśladowania Chrystusa w celu wypełniania Jego nauki (por. Mt 5,3). Uzdalnia ono do otwarcia się na dar Boży w ufnej wierze i cierplivej pokorze oraz przyczynia się do poświęcenia siebie całkowicie na służbę Królestwu Bożemu<sup>778</sup>. Papież naucza, że doskonalenie się w ubóstwie, do którego wzywa Chrystus, jest dążeniem do chrześcijańskiej świętości (zob. GE 70). Owa świętość charakteryzuje się naśladowaniem Zbawiciela, który w geście uniżenia obmył nogi swoim uczniom. Na wzór Jezusa prezbiterzy doskonalą się w pokornej postawie wobec

---

<sup>775</sup> Por. M. Sadowski, *Kilka uwag o nauczaniu społecznym papieża Franciszka*, „Annales” 66(2019) nr 1, s. 362.

<sup>776</sup> Zob. W. Przygoda, *Ubóstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin: TN KUL 2006, s. 874.

<sup>777</sup> Zob. I. Loyola, *Ćwiczenia duchowe*, s. 23.

<sup>778</sup> Zob. W. Przygoda, *Ubóstwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, s. 874.

każdej osoby, okazując wszystkim cierpliwość i przebaczenie. Postawa duchownych skupiona na ubóstwie przejawia się upodobaniem prostoty, surowości życia i miłosiernego nastawienia wobec grzeszników<sup>779</sup>.

Przejawem realizowania cnoty ubóstwa jest postawa łagodności, która rozwija się przez pokładanie ufności w Bogu (zob. GE 74). Jezus naucza: „błogosławieni cisi, albowiem oni na własność posiadą ziemię” (Mt 5,4). Są to słowa przeciwne hedonistycznej filozofii, przejawiającej się we wrogości, nienawiści oraz „klasyfikowaniu innych na podstawie ich poglądów, nawyków, a nawet ich sposobu mówienia lub ubierania się” (GE 71). Jezus proponuje styl akcentujący łagodność, objawiającą się w wyrozumiałości wobec odmienności oraz umiejętnością znoszenia różnego rodzaju lekceważenia<sup>780</sup>. Zbawiciel ukazywał ją przy wjeździe do Jerozolimy, jako zapowiadany Mesjasz: „Oto Król twój przychodzi do Ciebie łagodny, siedzący na osiołku, źrebięciu oślicy” (Mt 21,5; por. Za 9,9). Chrystus również polecił swoim uczniom, aby brali z Niego przykład, ponieważ jest „cichy i pokorny sercem” (Mt 11,29). Papież naucza, że postawą przeciwstawną łagodności jest zarozumiałość oraz osądzanie innych, które przeradzają się w długotrwałe napięcie psychiczne. Odnoszenie się do wad i ludzkich ograniczeń z czułością i łagodnością, bez poczucia wyższości, ogranicza marnowanie energii na bezużyteczne narzekania i chroni przed wypaleniem (por. GE 72). Postawa łagodności u duchownych charakteryzuje się znoszeniem wad innych oraz powściągliwą postawą wobec słabości bliźnich.

Dar łagodności jest skutkiem działania Ducha Świętego (por. Ga 5,23). Święty Paweł zachęca chrześcijan, aby napominali bliźnich „w duchu łagodności” (Ga 6,1), kiedy dostrzegają niewłaściwe zachowania nieprzystające naśladowcom Chrystusa. Przypomina on: „Bacz jednak, abyś i ty nie uległ pokusie” (*tamże*). Także apologia wiary i wynikających z niej przekonań charakteryzuje się „łagodnością” (por. 1P 3,16). Podobnie należy traktować adwersarzy chrześcijaństwa (por. 2Tm 2,25). Franciszek zauważa, że w historii Kościoła niejednokrotnie był obierany niewłaściwy kierunek, nie akceptujący wskazań słowa Bożego, wzywającego do umiarkowania (zob. GE 73).

Formacja kapłańska obliguje do kształtowania dobrodusznego podejścia, będącego wypełnieniem ewangelicznych wskazań, które Chrystus zostawił swoim uczniom

---

<sup>779</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie do biskupów uczestniczących w seminarium zorganizowanym przez Kongregację ds. Ewangelizacji Narodów *Nawrócenie misyjne Kościoła* (Rzym, 20.09.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 10, s. 34.

<sup>780</sup> Por. R. Fitzgibbons, *Ksiądz w obliczu konfliktów*, „Pastores” 2016 nr 2, s. 48.

(zob. GE 74)<sup>781</sup>. W tym celu należy, aby duchowni doskonalili postawę skupioną na łagodności, ponieważ dzięki niej spełnia się obietnica zawarta w błogosławieństwie: cisi „posiądą ziemię” (Mt 5,4), to znaczy, że doświadczą wypełnienia woli Bożej w swoim powołaniu. Kapłani, kształtując postawę łagodności, bez względu na okoliczności, naśladują dobroć Boga. Wyrażają oni swoją ufność wobec Stwórcy, który przez Jezusa zapewnia, że zawierający Panu „posiądą ziemię i będą się rozkoszować wielkim pokojem” (Ps 37,11). Papież podkreśla, że rozwijanie postawy łagodności jest naśladowaniem Zbawiciela (zob. GE 74). Przejawia się ona także w pedagogicznym podejściu duchownych do osób, które z cierpliwością wyjaśniają ludziom objawioną prawdę<sup>782</sup>.

Realizowanie powołania kapłańskiego polega na naśladowaniu Jezusa w Jego ubóstwie, które Syn Boży wybrał dla siebie poprzez wcielenie. Postawa pokory Chrystusa „prowadzi od betlejemskiego żłóbka do krzyża”, gdzie Zbawiciel objawił swoje uniżenie przyjmując ludzkie ciało, które zostało umęczone jako ofiara za zbawienie świata (AS 3)<sup>783</sup>. Jezus, który był „cichy i pokorny sercem” (Mt 11,29), urodził się w skromnych warunkach i prowadził proste życie, aby przekazać swoim uczniom istotę ubóstwa (por. AS 6). W tajemnicy wcielenia papież dostrzega prostotę Stwórcy, który w ubogich widzi najbardziej uprzywilejowanych do rozpoznania tajemnicy obecności Nowonarodzonego<sup>784</sup>. W tym wydarzeniu ukazuje się przesłanie, aby nie koncentrować się na bogactwach materialnych i ulotnych propozycjach powierzchownego szczęścia. Franciszek naucza, że Bóg, rodząc się w żłobie, rozpoczął „jedyną, prawdziwą rewolucję, która daje nadzieję i godność wydziedziczonym, usuniętym na margines: rewolucję miłości, rewolucję czułości” (AS 6). Dzięki wcieleniu Syna Bożego wybrzmiewa orędzie o koniecznej trosce na rzecz ubogich. Prowadzi ona do budowania bardziej ludzkiej i braterskiej rzeczywistości, w której nikt nie powinien czuć się wykluczony i usuwany na margines społeczeństwa (por. AS 6). Formacja kapłańska obliguje do rozwijania postawy czułości i troski wobec potrzebujących oraz tworzenia wspólnot skupionych na braterstwie i równości.

Naśladowanie Chrystusa prowadzi do praktykowania cnoty ubóstwa (por. EG 198). Formacja kapłańska obliguje do kształtowania postawy wewnętrznej wolności, która prowadzi

<sup>781</sup> GE 74. Papież przestrzega przed niesłusznym myśleniem, że „ktoś mógłby się sprzeciwić: «Jeśli będę tak łagodny, to pomyślą, że jestem głupcem, że jestem naiwny albo słaby»”.

<sup>782</sup> Por. R. Hajduk, *Łagodność pastoralna*, s. 122.

<sup>783</sup> Por. Z. Chlewiński, *Ubóstwo świadectwem*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 236.

<sup>784</sup> Por. J. Machniak, *Świadectwo miłości do Chrystusa*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 248.

do właściwej relacji do świata i ziemskich dóbr (por. PDV)<sup>785</sup>. Duchowni przyjmują styl Apostołów, którzy zachęceni przez Jezusa do zawierzenia Opatrzności Bożej „nic z sobą nie brali na drogę” (Mk 6,8n). Przyzwyczajeni do dobrowolnego wyrzekania się tego, co nie jest konieczne, są świadkami ubóstwa w prostocie życia, by stać się godnymi zaufania promotorami sprawiedliwości społecznej (por. PDV 30). W sposób szczególny są wezwani do troski o najuboższych i najbardziej potrzebujących (por. RFIS 111)<sup>786</sup>. Papież zaznacza, że dobrowolny wybór praktykowania ubóstwa prowadzi do postawy solidarności wobec najbiedniejszych<sup>787</sup>. Utożsamienie się z potrzebującymi jest wyborem prowadzącym do większego radykalizmu opartego na Ewangelii w społeczeństwie, które niekiedy charakteryzuje się tendencjami do wykluczania, polaryzacji i nierówności. Ubóstwo w kapłaństwie prowadzi do prostego życia i postawy umiarkowania w korzystaniu z dóbr (por. RFIS 21).

Papież naucza, że praktykowanie ubóstwa prowadzi do wyjścia poza swoją strefę komfortu<sup>788</sup>. Wskazuje on, że kapłani, którzy nie pracują nad przezwyciężeniem niewłaściwych przyzwyczajeń w kwestiach materialnych, nie realizują swojej misji w pełni. Czynna i zaangażowana przynależność do wiernego ludu Bożego prowadzi do odnowienia tożsamości kapłańskiej, która charakteryzuje się poświęceniem się w służbie bliźnim i modlitwie (por. EG 268). Wyjściem poza siebie papież nazywa również spotkanie z Bogiem podczas adoracji Najświętszego Sakramentu oraz obdarowywanie wiernych tym, co prezbiter otrzymał w sakramencie kapłaństwa. Franciszek zapewnia, że wierny lud odwdzięczy się przywiązaniem za kapłańskie zaangażowanie oraz pozwoli odczuć sens pełnionej misji, a także potwierdzi wartość pastoralnej służby<sup>789</sup>.

Duchowni doskonalą się w praktykowaniu cnót ewangelicznych, aby nie przywiązywać się do posiadanych rzeczy czy gadżetów. Papież wyznaje, że cierpi kiedy dostrzega „księdza czy zakonnicę w najnowszym modelu samochodu”<sup>790</sup>. Wymienia również najnowszy model

<sup>785</sup> Por. G. Firszt, *Życie według rad ewangelicznych*, Kraków 2011, s. 51.

<sup>786</sup> Por. J. Machniak, *Świadectwo miłości do Chrystusa*, s. 254.

<sup>787</sup> Franciszek, Msza św. w manilskiej katedrze *Prorocze świadectwo przemienia społeczeństwo*, s. 17. Papież naucza duchownych, że „jedynie gdy sami staniemy się ubodzy, gdy wyzbędziemy się naszego samozadowolenia, będziemy mogli utożsamiać się z naszymi najmniejszymi braćmi i siostrami”.

<sup>788</sup> Por. Tenże, Orędzie na Wielki Post 2014 r. *Bogactwo Boga udziela się przez nasze ubóstwo* (Rzym, 26.12.2013), OsRomPol 35 (2014) nr 2, s. 9.

<sup>789</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy św. *Krzyżma Pan namaścił nas olejem radości*, s. 17. Papież naucza, że „lud zadba, byś poczuł i zasmakował, kim jesteś, jak się nazywasz, jaka jest twoja tożsamość i sprawi, że będziesz się radował stokrotnym plonem, który Pan obiecał swoim sługom”.

<sup>790</sup> Tenże, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuskami *Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 6.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 44.

smartphone'a czy najszybszy skuter, które przyciągają uwagę. Uważa on, że samochód jest potrzebny w pracy duszpasterskiej, jednak zachęca do posiadania skromniejszych pojazdów. W codzienności kapłańskiej umiar ma się przejawiać także w noszonych strojach i w wyborze miejsc odpoczynku. Nie powinny to być najmodniejsze i najdroższe ubrania<sup>791</sup>. Kapłani, unikając rozrywek w najbardziej popularnych lokalach, stronią od możliwego zgorszenia ludzi świeckich<sup>792</sup>. Zaspokajanie własnego ego, które skutkuje postawą próżności, świadczy o niedojrzałości duchownego<sup>793</sup>.

Doskonalenie się w praktykowaniu ubóstwa przez duchownych powinno przejawiać w braku posiadania niepotrzebnych rzeczy i nie zajmowaniu się sprawami, które utrudniają działalność duszpasterską. Postawa prowadząca do życia skromnego odkrywa bogactwo misji kapłańskiej. Franciszek nazywa ten rodzaj bogactwa wspólnotowym i ewangelicznym. Nie kwestionuje posiadania dóbr doczesnych wykorzystywanych w pracy duszpasterskiej, stwierdza jednak, że postawa ukierunkowana na ubóstwo skutkuje dokładniejszym naśladowaniem Chrystusa<sup>794</sup>. Przestrzega on również przed ideologizacją ubóstwa, która polega na nauczaniu o ubóstwie, a nie wprowadzaniu go w czyn.

Papież wskazuje, aby kapłani brali przykład ze świętego Franciszka w kształtowaniu właściwego podejścia do dobrobytu<sup>795</sup>. Naucza on, że w obecnych czasach oczekuje się od duchownych dawania świadectwa braku przywiązania do dóbr i praktykowania cnoty ubóstwa<sup>796</sup>. Franciszek przestrzega przed uznaniem za priorytet gromadzenia pieniędzy czy skupienia się na interesie instytucji duszpasterskiej, ponieważ prowadzi to do wypaczenia ewangelicznej posługi<sup>797</sup>. Wierni są w stanie wybaczyć wiele błędów duchownym, nawet słabości związane z uzależnieniami, jednak chciwość i egoistyczne zachowanie bywają trudne

<sup>791</sup> Por. M. Cozzoli, *Getsemani księdza*, s. 35.

<sup>792</sup> Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami *Wiarygodni i konsekwentni*, s. 44.

<sup>793</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy św. ze święceniami kapłańskimi *Niech wasze homilie trafiają do serca ludzi* (Rzym, 26.04.2015), OsRomPol 46(2015) nr 5, s. 38. Papież mówi: „puszy się jak paw.”

<sup>794</sup> Tamże, s. 85. Papież podkreśla, że „kiedy brakuje ubóstwa, wszystko się wali”. Por. K. Grzywocz, *Ewangeliczne ubóstwo*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 124.

<sup>795</sup> Por. Z. Chlewiński, *Ubóstwo świadectwem*, s. 238. Por. W. Skworec, *Kapłan we współczesnym świecie*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 373.

<sup>796</sup> Zob. Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami *Wiarygodni i konsekwentni*, s. 43. Papież wskazuje, „że w tym świecie, któremu tak bardzo szkodzi bogactwo, trzeba, abyśmy my, księża, my siostry, abyśmy wszyscy konsekwentnie dawali świadectwo naszego ubóstwa”.

<sup>797</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Na drodze ubóstwa* (Rzym, 18.10.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 54; por. Z. Chlewiński, *Ubóstwo - świadectwem*, „Pastores” 2001 nr 1, s. 18; por. *Pieniądze w Kościele. Z ks. bp. Wiesławem Śmigłem, biskupem pomocniczym diecezji pelplińskiej, rozmawia ks. Wojciech Węckowski*, „Pastores” 2013 nr 4, s. 77.



do przebaczenia<sup>798</sup>. Nie z powodu samych dóbr, ale dlatego, że skupienie na ziemskim bogactwie wyklucza miłosierną postawę wobec potrzebujących, której wierni oczekują od duszpasterzy<sup>799</sup>.

Istnieje wiele zagrożeń w realizacji powołania kapłańskiego doskonalącego się w praktykowaniu cnót ewangelicznych. Są nimi: wykorzystywanie relacji z wiernymi dla własnych korzyści majątkowych, skoncentrowanie się na gromadzeniu pieniędzy oraz postawa próżności<sup>800</sup>. Franciszek nazywa takich duchownych „pasterzami – dorobkiewiczami” i „pasterzami – książętami”, ponieważ ich troska jest skupiona wokół przyziemnych potrzeb, zamiast być oddaną ofiarnej posłudze ludowi Bożemu we wspólnocie Kościoła<sup>801</sup>. Według niego, nadmierne gromadzenie dóbr nie wynika z konieczności, ale spowodowane jest wyolbrzymioną potrzebą bezpieczeństwa<sup>802</sup>. Papież naucza, że dobra ziemskie nie są w stanie wypełnić wewnętrznej pustki, która jest wynikiem braku budowania relacji z Bogiem. Materializm w postawie duchownych wskazuje, że relacja z Chrystusem przestaje być priorytetowa. Skoncentrowanie się na nadmiernym posiadaniu rzeczy materialnych pogłębia także poczucie osamotnienia w wypełnianiu misji kapłańskiej<sup>803</sup>. Papież wskazuje, że problem posiadania zbyt wielu rzeczy jest widoczny wśród duchownych, kiedy przychodzi czas przeprowadzek na inne placówki<sup>804</sup>. Zachęca on prezbiterów do rachunku

<sup>798</sup> Zob. Franciszek, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Śłużba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 32. Papież naucza, że wierni „przebaczą ci, jeśli się poślisz z powodów uczuciowych, przebacza ci to. Przebacza, jeśli się poślisz z powodu kieliszka wina, przebacza ci to. Lecz nie przebaczy ci, jeśli jesteś pasterzem przywiązany do pieniędzy, jeśli jesteś pasterzem próżnym, które nie traktuje dobrze ludzi.”; por. A. Rusak, *Ksiądz też człowiek, czyli refleksja nad ludzką słabością*, s. 56; por. D. Zagórski, *By byli wolni od chciwości pieniędzy...*, „Pastores” 2017 nr 3, s. 42.

<sup>799</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia*, s. 27. Papież naucza, że lud Boży „rozpoznaje «na węch», jakie grzechy są groźne dla pasterza, jakie uśmiercają jego posługę, czyniąc go funkcjonariuszem czy, co gorsza, najemnikiem”.

<sup>800</sup> Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Śłużba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 32. Papież dodaje w temacie próżności: „Kiedyś rozmawiałem z pewnym jezuitą — dobrym, dobrym człowiekiem — ale był taki próżny, taki próżny... I my wszyscy mu mówiliśmy: «Jesteś próżny!», ale on był tak dobry, że wszyscy mu to wybaczyliśmy. Pojechał na rekolekcje, a kiedy wrócił, powiedział nam we wspólnocie: «Jakie piękne rekolekcje! Przeżyłem osiem dni w niebie i odkryłem, że byłem bardzo próżny! Ale dzięki Bogu pokonałem wszystkie pasje!». Taka jest próżność! Bardzo trudno jest uwolnić księdza od próżności.”

<sup>801</sup> Por. E. Pietryga, *Bez ślubu ubóstwa, ale...*, „Pastores” 2020 nr 2, s. 155.

<sup>802</sup> Franciszek, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Rachunek sumienia*, s. 39. Papież naucza, że zbieractwo i gromadzenie dóbr na niewiele się przyda, ponieważ „całun nie ma kieszeni”. Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Dobra materialne winny służyć temu, by żyć uczciwie i dzielić się z potrzebującymi* (Rzym, 4.08.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 9, s. 31-32.

<sup>803</sup> Por. D. Kowalczyk, *Choroby kurialne, czyli podszepty złego ducha*, s. 153.

<sup>804</sup> Franciszek, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Rachunek sumienia*, s. 42. Papież przytacza historię: „Przychodzi mi na myśl pewna anegdota: swego czasu hiszpańscy jezuita określali Towarzystwo Jezusowe jako «lekką kawalerię Kościoła». Przypominam sobie przeprowadzkę młodego jezuita, który ładował na ciężarówkę swoje liczne dobra: bagaże, książki, przedmioty i prezenty. Stojący obok i obserwujący go z mądrym uśmiechem stary jezuita powiedział: *i to ma być «lekką kawalerią Kościoła»?* Nasze przeprowadzki są znakiem tej choroby.”

sumienia, do którego skłaniają słowa z Apokalipsy świętego Jana: „Ty bowiem mówisz: «Jestem bogaty» i «wzbogaciłem się» i «niczego mi nie potrzeba», a nie wiesz, że to ty jesteś nieszczęsny i godzien litości, i biedny, i ślepy, i nagi (...) Bądź więc gorliwy i nawróć się” (Ap 3,17-19).

Chrystus, posyłając uczniów, wskazuje im, aby głosili Ewangelię w postawie nastawionej na ubóstwo, która realizuje się w wolności od luksusów (Łk 10,1-9). Papież wymienia trzy rodzaje ubóstwa, którymi charakteryzuje się uczeń Jezusa. Pierwszy z nich to dystans do pieniędzy i bogactwa. Pan posyłając swoich uczniów zaleca im, by nie brali ze sobą „trzosy ani torby, ani sandałów” (por. Mt 10,1). Wysłał ich z minimalną ilością rzeczy. W realizacji powołania kapłańskiego potrzebne są struktury i organizacje, jednak Franciszek sugeruje, aby korzystać z ich dóbr z właściwym „dystansem”<sup>805</sup>. Wskazuje on, aby w swojej formacji kapłańskiej prezbiterzy doskonalili się w cnotcie ubóstwa poprzez dobrowolne przyjęcie zależności od Boga. Korzystając z współczesnych dóbr duchowny jest zobowiązany do dzielenia się nimi z najbiedniejszymi oraz do zachowania należytej powściągliwości od ziemskich rzeczy<sup>806</sup>.

Drugi aspekt ubóstwa zawiera się w słowach Jezusa: „Idźcie! Oto was posyłam jak owce między wilki” (Mt 10,3). Przejawia się to w kształtowaniu postawy ubóstwa wobec prześladowań. Powodowane są one niechęcią, a niekiedy nienawiścią do osób, które oddały się na wyłączną służbę Bogu. Duchowni, dając świadectwo ofiarowania siebie na rzecz rozwoju Królestwa Bożego w świecie, są szykanowani z powodu wypełniania słów zawartych w Ewangelii<sup>807</sup>. Papież naucza, że są to „prześladowania w dzielnicy, w parafii: małe, ale są próbami ubóstwa”<sup>808</sup>. Franciszek nazywa ten rodzaj ubóstwa tolerowaniem prześladowań ze względu na miłość do Chrystusa i pragnieniem naśladowania go aż po cierpienie.

Trzecim rodzajem jest ubóstwo, które ujawnia się przez doświadczenie samotności i opuszczenia, i jest opisane w *Liście św. Pawła Apostoła do Tymoteusza* (4,10-17). Apostoł narodów z entuzjazmem głosił Dobrą Nowinę i znosił prześladowania, lecz pod koniec życia czuł się opuszczony przez wszystkich. Święty Paweł doświadczył ubóstwa, które było

<sup>805</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Na drodze ubóstwa* (Rzym, 18.10.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 54.

<sup>806</sup> Por. J. Machniak, *Świadectwo miłości do Chrystusa*, s. 252.

<sup>807</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna *Dobra materialne winny służyć temu, by żyć uczciwie i dzielić się z potrzebującymi*, s. 31-32.

<sup>808</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Na drodze ubóstwa* (Rzym, 18.10.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 54.

opuszczeniem przez współtowarzyszy. Jest to również doświadczenie, które było udziałem proroka Jana Chrzciciela, kiedy został stracony w samotności celi więziennej. Papież naucza, że „nie trzeba sięgać tak daleko – bardzo często w domach starców, gdzie są kapłani lub siostry zakonne, którzy spędzili życie na głoszeniu Słowa, czują się oni samotni, sami z Panem: nikt o nich nie pamięta”<sup>809</sup>. Ten aspekt ubóstwa Jezus zapowiedział również Piotrowi: „gdy byłeś młodszy, opasywałeś się sam i chodziłeś, gdzie chciałeś. Ale gdy się zestarzejesz, wyciągniesz swoje ręce, a inny cię opasze i poprowadzi, dokąd nie chcesz” (J 21,18). Także Chrystus doświadczył samotności i opuszczenia na krzyżu, wypowiadając słowa: „Boże mój, Boże mój, czemuś Mnie opuścił” (Mk 15,34). Franciszek wskazuje, że kapłani powinni być przygotowani na ewentualne osamotnienie, kiedy po latach posługi we wspólnocie, parafiach czy instytucjach kościelnych, nierzadko w opuszczeniu przez wiernych będą spędzać ostatnie lata swojego życia.

Doskonalenie się w cnocie ubóstwa jest konieczne, aby kapłani byli wiarygodni w głoszeniu słowa Bożego oraz w szczerym dawaniu świadectwa opartego na miłosierdziu. Franciszek podkreśla, że istotna jest „wyobraźnia miłosierdzia”<sup>810</sup>, którą prezbiterzy rozwijają na różnych płaszczyznach posługi. Wskazuje ona na poświęcenie większej uwagi potrzebującym<sup>811</sup>. Postawa wobec ubogich i sposób ich traktowania są kryteriami, na podstawie których duchowni są oceniani przez świeckich oraz będą sądzeni przez Boga (por. Mt 25,40. 45)<sup>812</sup>.

Rozwijanie cnoty ubóstwa chroni duchownych przed grzechem chciwości i pychy. Troska o postawę skromności w realizacji powołania kapłańskiego przejawia się w unikaniu „ducha światowości”<sup>813</sup>, którego papież charakteryzuje jako podejście nastawione na konsumpcjonizm. Duchowość światową definiuje on jako skupianie się na zabezpieczeniu finansowym oraz sprzedawaniu mienia wspólnoty Kościoła w celu gromadzenia własnego

---

<sup>809</sup> Tamże.

<sup>810</sup> Franciszek, Audyencja dla polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą «ad limina Apostolorum» *Boże Miłosierdzie nikogo nie wyklucza* (Rzym, 7.02.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 2, s. 29.

<sup>811</sup> Por. R. Huzarski, *Żeby nie pochylać się nad ubogimi*, „Życie Duchowe” 2019 nr 100, s. 61.

<sup>812</sup> Por. Franciszek, Spotkanie z kapłanami, zakonnikami, seminarzystami i rodzinami w Palo *Trzeba czynić więcej dla ubogich* (Palo, 17.01.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 23.

<sup>813</sup> Por. Tenże, Spotkanie z członkami koreańskich wspólnot zakonnych w Kkottongnae *Bądźcie dla innych namacalnym znakiem królestwa Bożego* (Kkottongnae, 16.08.2014), OsRomPol 34 (2014) nr 8-9, s. 16.

kapitału. Należy więc, aby duchowni unikali szukania bezpieczeństwa w kumulacji pieniędzy, które mają zapewnić beztroski czas emerytury<sup>814</sup>.

Zagrożeniem jest również przeakcentowanie troski o materialny rozwój prowadzonych wspólnot czy parafii, przy jednoczesnym zaniedbywaniu aspektu duchowego czy pastoralnego<sup>815</sup>. Brak troski o rozwój postawy umiarkowania prowadzi do utraty autentyczności w prowadzeniu działalności duszpasterskiej<sup>816</sup>. Bez doskonalenia się w cnocie ubóstwa osoby powołane nie są w stanie także prawidłowo rozeznawać przy podejmowaniu decyzji dotyczących kierowania wspólnotami chrześcijańskimi<sup>817</sup>.

Rezygnacja z części dóbr i doświadczenie braku są wpisane w rozwój powołania do wyłącznej służby Bogu<sup>818</sup>. Owo wyrzeczenie się nadmiaru dóbr materialnych czy próżności Franciszek nazywa „Izaakiem”, którego należy złożyć w ofierze. Dzięki progresowi w cnocie ubóstwa duchowni unikają zagrożeń i uzależnień, które kolidują w realizowaniu powołania. Doskonalenie się w ubóstwie działa także prewencyjnie wobec ryzyka materializmu i kształtuje w duchownych wrażliwość na potrzebujących.

Papież przestrzega duchownych przed skupianiem się na materialnej stronie życia, które przejawia się w żądaniu konkretnych kwot pieniędzy za posługę. Franciszek zachęca w tej delikatnej materii do praktyki składania dobrowolnych ofiar i unikania roszczeń finansowych<sup>819</sup>. Niestosowanie się do podanych wskazań prowadzi do moralnego zepsucia, które dalekie jest od duszpasterstwa charakteryzującego się bezinteresownością w służbie Bogu i bliźnim. Papież zachęca także kapłanów do rachunku sumienia i odpowiedzi na pytania:

---

<sup>814</sup> Por. *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 80. Papież zauważa niestosowną praktykę wśród duchownych, gdzie „sprzedaje się mienie i gromadzi «kasę», żeby mieć zabezpieczoną starość, żeby móc opłacić osoby, które będą się nami opiekować”.

<sup>815</sup> Tenże, Przemówienie do uczestników międzynarodowego kongresu zorganizowanego Stowarzyszeń Życia Apostolskiego *Trzy kolumny życia konsekrowanego – modlitwa, ubóstwo, cierpliwość*, s. 17. Papież sugestywnie zaznacza, że wśród duchownych „diabeł wchodzi przez kieszenie”.

<sup>816</sup> Tenże, Przemówienie do uczestników międzynarodowego kongresu zorganizowanego Stowarzyszeń Życia Apostolskiego *Trzy kolumny życia konsekrowanego – modlitwa, ubóstwo, cierpliwość*, s. 17. Papież zachęca do odpowiedzi na pytanie: „jak się przedstawia moje ubóstwo? Zagłębujcie do szkatułek, do szkatułek waszych dusz, wglądajcie w osobowość, spójrzcie na gromadzenie ... Zobaczcie, jak jest z funkcjonowaniem ubóstwa”.

<sup>817</sup> *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 110.

<sup>818</sup> Por. Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2015 r., *Misja należy do «gramatyki» wiary* (Rzym, 24.05.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 6, s. 5.

<sup>819</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Sakramenty nie mają ceny* (Rzym, 9.11.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 12, s. 40. Papież podkreśla: „Wiem o tym, nieraz widziałem (...) wykaz cen. «Ale jak to, płaci się za sakramenty?» - «Nie, ale składa się ofiarę». Ale jeśli chcą złożyć ofiarę, którą powinni dać, niech ją złożą do puszeki na ofiary, dyskretnie, tak żeby nikt nie widział, ile dajesz”.

jak traktują swoje świątynie i wspólnoty kościelne? Czy są realnie domem Bożym, gdzie modlitwa i spotkanie ze Stwórcą mają pierwszeństwo? Czy nie przypominają targowisk, gdzie pieniądź odgrywa kluczową rolę?<sup>820</sup>.

Doskonalenie się w praktykowaniu ewangelicznej cnoty ubóstwa przez prezbiterów uzewnętrznia się w postawie wdzięczności i radości nawet pośród niedostatków. Należy, aby duchowni realizowali ubóstwo z naturalnością i prostotą, jednocześnie troszcząc się o biednych i potrzebujących. Franciszek naucza, że „ubóstwo to prawdziwa służba braciom, zaangażowanie (...), życie w prostocie, bez tworzenia sztucznych potrzeb, w harmonii ze stworzeniem i przy żywej świadomości, że miliony istot żyje, lub raczej wegetuje, poniżej swoich potrzeb”<sup>821</sup>.

Drugą cnotą ewangeliczną, którą duchowni doskonalą w ramach formacji stałej, jest posłuszeństwo. Sakrament święceń czyni prezbitera uczestnikiem tajemnicy Chrystusa Kapłana, Nauczyciela, Głowy i Pasterza oraz „Sługi i Oblubieńca Kościoła” (por. PDV 3). Prezbiterzy, jako współpracownicy biskupów, stanowią z nimi jedno prezbiterium (por. KDK 28; DP 7) i uczestniczą w stopniu podporządkowanym, w jedynym kapłaństwie Chrystusa. W pewien sposób partycypują – na podobieństwo biskupa – w wymiarze oblubieńczym w stosunku do Kościoła, który wyraża się w obrzędzie święceń biskupich przez nałożenie pierścienia (por. KDK 28; DPŻP 14). Synowska relacja z własnym biskupem jest dla prezbiterów niezbędnym warunkiem skuteczności posługi duszpasterskiej. Doświadczeni duchowni ze zrozumieniem uznają konieczność unikania wszelkich objawów subiektywizmu w wypełnianiu misji oraz potrzebę współodpowiedzialnego podjęcia zadań na rzecz realizacji programów duszpasterskich. Nastawienie, które jest koherentne z zamysłem biskupa, wyraża dojrzałość pastoralną. Przyczynia się ono do budowania jedności, koniecznej w dziele ewangelizacji (zob. DPŻP 33).

Kapłani, którzy „w poszczególnych lokalnych zgromadzeniach wiernych sprawiają, że w pewnym sensie biskup staje się w nich obecny, sami jednoczą się z nim ufanie i wielkodusznie” (KDK 28). Przejawiają oni postawę wierności i oddania Oblubienicy, będąc jakby żywymi ikonami Chrystusa Oblubieńca. Kapłan, powołany aktem darmowej miłości,

---

<sup>820</sup> Por. *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 110; por. P. Pawlukiewicz, *Dlaczego bogatemu księdzu trudno wejść do królestwa niebieskiego?*, „Pastores” 2002 nr 2, s. 56.

<sup>821</sup> *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 111-112.

poświęca Kościołowi wszystkie swoje siły i oddając się w pasterskiej służbie, ofiarowuje się każdego dnia na nowo (por. DPŻP 14)<sup>822</sup>.

Prezbiter jest złączony głęboką, pokorną i synowską więzią posłuszeństwa z biskupem Rzymu. Jego zadaniem jest przyłgnięcie do papieskiej posługi nauczania, uświęcania i rządzenia z przykładną uległością (por. KPK 273). Kapłan, z pełnym oddaniem i szacunkiem dla hierarchii Kościoła, staje się rzecznikiem otwartego kontaktu z biskupem, połączonego ze szczerym zaufaniem, serdeczną przyjaźnią, modlitwą za jego osobę i w jego intencjach, z dążeniem do pełnej harmonii oraz zgodności, która nie wyklucza osobistej inicjatywy i przejawów duszpasterskiej kreatywności (por. DPŻP 33). Jedną z oznak budowania więzi z biskupem jest coroczne celebrowanie Mszy Świętej Krzyżma w Wielki Czwartek. To wyraz trwałego pragnienia wierności posłuszeństwu, gdy kapłani odnawiają, przed biskupem i wraz z nim, obietnice złożone w chwili święceń (por. PDV 80; DPŻP 50). Mając na uwadze własny rozwój duchowy i pastoralny oraz powodowani miłością do wiernych, kapłani z wdzięcznością przyjmują wskazania biskupa oraz jego przedstawicieli. Ich zadaniem jest również regularne zabieganie o nie (por. DPŻP 33).

Posłuszeństwo jest cnotą o pierwszorzędnym znaczeniu i ściśle wiąże się z miłością do wspólnoty Kościoła<sup>823</sup>. Ofiara Chrystusa na Golgocie nabrała wartości i znaczenia zbawczego dzięki Jego posłuszeństwu i wierności woli Ojca<sup>824</sup>. Jezus „uniżył samego siebie, stawszy się posłusznym aż do śmierci – i to śmierci krzyżowej” (Flp 2,8). W *Liście do Hebrajczyków* wybrzmiewa, że Jezus „nauczył się posłuszeństwa przez to, co wycierpiał” (Hbr 5,8), dlatego posłuszeństwo Bogu Ojcu znajduje się w centrum Chrystusowego kapłaństwa.

Prezbiter, na wzór Jezusa, w praktykowaniu posłuszeństwa wyraża całkowitą i radosną gotowość do pełnienia woli Ojca<sup>825</sup>. Kapłan uznaje, że owa wola wyraża się również przez polecenia prawowitych przełożonych. Dyspozycyjność w stosunku do nich jest przyjmowana jako realne urzeczywistnianie osobistej wolności, która wiąże się z konsekwencją stale

<sup>822</sup> Por. D. Lipiec, *Formacja prezbiterów do duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością*, „Teologia i Człowiek” 54(2021), s. 34.

<sup>823</sup> Por. S. J. Rossetti, *Dlaczego księża są szczęśliwi? Raport o psychicznym i duchowym zdrowiu księży*, Pelplin 2015, s. 246; por. M-D. Pfilippe, *Życie w duchu rad ewangelicznych ubóstwa, czystości i posłuszeństwa*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 116.

<sup>824</sup> Por. S. Łucarz, *Rady ewangeliczne w życiu kapłana*, s. 219; por. A. Kuryś, *Nadużycia władzy we wspólnotie zakonnej*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 47.

<sup>825</sup> Por. Franciszek, *Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty Złota reguła pokory* (Rzym, 8.04.2013), *OsRomPol* 34 (2013) nr 6, s. 12.

dojrzewającego wyboru wobec Boga na modlitwie. Prezbiter, z natury swojej posługi, jest poddany Chrystusowi i Kościołowi, dlatego jest dyspozycyjny do przyjęcia woli wyznaczonej przez przełożonych<sup>826</sup>. Jeśli nie ma prawnie uznanej przeszkody, przyjmuje i wiernie wypełnia zadania, które zostały mu powierzone przez jego ordynariusza (por. KPK 274, § 2; DPŻP 56).

Cnota posłuszeństwa jest wewnętrznym wymogiem sakramentu święceń i struktury hierarchicznej Kościoła<sup>827</sup>. Stanowi ona wyraźny przedmiot przyrzeczenia ze strony duchownego, najpierw podczas święceń diakonatu, następnie w trakcie święceń kapłańskich. Za jej pośrednictwem prezbiter umacnia swoją wolę bycia w jedności z Kościołem, urzeczywistniając tym sposobem dynamikę posłuszeństwa Jezusa, który stał się Sługą wypełniającym powierzona misję aż do śmierci na krzyżu (por. Flp 2,7n; PDV 27; DPŻP 56).

Dekret *Presbyterorum ordinis* podaje podstawy posłuszeństwa kapłanów, wychodząc od dzieła Bożego, do którego są wezwani, następnie pokazując zarys tej ewangelicznej cnoty. Realizacja powołania kapłańskiego wpisuje się w posługę całego Kościoła, dlatego nie jest realizowana inaczej, jak tylko we wspólnocie hierarchicznej Mistycznego Ciała Chrystusa (zob. DP 15). W ramach chrześcijańskiego braterstwa miłość pasterska skłania duchownych, aby posługując we wspólnocie, przez posłuszeństwo poświęcali własną wolę na służbę Bogu i ludziom, w duchu wiary, akceptując i wykonując to, co nakazuje lub poleca papież oraz własny biskup, jak również inni przełożeni. Należy, aby prezbiterzy jak najchętniej oddawali się każdemu zadaniu, które im się powierza, także wtedy, kiedy jest ono znikome. Dzięki temu zachowują i wzmacniają w posługiwaniu konieczną jedność ze swymi braćmi, a najbardziej z tymi, których Jezus ze swej woli ustanowił jako widzialnych przełożonych swojego Kościoła. Dzięki temu duchowni współpracują przy budowaniu Mistycznego Ciała Chrystusowego, które rośnie i dojrzewa przez więź wzajemnej posługi (por. DP 15; DPŻP 56).

Prezbiter jest zobowiązany do szacunku i posłuszeństwa wobec papieża i swojego ordynariusza (por. KPK 273). Na mocy przynależności do określonego prezbiterium jest przydzielony do służby w Kościele partykularnym, którego zasadą i podstawą jedności jest biskup. Podporządkowanie hierarchiczne, wymagane przez sakrament święceń, znajduje swoją pełnię eklezjologiczno-strukturalną w odniesieniu do własnego biskupa oraz papieża.

---

<sup>826</sup> Por. S. J. Rosetti, *Jaka asceza dla księży w XXI wieku...*, „Pastores” 2018 nr 2, s. 73.

<sup>827</sup> Por. M. Zawada, *Posłuszeństwo kapłańskie w naszych czasach*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 225; por. W. Rzeszowski, *Posługa władzy i posłuszeństwo*, „Pastores” 2011 nr 3, s. 120.

Obowiązek posłuszeństwa Urzędowi Nauczycielskiemu w dziedzinie wiary i obyczajów jest wewnętrznie powiązany ze wszystkimi posługami i funkcjami, jakie kapłan realizuje w Kościele. Niezgodność w tej przestrzeni należy uważać za poważną, ponieważ skutkuje ona zgorzeniem i dezorientacją wiernych. Wzywaniu do nieposłuszeństwa, szczególnie względem nauczania Kościoła, powstrzymuje odnowę wspólnoty ludu Bożego<sup>828</sup>. Zaangażowanie duszpasterskie kapłana wyraża się natomiast w pragnieniu naśladowania Chrystusa, posłusznego aż do śmierci krzyżowej (por. DPŻP 57).

Kościół, jako wspólnota ludzi, potrzebuje norm, które służą ochronie darów Ducha Świętego i realizowaniu jego zbawczej misji. Prezbiter, będąc sługą Chrystusa i Kościoła, podejmuje się zachowywania wszystkich praw, unikając wszelkich form ich częściowego przestrzegania, według subiektywnych kryteriów, które prowadzą do rozłamów i szkodzą duszpasterstwu (por. DPŻP 57). Posłuszeństwo kapłana przejawia się również w szacunku dla norm liturgicznych<sup>829</sup>, ponieważ liturgia jest realizacją urzędu kapłańskiego Jezusa Chrystusa oraz szczytem, do którego zmierza działanie Kościoła, a jednocześnie źródłem, z którego wypływa jego moc (por. KL 7, por. SC 40)<sup>830</sup>. Stanowi ona dziedzinę, w której duchowny ma szczególną świadomość, że jest sługą i jego zadaniem jest wierne posłuszeństwo Kościołowi (zob. DPŻP 59). Kapłan w tej dziedzinie nie powinien niczego dodawać, ujmować czy zmieniać (por. KL 22).

Prezbiter, doskonaląc postawę wiary i wewnętrznej wolności, przez posłuszeństwo poświęca własną wolę na służbę Bogu i ludziom. Posłuszeństwo jednoczy z Bożą mądrością, która rozwija Kościół i wyznacza każdemu miejsce i misję. Duchowni są wezwani, by w sposób pogodny i szczerzy byli posłuszni oraz własnym przykładem zachęcali innych do wewnętrznego zdyscyplinowania (por. RFIS 109).

Doskonalenie się w praktykowaniu cnoty posłuszeństwa jest źródłem radości duchownych<sup>831</sup>. Franciszek wymienia przestrzenie, które Kościół hierarchiczny wyznacza kapłanom, aby doskonalili cnotę posłuszeństwa. Są to: parafia, do której kapłan jest posłany i zadania wynikające z posługi lub inna szczególna misja; zjednoczenie z Bogiem Ojcem, od którego pochodzi wszelkie ojcostwo; posłuszeństwo Kościołowi w posłudze, które cechuje

<sup>828</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Wolni poprzez posłuszeństwo Bogu* (Rzym, 20.01.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 2-3, s. 40.

<sup>829</sup> Por. A. Kuryś, *Nadużycia władzy we wspólnocie zakonnej*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 49.

<sup>830</sup> Por. M. Zawada, *Posłuszeństwo kapłańskie w naszych czasach*, s. 226.

<sup>831</sup> Por. P. Kot, *Trudna wolność i kosztowne posłuszeństwo*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 7.



się dyspozycyjnością i gotowością, by służyć każdemu, w jak najlepszy sposób, na wzór „Matki Bożej spieszącej”<sup>832</sup> (por. Łk 1,39). Kapłan, rozwijając postawy dyspozycyjności, czyni ze wspólnoty Kościoła przestrzeń otwartą na każdego poszukującego relacji z Bogiem, miejsce nawrócenia grzeszników, dom rodzinny dla osób pozbawionych miejsca zamieszkania, miejsce opieki dla chorych, schronisko dla młodzieży czy salę katechetyczną dla dzieci pierwszokomunijnych. Papież naucza, że lud Boży powinien współpracować z kapłanem, który poprzez uważne słuchanie i duszpasterską działalność realizuje w danej wspólnotce misję zbawienia<sup>833</sup>. Podkreśla on, że Bóg posyła prezbiterów, na wzór Maryi, aby z miłością spełniali duchowe potrzeby ludu wiernego oraz kreatywnie realizowali przykazanie miłości<sup>834</sup>.

W przeciwieństwie do promowanego w świecie indywidualizmu, duchowni doskonalą się w pokornym posłuszeństwie, które urzeczywistniają poprzez rozwój wewnętrznej wolności<sup>835</sup>. Nie pomniejsza ona suwerenności kapłana, ale wspomaga postęp w dojrzałej spontaniczności, przejawiającej się w pogodnym i zrównoważonym przyjmowaniu postawy duszpasterskiej (por. DPŻP 58). Zagrożeniem w realizowaniu posłuszeństwa jest nastawienie na zbyt dużą rywalizację i nadmierną konkurencję, które – według papieża – należą do mentalności światowej<sup>836</sup>. Posługa duszpasterska prowadzona w jedności intencji i we współpracy między różnymi instytucjami kościelnymi oraz między misjonarzami a lokalnym duchowieństwem, przynosi zamierzone efekty pastoralne. Szukanie wspólnych rozwiązań wymaga odwagi, aby nieustannie, w posłuszeństwie hierarchii kościelnej, urzeczywistniać postawy braterstwa i jedności<sup>837</sup>.

Franciszek odróżnia ewangeliczne posłuszeństwo od tak zwanego „świętego posłuszeństwa”, które bywa naznaczone upokorzeniem ze strony przełożonych. Charakteryzuje się ono prośbą o pozwolenie nawet w najdrobniejszych sprawach, co papież określa jako

<sup>832</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Pan namaścił nas olejem radości*, s. 17.

<sup>833</sup> Por. M. Mrozek, *Kiedy posłuszeństwo jest cnotą?*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 45.

<sup>834</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Pan namaścił nas olejem radości*, s. 17.

<sup>835</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w święto Ofiarowania Pańskiego *Trzeba odwagi, by iść pod prąd* (Rzym, 2.02.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 2, s. 46.

<sup>836</sup> Tenże, Nieszpory z kapłanami, zakonnikami, zakonnicami, seminarzystami i członkami świeckich ruchów kościelnych *Dziś dotknęliśmy męczenników* (Tirana, 21.09.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 10, s. 17.

<sup>837</sup> Por. A. Kuryś, *Nadużycia władzy we wspólnotce zakonnej*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 48; por. P. Kot, *Trudna wolność i kosztowne posłuszeństwo*, s. 8.

traktowanie infantylne i nieludzkie<sup>838</sup>. Zachęca on, aby relacje z przełożonymi były budowane w atmosferze braterskiej, poprzez poszanowanie wolności drugiej osoby<sup>839</sup>.

Papież zwraca uwagę, aby duchowni, będący przełożonymi, wystrzegali się wszelkich form hipokryzji, którą określa jako zachowanie niedopuszczalne. Cnotę posłuszeństwa u osób powołanych wspomagać mają natomiast trojaki działania: modlitwa, miłość bliźniego i uważne słuchanie drugiego, przejawiające się w trosce i empatii<sup>840</sup>. Kapłan, wypełniając przykazanie miłości bliźniego i troszcząc się o wierny lud, przejawia wobec wiernych jednocześnie postawę braterską i ojcowską. Franciszek uważa bowiem, że ten, kto „nie jest synem, nie może być też ojcem”<sup>841</sup>.

Jako przykład do naśladowania papież wskazuje świętego Józefa, którego nazywa posłusznym ojcem. W *Ewangelii według świętego Mateusza*, podczas snu Oblubieniec Maryi otrzymuje od anioła polecenie, które wiernie wypełnia. Dzięki posłuszeństwu Opiekun Syna Bożego dokonał właściwego wyboru w realizacji misji zbawienia (por. PC 3). Równie ulegle wypełnia nakaz posłańca Bożego, aby uciekać z nowonarodzonym Jezusem i Jego Matką do Egiptu (zob. Mt 2,13). Wiernie przestrzegał przepisów Prawa: obrzędów obrzezania Jezusa, oczyszczenia Maryi po porodzie, ofiarowania swego pierworodnego syna Bogu (por. Łk 2,1 23). We wszystkich okolicznościach życia Józef wypowiadał swoje „fiat”, jak Maryja podczas Zwiastowania i Jezus w Ogrodzie Oliwnym. Jako głowa rodziny uczył Jezusa, by był poddany swoim rodzicom (por. Łk 2,51), zgodnie z Dekalogiem (por. Wj 20,12). Papież podkreśla, że Jezus uczył się od Józefa, jak wypełniać wolę Ojca Niebieskiego (por. PC 3). Postać świętego Józefa jest przykładem dla kapłanów w wiernym odczytywaniu znaków od Boga i posłusznym wypełnianiu Jego woli.

W procesie formacji stałej prezbiterzy doskonala się w praktykowaniu cnoty czystości. Jezus naucza, że błogosławieni są „czystego serca, albowiem oni Boga oglądać będą” (Mt 5,8). Franciszek naucza, że będąc skupionym na wypełnianiu przekazania miłości duchowny unika niebezpieczeństw, które narażają go na utratę łaski Bożej (por. GE 84). W Biblii serce jest

<sup>838</sup> *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 37.

<sup>839</sup> Tamże, s. 108. Papież zaznacza, że relacje z przełożonymi powinny być budowane „jak równy z równym, w zdrowym, raczej braterskim stylu”; por. M. Mrozek, *Kiedy posłuszeństwo jest cnotą?*, s. 44.

<sup>840</sup> Zob. Franciszek, Przesłanie wideo do biskupów oraz duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego Wenezueli *Miłość bliźniego i wzajemna służba*, (Rzym, 10.01.2021), *OsRomPol* 42 (2021) nr 2, s. 9.

<sup>841</sup> *Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 110.

symbolem prawdziwych intencji, „bo człowiek patrzy na to, co widoczne dla oczu, Pan natomiast patrzy na serce” (1Sm 16,7). Jak uczy papież, zachowywanie swojego wnętrza w czystości od wszystkiego, co sprzeciwia się miłości, wiąże się z dojrzałością, którą duchowni starają się doskonalić (zob. GE 86).

Kościół przekonany o racjach teologicznych i duszpasterskich, ukazujących związek między bezżennością a kapłaństwem, potwierdza wolę, by utrzymywać prawo, zgodnie z którym od kandydatów do święceń prezbiteratu wymaga się dozgonnego i dobrowolnego celibatu (por. PDV 29; DPŻP 79)<sup>842</sup>. Jak każda cnota ewangeliczna, również celibat jest przeżywany jako dar miłosierdzia Bożego, naznaczony radykalizmem w naśladowaniu Chrystusa oraz jako znak oczekiwania na rzeczywistość eschatologiczną<sup>843</sup>. Mobilizuje on kapłanów, aby wymagali od siebie więcej, oddając się na służbę ludowi Bożemu, zdążając ku rzeczywistości, którą jest przyszłość, uobecniająca się dziś (por. DPŻP 80).

Jezus w Ewangelii wyjaśnił uczniom, że są w stanie pojąć tajemnicę bezżenności „tylko ci, którym to jest dane. Bo są niezdatni do małżeństwa, którzy z łona matki takimi się urodzili; i są niezdatni do małżeństwa, których ludzie takimi uczynili; a są i tacy bezżenni, którzy dla królestwa niebieskiego sami zostali bezżenni. Kto może pojąć, niech pojmuje!” (Mt 19,11n). Celibat jest odpowiedzią ofiarnej miłości ze strony powołanego, który opuszczając bliskich pragnie naśladować Jezusa i we wspólnocie służyć Bogu i Jego ludowi (por. PDV 29; DPŻP 80)<sup>844</sup>.

Za przykładem Chrystusa, który wybrał dobrowolnie życie w celibacie, uczniowie zostawiają „wszystko” w celu wypełnienia powierzonej im misji (por. Łk 18,28-30). Celibat, jako dar i charyzmat, wymaga zachowania stałej wstrzeźliwości dla królestwa niebieskiego<sup>845</sup>. Bezżenność prowadzi do celu, którym jest przyłgnięcie do Chrystusa niepodzieloną postawą. Dzięki temu kapłani w sposób bardziej wolny oddają się na służbę wspólnocie Kościoła (por. DP 16; PDV 29; DPŻP 80)<sup>846</sup>.

<sup>842</sup> Por. G. Ryś, *Wychowanie do celibatu*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 230.

<sup>843</sup> Por. Franciszek, *Spotkanie z członkami koreańskich wspólnot zakonnych w Kkottongnae Bądźcie dla innych namacalnym znakiem królestwa Bożego*, s. 16.

<sup>844</sup> Por. T. P. Rausch, *Kapłaństwo i uczuciowość*, s. 304.

<sup>845</sup> Por. C. Hummes, *Znaczenie celibatu osób duchownych*, „Pastores” 2008 nr 1, s. 123.

<sup>846</sup> Por. R. Jaworski, *Co ksiądz powinien wiedzieć o swej seksualności?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 312.

*List do Efezjan* (por. 5,25-27) ukazuje ścisły związek pomiędzy kapłańskim ofiarowaniem Zbawiciela i uświęceniem Kościoła, obdarowanego miłością oblubieńczą. Zobowiązaniem do celibatu kapłan wyraża podobną miłość, która staje się źródłem dyspozycyjności duszpasterskiej<sup>847</sup>. Celibat jest darem, którego Bóg udziela powołanym dla dobra Kościoła i dla służby innym<sup>848</sup>. Jest on zobowiązaniem moralnym do zachowania czystości (por. DPŻP 80).

Wraz z celibatem prezbiter realizuje charyzmat ojcostwa duchowego, który ma wymiar powszechny, a w sposób szczególny urzeczywistnia się w odniesieniu do powierzonyj mu wspólnoty (por. DP 16). Celibat jest znakiem wolności, dzięki której duchowny poświęca się na rzecz wiernych (por. DPŻP 80). Jest darem otrzymanym z miłosierdzia Bożego jako wybór wolności i prowadzi do wdzięcznego przyjęcie szczególnego wybrania przez Stwórcę w celu realizacji misji zbawienia. Nie należy go pojmować jako uboczny skutek prezbiteratu (por. DPŻP 81).

Celibat jest urzeczywistniany przez praktykowanie cnoty czystości, którą należy kształtować z łaską nadprzyrodzoną i ludzką dojrzałością (por. PDV 29)<sup>849</sup>. Cnota czystości uzdalnia do wypełnienia wskazania świętego Pawła: „Chwalcie więc Boga w waszym ciele!” (1Kor 6,20). W realizacji powołania kapłańskiego zaniedbywanie cnoty czystości prowadzi do zachwiania innych płaszczyzn rozwoju. Bóg w swojej łaskawości jednak wspomaga swoją łaską duchownego, aby radośnie realizował powołanie do czystości w kapłaństwie (por. DPŻP 80).

We właściwym przeżywaniu cnoty czystości przez kapłanów pomocne są: przyjaźń kapłańska, zabieganie o głębokie relacje międzyludzkie, asceza i samokontrola. Za właściwy uważa się rozwój w różnych dziedzinach życia: kultury, piękna, pielęgnowania pasji w wypełnianiu posługi duszpasterskiej, spokojnej akceptacji samotności oraz roztropnym wykorzystywaniu wolnego czasu<sup>850</sup>. Istotna jest komunia z Chrystusem, pobożność eucharystyczna, regularna spowiedź, kierownictwo duchowe, rekolekcje i dni skupienia, postawa naśladowania Chrystusa w przyjmowaniu codziennego krzyża, miłość do wspólnoty

<sup>847</sup> Por. S. Łucarz, *Rady ewangeliczne w życiu kapłana*, s. 216; por. G. Ryś, *Wychowanie do celibatu*, s. 232-233.

<sup>848</sup> Por. P. Mazurkiewicz, *Czy grozi nam scenariusz irlandzki?*, „Pastores” 2020 nr 2, s. 59.

<sup>849</sup> Por. S. J. Rosetti, *Jaka asceza dla księży w XXI wieku...*, s. 75.

<sup>850</sup> Por. M. Jarosz, *Dobrze, żeby mężczyzna był sam...*, „Pastores” 2019 nr 2, s. 37; por. M. Cozzoli, *Getsemani księdza*, s. 32

Kościola, synowskie oddanie się Najświętszej Maryi Pannie oraz pamięć o świętych i błogosławionych kapłanach wszystkich wieków (por. PDV 29; DPŻP 81).

Kapłani, doskonaląc się w praktykowaniu czystości, rozwijają duchowe ojcostwo. Prezbiterzy poświęcają się wyłącznie Chrystusowi, aby z większą swobodą oddawać się służbie Bogu i ludziom, stając się „ojcami” w szerokim tego słowa znaczeniu<sup>851</sup>. Papież naucza, że duchowe ojcostwo jest najbardziej pożądaną cechą kapłanów, ponieważ chroni prezbiterów przed uleganiem postawie gnuśności czy permanentnego niezadowolenia<sup>852</sup>. Brak duchowego ojcostwa może przerodzić się w zgorzknienie. Natomiast serdeczne nastawienie wobec ludzi pomaga realizować powołanie w sposób pogodny i autentyczny. Ojcostwo duchowe kształtuje się też poprzez odpowiedzialne podejmowanie troski o drugiego człowieka<sup>853</sup>.

Doskonalenie się w wierności powołaniu przez duchownego jest odpowiedzią na wierność Boga<sup>854</sup>. Papież zwraca uwagę, że cnota czystości nie oznacza, że kapłani są nieskazitelni. Wskazuje jednak, że ludzka upadła natura nie przeciwstawia się wciąż odnawialnej wierności Kościołowi<sup>855</sup>. Ojcostwo duchowe, które jest owocem właściwego przeżywania cnoty czystości i łaski celibatu, realizuje się w posłudze duszpasterskiej dzieciom, które kapłan ochrzcił; rodzinom, którym pobłogosławił i pomógł rozwijać wzajemną miłość; chorym, których odwiedza; młodym, których katechizuje i formuje, ubogim o których się troszczy<sup>856</sup>. To oni są oblubienicą, którą prezbiter poślubił z radością i szczególnym umiłowaniem. Jest to Kościół, posiadający konkretne imiona i nazwiska osób, które kapłan prowadzi do zbawienia w ramach powierzonej mu misji, dlatego doskonalenie w praktykowaniu cnoty czystości w przeżywaniu celibatu jest źródłem kapłańskiej radości.

Franciszek podkreśla, że celibat jest wyrzeczeniem dobrowolnym i pochodzi z tradycji monastycznej, która jest wcześniejsza niż katolicyzm. Przejawia się on poszukiwaniem Boga przez kontemplację. Podjęte wyrzeczenie prowadzi do duszpasterskiej płodności, która

<sup>851</sup> Zob. J. Misiurek, *Celibat*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin: TN KUL 2006, s. 123.

<sup>852</sup> Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 224. Papież podkreśla, że przeciwieństwem duchowego ojcostwa jest „starokawalerstwo” kapłanów. Zaznacza on, że nieszczęściem dla wspólnoty Kościoła „są księża, którzy są starymi kawalerami”.

<sup>853</sup> Por. S. Kunka, *Co z ciałem w celibacie według Karola Wojtyły?*, „Pastores” 2014 nr 1, s. 22.

<sup>854</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Nasza wierność jest odpowiedzią na wierność Boga* (Rzym, 15.04.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 21; Por. Franciszek, Audiencja generalna *Nie ma miłości bez wierności* (Rzym, 24.10.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 21.

<sup>855</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy św. *Krzyżma Pan namaścił nas olejem radości*, s. 17. Papież naucza, że czystość nie oznacza, że duchowni są „jakoby «bez skazy» (byłoby dobrze, gdybyśmy za sprawą Bożej łaski tacy byli!)”.

<sup>856</sup> Por. S. Kunka, *Co z ciałem w celibacie według Karola Wojtyły?*, „Pastores” 2014 nr 1, s. 24.

ureczywistnia inny rodzaj przekazywania życia niż tylko poprzez cielesność<sup>857</sup>. Podjęty celibat i zachowywanie czystości ze względu na Królestwo Boże są wartościami samymi w sobie, ponieważ oznaczają „zaparcie się siebie, służbę, po to, by lepiej kontemplować”<sup>858</sup> Boga troszczącego się przez posługę prezbitera o swój lud (por. EV 82).

Franciszek naucza, że święty Józef, oprócz przykładu posłuszeństwa, jest wzorem dla kapłanów w doskonaleniu praktykowania czystości (por. PC 3). Opiekun Świętej Rodziny, zwany „przezczystym”, jest przykładem dążenia do ludzkiego szczęścia, które nie polega na logice ofiary z siebie, ale daru z siebie. Powołanie realizuje się w darze z siebie, który dojrzewa w codziennej ofiarności<sup>859</sup>. Franciszek wskazuje, że tam gdzie powołanie „do celibatu czy też dziewicze, nie osiąga dojrzałości daru z siebie, zatrzymując się jedynie na logice ofiary”, zamiast stawać się znakiem piękna i radosnej miłości, może wyrażać smutek i frustrację (por. PC 7)<sup>860</sup>. Praktykowanie cnoty czystości prowadzi także do uzewnętrzniania się radości w realizacji zadań kapłańskich.

Z nauczania Franciszka wynika, że praktykowanie cnoty ubóstwa prowadzi do życia naznaczonego większym zaufaniem Bogu, a mniej skupionego na gromadzeniu dóbr i bogactw.

### 3. Kształtowanie postawy miłosierdzia

Franciszek naucza, że Jezus jest obliczem Miłosierdzia Boga Ojca<sup>861</sup>. Tajemnica wiary chrześcijańskiej znajduje w Nim swoją syntezę<sup>862</sup>. Bóg Ojciec jest „bogaty w miłosierdzie” (zob. Ef 2,4) i objawił swoje imię Mojżeszowi jako „miłosierny i litościwy, cierpliwy, bogaty w łaskę i wierność” (Wj 34,6) a w „pełni czasów” (por. Ga 4,4) zesłał On swojego Syna,

<sup>857</sup> Por. M. Lütz, *Ludzka strona celibatu*, „Pastores” 2011 nr 2, s. 55.

<sup>858</sup> Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 251.

<sup>859</sup> por. G. Ryś, *Wychowanie do celibatu*, s. 231; por. J. Mastalski, *ABC współpracy księży z kobietami*, „Pastores” 2014 nr 1, s. 48.

<sup>860</sup> Por. J. Augustyn, *Weryfikacja treści i metod formacji kapłańskiej*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 488.

<sup>861</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w kościele św. Anny w Watykanie *Orędziem Jezusa jest miłosierdzie* (Rzym, 17.03.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 15.

<sup>862</sup> Por. Tenże, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Miłosierdzie syntezą Ewangelii* (Rzym, 8.12.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 12, s. 6.

aby objawić ostatecznie swoją miłość. Kto widzi Syna, widzi też i Ojca (por. J 14,9). Chrystus całą swoją osobą objawia miłosierdzie Boga Ojca (por. MV 1).

Miłosierdzie jest dla chrześcijan źródłem doświadczenia radości i pokoju. Jest ono najwyższym i ostatecznym aktem, w którym Bóg spotyka człowieka uwikłanego w grzech<sup>863</sup>. Doświadczenie miłosierdzia prowadzi do spotkania Boga z człowiekiem, ponieważ daje nadzieję bycie kochanym, pomimo słabości i ludzkiego grzechu (zob. MV 2)<sup>864</sup>. Papież naucza, że miłosierdzie to „zachowanie Boga, który przytula, to ofiarowanie się Boga, który przyjmuje, który pochyla się, by przebaczyć”<sup>865</sup>. Miłosierdzie jest także doświadczeniem uwolnienia z grzechów i poczuciem szczęścia, płynącego z przebaczenia<sup>866</sup>.

Miłosierdzie w Piśmie Świętym jest słowem-kluczem, które ukazuje działania Boga wobec ludzkości. Stwórca nie ograniczył się wyłącznie do słów, ale swoją miłość czyni widoczną i namacalną poprzez miłosierdzie. Franciszek zaznacza, że nie jest ono jedynie abstrakcyjnym słowem. „Ze swej natury jest ono konkretnym życiem: to intencje, zachowania, postawy, które przyjmuje się w codzienności” (MV 9). Miłosierdzie Boga jest przejawem Jego odpowiedzialności za grzeszników, ponieważ pragnie On dobra każdego człowieka i chce, aby ludzie byli szczęśliwi, napełnieni radością i pokojem<sup>867</sup>.

W ziemskim życiu Jezusa z Nazaretu miłość jest widoczna wyraźnie. „Jego osoba jest niczym innym jak tylko miłością” (MV 8), która afirmuje innych. Znaki, które Chrystus czynił wobec grzeszników, biednych, wykluczonych, chorych czy cierpiących, były naznaczone miłością. „Wszystko w Nim mówi o miłosierdziu” i nie ma niczego, co byłoby pozbawione współczucia (MV 8). Syn Boży jest ucieleśnieniem miłosierdzia Ojca. W ranach Zmartwychwstałego znajduje się ostateczny obraz rezerwuaru miłosierdzia<sup>868</sup>. Jest to wizerunek grzechu odkupionego przez Boga, „piętna, które nie jest całkowicie zmasane, ale też nie ulega zakażaniu, jest to blizna, a nie ropiejąca rana”<sup>869</sup>.

<sup>863</sup> Zob. J. Wal, *Miłosierdzie*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, s. 487.

<sup>864</sup> Por. A. Drożdż, *Kompetencja teologiczna w sakramencie pokuty*, w: *Sztuka spowiedania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 294.

<sup>865</sup> Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andream Toriellim*, s. 27.

<sup>866</sup> Zob. Tenże, Audiencja generalna *Prymat miłosierdzia* (Rzym, 18.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 18.

<sup>867</sup> Tenże, Audiencja generalna *Miłosierdzie Boże jest silniejsze od podziałów* (Rzym, 20.01.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 2, s. 36.

<sup>868</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *W ranach Zmartwychwstałego kontemplujmy Boże miłosierdzie* (Rzym, 12.04.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 5, s. 49.

<sup>869</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice Matki Boskiej Większej, *Rezerwuar miłosierdzia*, s. 22.

Jezus nie tylko obdarowywał miłosierdziem grzeszników, ale – jak naucza Franciszek – jest samym miłosierdziem<sup>870</sup>. W Nim odnajduje się miłość Ojca, dzięki której człowiek odczuwa pewność, że jest akceptowany i rozumiany takim, jakim jest. W obliczu własnych ograniczeń i grzechów znajduje on pewność, że jest wybrany i miłowany, dzięki łasce Boga. Jezus nieustannie daje siebie w sposób bezgraniczny. Bóg obdarzył ludzkość „pieszczotą przez swoje miłosierdzie”<sup>871</sup>. W Nim można odnaleźć źródło miłości wiernej i łagodnej, która pozostawia wolność oraz pozwala odkryć, że Bóg „kocha «do końca» (J 13,1) – nie przestaje wcześniej, aż do końca – nigdy się nie narzucając”<sup>872</sup>. Jezus jest skoncentrowany zwłaszcza na tych, którzy się oddalili od Niego. Kieruje swoją uwagę ku najślabszym i ujawnia szczególną „słabość” w miłości<sup>873</sup>, ponieważ pragnie dotrzeć do wszystkich i nikogo nie utracić<sup>874</sup>. Miłosierdzie nie jest tylko jedną z cech Boga, „lecz bije z Jego serca”<sup>875</sup>.

Miłosierdzie jest istotą Ewangelii oraz chrześcijańskiej wiary<sup>876</sup>, ponieważ ukazuje łaskawość Boga, która zwycięża wszystko, wypełniając ludzkość miłością i pocieszającym przebaczeniem (zob. MV 9)<sup>877</sup>. W przypowieściach poświęconych miłosierdziu Jezus ukazuje naturę Boga jako Ojca, który dąży, aby poprzez współczucie i miłosierdzie zwyciężyć grzech. W przypowieści o zaginionej owcy, zagubionej monecie i synu marnotrawnym (zob. Łk 15, 1- 32) Bóg jest przedstawiany jako pełen radości, przede wszystkim wtedy, gdy przebacza (por. MV 9)<sup>878</sup>. Papież naucza, że miłosierdzie jest spotkaniem dwóch serc: serca Boga, które wychodzi na spotkanie serca człowieka. Ludzkie serce „z kamienia” przekształca się w serce z ciała (por. Ez 36,26) i jest zdolne do miłości, pomimo grzechów. Miłosierdzie Boże odnawia i dokonuje odkupienia (zob. MeM 16). To dzięki niemu człowiek doświadcza, że jest „nowym stworzeniem” (por. Ga 6,15).

<sup>870</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa *Ku czemu jest skierowane serce kapłana?*, (Rzym, 3.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 34; por. C. Schönborn, *Miłosierdzie. Niemożliwe staje się możliwe*, s. 34.

<sup>871</sup> Tenże, Katecheza wygłoszona podczas audiencji jubileuszowej *Jezus żywym wyrazem miłosierdzia Ojca* (Rzym, 20.02.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 3-4, s. 40.

<sup>872</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa *Ku czemu jest skierowane serce kapłana?*, s. 34.

<sup>873</sup> Por. *Misjonarze miłosierdzia* List biskupów polskich do kapłanów na Wielki Czwartek 2016 r., „Formatio Permanens” (16) 2016, s. 9.

<sup>874</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Litość jest językiem Boga i aktem sprawiedliwości* (Rzym, 17.09.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 10, s. 39.

<sup>875</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Od łaski wstydu do radości przebaczenia* (Rzym, 8.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 10.

<sup>876</sup> Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 83

<sup>877</sup> Por. H. Ciereszko, *Miłosierdzie „największy przymiot Boga” w świetle encykliki o Bogu bogatym w miłosierdzie*, „Studia Teologiczne” 38(2020), s. 122.

<sup>878</sup> Zob. Franciszek, Homilia w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Boża radość rodzi się z przebaczenia* (Rzym, 24.04.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 26.



Miłosierdzie Boga ma aspekt kobiecy i męski. Z jednej strony jest opiekuńczą miłością matki, która wzrusza się w obliczu kruchości dopiero co narodzonego dziecka, obejmując je i zapewniając wszystko, czego mu potrzeba, aby mogło się rozwijać<sup>879</sup>. Z drugiej strony jest stabilną miłością ojca, który zawsze wspiera, przebacza i nieustannie dba o swoje dzieci<sup>880</sup>. Jezus objawia Boga, a Jego imieniem jest miłosierdzie<sup>881</sup>. Franciszek wskazuje, że nie jest ono abstrakcyjną ideą, ale konkretnym faktem, dzięki któremu Bóg ujawnia swoją ojcowską i matczyną miłość. Miłosierdzie wypływające z serca Syna Bożego jest głębokim uczuciem, aktem empatii i przebaczenia (por. MV 6).

Uzyskanie miłosierdzia jest wynikiem wolnej decyzji. Miłosierdzie jest zagadnieniem związanym z wolnością, ponieważ Bóg niczego nie narzuca<sup>882</sup>. Papież podkreśla, że „miłosierdzie przyjmuje się, kultywuje lub odrzuca w sposób wolny”<sup>883</sup>. Pozwala ono człowiekowi doświadczyć wolności, którą w darze otrzymał od Boga<sup>884</sup>. Doświadczenie miłosierdzia prowadzi do głębokiego wzruszenia, „które dotyka wnętrza, a jednak może wpływać również z wyraźnej percepcji intelektualnej”<sup>885</sup>. Cechą osób okazujących miłosierdzie jest bliskość, która otwiera na zmienną kondycję duchową osoby, która potrzebuje zmiłowania<sup>886</sup>. Wykracza ono poza sprawiedliwość, jednocześnie podkreślając godność każdej osoby, przez co obie osoby czyni równymi – obdarzającego miłosierdziem i otrzymującego.

Miłosierdzie objawione w Ewangeliach jest przez papieża nazwane „nadmiarem Boga”, czyli obfitością Jego łaski. Naucza on, że „miłosierdzie zawsze przesadza, jest nadmierne”<sup>887</sup>. Nie ma wyznaczonych granic, zaś kapłani przez swoją posługę są konkretnym znakiem bliskości wspólnoty Kościoła, która nie stwarza barier czy trudności, ograniczających możliwość przebaczenia otrzymanego od Boga<sup>888</sup>. Doświadczyły tego osoby, które Jezus

<sup>879</sup> Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2016 r. *Kościół misyjny świadkiem miłosierdzia* (Rzym, 15.05.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 4.

<sup>880</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Jezus jest miłosierny i niestrudzenie przebacza* (Rzym, 3.11.2013), OsRomPol 35 (2014) nr 1, s. 51.

<sup>881</sup> Por. Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»* (Rzym, 2.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 16.

<sup>882</sup> Por. R. Jaworski, *Spowiedź jako miejsce uzdrowienia*, „Życie Duchowe” 2010 nr 64, s. 57.

<sup>883</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»*, s. 19.

<sup>884</sup> Por. R. Jaworski, *Spowiedź jako miejsce uzdrowienia*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 563.

<sup>885</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»*, s. 19; por. Tenże, Spotkanie z kapłanami z diecezji rzymskiej *Żyjemy w epoce miłosierdzia*, s. 30.

<sup>886</sup> Por. Tenże, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze *Jesteście synami męczenników, i to jest wasza siła*, s. 27.

<sup>887</sup> Tamże.

<sup>888</sup> Franciszek, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Miłosierdzie rodzi nadzieję* (Rzym, 10.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 11; por. A. Tornielli, *Franciszek. Papież, który się uśmiecha*, s. 24.

spotykał na kartach Ewangelii<sup>889</sup>. Byli to grzesznicy obdarzeni miłosierdziem, którzy przeszli z wykluczenia do pełnego włączenia we wspólnotę osób wierzących<sup>890</sup>.

Bóg, który nie męczy się przebaczeniem ukazuje, że miłosierdzie jest większe niż konsekwencje grzechu<sup>891</sup>. Stwórca „używa nowych bukłaków dla nowego wina swojego miłosierdzia, aby nie było jak połatane ubranie albo stary bukłak”<sup>892</sup>. Tym naczyniem jest Jego miłosierdzie. Franciszek naucza, że osoba, która otrzymała miłosierdzie, nie posiada już serca połatane jak stary bukłak, ale otrzymuje serce stworzone na nowo. Jak mówił psalmista: „Stwórz, o Boże, we mnie serce czyste i odnow we mnie moc ducha” (Ps 50,12). Nowe, odrodzone serce jest naczyniem do przyjmowania Bożego przebaczenia. Obdarzony miłosierdziem jest świadomy, że został stworzony na nowo, dzięki przeniknięciu ludzkiej nędzy Bożym przebaczeniem. Człowiek doświadcza dobrodziejstw łaski pomimo swojego grzechu<sup>893</sup>. Osoba, otrzymując miłosierdzie, z tą samą łaską przebacza tym, którzy wobec niej zawinili.

W prywatnym wywiadzie papież wyznał, że miłosierdzie jest tematem, na którym szczególnie się skupia podczas swojego nauczania, ponieważ jest „prawdopodobnie najmocniejszym przesłaniem Pana”<sup>894</sup>. Jest on przekonany, że w działalności Kościoła miłosierdzie nie jest jedynie dygresją, ale stanowi jego centrum, „czyniąc widoczną i namacalną, głęboką prawdę Ewangelii” (MeM 1). Miłosierdzie objawia się w działalności Jezusa i wskazuje na miłość Ojca, którą wspólnota Kościoła ukazuje poprzez zbawczą posługę<sup>895</sup>.

Papież naucza, że cała działalność duszpasterska powinna być naznaczona „czułością, z jaką kieruje się do wiernych; nic też z jego głoszenia i z jego świadectwa ukazanego światu nie może być pozbawione miłosierdzia” (MV 10). Miłosierdzie nazywa on również architrawem, na którym opiera się życie wspólnoty ludzi wierzących. Podkreśla on, że wiarygodność Kościoła weryfikuje się poprzez posługę miłości miłosiernej

---

<sup>889</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. z nowymi kardynałami *Drogą Kościoła jest miłosierdzie i integracja* (Rzym, 15.02.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 35.

<sup>890</sup> Tenże, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Miłosierdzie rodzi nadzieję*, s. 11. Papież podaje przykład, że „syn marnotrawny nie musiał przechodzić przez urząd celny – ojciec przyjął go bez przeszkód”.

<sup>891</sup> Por. J. Szcześniak, *Stały spowiednik*, „Pastores” 2009 nr 3, s. 59.

<sup>892</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice Matki Boskiej Większej *Rezerwuar miłosierdzia*, s. 22.

<sup>893</sup> Por. Tamże.

<sup>894</sup> Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, s. 129.

<sup>895</sup> Tenże, Modlitwa Maryjna *Bóg objawia się przez miłosierdzie* (Rzym, 19.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 2, s. 30.

i współczującej<sup>896</sup>. Kościół został powołany przez Chrystusa, aby nieustannie obdarzać ludzkość miłością (por. EG 24)<sup>897</sup>.

Istnieje zagrożenie w działalności duszpasterskiej prowadzonej przez duchownych, aby bardziej skupiać się na sprawiedliwości zamiast miłości Boga. Papież zaznacza, że bez posługi miłości pozostaje jedynie „droga bezpłodna i sterylna”, i porównuje ją do „miejsca pustynnego i odosobnionego” (MV 10). Naucza on, że ponownie nadszedł czas dla ludzi wierzących, aby przyjąć na siebie radosne głoszenie przebaczenia od Boga<sup>898</sup>. Prowadzi to do postawy akceptacji, która przejawia się w przyjęciu słabości i trudności bliźnich, bowiem przebaczenie posiada zdolność odkrywania nowych rozwiązań i dodaje odwagi, aby z nadzieją spoglądać w przyszłość (por. MV 10)<sup>899</sup>.

Na podstawie przypowieści Jezusa o nielitościwym dłużniku (Mt 18,23-35) papież naucza o stylu chrześcijańskiego życia charakteryzującego się przebaczeniem. W powyższej perykopie biblijnej postawa miłości nie jest jedynie działaniem Ojca, lecz staje się również kryterium potrzebnym do zrozumienia, kim są Jego prawdziwi synowie. Przebaczenie krzywd jest ewidentnym wyrazem miłości miłosiernej, a dla chrześcijan jest nakazem, którego nie należy pomijać (zob. MV 9)<sup>900</sup>. Postawa miłosierna prowadzi do osiągnięcia wewnętrznego pokoju i unikania agresji czy zemsty<sup>901</sup>. Stosując się do zachęty Apostoła: „niech słońce nie zachodzi nad waszym gniewem” (Ef 4,26), chrześcijanie przyjmują słowa Chrystusa o miłości, które Zbawiciel przedstawił „jako ideał życia i jako kryterium wiarygodności wiary” (MV 9).

Warunkiem doświadczenia Bożego miłosierdzia jest przyjęcie otwartej postawy na doświadczenie tej łaski. Istnieją przeszkody, które uniemożliwiają otrzymanie wybaczenia<sup>902</sup>. Jedną z nich jest „pogodzenie się”, które papież nazywa niemożnością przyjęcia przebaczenia. Nawiązuje on do historii o uczniach z Emaus (zob. Łk 24,13-35), którzy z goryczą stwierdzają, że wszystko wróciło do poprzedniego stanu. Pogodzili się, że misja

<sup>896</sup> Por. R. Skrzypczak, *Dobry pasterz czy wyszkolony lider?*, „Pastores” 2018 nr 1, s. 76.

<sup>897</sup> Por. Franciszek, Audienca generalna *Odpowiedzią chrześcijan jest miłosierdzie* (Rzym, 19.04.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 17.

<sup>898</sup> Por. Tenże, Audienca generalna *Dwa filary: przebaczenie i dawanie* (Rzym, 21.09.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 10, s. 58.

<sup>899</sup> Por. C. Schönborn, *Radość kapłaństwa. Śladami Proboszcza z Ars*, Warszawa 2009, s. 48.

<sup>900</sup> Por. R. Moloney, *Rozważania o sakramencie pojednania*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 33.

<sup>901</sup> *Misjonarze miłosierdzia* List biskupów polskich do kapłanów na Wieli Czwartek 2016 r., s. 10.

<sup>902</sup> Por. Franciszek, *Modlitwa maryjna Miłosierdzie bez granic* (Rzym, 17.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 52.

Jezusa została zakończona poprzez Jego śmierć. Podobna postawa rezygnacji spowodowanej czynnikami zewnętrznymi oraz zniechęcenia wywołanego własną grzesznością, prowadzi do odrzucenia miłosierdzia Bożego<sup>903</sup>. Jednak zmiłowanie Boga jest większe od ludzkich słabości, stąd, jeżeli ponownie pojawi się grzech, osoba wierząca powinna prosić o przebaczenie<sup>904</sup>. Po otrzymaniu sakramentalnego odpuszczenia grzechów łaska Boga działa w sposób pokrzepiający, dodając otuchy i prowadzi do doświadczenia bycia bardziej miłowanym przez Stwórcę. Jednak doświadczenie umiłowania nie chroni przed pokusami i ponownym upadkiem. Doświadczenie własnych słabości skłania do głębszego zaufania miłosierdziu Bożemu. Papież naucza, że w tej postawie ujawnia się chrześcijańskie nastawienie, które bazuje na łasce Boga. Owa sinusoida prowadzi „od poczucia wstydu do poczucia wstydu, od przebaczenia do przebaczenia”<sup>905</sup>. Franciszek podkreśla również, że Boże „miłosierdzie jest zasadniczo pełne nadziei. Jest matką nadziei”<sup>906</sup>. Dzięki niemu grzesznik wciąż na nowo zмага się ze swoim grzechem i nie poddaje się zwątpieniu<sup>907</sup>.

Papież naucza, że nie ma stronicy Ewangelii, która byłaby pozbawiona nakazu miłości Boga prowadzącego do przebaczenia. Jest ono najbardziej widocznym znakiem miłości Ojca, którą Jezus objawił swoim życiem (zob. MeM 2). Dał jego wzór nawet w ostatnich momentach ziemskiej egzystencji, gdy przybity do krzyża wypowiedział słowa przebaczenia: „Ojczy, przebac im, bo nie wiedzą, co czynią” (Łk 23,34).

W sakramencie spowiedzi wyznane grzechy, które skruszony człowiek przedstawia Bogu, zostają usunięte mocą Jego przebaczenia. Papież wskazuje, że nikt nie powinien obwarowywać miłosierdzia nierealnymi warunkami, ponieważ jest ono darem Boga, aktem Jego bezinteresowności – miłości bezwarunkowej w niczym nie zasłużonej<sup>908</sup>. Bóg wkracza w życie człowieka przez pełną wolności miłość, przejawiającą się przebaczeniem. Miłosierdzie

<sup>903</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Od łaski wstydu do radości przebaczenia*, s. 10. Franciszek stwierdza, że „także i my możemy pomyśleć: «Od tak dawna jestem chrześcijaninem, ale nic się we mnie nie zmienia, zawsze popełniam te same grzechy»”.

<sup>904</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Istota jest relacja z Bogiem* (Rzym, 17.01.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 2-3, s. 39; por. H. Ciereszko, *Miłosierdzie „największy przymiot Boga” w świetle encykliki o Bogu bogatym w miłosierdzie*, s. 122.

<sup>905</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Od łaski wstydu do radości przebaczenia*, s. 10.

<sup>906</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»*, s. 19.

<sup>907</sup> Por. Tenże, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, s. 144.

<sup>908</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy św. przed bazyliką Matki Bożej w Collemaggio *Piękno miłosierdzia* (L’Aquila, 28.08.2021), OsRomPol 41(2021) nr 9, s. 28.

jest konkretnym działaniem miłości Boga, która przebacząc, przekształca i zmienia życie (por. MeM 2).

Franciszek zaznacza, że „Bóg nigdy nie męczy się przebaczeniem” (EG 3). Osoby, pragnące otrzymać miłosierdzie, doświadczają zniechęcenia w proszeniu Go o zmiłowanie (por. EG 3). Jezus zachęca do wytrwałości w proszeniu i udzielaniu łaski przebaczenia. Naucza on, żeby dokonywać tego „siedemdziesiąt siedem razy” (Mt 18,12) i swoim przykładem ukazuje postawę cierpliwości wobec upadających w grzech<sup>909</sup>. Dzięki temu proszący o zmiłowanie doświadczają nadziei, która odbudowuje relację z Bogiem poprzez przebaczenie. Papież podkreśla, że Chrystus obdarowuje miłosierdziem z czułością nie okazując zniecierpliwienia<sup>910</sup>.

Otrzymanie przebaczenia prowadzi do doświadczenia radości<sup>911</sup>. Sprawia ono, że grzesznicy czują się wolni i szczęśliwi. Radość z odpuszczenia grzechów papież określa jako niewypowiedzianą, lecz ujawniającą się w osobie, która jej doświadcza. „U jej początków jest miłość, z którą Bóg wychodzi na spotkanie, przerywając otaczający krąg egoizmu”, aby każdy obdarowany miłosierdziem sam stał się narzędziem jego proklamowania (MeM 3). Radość umożliwia przeżywanie codzienności w spokoju i z nadzieją<sup>912</sup>. Franciszek podkreśla, że we wspólnocie Kościoła potrzebni są świadkowie nadziei i autentycznej radości, „aby odpędzić iluzje, które obiecują łatwe szczęście” bez konieczności pracy nad sobą (MeM 3). Radość jest charakterystyczną cechą osoby, która doświadczyła miłosierdzia.

Miłosierdzie posiada również aspekt pocieszenia. Dar ten pochodzi z pewności, że pomimo różnych prób, na które wierzący są wystawiani, Bóg wspiera każdego. Franciszek naucza, że wierzący jest odpowiedzialny za kształtowanie postawy ufności płynącej z wiary w zmartwychwstałego Pana. Jego miłosierdzie wyraża się także „w bliskości, czułości i wsparciu”, kiedy przychodzą chwile smutku i nieszczęścia (MeM 13). Pocieszenie, które przejawia się w obecności wobec bliźnich, jest konkretnym działaniem, przełamującym krąg samotności. Wierzący potrzebuje daru pocieszenia, ponieważ na różnych płaszczyznach egzystencji doświadczają cierpienia, bólu i niezrozumienia. „Słowo dodające otuchy, uścisk

<sup>909</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Pojednanie i przebaczenie* (Rzym, 31.05.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 6, s. 19.

<sup>910</sup> Por. Tenże, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» na placu św. Piotra *Bóg nigdy nie przestaje nam przebaczać* (Rzym, 17.03.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 16.

<sup>911</sup> Tenże, Modlitwa maryjna *Oby Bóg dał nam wszystkim miłosierne serce* (Rzym, 7.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 60.

<sup>912</sup> Por. Tenże, Nabożeństwo pokutne w Bazylice św. Piotra *Któż z nas nie jest grzesznikiem?* (Rzym, 28.03.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 40.

sprawiający” poczucie zrozumienia, „czułość pozwalająca dostrzec miłość, modlitwa, pozwalająca być silniejszym” są wyrazami bliskości Boga (MeM 13). Bóg pociesza wiernych poprzez posługę kapłanów i okazujących wsparcie bliźnich<sup>913</sup>. Franciszek wskazuje, że niekiedy konieczne jest również zachowanie milczenia, kiedy brakuje słów, aby udzielić odpowiedzi na pytania osób cierpiących. Obecność bliźniego, który ze współczuciem i bliskością towarzyszy drugiemu, pomimo milczenia, nie jest aktem dezercji. Wręcz przeciwnie, „jest to chwila siły i miłości”, skutkująca ukojeniem w najtrudniejszych momentach (MeM 13). Pocieszenie, przejawiające się obecnością pozbawioną zbędnych słów, jest wyrazem współodczuwania i współuczestnictwa w cierpieniu drugiego człowieka.

Franciszek wyznał, że często zastanawia się, w jaki sposób Kościół może lepiej ukazać swoją misję bycia świadkiem miłosierdzia. W bulli *Misericordiae vultus* postanowił ogłosić Nadzwyczajny Jubileusz, zwany również Rokiem Miłosierdzia, którego centrum stanowi zagadnienie miłosierdzia Boga<sup>914</sup>. Ten Rok Święty z woli papieża był nowym etapem drogi Kościoła w jego misji proklamacji każdej osobie Ewangelii miłosierdzia<sup>915</sup>. To czas, w którym wierni zostali wezwani, aby intensywniej skupić się na miłosierdziu Pana i przez to stać się bardziej skutecznym znakiem działania Ojca (por. MV 3)<sup>916</sup>. Kościół złożony z grzeszników potrzebuje nieustannie otrzymywać przebaczenie, dlatego jubileusz miał na celu doświadczenie radości z daru miłosierdzia Bożego<sup>917</sup>. Franciszek zachęcał, aby pamiętać, że Bóg wszystko i zawsze przebacza, kiedy wierzący prosi o odpuszczenie grzechów<sup>918</sup>. Miłosierdzie Boga jest większe od ludzkich słabości i nie należy ograniczać miłości Boga, który okazuje swoją dobroć. Jubileusz był realnym doświadczeniem bliskości Boga, „niejako dotknięciem ręką Jego

<sup>913</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Nasz Bóg jest bliski i nas prosi, abyśmy byli bliscy jedni dla drugich* (Rzym, 18.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 22.

<sup>914</sup> W bulli *Misericordiae vultus* papież ogłosił: „Rok Święty zostanie rozpoczęty 8 grudnia, w Uroczystość Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny. Ta uroczystość liturgiczna wskazuje sposób, w jaki Bóg działa już od początków naszej historii. Po grzechu Adama i Ewy Bóg nie chciał zostawić ludzkości samej, wystawionej na działanie zła. Stąd też w swoim zamyśle zechciał On, aby Maryja, święta i niepokalana w miłości (por. *Ef* 1, 4), stała się Matką Odkupiciela człowieka. Na ogrom grzechu Bóg odpowiada pełnią przebaczenia.” Por. Franciszek, Podczas nabożeństwa pokutnego 13 marca w Bazylice Watykańskiej Franciszek zapowiada Nadzwyczajny Jubileusz – Rok Święty Miłosierdzia *«Bądźcie miłosierni jak Ojciec»* (Rzym, 13.03.2015), OsRomPol 37 (2015) nr 3-4, s. 5; por. W. Przygoda, *Miłosierdzie Boże szansą ożywienia posługi charytatywnej Kościoła w Polsce*, „Polonia Sacra” 24(2020) nr 1(59), s. 89.

<sup>915</sup> Franciszek, Podczas nabożeństwa pokutnego 13 marca w Bazylice Watykańskiej Franciszek zapowiada Nadzwyczajny Jubileusz – Rok Święty Miłosierdzia *«Bądźcie miłosierni jak Ojciec»*, s. 5.

<sup>916</sup> Por. J. Zabielski, *Kult Bożego miłosierdzia jako wyzwanie współczesności*, „Studia Teologiczne” 33(2015), s. 195.

<sup>917</sup> Por. R. Cantalamessa, *Oblicza miłosierdzia Boga i człowieka. Krótkie medytacje dla niecierpliwych*, s. 6.

<sup>918</sup> Zob. Franciszek, Homilia na placu Spichlerzy we Florianie *Nigdy nie zapominajmy o miłosierdziu* (Malta, 3.04.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 15.

czułości”<sup>919</sup> oraz umocnieniem wiary, przez co świadectwo chrześcijan było bardziej skuteczne.

Hasłem wiodącym w Roku Jubileuszowym było nauczanie Jezusa: „Bądźcie miłosierni, jak Ojciec wasz jest miłosierny” (Łk 6,36). Nakaz Jezusa jest zwrócony do wszystkich Jego uczniów, aby rozwijali postawę miłosierdzia (por. NMI 37)<sup>920</sup>. Franciszek wskazywał, że należało najpierw nastawić się na słuchanie słowa Bożego oraz docenić wartości ciszy. Dało to możliwość kontemplacji tajemnicy miłosierdzia, które jest stylem życia naśladowców Chrystusa (zob. MV 13).

Rok Miłosierdzia był zawierzeniem „Kościoła, całej ludzkości i ogromnego kosmosu” Chrystusowi oraz prośbą o ponowne doświadczenie zmiłowania Boga (MV 5). Pragnieniem Franciszka było, aby następne lata były naznaczone miłosierdziem, które przejawia się w postawie wierzących, z inicjatywą wychodzących na spotkanie każdej osoby, niosąc dobroć i czułość Boga<sup>921</sup>. Przesłanie to zostało skierowane do wszystkich, „tak wierzących jak i tych, którzy są daleko”, aby przebaczenie dotarło jako znak Królestwa Niebieskiego, obecnego pośród ludu Bożego<sup>922</sup> (MV 5).

Celem Roku Miłosierdzia było głębsze doświadczenie miłosierdzia przez duchownych i świeckich. Papież pragnął, aby lud wierny przyjął przebaczenie Boga, który nigdy nie przestaje obdarzać łaskami i wciąż na nowo powtarza, że kocha wszystkich i z każdym chce się dzielić miłością. Wpływa to na wspólnotę Kościoła, która odczuwa potrzebę głoszenia miłosierdzia Bożego, przez co staje się bardziej żywotna i wiarygodna<sup>923</sup>. Zadaniem laikatu i duchowieństwa, „przede wszystkim w takim momencie, jak obecnie, pełnym wielkich nadziei i silnych przeciwieństw, jest wprowadzenie wszystkich w wielką tajemnicę miłosierdzia Boga” (MV 25), które prowadzi do Jego kontemplacji. Miłosierdzie nieprzerwanie ma swoje źródło w relacji Osób Trójcy Świętej. Jest ono niewyczerpalne, bez względu na to, kto z niego korzysta. Jest dostępne dla wszystkich, ponieważ miłosierdzie Boga nie ma końca. Jak

<sup>919</sup> Tenże, List dotyczący odpustu z okazji Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia *Spotkanie z Miłosiernym* (Rzym, 1.09.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 9, s. 4.

<sup>920</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *W szkole miłosierdzia* (Rzym, 10.09.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 10, s. 47.

<sup>921</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w bazylice św. Jana na Lateranie *Czas wielkiego przebaczenia* (Rzym, 13.12.2015), OsRomPol 37 (2016) nr 1, s. 23; por. M. White, T. Corcoran, *Narzędzia do odbudowy czyli 75 praktycznych sposobów na lepszą parafię*, Gubin 2015, s. 120.

<sup>922</sup> Por. A. J. Sobczyk, *Duchowość nowej ewangelizacji w świetle nauczania papieża Franciszka*, „Teologia i Moralność” 11(2016) nr 2(20), s. 87.

<sup>923</sup> Por. Franciszek, Katecheza wygłoszona podczas siódmej audiencji jubileuszowej Roku Świętego Miłosierdzia *Niezbędna jest fantazja miłosierdzia* (Rzym, 30.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 53.

są nieodgadnione głębokości tajemnicy Boga, tak też jest niezmierzone bogactwo miłosierdzia, które od Niego pochodzi (por. MeM 25).

Kościół, realizując misję głoszenia miłosierdzia Bożego, które jest centrum Ewangelii, stara się dotrzeć do całej ludzkości<sup>924</sup>. Syn Boży, który wszystkim wychodzi naprzeciw, nie pomijając nikogo, inspiruje swoją postawą wspólnotę wierzących, Oblubienicę Chrystusa. Należy, aby Kościół, prowadząc ewangelizację, przedstawiał temat miłosierdzia z większym entuzjazmem i odnowioną działalnością duszpasterską<sup>925</sup>. Wtedy głoszenie miłosierdzia staje się bardziej widoczne w stylu życia wierzących<sup>926</sup>. Papież uważa głoszenie Ewangelii przez lud Boży za kluczowe, ponieważ przyczynia się to do rozwoju wspólnoty oraz odbudowuje nadszarpniętą przez skandale wiarygodność Kościoła. Obowiązkiem ludu Bożego jest dawanie świadectwa, stawiające w centrum miłosierdzie Boga<sup>927</sup>. Język oraz gesty, którymi wspólnota Kościoła posługuje się, powinny ukazywać miłosierdzie, aby były zrozumiane przez współczesnego człowieka i mobilizowały do odnalezienia drogi powrotu do Boga Ojca (zob. MV 12).

W głoszeniu miłosierdzia konieczne jest zachowanie właściwych proporcji<sup>928</sup>. Są one rozpoznawalne w częstotliwości, z jaką są poruszane tematy, oraz w akcentach, jakie kładzie się w głoszeniu słowa Bożego przez duchownych. „Na przykład, jeśli jakiś proboszcz podczas roku liturgicznego mówi dziesięć razy o wstrzeźliwości, a tylko dwa lub trzy razy o miłosierdziu czy sprawiedliwości, dochodzi do dysproporcji” (EG 383). Powoduje ona ignorowanie orędzia Ewangelii o zbawieniu w Jezusie Chrystusie. Należy dokonać większych starań, aby przepowiadanie proboszczów nie zaniedbywało tematów związanych z zagadnieniem miłosierdzia Bożego.

W celu skuteczniejszego głoszenia dobroci Boga kapłani zostali wezwani do otwarcia Bram Miłosierdzia, aby wchodzący doświadczyli miłości Stwórcy, który pociesza, przebacza

<sup>924</sup> Por. Tenże, *Modlitwa niedzielna Przystępując do spowiedzi, przyjmujemy miłość Boga, która wymazuje grzech* (Rzym, 15.09.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 10, s. 35.

<sup>925</sup> Por. M. Polak, *Duszpasterstwo miłosierdzia. Miłosierdzie jako paradygmat pastoralnej misji Kościoła*, „Teologia Praktyczna” 15(2014), s. 10.

<sup>926</sup> Franciszek, *Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Rady ds. Krzywienia Nowej Ewangelizacji Kościół jest narzędziem miłosierdzia* (Rzym, 29.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 46; por. Tenże, *Audiencja generalna Chrześcijanin modli się również uczynkami* (Rzym, 20.11.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 12, s. 49.

<sup>927</sup> Por. W. Przygoda, *Miłosierdzie Boże szansą ożywienia posługi charytatywnej Kościoła w Polsce*, s. 90.

<sup>928</sup> Por. A. J. Sobczyk, *Miłosierdzie w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Wrocławskie” 18(2016), s. 47.



i obdarza nadzieją<sup>929</sup>. Papież sam dał przykład, otwierając drzwi święte w katedrze Rzymu, w bazylice św. Jana na Lateranie<sup>930</sup>. Postanowił również, aby dokonano otwarcia bram miłosierdzia w każdym Kościele lokalnym, w katedrze, która jest Kościołem-matką dla wszystkich wiernych, bądź w konkatedrach lub też w innych kościołach o szczególnym znaczeniu. Według decyzji ordynariusza, owa brama mogła być otworzona także w sanktuariach nawiedzanych przez wielu pielgrzymów, którzy w uświęconych miejscach doświadczają szczególnych łask i znajdują drogę do nawrócenia. Kościoły lokalne zostały bezpośrednio zaangażowane w celebrowanie Roku Świętego, który był szczególnym czasem łaski i odnowy duchowej (zob. MV 3). Drzwi święte, które wierni mogli przejść, wprowadziły ich na „drogę miłości”, do której są wezwani poprzez naśladowanie Chrystusa<sup>931</sup>. Jest to droga miłosierdzia, która buduje wspólnotę ludu Bożego (zob. MeM 16).

Kapłani są szczególnymi szafarzami miłosierdzia Bożego. W Jubileuszowym Roku papież ustanowił misjonarzy miłosierdzia, którzy stali się znakiem matczynej troski Kościoła o lud Boży, pragnący otrzymać odpuszczenie win<sup>932</sup>. Misjonarzom miłosierdzia została udzielona władza przebaczenia grzechów zarezerwowanych dla Stolicy Apostolskiej, aby podkreślić wielkość ich posłania<sup>933</sup>. Ich zadaniem było odnajdywanie tych, którzy szukali Bożego przebaczenia oraz budowanie bliskich relacji z osobami doświadczającymi ludzkich tragedii i własnej niemocy. Ich misja wzorowała się na słowach Apostoła: „Bóg poddał wszystkich nieposłuszeństwu, aby wszystkim okazać swe miłosierdzie” (Rdz 11,32). „Wszyscy bowiem, nie wyłączając nikogo, wezwani są do przyjęcia tego apelu miłosierdzia” (MV 18). Misjonarze mieli za zadanie naśladować Jezusa, który jest miłosiernym i wiernym arcykapłanem (por. Hbr 2,17).

Papież zobowiązał biskupów do zaproszenia i przyjęcia w swoich diecezjach misjonarzy w celu skuteczniejszego głoszenia orędzia miłosierdzia. W ramach zorganizowanych misji ludowych stali się oni zwiastunami radości i przebaczenia. Ich posługa polegała również na sprawowaniu sakramentu pojednania dla ludu, aby czas łaski ofiarowany w Roku Jubileuszowym był przyczyną powrotu do Kościoła jako ojcowskiego domu, tych,

<sup>929</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na rozpoczęcie Jubileuszu *Jak Miłosierny Samarytanin* (Rzym, 23.09.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 12, s. 5.

<sup>930</sup> Zob. MV 3. Papież ogłosił, że w III Niedzielę Adwentu, otworzone zostaną Drzwi Święte w Katedrze Rzymu, w Bazylice św. Jana na Lateranie, a następnie w Bazylikach Papieskich.

<sup>931</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Przed bramą miłosierdzia* (Rzym, 18.11.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 12, s. 45.

<sup>932</sup> Por. H. Wejman, *Oblicza postawy miłosierdzia ludzkiego w świetle bulli papieża Franciszka „Misericordiae vultus”*, „Colloquia Theologica Ottoniana” 1(2018), s. 241.

<sup>933</sup> Por. Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 86.

którzy odeszli przez grzech. Zadaniem duchownych było troskliwe zachęcanie wiernych do powrotu „do tronu łaski”, aby otrzymali miłosierdzie i odnaleźli łaski od Pana (Hbr 4,16; zob. MV 18).

Posługa misjonarzy miłosierdzia miała na celu ukazanie, że Bóg nie stawia żadnej granicy poszukującym Go ze skruszonym sercem, ponieważ wychodzi na spotkanie wszystkim jako dobry Ojciec<sup>934</sup>. „Pojednajcie się z Bogiem” (2Kor 5,20) to zachęta, którą wspólnota Kościoła kieruje do wszystkich wierzących przez posługę misjonarzy miłosierdzia, aby mogli odkryć potęgę miłości, która czyni „nowym stworzeniem” (2Kor 5,17; zob. MeM 9).

Posługa misjonarzy miłosierdzia wzoruje się na doświadczeniu apostoła Pawła, którego Bóg wybrał i powołał pomimo jego grzeszności<sup>935</sup>. Ich również Stwórca przeznaczył do współpracy, aby czynić konkretnym i namacalnym swoje miłosierdzie. Misjonarze są powołani do bycia wyrazicielami i świadkami doświadczenia włączającego poprzez przebaczenie we wspólnotę Kościoła, która przyjmuje wszystkich, wspierając każdego, kto jest w potrzebie i przeżywa trudności<sup>936</sup>. Misjonarz miłosierdzia poprzez osobiste nawrócenie staje się świadkiem przebaczenia dla braci i siostr w wierze<sup>937</sup>.

Na zakończenie Jubileuszowego Roku papież wyraził wdzięczność każdemu misjonarzowi miłosierdzia za ich ceną posługę w celu skutecznego łaski przebaczenia. Misja ta nie zakończyła się wraz z zamknięciem Drzwi Świętych, bowiem pragnieniem Franciszka było, aby trwała aż do odwołania<sup>938</sup>, „jako konkretny znak, że łaska Jubileuszu nadal w różnych częściach świata jest żywa i skuteczna” (MeM 9). Dalsza opieka i formacja nad misjonarzami miłosierdzia została przekazana Papieskiej Radzie do spraw Krzewienia Nowej Ewangelizacji jako wyraz troski oraz znalezienie najbardziej odpowiednich form wypełniania tej cennej posługi.

Jubileusz Miłosierdzia nawiązywał do odpustu, który zyskał szczególne znaczenie. Przebaczenie Boga dla ludzkich upadków nie ma granic, ponieważ w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa, Bóg czyni widoczną swoją miłość, która prowadzi

<sup>934</sup> Zob. Tenże, Homilia w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Boża radość rodzi się z przebaczenia*, s. 27.

<sup>935</sup> Por. Tenże, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Miłosierdzie rodzi nadzieję*, s. 13. Papież zachęcał szafarzy miłosierdzia, aby pamiętali o swoim powołaniu na wzór Apostoła Narodów: „Bóg mnie wybrał; Bóg mi ufa; Bóg pokłada swoją ufność we mnie, powołując mnie, pomimo mojej grzeszności”.

<sup>936</sup> Tamże, s. 16.

<sup>937</sup> *Misjonarze miłosierdzia* List biskupów polskich do kapłanów na Wieli Czwartek 2016 r., s. 11.

<sup>938</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Miłosierdzie rodzi nadzieję*, s. 11.

do unicestwienia grzechu człowieka<sup>939</sup>. Dzięki posłudze sakramentalnej kapłanów możliwe jest pojednanie z Bogiem. Jednak pomimo otrzymanego przebaczenia osoba nadal doświadcza sprzeczności, które są konsekwencją grzechów. W sakramencie pojednania Bóg przebacza grzechy, które zostają zgładzone, lecz pozostaje po nich negatywny ślad, ujawniający się w ludzkim postępowaniu i myśleniu<sup>940</sup>. Miłosierdzie Boże jest jednak silniejsze niż ów skutek i „staje się ono odpustem Ojca, który poprzez Kościół – Oblubienicę Chrystusa – osiąga grzesznika” (MV 22). Otrzymany odpust uwalnia od pozostałości skutków grzechu, umożliwiając człowiekowi działanie ze wzmożoną miłością oraz wzrastanie w niej, dając możliwość uniknięcia ponownych upadków.

Pragnieniem papieża było, aby odpust jubileuszowy był dla każdego wierzącego autentycznym doświadczeniem miłosierdzia Bożego, które wychodzi naprzeciw z wizerunkiem przebaczonego Ojca, całkowicie zapominającego o popełnionym grzechu<sup>941</sup>. Warunkiem uzyskania odpustu było odbycie pielgrzymki do drzwi świętych, otwartych w każdej katedrze i w kościołach wyznaczonych przez biskupa diecezjalnego, a także w czterech bazylikach papieskich w Rzymie, na znak głębokiego pragnienia nawrócenia. Rozporządzeniem papieża było, aby w sanktuariach, gdzie zostały otwarte drzwi miłosierdzia, i w kościołach, które tradycyjnie zostały uznane za jubileuszowe, była możliwość uzyskania odpustu. Istotne było, aby ten moment był połączony z kapłańską posługą w sakramencie pokuty i pojednania, uczestnictwem w Eucharystii oraz refleksją nad tajemnicą miłosierdzia. Pielgrzymi zostali zobowiązani, aby przy tych celebracjach towarzyszyło im wyznanie wiary i modlitwa za papieża oraz w intencjach, które nosi on w sercu dla dobra Kościoła i całego świata<sup>942</sup>.

Poprzez Rok Miłosierdzia papież skłonił do refleksji nad istotnym zagrożeniem czasów współczesnych. Jest nim relatywny stosunek do ludzkiego życia, szczególnie do problemu aborcji, którą nazwał mordowaniem niewinnych<sup>943</sup>. Zauważył on, że wielu ludzi utraciło należyłą wrażliwość indywidualną i społeczną na kwestię przejmowania daru nowego życia. Dramat aborcji bywa przeżywany z powierzchowną świadomością, jak wielkim złem jest ten akt<sup>944</sup>. Jest również grono osób, które traktują ten moment jako porażkę, uważając,

<sup>939</sup> Por. Tenże, List dotyczący odpustu z okazji Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia *Spotkanie z miłosierdziem* (Rzym, 1.09.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 9, s. 4.

<sup>940</sup> Por. J. S. Płatek, *Sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania*, Częstochowa 2001, s. 158.

<sup>941</sup> Por. Franciszek, Homilia wygłoszona podczas Mszy Św. na zakończenie Roku Świętego Miłosierdzia *Drzwi pozostają otwarte* (Rzym, 20.11.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 12, s. 26.

<sup>942</sup> Tenże, List dotyczący odpustu z okazji Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia *Spotkanie z Miłosiernym*, s. 4.

<sup>943</sup> Por. Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 86.

<sup>944</sup> Por. M. Dziewiecki, *Kompetencje spowiednika w rozumieniu penitenta*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 304.

że nie było możliwości wyboru innego rozwiązania. W Roku Miłosierdzia papież skierował słowo do wszystkich kobiet, które przeżyły dramat egzystencjalny i moralny, poddając się aborcji. Wiele z nich doświadczyło cierpienia z powodu tej decyzji. To, co się wydarzyło, „jest głęboko niesłuszne”<sup>945</sup>, jednak uznanie prawdy o grzechu daje możliwość odzyskania nadziei. Miłosierdzia Bożego nie można odmówić nikomu, kto żałuje i pragnie się nawrócić, zwłaszcza, jeśli ze szczerą postawą przystępuje do konfesjonału, aby pojednać się z Panem. Papież podjął decyzję, mimo wszelkich poprzednich rozporządzeń, o upoważnieniu „wszystkich kapłanów w Roku Jubileuszowym do rozgrzeszania z grzechu aborcji osób, które jej dokonały, żałują tego z całego serca i proszą o przebaczenie”<sup>946</sup>. Zalecił prezbiterom przygotowanie się do tego zadania, by właściwie wyrazili nauczanie Kościoła, które pomoże zrozumieć ciężar popełnionego grzechu oraz ukierunkuje do autentycznego nawrócenia<sup>947</sup>. Zadaniem kapłanów jest pomóc w przyjęciu wielkodusznego przebaczenia Boga, który wszystko odnawia swoją łaską, pomimo popełnionych zbrodni.

Żadna przeszkoda nie powinna stać pomiędzy osobą proszącą o pojednanie a Bożym przebaczeniem, dlatego papież na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia przyznał wszystkim kapłanom, na mocy ich posługi, władzę rozgrzeszania osób, które popełniły grzech aborcji (zob. MeM 12). To, czego udzielił w sposób ograniczony na okres jubileuszu, zostało przedłużone w czasie, niezależnie od jakichkolwiek przeciwnych rozporządzeń. Jednocześnie Franciszek podkreślił „z całą mocą, że aborcja jest grzechem ciężkim, ponieważ kładzie kres niewinnemu życiu” (MeM 12). Jednakże jednoznacznie stwierdził, że nie ma żadnego grzechu, którego Bóg nie mógłby przebaczyć, kiedy skruszona osoba przychodzi prosić o pojednanie ze Stwórcą. Szczególne zadanie dotyczy kapłanów, aby poprzez swoją wrażliwość byli wsparciem i pociechą, towarzysząc spowiadającym się na tej drodze specjalnego pojednania.

Kapłani wypełniają posługę miłosierdzia poprzez coroczną inicjatywę „24 godziny dla Pana”<sup>948</sup>, którą papież zalecił rozpowszechnić w diecezjach w Roku Jubileuszowym. W centrum tego wydarzenia znajduje się sakrament pokuty i pojednania, który pozwala

---

<sup>945</sup> Franciszek, List dotyczący odpustu z okazji Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia *Spotkanie z Miłosiernym*, s. 5.

<sup>946</sup> Tamże.

<sup>947</sup> Por. J. Dohnalik, *Czas odpuszczenia grzechów i kar*, „Pastores” 2016 nr 3, s. 131; por. J. S. Płatek, *Sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania*, s. 497.

<sup>948</sup> Zob. MV 17. Papież ogłosił, że w Kościele będzie przeżywany ten dzień w piątek oraz sobotę przed IV Niedzielą Wielkiego Postu.

doświadczyć wielkości miłosierdzia Bożego (zob. MeM 11)<sup>949</sup>. Wierni przez dobę mają okazję skorzystać z posługi sakramentalnej kapłanów i modlitwy przed Najświętszym Sakramentem. Osoby korzystające z sakramentu pojednania, wśród nich wielu młodych ludzi, „odnajdują często drogę powrotu do Pana, aby żyć chwilą intensywnej modlitwy oraz nadać sens własnemu życiu” (MV 17). Przy tej okazji papież naucza: „nie zmęczy mnie nigdy powtarzanie, żeby spowiednicy stali się prawdziwym znakiem miłosierdzia Ojca” (MV 17). Podkreśla on, że posługa spowiednika to nie improwizacja, ponieważ kapłan doskonali się w tej sztuce, gdy wpierv sam jako penitent otrzymuje przebaczenie<sup>950</sup>. Bycie spowiednikiem to udział w misji Jezusa, dlatego duchowni są konkretnym znakiem ciągłości Boskiej miłości, która przebacza i zbawia. Wraz z sakramentem święceń kapłani otrzymali dar Ducha Świętego dla przebaczenia grzechów, za który są odpowiedzialni<sup>951</sup>. Franciszek przypomina, że żaden z prezbiterów „nie jest panem sakramentu, ale wiernym sługą przebaczenia” (MV 17), dlatego należy przyjmować penitentów na wzór ojca z przypowieści o marnotrawnym synu. Spowiednicy są wezwani, aby przyjmując ze współczuciem skruszonego syna, który powraca do domu i okazać radość z tego, że się odnalazł<sup>952</sup>. Należy tak kształtować formację duchownych, aby pełniąc posługę w konfesjonale nie przejawiali postawy zniechęcenia z powodu wyjścia naprzeciw osobom podobnym do starszego syna z przypowieści, który pozostał na zewnątrz i był niezdolny do radości z nawrócenia brata (por. Łk 15,11-32). Ich zadaniem jest przekonać takie osoby, że ich ostry osąd jest niesprawiedliwy i nie ma sensu wobec miłosierdzia Ojca, które jest bezgraniczne. Kształtując postawę miłosierdzia należy, aby kapłani unikali aroganckich i wścibskich pytań. Na wzór ojca z przypowieści mają przerywać wywód przygotowany przez nawracających się i okazać im miłość Boga<sup>953</sup>. Ich zadaniem jest rozpoznać u każdego spowiadającego się prośbę o pomoc i przebaczenie. „Spowiednicy są wezwani do tego, aby byli zawsze i wszędzie, w każdej sytuacji i pomimo wszystko, znakiem prymatu miłosierdzia” (MV 17).

Kapłani spełniają posługę przebaczenia przede wszystkim poprzez sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania, który jest celebracją miłosierdzia oraz osobowym spotkaniem

<sup>949</sup> Por. M. Szymula, *Nawracający się spowiednik*, „Pastores” 2019 nr 1, s. 69.

<sup>950</sup> Por. Z. Kroplewski, *Posługa spowiedzi a osobiste nawrócenie księdza*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 421.

<sup>951</sup> Por. Franciszek, *Spotkanie z kapłanami z diecezji rzymskiej Żyjemy w epoce miłosierdzia*, s. 31.

<sup>952</sup> Por. R. Jaworski, *Spowiedź jako miejsce uzdrowienia*, s. 562.

<sup>953</sup> Por. Franciszek, *Audiencje generalne Zdrowo jest się zawstydzić* (Rzym, 19.02.2022), *OsRomPol* 42(2022) nr 3-4, s. 45.

z Bogiem (por. MeM 8)<sup>954</sup>. Jest to możliwe dzięki Misterium Paschalnemu oraz poprzez pośrednictwo Kościoła. Bóg jest zawsze gotowy do przebaczenia, ofiarowując je w sposób nowy i nieoczekiwany (por. MV 22)<sup>955</sup>. Prezbiterzy zostali wezwani, aby swoją posługę przeżywali w świetle słów Jezusa: „bądźcie miłosierni jak Ojciec jest miłosierny” (por. Łk 6,36). Dzięki sakramentalnej spowiedzi wierni odczuwają „uścisk Ojca”, który wychodzi na spotkanie, aby przywrócić na nowo łaskę doświadczenia bycia Jego dziećmi (zob. MeM 8). Każdy wierzący zmagą się z własną grzesznością i doświadcza sprzeczności między tym, co chciałby uczynić, a tym, co rzeczywiście wybiera (por. Rz 7,14-21)<sup>956</sup>. Jednakże łaska jest stale uprzedzająca i przybiera oblicze miłosierdzia, które staje się skuteczne dzięki pojednaniu i przebaczeniu<sup>957</sup>. To dzięki łasce Boga ludzie są w stanie przyjąć Jego ogromną miłość w obliczu własnej grzeszności<sup>958</sup>. Jest ona silniejsza i przewyższa wszystkie wątpliwości, ponieważ miłość Boga zwycięża wszystko (por. 1Kor 13,7; zob. MeM 8)<sup>959</sup>.

Orędzie, które głoszą kapłani jako posłannicy Chrystusa, jest nawoływaniem do pojednania się z Bogiem. Apostolat duchownych polega na wzywaniu do zabiegania o przebaczenie Ojca. Bóg posługuje się konkretnymi osobami, które proklamują Jego przebaczenie<sup>960</sup>. Jest to kontynuacja misji, którą Chrystus powierzył swoim uczniom po zmartwychwstaniu: „Jezus znowu rzekł do nich: «Pokój wam! Jak mnie Ojciec posłał, tak i Ja was posyłam.» Po tych słowach tchnął na nich i powiedział: «Weźmijcie Ducha Świętego! Którym odpuscicie grzechy, są im odpuszczone, a którym zatrzymacie, są im zatrzymane» (J 20,21-23). Zadanie to zostało złożone w ręce kapłanów, za które są odpowiedzialni na wzór słów Apostoła: „nie dając nikomu sposobności do zgorszenia, aby nie wyszydzono naszej posługi” (2Kor 6,3). Wymaga ono stylu życia spójnego z misją, którą otrzymali. Bycie

<sup>954</sup> Por. W. Przygoda, *Miłosierdzie Boże szansą ożywienia posługi charytatywnej Kościoła w Polsce*, s. 91; por. D. Kowalczyk., *Współczucie w konfesjonale*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 398.

<sup>955</sup> Por. C. Squarise, *Istota spowiedzi*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 51.

<sup>956</sup> Por. K. Knotz, *Zasady spowiedzi małżonków według Vademecum dla spowiedników*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 410.

<sup>957</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Moc przebaczenia* (Rzym, 17.04.2019), OsRomPol 40(2019) nr 4-5, s. 41.

<sup>958</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Trzeba zaufać miłosierdziu Bożemu* (Rzym, 30.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 34.

<sup>959</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Miłosierdzie jest większe od uprzedzeń* (Rzym, 23.03.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 56.

<sup>960</sup> Por. Tenże, «Regina caeli» na placu św. Piotra *Jezus Chrystus jest wcielonym Miłosierdziem* (Rzym, 7.04.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 48.

współpracownikami przebaczenia zakłada kształtowanie miłosiernej postawy, której duchowni potrzebują najpierw sami doświadczyć<sup>961</sup>.

W odniesieniu do sakramentu pojednania należy podkreślać, że inicjatywa zawsze pochodzi od Boga i to On obdarza łaską uprzedzającą w przypadku każdej osoby. Pojednanie nie jest prywatną inicjatywą człowieka czy efektem tylko ludzkiego zaangażowania. Zadaniem wspólnoty Kościoła jest „zrobić pierwszy krok” w wyjściu naprzeciw współczesnemu człowiekowi oraz „podejmować inicjatywę bez lęku (...) i docierać na rozstaje dróg, by zapraszać wykluczonych”<sup>962</sup>. Należy tak kształtować postawę miłosierdzia wśród duchownych, aby ukazywali, że to Bóg pierwszy pragnie ofiarować przebaczenie grzesznemu człowiekowi i Jego łaska jest zawsze uprzedzająca (por. EG 24)<sup>963</sup>.

Franciszek poucza prezbiterów, że istotnym jest uznanie pierwszego skutku nawrócenia u penitenta, który przychodzi, aby pojednać się z Bogiem. Jego pragnienie postanowienia poprawy i chęci skorzystania z sakramentu pokuty świadczy o otwarciu na łaskę nawrócenia<sup>964</sup>. „Kapłańskie serce powinno dostrzec cud, jakim jest osoba, która spotkała Boga i już doświadczyła skuteczności Jego łaski”<sup>965</sup>. Autentyczne nawrócenie rozpoczyna się dzięki łasce Boga, które poprzedza spotkanie w sakramencie spowiedzi<sup>966</sup>. Jest to perspektywa wiary, pozwalająca właściwie ująć doświadczenie pojednania jako wydarzenia, które ma swój początek w miłości Boga. Stwórca, gdy tylko dostrzeże, że osoba się zagubiła, idzie jej szukać, aż znajdzie (por. Łk 15,4-6).

Przebaczenie sakramentalne udzielane przez kapłanów jest również formą wyzwolenia, dzięki której powraca radość i poczucie sensu życia<sup>967</sup>. Rezygnacja z grzesznego usposobienia sprawia, że osoba odzyskuje godność dziecka Bożego. Skutkiem odzyskania owej godności jest porzucenie postawy użalania się nad sobą z powodu popełnionego grzechu. Również kapłan nie powinien wprowadzać spowiadającej się osoby w dodatkowe poczucie winy za zło, którego żałuje. Należy tak kształtować sumienie penitenta, aby kreował swoją przyszłość z chrześcijańską nadzieją. Oznacza to, że przebaczenie i miłosierdzie pozwalają spoglądać

<sup>961</sup> Tenże, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Miłosierdzie rodzi nadzieję*, s. 12. Por. J. Augustyn, *Naśladować Jezus w konfesjonale*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 254.

<sup>962</sup> Tenże, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Miłosierdzie rodzi nadzieję*, s. 13.

<sup>963</sup> Por. J. Augustyn, *Naśladować Jezus w konfesjonale*, s. 259.

<sup>964</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Codziennie jeden krok* (Rzym, 24.03.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 3-4, s. 6; por. J. S. Płatek, *Sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania*, s. 122.

<sup>965</sup> Tenże, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Miłosierdzie rodzi nadzieję*, s. 13.

<sup>966</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Spowiedzi papieża* (Rzym, 20.11.2013), OsRomPol 35 (2014) nr 1, s. 44.

<sup>967</sup> Por. Z. Kroplewski, *Posługa spowiedzi a osobiste nawrócenie księdza*, s. 423.

na egzystencję z ufnością i większym zaangażowaniem w budowanie relacji z Bogiem. Miłosierdzie otwiera na nadzieję, która pochodzi od Zmartwychwstałego. Dzięki spowiedzi jest ona realistyczna i konkretna. Papież wskazuje spowiednikom, aby okazywali współczucie w ramach głoszenia nauki w sakramencie pokuty i pojednania<sup>968</sup>. Powinna być ona przeniknięta nadzieją i pokrzepieniem, które wspiera dalszy duchowy rozwój penitenta<sup>969</sup>. Zadaniem kapłanów jest zachęcanie do kształtowania postawy nadziei, które opiera się na przesłaniu miłosierdzia Pana. Należy to czynić nawet wtedy, gdy droga nawrócenia bywa uciążliwa i wymagająca<sup>970</sup>.

Franciszek wskazuje, aby w swojej formacji prezbiterzy budowali wspólnotę Kościoła jako miejsce „bezinteresownego miłosierdzia, w którym wszyscy mogą czuć się przyjęci, kochani, w którym mogą doświadczyć przebaczenia” oraz są zachęceni do życia według Ewangelii (EG 114). W kreowaniu wspólnoty opartej na postawie miłosierdzia istotną rolę odgrywa sakrament pokuty. Zakłada on otwartość u osób, które pragną doświadczyć miłości przebaczącej. Należy, aby duchowni kształtowali sumienia penitentów, aby nie odczuwali strachu albo wstydu przed szczerym wyznaniem swoich grzechów. Wyznanie własnych słabości przed drugim człowiekiem bywa problematyczne, nawet jeśli jest on reprezentantem Boga. Poczucie wstydu przy wyznawaniu grzechów w sakramencie spowiedzi papież nazywa „uczuciem intymnym”, które posiada wpływ na życie osobiste. Naucza on spowiedników, aby poprzez postawę szacunku i wsparcia dodawali otuchy złęczonym penitentom. Wskazuje, że należy unikać osądów i poczucia wyższości, ponieważ spowiednik również zmaga się z własną grzesznością. Być spowiednikiem według serca Bożego oznacza „okrywać grzesznika płaszczem miłosierdzia”, aby porzucił krępujący wstyd i mógł doświadczyć wyzwalającej radości dziecka Bożego<sup>971</sup>. Papież wskazuje, że należy modlić się o łaskę „zrozumienia wstydu”, polegającą na postrzeganiu go nie jak przeszkody, ale jako pierwszego elementu spotkania z miłosierdziem. Doświadczenie wstydu jest pozytywne, ponieważ

<sup>968</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z biskupami, kapłanami, diakonami, osobami konsekrowanymi i seminarzystami w katedrze św. Teresy w Dźubie *Pasterze, uzbrojeni w modlitwę i miłość* (Dźuba, 4.02.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2-3, s. 20.

<sup>969</sup> Zob. Tenże, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Miłosierdzie rodzi nadzieję*, s. 14. Papież zachęca kapłanów, aby w dialogu z penitentem mówili: „Idź do przodu, do przodu, do przodu». Daję mu nadzieję. «A jeśli się coś przydarzy?» - Wrócisz, nie ma problemu. Pan zawsze na Ciebie czeka”.

<sup>970</sup> Tamże. Papież w plastyczny sposób opisuje trudności na drodze do nawrócenia, mówiąc, iż jest ona „pełna kamieni i skórek od banana, na których możesz się poślizgnąć”.

<sup>971</sup> Zob. Tenże, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Okrywajcie grzesznika płaszczem miłosierdzia* (Rzym, 9.02.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 3-4, s. 39.



wskazuje na brak akceptacji dla popełnionego zła. Franciszek uważa, że „dramat jest wtedy, gdy już nie wstydzimy się niczego”<sup>972</sup>.

Korzystanie z sakramentu pojednania jest przyjmowaniem dobroci Boga, która pozwala na ufne zbliżenie się do Ojca, aby uzyskać pewność Jego przebaczenia. On jest „bogaty w miłosierdzie” (por. Ef 2,4) i obdarza nim szczerze tych, którzy do Niego zwracają się z pokornym usposobieniem. Takiej postawie sprzyja uczestnictwo w nabożeństwach pokutnych, które prowadzą do duchowej przemiany. Skłaniają one do korzystania z sakramentu spowiedzi w otwartości i bez lęku z powodu przewinień, aby wyznać swoje grzechy przed kapłanem. Prezbiterzy powinni okazać penitentom życzliwe przyjęcie i zrozumienie pomimo grzesznej natury<sup>973</sup>. Franciszek naucza, że do spowiedzi należy „przystąpić bez adwokata”, czyli przygotowanego wcześniej usprawiedliwienia, ponieważ jest tylko jeden obrońca, który oddał swoje życie na grzechy całego świata i zna tajemnice ludzkich serc<sup>974</sup>. Skutkiem szczerzej spowiedzi jest doświadczenie odrodzenia. Penitent odchodząc od konfesjonału otrzymuje pomoc od Boga, która daje nowe spojrzenie na życie i przywraca entuzjazm wiary.

Kapłani są wezwani, aby sprawując sakrament spowiedzi „patrzeć głębiej” i dostrzegać pragnienie nawrócenia oraz „zobaczyć, do jakiej wielkoduszności każdy jest zdolny”<sup>975</sup>. Należy unikać powierzchownego podejścia do penitenta, ponieważ każda historia jest indywidualna. Nikt nie powinien być wykluczony z łaski miłosierdzia Bożego, ponieważ wspólnota Kościoła, zdaniem papieża, jest jak otwarty dom, który wszystkich przyjmuje i nikogo nie odrzuca<sup>976</sup>. Na wzór Chrystusa Kościół obdarza większą miłością, im większy jest grzech nawracających się<sup>977</sup>. Franciszek przypomina o nieskończonym miłosierdziu Boga oraz o tym „z jaką miłością Jezus patrzy na nas! Z jaką miłością uzdrawia nasze grzeszne serca! Nigdy nie przestraszą Go nasze grzechy!”<sup>978</sup>. Kapłani, będąc reprezentantami Boga, poprzez wielkoduszne

<sup>972</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Od łaski wstydu do radości przebaczenia*, s. 10.

<sup>973</sup> Por. J. Augustyn, *Naśladować Jezus w konfesjonale*, s. 259.

<sup>974</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Od łaski wstydu do radości przebaczenia*, s. 10.

<sup>975</sup> Tenże, Podczas nabożeństwa pokutnego 13 marca w Bazylice Watykańskiej Franciszek zapowiada Nadzwyczajny Jubileusz – Rok Święty Miłosierdzia *«Bądźcie miłosierni jak Ojciec»*, s. 5.

<sup>976</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Ubody się w centrum Ewangelii* (Rzym, 20.01.2016), *OsRomPol* 37 (2016) nr 2, s. 41; por. M. Polak, „Duszpasterskie nawrócenie” prezbiterów drogą do odnowy duszpasterstwa parafialnego”, *Teologia i Człowiek* 45(2019), s. 98.

<sup>977</sup> Por. Z. Kroplewski, *Spowiedź kapłana. Zasady, trudności, dialog*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 430.

<sup>978</sup> Franciszek, Podczas nabożeństwa pokutnego 13 marca w Bazylice Watykańskiej Franciszek zapowiada Nadzwyczajny Jubileusz – Rok Święty Miłosierdzia *«Bądźcie miłosierni jak Ojciec»*, s. 5.

wspieranie penitentów i traktowanie ich z wrażliwością, przyczyniają się do doświadczenia miłości Stwórcy u osób korzystających z sakramentu spowiedzi<sup>979</sup>.

W imieniu Chrystusa i Kościoła kapłani przez sakrament pokuty odpuszczają grzechy. Duchowni biorą wzór z Boga Ojca, który niestrudzenie przebacza swoim dzieciom. W konfesjonale ich posługa polega na przebaczeniu, a nie na potępianiu. Papież zwrócił się do kapłanów: „a ja w imię Jezusa Chrystusa, Pana, i Jego oblubienicy, Kościoła, proszę was, nie przestawajcie być miłosierni”<sup>980</sup>. Sakrament pojednania ma centralne miejsce w życiu chrześcijańskim, dlatego potrzebni są kapłani, którzy poświęcą swoje życie „posłudze pojednania” (2Kor 5,18), aby każdy miał możliwość doświadczenia wyzwalającej mocy przebaczenia<sup>981</sup>. Żadnemu szczerze skruszonemu grzesznikowi nie można zabronić dostępu do miłości Ojca, który czeka jego powrotu (zob. MeM 11). Kapłani, będąc świadomymi, że zostali wybrani spośród ludzi i ustanowieni dla ich dobra, z radością spełniają posługę pojednania, okazując miłosierdzie w sakramencie spowiedzi<sup>982</sup>.

Należy, aby kapłani ze starannością przygotowywali się do posługi spowiedzi, ponieważ jest ona ich misją<sup>983</sup>. Duchowni w konfesjonale mają być: otwarci na wszystkich, świadkami ojcowskiej czułości<sup>984</sup>, pomimo powagi grzechu, gorliwi w proponowaniu refleksji nad popełnionym złem, przejrzysti w przedstawianiu zasad moralnych, gotowi do towarzyszenia wiernym w procesie pokuty, dalekowzroczni w rozeznawaniu każdego poszczególnego przypadku, szczodrzy w udzielaniu Bożego przebaczenia (zob. MeM 10). Na wzór Jezusa, który w spotkaniu z kobietą cudzołożną postanowił milczeć, aby ją ocalić od kary śmierci. Podobnie kapłan w konfesjonale ma okazać wielkoduszność, wiedząc, że każdy penitent przypomina mu o jego osobistej kondycji: grzesznika i równocześnie szafarza miłosierdzia<sup>985</sup>. Słowa świętego Pawła, że jest pierwszym z grzeszników, jednak dostąpił miłosierdzia (por. 1Tm 1,16), mobilizują kapłanów do refleksji nad swoim życiem, aby dostrzec działanie miłosierdzia Bożego (zob. MeM 11). Świadomi własnej grzeszności są wezwani,

<sup>979</sup> Por. Z. Kroplewski, *Kultura dialogowania w konfesjonale*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 266.

<sup>980</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. ze święceniami kapłańskimi *Niech wasze homilie trafiają do serca ludzi*, s. 37.

<sup>981</sup> Por. J. Szcześniak, *Stały spowiednik*, s. 54.

<sup>982</sup> Franciszek, Msza św. i święcenia kapłańskie *Niestrudzenie bądźcie miłosierni* (Rzym, 21.04.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 6, s. 26.

<sup>983</sup> Por. J. McManus, *Uzdrowiająca moc sakramentów*, s. 42.

<sup>984</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do uczestników kursu na temat forum wewnętrznego *Sakrament pojednania uświęca penitenta i spowiednika* (Rzym, 12.03.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 4-5, s. 6.

<sup>985</sup> Por. K. Wons, *Jak spotykać się z penitentem? Od przyjęcia prawdy o grzechu do przyjęcia przebaczenia i pokoju*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 271.

aby na wzór Apostoła Narodów dzięki składać „Temu, który mię przyoblekł mocą, Chrystusowi Jezusowi, naszemu Panu, że uznał za godnego wiary, skoro przeznaczył do posługi mnie, ongiś bluźniercę, prześladowcę i oszczercę. Dostałem jednak miłosierdzia” (1Tm 1,12n).

Formacja kapłańska obliguje, aby prezbiter kształtował miłosierną postawę, zwłaszcza w sakramencie pokuty. Franciszek zachęca duchownych do poszukiwania możliwości okazywania miłosierdzia. Udziela on duszpasterskich wskazań, kiedy penitent przychodzi do sakramentu spowiedzi: „Jeśli, na przykład, nie możesz mu udzielić rozgrzeszenia, daj mu pocieszenie po bratersku, po ojcowsku. Dodaj mu otuchy, aby poszedł naprzód”<sup>986</sup>. Naucza on, że zadaniem kapłana jest przekonać penitenta, że Bóg ma moc przebaczyć wszystko<sup>987</sup>. Duchowny nie powinien zniechęcać wiernych od korzystania z sakramentu pokuty i pojednania. Franciszek podkreśla, że konfesjonał nie jest gabinetem psychoterapeutycznym, by analizować ludzką psychikę<sup>988</sup>, ale poprzez bliskość i zrozumienie kapłan ma ukazywać miłosierdzie Boga Ojca<sup>989</sup>. Trzeba, aby spowiednik wykorzystywał wszystkie możliwości udzielenia rozgrzeszenia penitentowi, aby skłonić go do przybliżenia się do Boga w duchowym rozwoju<sup>990</sup>. Postawa prezbiterów ma charakteryzować się kreatywnością w odnajdywaniu sposobności do okazywania miłosierdzia na wzór Jezusa Chrystusa<sup>991</sup>.

Franciszek naucza, że „kapłan, który nie ma wielkiego współczucia dla grzeszników”<sup>992</sup> nie wypełnia powierzonej mu misji właściwie. Szafarz sakramentu pokuty nie powinien

<sup>986</sup> Franciszek, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze *Jesteście synami męczenników, i to jest wasza siła*, s. 27.

<sup>987</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Bazylice Watykańskiej ze święceniami kapłańskimi *Nigdy nie przestańcie być miłosierni* (Rzym, 11.05.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 6, s. 46.

<sup>988</sup> Tenże, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze *Jesteście synami męczenników, i to jest wasza siła*, s. 27.

<sup>989</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Styl Boga to bliskość, litość, czułość* (Rzym, 14.02.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 3, s. 18.

<sup>990</sup> Por. Tenże, Homilia podczas nabożeństwa pokutnego «24 godziny dla Pana» *Sakrament pojednania to boski uścisk* (Rzym, 17.03.2023), OsRomPol 43(2023) nr 4, s. 22.

<sup>991</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia*, s. 30-31. Papież wspomina: „W Buenos Aires znałem brata kapucyna - jeszcze żyje - nieco młodszego ode mnie, który jest wspaniałym spowiednikiem. Przed jego konfesjonałem zawsze stoi kolejka, wielu ludzi - wszyscy: ludzie prości, zamożni, księża, zakonnice - kolejka, tak, szereg ludzi, przez cały dzień spowiadał. (...)A czasami ma skrupuły, że zbyt wiele przebaczył. Kiedyś podczas rozmowy powiedział mi: «Czasami mam takie skrupuły». Zapytałem go: «A co robisz, gdy nachodzą cię te skrupuły?». «Idę przed tabernakulum, patrzę na Pana i mówię do Niego: Panie, wybac mi, dzisiaj wiele przebaczyłem. Ale niech to będzie jasne: to Twoja wina, bo Ty dałeś mi zły przykład!»”; Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andreeq Toriellim*, s. 32; por. J. S. Płatek, *Sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania*, s. 363.

<sup>992</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia*, s. 28. Są to słowa ks. proboszcza Brochero: „kapłan, który nie ma wielkiego współczucia dla grzeszników jest księdzem w połowie. Te błogosławione łachy, które noszę na sobie, nie czynią mnie kapłanem; jeśli nie mam w sercu miłosierdzia, nie jestem nawet chrześcijaninem”.

postrzegać posługi z perspektywy funkcjonariusza. Ujawnia się wtedy brak personalistycznego traktowania penitenta i prowadzi do obchodzenia się z nim jak z „przypadkiem”, a nie konkretną osobą<sup>993</sup>. Kształtowanie postawy miłosierdzia minimalizuje chęć osądzania bliźniego. Należy, aby duchowni zwracali uwagę na nieraz skomplikowaną historię penitenta. Papież ostrzega przed moralnością „książkową, bez doświadczenia”<sup>994</sup>, która w konfesjonale przejawia się brakiem wrażliwości i empatii. Zamiast tego proponuje regułę orzekania tak, jak sam kapłan chciałby być osądzony. Przyjmowanie grzesznika w konfesjonale ma odbywać się w atmosferze akceptacji, aby traktować z należytą godnością drugiego człowieka<sup>995</sup>. Niedopuszczalna jest postawa arogancji wobec bliźniego lub podejścia przejawiającego brak szacunku<sup>996</sup>.

Należy, aby duchowni z odnowioną pasją duszpasterską realizowali w posłudze słowa św. Pawła: „Bóg pojednał nas ze sobą przez Chrystusa i zlecił nam posługę jednania” (2Kor 5,18). Papież zwraca uwagę, że duchowni jako pierwsi otrzymali przebaczenie z myślą o posłudze w konfesjonale i stali się świadkami powszechności przebaczenia<sup>997</sup>. Duchowni powinni być promotorami miłosierdzia, które ukazuje, że nie istnieje prawo lub przykazanie, które mogłoby przeszkodzić Bogu w okazaniu przebaczenia grzesznikowi, uznającemu swój błąd, ale i postanawiającemu, że chce zacząć od nowa. Kapłani nie mogą zatrzymać się jedynie na prawie, bo byłoby to równoznacznie ze unicestwieniem wiary w Boże miłosierdzie. Celem prawa jest miłość (por. 1Tm 1,5). Ma ono wartość propedeutyczną (por. Ga 3,24), dlatego chrześcijanin jest wezwany do życia nowością Ewangelii, czyli prawem „Ducha, który daje życie w Chrystusie Jezusie” (Rz 8,2). Spowiednicy, nawet w najbardziej skomplikowanych ludzkich historiach, gdy przychodzi do nich pokusa, aby dać pierwszeństwo sprawiedliwości, wywodzącej się jedynie z norm, mają wierzyć w siłę, która wypływa z łaski Bożej (zob. MeM 11).

Spowiednicy, którzy mają doświadczenie wielu nawróceń, dokonujących się poprzez ich posługę, są odpowiedzialni za własne gesty i słowa. One posiadają w sobie potencjał

<sup>993</sup> Por. W. Zagrodzki, *Spowiednik u źródeł kryzysu spowiedzi. Wybrane zagadnienia*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 180.

<sup>994</sup> Franciszek, *Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia*, s. 31.

<sup>995</sup> Por. K. Fryzeł, *Masowe spowiedzi. Wyzwanie i znak czasu dla duszpasterzy*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 223.

<sup>996</sup> Por. J. Smoleń, *Jak dzisiaj spowiadać ludzi młodych?*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 387.

<sup>997</sup> Por. Franciszek, *List do przełożonego generalnego redemptorystów Wymogi Ewangelii nie są sprzeczne z ludzką słabością* (Rzym, 12.03.2021), *OsRomPol* 42 (2021) nr 4-5, s. 13.

dotarcia do świadomości penitentów, aby odczuli bliskość i czułość przebaczonego Ojca<sup>998</sup>. W swojej delikatności nie należy tych wzruszających chwil burzyć zachowaniami, które są sprzeczne z doświadczeniem upragnionego miłosierdzia<sup>999</sup>. Zadaniem kapłanów jest swoją postawą pomagać w pełnym i skutecznym przyjmowaniu miłosierdzia Bożego (por. 1J 3,20; zob. MeM 11)<sup>1000</sup>.

Katechizm Kościoła Katolickiego podaje: „udzielając sakramentu pokuty, kapłan wypełnia posługę Dobrego Pasterza, który szuka zagubionej owcy; posługę dobrego Samarytanina, który opatruje rany; Ojca, który czeka na syna marnotrawnego i przyjmuje go, gdy powraca; sprawiedliwego Sędziego, który nie ma względu na osobę i którego sąd jest sprawiedliwy, a równocześnie miłosierny<sup>1001</sup>. Kapłan zatem jest znakiem i narzędziem miłosiernej miłości Boga względem grzesznika” (KKK 1465). Przypomina również, że „spowiednik nie jest panem, lecz sługą Bożego przebaczenia. Szafarz tego sakramentu powinien łączyć się z intencją i miłością Chrystusa” (KKK 1466). Papież dodaje, że kapłan, wskazując na rzeczywistość ponadmaterialną, swoim postępowaniem przyciąga wiernych do Boga, dając spójne i jasne świadectwo powołania. Decydująca jest skuteczność w głoszeniu słowa Bożego oraz bycie dostępnym w sposób konkretny i właściwy<sup>1002</sup>. Duchowny jest pośrednikiem, ponieważ wierni przez jego posługę spotykają się z miłosiernym Bogiem<sup>1003</sup>. Zadaniem kapłanów jest dążenie do spotkania człowieka z Bogiem, aby ze sobą „stanęli twarzą w twarz”<sup>1004</sup>. Inną właściwością znaku i narzędzia jest nie tyle odnoszenie się do samego siebie, ale wskazywanie na Tego, od którego pochodzi miłosierdzie<sup>1005</sup>. Kapłani, jako spowiednicy, rozwijają się w postawie pokory, poprzez uważanie się za ewangeliczne sługi bezużyteczne, które wykonały to, co powinny wykonać (por. Łk 17,10).

<sup>998</sup> Por. Z. Kroplewski, *Kultura dialogowania w konfesjonale*, s. 266.

<sup>999</sup> Por. Z. Wanat, *Spowiednik jako uczestnik rewolucji czułości w świetle nauczania papieża Franciszka*, „Studia Gdańskie” 37(2015), s. 234; por. D. Kowalczyk, *Współczucie w konfesjonale*, s. 402.

<sup>1000</sup> Por. M. Polak, *Duszpasterstwo miłosierdzia. Miłosierdzie jako paradygmat pastoralnej misji Kościoła*, s. 16.

<sup>1001</sup> Por. Franciszek, Orędzie na 31. Światowy Dzień Chorego «*Miej o nim staranie*». *Współczucie jako synodalna realizacja uzdrowienia* (Rzym, 10.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 1, s. 21; por. R. Jaworski, *Spowiedź jako miejsce uzdrowienia*, s. 564.

<sup>1002</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Miłosierdzie Boże jest potężniejsze od zła, w które jest uwikłany człowiek* (Rzym, 14.09.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 10, s. 57.

<sup>1003</sup> Por. Tenże, Orędzie Wielkanocne «*Urbi et orbi*» *Miłosierdzie Boga dla świata* (Rzym, 31.03.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 42.

<sup>1004</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia*, s. 29.

<sup>1005</sup> Zob. Tamże, s. 29-30. Papież naucza, że „nikt nie zatrzymuje się przed znakiem, kiedy już sprawę zrozumiał; nikt nie wpatruje się w śrubokręt lub młotek, ale patrzy na obraz, który został dobrze przytwierdzony”.

Franciszek zachęca, aby doskonalić postawę miłosierdzia poprzez naśladowanie doświadczonych spowiedników, którzy są delikatni wobec grzeszników. Wprawionym spowiednikom wystarcza także niewiele słów, aby klarownie wyjaśnić naukę penitentowi<sup>1006</sup>. Przykładność spowiedzi „nie jest kwestią matematyczną – ile razy? Jak? Gdzie?”<sup>1007</sup>. Rozmowa z prezbiterem w trakcie sakramentu pokuty i pojednania nie jest przepytывaniem ale spotkaniem, które charakteryzuje się empatią ze strony szafarza<sup>1008</sup>. Duchowni wezwani są do wrażliwości wobec sytuacji ludu Bożego, które są niekiedy mieszaniną spraw, chorób, grzechów i uwarunkowań niemożliwych do pokonania. Kapłani powinni rozwijać postawę miłosierdzia na wzór Chrystusa, który wzruszał się i litował widząc tłumy, „bo byli znęcani i porzuceni jak owce nie mające pasterza” (Mt 9,36). Nie należy w konfesjonale zawstydząć penitenta, który już uznał swój grzech i wie, że pobłądził. Papież wyjaśnia, że spowiedź nie jest dociekliwym przesłuchaniem, gdzie kapłani skrupulatnie wypyują o sprawy nieistotne dla ważności sakramentu<sup>1009</sup>. Nie należy bez powodu domagać się dodatkowych wyjaśnień, ale wielkodusznie przyjąć spowiadającego się. Spowiednik przez wścibskość narusza świętą przestrzeń pomiędzy osobą a Bogiem. Franciszek napomina spowiedników: „jeśli nie potrafisz być ojcem, to nie idź do konfesjonalu – tak jest lepiej, rob coś innego”<sup>1010</sup>.

Kapłani są powołani do bycia „ludźmi Ducha Świętego”, czyli świadkami i zwiastunami Zmartwychwstania Chrystusa. Papież naucza, że najważniejszy w posłudze jednania jest Duch Święty. Przebaczenie sakramentalne jest nowym życiem, które Jezus przekazuje przez Trzecią Osobę Boską: „Weźmijcie Ducha Świętego! Którym odpuszczacie grzechy, są im odpuszczone, a którym zatrzymacie, są im zatrzymane” (J 20,22n)<sup>1011</sup>. Franciszek naucza, że przejawy obecności Ducha Pocieszyciela odczytuje się „z twarzy, słyszy się w głosie kapłana, który

<sup>1006</sup> Por. W. Przygoda, *Duszpasterz służą miłosierdzia według nauczania papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 65(2018) z. 6, s. 86.

<sup>1007</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia*, s. 30. Papież mówi o osobistym spostrzeżeniu „Byłem bardzo zbudowany jednym z kardynałów z Kurii, o którym wcześniej myślałem, że jest bardzo surowy. Kiedy spowiadał jakiegoś penitenta, chcącego wyznać grzech, a wstydził się go wypowiedzieć i zaczynał od jednego czy drugiego słowa, natychmiast pojmował o co chodzi, i mówił: «Śmiało, dalej, rozumiałem, rozumiałem». Powstrzymywał go, bo rozumiał. To jest delikatność. A ci spowiednicy - wybaczcie mi - którzy stawiają bez końca pytania. «Proszę, powiedz...» Potrzebujesz tylu szczegółów, aby udzielić rozgrzeszenia, czy też «kręcisz film»? Ten kardynał bardzo mnie podbudował.” Tenże, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia, *Miłosierdzie rodzi nadzieję* (Rzym, 10.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 14; por. Tenże, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Okrywajcie grzesznika płaszczem miłosierdzia*, s. 39.

<sup>1008</sup> Por. Tenże, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andreą Torielli*, s. 50; por. Z. Wanat, *Spowiednik jako uczeń rewolucji czułości w świetle nauczania papieża Franciszka*, s. 233.

<sup>1009</sup> Tenże, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Miłosierdzie rodzi nadzieję*, s. 13-14. Papież stwierdza, że „nie ma potrzeby dociekać – jak Ci spowiednicy, którzy pytają, przepytują przez dziesięć, dwadzieścia, trzydzieści, czterdzieści minut... «A jak do tego doszło? W jaki sposób?...»”.

<sup>1010</sup> Tenże, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Okrywajcie grzesznika płaszczem miłosierdzia*, s. 39.

<sup>1011</sup> Por. R. Moloney, *Rozważania o sakramencie pojednania*, s. 44.

udziela z wiarą i z namaszczeniem udziela sakramentu pojednania”<sup>1012</sup>. Spowiednik przyjmuje penitentów nie w roli sędziego, ani jak przyjaciel, z miłością Boga Ojca, który dostrzega powracające dziecko i wychodzi mu naprzeciw, jak pasterz odnajdujący zagubioną owcę<sup>1013</sup>.

Należy, aby kapłani kształtowali wrażliwą postawę, która potrafi się wzruszać, nie z płytkiego sentymentalizmu lub z powierzchownej uczuciowości, lecz z powodu przepełnienia miłosiernym współczuciem<sup>1014</sup>. Rolą spowiednika jest bycie lekarzem dusz, który uzdrawia oraz ojcem, który rozgrzesza<sup>1015</sup>. Papież zachęca kapłanów, że przyjmując penitenta właściwym jest „patrzeć mu w oczy i go słuchać, aby mógł dostrzec miłość Boga, który przebacza pomimo wszystko”<sup>1016</sup>. Wraz z przebaczeniem Ojciec Niebieski w duchowy sposób przyodziewa człowieka w odświętną szatę i wkłada pierścień jako znak przynależności do Jego rodziny (por. Łk 15,22).

Kształtując postawę miłosierdzia kapłani unikają jakichkolwiek przejawów upokarzania penitentów z powodu ich ograniczeń. Spowiadający się powinien mieć swobodę wypowiedzenia swoich grzechów. Franciszek napomina spowiedników, aby zawsze okazywali delikatność i wspaniałomyślność<sup>1017</sup>. Trzeba, aby pouczenie w konfesjonale, dotyczące przyszłego życia, było adekwatne do percepcji i życia duchowego spowiadającego się<sup>1018</sup>. Papież zachęca, aby podczas spowiedzi nie dawać więcej, jak jednej rady, aby nie narzucić zbyt wielkiego ciężaru, którego penitent nie byłby w stanie udźwignąć<sup>1019</sup>.

Kapłani, posługując w sakramencie pokuty i pojednania, swoją postawą ukazują, że konfesjonał nie jest „salą tortur, ale miejscem miłosierdzia Pana”, który obdarza łaską do czynienia dobra (EG 44)<sup>1020</sup>. Papież zaznacza, że poczyniony mały krok wśród wielkich ludzkich ograniczeń może bardziej podobać się Bogu niż poprawne na zewnątrz życie człowieka, spędzającego dni bez stawiania czoła trudnościom. Spowiedź nie jest po to, aby

<sup>1012</sup> Franciszek, Spotkanie z uczestnikami kursu dla spowiedników *Spowiedź nie jest sądem, ale doświadczeniem przebaczenia i miłosierdzia* (Rzym, 28.03.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 3-4, s. 38.

<sup>1013</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Każdy może doświadczyć miłosierdzia Jezusa* (Rzym, 11.01.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 55.

<sup>1014</sup> Por. W. Zagrodzki, *Spowiednik u źródeł kryzysu spowiedzi. Wybrane zagadnienia*, s. 180.

<sup>1015</sup> Por. Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andream Toriellim*, s. 96. Por. R. Sobański, *Odmowa rozgrzeszenia*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 326.

<sup>1016</sup> Franciszek, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Miłosierdzie rodzi nadzieję*, s. 14.

<sup>1017</sup> Por. *Sila powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, s. 94. Papież napomina kapłanów: „nie wtrącaj się do tego czy tamtego, nie znęcaj się na jego słabościach, lecz kierując się intuicją, udziel mu takiej rady, jaką chcesz dać i jaką jest on w stanie przyjąć”.

<sup>1018</sup> Por. R. Jaworski, *Spowiedź jako miejsce uzdrowienia*, s. 57-58.

<sup>1019</sup> Por. D. Kowalczyk, *Wyznaczanie pokuty w konfesjonale*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 312.

<sup>1020</sup> Por. R. Moloney, *Rozważania o sakramencie pojednania*, s. 35.

osądzać<sup>1021</sup>. Polega ona na wyznaniu grzechów przed spowiednikiem, działającego „in persona Christi”, który przyjmuje osobę z jej historią życia w celu doświadczenia przebaczenia<sup>1022</sup>. Spowiedź nie jest również powierzchownym oczyszczeniem się z grzechów, które byłyby pozbawione postawy szczerego nawrócenia<sup>1023</sup>.

Konieczne jest, aby kapłan w posłudze pojednania był pozbawiony zbędnej ciekawości, ponieważ właściwością miłosierdzia jest „okrywanie swoim płaszczem, okrywanie grzechu, aby nie zranić godności”<sup>1024</sup>. Papież przestrzega kapłanów przed niedojrzałością, polegającą na skupieniu się na grzechach związanych z seksualnością i nazywa to moralnością „poniżej pasa”. Spowiednicy przesadnie dopytujący o grzechy dotyczące pożądliwości, wskazują na własne problemy z seksualnością i możliwe, że potrzebują pomocy specjalisty, aby móc zapanować nad swoją niedojrzałością<sup>1025</sup>. Przeciwwagą takiej postawy jest zrozumienie i delikatność oraz tworzenie klimatu bezpieczeństwa i zaufania<sup>1026</sup>.

Sakrament pojednania przekazuje nowe życie od Zmartwychwstałego Pana i odnawia łaskę chrzcielną, stąd misją kapłanów jest hojne szafowanie tym darem Boga. Kapłan, który nie troszczy się o ten wymiar posługi, zarówno jeśli chodzi o ilość poświęconego czasu, jak i jakość duchową, jest porównywany do ojca, który zapomina o zagubionym synu i przestaje na niego czekać<sup>1027</sup>. Spowiednicy są świadomi, że niektórzy wierni mają trudności z przystąpieniem do sakramentu z powodów praktycznych, jak i z naturalnego onieśmienia przed wyznawaniem własnych grzechów innemu człowiekowi<sup>1028</sup>. Duchowni są zobowiązani do pracy nad sobą i swoim człowieczeństwem, aby w żaden sposób nie byli przeszkodą, ale sprzyjali przybliżaniu się do przebaczenia<sup>1029</sup>. Brak ludzkiej empatii u szafarzy sakramentu

<sup>1021</sup> *Misjonarze miłosierdzia* List biskupów polskich do kapłanów na Wieli Czwartek 2016 r., s. 13.

<sup>1022</sup> Por. Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andream Toriellim*, s. 46.

<sup>1023</sup> Zob. Tenże, Przemówienie do uczestników kursu na temat forum wewnętrznego *Sakrament pojednania uświęca penitenta i spowiednika*, s. 4, Spowiedź nie jest również pójściem do „pralni chemicznej”, żeby wywabić plamę, ale jest „zawierzeniem Miłości” i zgodą na wewnętrzną przemianę.; por. M. Chmielewski, *Duchowość miłosierdzia według papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 68(2021) z. 5, s. 133.

<sup>1024</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia*, s. 31.

<sup>1025</sup> Zob. Franciszek, D. Wolton, *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, s. 251. Papież zaznacza, że spowiednicy przesadnie dopytujący o grzechy dotyczące pożądliwości „układają sobie w głowie film” i „potrzebują pomocy psychiatry”.

<sup>1026</sup> Por. M. Dziewiecki, *Kompetencje spowiednika w rozumieniu penitenta*, s. 301; por. J. Augustyn, *Naśladować Jezus w konfesjonale*, s. 257-258.

<sup>1027</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna *Moc miłosierdzia zbawia świat* (Rzym, 15.09.2013), *OsRomPol* 34 (2013) nr 11, s. 56.

<sup>1028</sup> Por. J. Szcześniak, *Spowiedź spowiednika*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 443.

<sup>1029</sup> Zob. Franciszek, Spotkanie z uczestnikami kursu dla spowiedników *Spowiedź nie jest sądem, ale doświadczeniem przebaczenia i miłosierdzia*, s. 38. Papież zauważa, że zdarza się, że „jakaś osoba przychodzi



pojednania papież porównuje do ewangelicznej sceny podnoszenia kamienia na grzesznika. Postawa owa powoduje stopniowe zaniechanie praktyki spowiedzi u wiernych z powodu ich osądzania<sup>1030</sup>. Postawa ojcowska jest optymalna wobec spowiadających się, ponieważ opiera się na naśladowaniu ojcostwa Boga<sup>1031</sup>.

W ramach formacji stałej należy unikać dwóch skrajności: rygoryzmu i laksizmu. Obie są niewłaściwym stanowiskiem wobec penitenta. Prawidłowa jest miłosierna postawa słuchania, która wyraża się w towarzyszeniu osobie na drodze pojednania. „Spowiedź nie jest sądem, który skazuje, ale doświadczeniem przebaczenia i miłosierdzia”<sup>1032</sup>. W celu właściwego oceny ciężaru grzechu, poziomu trudności i zaburzeń w sferze religijnej i egzystencjalnej, należy, aby spowiednik wsłuchał się w słowa penitenta i podjął wysiłek zrozumienia jego sytuacji. Istotna jest pomoc w dostrzeżeniu i przepracowaniu przez spowiadającego się poczucia winy, jak i poczucia krzywdy<sup>1033</sup>.

Franciszek wskazuje, aby w swojej formacji prezbiterzy doskonalili dyspozycyjność, która poprzez odpowiednią postawę fizyczną i duchową, zachęca wiernych do korzystania z sakramentów<sup>1034</sup>. Kluczem misji kapłańskiej jest pośredniczenie w spotkaniu Bożego miłosierdzia z człowiekiem. Należy, aby kapłan był pośrednikiem, który skraca dystans i nie stawia niepotrzebnych przeszkód. Papież zachęca, aby kapłani nie sprawiali wrażenia, że są ciągle czymś zajęci, a przez to niedostępni. Wierni mogą czuć się zniechęceni, kiedy duszpasterz wygląda na nieustannie zapracowanego<sup>1035</sup>. Dobrym zwyczajem jest wyznaczenie dyżuru stałych godzin w konfesjonale<sup>1036</sup>. Właściwym jest wyznaczenie w każdej parafii dokładnych godzin, w których wierni mogą odnaleźć kapłanów gotowych wysłuchać ich spowiedzi<sup>1037</sup>. Dotyczy to szczególnie kościołów prowadzonych przez wspólnoty zakonne,

---

i mówi: «Nie spowiadam się od wielu lat, miałem następujący problem, przestałem się spowiadać, ponieważ spotkałem księdza, który powiedział mi ...», i widać w tym, co opowiada ta osoba, nierozważność, brak duszpasterskiej miłości”.

<sup>1030</sup> Tenże, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andream Toriellim*, s. 69.

<sup>1031</sup> Por. J. Szcześniak, *Staly spowiednik*, s. 54.

<sup>1032</sup> Franciszek, Spotkanie z uczestnikami kursu dla spowiedników *Spowiedź nie jest sądem, ale doświadczeniem przebaczenia i miłosierdzia*, s. 39.

<sup>1033</sup> Por. R. Jaworski, *Spowiedź jako miejsce uzdrowienia*, „Życie Duchowe” 2010 nr 64, s. 56.

<sup>1034</sup> Por. B. Dolata, *Funkcja spowiednika i realizacja sakramentalnej posługi wobec duchowych potrzeb ludzi młodych*, „Teologia Praktyczna” 20(2019), s. 122; por. Z. J. Kijas, *Ksiądz – penitent i spowiednik*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 417.

<sup>1035</sup> Por. Z. Kroplewski, *Kultura dialogowania w konfesjonale*, s. 269.

<sup>1036</sup> Por. J. Dudała, *Kościół (dosłownie) otwarty*, „Pastores” 2012 nr 3, s. 45-46.

<sup>1037</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia*, s. 30. Papież wskazuje na ukazywanie postawy, dzięki której wierni będą „myśleli: „Mogę podejść i porozmawiać trochę z tym księdzem, bo widać, że nie ma nic do roboty”.

które są w stanie zabezpieczyć stałą obecność spowiedników. Wierność tej praktyce przynosi widoczne owoce<sup>1038</sup>.

Papież zachęca kapłanów, aby uczyli się praktyki sakramentu pojednania od doświadczonych spowiedników. Charakteryzują się oni tym, że wierni chętnie korzystają z ich posługi, ponieważ są godni zaufania i przejawiają postawę otwartości na penitenta. Istotne jest także zrozumienie języka gestów, który polega od odczytywaniu znaków działania Ducha Świętego<sup>1039</sup>. Samo przyjście penitenta do konfesjonału jest wyrazem jego skruchy i pragnienia zmiany lub chęci pragnienia, jeśli sytuacja wydaje się być trudna do rozwiązania. Spowiednikowi powinno zawsze zależeć na znalezieniu możliwości, która prowadzi do otrzymania przebaczenia<sup>1040</sup>.

Cierpliwość wobec grzeszników, którzy w powolnym tempie postępują na drodze nawrócenia, jest kolejną cechą przydatną dla szafarzy sakramentu pojednania. Należy naśladować spowiedników, którzy potrafią tak postępować, aby „penitent odczuwał napomnienie i czynił mały krok naprzód, jak Jezus, który dawał wystarczającą pokutę i potrafił docenić tych, którzy wrócili, żeby podziękować, (...) aby mogli się jeszcze poprawić”<sup>1041</sup>. Na wzór Chrystusa, który leczył chorych, pomimo tego, że nie zawsze zachowywali to, co im przykazywał. Cierpliwy spowiednik nie reaguje impulsywnie na skomplikowane ludzkie historie<sup>1042</sup>. Zadaniem spowiednika jest dobór odpowiedniej postawy i słów wobec penitenta, aby zapragnął przyjęcia przebaczenia i łaski nawrócenia<sup>1043</sup>.

---

<sup>1038</sup> Tenże, Spotkanie z uczestnikami kursu dla spowiedników *Spowiedź nie jest sądem, ale doświadczeniem przebaczenia i miłosierdzia*, s. 38-39.

<sup>1039</sup> Por. K. Grzywocz, *Słuchanie w kierownictwie duchowym*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 646

<sup>1040</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia*, s. 30. Papież przytacza pewną historię: „Czytałem w życiorysie jednego ze świętych czasów współczesnych, że biedak cierpiał na wojnie. Pewien żołnierz miał zostać rozstrzelany, a on poszedł go wyspowiadać. Było widać, że ten człowiek był trochę libertynem, często zabawiał się z kobietami... «Czy tego żałujesz?» - «Nie, to było tak piękne, ojczyste». I ten święty nie wiedział, jak z tego wybrnąć. Był na miejscu pluton, który miał go rozstrzelać, a zatem powiedział do niego: «Powiedz, może chociaż żałujesz, że nie jesteś skruszony?» - «Tak, tego żałuję». «A zatem w porządku!» Spowiednik zawsze szuka drogi, a język gestów jest językiem możliwości, aby dotrzeć do celu.”

<sup>1041</sup> Tamże.

<sup>1042</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»*, s. 20. Franciszek napomina niecierpliwych spowiedników, którzy „okładają kijami penitentów” przestrzegając ich, że w taki sam sposób Bóg ich potraktuje.

<sup>1043</sup> Zob. Tenże, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andream Torniellem*, s. 48. Papież wspomina, że jako spowiednik, spotykając człowieka o zamkniętym sercu, szukał „choćby szczeliny, prześwitu, by móc je otworzyć i ofiarować przebaczenie, miłosierdzie”. Por. J. Dohnalik, *Czas odpuszczenia grzechów i kar*, s. 127.

Rozwijanie postawy cierpliwości w formacji spowiedników przyczynia się do wspomagania łaski Bożej, która ujawnia się poprzez nawrócenie. Trzeba, aby kapłani wystrzegali się bronięcia nienaruszalności ideału ewangelicznego, które skutkuje pomijaniem codziennym małych postępów na drodze życia chrześcijańskiego u spowiadających się. Wskazuje to na brak umacniania łaski Bożej w grzeszniku<sup>1044</sup>. Już uznanie skruchy i skorzystanie z sakramentu pokuty i pojednania jest równoznaczne z postanowieniem poprawy i pragnieniem nawrócenia. Papież naucza, że duchowni doskonalą się w postawie cierpliwości poprzez zrozumienie wieloaspektowych sytuacji życiowych penitentów<sup>1045</sup>.

Zadaniem spowiedników jest umacnianie w wierze przychodzących do konfesjonału, aby trwali w decyzji prowadzącej do nawrócenia. Kapłani mają pobudzać w nich zdolność, by każdego dnia doskonalili się w życiu chrześcijańskim, będąc przekonanymi o bezwarunkowej miłości Boga do każdego grzesznika<sup>1046</sup>. Otrzymane miłosierdzie napełnia pewnością, że Bóg pokonuje wszelkie formy samotności i opuszczenia. Umacnianie w wierze dokonuje się poprzez cierpliwe słuchanie. Jest to podstawowa umiejętność człowieka, której również oczekuje się od kapłana<sup>1047</sup>. Papież nazywa to „apostolstwem ucha” i radzi spowiednikom: „rozmawiajcie, słuchajcie cierpliwie, mówcie ludziom przede wszystkim, że Bóg ich kocha”<sup>1048</sup>. Jednak w sytuacjach niemożności udzielenia rozgrzeszenia należy, aby kapłan wyjaśnił przyczynę takiego stanu rzeczy i pobłogosławił osobą przychodzącą do konfesjonału, ponieważ miłość Boga jest również dla tych, którzy nie mogą przyjąć sakramentów.

Miłosierdzie Boże nie jest abstrakcyjne, a Bóg czyni je widocznym i namacalnym<sup>1049</sup>. Ze swej natury ujawnia się w ludzkich intencjach, zachowaniach i postawach. Bóg, będąc odpowiedzialnym za ludzkość, pragnie dobra i szczęścia każdego człowieka. Stąd miłosierna miłość chrześcijan jest naśladowaniem dobroci Ojca Niebieskiego: jak On jest dobry, tak też i Jego uczniowie są wezwani, aby czynić dobro jedni wobec drugich (por. MV 9). Istotnym

<sup>1044</sup> Por. A. Długosz, *Doniosłość, trud i piękno sakramentu pojednania*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 168.

<sup>1045</sup> Franciszek, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Miłosierdzie rodzi nadzieję*, s. 13.

<sup>1046</sup> Zob. Tamże, s. 15. Papież dodaje, że owa pewność jest pomimo wszystko „bo Bóg za każdym razem bierze za rękę i zachęca do patrzenia przed siebie”.

<sup>1047</sup> Por. K. G. Davies, *Duszpasterz czy chodząca katastrofa?*, „Pastores” 2020 nr 2, s. 144.

<sup>1048</sup> Franciszek, *Miłosierdzie to imię Boga. Rozmowa z Andreą Toriellim*, s. 38. Por. K. Grzywocz, *Słuchanie w kierownictwie duchowym*, s. 641.

<sup>1049</sup> Por. Tenże, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji *Zadaniem Kościoła jest głoszenie daru miłosierdzia* (Rzym, 29.05.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 6, s. 37.

elementem formacji chrześcijańskiej jest rozbudzenie we wspólnocie Kościoła postawy miłosierdzia wśród duchownych i wiernych świeckich<sup>1050</sup>. Miłosierdzie wskazuje na podobieństwo do Jezusa, ponieważ na Jego wzór prowadzi ono do spełniania uczynków miłosierdzia<sup>1051</sup>. Dążenie do zjednoczenia z Chrystusem wymaga, by stać się bliźnim wobec braci i siostr, gdyż znaki miłosierdzia upodabniają do Boga (por. MeM 16)<sup>1052</sup>.

Szczególną troską papieża jest odnowa nastawienia do realizowania uczynków miłosierdzia względem ciała i względem ducha. Są one elementem pracy nad postawą wrażliwości, niekiedy zubożoną w obliczu dramatu ubóstwa<sup>1053</sup>. Umożliwia to głębsze zrozumienie „serca Ewangelii”, gdzie ubodzy są w grupie uprzywilejowanych. Dobra Nowina głoszona przez Jezusa ukazuje uczynki miłosierdzia, które są charakterystyczne dla uczniów Pana (por. MV 15)<sup>1054</sup>. Zachętą Franciszka jest, aby na nowo podkreślić ważność uczynków miłosierdzia względem ciała: głodnych nakarmić, spragnionych napoić, nagich przyodziać, przybyszów w dom przyjąć, więźniów pocieszać, chorych nawiedzać, umarłych pogrzebać. Jednocześnie nie należy zapomnieć o uczynkach miłosierdzia względem ducha: wątpiącym dobrze radzić, nieumiejętnych pouczać, grzeszących upominać, strapionych pocieszać, krzywdy cierpliwie znosić, urazy chętnie darować oraz modlić się za żywych i umarłych.

Kryterium oceny życia ucznia Chrystusa stanowi to, co czyni dla innych (zob. GE 104). Szczególnie kapłani mają wypełniać uczynki miłosierdzia, gdyż to na ich podstawie będą sądzeni: czy dali jeść temu, kto jest głodny, czy dali pić temu, kto jest spragniony, czy przyjęli przybysza i ubrali nagiego, czy poświęcili czas, aby być z chorym i więźniem (por. Mt 25,31- 45)<sup>1055</sup>. Zdaniem Franciszka, na sądzie ostatecznym zostaną także zapytani, czy pomogli wyjść z wątpliwości, które sprawiają, że człowiek przestaje ufać Bogu i które stają się źródłem samotności; czy byli zdolni do przezwyciężenia ignorancji, w której żyje wiele osób, a przede wszystkim dzieci pozbawione koniecznej pomocy, aby wyjść z biedy; czy byli blisko samotnych i uciśnionych; czy przebaczali prześladowcom i odrzucili każdą formę urazów

<sup>1050</sup> Por. Tenże, Rozmowa z polskimi biskupami w katedrze na Wawelu *Ewangelia bliskości* (Kraków, 27.7.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 8.

<sup>1051</sup> Zob. Tenże, Audiencja generalna *Droga miłosierdzia prowadzi od serca do rąk* (Rzym, 10.08.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 9, s. 28; por. A. Skreczko, *Głoszenie miłosierdzia Boga według nauczania bł. ks. Michała Sopoćko*, „Studia Teologiczne” 34(2016), s. 198.

<sup>1052</sup> Por. W. Przygoda, *Jezus Chrystus wzorem i natchnieniem dla wolontariuszy chrześcijańskich*, „Studia Teologiczne” 31(2013), s. 233.

<sup>1053</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Rewolucyjne uczynki miłosierdzia* (Rzym, 12.10.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 11, s. 46.

<sup>1054</sup> Por. W. Przygoda, *Miłosierdzie Boże szansą ożywienia posługi charytatywnej Kościoła w Polsce*, s. 93.

<sup>1055</sup> Por. Franciszek, *Spotkanie z kapłanami z diecezji rzymskiej Żyjemy w epoce miłosierdzia*, s. 32.

i nienawiści, które prowadzą do przemocy; czy byli cierpliwi na wzór Boga, który jest tak bardzo cierpliwy wobec swoich dzieci; czy powierzali Panu na modlitwie swoich bliźnich? (zob. MV 15)<sup>1056</sup>. W każdym „najmniejszym” jest obecny Jezus, a Jego ciało w nich staje się znów widoczne jako „umęczone, poranione, ubiczowane, niedożywione”, aby uczniowie Chrystusa mogli im przyjść z pomocą (MV 15).

Troska o ubogich jest określona jako „dobra woń Chrystusa” i należy ją doskonalić w ramach formacji stałej. Katechizm Kościoła Katolickiego podaje, że „ci, których przygniata nędza, są przedmiotem szczególnej miłości ze strony Kościoła, który od początku swego istnienia, mimo grzechów wielu swoich członków, nie przestał pracować, by (...) bronić ich i wyzwalać” (KKK 2448). Umiłowanie i troska o ubogich są drogą do wielbienia Boga, który dzięki posłudze prezbiterów wychodzi naprzeciw potrzebom wiernych<sup>1057</sup>. Papież podkreśla, że ludzie cenią „księdza, który troszczy się o ubogich, chorych, który odpuszcza grzechy grzesznikom, który cierpliwie naucza i koryguje”<sup>1058</sup>. Przestrzega on jednocześnie kapłanów przed chciwością, którą nazywa traceniem bogactwa miłosierdzia<sup>1059</sup>. Godzi to w dynamizm zbawienia oraz w Chrystusa, który „stał się ubogim, aby nas ubóstwem swoim ubogacić” (2Kor 8,9).

Wielowymiarowość misji Jezusa wybrzmiewa w słowach proroka Izajasza: zanieść słowo i gest pocieszenia biednym, ogłosić wolność tym, którzy są więźniami nowych form niewolnictwa nowoczesnego społeczeństwa, czy przywrócić godność tym, którzy zostali z niej okradzeni. Papież podkreśla, że w obecnych czasach społeczeństwa cierpią z powodu klęski głodu i pragnienia<sup>1060</sup>. Rzesze ludzi migrują do innych krajów w poszukiwaniu pożywienia, pracy, domu i pokoju (zob. MeM 18). Również choroba, w różnych formach, jest powodem cierpienia, wymagającym wsparcia i opieki. Więzienia bywają miejscami, gdzie panują nieludzkie warunki życia. Rozpowszechniony analfabetyzm uniemożliwiający dzieciom naukę, naraża je na nowe formy niewolnictwa. Przez kulturę skrajnego indywidualizmu, przede wszystkim krajów najbardziej rozwiniętych gospodarczo, dochodzi do utraty poczucia solidarności i odpowiedzialności za innych. Także sam Bóg pozostaje dla wielu obcy, atostanowi największą biedę i przeszkodę w uznaniu nienaruszonej godności ludzkiego życia

<sup>1056</sup> Por. M. Chmielewski, *Duchowość miłosierdzia według papieża Franciszka*, s. 135.

<sup>1057</sup> Por. Franciszek, Homilia w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Boża radość rodzi się z przebaczenia*, s. 28.

<sup>1058</sup> Tenże, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia*, s. 27.

<sup>1059</sup> Por. Tenże, Spotkanie z kapłanami z diecezji rzymskiej *Żyjemy w epoce miłosierdzia*, s. 30.

<sup>1060</sup> Por. Tenże, Orędzie Wielkanocne «urbi et orbi» *Boże miłosierdzie uchroni ludzkość przed duchową i moralną pustką* (Rzym, 27.03.2016), *OsRomPol* 37 (2016) nr 3-4, s. 12.

(zob. MeM 18). Dlatego pełnienie uczynków miłosierdzia względem ciała i duszy jest probierzem pozytywnego wpływu miłosierdzia jako wartości społecznej oraz autentyczności spotkania z Jezusem<sup>1061</sup>. Związane jest to z wzmoczoną pracą, aby przywrócić godność milionom ludzi, którzy przez bycie braćmi i siostrami są powołani by budować społeczeństwa „godne zaufania” (LF 50). Wspólnota Kościoła przez dzieła i gesty naśladowujące postawę Chrystusa, przemienia wspólnoty ludzi oraz – jeśli to konieczne – unia się aż do upokorzenia i opiekuje się cierpiącym Chrystusem obecnym w społeczeństwie (por. EG 24)<sup>1062</sup>.

Ludzie popierający ideologie przeciwne wartościom ewangelicznym przyczyniają się do powstawania coraz to nowszych form ubóstwa, które podważają godność osoby. Zadaniem Kościoła jest nieustanne czuwanie i gotowość do odkrywania nowych uczynków miłosierdzia i wypełnianie ich z wielkodusznością i entuzjazmem (zob. MeM 19). Papież zachęca dodołożenia wszelkich starań, aby nadać konkretną postać miłości, a jednocześnie zdobyć się na kreatywność w uczynkach miłosierdzia<sup>1063</sup>. Wspólne działania są integrujące oraz posiadają zdolność mobilizowania innych do pracy na rzecz społeczeństwa (por. MeM 19). Duchowni i wierni świeccy są wezwani do nadania nowego oblicza dziełom miłosierdzia. Miłosierdzie jest nadmiarem, które zawsze wykracza poza sprawiedliwość. Jest jak ewangeliczny zaczyn, który zakwasza całe ciasto (por. Mt 13,33), jak ziarnko gorczycy, które staje się drzewem (por. Łk 13,19).

Postawa skupiona na altruizmie, będąca centrum działalności charytatywnej wspólnoty Kościoła, polega bardziej na uczynkach niż na słowach<sup>1064</sup>. Uczynki są dziełami miłosierdzia, „które Bóg przygotował, abyśmy je pełnili” (Ef 2,10). Dzieła miłosierdzia są liczne i nie ograniczają się do siedmiu uczynków względem ciała i duszy. Papież nazywa je „rękodzielami”, ponieważ wszystkie są oryginalne i wychodzą z pracy rąk ludzkich (MeM 20)<sup>1065</sup>. Franciszek zachęca do działań na rzecz ludzkości, będących nie tylko humanitarną dobroczynnością, ale zainspirowanych pragnieniem Jezusa, prowadzonym pod natchnieniem Ducha Świętego i wychodzącym naprzeciw ludzkim potrzebom. Duch

<sup>1061</sup> Por. J. Chyła, *Odpowiedzialność za parafię, czyli budowanie arki*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 37.

<sup>1062</sup> Por. J. Zabielski, *Chrześcijańskie miłosierdzie jako personalistyczna zasada życia społecznego*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 8(2009), s. 83-84.

<sup>1063</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Ryzyko miłosierdzia* (Rzym, 5.06.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 8, s. 36.

<sup>1064</sup> Por. D. Lipiec, *Podstawy teologiczne działalności charytatywnej*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 12 (2017) nr 3(36), s. 80.

<sup>1065</sup> Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia*, s. 32. Papież naucza, że dzieła miłosierdzia są „niczym surowce – zaczerpnięte z samego życia – które, gdy ręce miłosierdzia dotykają je i nadają im kształt, przemieniają się, każde z nich, w rękodzieło”

Święty kształtuje postawę gotowości do skutecznego i wielkodusznego wniesienia wkładu, aby sprawiedliwość i godne życie nie pozostawały tylko życzeniami, ale były konkretnym zaangażowaniem osób, które pragną świadczyć o bliskości królestwa Bożego (por. MeM 19)<sup>1066</sup>.

Duchowni są odpowiedzialni za rozwój kultury miłosierdzia, która opiera się na spotkaniu z drugim człowiekiem w atmosferze bliskości<sup>1067</sup>. Dzięki niej nie traktuje się drugiego obojętnie oraz nie przejawia się indyferentyzmu, gdy spostrzega się cierpienie. Papież zachęca, aby realizować rewolucję kulturalną, która rozpoczyna się od prostoty czynów. Przejawia się ona w zaangażowaniu wspólnoty chrześcijańskiej, która jest świadoma, że słowo Boga mobilizuje ją do porzucenia obojętności, egoizmu i indywidualizmu. Są to zagrożenia, które prowadzą do skupienia się wyłącznie na sobie, aby prowadzić życie skoncentrowane na wygodzie i powierzchowności (zob. MeM 20). Kultura miłosierdzia, którą krzewią prezbiterzy, jest kształtowana przez wytrwałą modlitwę, w otwartości na działanie Ducha Świętego, w znajomości hagiografii i wyraźnej bliskości z ubogimi<sup>1068</sup>. Franciszek przestrzega także przed zagrożeniem skupienia się na „teorii miłosierdzia”, która daleka jest od codziennego współuczestnictwa i dzielenia się z potrzebującymi. Przypomina on, że ewangelia nakazuje, aby nigdy nie zapominać o ubogich (por. MeM 20).

Kultura miłosierdzia jest nazywana przez Franciszka również rewolucją miłości. Wskazuje ona, aby na zniewagi i krzywdy odpłacać dobrem oraz zachęca do wielkoduszności i miłosierdzia w relacjach międzyludzkich. Poprzez przebaczenie, przejawiające się braterskim uściskiem i zacieśnieniem więzi jedności, głoszona jest Ewangelia zwycięstwa dobrem nad złem. Choć niekiedy łatwiej jest pamiętać krzywdy i wyrządzone zło, jednak realizując kulturę miłosierdzia należy postępować odwrotnie, czyli skupiać się na dobru i propagować je w codzienności<sup>1069</sup>.

Franciszek traktuje kształtowanie osobistej więzi z Chrystusem jako fundamentalne i kluczowe dla duszpasterskiej posługi prezbiterów. Dzięki modlitwie czerpią oni siłę

<sup>1066</sup> Por. Tenże, Spotkanie z kapłanami z diecezji rzymskiej *Żyjemy w epoce miłosierdzia*, s. 30.

<sup>1067</sup> *Misjonarze miłosierdzia*, List biskupów polskich do kapłanów na Wieli Czwartek 2016 r., s. 14.

<sup>1068</sup> Zob. Franciszek, Przesłanie do kapituły generalnej Zakonu Braci Mniejszych *Okazujcie miłosierdzie ubogim i ostatnim w znaku św. Franciszka* (Rzym, 15.07.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 13.

<sup>1069</sup> Tenże, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Ukrywanie winnych i brak należytej troski o ofiary są nie do usprawiedliwienia* (Rzym, 24.02.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 3, s. 30. Papież wskazuje, że są to „ludzie, którzy mają ten nawyk, i staje się to chorobą. Są «kolekcjonerami niesprawiedliwości»: pamiętają tylko złe rzeczy, jakich doznali”.

do wypełniania codziennych obowiązków. Papież naucza kapłanów, aby nie zaniedbywali dialogu z Bogiem, ponieważ z modlitwy wypływa ich zapal duszpasterski.

Kształtowanie postawy nastawionej na ubóstwo jest papieżowi szczególnie bliskie. Cnoty posłuszeństwa i czystości realizują się w misji kapłańskiej i dzięki nim duchowny jest dyspozycyjny w służbie wspólnocie Kościoła i wiernie wypełnia powierzone zadania duszpasterskie.

Kształtowanie postawy miłosierdzia jest kluczowe dla nauczania Franciszka. Kapłani, posługując w sakramencie pokuty i pojednania, spełniają wolę Jezusa, aby odnaleźć zagubionych i przyprowadzić ich do komunii z Nim. Duchowni, doskonaląc się w praktykowaniu miłosierdzia, pełnią sakramentalną posługę w konfesjonale, odznaczając się cierpliwością, łagodnością, dyspozycyjnością oraz głoszeniem słowa Bożego, podkreślając przebaczenie. Uczynki miłosierdzia spełniane przez prezbiterów prowadzą do realizowania misji Kościoła, troszczącego się o ubogich i potrzebujących.



## ROZDZIAŁ TRZECI

### FORMACJA INTELEKTUALNA

Trzecią płaszczyzną formacji stałej kapłanów jest jej intelektualny wymiar. Duchowni są odpowiedzialni za poszerzanie wiedzy teologicznej. Studia akademickie umożliwiają im zgłębianie tajemnic wiary i Magisterium Kościoła. Rozwijają oni krytyczne myślenie poprzez analizę tekstów i refleksję nad zagadnieniami teologicznymi. Poprzez studia filozoficzne duchowni rozwijają umiejętności logicznego myślenia oraz podejmowania refleksji nad fundamentalnymi pytaniami o sens życia, istnienie Boga czy naturę człowieka. Filozoficzna formacja prezbiterów stanowi podstawę dla rozumienia nauki teologicznej i jest podwaliną ich duchowego i intelektualnego rozwoju. Kapłani są wezwani do pogłębiania swojej wiedzy z przedmiotów teologicznych i pozateologicznych, co skutkuje poszerzeniem ich horyzontów myślenia oraz prowadzi do integralnego przygotowania się na duszpasterskie wyzwania współczesności.

#### 1. Doskonalenie wiedzy teologicznej

Formacja intelektualna duchownych znajduje uzasadnienie w naturze posługi kapłańskiej, ponieważ prezbiter przez studium, zwłaszcza teologii, wnika w słowo Boże, przy jednoczesnym wzrastaniu w życiu duchowym w celu realizowania posługi duszpasterskiej (por. PDV 51; por. RFIS 153; por. DFPP 78)<sup>1070</sup>. Wymiar intelektualny oferuje niezbędne narzędzia do zrozumienia wartości, które są właściwe duszpasterzom, aby je wcielać w życie i przekazywać treści wiary w odpowiedni sposób (zob. RFIS 89)<sup>1071</sup>. Formacja intelektualna jest ukierunkowana na zdobycie wiedzy i kompetencji w zakresie filozoficznym i teologicznym. Prócz tego, duchowni posiadają przygotowanie o charakterze ogólnym, mające na celu: głoszenie Ewangelii w sposób wiarygodny i zrozumiały współczesnemu słuchaczowi, podejmowanie dialogu z obecną kulturą oraz prowadzenie apologii wiary za pomocą światła

---

<sup>1070</sup> Por. D. Lipiec, *Formacja pastoralna młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce. Studium teologicznopastoralne*, s. 37.

<sup>1071</sup> Por. R. Selejda, *Formacja ludzka i intelektualna przyszłych kapłanów*, „Studia Theologica Varsaviensia” (2013) nr 2, s. 137.

rozumu (por. RFIS 116)<sup>1072</sup>. W celu zagwarantowania kapłanom kompleksowej formacji intelektualnej, wszystkie dyscypliny mają być wykładane w sposób klarowny, aby można było dostrzec ich wewnętrzne powiązanie ze sobą, unikając przy tym fragmentaryzacji (por. RFIS 153)<sup>1073</sup>.

Rozum, poszukujący prawdy o Stworzycielu świata i ukierunkowany na Niego, umożliwia pełne przyjęcie Objawienia Bożego oraz sprzyja pogłębieniu jego treści. Sobór Watykański II stwierdza, że wiedza filozoficzna i teologiczna służą „wsluchiwanii się, rozważaniu i interpretowaniu w świetle Słowa Bożego różnych form wypowiedzi naszych czasów” (KDK 44), aby objawienie Boże było precyzyjniej ujmowane, prawidłowo rozumiane i właściwie przedstawiane.

Formacja intelektualna stanowi część integralnej formacji duchownych. Jest również niezbędna w posłudze duszpasterskiej<sup>1074</sup>. Wpływa ona na formację ludzką i duchową, które są przez nią wspierane. Formacja intelektualna ma na celu rozwój prezbitera jako „sługi i świadka Słowa w Kościele i świecie” (RFIS 117). Poprzez kształtowanie osobistych zdolności oraz poszerzanie nabywanej wiedzy nie jest rozumiana wyłącznie jako narzędzie do posiadania większej ilości informacji z poszczególnych przedmiotów. Jej zadaniem jest wspieranie prezbiterów w uważnym wsluchiwanii się w słowo Boże oraz głos wspólnoty kościelnej, aby rozeznawać znaki czasu (por. RFIS 117)<sup>1075</sup>.

Franciszek przestrzega kapłanów przed niebezpieczeństwem zbytniego skoncentrowania się na formacji intelektualnej kosztem innych wymiarów rozwoju<sup>1076</sup>. Niebezpieczeństwo to uwidacznia się w zaniedbywaniu podstawowej misji kapłańskiej, jaką

<sup>1072</sup> Por. J. Augustyn, *Modlitwa alumna i księdza*, „Pastores” 1998 nr 1, s. 109.

<sup>1073</sup> Por. Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuzkami, *Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 6.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 41.

<sup>1074</sup> Por. M. Nowak, *Integralność w formacji kapłańskiej. Implikacje i wnioski dla projektów formacyjnych w nowym „Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis”*, „Formatio Permanens” 17(2017), s. 45.

<sup>1075</sup> Por. D. Lipiec, *Formacja prezbiterów do duszpasterstwa osób z niepełnosprawnością*, „Teologia i Człowiek” 54(2021), s. 37.

<sup>1076</sup> Franciszek, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu, *Służba oznacza, że czyni się wolę innych* (Rzym, 12.04.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 7, s. 29. Papież w dialogu odpowiada kapłanom: „W diecezji macie pracować w prezbiterium, jako prezbiterzy, prezbiterzy z dyplomem. I jeśli ktoś wpadnie w tę niebezpieczną sytuację i skupi się zanadto na aspekcie akademickim, wraca nie jako ojciec (ksiądz), ale jako «magister». I to jest niebezpieczne. Są cztery filary formacji kapłańskiej: mówiłem o tym wiele razy i być może słyszeliście to. Cztery filary: formacja duchowa, formacja akademicka, formacja wspólnotowa i formacja apostołska.”

jest ewangelizacja oraz służba Bogu i ludziom<sup>1077</sup>. Papież uwrażliwia, aby wymiar naukowy nie przysłonił osobistej relacji z Bogiem<sup>1078</sup>.

Pogłębione studia filozofii i teologii są optymalnym narzędziem nabycia „forma mentis”, która pozwala podjąć wyzwania pojawiające się w przestrzeni kapłańskiej posługi oraz interpretować je w świetle wiary (RFIS 118). Duchowni powinni troszczyć się o rzetelną i solidną formację intelektualną. Jednocześnie mają pamiętać, że wypełnianie obowiązków związanych ze studium nie może być „jedynym kryterium w ustalaniu czasu trwania” formacji (RFIS 118). Należy mieć na uwadze, że studia i rozwój intelektualny wyrażają jeden z aspektów formacji całościowej. Odpowiedzialni za formację seminaryjną powinni zadbać, by w każdym *ratio* krajowym rozwinąć podstawowe elementy dotyczące formacji intelektualnej, które są przedstawione w *Ratio fundamentalis*, uwzględniając lokalne uwarunkowania społeczne, historyczne i kulturalne (zob. RFIS 118).

Studia teologiczne, które odbywają kandydaci do kapłaństwa mają na celu poznanie i zrozumienie prawd wiary. Teologia jest dziedziną wiedzy, która uzdalnia prezbiterów do głoszenia ewangelicznego przesłania w sposób odpowiadający ówczesnej kulturze. Jednocześnie jest ona fundamentem, na którym duchowni kształtują działalność duszpasterską zgodnie z „poprawną wizją teologiczną” (PDV 55). Kapłani kształcą się w dziedzinach nauk humanistycznych i filozoficznych oraz tych, które „wiążą się ze świętymi naukami” (KPK, kan. 279, § 3), ponieważ prowadzą one do właściwego wykonywania posługi pasterskiej.

Kształcenie humanistyczno-filozoficzne jest pomocą w poprawnym rozumieniu zagadnień Pisma Świętego, teologii fundamentalnej, dogmatycznej, moralnej, pastoralnej, liturgii, prawa kanonicznego, ekumenizmu, itd., przy jednoczesnym uwzględnieniu, że nauczanie tych przedmiotów nie powinno nazbyt skupiać się na kwestiach dyskusyjnych. Formacja intelektualna nie ma charakteru wyłącznie teoretycznego czy informacyjnego, ale prowadzi do wielowymiarowego rozwoju, który ma dopełnienie w modlitwie i działaniach duszpasterskich (por. DPŻP 95). Codzienna formacja intelektualna poświęcona studiowaniu podręczników lub książek z dziedziny filozofii, teologii i prawa kanonicznego jest pomocą

---

<sup>1077</sup> Por. A. Rusak, *Dlaczego i po co, czyli szkic o motywacjach księży*, „Pastores” 2018 nr 4, s. 46.

<sup>1078</sup> Por. W. Janyga, *Nie bądźmy urzędnikami Boga!*, „Pastores” 2019 nr 4, s. 140

w „pogłębieniu współodczuwania z Kościołem” (DPŻP 95), gdzie fundamentem pozostaje Katechizm Kościoła Katolickiego i jego kompendium.

W ramach formacji permanentnej lub w trakcie spotkań kapłańskich, pod kompetentnym kierownictwem, należy wspólnotowo analizować dokumenty Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. W duszpasterstwie diecezjalnym prowadzi to do jedności interpretacji i równoczesnego zastosowania pastoralnego, od którego zależy dzieło misyjne Kościoła (por. DPŻP 95)<sup>1079</sup>. Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów podaje, iż w formacji intelektualnej duchownych należy położyć szczególny nacisk na zagadnienia, które w społeczeństwie mają duże znaczenie w dyskusjach kulturowych i praktyce pastoralnej, jak na przykład „kwestie dotyczące etyki społecznej, bioetyki, itd.” (DPŻP 95).

Duchowni poświęcają uwagę zagadnieniom wynikającym z postępu naukowego, szczególnie mającym wpływ na mentalność i życie współczesnych ludzi. Kapłani są zobowiązani podejmować intelektualny wysiłek, mający na celu dokształcanie się i uzupełnianie wiedzy. Prezbiterzy mają również orientować się w postępach nauki. Bez opieszałości podejmują konsultacje z ekspertami odznaczającymi się przygotowaniem i właściwą doktryną z różnych dziedzin naukowych (zob. DPŻP 95)<sup>1080</sup>. Głosząc słowo Boże, duchowni dostosowują się do percepcji słuchaczy, uwzględniając różnorodność grup, miejsc, wieku czy pochodzenia (por. DPŻP 95).

W celu usprawnienia formacji intelektualnej kandydatów do kapłaństwa zaleca się wyznaczenie jednego z przełożonych seminaryjnych na koordynatora tego wymiaru przygotowania. Do jego zadań powinny należeć: opracowanie planu studiów zatwierdzonych przez kompetentne władze kościelne, jak również wspieranie i towarzyszenie wykładowcom, mające na celu weryfikację ich przygotowania akademickiego, wierność Magisterium Kościoła i regularne doskonalenie kwalifikacji. Koordynator jest odpowiedzialny za prace sekretariatu zajmującego się studiami, jak również przyczynia się do rozwoju biblioteki seminaryjnej (zob. RFIS 137). Jego zadaniem jest również troska o seminarzystów, którzy uczestniczą w wykładach akademickich prowadzonych na uniwersytecie lub wydziale teologicznym, aby weryfikować doktrynalną integrację studiowanych dziedzin. Odpowiedzialność za formację intelektualną seminarzystów spoczywa na rektorze i wspólnocie formatorów. W celu

---

<sup>1079</sup> Por. M. Polak, *Pastoralna tożsamość prezbitera jako podstawa i cel seminaryjnej formacji pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” 18(2017), s. 110.

<sup>1080</sup> Por. Franciszek, *Przesłanie wideo na rozpoczęcie międzynarodowego spotkania na temat «Nauka dla pokoju» Nauka przewycięża konflikty i buduje pokój* (Rzym, 2.07.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 12.

zapewnienia większej skuteczności formacji integralnej kandydatów do kapłaństwa należy dbać o współpracę i regularne spotkania z profesorami oraz innymi specjalistami.

Zaangażowanie seminarzystów w ich indywidualną ścieżkę rozwoju intelektualnego, obejmującą wszystkie przedmioty, jest uważane za jedno z kryteriów rozeznania powołania i warunków permanentnego wzrostu w wierności posłudze kapłańskiej (por. RFIS 141). Zadaniem profesorów seminaryjnych jest zachęcanie alumnów i pomaganie im w czynieniu postępów w zdobywaniu wiedzy, badaniach naukowych, jak również w formacji duchowej (por. RFIS 142). Liczba profesorów powinna być proporcjonalna do wymagań dydaktycznych i liczby seminarzystów. Zaleca się, aby większość wykładowców stanowili prezbiterzy, którzy są w stanie zapewnić również wkład pastoralny do dziedzin naukowych, korzystając z własnego doświadczenia (por. RFIS 143).

Współprzygotowanie do kapłańskiej posługi jest zadaniem wydziałów teologicznych i uniwersytetów kościelnych, gdzie studiują alumni i doksztalczą się duchowni<sup>1081</sup>. Odpowiedzialność uczelni polega na coraz dokładniejszym badaniu różnych dziedzin nauk teologicznych, aby uzyskać głębsze poznanie Objawienia i ukazać dziedzictwo mądrości chrześcijańskiej. Ma to na celu między innymi dialog z braćmi odłączonymi i z osobami niewyznającymi Chrystusa oraz możliwość znalezienia odpowiedzi na pytania, które rodzą się na skutek postępu naukowego (VG 85).

Zdobyta wiedza teologiczna kształtuje w duchownych wizję prawd objawionych, przez Boga w Jezusie Chrystusie oraz doświadczenie wiary wspólnoty Kościoła, jako pełną i kompaktową. Wypływa stąd podwójny wymóg, by przyjąć wszystkie prawdy chrześcijańskie i odrzucić niebezpieczeństwo wybierania ich arbitralnie (por. PDV 54; RFIS 165). Dzięki studium teologii kapłan uzyskuje zdolność interpretowania słowa Bożego, rozwoju duchowego i właściwego wypełniania posługi pasterskiej (por. PDV 51; RFIS 165).

Teologia opiera się na studium Pisma Świętego, które inspiruje wszystkie dyscypliny teologiczne (por. KO 24). Kapłani poświęcają szczególną uwagę formacji biblijnej na wszystkich płaszczyznach, od lectio po egzegezę (zob. RFIS 166). Stosowne wprowadzenie do Pisma Świętego i przedmioty biblijne mają na celu gruntowne zapoznanie się z metodami egzegetycznymi, naturą i rozwiązaniami problemów hermeneutycznych, wiedzą

---

<sup>1081</sup> Tenże, Audiencja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji Edukacji Katolickiej *Otwarty plac budowy w świecie* (Rzym, 13.02.2022), *OsRomPol* 42(2022) nr 3-4, s. 17.

o wydarzeniach z historii zbawienia oraz charakterystyką poszczególnych ksiąg. Duchowni pogłębiają syntezę teologiczną Objawienia Bożego zgodną z Magisterium Kościoła, która zapewnia podstawy dla ich duchowej formacji oraz przepowiadania (por. RFIS 166)<sup>1082</sup>. Zaznajomienie z kulturą i kontekstem biblijnym oraz z historią zbawienia ma na celu lepsze zrozumienie Pisma Świętego oraz prowadzenie poprawnego dialogu z wyznawcami Starego Przymierza (por. RFIS 166). Kapłani są również zobowiązani do promowania studium Pisma Świętego pośród wiernych świeckich. Franciszek wzywa do tego dzieła „diecezje, parafie i wszystkie wspólnoty kościelne”, aby propagowały poznawanie Biblii oraz zachęcały do modlitewnego czytania i rozważania słowa Bożego (EG 175).

Wiedzę z zakresu liturgii duchowni przyswajają w jej aspekcie teologicznym, duchowym, prawnym i duszpasterskim, w połączeniu z innymi dyscyplinami, w celu rozumienia tajemnic zbawienia, które są obecne i dokonują się w czynnościach liturgicznych. Liturgia jest traktowana jako wyraz wiary i duchowości Kościoła (por. RFIS 167). Kapłani powinni umieć rozróżniać pomiędzy zasadniczą i niezmienną istotą liturgii, a jej różnymi elementami, które mogą być uaktualniane przy zachowaniu odpowiednich przepisów (por. KPK, kan. 838). Zadaniem duchownych jest ciągle zgłębianie *ars celebrandi*, aby ich uczestnictwo w świętych obrzędach było sprawowane z szacunkiem i wiernością księgom liturgicznym (por. RFIS 177).

Teologia dogmatyczna, zawierająca sakramentologię, powinna być opanowana w sposób systematyczny i uporządkowany. Duchowni za pośrednictwem badań spekulatywnych rozumieją tajemnice zbawienia oraz jak w świetle Objawienia Bożego rozeznawać życiowe sytuacje wiernych, przestrzegając prawd wiecznych w zmiennej ludzkiej rzeczywistości i adekwatnie głosić je ludowi Bożemu (por. RFIS 168).

Posiadana wiedza z zakresu teologii fundamentalnej i moralnej we wszystkich swoich zagadnieniach jest ugruntowana w Piśmie Świętym dla ukazania zgodności z misterium zbawienia<sup>1083</sup>. Kapłani, dzięki zdobytej wiedzy, przepowiadają słowo Boże i dają świadectwo oparte na wierze, nadziei i miłości. Ukazują walory cnót i destrukcyjność grzechu w zgodzie

---

<sup>1082</sup> Por. M. Powęska, *Znaczenie i rola słowa Bożego w przygotowaniu seminarzystów do kapłaństwa na podstawie dokumentu «Droga formacji presbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia» z 2021 r.*, „Studia Sandomierskie” 29(2022), s. 254.

<sup>1083</sup> Zob. Franciszek, List do przełożonego generalnego redemptorystów *Wymogi Ewangelii nie są sprzeczne z ludzką słabością* (Rzym, 23.03.2021), OsRomPol 41(2021) nr 4-5, s. 13.

ze współczesnymi odkryciami antropologii oraz propagują wymagającą drogę życia ukierunkowaną na chrześcijańską radość (por. RFIS 169).

Duchowość kapłańska wypływa ze studium teologii duchowości, która jest oparta o rady ewangeliczne. Teologia pastoralna dla duchownych stanowi nauką refleksję o codziennym wzroście Kościoła, dzięki obecności Ducha Świętego, w kontekście historii świata (por. PDV 57; RFIS 170). Kapłani nabywają umiejętności rozeznawania sytuacji społeczno - kulturalnej i kościelnej, gdzie jest prowadzona działalność pastoralna (por. PDV 57; RFIS 170). Prezbiterzy zobowiązani są do posiadania wiedzy z zakresu misjologii, która promuje zapal ewangeliczny definiowany nie tylko jako misje *ad gentes*, ale również jako ponowna ewangelizacja społeczności postchrześcijańskich (por. RFIS 171).

Dzięki katolickiej nauce społecznej duchowni oddziałują na wspólnotę ludzką i budują na ziemi Królestwo Boże. Kapłani dokonują tego poprzez pogłębioną znajomość otaczającego świata i ewangeliczną analizę relacji ludzkich, społecznych i politycznych. Przyczynia się to do poszukiwania wspólnego dobra, rozwijania solidarności między narodami oraz ofiarowywania wzajemnej pomocy (por. RFIS 172; por. CV 43).

Duchowni traktują znajomość prawa kanonicznego jako służącą działaniu Ducha Świętego w Kościele. Jego wykładnia prowadzi do właściwego rozeznania skomplikowanych sytuacji duszpasterskich. Przestrzeganie prawa kanonicznego sprzyja dobru duchowemu prezbiterów i wiernych oraz prowadzi do realizacji powołań zgodnie z darami otrzymanymi od Boga (por. RFIS 174).

Rozwijanie umiejętności homiletycznych jest zadaniem wciąż aktualnym w formacji intelektualnej. Zdaniem Franciszka homilia „stanowi kryterium oceny bliskości i zdolności spotkania” prezbitera z wiernymi (EG 135). Dzięki głoszeniu słowa kapłani promują duchowy wzrost słuchających<sup>1084</sup>. Kaznodzieja jest pierwszym kontemplującym słowo Boże, a także „kontemplującym lud” (EG 154). Doskonalenie warsztatu kaznodziejskiego ma na celu powiązanie przesłania tekstu biblijnego z codziennością przeżywaną przez wiernych (por. EG 154)<sup>1085</sup>.

---

<sup>1084</sup> Por. M. Powęska, *Znaczenie i rola słowa Bożego w przygotowaniu seminarzystów do kapłaństwa na podstawie dokumentu «Droga formacji prezbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia» z 2021 r.*, s. 256.

<sup>1085</sup> Por. J. Maciąg, *Naucz się, czego będziesz nauczał*, „Pastores” 2011 nr 4, s. 121.

Sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania wymaga od kapłanów aktualizowania wiedzy z teologii moralnej, rozeznawania duchowego, kierownictwa osób i psychologii. W duchu miłosierdzia duchowni mierzą się z problemami i słabościami, które napotkają w konfesjonale (por. RFIS 178).

Zadaniem prezbiterów jest rzetelne poznanie teologii, ponieważ dzięki niej duchowni pogłębiają wiarę oraz jednoczą się ze wspólnotą Kościoła, do której zostali posłani. Kapłani, doskonaląc się w zdobywaniu wiedzy teologicznej, pełniej uczestniczą w budowaniu wspólnoty wierzących<sup>1086</sup>.

## 2. Doskonalenie wiedzy pozateologicznej

Studia filozoficzne prowadzą do pełniejszego rozumienia człowieka, jego wolności, relacji ze światem i Stwórcą. W adhortacji *Pastores dabo vobis* filozofia jest opisana jako pilnie potrzebna w koniunkcji z teologią, a także ze względu na „klimat kulturowy, w którym subiektywizm wyniesiony został do rangi kryterium i miary prawd” (PDV 52). Na etapie formacji początkowej do kapłaństwa, jak również w trakcie formacji permanentnej, dzięki filozofii prezbiterzy podnoszą swoje kompetencje intelektualne i moralne<sup>1087</sup>.

W przygotowaniu do kapłaństwa oraz w jego trakcie, szczególną uwagę poświęca się filozofii systematycznej, której celem jest doprowadzenie do gruntownego poznania człowieka, świata i Boga<sup>1088</sup>. Gwarantuje ona syntezę myśli i światopoglądów (por. RFIS 159). Dzięki uwzględnieniu współczesnych wyników badań filozoficznych, a także biorąc pod uwagę ogólny rozwój nauk, duchowni doskonalą się do dialogu z każdą osobą na podstawie nauczanej wiedzy (por. RFIS 119)<sup>1089</sup>.

Mądrościowy charakter filozofii zakłada jej możliwości metafizyczne, które prowadzą do bytu absolutnego. Zgodnie z pierwotną cechą filozofii, którą jest poszukiwanie prawdy,

<sup>1086</sup> Por. D. Lipiec, *Formacja pastoralna młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce. Studium teologicznopastoralne*, s. 38.

<sup>1087</sup> Por. Tamże, s. 38.

<sup>1088</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do uczestników XI Międzynarodowego Kongresu Tomistycznego *Zanim zaczniesz się nauczać św. Tomasza, trzeba kontemplować* (Asyż, 22.09.2022), *OsRomPol* 42(2022) nr 10, s. 18.

<sup>1089</sup> Por. Tenże, Audiencja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji Edukacji Katolickiej *Otwarty plac budowy w świecie*, s. 16.



w formacji kapłańskiej należy szczególną uwagę poświęcić metafizyce. Duchownym potrzebna jest także wiedza z zakresu teodycei i kosmologii, które wprowadzają w chrześcijańskie postrzeganie rzeczywistości (zob. RFIS 160).

Przyswojenie wiedzy z historii filozofii ma na celu zrozumienie pochodzenia i rozwoju najważniejszych zagadnień filozoficznych. Celem studium historii filozofii jest także ukazanie ciągłości refleksji i myśli o Absolutie oraz o prawdzie i możliwościach jej poznania.

Filozofia jest dla kapłanów przestrzenią dialogu i budowania relacji z osobami niewierzącymi (por. RFIS 161). Innymi istotnymi subdyscyplinami filozofii, które kapłani powinni opanować, są: antropologia filozoficzna, logika, estetyka, epistemologia, etyka, filozofia polityczna i filozofia religii (zob. RFIS 162).

Należną uwagę trzeba poświęcić zdobyciu wiedzy z nauk społecznych, takich jak: socjologia, pedagogika i psychologia. Są one pomocne w posłudze duszpasterskiej na każdym jej etapie. Ich zgłębianie prowadzi do nabycia wiedzy i zdolności w celu poznania człowieka i jego mechanizmów funkcjonowania, aby ułatwić formułowanie roztropnych ocen dotyczących osób i życiowych sytuacji napotykanych w duszpasterskiej posłudze (por. RFIS 163).

Stałym wymogiem w formacji intelektualnej duchownych jest poznanie i właściwe wykorzystanie w pracy duszpasterskiej środków społecznego przekazu<sup>1090</sup>. Stanowią one opatrnościowe narzędzie ewangelizacji, ponieważ obejmują swoim zasięgiem rzesze wiernych, jak również ludzi dalekich od wspólnoty Kościoła. Środki społecznego przekazu wpływają na mentalność i sposób działania współczesnego człowieka i są środkiem ewangelizacji (por. DPŻP 95). Jednocześnie kapłani powinni unikać ostentacyjnej obecności w mediach, która prowadzi do postawy egocentryzmu<sup>1091</sup>. Duchowni rozwijają umiejętności korzystania z narzędzi i technik komunikacji społecznej przy jednoczesnym korzystaniu z nich w sposób dojrzały oraz wolny od nadmiernego przywiązywania się i uzależnień (por. RFIS 183)<sup>1092</sup>.

---

<sup>1090</sup> Por. Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2019 *Od wirtualnych wspólnot społecznościowych do wspólnot ludzkich* (Rzym, 24.01.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 2, s. 50.

<sup>1091</sup> Por. Tenże, Audycja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu *Trzeba towarzyszyć człowiekowi w epoce cyfrowej* (Rzym, 21.09.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 11, s. 39.

<sup>1092</sup> Por. J. Chyła, *Odpowiedzialność za parafię, czyli budowanie arki*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 34.

W trakcie kapłańskiej formacji powinni być zapraszani różni specjaliści, między innymi z zakresu medycyny, pedagogiki, nauk artystycznych, ekologii, administracji czy środków masowego przekazu. Dokonując ich wyboru należy się kierować doborem przymiotów ludzkich, ich kompetencjami oraz powinno się zweryfikować ich profil jako osób wierzących i pragnących dobra dla wspólnoty Kościoła (zob. RFIS 146).

Posługa duszpasterska wymaga od kapłanów wiedzy dotyczącej zarządzania dobrami. Duchowni administrują majątkiem kościelnym zgodnie z normami prawa kanonicznego, „z umiarkowaniem, bez przywiązywania się, w sposób moralnie przejrzysty oraz z właściwą kompetencją” (RFIS 180). Przyczynia się to do rozwoju postawy ewangelicznego świadectwa, na które wierni są szczególnie wrażliwi. Właściwa administracja majątkiem kościelnym prowadzi do efektywniejszej działalności pastoralnej<sup>1093</sup>. Kapłani powinni posiadać podstawową wiedzę dotyczącą prawa cywilnego, która dotyczy bezpośrednio funkcji proboszcza (por. RFIS 180).

Należy, aby duchowni posiadli wiedzę z zakresu sztuki sakralnej oraz kształtowali w sobie postawę wrażliwości estetycznej. Właściwe dowartościowywanie sztuki i piękna zawiera istotną duszpasterską wartość. Rozwijanie wiedzy na temat sztuki sakralnej prowadzi do poszerzania propozycji duszpasterskich w perspektywie ewangelizacji (por. RFIS 181).

Franciszek zauważa potrzebę głębszego rozwoju kapłanów w kontekście duszpasterstwa rodzin. Dostrzega, że niekiedy duchownym brakuje „odpowiedniej formacji, aby podjąć złożone dzisiejsze problemy rodzin” (AL 202). W tym celu prezbiterzy powinni korzystać z rzetelnej wiedzy specjalistów z dziedziny pedagogiki, psychologii i antropologii człowieka.

Papież zagadnieniom ekologicznym poświęcił encyklikę *Laudato Si*. Zachęca on do ochrony stworzenia i troski o wspólny dom, którym jest planeta Ziemia<sup>1094</sup>. Nauczanie papieskie w pełni przynależy do chrześcijańskiej wizji człowieka i otaczającej rzeczywistości<sup>1095</sup>. Stanowi ono podłoże ekologii integralnej, której paradygmatem jest „przekonanie, że wszystko na świecie jest ściśle ze sobą powiązane” (LS 16). Doskonalenie

<sup>1093</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do uczestników konferencji «Ekonomia Franciszka» *Od ekonomii, która zabija do ekonomii życia* (Asyż, 24.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 7-8, s. 10.

<sup>1094</sup> Por. A. Napiórkowski, *Wizja Kościoła w ujęciu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 15(2020), s. 45.

<sup>1095</sup> Zob. Franciszek, Przesłanie na Światowy Dzień Modlitw o Ochronę Świata Stworzonego «Wysłuchaj się w głos stworzenia» (Rzym, 16.07.2022), OsRomPol 42(2022) nr 7-8, s. 5.

postawy wrażliwości osób duchownych na sprawy związane ze środowiskiem naturalnym i jego ochroną stanowi o prawdziwości i wiarygodności wspólnoty Kościoła<sup>1096</sup>. Papież wskazuje, aby kapłani przyjmowali postawę „nawrócenia ekologicznego”, która polega na rozwijaniu wszystkich skutków spotkania ze Zbawicielem w relacjach ze światem stworzonym przez Boga (LS 217; RFIS 172)<sup>1097</sup>. Duchowni są uwrażliwiani na tematykę ekologii, aby rozpoznawać „wielkość, pilność i piękno” wyzwań otaczającego świata (LS 15; RFIS 172). Zadaniem prezbiterów jest być promotorami właściwej opieki nad wszystkim, co związane z aktem stworzenia (por. RFIS 172)<sup>1098</sup>.

W ramach formacji intelektualnej kapłani poszerzają swoją wiedzę z filozofii, psychologii, pedagogiki, środków społecznego przekazu, komunikacji interpersonalnej oraz z wielu innych przedmiotów i dziedzin nauki. Zdobyta wiedza ma na celu pełne zrozumienie współczesnego człowieka i prowadzenie skutecznej działalności duszpasterskiej.

Formacja intelektualna kapłanów jest niezbędna dla pełnienia ich misji nauczycielskiej w Kościele. Dbłość o rozwijanie umiejętności intelektualnych, zdobywanie wiedzy z przedmiotów teologicznych i pozateologicznych pozwala im lepiej rozumieć i przekazywać spuściznę Magisterium Kościoła, odpowiadać na pytania wiernych, jak również angażować się w dialog z różnymi środowiskami kulturalnymi i intelektualnymi.

---

<sup>1096</sup> Por. J. Mastej, *Papieża Franciszka prakseologiczna wiarygodność Kościoła*, „Roczniki Teologiczne” 67(2020) z. 9, s. 80.

<sup>1097</sup> Por. Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, s. 114; por. B. Drożdż, *Ekologiczne spotkanie się świata – refleksja w świetle enyklicki Laudato si’ papieża Franciszka*, „Perspectiva” 14(2015) nr 1, s. 40.

<sup>1098</sup> Por. W. Misztal, *Realizacja oczekiwań Boga wobec ludzi jako podstawowy warunek uporania się z kryzysem ekologicznym: Laudato si’ o roli duchowości*, „Studia Socialia Cracoviensia” 9(2017) nr 1, s. 55.

## ROZDZIAŁ CZWARTY

### FORMACJA PASTORALNA

Czwartym wymiarem formacji stałej kapłanów jest jej płaszczyzna pastoralna. Obejmuje ona rozwijanie umiejętności i kompetencji niezbędnych do skutecznego prowadzenia duszpasterstwa oraz troski o dobro duchowe wiernych (por. DFPP 80). Prezbiterzy doskonalą się w zakresie głoszenia słowa Bożego, aby wiernie przekazywać orędzie Ewangelii współczesnemu człowiekowi. Doskonalą umiejętności w zakresie sprawowania sakramentów i wprowadzenia w modlitwę osób świeckich, którzy tworzą wraz z duchownymi lud wierny. Istotnym elementem formacji duszpasterskiej jest kształtowanie umiejętności budowania i kierowania wspólnotami chrześcijańskimi. Prowadząc parafie czy grupy animują, organizują i wspierają rozwój wspólnot kościelnych w celu realizowania misji zbawienia.

#### 1. Doskonalenie umiejętności głoszenia słowa Bożego

Pismo Święte stanowi podstawę duszpasterskiej działalności Kościoła, przekazując wolę Boga<sup>1099</sup>. Dzięki łasce Boga możliwe jest zrozumienie Pisma Świętego oraz uczestnictwo w misji Jezusa i Jego Kościoła (por. AI 1). Słowo Boże posiada także fundamentalne znaczenie dla kształtowania tożsamości prezbiterów.

Bóg objawia się człowiekowi nieustannie za pośrednictwem Pisma Świętego<sup>1100</sup>. Święty Hieronim pisał, że nieznanomość Pisma Świętego jest nieznanomością Chrystusa, dlatego należy, aby kapłani nieustannie pogłębiali swoją wiedzę o natchnionych księgach i praktykowali modlitwę słowem Bożym (zob. AI 1)<sup>1101</sup>.

---

<sup>1099</sup> R. Kamiński, *Pismo Święte w duszpasterstwie*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin: TN KUL 2006, s. 608.

<sup>1100</sup> Zob. Franciszek, *Audiencja generalna Prawdziwa władza polega na służeniu*, (Rzym, 27.01.2021), *OsRomPol* 42 (2021) nr 2, s. 23.

<sup>1101</sup> Por. S. Harężga, *Etapy lektury Biblii*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 354.

Ważnym gestem Jezusa przed Jego wniebowstąpieniem było oświecenie umysłów uczniów, „aby rozumieli Pisma” (Łk 24,45). Biblia opisuje również scenę, w której wierzący zebrali się w Jerozolimie, aby słuchać Prawa. Podczas czytania lud miał „uszy zwrócone” (Ne 8,3) w stronę Świętej Księgi, przeczuwając, że odnajdzie w niej sens bieżących wydarzeń. Komentując powyższe fragmenty Franciszek naucza, że Biblia nie jest dziedzictwem nielicznych, ani nie jest zbiorem ksiąg dostępnym jedynie uprzywilejowanym. Pismo Święte „należy” do całego ludu Bożego, który jest zobowiązany go słuchać i interpretować jego treść (por. VD 75). Zadaniem duchownych jest objaśnianie słowa Bożego we współczesnym kontekście społecznym i historycznym (zob. AI 4)<sup>1102</sup>.

Słowo Boga prowadzi do zjednoczenia wiernych i kapłanów oraz dokonuje w nich scalenia w jeden lud. Biblia jest więc „Księgą Ludu Pana”, który w słuchaniu Jego głosu „przechodzi od rozproszenia i podziału do jedności” (AI 4).

Na kapłanach spoczywa odpowiedzialność za pomoc wiernym w zrozumieniu Pisma Świętego. Jest ono księgą ludu, dlatego duchowni, mając misję głoszenia słowa Bożego, są wezwani, aby upowszechnić we wspólnocie wierzących dostęp do bogactwa Biblii (por. AI 5). Franciszek wskazuje, aby w swojej formacji kapłani pamiętali, że słowo Boże nie jest ich własnością, ale są Jego strażnikami i przekazicielami orędzia o zbawieniu w Jezusie<sup>1103</sup>.

Przykładem głębszego zrozumienia Pisma Świętego jest przemiana uczniów idących do Emaus po zmartwychwstaniu, których spotyka wędrowiec (por. Łk 24,13-35). Dwaj uczniowie dyskutują o męce i śmierci Jezusa. Są przygnębieni i rozczarowani po tragicznym wydarzeniu z życia ich Mistrza. Zmartwychwstały dołącza do uczniów, którzy jednak Go nie rozpoznają (por. Łk 24,16). Jezus zauważa, że nie rozumieją znaczenia Jego męki i śmierci. Nazywa ich „nierozumnymi” i tłumaczy, zaczynając od ksiąg Starego Testamentu „poprzez wszystkich proroków, co we wszystkich Pismach odnosiło się do Niego” (Łk 24,27). Franciszek, wychodząc od tej biblijnej sceny naucza, że Chrystus jest pierwszym egzegetą wyjaśniającym proroctwa Starego Testamentu<sup>1104</sup>. W Piśmie Świętym zostało przewidziane,

<sup>1102</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Aby przyjąć słowo w sercu* (Rzym, 10.01.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 2, s. 50.

<sup>1103</sup> Por. Tenże, Msza św. i święcenia kapłańskie *Niestrudzenie bądźcie miłosierni* (Rzym, 21.04.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 6 s. 25.

<sup>1104</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Słowo Boże i Eucharystia napelniają nas radością* (Rzym, 4.05.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 5, s. 46.

co miało się dokonać, dlatego „sam Zbawiciel chciał być wierny temu Słowu” (AI 6). Historia zbawienia w Nim znajduje swe wypełnienie.

Papież przypomina, że Biblia zapowiada i ukazuje Chrystusa. Wszystkie księgi mówią o Nim i pozwalają wierzyć, że Jego śmierć i zmartwychwstanie nie należą do mitologii, ale do prawdziwej historii, która jest sednem wiary Kościoła (por. AI 7). Wiara rodzi się ze słuchania, a w centrum słuchania jest słowo Chrystusa (por. Rz 10,17). Pragnienie pogłębiania znajomości tego słowa „staje się pilne i ważne”, dlatego należy, aby uczniowie Jezusa przeznaczali właściwy czas na słuchanie go w liturgii, modlitwie osobistej oraz refleksji (AI 8).

Święty Paweł w Drugim Liście do Tymoteusza zaleca swojemu współpracownikowi, aby stale korzystał z Pisma Świętego. Apostoł poucza, że „wszelkie Pismo od Boga natchnione jest i pożyteczne do nauczania, do przekonywania, do poprawiania, do kształcenia w sprawiedliwości” (2Tm 3,16). Konstytucja Soboru Watykańskiego II *Dei Verbum* zaznacza, że „księgi biblijne w sposób pewny, wierny i bez błędu uczą prawdy, jaka z woli Bożej miała być przez Pismo Święte utrwalona” dla zbawienia ludzkości (KO 11). Biblia nie jest zbiorem jedynie przekazów czy też kronik historycznych, ale jest przeznaczona ku „integralnemu zbawieniu człowieka” (AI 9). Została spisana jako historia zbawienia, przez którą Bóg przemawia, przekazując swoje orędzie. Czytający natchnione księgi otrzymują od Boga łaskę zrozumienia, przez którą Stwórca oznajmia swoją wolę wszystkim ludziom, aby ich zbawić od grzechu i śmierci wiecznej<sup>1105</sup>.

W ramach formacji stałej duchowni wspierają proces inkulturacji Biblii w społeczeństwie. Słowo Boże jest źródłem duchowego życia chrześcijan i zawiera w sobie potencjał, który przekracza ludzkie możliwości (por. EG 22)<sup>1106</sup>. Obywa się to z pomocą Ducha Świętego, który przemienia kulturę, kiedy ludzie przyjmują orędzie zbawienia (por. EG 45). Włączanie nauki Ewangelii do dziedzictwa kulturowego sprawia, że Kościół jawi się jako „oblubienica strojna w swe klejnoty” (Iz 61,10), która twórczo wpływa na przemianę świata na bardziej humanistyczny. Jednocześnie Kościół zabiega, żeby Biblia była stale przekładana

<sup>1105</sup> Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2014 r. *Powołania, świadectwo prawdy* (Rzym, 15.01.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 2, s. 5.

<sup>1106</sup> Tenże, Przemówienie do Katolickiej Federacji Biblijnej *Słowo Boże jest sercem wszelkiej działalności kościelnej* (Rzym, 26.04.2019), OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 35.

na język i mentalność współczesnej kultury i pokoleń, które podlegają procesowi sekularyzacji, aby przekaz Ewangelii był jak najpełniej zrozumiany (por. EG 116)<sup>1107</sup>.

Duszpasterska działalność wspólnoty Kościoła inspiruje się słowem Bożym. Biblia jest „źródłem ewangelizacji”, dlatego należy, aby duchowni stale formowali się do słuchania, rozważania, przeżywania, celebrowania i dawania świadectwa o słowie Bożym (EG 174)<sup>1108</sup>. Franciszek naucza, że Kościół nie rozwija się, „jeśli nie pozwala się ewangelizować” poprzez słowo, które jest centralną częścią wszelkiej pastoralnej działalności (EG 174). Ono karmi i umacnia życie duchowe naśladowców Jezusa oraz czyni lud Boży zdolnym do ewangelicznego świadectwa.

Na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia papież zdecydował, aby jedna niedziela w ciągu roku liturgicznego w całości została poświęcona słowu Bożemu. Miało to na celu głębsze zrozumienie przesłania pochodzącego z „nieustannego dialogu między Bogiem a Jego ludem”, które znajduje się w Biblii (MeM 7)<sup>1109</sup>. Poświęcenie w szczególny sposób jednej niedzieli Pismu Świętemu nawiązuje do gestu dokonanego przez Jezusa w synagodze, który otwiera skarbiec Słowa, aby każdy chrześcijanin mógł być w świecie świadkiem i głosicielem Dobrej Nowiny (por. AI 2). Ustanowienie Niedzieli Słowa Bożego było zainspirowane wieloma prośbami, które Franciszek otrzymał, aby w Kościele powszechnym była możliwość celebrowania w jedność Dnia Pańskiego, poświęconego księdze Pisma Świętego (por. AI 2).

Franciszek ustanowił III Niedzielę Zwykłą roku liturgicznego i poświęcił ją „celebracji, refleksji oraz krzewieniu słowa Bożego” w Kościele katolickim (AI 3). Jego pragnieniem było, aby wierzący rozwijali coraz bardziej zażyłą relację z Pismem Świętym. Jest to również niedziela, w której chrześcijanie są wezwani do wzmocnienia więzi z wyznawcami judaizmu oraz do modlitwy o jedność chrześcijan. Celebrowanie Niedzieli Słowa Bożego ma także wymiar ekumeniczny, ponieważ Biblia naucza jak kształtować jedność pośród podzielonych uczniów Jezusa (por. AI 3).

---

<sup>1107</sup> Zob. Tenże, List apostolski *Scripturae Sacrae Affectus* w XVI stulecie śmierci św. Hieronima, w: [https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap\\_20200930\\_scripturae-sacrae-affectus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20200930_scripturae-sacrae-affectus.html) [19.03.2021].

<sup>1108</sup> Por. S. Dyk, *Przestrzeń dla Ducha Świętego w kaznodziejstwie*, „Pastores” 2014 nr 4, s. 39.

<sup>1109</sup> Por. S. Haręzga, *Medytacja słowa Bożego podstawową modlitwą kapłana*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 138; por. W. Osiał., *Wizja współczesnej katechezy w nauczaniu papieża Franciszka*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 1(2014), s. 297.

Zadaniem prezbiterów jest szukanie sposobu przeżywania tej niedzieli jako dnia szczególnie uroczystego. Papież wyraził życzenie, aby w celebracji Eucharystii istniała możliwość intronizacji Świętej Księgi w celu ukazania jej normatywnego wymiaru. Należy także w specjalny sposób uwydatnić głoszenie słowa poprzez pieczołowite przygotowanie homilii, aby wybrzmiała jej chwała i cześć, jakie się oddaje słowu Pana. Biskupi w Niedziele Słowa Bożego powinni udzielać posługi lektoratu, aby podkreślić ważność głoszenia słowa Bożego w liturgii<sup>1110</sup>. Proboszczowie zostali zobowiązani do wyboru odpowiedniej formy przekazania Biblii lub jednej z jej ksiąg zgromadzeniu liturgicznemu. Ma to na celu ukazanie wartości codziennej lektury oraz modlitwy Pismem Świętym, ze szczególnym odniesieniem do *lectio divina* (por. AI 3)<sup>1111</sup>. Zadaniem duchownych jest również przygotowanie wybranych wiernych do pełnienia funkcji głosicieli słowa w liturgii (zob. AI 3)<sup>1112</sup>. Dzięki takiemu zaangażowaniu duchownych Biblia ma szansę nie pozostać jedynie „w bibliotece, wśród licznych książek”, ale być rozważaną i głoszoną dzięki świadectwu osób świeckich<sup>1113</sup>.

Niedziela poświęcona słowu Bożemu została ustanowiona, aby wzrosła znajomość Pisma Świętego (por. AI 15), czego uczy autor natchniony: „Słowo to jest bowiem blisko ciebie: w twych ustach i w twoim sercu, byś je mógł wypełnić” (Pwt 30,14). Franciszek zauważa, że w wielu rodzinach chrześcijańskich rodzice nie są odpowiednio uformowani do przekazywania dzieciom treści Objawienia. Dlatego Niedziela Słowa Bożego zachęca do modlitewnego czytania Biblii i poznawania jej w gronie najbliższych (por. EG 152). Prowadzi to do pogłębienia wiedzy o Piśmie Świętym i wzrostu w wierze, aby w pełni zjednoczyć się z Chrystusem<sup>1114</sup>.

W ramach formacji stałej duchowni kształtują warsztat kaznodziejski. Uroczyste przepowiadanie słowa Bożego przez kapłanów uwidacznia się w homilii, która jest aktem

<sup>1110</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Niedzielę Słowa Bożego *Słowo Pańskie prowadzi nas do Boga i do człowieka* (Rzym, 23.01.2022), OsRomPol 42(2022) nr 2, s. 16.

<sup>1111</sup> Por. M. Powęska, *Znaczenie i rola słowa Bożego w przygotowaniu seminarzystów do kapłaństwa na podstawie dokumentu «Droga formacji prezbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia» z 2021 r.*, „Studia Sandomierskie” 29(2022), s. 253.

<sup>1112</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Niech homilia będzie krótka!* (Rzym, 7.02.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 3-4, s. 37.

<sup>1113</sup> Tenże, Przemówienie do Katolickiej Federacji Biblijnej *Słowo Boże jest sercem wszelkiej działalności kościelnej*, s. 36.

<sup>1114</sup> Zob. Tenże, , List apostolski *Scripturae Sacrae Affectus* w XVI stulecie śmierci św. Hieronima, w: [https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap\\_20200930\\_scripturae-sacrae-affectus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20200930_scripturae-sacrae-affectus.html) [19.03.2021].



liturgicznym<sup>1115</sup>. Franciszek naucza, że ma ona szczególne znaczenie, ponieważ posiada „charakter niemal sakramentalny” (EG 142). Homilia jest aktualizacją zbawczych dzieł poświadczonych w Biblii<sup>1116</sup>. Jest ukazaniem prawdy, którą Chrystus pragnie przekazać „tu” i „teraz” zgromadzonym wiernym<sup>1117</sup>. Kapłani, używając języka prostego i odpowiedniego dla słuchaczy, mają odkrywać piękno obrazów<sup>1118</sup>, jakimi posługiwał się Chrystus, pobudzając do większej wiary i praktykowania dobra (por. EG 142). Wprowadzenie ludzi wierzących w rozumienie Bożego słowa to „duszpasterska okazja”, którą kapłani powinni odpowiednio wykorzystać (por. AI 5). Franciszek głosi że, homilia nie jest ćwiczeniem się w retoryce ani zbiorem mądrych pojęć<sup>1119</sup>. Jest natomiast dzieleniem się natchnieniami otrzymanymi od Ducha Świętego (por. 1Kor 2,4). Słowo Boże, które zainspirowało kaznodzieję ma być najpierw przemodlone, a następnie przekazane ludowi Bożemu<sup>1120</sup>.

Papież zwraca uwagę, że dla wielu wiernych homilia jest jedyną okazją poznania i zrozumienia piękna słowa Bożego oraz zastosowania go w życiu codziennym<sup>1121</sup>. Konieczne jest więc, aby kapłani poświęcali odpowiednią ilość czasu na przygotowanie homilii. Franciszek zaznacza, że nie należy improwizować komentarza do czytań, ponieważ homilia wymaga pogłębionego rozumienia treści. Głoszący nie powinni także „rozciągać ponad miarę przemądrzałych homilii” lub poruszać nieodpowiednich treści niezgodnych z przesłaniem Ewangelii (AI 5), ponieważ wpływa to destrukcyjnie na słuchaczy. W ramach przygotowania papież zaleca kapłanom medytację nad świętym tekstem, aby mówili z wewnętrznym przekonaniem oraz z głębi serca, które zostało dotknięte przez łaskę Boga<sup>1122</sup>. Dzięki modlitwie Pismem Świętym w duchownych dokonuje się „nowe wcielenie Słowa”<sup>1123</sup>. Przygotowanie do homilii ma prowadzić do ukazania istoty zbawczego orędzia. Należy, aby kapłani poświęcali

<sup>1115</sup> Por. H. Sławiński, *Znaczenie, geneza i struktura Dyrektorium homiletycznego*, „Polonia Sacra 19” 2015 nr 3, s. 168; por. W. Turowski, *Boże chwala i zbawienie człowieka celem przepowiadania homilijnego*, „Studia Teologiczne” 39(2021), s. 231.

<sup>1116</sup> Por. J. Kudasiwicz, *Godni szafarze wielkiej tajemnicy wiary*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 275.

<sup>1117</sup> Zob. S. Dyk, *Aktualizacja słowa Bożego w przepowiadaniu*, „Roczniki Teologiczne” 69(2022) z. 1, s. 8; por. W. Turowski, *Boże chwala i zbawienie człowieka celem przepowiadania homilijnego*, s. 232.

<sup>1118</sup> Por. W. Turowski, *Komunikacja słowa Bożego a komunikat zwrotny*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 10(2011), s. 154.

<sup>1119</sup> Franciszek, Przemówienie do Katolickiej Federacji Biblijnej *Słowo Boże jest sercem wszelkiej działalności kościelnej*, s. 35. Taką homilię papież nazywa „drewnem”.

<sup>1120</sup> Por. S. Dyk, *Przestrzeń dla Ducha Świętego w kaznodziejstwie*, s. 36.

<sup>1121</sup> Por. Skowronek A. J., *Kim jest, a kim nie jest kapłan?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 56.

<sup>1122</sup> Por. M. Powęska, *Znaczenie i rola słowa Bożego w przygotowaniu seminarzystów do kapłaństwa na podstawie dokumentu «Droga formacji presbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia» z 2021 r.*, s. 251.

<sup>1123</sup> Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa za pomocą Pisma Świętego*, (Rzym, 27.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 2, s. 233. Papież naucza, że duchowni stają się „«tabernakulami», w których słowa Boga zamieszkuje”.

Pismu Świętemu wiele uwagi, czasu i modlitwy, aby zostało ono przyjęte „nie jako słowo ludzkie, ale – jak jest naprawdę – jako słowo Boga” (1Tes 2,13; zob. AI 5)<sup>1124</sup>. Papież zaleca również katechetom, aby wspierali wzrost wiary ludu Bożego oraz kształtowali w sobie pragnienie nawracania się poprzez zażyłość z Biblią i studiowanie jej. Ułatwi im to prowadzenie szczerego dialogu ze słuchaczami (por. AI 5).

Udzielając wskazań dotyczących homilii papież cytuje świętego Hieronima: „Mowa kapłanów niech się opiera na czytaniu Pisma Świętego. Chcę, żebyś był nie deklamatorem, krzykaczem plotącym bez sensu, ale świadomym tajemnicy”<sup>1125</sup>. Franciszek wskazuje przez to na wartość autentyczności w głoszeniu słowa Bożego oraz delikatności i wycucia wobec audytorium. Należy, aby kapłani podczas głoszenia homilii unikali używania wielości słów, ponieważ postawa ta bywa oznaką braku przygotowania i improwizacji w głoszeniu.

Zagadnienie homilii zostało obszernie opisane w adhortacji *Evangelii Gaudium*, gdzie papież naucza o przepowiadaniu słowa w kontekście liturgii. Zamieścił on w niej analityczne uwagi dotyczące przygotowywania homilii przez kaznodziejów. Homilię nazwał „poważną posługą” i – według niego – należy traktować ją jako punkt odniesienia w ocenie bliskości i zdolności rozeznania duszpasterza wobec ludu Bożego (EG 135). Papież zwraca uwagę na przygotowanie i jakość homilii głoszonych przez prezbiterów oraz na oczekiwania i poziom świadomości wiernych<sup>1126</sup>. Przypomina on, że homilia jest autentycznym i serdecznym doświadczeniem, pokrzepiającym spotkaniem z żywym Słowem, które jest stałym źródłem odnowy i formacji chrześcijańskiej (por. EG 135).

Głoszenie słowa Bożego zajmuje naczelne miejsce wśród form duszpasterstwa, ponieważ „wiara rodzi się z tego, co się słyszy” (Rz 10,17)<sup>1127</sup>. Formacja kapłańska obliguje, aby kapłani odnawiali swoją ufność w powierzoną im misję głoszenia. Opiera się ona na pewności, że Bóg pragnie dotrzeć do ludu przez ich posługę. Dzięki kaznodziei Boża łaska dociera do wiernych poprzez głoszone słowo<sup>1128</sup>. Papież przypomina, że liturgiczne głoszenie słowa Bożego,

<sup>1124</sup> Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2014 r. *Powołania, świadectwo prawdy*, s. 6; por. S. Hareźga, *Medytacja słowa Bożego podstawową modlitwą kapłana*, s. 146.

<sup>1125</sup> Zob. Tenże, „List apostolski *Scripturae Sacrae Affectus* w XVI stulecie śmierci św. Hieronima, w: [https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap\\_20200930\\_scripturae-sacrae-affectus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20200930_scripturae-sacrae-affectus.html) [19.03.2021].

<sup>1126</sup> Por. T. Horak, *Kto nam kradnie misyjny entuzjazm?*, „Pastores” 2014 nr 4, s. 117.

<sup>1127</sup> Zob. W. Broński, *Homilia*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin: TN KUL 2006, s. 289.

<sup>1128</sup> Por. W. Tenże, *Homiletyczna formacja*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin: TN KUL 2006, s. 288.

zwłaszcza w kontekście zgromadzenia liturgicznego, jest „dialogiem między Bogiem a Jego ludem” (EG 137). W dialogu wybrzmiewa prawda o zbawieniu i na nowo przypomina on o wynikających z prawa Bożego zobowiązaniach<sup>1129</sup>. Homilia – przez kontekst eucharystyczny – ma szczególnie znaczenie, ponieważ jest częścią liturgii<sup>1130</sup>. Przewyższa ona katechezę, ponieważ „stanowi najwyższy moment” dialogu Boga z ludem Bożym (EG 137)<sup>1131</sup>. Poprzedza ona sakramentalne zjednoczenie w Komunii Świętej podczas Eucharystii. Homilia jest także przedłużeniem już podjętego dialogu Boga z Kościołem<sup>1132</sup>. Kaznodzieja powinien „rozeznąć serce swojej wspólnoty” poprzez doskonalenie postawy wrażliwości i właściwy rekonesans audytorium (EG 137). Polega to na rozpoznaniu duchowej kondycji i aktualnych potrzeb słuchających<sup>1133</sup>. Zadaniem prezbiterów jest poprzez homilie mobilizować wiernych do głębszego poznania Boga. Kształtując postawę bliskości wobec wiernych, duchowni analizują poziom pragnienia zjednoczenia ze Stwórcą wśród słuchających i dostosowują sposoby głoszenia słowa, aby przekaz prowadził do wzrostu lub odnowienia relacji z Bogiem (por. EG 137).

Innym skutkiem homilii jest wzbudzanie zapału i podkreślanie sensu celebracji liturgicznej. Franciszek naucza, że homilia powinna być krótka<sup>1134</sup> i należy unikać odczucia, że jest „konferencją lub lekcją” z wieloma wątkami i dygresjami (EG 138). Podkreśla on ważność doskonalenia warsztatu kaznodziejskiego w celu komunikowania homilii zrozumiałych i krótkich, ponieważ „po ośmiu minutach uwaga się kończy. Homilia trwająca więcej niż osiem, dziesięć minut jest niewłaściwa”<sup>1135</sup>. Papież wskazuje, że homilia ma być zwięzła i wyrazista<sup>1136</sup>. Choćby kapłan posiadał zdolności retoryczne, które utrzymywałyby słuchaczy w zainteresowaniu przez dłuższy czas, to jednak istnieje zagrożenie skupienia uwagi

<sup>1129</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Niech homilia będzie krótka!*, s. 37.

<sup>1130</sup> Por. G. Siwek, *Głosiciel słowa Bożego*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 71.

<sup>1131</sup> Por. A. Draguła, *Homilia – owoc podwójnej kontemplacji*, „Pastores” 2016 nr 1, s. 145.

<sup>1132</sup> Por. J. Niestępski, *Komunikacja interpersonalna w homilii*, „Studia Teologiczne” 36(2018), s. 252.

<sup>1133</sup> Por. S. Hareźga, *Radykalny kaznodzieja*, „Pastores” 2018 nr 4, s. 54; por. S. Dyk, *Aktualizacja słowa Bożego w przepowiadaniu*, s. 19.

<sup>1134</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Niech homilia będzie krótka!*, s. 38. Papież podaje przykład skutków przedłużających się homilii: „Homilia musi być dobrze przygotowana, ma być krótka, krótka! Mówił mi pewien kapłan, że kiedyś pojechał do miasta, gdzie mieszkali jego rodzice, i tata powiedział do niego: «Wiesz, cieszę się, bo z przyjaciółmi znaleźliśmy kościół, gdzie odprawia się Mszę św. bez homilii!». Ileż razy widzimy, że podczas homilii niektórzy przysypiają, inni rozmawiają lub wychodzą na zewnątrz na papierosa... Dlatego bardzo proszę, niech homilia będzie krótka, ale dobrze przygotowana.”

<sup>1135</sup> Tenże, *Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 34; por. W. Turowski, *Komunikacja słowa Bożego a komunikat zwrotny*, s. 158.

<sup>1136</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Niech homilia będzie krótka!*, s. 38; por. R. Skrzypczak, *Jakiego głoszenia Ewangelii nam nie trzeba*, „Pastores” 2012 nr 3, s. 36.

na jego erudycji, a nie na celebracji wiary. Przedłużająca się homilia burzy dwie charakterystyczne cechy celebracji liturgicznej: „harmonię między jej częściami oraz jej rytm” (EG 138). Ponieważ homilia jest integralną częścią liturgii, to trzeba, aby kapłani przestrzegali jej zwięzłości. Rozwlekła homilia sprawia, że duchowny bardziej skupia uwagę na sobie niż na Jezusie, który jest centralną postacią liturgii (por. EG 138). Papież wzywa kapłanów głoszących zbyt długie homilie do postawy bliskości z powierzonym im ludem Bożym<sup>1137</sup>. Uważa, że takim prezbiterom brakuje empatii i wyczucia<sup>1138</sup>. Wzywa także do zaprzestania głoszenia przedłużających się homilii, które są nużące i niezrozumiałe<sup>1139</sup>.

Głoszenie słowa Bożego przez kapłanów ma również wymiar wychowawczy. Kościół przepowiada słowo ludowi Bożemu na wzór matki, która zwraca się do swego dziecka, będąc świadomą, że ono jej ufa i wszystko o czym jest pouczane, będzie z pożytkiem dla niego. Dzieje się tak, ponieważ dziecko wie, że jest kochane (por. EG 139). Franciszek przy tym zwraca uwagę – przywołując obraz matki – że akceptuje ona wszystko, czym Bóg obdarował jej dziecko i jednocześnie wsłuchuje się w jego obawy, a nawet inspiruje się nim. Papież wskazuje na panującą w rodzinie atmosferę miłości, którą kieruje matką. Prowadzi to do wspólnego dialogu, gdzie osoby uczą się od siebie, korygują się i wzajemnie doceniają (por. EG 139)<sup>1140</sup>. Analogicznie dzieje się w homilii, gdzie kapłan z miłością przepowiada słowo wiernym. Z natchnienia Ducha Świętego duchowny rozpoznaje wiarę ludu i dostosowuje głoszone treści w ramach homilii<sup>1141</sup>. Formacja obliguje kapłanów do posiadania wiedzy, co i jak należy powiedzieć oraz znalezienia właściwego sposobu, by to przekazać. Papież naucza, że jest to adekwatne do odbioru mowy, którą ktoś kieruje w ojczystym języku słuchacza – „«macierzyńskim» języku” lub dialekcie (EG 139). To powoduje większe otwarcie u słuchaczy na głoszone słowo.

W ramach formacji stałej kapłani doskonalą umiejętności głoszenia słowa Bożego, aby ich homilie charakteryzowały się „serdeczną bliskością”, ciepłym tonem ich głosu, spokojnym

<sup>1137</sup> Por. W. Śmigiel, *Jak głosić Jezusa Chrystusa w dobie nowej ewangelizacji?*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 13(2014) z. 2, s. 168.

<sup>1138</sup> Franciszek, *Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu* *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 34: Papież naucza: „Jeśli wygłaszasz homilię, powiedzmy 20, 25 lub 30, 40 minut – nie są to wymysły, to się zdarza – i mówisz o rzeczach abstrakcyjnych, o prawdach wiary, to nie homilia, ale lekcja! To coś innego! Nie jesteś blisko ludzi”

<sup>1139</sup> Zob. Tenże, *Przemówienie do księży, zakonników i zakonnice w katedrze św. Fufina* *Kościół wzrasta dzięki atrakcyjności świadectwa* (Asyż, 4.10.2013), *OsRomPol* 34 (2013) nr 11, s. 14; por. B. Białek, *Jakiego księdza potrzebują mężczyźni dzisiaj?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 549.

<sup>1140</sup> Por. W. Turowski, *Boże chwala i zbawienie człowieka celem przepowiadania homilijnego*, s. 237.

<sup>1141</sup> Por. G. Siwek, *Głosiciel słowa Bożego*, s. 73.

stylem mowy oraz radością gestów (zob. EG 140)<sup>1142</sup>. Franciszek naucza, że nawet „nudna” homilia przynosi duszpasterskie owoce, kiedy zawiera w sobie „ducha macierzyńsko-kościelnego”, charakteryzującego się bliskością, serdecznością i troską o dobro drugiego (EG 140). Zadaniem kaznodziei jest dać odczuć słuchaczom, że przez jego posługę przepowiadania słowa Bóg ma „przyjemność” z dialogowania ze swoim ludem (EG 141).

Franciszek zwraca uwagę, że istnieje różnica pomiędzy dialogiem a komunikowaniem prawdy. Dialog urzeczywistnia się dzięki czerpaniu przyjemności z rozmawiania i dobru komunikowanemu między tymi, którzy się wspierają za pośrednictwem słów (zob. EG 142). Jest on dobrem, które nie bazuje na rzeczach, ale trwa w osobach ofiarowujących się nawzajem poprzez rozmowę. Papież uwrażliwia prezbiterów na doskonalenie umiejętności głoszenia słowa Bożego, aby homilia nie była przepowiadaniem jedynie moralizującym, indoktrynującym czy podobnym do wykładu egzegetycznego. Redukuje to bowiem komunikację między kapłanem a ludem Bożym (por. EG 142). Homilia posiada wymiar niemal sakramentalny, ponieważ „wiara rodzi się z tego, co się słyszy, tym zaś, co się słyszy, jest słowo Chrystusa” (Rz 10,17). Głoszone przez kapłana prawda i dobro są nierozłączne; przepowiadanie nie zawiera w sobie jedynie abstrakcyjnej prawdy lub sylogizmów, które nie oddziałują na wnętrze słuchacza (zob. EG 142; por. SC 56). Przepowiadane słowo powinno implikować skuteczność i piękno obrazów, z których korzystał Chrystus, by zachęcić do praktykowania szlachetności (por. EG 142).

Zadaniem kapłana podczas homilii jest przekazywanie syntezy orędzia ewangelicznego (zob. EG 143). Papież wskazuje kapłanom, że dokonanie syntezy w ramach homilii świadczy o ich poziomie modlitwy i przeżywaniu wiary. Przypomina on, że istnieje różnica pomiędzy ukazaniem syntezy ewangelicznej a demonstrowaniem niepowiązanych ze sobą koncepcji. Ową dyferencję porównuje on do znudzenia i entuzjazmu (por. EG 143). Kaznodzieja ma podniosłą, a zarazem złożoną misję przekazania woli Boga wiernym<sup>1143</sup>. Homilia, będąc dialogiem między Bogiem i człowiekiem, wskazuje na miłość Stwórcy do stworzeń, dlatego w czasie głoszenia słowa wierni powinni doświadczyć umocnienia swojej wiary i miłości<sup>1144</sup>. W trakcie homilii to kapłan jest pośrednikiem i narzędziem umożliwiającym dokonanie wyboru, jak dalej w codzienności lud Boży ma kontynuować dialog z Bogiem (zob. EG 143). Słowo, jako pośrednik, wymaga nie tylko dwóch stron prowadzących dialog, ale wewnętrznego

<sup>1142</sup> Por. J. Niestępski, *Komunikacja interpersonalna w homilii*, s. 256.

<sup>1143</sup> Por. Franciszek, Audyencja generalna *Niech homilia będzie krótka!*, s. 38.

<sup>1144</sup> Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2014 r. *Powołania, świadectwo prawdy*, s. 4.

przeświadczenia kapłanów, którzy je proklamują z wiarygodnością (por. EG 143), nie głosząc siebie samych, „lecz Chrystusa Jezusa jako Pana” (2Kor 4,5)<sup>1145</sup>.

Papież zwraca uwagę na przygotowanie kapłanów do przepowiadania słowa i naucza, że konieczne jest poświęcenie odpowiedniego czasu na studium, modlitwę, refleksję i duszpasterską kreatywność<sup>1146</sup>. Proponuje on sposób przygotowania się do homilii<sup>1147</sup>. Należy, aby czas przeznaczony na opracowanie homilii był uprzywilejowany względem innych obowiązków (zob. EG 145; por. VD 80). Franciszek zachęca prezbiterów, aby w każdym tygodniu poświęcali „wystarczająco długi czas osobisty i wspólnotowy, nawet kosztem innych zadań”, które w ich przekonaniu nie mogą poczekać (EG 145). W przygotowaniu homilii istotne jest również zaufanie Duchowi Świętemu, działającemu w kaznodziei, które nie jest pasywne, ale aktywne i kreatywne. Wyraża się ono także w zaangażowaniu prezbitera w przynagłaniu wiernych do decyzji nawrócenia<sup>1148</sup>. Zakłada ono również poświęcenie się kapłana jako narzędzia, które ze wszystkimi własnymi obdarowaniami Bóg może wykorzystać dla pożytku swojego ludu. Kaznodzieja, który nie podchodzi rzetelnie do przygotowania się do homilii „nie jest duchowy” i papież nazywa go nieuczciwym i nieodpowiedzialnym wobec otrzymanych darów i powołania (EG 145).

Przygotowanie homilii rozpoczyna się od prośby do Ducha Świętego. Następnie kapłan poświęca całą uwagę tekstowi biblijnemu, który jest fundamentem przepowiadania. Istotne jest pokorne nastawienie, które uznaje, że słowo zawsze przekracza głoszącego<sup>1149</sup>. Trzeba, aby w postawie duchowego była również postawa zadziwienia i czci wobec słowa. Wyraża się ona w dążeniu do studiowania go z najwyższą uwagą i ze świętym lękiem „przed manipulowaniem nim” (EG 146). Pomocne w interpretowaniu tekstu biblijnego jest doskonalenie się w cierpliwości, wolności od niepokoju i wielkodusznym oddaniu<sup>1150</sup>. Należy odrzucić troski, aby kształtować postawę pogodnego skupienia. Papież przestrzega, że nie powinno oczekiwać

<sup>1145</sup> Por. S. Hareźga, *Sekrety kapłańskiej gorliwości*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 55.

<sup>1146</sup> Por. J. Genig, *Kaznodziejstwo w postmodernistycznym świecie*, „Pastores” 2014 nr 3, s. 46-47.

<sup>1147</sup> Por. Franciszek, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Śłużba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 34. Komentując temat homilii papież zachęca do lektury ważnych pozycji książkowych: „Polecam wam dwie książki, wydane w moich czasach, ale dobre, na temat tego aspektu homilii, które mogą wam bardzo pomóc. Pierwszą jest *Teologia przepowiadania* Hugona Rahnera. Nie Karla, Hugona. Hugona dobrze się czyta, Karl jest trudny w lekturze. To jest perła: *Teologia przepowiadania*. A drugą jest książka o. Domenica Grassa, który wyjaśnia, czym jest homilia. Wydaje mi się, że nosi ona taki sam tytuł *Teologia przepowiadania*. Sporo wam one pomogą.”

<sup>1148</sup> Por. Tenże, Audycja generalna *Niech homilia będzie krótka!*, s. 38; por. S. Dyk, *Przestrzeń dla Ducha Świętego w kaznodziejstwie*, s. 41.

<sup>1149</sup> Por. A. Cencini, *Ksiądz zawsze „człowiekiem modlitwy”?*, „Pastores” 2009 nr 1, s. 81.

<sup>1150</sup> Por. J. Chyła, *Odpowiedzialność za parafię, czyli budowanie arki*, s. 33.

się szybkiego, łatwego i bezpośredniego rezultatu od przeczytanego tekstu biblijnego, ponieważ przygotowanie homilii „wymaga miłości” (EG 146). Nie wystarczy jedynie czytać Pismo Święte, ale należy doskonalić się w słuchaniu Jezusa, który w nim mówi<sup>1151</sup>. Tylko osobom, które miłuje się szczodroliwie i bezinteresownie, poświęca się odpowiedni czas, a w proklamowaniu kazania kapłan przekazuje miłość Boga, pragnącego przemawiać do swojego ludu<sup>1152</sup>. Duchowny zobligowany jest, aby skoncentrować się na świętym tekście, doskonaląc postawę ucznia na wzór Samuela, który modlił się słowami: „Mów, Panie, bo sługa Twój słucha” (1Sm 3,9) (zob. EG 146).

Doskonalenie umiejętności głoszenia słowa Bożego prowadzi do pogłębionego rozumienia treści, które kapłan przyswaja i objaśnia. Studiowany tekst Biblii napisany jest innym językiem niż współcześnie stosowany. Istnieje różnica pomiędzy rozumieniem słowa przetłumaczonego na ojczysty język od rozpoznania, co zamierzał ukazać natchniony autor. Franciszek wskazuje, aby w przygotowaniu homilii korzystać z analizy literackiej: zaakcentować słowa, które się powtarzają lub wyróżniają, odczytać strukturę i dynamizm tekstu oraz zwrócić uwagę na miejsca zajmowane przez występujące osoby (zob. EG 147). Jednak celem nie jest zrozumienie wszystkich drobnych szczegółów tekstu, ponieważ najistotniejszą sprawą jest odkrycie, jakie jest podstawowe przesłanie oraz co tworzy strukturę i jedność słowa (por. EG 147). Brak doskonalenia się w tym wymiarze przez duchownego powoduje nieuporządkowanie w przepowiadaniu. Istnieje zagrożenie, że jego słowa będą sumą niepowiązanych ze sobą idei, które nie zainspirują słuchaczy do nawrócenia (por. EG 147). Do słowa Bożego nie należy również podchodzić instrumentalnie, ponieważ istnieje pokusa wykorzystania Biblii dla własnych wizji filozoficznych czy moralnych<sup>1153</sup>.

Istotą przepowiadania jest główny temat, który natchniony autor chciał przekazać na pierwszym miejscu. To oznacza nie tylko odkrycie idei, ale także efektu, jaki autor chciał wzbudzić<sup>1154</sup>. Ten wysiłek zakłada doskonalenie się w egzegezie tekstu<sup>1155</sup>. Franciszek wyjaśnia, że jeśli perykopa została napisana w celu pocieszenia, nie należy, aby kaznodzieja wykorzystywać ją do poprawiania błędów<sup>1156</sup>. Jeśli tekst został napisany w celu zachęty, kapłan

<sup>1151</sup> Franciszek, Przemówienie do księży, zakonników i zakonnice w katedrze św. Fufina *Kościół wzrasta dzięki atrakcyjności świadectwa*, s. 14.

<sup>1152</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Niedzielę Słowa Bożego *Słowo Pańskie prowadzi nas do Boga i do człowieka*, s. 14.

<sup>1153</sup> Tenże, Audiencja generalna *Modlitwa za pomocą Pisma Świętego*, s. 23.

<sup>1154</sup> Por. S. Haręzga, *Radykalny kaznodzieja*, s. 50.

<sup>1155</sup> Por. S. Dyk, *Aktualizacja słowa Bożego w przepowiadaniu*, s. 10.

<sup>1156</sup> Por. J. Dziedzic, *Wsparcie psychologiczno-pastoralne w przeżywaniu żałoby po stracie dziecka*, w: *Od bólu po stracie do nadziei życia*, red. J. Dziedzic, P. Guzdek, s. 170.

nie powinien posługiwać się nim, aby pouczać. Jeśli fragment został napisany w celu nauczania czegoś o Bogu, nie należy, aby duchowny wykorzystywał go w celu wyjaśnienia różnych idei filozoficznych<sup>1157</sup>. Jeśli tekst został napisany w celu motywowania do pochwał lub zadań misyjnych, prezbiter ma unikać posługiwania się nim, by przekazywać informację o bieżących wydarzeniach (por. EG 147)<sup>1158</sup>.

W celu właściwego zrozumienia sensu centralnego przesłania tekstu biblijnego należy zestawić go z nauczaniem całości Pisma Świętego i Magisterium Kościoła<sup>1159</sup>. Jest to zasada hermeneutyki biblijnej, która podaje, że Duch Święty natchnął całą Biblię, a nie jedynie jej fragmenty<sup>1160</sup>. Wspólnota Kościoła w niektórych kwestiach pogłębiła rozumienie woli Bożej, interpretując przeżyte doświadczenia, jednak nie zmienia natchnienia danego przez Ducha Świętego (por. EG 148)<sup>1161</sup>. Dzięki temu duchowni unikają błędnych lub częściowych interpretacji, które mogą być sprzeczne z nauczaniem Pisma Świętego.

Kaznodzieja, przygotowując homilię, pogłębia osobistą zażyłość ze słowem Bożym (zob. PDV 26). Nie poprzestaje on jedynie na zrozumieniu aspektów językowych czy egzegetycznych, które są niezbędne, ale z uległym i rozmodlonym nastawieniem poznaje słowo, aby ono wniknęło w głębię jego myśli i uczuć, przez co zrodzi w nim nową mentalność (zob. PDV 26). Franciszek zachęca do codziennego odnawiania gorliwości w przygotowaniu homilii. Wzywa również do autorefleksji, czy w kapłanie wzrasta miłość do przepowiadanego słowa, ponieważ stopień świętości sprawiającego posługę ma istotny wpływ na głoszenie (por. PDV 25)<sup>1162</sup>.

Istotną rolę w przygotowaniu homilii zajmuje formacja modlitewna (por. EG 149)<sup>1163</sup>. Franciszek wskazuje, aby kapłani kształtowali w sobie nastawienie do bycia pierwszymi natchnionymi przez słowo i by ono wypełniło się w ich życiu<sup>1164</sup> (zob. EG 150). Wtedy kapłan ma możliwość podzielić się usłyszaną od Boga modlitewną treścią, ponieważ ona jest sekretem

<sup>1157</sup> Por. M. Crociata, *Czym jest homilia*, „Pastores” 2010 nr 4, s. 140.

<sup>1158</sup> Por. A. J. Skowronek, *Kim jest, a kim nie jest kapłan?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 56.

<sup>1159</sup> Por. R. Kamiński, *Pismo Święte w duszpasterstwie*, s. 609.

<sup>1160</sup> Por. S. Harężga, *Medytacja słowa Bożego podstawową modlitwą kapłana*, s. 139.

<sup>1161</sup> Zob. Franciszek, *Audienca generalna Protagonista głoszenia – Duch Święty* (Rzym, 22.02.2023), OsRomPol 43(2023) nr 4, s. 30.

<sup>1162</sup> Tenże, *Oreędzie na Światowy Dzień Misyjny „Oto ja pošlij mnie!”* (Iz 6,8), (Rzym, 31.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 5.

<sup>1163</sup> Por. L. Balter, *Intelektualny wymiar pracy duszpasterskiej kapłana*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 119.

<sup>1164</sup> Por. H. Sławiński, *Dlaczego i jak korzystać z cudzych homilii?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 386; por. S. Harężga, *Radykalny kaznodzieja*, s. 57.



duszpasterskiej efektywności i skuteczności przepowiadania<sup>1165</sup>. Duchowni przed przygotowaniem homilii, jako pierwsi pozwalają się „zranic temu Słowu”, które później będzie oddziaływać na innych (EG 150)<sup>1166</sup>. Słowo jest jak miecz obosieczny, żywe i skuteczne, „przenika aż do rozdzielenia duszy i ducha, stawów i szpiku, zdolne osądzić pragnienia i myśli serca” (Hbr 4,12). Jest żywe, ponieważ nie umiera, nie starzeje się i trwa na wieki<sup>1167</sup>. Jest skuteczne, ponieważ staje się nowym wydarzeniem w życiu ludu Bożego<sup>1168</sup>. Papież naucza, że słowo Boże dla duchownych bywa niekiedy raniące. Potrafi jednak oczyścić z postawy pychy oraz lęku przed zmianą mentalności czy małostkowych kompromisów<sup>1169</sup>. Dzięki temu przebiterzy skuteczniej dzielą się przemodlonym słowem. Regularne czytanie i rozważanie Pisma Świętego sprawia, że kapłani doskonałą wiarę w to, co przeczytali, uczą tego, co poznali i żyją tym, czego nauczali<sup>1170</sup>. Duchowni jako uczestnicy misji Chrystusa przez święcenia kapłańskie pełnią urząd świętego nauczania<sup>1171</sup>. Głoszone prawdy nie są ich prywatnym nauczaniem, ponieważ jest to „nauka Pana”<sup>1172</sup>.

Papież wskazuje, że jedną z przyczyn sekularyzacji jest brak staranności w przygotowaniu homilii i głoszeniu słowa Bożego. Odbija się to negatywnie również na oczekiwaniach młodzieży na temat wspólnoty ludzi wierzących. Przez brak należytej koncentracji na wrażliwości słuchaczy, do których kapłani głoszą słowo Boże, narażają się oni na niechęć i odrzucenie (por. ChV 40).

Franciszek naucza, że kapłani mają być skupieni na permanentnej formacji, która prowadzi do nieustannego doskonalenia się. Wzywa ich, aby nie poddawali się rezygnacji w misji głoszenia słowa Bożego (por. EG 151). Zagrożeniem dla duchownych jest postawa bycia fałszywym prorokiem i nieautentycznym świadkiem (por. EG 151). Za przyczyny tego papież uważa: brak szczerego otwarcia się na słuchanie słowa, niedopuszczenie łaski Boga,

<sup>1165</sup> Por. W. Turowski, *Komunikacja słowa Bożego a komunikat zwrotny*, s. 145.

<sup>1166</sup> Franciszek, Msza Św. dla seminarzystów, nowicjuszy i nowicjuszek *Ewangelizacji dokonuje się na klęczkach* (Rzym, 7.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 46.

<sup>1167</sup> Tenże, Przemówienie do Katolickiej Federacji Biblijnej *Słowo Boże jest sercem wszelkiej działalności kościelnej*, s. 35.

<sup>1168</sup> Zob. S. Dyk, *Aktualizacja słowa Bożego w przepowiadaniu*, s. 15.

<sup>1169</sup> Zob. Franciszek, Msza św. w manilskiej katedrze *Prorocze świadectwo przemienia społeczeństwo* (Manilia, 16.01.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 16-17.

<sup>1170</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy św. ze święceniami kapłańskimi *Niech wasze homilie trafiają do serca ludzi* (Rzym, 26.04.2015), OsRomPol 46(2015) nr 5, s. 37; por. J. Genig, *Kaznodziejstwo w postmodernistycznym świecie*, s. 50.

<sup>1171</sup> Por. D. Kwiatkowski, *Głoszenie słowa Bożego misją Kościoła w świecie na podstawie adhortacji apostołkiej Benedykta XVI Verbum Domini*, „Teologia Praktyczna” 17(2016), s. 96.

<sup>1172</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Bazylice Watykańskiej ze święceniami kapłańskimi *Nigdy nie przestańcie być miłosierni* (Rzym, 11.05.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 6, s. 46.

aby zakwestionowała, zachęciła lub zmobilizowała dotychczasowe postępowanie oraz brak wystarczającego czasu na modlitwę. Bóg posługuje się kapłanami jako ludźmi wolnymi i kreatywnymi, którzy pozwalają się prowadzić słowu Bożemu, zanim wygłoszą je ludowi (zob. EG 151)<sup>1173</sup>. Orędzie Boga ma być najpierw przyjęte przez głoszącego, dlatego duchowni wsłuchują się w słowo Boże i tak przygotowują swoje homilie, aby nie były celowo przedłużane przez improwizację<sup>1174</sup>. Rozważanie słowa Bożego prowadzi również kapłanów do postawy miłosiernej. Medytując słowo Boże w ciszy możliwe jest kontemplowanie miłosierdzia Boga i przejęcie owej postawy jako „własnego stylu życia” opartego na przebaczeniu i wyrozumiałości dla ludzkich błędów (MV 13). Papież naucza o proroczej roli kaznodziejów, porównując ich do anten, które odbierają słowo Boże i przekazują je wiernemu ludowi<sup>1175</sup>. Ich podwójna misja jest zależna od bliskości z Bogiem i ludźmi, aby wiernie przekazywali prawdy Ewangelii.

Franciszek wskazuje, aby w swojej formacji prezbiterzy korzystali z *lectio divina*. Jest to modlitewne czytanie, medytowanie i kontemplowanie słowa Bożego<sup>1176</sup>. *Lectio divina* jest połączone ze studium podejmowanym przez kaznodzieję, aby odszukać centralne przesłanie tekstu biblijnego (por. EG 152; por. VD 86)<sup>1177</sup>. Duchowny praktykuje ją, przyjmując postawę uważnego wsłuchiwanie się w słowo Boga oraz doskonali się w odczytywaniu wydarzeń przez pryzmat wiary<sup>1178</sup>. Prezbiterzy rozpoczynają ją od uchwycenia sedna przesłania Dobrej Nowiny. Pierwszym krokiem *lectio divina* jest czytanie duchowe, które ma na celu dosłowne zrozumienie znaczenia tekstu<sup>1179</sup>. Istnieje niebezpieczeństwo, że pomijając ten etap kaznodzieja wyczytałby z tekstu „to, co wygodne, co służy potwierdzeniu własnych decyzji”, subiektywnych projekcji, idei czy schematów myślowych (EG 152)<sup>1180</sup>. Prowadzić to może do posługiwania się świętym tekstem dla nieczystych pobudek, co skutkuje wprowadzeniem słuchających w błąd.

<sup>1173</sup> Por. S. Harężga, *Radykalny kaznodzieja*, s. 50.

<sup>1174</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie do księży, zakonników i zakonnice w katedrze św. Fufina *Kościół wzrasta dzięki atrakcyjności świadectwa*, s. 14. Franciszek zadaje pytanie kapłanom: „Jak możesz głosić, jeśliś wcześniej nie otworzył swego serca w ciszy, nie posłuchał słowa Bożego?”; por. M. Ozorowski, *Śłużba kapłańska w kościele*, „Studia Teologiczne” 27(2009), s. 17.

<sup>1176</sup> Por. S. Harężga, *Medytacja słowa Bożego podstawową modlitwą kapłana*, s. 140-141.

<sup>1177</sup> Por. A. Draguła, *Homilia – owoc podwójnej kontemplacji*, s. 149; por. J. Genig, *Kaznodziejstwo w postmodernistycznym świecie*, s. 50.

<sup>1178</sup> Por. Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2018 r. *Wezwanie do radości* (Rzym, 3.12.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 1, s. 4.

<sup>1179</sup> Tenże, Audycja generalna *Modlitwa za pomocą Pisma Świętego*, s. 23.

<sup>1180</sup> Por. S. Harężga, *Medytacja słowa Bożego podstawową modlitwą kapłana*, s. 144.

Franciszek wskazuje na trudności w praktykowaniu *lectio divina* (EG 153)<sup>1181</sup>. Duchowny, starając się wsłuchiwać w natchnienia Boga, doświadcza również pokus<sup>1182</sup>. Papież wymienia przygnębienie i zamykanie się w sobie, które prowadzą do rezygnacji. Przyczyną ich jest powierzchowna modlitwa słowem Bożym. Zagrożeniem jest też myślenie, co tekst mówi innym, w celu uniknięcia konfrontacji z własnym życiem. Kolejnym problemem jest szukanie pretekstów wobec konfrontacji z głównym przesłaniem tekstu, które prowadzi do unikania weryfikacji dokonywanych wyborów. Niekiedy zagrożeniem jest obawa, że Bóg zażąda od modlącego się zbyt radykalnej decyzji, której nie będzie w stanie zrealizować. Pokusy te mogą spowodować utratę radości ze spotkania z Bogiem w Jego słowie. Franciszek naucza, że Bóg będąc cierpliwym Ojcem, który najlepiej rozumie swoje dzieci, zachęca do postawy cierpliwości w modlitwie. Polega ona na systematyczności w *lectio divina*, aby każdego dnia zrobić „jeden krok naprzód” (EG 153) i być wytrwałym w modlitwie pomimo chęci rezygnacji. Owa forma modlitwy pomaga duchownym weryfikować własną formację w świetle słowa Bożego i pod jego wpływem podejmować decyzje. W celu doskonalenia się w misji kapłańskiej należy codziennie praktykować *lectio divina*, które polega na milczącym wsłuchiwaniu się w słowo Boże<sup>1183</sup>. Modlitwa i troska o duchowy rozwój uświęca prezbitera, który poprzez ambonę dzieli się z ludem Bożym rozważanym słowem<sup>1184</sup>. Papież naucza, że rozważanie słowa Bożego jest antidotum przeciwko duchowym zagrożeniom przejawiającym się w postawach izolacji, samowystarczalności i skupienia na sobie<sup>1185</sup>. Wpływa również na kształtowanie zachowań, która zmniejszają klerykalizm. Chroni bowiem przed postawą tryumfalizmu oraz wzywa do ciągłego wychodzenia ze strefy komfortu<sup>1186</sup>.

<sup>1181</sup> Papież naucza, że kapłan będąc w obecności Bożej i w trakcie czytania tekstu ma zadawać sobie pytania: „«Panie, co mnie mówi ten tekst? Co chcesz zmienić w moim życiu przez to przesłanie? Co mnie denerwuje w tym tekście? Dlaczego mnie to nie interesuje?» albo «Co mi się podoba, co mnie inspiruje w tym Słowie? Co mnie pociąga? Dlaczego mnie pociąga?»” (EG 153).

<sup>1182</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Święto Słowa* (Rzym, 3.10.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 11, s. 38. Papież stawia pytania: „Kiedy słuchamy Słowa Bożego — co dzieje się w moim sercu? Czy uważnie słucham Słowa Bożego? Czy pozwalam, aby poruszyło moje serce, czy patrzę w sufit i myślę o innych rzeczach, a Słowo wchodzi jednym uchem i drugim wychodzi, nie dociera do serca? Co robię, żeby się przygotować do tego, aby Słowo dotarło do serca?”

<sup>1183</sup> S. Haręzga, *Medytacja słowa Bożego podstawową modlitwą kapłana*, s. 140.

<sup>1184</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenie plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzemy na młodych księży?* (Rzym, 1.06.2017), OsRomPol 48(2017) nr 6-7, s. 19.

<sup>1185</sup> Tenże, Przemówienie do Katolickiej Federacji Biblijnej *Słowo Boże jest sercem wszelkiej działalności kościelnej*, s. 36.

<sup>1186</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Niedzielę Słowa Bożego *Słowo Pańskie prowadzi nas do Boga i do człowieka*, s. 15.

Formacja kapłańska obliguje do przygotowania homilii, która kieruje uwagę na analizę duchowych potrzeb wiernych<sup>1187</sup>. Zdaniem Franciszka, kaznodzieja jest „człowiekiem kontemplującym Słowo, a także kontemplującym lud” (EG 154). Postawa ta przejawia się w antropologicznej wrażliwości, którą prezentuje prezbiter w celu rozpoznania problemów, pragnień, lęków czy potrzeb słuchaczy<sup>1188</sup>. Właściwym jest, aby homilia była połączeniem przesłania ewangelicznego z ludzką rzeczywistością, dlatego codzienność kapłana ma być inspirowana modlitwą słowem Bożym. Papież naucza, że nie chodzi o postawę oportunistyczną lub dyplomatyczną, ale o głęboko religijną i duszpasterską, która prowadzi do nawrócenia słuchaczy (zob. EG 154). Przygotowanie homilii jest ćwiczeniem ewangelicznego rozeznawania, w którym kapłan z pomocą Ducha Świętego odkrywa wolę Bożą dla ludu<sup>1189</sup>. Franciszek przestrzega kapłanów, aby w homilii nie odpowiadali na pytania, których nikt ze słuchaczy nie zadaje. Podobnie nie należy przedstawiać kroniki aktualnych wydarzeń, aby wzbudzić zaciekawienie, ponieważ homilia nie jest rozrywką, która ma jedynie zaciekawić, ale przekazywaniem orędzia zbawienia (por. EG 155). Brak bliskości kapłana z ludem uwidacznia się w homilii, kiedy jest oderwana od codziennego życia wspólnoty wierzących<sup>1190</sup>.

Nie wystarczy również sama wiedza na temat przepowiadanego słowa, ponieważ istotny jest sposób wygłoszenia homilii. Troska o doskonalenie metod przepowiadania stanowi „postawę głęboko duchową” (EG 156). Wskazuje ona na odpowiedź daną Bogu na Jego miłość, przy jednoczesnym ofiarowaniu Mu wszystkich ludzkich obdarowań. Papież nazywa to również „wybornym ćwiczeniem w miłości bliźniego”, ponieważ nie należy, aby kapłani przekazywali treści o niskiej wartości, ale ich przepowiadanie ma być przemodlone i przemyślane (EG 156). Homilie powinny być budowane na wzór słów *Mądrości Syracha*: „mów zwięźle, w niewielu słowach [zamknij] wiele treści” (Syr 32,8).

Franciszek wskazuje na narzędzia, dzięki którym kapłani ubogacają przepowiadanie i doskonalą się w głoszeniu bardziej przyciągającym i skutecznym. Za jeden z koniecznych uważa posługiwanie się obrazami w przepowiadaniu. Naucza, że duchowni powinni umieć „przemawiać obrazami”, które pobudzają percepcję słuchających (EG 157). Pomagają one w zaakceptowaniu przesłania, które jest głoszone. Za sprawą atrakcyjnego obrazu homilia jest

<sup>1187</sup> Por. J. Niestępski, *Korzystanie z tekstów biblijnych w posłudze homiletycznej*, „Studia Teologiczne” 32(2014), s. 376; por. R. Kamiński, *Pismo Święte w duszpasterstwie*, s. 608.

<sup>1188</sup> Por. S. Dyk, *Aktualizacja słowa Bożego w przepowiadaniu*, s. 12; por. J. Kiciński, *Świętość w ujęciu papieża Franciszka*, „Kultura – Media – Teologia” 49(2020), s. 103.

<sup>1189</sup> Por. S. Tenże, *Przestrzeń dla Ducha Świętego w kaznodziejstwie*, s. 41.

<sup>1190</sup> Por. Franciszek, *Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu* *Służba oznacza, że czyni się wolę innych* (Rzym, 12.04.2014), *OsRomPol* 35 (2014) nr 7, s. 33.

odbierana jako coś „rodzinnego, bliskiego, możliwego, związanego z własnym życiem” i nie jest oderwana od rzeczywistości, w której żyją słuchający (EG 157). Właściwym jest, aby duchowni używali adekwatnych obrazów, aby wzbudzać szlachetne pragnienia i motywować wolę wiernych w celu zrozumienia i zaakceptowania ewangelicznego przekazu. Papież naucza, że homilia powinna być jednotematyczna, dzięki czemu jest klarowna i uporządkowana (zob. EG 157). Należy, aby kapłani przemawiali prostymi słowami, ponieważ zbyt metafizyczne homilie prowadzą do zaciemnienia przekazu<sup>1191</sup>.

Homilia ma być przejrzysta, bezpośrednia i dostosowana do słuchaczy. Musi odznaczać się logiczną konstrukcją<sup>1192</sup>. Język stosowany w kazaniu ma być klarowany dla adresatów, aby nie stwarzać ryzyka mówienia w próżnię (zob. EG 158). Właściwy język przepowiadania określany jest mianem egzystencjalnego i współczesnego. Język egzystencjalny jest wówczas, gdy kaznodzieja mówi o realnych problemach słuchaczy. Język współczesny, inaczej komunikatywny, jest dostosowany do zdolności percepcyjnych i mentalności odbiorców<sup>1193</sup>. Papież przestrzega przed posługiwaniem się wyłącznie językiem akademickim, którego kapłani nauczyli się w czasie studiów i w określonych środowiskach, ponieważ nie odpowiada poziomowi komunikacji słuchających<sup>1194</sup>. Niewłaściwe jest nadmierne stosowanie słownictwa specyficznego dla teologii lub katechezy, którego znaczenie nie jest zrozumiałe dla ogółu wiernych. Zagrożeniem dla kapłanów jest również rutyna, którą Franciszek nazywa przyzwyczajeniem się do „swojego języka” w przepowiadaniu (EG 158). Prowadzi ona do postawy samozadowolenia i przekonania, że sposób głoszenia homilii przez duchownego jest jedynie słuszny i akceptowalny przez lud Boży<sup>1195</sup>. Duszpasterz, będąc blisko swoich parafian i wsłuchując się w ich codzienne rozterki, ma doskonalić zdolność dostosowywania się z przesłaniem homilii do odbiorców<sup>1196</sup>. Franciszek zaznacza, że istnieje różnica pomiędzy prostotą a jasnością przekazu, ponieważ język kaznodziei może być nieskomplikowany, ale kazania bywają zagmatwane. Homiliom takim brakuje porządku, logiki lub są wielowątkowe. Zadaniem kapłanów jest wygłoszenie homilii, która będzie miała „jedność

<sup>1191</sup> Por. Tenże, Spotkanie z episkopatem Brazylii *Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 10, s. 20.

<sup>1192</sup> Zob. W. Broński, *Homilia*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, s. 290.

<sup>1193</sup> Zob. S. Dyk, *Aktualizacja słowa Bożego w przepowiadaniu*, s. 23.

<sup>1194</sup> Por. D. Lipiec, *Cechy duszpasterzy jako przywódców*, „Teologia Praktyczna” 19(2018), s. 45; por. J. Genig, *Kaznodziejstwo w postmodernistycznym świecie*, s. 48; por. W. Turowski, *Miłość treścią i motywem przepowiadania słowa Bożego*, „Studia Teologiczne” 34(2016), s. 222.

<sup>1195</sup> Por. D. Sullivan, *Samozadowolenie zagrożeniem dla Kościoła*, „Pastores” 2010 nr 2, s. 103.

<sup>1196</sup> Por. W. Śmigiel, *Jak głosić Jezusa Chrystusa w dobie nowej ewangelizacji?*, s. 167.

tematyczną, jasny porządek i powiązanie między zdaniem”, aby słuchacze zrozumieli jej przekaz (EG 158).

Kolejną cechą homilii jest pozytywny język, który nie tyle wskazuje na czyhające zagrożenia, ale motywuje do większego dobra w decyzjach dokonywanych przez słuchających. Kaznodzieja, nawet jeśli naucza o negatywnym zagadnieniu, ma starać się ukazać również pozytywną wartość, która jest inspirująca. Nie należy, aby duchowny skupiał się na pejoratywnych odczuciach, ponieważ przepowiadanie zbudowane na negatywnych przykładach nie motywuje do przemiany słuchaczy (EG 159). Homilie pozytywne pomagają wiernym wzrastać w chrześcijańskiej nadziei. Przepowiadanie głoszone z entuzjazmem wskazuje na przyszłość i zachęca do poszukiwania bliskości z Bogiem<sup>1197</sup>.

Franciszek upomina kapłanów, aby ich homilie nie były nudne. Zachęca, aby trafiły do „serca ludzi”<sup>1198</sup>, ponieważ poprzez bliskość duszpasterzy w relacjach z wiernymi, będą korespondowały z ich codziennym życiem. Kazania, które są radością i umocnieniem dla ludu Bożego, potwierdzają kapłańskie świadectwo życia. Papież podkreśla, że nauczanie potwierdzone postawą duchownych doskonali wiarę ludu Bożego<sup>1199</sup>. Właściwą praktyką w rozwijaniu warsztatu kaznodziejskiego są regularne spotkania, dzięki którym kapłani odnajdują odpowiednie metody uatrakcyjniające głoszone przez nich słowo (por. EG 159). Franciszek wyraża swoje uznanie kaznodziejom, którzy spotykają się, żeby wspólnie przygotować homilię, ponieważ prowadzi to do tworzenia się klimatu modlitwy, nauki oraz wymiany opinii<sup>1200</sup>. Sprzyja to również doskonaleniu warsztatu kaznodziejskiego.

Papież naucza, że również słuchający wnoszą swój wkład, aby głoszone słowo Boże wypełniło zbawcze posłannictwo. Ich zadaniem jest słuchanie z należną uwagą. Polega to na przyjęciu właściwej postawy wewnętrznej, której obce są subiektywne oczekiwania<sup>1201</sup>. Wierni powinni być świadomi, że kaznodzieja ma swoje zalety i ograniczenia<sup>1202</sup>. Franciszek

<sup>1197</sup> Franciszek, Przemówienie do Katolickiej Federacji Biblijnej *Słowo Boże jest sercem wszelkiej działalności*, s. 36.

<sup>1198</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy św. ze święceniami kapłańskimi *Niech wasze homilie trafiają do serca ludzi*, s. 37.

<sup>1199</sup> Por. Tamże.

<sup>1200</sup> Franciszek, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 34.

<sup>1201</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Słowa Pana trzeba powtarzać i przyswajać* (Rzym, 31.10.2021), *OsRomPol* 41(2021) nr 11, s. 39.

<sup>1202</sup> Por. W. Turowski, *Duch Święty a głosiciel słowa Bożego*, „*Studia Teologiczne*” 35(2017), s. 175.

wskazuje, że przeszkodą w słuchaniu homilii jest uprzedzenie wobec kaznodziei<sup>1203</sup> lub brak należytego skupienia<sup>1204</sup>.

W przepowiadaniu słowa Bożego fundamentalną rolę odgrywa pierwsze głoszenie, zwane kerygmą<sup>1205</sup>. Zajmuje ono centralne miejsce w działalności duszpasterskiej wspólnoty Kościoła (por. EG 164). Kerygmat jest zwiastowaniem Ewangelii o zbawieniu, jakiego dokonał Bóg przez Jezusa (por. EV 81)<sup>1206</sup>. Podkreślone są w nim szczególnie wydarzenia misterium paschalnego: męka, śmierć i zmartwychwstanie Chrystusa. Głoszone orędzie prowadzi do wiary i nawrócenia poprzez uobecnienie łaski zbawienia i zapoczątkowuje osobistą relację z Jezusem w mocy Ducha Świętego<sup>1207</sup>. Papież postrzega kerygmę jako działanie Ducha Świętego, mające na celu wzbudzenie wiary w Jezusa Chrystusa, który przez swoją śmierć i zmartwychwstanie ukazuje miłosierdzie Boga (por. EG 164)<sup>1208</sup>. Kerygmat nazywa również „pierwszym orędziem”, które nie oznacza, że jest jedynie w pierwszych etapach głoszenia, a następnie jest zapomniane lub zastępowane innymi treściami, wydającymi się być bardziej aktualnymi<sup>1209</sup>. Kerygmat jest pierwszorzędnym orędziem w sensie jakościowym, do którego należy nieustannie powracać i głosić na różne sposoby, również podczas katechezy „w tej czy innej formie, na wszystkich jej etapach i chwilach” (EG 164). Należy, aby kapłani pogłębiali świadomość pierwszeństwa i powszechności kerygmatu w posłudze kaznodziejskiej. Franciszek podkreśla, że prezbiter sam potrzebuje być nieustannie ewangelizowany zbawczym orędziem, aby skuteczniej głosił Dobrą Nowinę i był jej autentycznym świadkiem (por. EG 164). Kerygmat jest niezmienny w przepowiadaniu co do treści, jednak zadaniem duchownych jest branie pod uwagę kontekstu środowiska odbiorców, którym głoszą pierwsze orędzie, aby był on w pełni zrozumiany i przyjęty<sup>1210</sup>.

<sup>1203</sup> Zob. Franciszek, Audycja generalna *Niech homilia będzie krótka!*, s. 38.

<sup>1204</sup> Zob. Tenże, Audycja generalna *Aby przyjąć słowo w sercu*, s. 49-50. Papież napomina postawy braku skupienia i plotkarstwa: „A ileż razy, kiedy czytane jest Słowo Boże, robi się komentarze: «Popatrz na tego..., popatrz na tę... zobacz, jaki tamta ma kapelusz — ale śmieszny...». I zaczynają się komentarze. Czy to nieprawda? Czy należy robić komentarze, kiedy czytane jest Słowo Boże? [odpowiedź: «Nie!»]. Nie, bo jeśli rozmawiasz z ludźmi, nie słuchasz Słowa Bożego.”

<sup>1205</sup> Por. W. Broński, *Homilia*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, s. 289.

<sup>1206</sup> Zob. A. Paciorek, *Kerygmat*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin: TN KUL 2006, s. 371-374.

<sup>1207</sup> Por. J. Rusiecka, *Zbawienie w ujęciu papieża Franciszka*, „Biblioteka Teologii Fundamentalnej” 10(2015), s. 178.

<sup>1208</sup> Por. P. Spyra, *Kerygmat Jezusa – Dobra Nowina o człowieku i dla człowieka*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 13(2014) z. 1, s. 225.

<sup>1209</sup> Por. W. Osiał., *Wizja współczesnej katechezy w nauczaniu papieża Franciszka*, s. 297.

<sup>1210</sup> Por. M. Zborowski, *Kerygmat w ujęciu papieża Franciszka. Refleksje dogmatyczno-pastoralne*, „Teologia w Polsce” 13(2019), s. 262.

Zdaniem Franciszka, nie należy przeciwstawiać kerygmy z formacją permanentną. Duchowni nie powinni również rezygnować z pierwszego orędzia na rzecz formacji, która wydaje się bardziej gruntowna. Papież podkreśla, że nie ma nic „bardziej solidnego, bardziej głębokiego, bardziej pewnego, bardziej treściwego i bardziej mądrego” niż kerygma (EG 165). Formacja chrześcijańska jest natomiast pogłębianiem pierwszego orędzia odpowiadającego na pragnienie nieskończoności, które jest obecne w każdym człowieku. Głoszenie kerygmatu wymaga charakterystycznych cech: wyraża zbawczą miłość Boga, będącą uprzednią w stosunku do moralnych i religijnych zobowiązań, odwołuje się do wolności człowieka oraz jest radosne<sup>1211</sup>. Głoszący mają prezentować postawy sprzyjające przyjęciu Dobrej Nowiny, między innymi: bliskość, otwartość, łagodność, cierpliwość i empatię (zob. EG 165).

## **2. Doskonalenie umiejętności w zakresie sprawowania sakramentów i wprowadzenia w modlitwę**

Bóg w tajemnicy wcielenia zbliżył się do ludzi i poprzez sakramenty oddziałuje na wierzących. Dzięki nim pozwala poznawać siebie i wyznawać Jezusa Chrystusa jako Syna Bożego (por. LF 31). Prowadzą one prowadzą do zjednoczenia z Bogiem i innymi ludźmi (por. LF 40). Sprawując je wspólnota Kościoła przekazuje również pamięć o Chrystusie, który działa pośród ludu Bożego (por. LF 45). Sakramenty ukazują Boga bliskiego człowiekowi, ponieważ obdarza On łaskami każdą osobę. Franciszek naucza, że chrześcijaństwo bez liturgii jest chrześcijaństwem bez pełni Chrystusa<sup>1212</sup>.

Franciszek podkreśla, że ważnym znakiem są otwarte drzwi do budynku kościoła wskazujące na możliwość spotkania z Bogiem przez modlitwę (por. EG 47). Dotyczy to również sakramentu chrztu świętego, ponieważ „wszyscy w jakiś sposób” powinni uczestniczyć w życiu wspólnoty wierzących (EG 47). Każdy, kto pragnie i spełnia warunki przyjęcia sakramentów, powinien mieć możliwość ich otrzymania.

Zadaniem kapłanów jest sprawowanie sakramentów, ponieważ one prowadzą lud Boży do wzrostu i dojrzewania w wierze (por. EG 200). Dzięki nim prezbiterzy kontynuują Chrystusowe dzieło uświęcania wierzących<sup>1213</sup>. Poprzez chrzest święty włączają do wspólnoty

<sup>1211</sup> Por. H.P. Flores, *Nowi ewangelizatorzy dla Nowej Ewangelizacji*, s. 64-65.

<sup>1212</sup> Zob. Franciszek, Audycja generalna *Liturgia jest spotkaniem z Chrystusem* (Rzym, 3.02.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 3, s. 12.

<sup>1213</sup> Por. A. Suski, *Kapłan trzeciego tysiąclecia – nadzieje i oczekiwania*, „Dobry Pasterz” 26(2001), s. 63.



Kościół nowych wiernych. Franciszek naucza, że chrzest powinien być dostępny dla każdego, kto o niego prosi<sup>1214</sup>. Przez sakrament pokuty i pojednania odpuszczają grzechy w imię Chrystusa i Kościoła, a sprawując namaszczenie chorych, udzielają ulgi chorym i wypraszają im zdrowie<sup>1215</sup>. Celebrować chrzest święty, konsekrując chleb i wino w Eucharystii czy namaszczając ciało chorego świętym olejem, kapłan sprawia, że Chrystus staje się obecny poprzez sakramenty.

Prezbiterzy w służbie Zbawiciela – Nauczyciela, Kapłana i Pasterza – współpracują w budowaniu Ciała Chrystusa, którym jest wspólnota Kościoła. Głosząc Ewangelię i pełniąc posługę duszpasterzy ludu Bożego, przewodniczą sprawowaniu liturgii, szczególnie przez celebrowanie Ofiary Pańskiej<sup>1216</sup>.

*Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów* wskazuje za konieczne, by w codziennej modlitwie kapłana nigdy nie zabrakło celebracji Eucharystii (por. DPŻP 50). Sakrament ten jest uobecnianiem się Jezusa. Sprawowanie Mszy Świętej jest ponownym przeżywaniem męki i odkupieńczej śmierci Zbawiciela. Jest ona sercem posługi kapłańskiej i jako sakramentalna pamiątka śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, realnie i skutecznie uobecnia odkupieńczą ofiarę (por. DPŻP 66)<sup>1217</sup>. Określana jest szczytem i źródłem życia chrześcijańskiego oraz celem posługi ewangelizacyjnej. Prezbiter jest wyświęcany, aby przedłużać Najświętszą Ofiarę.

Sakrament święceń uzdalnia duchownego do przewodniczenia Eucharystii, w której nikt nie może go w tym zastąpić (por. QA 87)<sup>1218</sup>. Jest to jego szczególna i główna funkcja, która nie prowadzi do postawy wywyższania się, ale określa całkowite podporządkowanie się świętości członków Ciała Chrystusowego. Kapłan jest znakiem Chrystusa - Głowy, który obdarza łaskami uczestniczących w Eucharystii<sup>1219</sup>. Prezbiter powtarza za Jezusem: „To jest Ciało moje” (Łk 22, 19). Wypowiada on również w ramach sprawowania sakramentów: „Odpuszczam tobie grzechy”, ponieważ pokuta i pojednanie służą godnemu sprawowaniu

<sup>1214</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. ze święceniami kapłańskimi *Niech wasze homilie trafiają do serca ludzi*, s. 38.

<sup>1215</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w Bazylice Watykańskiej ze święceniami kapłańskimi *Nigdy nie przestańcie być miłosierni*, s. 46.

<sup>1216</sup> Por. Tamże, s. 45-46.

<sup>1217</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Przedłużajcie tę chwilę milczenia* (Rzym, 21.03.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 21.

<sup>1218</sup> Por. P. Turzyński, *Kapłaństwo według Benedykta XVI*, „Pastores” 2007 nr 2, s. 119.

<sup>1219</sup> Por. J. Kudasiewicz, *Rady dla znudzonego celebransa*, „Pastores” 2002 nr 4, s. 58.

Najświętszej Ofiary. W Eucharystii i sakramencie pokuty znajduje się istota kapłańskiej „wyłącznej tożsamości” (QA 88).

Członkowie Kościoła potrzebują sakramentalnej posługi kapłanów, ponieważ dzięki Eucharystii tworzy się Kościół. Franciszek nazywa ją sercem Kościoła i źródłem życiodajnej siły Ciała Chrystusowego<sup>1220</sup>. Nie jest możliwe zbudowanie wspólnoty chrześcijańskiej, jeśli nie jest ona zakorzeniona w celebracji Najświętszej Ofiary (zob. QA 89).

Według Stolicy Apostolskiej, kapłan powinien odnajdywać w Eucharystii decydujące wskazania w kształtowaniu osobistej świętości, do której jest powołany. Celebacja Uczty Pańskiej wiąże się z ofiarą, którą duchowny składa jako „dar dla swoich braci” (DPŻP 66). Zjednoczenie z żertwą Chrystusa prowadzi prezbiterów do postawy wielkodusznego ofiarowania swojego życia, jako widzialnego i darmowego znaku uprzedzającej miłości Boga do człowieka (zob. DPŻP 6).

Eucharystia jest sakramentem Nowego Przymierza, w którym dokonuje się zbawcze działanie Chrystusa (por. Łk 22,20)<sup>1221</sup>. Spożywanie pokarmu eucharystycznego obdarza łaską, która rozwija pragnienie zjednoczenia z Bogiem (por. AL. 318). Sakramentalna natura wiary ma swój najwyższy wyraz w Komunii Świętej, która jest spotkaniem ze Zbawicielem. Chrystus poprzez Eucharystię jest obecny w sposób rzeczywisty „przez najwyższy akt miłości, dar samego siebie, rodzący życie” (LF 44).

Celebacja Eucharystii winna być poprzedzona należyтым przygotowaniem, w sposób godny i rozważny. Prowadzi to prezbiterów do doskonalenia się w służbie ludowi Bożemu. Sprawowanie Najświętszej Ofiary posiada niezastąpioną wartość dla duchowości kapłańskiej, nawet gdyby nie uczestniczył w niej żaden wierny (por. KPK kan. 904; DPŻP 67). Duchowni powinni ją celebrować jako najistotniejszą część dnia i codziennej posługi, ponieważ jest ona spotkaniem z Chrystusem<sup>1222</sup>. Odzwierciedlane jest to w postawie skupienia, które prezbiterzy zachowują w trakcie przygotowania Eucharystii. Uwidacznia się to w pobożnym przeżywaniu sakramentu, bez zbędnego pośpiechu, zachowując normy liturgiczne i rubryki<sup>1223</sup>. Franciszek zaleca kapłanom sprawującym Eucharystię zachowywanie chwil ciszy, które nazywa

<sup>1220</sup> Zob. Franciszek, Audycja generalna *Msza św. nie jest przedstawieniem* (Rzym, 8.11.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 12, s. 18.

<sup>1221</sup> Por. Jan Paweł II, *Dar i Tajemnica. W pięćdziesiątą rocznicę moich święceń kapłańskich*, Kraków 1996, s. 83.

<sup>1222</sup> Por. W. Giertych, *Modlitwa a celibat*, „Pastores” 2011 nr 2, s. 47.

<sup>1223</sup> Franciszek, Audycja generalna *Liturgia jest spotkaniem z Chrystusem*, s. 12.

przygotowaniem się do słuchania natchnień Ducha Świętego<sup>1224</sup>. Wzywa do formacji wiernych w kontekście zachowywania momentów milczenia, mających prowadzić do głębszego przeżywania celebracji<sup>1225</sup>. Skupione usposobienie celebransa jest również dla wiernych przekonującą katechezą i miejscem ewangelizacji (por. DPŻP 67)<sup>1226</sup>.

Celebrowanie Eucharystii stanowi kluczowy moment w tworzeniu wspólnoty parafialnej (por. NDWP 22)<sup>1227</sup>. Najświętsza Ofiara jest zgromadzeniem ludu oddającego Bogu chwałę przez prośby, wstawiennictwo i dziękczynienie<sup>1228</sup>. Sprawując Eucharystię kapłani, wraz z wiernymi, przyjmują realną obecność Jezusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego (por. NDWP 22)<sup>1229</sup>.

Człowiek współczesny jest wrażliwy na komunikację za pomocą znaków i symboli, dlatego kapłani powinni przywiązywać do nich większą uwagę, podkreślając w ten sposób godność i sakralność celebracji eucharystycznej. Zdaniem Stolicy Apostolskiej, należy wyeksponować w niej odpowiedniość i czystość miejsca, architekturę ołtarza i tabernakulum, różnorodność naczyń liturgicznych, szat, śpiewu, muzyki, świętego milczenia oraz użycia kadzidła w najuroczystszych celebracjach (zob. DPŻP 67)<sup>1230</sup>. Troska o powyższe elementy przyczynia się do pełniejszego zrozumienia tajemnicy Najświętszej Ofiary i głębszego jej przeżywania przez lud Boży<sup>1231</sup>. Postawy charakteryzujące się niedokładnością, pośpiechem i powierzchownością nie pozwalają doświadczyć jej wyjątkowości oraz osłabiają wiarę uczestniczących. Brak troski o godną ceremonię Eucharystii ujawnia braki w wierze kapłanów oraz osłabia jej wzrost wśród ludu Bożego<sup>1232</sup>. Właściwa celebracja liturgii uważana jest za pierwszą katechezę o Najświętszej Ofierze (por. DPŻP 67).

Zachowywanie przepisów liturgicznych podczas sprawowania Eucharystii jest istotne, ponieważ liturgia nie jest własnością ani celebransa, ani wspólnoty, w której jest sprawowana (zob. DPŻP 67)<sup>1233</sup>. Kapłan, stosując się do przepisów liturgicznych zatwierdzonych przez

<sup>1224</sup> Tenże, Audiencja generalna *Liturgia jest szkołą modlitwy* (Rzym, 10.01.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 2, s. 49; por. Tenże, Audiencja generalna *Przedłużajcie tę chwilę milczenia*, s. 22.

<sup>1225</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Słowo jest prawem* (Rzym, 14.02.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 3-4, s. 38.

<sup>1226</sup> Por. D. Szczerba, *Wpływ Eucharystii na życie tych, którzy ją sprawują*, „Pastores” 2004 nr 4, s. 123.

<sup>1227</sup> Por. D. Jurczak, *Eucharystia jako „stacja obsługi”?*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 24.

<sup>1228</sup> Por. J. Ząbczyk-Plajzer, *Eucharystia szkołą wdzięczności*, „Pastores” 2012 nr 4, s. 30.

<sup>1229</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Bożego Ciała *Jezus przygotowuje nam miejsce i pokarm* (Rzym, 3.06.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 6, s. 24.

<sup>1230</sup> Por. J. Górzyński, *Sakralna przestrzeń celebracji*, „Pastores” 2008 nr 2, s. 21.

<sup>1231</sup> Tamże, s. 18.

<sup>1232</sup> Por. K. Porosło, *O kapłańskiej ars celebrandi*, „Pastores” 2017 nr 3, s. 128.

<sup>1233</sup> Tamże, s. 130.

kompetentną władzę, nie powinien niczego dodawać, usuwać bądź zmieniać (por. KPK kan. 846; DPŻP 67).

Franciszek uczy, że w czasie Mszy Świętej przecinają się dwie osie, na których oparta jest wiara. Pierwszą nazywa osią historii, ponieważ sakrament Eucharystii jest aktem pamięci i aktualizacją tajemnicy. W niej przeszłość, jako ziemskie wydarzenie męki, śmierci i zmartwychwstania Jezusa, ukazuje swą zdolność otwarcia przyszłości, polegającej na antycypowaniu ostatecznej pełni (zob. LF 44). Wyrazem tego jest liturgiczne „hodie”, czyli dzisiaj w tajemnicy zbawienia. Drugą papież określa osią biegnącą „od tego, co widzialne ku niewidzialnemu, ponieważ Eucharystia uczy dostrzegania głębi rzeczywistości” (zob. LF 44). Poprzez przemianę chleba i wina w Ciało i Krew Chrystusa uobecnia się Zbawiciel w paschalnym zjednoczeniu z Ojcem<sup>1234</sup>. Prowadzi On wierzących ku pełnej komunii z Bogiem (por. LF 44).

Jezus zostawił swoim naśladowcom Eucharystię jako codzienną pamiątkę wspólnoty Kościoła, która wprowadza coraz bardziej w paschę (por. Łk 22,19; zob. EG 13). Eucharystia odzwierciedla pełnię życia sakramentalnego i nie jest nagrodą dla wypełniających przykazania, lecz szlachetnym lekarstwem i pokarmem dla osłabłych (zob. EG 47)<sup>1235</sup>. Wspólnota Kościoła celebrująca Najświętszą Ofiarę jest ojcowskim domem, w którym znajduje się miejsce dla każdego, pomimo zróżnicowanych historii życia jego członków (por. EG 47). Franciszek wskazuje, aby kapłani przejawiali ojcowską postawę, która jest przeciwna postawie urzędniczej, charakteryzującej się wyłącznie zakazami lub nakazami.

Uczestnicząc w Eucharystii i przyjmując Komunię Świętą nie można jednocześnie obrażać tego samego Ciała, dokonując gorszących podziałów i dyskryminacji między członkami wspólnoty Kościoła (zob. AL 186). W takim wypadku spożywa się Ciało i pije się Krew Pańską na własne potępienie (por. 1 Kor 11,29). Mistyka sakramentu Eucharystii ma „charakter społeczny”, dlatego przyjmowanie go czyni z wierzących jedno ciało (AL 186). Papież naucza, że celebrowanie eucharystyczne jest nieustannym wezwaniem skierowanym do każdego uczestnika, aby „baczyć na samego siebie” (por. 1Kor 11,28) i nie koncentrować się na osobistej wygodzie i izolacji, będąc obojętnym na cierpienie innych. Komunia Święta przyjmowana jest niegodnie, kiedy po sakramentalnym zjednoczeniu się z Chrystusem brakuje

<sup>1234</sup> Por. D. Szczerba, *Milczenie, cisza, adoracja*, „Pastores” 2002 nr 4, s. 118.

<sup>1235</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Bożego Ciała *Eucharystia jest mocą dla słabych* (Rzym, 4.06.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 6, s. 40.

zaangażowania względem ubogich i cierpiących<sup>1236</sup>. Również akceptacja różnych form pogardy i niesprawiedliwości sprawia, że przyjmowanie Komunii Świętej jest świętokradzkie. Przyjmowanie Ciała Pańskiego z właściwą dyspozycją umacnia pragnienie braterstwa i służby na rzecz potrzebujących (zob. AL 186). Wspólne celebrowanie Eucharystii rozwija postawę braterską oraz przekształca wierzących we wspólnotę nastawioną na misyjność (por. GE 142). Nie jest możliwe zjednoczenie z Bogiem przez przyjęcie Komunii Świętej z jednoczesnym unikaniem postawy służby wobec braci i sióstr. Równocześnie nie jest możliwe pełne otwarcie się na wspólnotę bez jednoczesnego zjednoczenia w komunii ze Zbawicielem<sup>1237</sup>.

Posługa kapłańska powinna być tak ukształtowana, aby służyła większej dostępności Eucharystii, zwłaszcza w trudno dostępnych miejscach (QA 86). Eucharystia odnawia Kościół dostarczając duchowy pokarm, który otrzymują wierzący z obecności Jezusa w słowie Bożym oraz Ciele i Krwi Pańskiej (por. ChV 35). Franciszek nazywa Najświętszą Ofiarę sakramentem urzeczywistniającym jedność Kościoła. Wspólnotowa modlitwa osiąga swoją kulminację w celebracji Eucharystii<sup>1238</sup>. Jest ona przypieczętowaniem paschalnego przymierza, które Bóg zawarł z ludzkością na krzyżu<sup>1239</sup> (por. AL 318). Papież naucza, że celebracja Eucharystii prowadzi do kształtowania postawy bliskości z Bogiem i bliźnim oraz jednocześnie zapobiega pokusie obojętności wobec braci i sióstr (zob. QA 91). Należy, aby kapłan, przewodnicząc Mszy Świętej, dbał o jedność pośród wiernych, ponieważ dzięki niej Duch Święty obdarowuje członków Kościoła bogactwem charyzmatów (zob. QA 91).

Kapłani, celebrując Eucharystię, kontynuują uświęcające dzieło Chrystusa. Dzięki ich posłudze duchowa ofiara wiernych zostaje udoskonalona poprzez zjednoczenie z męką Chrystusa. Przez ręce prezbiterów, w imieniu wspólnoty Kościoła, Chrystus jest ofiarowywany w sposób bezkrwawy na ołtarzu w czasie sprawowania Wieczery Pańskiej. Franciszek wskazuje, aby w swojej formacji prezbiterzy z pełną świadomością i zaangażowaniem sprawowali Najświętsze Obrzędy, ponieważ uczestniczą w misji Chrystusa. Przestrzega przed traktowaniem Eucharystii wyłącznie jako obrzędu lub rytuału<sup>1240</sup>.

<sup>1236</sup> Por. Tenże, Audycja generalna *Przedłużajcie tę chwilę milczenia*, s. 22.

<sup>1237</sup> Zob. D. Lipiec, *Parafia miejscem wychowania do pokoju*, „*Verbum Vitae*” 30(2016), s. 304.

<sup>1238</sup> Por. Tenże, *Budowanie wspólnoty parafialnej z osobami z niepełną sprawnością*, „*Polonia Sacra*” 25(2021) nr 1(63), s. 47.

<sup>1239</sup> Por. Franciszek, Audycja generalna *Msza św. rozpoczyna się znakiem krzyża* (Rzym, 20.12.2017), *OsRomPol* 39 (2018) nr 1, s. 43.

<sup>1240</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy św. ze święceniami kapłańskimi *Niech wasze homilie trafiają do serca ludzi*, s. 37.

Mając na względzie troskę o liturgię papież uregulował zasady sprawowania Mszy Świętej w Nadzwyczajnej Formie Rytu Rzymskiego. Franciszek zaznaczył, że władza decyzyjna w sprawach liturgii należy do biskupów diecezjalnych<sup>1241</sup>. Są oni odpowiedzialni za wytyczne dotyczące sprawowania tak zwanej Mszy Trydenckiej w swoich kościołach lokalnych. Papież podkreślił, że liturgia powinna być źródłem jedności i nie może prowadzić do podziałów na łonie wspólnoty Kościoła<sup>1242</sup>. Obowiązkiem biskupów jest czuwanie nad tym, aby Msza Świętej w Nadzwyczajnej Formie Rytu Rzymskiego była celebrowana zgodnie z zasadami określonymi przez Stolicę Apostolską. Ich zadaniem jest również monitorowanie i udzielanie pozwolenia kapłanom na celebrowanie tej formy Mszy Świętej.

Franciszek zachęca kapłanów, by w ramach formacji stałej rozwijali kulturę eucharystyczną. Polega ona na budowaniu postawy jedności z ludem Bożym i doskonaleniu się w służbie na rzecz bliźnich. Spożywanie Ciała i Krwi Chrystusa prowadzi do jedności ze Zbawicielem, a także z braćmi i siostrami w wierze. W ramach duszpasterstwa eucharystycznego duchowni wspierają przez własne świadectwo wiernych w dążeniu do komunii z Jezusem obecnym w Najświętszym Sakramencie<sup>1243</sup>. Istotny w rozwijaniu postawy jedności jest kult eucharystyczny poza Mszą Świętą, który stanowi ważny element kościelnych nabożeństw. Papież podkreśla, że modlitwa adoracji „uczy nieoddzielenia Chrystusa Głowy od Jego Ciała”<sup>1244</sup>. Komunia sakramentalna z Jezusem realizuje się w budowaniu wspólnoty z ludem Bożym i wynikającego z tego zaangażowania misyjnego na rzecz Kościoła. Postawa charakteryzująca się w postawie służby jednoczy duchownych z Chrystusem Sługą. Zadaniem kapłanów jest również naśladowanie Jezusa w uczynkach miłosierdzia dotyczących ciała i ducha. Należy, aby prezbiterzy ofiarnie służyli ubogim i potrzebującym, przez co wypełniają przesłanie Ewangelii i rozwijają kulturę eucharystyczną<sup>1245</sup>.

Centralne miejsce Eucharystii wyraża się w adoracji Najświętszego Sakramentu, gdzie kapłan daje wzór dla wiernych w kształtowaniu pobożnego skupienia i trwania przy

<sup>1241</sup> Franciszek, List apostolski «motu proprio Traditionis custodes» w sprawie stosowania Liturgii Rzymskiej sprzed reformy z 1970 roku (Rzym, 16.07.2021), w: <https://www.ekai.pl/dokumenty/list-apostolski-traditionis-custodes-o-uzywaniu-rytu-przedsoborowego/> [23.11.2022].

<sup>1242</sup> Por. E. Matej, *Papieża Franciszka wizja liturgii*, „Opolska Biblioteka Teologiczna” 168(2018), s. 98.

<sup>1243</sup> Por. D. Szczerba, *Wpływ Eucharystii na życie tych, którzy ją sprawują*, s. 120.

<sup>1244</sup> Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiego Komitetu ds. Międzynarodowych Kongresów Eucharystycznych *Co znaczy Kongres Eucharystyczny w Europie chorej na obojętność* (Rzym, 10.11.2018), *OsRomPol* 39(2018) nr 12, s. 6.

<sup>1245</sup> Por. J. Kudasiewicz, *Rady dla znudzonego celebransa*, s. 59.

tabernakulum (por. DPŻP 68)<sup>1246</sup>. Jest to sposobność do dbania o formację duchową, która nadaje sens duszpasterskim aktywnościom<sup>1247</sup>. Brak poświęconego czasu na adorację prowadzi do utraty zapału w realizacji pastoralnych zadań (por. EG 262)<sup>1248</sup>.

Papież nazywa Eucharystię źródłem ogromu miłosierdzia, które jest niewyczerpane dzięki łasce Boga<sup>1249</sup>. Boże miłosierdzie jest niewspółmiernie większe od ludzkich grzechów i słabości, dlatego zadaniem kapłanów, czerpiących duchowe siły z Eucharystii, jest udzielanie przebaczenia i pojednania<sup>1250</sup>. Kształtuje to kulturę eucharystyczną opartą na postawach jedności i służby oraz przyczynia się do rozwijania w świecie postaw solidarności, pokoju i troski o społeczeństwa i świat stworzony<sup>1251</sup>.

Pokarm eucharystyczny Franciszek nazywa odnawiającą siłą, która przyczynia się do rozwijania działalności misyjnej. Wymaga to od kapłana nieustannego doskonalenia się w umiejętnościach komunikacyjnych oraz rozwijaniu postawy nawrócenia pastoralnego, które przejawia się w wychodzeniu z inicjatywą duszpasterską do wszystkich<sup>1252</sup>. Brak postawy nawrócenia powoduje zagrożenie, że celebracje eucharystyczne upodobnią się do jedynie formalnych obrzędów, niemających odniesienia w codzienności. Uczestnictwo w Eucharystii prowadzi również do rozwijania postawy braterstwa<sup>1253</sup>. Przyjmowanie Ciała i Krwi Chrystusa wzmacnia postawę wspólnotową i dzięki łasce Bożej zmniejsza zagrażające wśród wiernych pokusy rywalizacji, zazdrości czy uprzedzeń. Spożywanie pokarmu eucharystycznego prowadzi do postawy budowania jedności wśród ludu Bożego oraz zapobiega podziałom<sup>1254</sup>.

Kapłani sprawując Eucharystię pogłębiają tożsamość duszpasterską, co pogłębia ich troskę o powierzona owczarnię. Franciszek podkreśla, że prezbiterzy codziennie na nowo powinni utożsamiać się ze słowami Jezusa: „To jest Ciało moje za was wydane” (Łk 22,19).

<sup>1246</sup> Por. D. Szczerba, *Milczenie, cisza, adoracja*, s. 119.

<sup>1247</sup> Por. K. Kondracikowski, *Tożsamość kapłana w relacji do Boga, do ludzi i do samego siebie*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 13(2014) z. 2, s. 218.

<sup>1248</sup> Por. T. McCauley, *Kapłaństwo i duchowe dzieciństwo*, „Pastores” 2021 nr 2, s. 21.

<sup>1249</sup> Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiego Komitetu ds. Międzynarodowych Kongresów Eucharystycznych *Co znaczy Kongres Eucharystyczny w Europie chorej na obojętność*, s. 6.

<sup>1250</sup> Por. A. Skreczko, *Głoszenie miłosierdzia Boga według nauczania bł. ks. Michała Sopoćko*, „Studia Teologiczne” 34(2016), s. 200.

<sup>1251</sup> Por. Franciszek, Audiencja generalna *Nie tylko pamiątka, ale nowe życie* (Rzym, 4.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 23-24.

<sup>1252</sup> Zob. Tenże, Audiencja generalna *Owoce Eucharystii* (Rzym, 14.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 18-9.

<sup>1253</sup> Por. Tenże, Modlitwa maryjna *Eucharystia szkołą miłości i solidarności* (Rzym, 7.06.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 7-8, s. 53.

<sup>1254</sup> Zob. Tenże, Audiencja generalna *Owoce Eucharystii*, s. 18.

Dzięki nim odnawiają swoje przyrzeczenia złożone podczas święceń prezbiteratu, zgadzając się na oddawanie swojego życia na służbę bliźnim oraz jednoczenia się z Chrystusem ukrzyżowanym<sup>1255</sup>.

Istnieje nierozzerwalny związek pomiędzy Pismem Świętym a Eucharystią. Sobór Watykański II naucza: „Kościół miał zawsze we czci Pisma Boże, podobnie jak samo Ciało Pańskie, skoro zwłaszcza w Liturgii świętej nie przestaje brać i podawać wiernym chleb żywota tak ze stołu słowa Bożego, jak i Ciała Chrystusowego” (KO 21). Pismo Święte i sakramenty są nierozłączne, bowiem liturgia jest wyjaśniana przez słowo Boże<sup>1256</sup>. Wskazują one cel ludzkiego życia, gdzie Chrystus, jak uczniom idącym do Emaus (zob. Łk 24,13-35) oświeca umysły i serca, aby rozpoznać zbawcze działanie (por. AI 8)<sup>1257</sup>.

Franciszek naucza, że liturgia słowa Bożego w ramach Eucharystii jest duchowym pokarmem, z którego czerpią kapłani i świeccy<sup>1258</sup>. W niej słowo Boże „osiąga swoją największą skuteczność”, ponieważ dzięki jego rozważaniu możliwe staje się rozpoznanie woli Boga (GE 157). Przyjmowanie Komunii Świętej poprzedzone uważnym słuchaniem Ewangelii odnawia przymierze człowieka ze Stwórcą i pozwala na coraz pełniejsze realizowanie powołania (por. VD 56)<sup>1259</sup>. Proklamowanie czytań w trakcie Eucharystii jest istotne, dlatego papież zaleca duchownym większe zaangażowanie w formację lektorów, którzy poprzez posługę przybliżają sens czytanego słowa<sup>1260</sup>. Wzywa ich również do głoszenia kerygmatycznych, skondensowanych i jednotematycznych homilii, które wyjaśniają czytania biblijne<sup>1261</sup>.

<sup>1255</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa, *Ku czemu jest skierowane serce kapłana?*, s. 34-35.

<sup>1256</sup> Por. S. Czerwik, *Msza święta – teologia, intencje, ofiary*, „Pastores” 2008 nr 2, s. 119.

<sup>1257</sup> Por. Franciszek, Modlitwa maryjna *Słowo Boże i Eucharystia napelniają nas radością* (Rzym, 4.05.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 5, s. 46. Droga uczniów idących do Emaus jest symbolem wiary, która opiera się na Piśmie Świętym i Eucharystii jako niezbędnych elementach spotkania z Chrystusem. Franciszek, porównując perykopę ewangeliczną do ludzkiej codzienności, naucza, że również wierzący przychodzą na niedzielną Eucharystię ze swoimi troskami i rozczarowaniami. Trudne momenty życia powodują podobny smutek, który przeżywali uczniowie z Emaus. Skutkiem jest oddalenie się od Boga. Jednak dzięki uczestnictwu w liturgii słowa, sam Jezus na nowo rozbudza w uczniach wiarę oraz nadzieję, a w Komunii Świętej umacnia ich Swoim Ciałem. Dla wierzących udział w Eucharystii jest również źródłem autentycznej radości, na wzór uczniów z Emaus, którzy po przyjęciu słowa Jezusa i po łamaniu chleba otrzymali nowy entuzjazm do głoszenia Dobrej Nowiny o zmartwychwstaniu Mistrza.

<sup>1258</sup> Por. Tenże, Przemówienie do wspólnoty Papieskiego Kolegium «Leonianum» z Amagni *W kapłaństwie nie ma miejsca na przeciętność* (Rzym, 14.04.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 5, s. 30.

<sup>1259</sup> Por. Tenże, Audjencje generalne *Słowo i chleb* (Rzym, 5.02.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 42.

<sup>1260</sup> Por. Tenże, Audjencja generalna *Aby przyjąć Słowo w sercu*, s. 50.

<sup>1261</sup> Por. Tenże, Audjencja generalna *Niech homilia będzie krótka!*, s. 38.



Sakramenty, będące znakami obecności Bożej we wspólnocie Kościoła, powinny być dostępne dla wszystkich. Papież podkreśla, że nigdy nie wolno ich odmawiać ze względu na pieniądze (zob. QA 84). Należy, aby kapłani doskonalili się w postawie wolności od chciwości, ponieważ „nikt nie może dwom panom służyć” (Mt 6, 24)<sup>1262</sup>. Franciszek, przytaczając ewangelijną perykopę o wypędzeniu przez Jezusa przekupniów ze świątyni, przestrzega przed postawą bałwochwalstwa i traktowania kościoła jako miejsca, z którego duchowni czerpią wygórowane korzyści majątkowe. Wierni składając ofiary za sakramenty powinni to czynić z dobrowolnością i dyskrecją, a otrzymane ofiary mają służyć do egzystencji duchownych pozbawionej przepychu i luksusu<sup>1263</sup>.

Zgodnie ze słowami Jezusa: „Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie” (Mt 10, 8) kapłani są wezwani do postawy wielkoduszności w służbie. Dzięki niej prezbiterzy są darem dla ludu Bożego, szczególnie troszcząc się o ubogich i potrzebujących. Wynika stąd potrzeba „nie targowania się” w kontekście życia sakramentalnego (NDWP 40). Kapłani nie powinni sprawiać wrażenia, że celebrowanie sakramentów – szczególnie Eucharystii – i innych posług duszpasterskich są uzależnione od opłat pieniężnych<sup>1264</sup>. Jednocześnie duchowni są zobowiązani do nauczania wiernych, aby poczuli się do odpowiedzialności i bezpośrednio zaangażowali się w wychodzenie naprzeciw potrzebom wspólnoty Kościoła. Realizuje się to poprzez różnorakie formy pomocy i solidarności, które są niezbędne do pełnienia nieskrępowanej i skutecznej posługi duszpasterskiej (por NDWP 40).

Szczególnym wyzwaniem dla sakramentalnej posługi duszpasterskiej okazał się czas pandemii koronawirusa. Franciszek niejednokrotnie wyrażał wdzięczność kapłanom, którzy wykazali się kreatywnością i na różne sposoby podejmowali wysiłki, aby odpowiednio zareagować na zaistniałe potrzeby duszpasterskie w tym okresie<sup>1265</sup>. Przymusową izolację wspólnota Kościoła potraktowała jako czas postu eucharystycznego, który okazał się przydatny w odkryciu na nowo wartości sakramentu Eucharystii<sup>1266</sup>. Sprawowanie Najświętszej Ofiary

<sup>1262</sup> Por. J. Śliwa, *Jakiego księdza potrzebujemy?*, „Pastores” 2001 nr 1, s. 10.

<sup>1263</sup> Franciszek, Homilia papieska podczas Mszy Św. w Domu św. Marty, *Sakramenty nie mają ceny* (Rzym, 9.11.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 12, s. 40. Papież dodaje: „Wiem o tym, nieraz widziałem — nie tutaj w Rzymie, gdzie indziej — wykaz cen. 'Ale jak to, płaci się za sakramenty?'. — 'Nie, ale składa się ofiarę'. Ale jeśli chcą złożyć ofiarę, którą powinni dać, niech ją złożą do puszki na ofiary, dyskretnie, tak żeby nikt nie widział, ile dajesz”. A, dodał, „także dzisiaj istnieje to niebezpieczeństwo: 'Ale musimy utrzymywać Kościół. Tak, tak, tak, naprawdę'. Niech go utrzymują wierni, ale dając ofiary do skarboxy, a nie przez wykaz cen”.

<sup>1264</sup> Por. S. Czerwik, *Msza święta – teologia, intencje, ofiary*, s. 122.

<sup>1265</sup> Zob. Franciszek, Modlitwa Maryjna *Kreatywność kapłanów* (Rzym, 15.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 24; por. P. Milcarek, *Pandemia, dom i Święta Liturgia*, „Pastores” 2021 nr 1, s. 24; por. R. Groszewski, *Pandemia w parafii*, „Życie Duchowe” 2020 nr 104, s. 95.

<sup>1266</sup> Por. M. Błaza, *Wstrzemięźliwość eucharystyczna*, „Życie Duchowe” 2020 nr 104, s. 47.

bez udziału wiernych było próbą, z której wyciągnięto wnioski, takie jak: konieczność odnowienia zdumienia nad tajemnicą tego sakramentu oraz wzmożenie pragnienia zjednoczenia z Chrystusem w Komunii Świętej. Papież docenił zaangażowanie środków społecznego przekazu, które transmitowały Msze Święte, kiedy nie było możliwości na wspólnotowe celebrowanie Eucharystii<sup>1267</sup>. Uczestnictwa zdalnego nie można jednak zrównać z fizycznym udziałem, ponieważ istnieje zagrożenie, że transmisje mogą oddalać od osobistego i głębokiego spotkania z wcielonym Bogiem. Jezus oddał bowiem swoje życie „nie w sposób wirtualny, ale rzeczywiście”<sup>1268</sup> i naucza, że „kto spożywa moje Ciało i Krew moją pije, trwa we Mnie, a Ja w nim” (J 5,56). Posługa kapłanów poprzez sprawowanie Eucharystii daje możliwość, aby wierni fizycznie zjednoczyli się z Chrystusem. Jest to najpełniejsza formą komunii z Bogiem<sup>1269</sup>.

Kongregacja do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów wskazała kierunki działania w celu promowania szybkiego i bezpiecznego powrotu do Eucharystii. Zaleciła należytą dbałość o normy higieny i bezpieczeństwo, które jednocześnie nie prowadzą do spłylenia gestów liturgicznych. Nie powinny one równocześnie wzbudzać, choćby nieświadomie, lęku i wątpliwości wśród wiernych. Należy, aby kapłani ułatwiali udział wiernych w nabożeństwach przy poszanowaniu norm zawartych w księgach liturgicznych, które regulują ich przebieg. Obowiązkiem prezbiterów jest unikanie przeinaczania i improwizowanych eksperymentów w zakresie rytuałów<sup>1270</sup>.

Zadaniem kapłanów w ramach sprawowania Eucharystii jest również celebrowanie miłosierdzia. W liturgii Najświętszej Ofiary miłosierdzie wybrzmiewa wielokrotnie w dialogu między zgromadzeniem liturgicznym a Bogiem, który odpowiada na modlitwy ludu (por. MeM 5). Po początkowej prośbie o przebaczenie przez wezwanie: „Panie, zmiłuj się nad nami” wierni, dzięki słowom wypowiedzianym przez kapłana, otrzymują zapewnienie: „Niech się zmiłuje nad nami Bóg wszechmogący i odpuszcwszy nam grzechy doprowadzi nas do życia wiecznego” (MR, Obrzędy wstępne). Rozwój postawy ufności, z jaką gromadzi się wspólnota Kościoła na sprawowaniu Eucharystii, skłania do celebracji miłosierdzia. Czwarta modlitwa eucharystyczna połączona z prefacją głosi, że Bóg w swoim miłosierdziu tak umiłował świat,

<sup>1267</sup> Por. R. J. Woźniak, *Być Kościołem w trudnych czasach, nie tylko pandemicznych*, „Pastores” 2021 nr 1, s. 36.

<sup>1268</sup> List Kongregacji ds. Kultu Bożego i dyscypliny sakramentów *Powróćmy z radością do Eucharystii* (Rzym, 12.09.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 10, s. 33; por. K. M. Kaproń, *Teologia w czasach pandemii*, „Życie Duchowe” 2020 nr 104, s. 17.

<sup>1269</sup> Por. J. Nepil, *Czas pandemii – wołanie o obecność Miłości*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 73.

<sup>1270</sup> List Kongregacji ds. Kultu Bożego i dyscypliny sakramentów *Powróćmy z radością do Eucharystii*, s. 34.

że zesłał nam jako Odkupiciela swojego Syna. Jest to także hymn na cześć miłosierdzia Bożego: „W miłosierdziu swoim pośpieszyłeś z pomocą wszystkim ludziom, by Ciebie szukali i znaleźli” (MR, IV modlitwa eucharystyczna). Druga modlitwa eucharystyczna dodaje natomiast: „prosimy Cię, zmiłuj się nad nami wszystkimi” (MR). Papież podkreśla, że jest to nagła intencja, którą wypowiada kapłan w celu uproszenia uczestnictwa w życiu wiecznym.

Po modlitwie Pańskiej celebrans kontynuuje prośbę do Boga o wspomnienie w miłosierdziu, które jest zabieganiem o pokój i wyzwolenie z grzechu. Tuż przed znakiem pokoju, traktowanym jako wyraz braterstwa i wzajemnej miłości w kontekście otrzymanego przebaczenia, duchowny modli się: „nie zważaj na grzechy nasze, lecz na wiarę swojego Kościoła” (MR, Obrzędy Komunii Świętej). W tych słowach prezbiter z pokorną ufnością prosi o dar jedności i pokoju dla wspólnoty wierzących. Celebracja miłosierdzia osiąga pełnię w Eucharystii, która jest pamiątką paschalnego misterium Jezusa. Z niej wypływa zbawienie dla każdego człowieka (zob. MeM 5)<sup>1271</sup>.

Celebracja miłosierdzia odbywa się również podczas sprawowania innych sakramentów. Kościół odwołuje się szczególnie do przebaczenia w formule dwóch sakramentów, zwanych sakramentami uzdrowienia: pokuty i pojednania oraz namaszczenia chorych. Formuła rozgrzeszenia podaje: „Bóg, Ojciec miłosierdzia, który pojednał świat ze sobą i przez śmierć i zmartwychwstanie swojego Syna zesłał Ducha Świętego na odpuszczenie grzechów, niech ci udzieli przebaczenia i pokoju przez posługę Kościoła” (*Obrzędy pokuty* n. 46), zaś w formule namaszczenia podaje: „Przez to święte namaszczenie niech Pan w swoim nieskończonym miłosierdziu wspomóż cię łaską Ducha Świętego” (*Sakrament chorych, obrzędy i duszpasterstwo*, n. 99). W liturgii Kościoła odniesienie do miłosierdzia nie jest jedynie pouczeniem, ale jest „wysoce performatywne” (MeM 5). Jest ono udzielane tym, którzy wypowiadają je z wiarą.

---

<sup>1271</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Bożego Ciała *Jak łamany chleb* (Rzym, 26.05.2016), *OsRomPol* 37 (2016) nr 6, s. 43.

### 3. Kształtowanie umiejętności budowania i kierowania wspólnotami chrześcijańskimi

Celem posługi kapłańskiej jest uświęcanie wierzących i troska o budowanie wspólnot chrześcijańskich<sup>1272</sup>. Franciszek naucza, że nawrócenie pastoralne i kreatywność są „nowymi drogami”, którymi duchowni powinni kierować się w kształtowaniu i kierowaniu wspólnotami chrześcijańskimi (por. NDWP 1). Nawrócenie duszpasterskie jest jednym z fundamentalnych zagadnień ewangelizacji, które Kościół promuje, aby wspólnoty chrześcijańskie realizowały misję prowadzenia współczesnego człowieka do osobistego spotkania z Chrystusem (por. NDWP 3)<sup>1273</sup>. Jest ono również urzeczywistnieniem macierzyńskiej misji Kościoła, który jak matka rodzi do wiary i pielęgnuje prowadząc za rękę wierzących w Chrystusa<sup>1274</sup>. Kościół ze swej natury jest misyjny (por. EG 27)<sup>1275</sup>, dlatego papież nazywa go „ewangelizatorem”<sup>1276</sup>. Członkowie Kościoła powinni zaczynać ewangelizowanie od samych siebie, ponieważ nieustannie potrzebują odnowy. Nawrócenie duszpasterskie ukierunkowuje lud Boży i duchowieństwo do wyjścia poza swoje dotychczasowe schematy działania. Wprowadza narzędzia reformy, które zwracają akcentują komuniję i współpracę, spotkanie i bliskość, miłosierdzie i troskę o głoszenie Ewangelii (zob. NDWP 2). Misja głoszenia Ewangelii, do której Kościół nieustannie wzywa kapłanów jest ich wolną i świadomą odpowiedzią na powołanie Boga<sup>1277</sup>. Franciszek naucza, że świadomość obowiązku misyjnego należy rozbudzić szczególnie wśród duchownych<sup>1278</sup>. Misja ta nie jest prozelityzmem lub ludzką strategią, ale jest nieodzownym elementem posługi prezbiterów i należy do „gramatyki wiary”<sup>1279</sup>.

<sup>1272</sup> Zob. W. Przygoda, *Miłość pasterska*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin, s. 491.

<sup>1273</sup> Por. Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2013 r. (Rzym, 19.05.2013), *OsRomPol* 34 (2013) nr 10, s. 10; por. Tenże, Orędzie na 97. Światowy Dzień Misyjny *Pałające serca, stopy w drodze* (por. *Lk 24,13-35*) (Rzym, 6.01.2023), *OsRomPol* 43(2023) nr 2, s. 27; por. W. Przygoda, *Papieża Franciszka troska pastoralna o ubożych i wykluczonych*, w: *Duszpasterstwo w świetle nauczania papieża Franciszka*, red. D. Lipiec, Lublin 2015, s. 99.

<sup>1274</sup> Zob. Franciszek, Spotkanie z episkopatem Brazylii *Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła*, s. 23.

<sup>1275</sup> Por. T. Szyszka, *Misyjne impulsy papieża Franciszka*, „Półrocznik Misjologiczno-Religioznawczy” 50(2016) z. 2, s. 150.

<sup>1276</sup> Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji ds. Ewangelizacji Narodów *Kościół jest służą misji* (Rzym, 3.12.2015), *OsRomPol* 37 (2016) nr 1, s. 28.

<sup>1277</sup> Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny „*Oto ja pošlij mnie!*” (*Iz 6,8*), s. 5.

<sup>1278</sup> Por. Tenże, List, w którym papież ogłasza Nadzwyczajny Miesiąc Misyjny *Kościół z natury jest misyjny* (Rzym, 22.10.2017), *OsRomPol* 34 (2017) nr 11, s. 4.

<sup>1279</sup> Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2015 r. *Misja należy do «gramatyki» wiary* (Rzym, 24.05.2015), *OsRomPol* 36 (2015) nr 6, s. 4.

Brak doświadczenia wspólnoty wiary oraz pozbawienie sensu życia, płynącego z bliskiej więzi z Chrystusem, są efektem między innymi braku misyjnego nastawienia duchownych (por. EG 49). Papież naucza, że wspólnota Kościoła nie powinna kierować się lękiem przed możliwymi niepowodzeniami w głoszeniu Dobrej Nowiny. Franciszek zauważa, że spowodowane jest to zbyt dużym skupieniem się na rygorystyce, który charakteryzuje się postawą skoncentrowaną na lęku przed utratą komfortowych przyzwyczajęń (zob. EG 49). Według niego, misja, do której prezbiterzy są powołani opiera się na wezwaniu Jezusa powtarzającego swoim uczniom: „Wy dajcie im jeść” (Mk 6,37). Chrystus zachęca do odważnego wyjścia naprzeciw poszukującym ewangelicznego przesłania<sup>1280</sup>. Postawa nawrócenia pastoralnego w życiu duchownego rozwija zapal do gorliwego głoszenia Dobrej Nowiny<sup>1281</sup>.

Wspólnota Kościoła, motywowana troską o własną tradycję, a jednocześnie świadoma powszechnej misji zbawienia, doskonali się w budowaniu relacji z różnymi formami kultury, przez co możliwe staje się wzajemnie ubogacenie (zob. KDK 58)<sup>1282</sup>. Twórcze spotkanie Dobrej Nowiny z kulturą prowadzi do postępu, ponieważ słowo Boże inspiruje historię ludzi i odnawia ją (por. NDWP 4). Z drugiej strony wspólnota wierzących jest wzbogacana przez ewolucję życia społecznego (zob. KDK 44). Ma to na celu rozszerzenie misji powierzonej przez Zbawiciela i jest optymalnie dostosowywana do czasów współczesnych.

Orędzie słowa Bożego, które głosi Kościół, zostało przyjęte przez ludy i narody, kreując różnorodne aspiracje, między innymi: pragnienie Boga, godność życia każdej osoby, równość i szacunek dla odmienności, dialog, pokój, gościnność, braterstwo, solidarność czy ochronę stworzenia (por. LS 68)<sup>1283</sup>. Nowość, którą wspólnota wierzących skutecznie realizując nakaz misyjny otrzymany od Zbawiciela, rozprzestrzenia się na wszystkie kontynenty (por. NDWP 5). W tym celu prezbiterzy mają tak kierować wspólnotami chrześcijańskimi, aby ukierunkowywały się na działalność misyjną i rozwijały się w postawie efektywniejszego głoszenia Ewangelii<sup>1284</sup>. Wybór ten ma przemieniać ich zwyczaje, styl życia, rozkład zajęć, komunikację oraz struktury, aby stały się odpowiednim narzędziem do ewangelizowania

<sup>1280</sup> Por. Franciszek, Audjencja dla polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą «ad limina Apostolorum», *Boże Miłosierdzie nikogo nie wyklucza* (Rzym, 7.02.2014), *OsRomPol* 35 (2014) nr 2, s. 29.

<sup>1281</sup> Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2016 r. *Kościół matką powołań* (Rzym, 29.11.2015), *OsRomPol* 36 (2015) nr 12, s. 8.

<sup>1282</sup> Por. R. Szmydki, *Wszystkie siły dla ewangelizacji*, „Pastores” 2011 nr 3, s. 111.

<sup>1283</sup> Por. J. Chyła, *Księża w sieci*, „Pastores” 2016 nr 2, s. 77.

<sup>1284</sup> Por. G. Ryś, *Nawrócenie pastoralne*, w: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*, red. K. Świąś, D. Lipiec, Lublin 2014, s. 18.

współczesnego człowieka (zob. EG 27)<sup>1285</sup>. Wpływa to na żywotność i dynamikę wspólnot w dziele nowej ewangelizacji, która kształtuje się dzięki odnawiającej łasce miłosierdzia (por. MeM 5)<sup>1286</sup>.

Franciszek wskazuje, że nawrócenie pastoralne ma duże znaczenie dla przyszłości Kościoła. Wymaga ono „przejścia od duszpasterskich zabiegów o charakterze wyłącznie konserwującym do posługi zdecydowanie misyjnej”<sup>1287</sup>. Papież wyraził nadzieję, że wszystkie wspólnoty kościelne będą partycypować w podjęciu odpowiednich środków, aby realizować ideę duszpasterskiego i misyjnego nawrócenia<sup>1288</sup>. Postawa ta mobilizuje wspólnoty, aby realizowały plany i programy pastoralne adekwatne do współczesnych potrzeb, nie pozostawiając rzeczy w takim stanie, w jakim są (por. EG 25)<sup>1289</sup>. Wspólnota Kościoła nie powinna poprzestać na zwyczajnym administrowaniu, które jest skupione wyłącznie na zachowaniu *status quo*, ale ma formować swoich członków do „permanentnego stanu misji” (zob. EG 25).

Pragnieniem Franciszka jest, aby Kościół doskonalił się w postawie misyjnej oraz był zdolny reformować struktury wymagające odnowy pastoralnej<sup>1290</sup>. Naucza on, że należy formować członków Kościoła i kształtować jego instytucje na bardziej misyjne, aby duszpasterstwo zwyczajne rozszerzało swój zasięg i było skupione na głoszeniu Ewangelii (por. EG 27). Formacja kapłańska obliuguje, aby duchowni podejmowali inicjatywę<sup>1291</sup>, czyli przyjęli stałą postawę „wyjścia” naprzeciw potrzebom wiernych (EG 27). Ma to na celu zwiększenie zaangażowania w głoszenie głowa Bożego poprzez świadectwo życia<sup>1292</sup>. Doświadczenie wyjścia jest paradygmatem chrześcijańskiej postawy, szczególnie dla tych, którzy przyjęli powołanie stanu duchownego<sup>1293</sup>. Postawa ta prowadzi do pozytywnej odpowiedzi na Boże wezwanie do podjęcia misji, wobec których głoszona jest Ewangelia<sup>1294</sup>.

<sup>1285</sup> Por. M. Polak, „Duszpasterskie nawrócenie” prezbiterów drogą do odnowy duszpasterstwa parafialnego”, „Teologia i Człowiek” 45(2019), s. 90.

<sup>1286</sup> Por. A. J. Sobczyk, *Duchowość nowej ewangelizacji w świetle nauczania papieża Franciszka*, „Teologia i Moralność” 11(2016) nr 2(20), s. 87.

<sup>1287</sup> Aparecida. V Ogólna Konferencja Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów. *Dokument końcowy. Jesteśmy uczniami i misjonarzami Jezusa Chrystusa, aby nasze narody miały w Nim życie*, s. 183.

<sup>1288</sup> Por. A. Sepiolo, *Nawrócenie pastoralne*, „Formatio Permanens” 14(2014), s. 72.

<sup>1289</sup> Por. W. Przygoda, *Planowanie strategiczne duszpasterstwa w parafii*, „Roczniki Teologiczne” 66(2019) z. 6, s. 138.

<sup>1290</sup> Por. T. Szyszka, *Misyjne impulsy papieża Franciszka*, s. 153.

<sup>1291</sup> Por. D. Lipiec, *Cechy duszpasterzy jako przywódców*, s. 43.

<sup>1292</sup> Por. Tenże, *Proboszcz jako przywódca transformacyjny*, „Teologia Praktyczna” 17(2016), s. 47-59.

<sup>1293</sup> Zob. Franciszek, *Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania Wyjście jako fundamentalne doświadczenie powołania* (Rzym, 29.03.2015), *OsRomPol* 36 (2015) nr 5, s. 16.

<sup>1294</sup> Zob. Tenże, *Audiencja generalna Pierwsze apostołstwa* (Rzym, 15.02.2023), *OsRomPol* 43(2023) nr 4, s. 27.

Dzięki temu wspólnota Kościoła chroni się przed zagrożeniem bycia „strukturą ociążalą”, czyli odłączoną od ludzi lub grupą członków skupionych na sobie (EG 27).

Nie tylko Kościół powszechny, ale i partykularny wraz ze swoim duchowieństwem jest wezwany do nawrócenia pastoralnego<sup>1295</sup>. Wspólnota wierzących uobecniona w konkretnej przestrzeni jest podmiotem ewangelizacji<sup>1296</sup>. Dysponuje ona wszystkimi środkami potrzebnymi do zbawienia, które zostały jej przekazane przez Jezusa. Jest wezwana do wychodzenia „na peryferie swojego terenu”<sup>1297</sup> oraz do nowych środowisk społeczno-kulturalnych (EG 30)<sup>1298</sup>. Peryferiami papież określa kręgi ludzi, kultur i religii, gdzie wciąż nie dotarło orędzie Ewangelii i sakramentalna obecność Kościoła<sup>1299</sup>. Peryferia egzystencjalne obejmują różne doświadczenia, między innymi: ubóstwo, samotność, smutek, cierpienie, chorobę, więzienie, wojnę, grzech, społeczną niesprawiedliwość czy pragnienie Boga<sup>1300</sup>. Zadaniem kapłanów jest rozwijanie postawy bliskości wobec potrzebujących Dobrej Nowiny. Franciszek przypomina, że nie można ewangelizować przyjmując pasywne nastawienie<sup>1301</sup>, dlatego postawa wyjścia motywuje do szukania nowych sposobów ewangelizacji<sup>1302</sup>. Trzeba, aby duchowni poprzez bezpośredni kontakt z drugim człowiekiem dawali świadectwo o zmartwychwstałym Chrystusie<sup>1303</sup>.

<sup>1295</sup> Por. T. Wielebski, *Nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne w parafii w Polsce*, „Teologia i Człowiek” 45(2019), s. 110.

<sup>1296</sup> Por. W. Rzeszowski, *Nowe Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów*, „Pastores” 2014 nr 2, s. 134.

<sup>1297</sup> Franciszek, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu, *Śłużba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 33. Papież wyjaśnia: „Dla mnie ewangelizacja wymaga wyjścia poza siebie; wymaga wymiaru transcendentnego: transcendencji w adoracji Boga, w kontemplacji, i transcendencji w stosunku do braci, w stosunku do ludzi. Wychodzenie poza, wychodzenie poza! Dla mnie to jest jakby sedno ewangelizacji. A wychodzenie znaczy docieranie, czyli bliskość. Jeśli nie wychodzisz poza siebie, nigdy nie osiągniesz bliskości! Bliskość. Być blisko ludzi, być blisko wszystkich, tych wszystkich, którzy powinni być nam bliscy. Wszystkich ludzi. Wychodzić. Bliskość. Nie można ewangelizować bez bliskości. Bliskość, ale serdeczna; bliskość miłości, a także bliskość fizyczna; być blisko.”

<sup>1298</sup> Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2022 r. «*Będziecie moimi świadkami*» (Dz 1,8) (Rzym, 6.01.2022), OsRomPol 42(2022) nr 2, s. 9. Papież naucza, że „Kościół Chrystusowy był, jest i będzie zawsze «wychodzący» ku nowym horyzontom geograficznym, społecznym i egzystencjalnym, ku miejscom i ludzkim sytuacjom «granicznym», aby dawać świadectwo o Chrystusie i Jego miłości do wszystkich ludzi, każdego narodu, wszystkich kultur i wszystkich stanów społecznych.”

<sup>1299</sup> Zob. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2018 r. *Wraz z młodymi nieśmy wszystkimi Ewangelię* (Rzym, 4.06.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 6, s. 5; por. A. A. Napiórkowski, *Wizja Kościoła w ujęciu papieża Franciszka*, s. 41; por. M. White, T. Corcoran, *Odbudowana, czyli jak przebudzić wiernych, dotrzeć do zagubionych i nadać Kościołowi znaczenie*, Gubin 2013, s. 62-63.

<sup>1300</sup> Zob. A. Draguła, *Przepowiadanie do niewierzących a dialog z niewierzącymi*, „Teologia Praktyczna” 19(2018), s. 20.

<sup>1301</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Nie ewangelizuje się z fotela* (Rzym, 19.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 58. Papież naucza, że nie można ewangelizować „siedząc w fotelu”.

<sup>1302</sup> Por. W. Śmigiel, *Priorytety pastoralne Kościoła w Polsce w świetle adhortacji Ewangelii gaudium*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 6, s. 39.

<sup>1303</sup> Por. W. Janyga, *Nie bądźmy urzędnikami Boga!*, s. 145

Zadaniem duchowieństwa jest rozwijanie komunii misyjnej w kościele partykularnym na wzór pierwszych gmin chrześcijańskich, w których panowało jedno serce i jeden duch (zob. Dz 4,32). Prezbiterzy, będąc liderami wspólnot, są odpowiedzialni za wytyczanie kierunków, w których należy podążać<sup>1304</sup>. Franciszek wskazuje, że duszpasterz czasami „powinien iść za ludem, by pomóc tym, którzy zostali z tyłu” i być uważnym na ich potrzeby<sup>1305</sup>. Papież nazywa to węchem pasterskim, który prowadzi do stosowania nowych metod duszpasterskich, prowadzących do pełniejszego zjednoczenia wiernych z Bogiem (zob. EG 31). Prezbiterzy są odpowiedzialni za wspieranie dynamicznej i misyjnej komunii oraz formowanie do dojrzałości wiernych poprzez różne formy uczestnictwa w życiu wspólnoty Kościoła, którą są zawarte w Kodeksie Prawa Kanonicznego (por. kan. 460 - 468; 492-502; 511-514; 536-537)<sup>1306</sup>.

W ramach formacji stałej prezbiterzy kształtują postawę otwartości na słuchanie każdego, kto chciałby udzielić im rady<sup>1307</sup>. Papież przestrzega przed zagrożeniem polegającym na skupieniu się na nielicznych, którzy ulegle zgadzają się z ich wizją duszpasterstwa, uważając ją za jedynie słuszną (zob. EG 31). Wsłuchiwanie się w wypowiedzi dotyczące prowadzenia duszpasterstwa ma na celu rozwój wypełniania misyjnego nakazu o dotarciu do każdego człowieka<sup>1308</sup>.

Franciszek wskazuje na potrzebę nawrócenia również instytucji papieżstwa. Ukazuje osobisty przykład postawy otwartości na sugestie dotyczące swojej posługi, aby była bardziej wierna Chrystusowi oraz aktualnym potrzebom ewangelizacyjnym (por. EG 32)<sup>1309</sup>. Naucza on, że nawrócenie pastoralne ma być udziałem każdego wierzącego w Chrystusa i każdej instytucji kościelnej<sup>1310</sup>. Duchowni są wezwani jako pierwsi do ukierunkowania formacji

<sup>1304</sup> Por. Franciszek, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu, *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 32.

<sup>1305</sup> Por. S. Zatwardnicki, *Wizja teologii w wypowiedziach papieża Franciszka*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 17(2018) z. 3, s. 241.

<sup>1306</sup> Por. A. J. Sobczyk, *Duchowość nowej ewangelizacji w świetle nauczania papieża Franciszka*, s. 91.

<sup>1307</sup> Por. M. Polak, *Pastoralna tożsamość prezbitera jako podstawa i cel seminaryjnej formacji pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” 18(2017), s. 109.

<sup>1308</sup> Por. Franciszek, Audiencja dla biskupów wyświęconych w ciągu ostatniego roku *Pasterze słuchający ludu* (Rzym, 19.09.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 11, s. 36.

<sup>1309</sup> Tenże, Audiencja generalna *Wszyscy jesteście uczniami i misjonarzami* (Rzym, 15.01.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 2, s. 47-48. Papież wyjaśniał potrzebę nawrócenia: „Wszyscy: nawet najmniejszy jest misjonarzem; a ten, kto wydaje się największy, jest uczniem. Lecz ktoś z was powie: «Biskupi nie są uczniami, biskupi wiedzą wszystko; Papież wie wszystko, nie jest uczniem». Nie, także biskupi i Papież muszą być uczniami, bo jeśli nie są uczniami, nie czynią dobra, nie mogą być misjonarzami, nie mogą przekazywać wiary. My wszyscy jesteśmy uczniami i misjonarzami.”

<sup>1310</sup> Por. W. Osiał, *Wizja współczesnej katechezy w nauczaniu papieża Franciszka*, s. 295.



i posługi na przemianę misyjną<sup>1311</sup>, a to prowadzi do większego poświęcenia i gorliwszej służby ludowi Bożemu<sup>1312</sup>. Pełna gotowość do posługiwania innym jest znakiem rozpoznawczym osób duchownych, na wzór Jezusa, który nie przyszedł, aby mu służono, ale żeby służyć (por. Mk 10,45)<sup>1313</sup>.

Nawrócenie pastoralne wymaga od duchownych wyrzeczenia się działalności skupionej na rutynie i automatyzmie duszpasterskim. Franciszek określa taką postawę słowami: „zawsze się tak robiło” (EG 33). Polega ona na niechęci do szukania nowych, bardziej aktualnych sposobów dotarcia do współczesnego człowieka z Dobrą Nowiną<sup>1314</sup>. Papież zachęca kapłanów do porzucenia schematów, które są nieaktualne w obecnych czasach. Wzywa do podejmowania kreatywności w celu przeanalizowania celów, stylu i metod ewangelizacyjnych we wspólnotach, którym przewodzą<sup>1315</sup>. Nawołuje on do porzucenia anachronicznych postaw, standardowych formuł, które są przedawnione, czy analiz skazanych z góry na niepowodzenie<sup>1316</sup>. Wskazuje, że istnieje niebezpieczeństwo postawy złudnej fantazji polegającej na określaniu duszpasterskich celów bez wspólnych poszukiwań i uzgodnień odpowiednich środków, aby je osiągnąć (por. EG 33).

Z duszpasterskim nawróceniem związane jest przepowiadanie, które powinno docierać do każdego człowieka, ponieważ skupione jest na powszechności zbawienia w Jezusie (por. EG 35)<sup>1317</sup>. Według Franciszka, tak należy kształtować warsztat kaznodziejski, aby słowo było zrozumiałe dla współczesnego audytorium, przy jednoczesnym nie traceniu powagi

<sup>1311</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do biskupów uczestniczących w seminarium zorganizowanym przez Kongregację ds. Ewangelizacji Narodów *Nawrócenie misyjne Kościoła* (Rzym, 20.09.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 10, s. 34; por. W. Rzeszowski, *Nowe Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów*, s. 136; por. M. Cholewa, *Tożsamość duchowa prezbitera diecezjalnego*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 497.

<sup>1312</sup> Por. Franciszek, Msza św. w manilskiej katedrze *Prorocze świadectwo przemienia społeczeństwo*, s. 16. Papież zwraca się do duchownych: „Czy miłujesz Mnie?» [zgromadzeni: «Tak!»]. Dziękuję, ale ja czytałem słowa Jezusa! Pan rzekł: «Czy miłujesz Mnie? (...) Paś owce moje?» (J 21, 15. 16). Słowa Jezusa, skierowane do Piotra w dzisiejszej Ewangelii, są pierwszymi, z jakimi zwracam się do was, drodzy bracia biskupi i kapłani, zakonnicy i zakonnice oraz młodzi seminarzyści. Słowa te przypominają nam coś istotnego — każda posługa duszpasterska rodzi się z miłości. Każda posługa duszpasterska rodzi się z miłości!”

<sup>1313</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. z nowymi kardynałami *Drogą Kościoła jest miłosierdzie i integracja* (Rzym, 15.02.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 36; por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2016 r. *Kościół misyjny świadkiem miłosierdzia* (Rzym, 15.05.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 5.

<sup>1314</sup> Por. T. Wielebski, *Nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne w parafii w Polsce*, s. 111.

<sup>1315</sup> Por. M. Polak, „Duszpasterskie nawrócenie” jako wyraz nowej ewangelizacji w warunkach rozwiniętego modernizmu, „Teologia Praktyczna” 12(2011), s. 39.

<sup>1316</sup> Franciszek, Przemówienie do uczestników konferencji poświęconej duszpasterstwu powołaniowemu *Duszpasterstwo powołaniowe to uczenie się stylu Jezusa* (Rzym, 21.10.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 11, s. 27- 28.

<sup>1317</sup> Por. A. J. Sobczyk, *Duchowość nowej ewangelizacji w świetle nauczania papieża Franciszka*, s. 92.

i prawdy Ewangelii. Przepowiadanie bardziej sugestywne i zachęcające prowadzi do głębszego otwarcia się słuchaczy na przesłanie Ewangelii.

Wśród prawd objawionych głoszonych przez Kościół istnieją takie, które wyrażają bardziej bezpośrednio istotę Ewangelii Chrystusa. W duszpasterstwie nie należy akcentować prawd drugorzędnych, naruszając tym samym integralność przesłania Dobrej Nowiny. Należy głosić słowo, które prowadzi do osobistej odpowiedzi Bogu kochającemu i pragnącemu zbawienia każdego człowieka (por. EG 39).

Formacja kapłańska obliuguje do pogłębiania umiejętności interpretacji słowa Bożego i rozumienia prawdy objawionej. Zadaniem prezbiterów jest pogłębianie rozumienia Kościoła jako Mistycznego Ciała Chrystusa, który jest wezwany do permanentnego nawrócenia (por. EG 40). Papież przestrzega przed postawą braku wolności w refleksji teologicznej, która prowadzi do bronienia Kościoła, jawiącego się jako nieodnawialny doktrynalnie monolit. Różnorodność bowiem sprzyja pogłębianiu „niewyczerpanego bogactwa Ewangelii” (EG 40).

Franciszek wskazuje, aby w swojej formacji prezbiterzy troszczyli się o ukazywanie piękna chrześcijaństwa. Naucza on, że nie należy czynić z nauczania Kościoła przesłania banalnego i niewymagającego dla wszystkich (por. EG 42). Rozwój wiary i obecność we wspólnocie Kościoła zawiera w sobie również „aspekt krzyża, pewien cień”, który nie powstrzymuje przed przyjęciem zbawienia w Chrystusie, ale prowadzi do pełni człowieczeństwa (EG 42).

W ramach formacji kapłańskiej należy kształtować zdolność rozeznawania, które z obecnych zwyczajów panujących we wspólnotach kościelnych nie są powiązane z istotą Ewangelii. Niektóre z nich zostały ukształtowane w toku dziejów, jednak w obecnych czasach nie są już odbierane w zrozumiałym sposób<sup>1318</sup>. Ich przesłanie może być postrzegane niewłaściwie w zmieniającej się mentalności ludzi. Papież zachęca, aby „dokonać ich przeglądu”, bo choć mogą być wiekowe, to jednak nie służą klarownemu przekazowi Ewangelii (EG 43). Podobne wskazanie dotyczy norm lub przykazań kościelnych, które w poprzednich epokach spełniały swoją rolę, jednak dziś już mogą nie posiadać tej samej siły formacyjnej „jako kanały” prowadzące do komunii z Chrystusem (EG 43). Uwagi poczynione przez świętych na przestrzeni wieków wskazują, że Chrystus zostawił apostołom bardzo nieliczne przykazania. Franciszek zwraca uwagę, że Kościół nie zawsze przestrzegał umiaru

<sup>1318</sup> Por. T. Szyszka, *Misyjne impulsy papieża Franciszka*, s. 152.

w nakładanych nakazach, przez co życie wiernych stawało się zbyt uciążliwe (por. EG 43). Odnawiając wspólnoty kościoła należy pamiętać, żeby nie nakładać na lud Boży zbyt wymagających powinności, ponieważ mogłoby to stanowić zaprzeczenie Ewangelii, która jest źródłem wolności człowieka.

Duszpasterze, towarzysząc wiernym, realizują nauczanie Katechizmu Kościoła Katolickiego, który podaje, że „poczytalność i odpowiedzialność za jakieś działania mogą zostać zmniejszone, a nawet zniesione, na skutek niewiedzy, nieuwagi, przymusu, strachu, przyzwyczajień, nieopanowanych uczuć oraz innych przyczyn psychicznych lub społecznych” (KKK 1735). Franciszek, powołując się na powyższy zapis, przypomina kapłanom, żeby nie pomniejszali wartości ewangelicznego ideału, ale z należytą postawą miłosierdzia i cierpliwości towarzyszyli ludowi Bożemu w ich formacji i duchowym wzroście jako gorliwi duszpasterze (por. EG 44)<sup>1319</sup>. Przypomina on także spowiednikom, że konfesjonał nie jest „salą tortur”, ale miejscem spotkania z miłosierdziem Boga, który zachęca do czynienia możliwego dobra (EG 44). Niewielkie zmiany, których grzeszny człowiek dokonuje w życiu duchowym pośród ludzkich ograniczeń, mogą mieć większe upodobanie w oczach Stwórcy niż poprawne na zewnątrz lecz powierzchowne egzystowanie osoby, niezmagającej się z poważnymi trudnościami. Nawrócenie pastoralne przejawia się także w postawie kapłanów, którzy przekazują wiernym pociechę oraz „impuls zbawczej miłości Boga” działającego w wiernym ludzie, pomimo grzechów i słabości (EG 44). Jest to „logika miłości”, której podstawą nie jest lęk, ale wolność dziecka Bożego w Chrystusie<sup>1320</sup>.

Kształtowanie postawy nawrócenia misyjnego dokonuje się pośród ograniczeń języka i środowisk, które słuchają głoszonego słowa. Formacja kapłańska obliguje prezbiterów do doskonalenia się w przepowiadaniu słowa Bożego, aby klarownie przekazywać piękno Dobrej Nowiny w określonych okolicznościach, nie rezygnując z prawdy i dobra, jakie wnosi Ewangelia, nawet gdy nie jest możliwe w pełni osiągnięcie ludzkiej dojrzałości (zob. EG 45). Z nauczania Franciszka wynika, że prezbiter o misyjnym usposobieniu jest świadomy ludzkich ograniczeń i dostosowuje się z głoszonym przekazem do odbiorców, aby być słabym „dla słabych, (...) wszystkim dla wszystkich” (por. 1Kor 9,22). Doskonali własne nastawienie, aby nie skupiać się na sobie, szukając poczucia własnego bezpieczeństwa oraz wybierając postawę pasywną przed poszukiwaniem nowych form dotarcia do drugiego człowieka z ewangelicznym

<sup>1319</sup> Por. E. Zarzeczny, *Pasterz według Bożego serca*, „Pastores” 2003 nr 3, s. 125.

<sup>1320</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. z nowymi kardynałami *Drogą Kościoła jest miłosierdzie i integracja*, s. 34.

orędziem. Jest świadomy, że sam również dojrzewa w rozumieniu przesłania ewangelicznego i rozeznawaniu prowadzenia przez Ducha Świętego. Prowadzi to do troski o dobro wspólne i podejmowania inicjatyw ukierunkowanych na duchowy pożytek wiernych. Franciszek nazywa to postawą „pobrudzenia się ulicznym błotem”, która jest świadectwem wielkoduszności i gotowości do poświęceń w celu dotarcia z Dobrą Nowiną do wszystkich (EG 45).

Kapłani, realizując postawę otwartości i dyspozycyjności, są przedstawicielami Kościoła o „otwartych drzwiach” dla każdego poszukującego pogłębienia relacji z Bogiem<sup>1321</sup>. Postawa życzliwości i wyjścia naprzeciw potrzebom innych ludzi wzbudza większe zaufanie wśród oczekujących na głoszone słowo. Papież tę postawę porównuje do drogi, która prowadzi do osobistego spotkania z Chrystusem. Naucza on, czasami że lepiej zwolnić tempo marszu, aby zweryfikować, czy zmierza się we właściwym kierunku (por. EG 46). Pozwala to dokonać świadomego wyboru odpowiednich środków i metod ewangelizacyjnych, aby towarzyszyć człowiekowi, który „pozostał na skraju drogi” (EG 46) i potrzebuje duszpasterskiego wsparcia. Formacja stała kapłanów obliguje do rozwoju ojcowskiej postawy, na wzór rodzica z przypowieści o marnotrawnym synu, który pozostawia otwartą przestrzeń na nawrócenie<sup>1322</sup>. Zbuntowany syn może bez trudu powrócić do ojcowskiego domu, który jest symbolem wspólnoty Kościoła.

Formacja kapłańska obliguje do budowania wspólnot chrześcijańskich, charakteryzujących się postawą prostoty i życzliwości w relacjach międzyludzkich. Franciszek nazywa je „otwartym domem Ojca” dla wszystkich szukających prawdy (EG 47)<sup>1323</sup>. Należy tak kierować duszpasterstwem parafialnym, aby stwarzać wiernym możliwość modlitwy w kościołach o różnych godzinach dnia. Papież przestrzega, żeby osoby, które za natchnieniem Ducha Świętego szukają spotkania z Bogiem w świątyni, nie spotkały się z „chłodem zamkniętych drzwi”, uniemożliwiającym im modlitwę w przestrzeni sacrum (EG 47).

Kapłani mają także formować wspólnoty i stowarzyszenia kościelne do przejawiania postaw charakteryzujących się serdecznością i otwartością na nowych członków<sup>1324</sup>. Należy

<sup>1321</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. z okazji Jubileuszu Diakonów *Sługa otworzy drzwi temu, kto puka poza wyznaczonymi godzinami* (Rzym, 29.05.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 14.

<sup>1322</sup> Por. B. Biela, *Parafia środowiskiem formacji uczniów*, „Teologia Praktyczna” 8(2007), s. 38.

<sup>1323</sup> Por. A. J. Sobczyk, *Duchowość nowej ewangelizacji w świetle nauczania papieża Franciszka*, s. 87.

<sup>1324</sup> Por. Franciszek, Homilia w narodowym sanktuarium Ta' Pinu na wyspie Gozo *Radością Kościoła jest głoszenie Ewangelii* (Malta, 2.04.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 12.

uniknąć przy tym postawy ekskluzywności i niedostępności<sup>1325</sup>. Osoby mające pragnienie poznania Boga powinny mieć możliwość zaangażowania się we wspólnotę wiary poprzez uczestniczenie w życiu kościelnym (por. EG 47).

Kształtowanie postawy nawrócenia pastoralnego wśród kapłanów przejawia się w życzliwym nastawieniu do osób, którym jest głoszona Ewangelia. Papież wskazuje, że uprzywilejowanymi nie są zamożni czy wpływowi, lecz przede wszystkim ubodzy, chorzy i najbardziej potrzebujący, ponieważ nie mają czym się odwdzińczyć (por. Łk 14,14)<sup>1326</sup>. Ewangelizacja nastawiona na ubogich, którzy są wyróżnionymi przez Pana słuchaczami Dobrej Nowiny, jest przybliżaniem nauki Chrystusa o zbawieniu i zaangażowaniem w poprawę ich życia duchowego i materialnego<sup>1327</sup>. Postawa kapłanów wobec wykluczonych jest więc miernikiem wiarygodności Kościoła<sup>1328</sup>. Duchowni mają tak kierować wspólnotami chrześcijańskimi, aby były wrażliwe na potrzeby biednych i opuszczonych, ponieważ Jezus dał przykład głoszenia Ewangelii ubogim i troski o nich (por. EG 48)<sup>1329</sup>. Ewangelizowanie wykluczonych przyczynia się również do rozwijania postawy radości ze służby, ponieważ realizuje ona powierzona przez Jezusa misję głoszenia Dobrej Nowiny<sup>1330</sup>.

Człowiek jest naturalnie otwarty na kształtowanie więzi i pragnie wychodzenia ku drugiemu człowiekowi (por. FT 111)<sup>1331</sup>. Zbawiciel, który przyjął ludzką naturę i stał się człowiekiem, jest wzorem wychodzenia naprzeciw potrzebom bliźniego<sup>1332</sup>. Zadaniem kapłanów jest przejmowanie duszpasterskiej inicjatywy, na którą składa się budowanie relacji

<sup>1325</sup> Por. M. Polak, „*Duszpasterskie nawrócenie*” *prezbiterów drogą do odnowy duszpasterstwa parafialnego*”, s. 98.

<sup>1326</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do księży, zakonników i zakonnic w katedrze św. Fufina, *Kościół wzrasta dzięki atrakcyjności świadectwa*, s. 14-15. Papież wyjaśnia czym są peryferia: „Gdy byłem w Buenos Aires: znaczenie tego wychodzenia, aby iść na spotkanie z drugim, na peryferie, które są miejscami, ale nade wszystko są to osoby znajdujące się w szczególnych sytuacjach życiowych. Jest to przypadek mojej poprzedniej diecezji, diecezji Buenos Aires. Bardzo bolesną dla mnie peryferią było spotkanie w rodzinach średniej klasy dzieci, które nie umiały się przeżegnać. Przecież to jest peryferia! I zapytam was: czy tu, w tej diecezji, są dzieci, które nie potrafią się przeżegnać? Zastanówcie się nad tym. To są prawdziwe peryferie egzystencjalne, gdzie nie ma Boga. W pierwszym znaczeniu, peryferiami tej diecezji są te jej strefy, którym zagraża marginalizacja, na które nie są kierowane światła reflektorów. Ale są to także osoby, grupy ludzi zepchnięte na margines, pogardzane. Być może są to osoby, które fizycznie są blisko «centrum», ale duchowo są daleko.”

<sup>1327</sup> Por. A. J. Sobczyk, *Duchowość nowej ewangelizacji w świetle nauczania papieża Franciszka*, s. 89.

<sup>1328</sup> Por. J. Mastej, *Papieża Franciszka prakseologiczna wiarygodność Kościoła*, „*Roczniki Teologiczne*” 67(2020) z. 9, s. 79.

<sup>1329</sup> Por. A. Napiórkowski, *Wizja Kościoła w ujęciu papieża Franciszka*, s. 41.

<sup>1330</sup> Por. Franciszek, *Modlitwa maryjna Ubodzy są w centrum Ewangelii* (Rzym, 20.01.2016), *OsRomPol* 37 (2016) nr 2, s. 41.

<sup>1331</sup> Por. Tenże, *Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2017 r. Aby przewyciężyć konflikty i rasizm* (Rzym, 4.06.2017), *OsRomPol* 38 (2017) nr 8, s. 5.

<sup>1332</sup> Por. Tenże, *Audycja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji* *Potrzebny jest tlen Ewangelii* (Rzym, 14.10.2013), *OsRomPol* 34 (2013) nr 12, s. 18.

z wierzącymi i niewierzącymi, aby krzewić wśród nich wiarę w Chrystusa<sup>1333</sup>. Franciszek naucza, że należy, aby wspólnota Kościoła doskonaliła się w poszukiwaniu zagubionych w wierze. Wzywa on do porzucenia takich przyzwyczajęń, które ograniczają proces ewangelizacji (por. EG 49)<sup>1334</sup>. Duchowni powinni unikać zbędnych procedur utrudniających spotkanie z Bogiem (por. EG 49). Cechą charakterystyczną wspólnoty wierzących jest jej dostępność dla wszystkich, którzy pragną rozwoju relacji ze Stwórcą.

W procesie budowania wspólnot duchowni powinni uważnie badać znaki czasu<sup>1335</sup>. Polega to na odpowiedzialnym podejściu, które wyjaśnia, co może być Bożą mową do świata, a co sprzeciwia się Bożym zamysłom. Zagadnienie analizy znaków czasu dotyczy „poruszeń dobrego ducha i złego ducha” oraz rozeznaje i selekcionuje natchnienia pochodzące od Ducha Świętego, a także odrzuca te mające źródło w złym duchu (EG 51). Przy rozeznawaniu znaków czasu należy uwzględniać, że ludzkość przechodzi historyczne zmiany technologiczne, które mają wpływ na codzienność<sup>1336</sup>. Franciszek zauważa, że obecne czasy są epoką wiedzy i informacji, dlatego kapłani, głosząc Ewangelię, wykorzystują zdobyte techniki i internetu w celu dotarcia do jak największej rzeszy odbiorców z orędziem Ewangelii (por. EG 52)<sup>1337</sup>.

Papież przestrzega kapłanów zaangażowanych w prowadzenie wspólnot przed przesadnym troszczeniem się o osobiste przestrzenie autonomii i odpoczynku, które prowadzą do błędnej realizacji powierzonych zadań „jako czystego dodatku do życia”, tak jakby nie było ono częścią ich własnej misji i tożsamości (EG 78)<sup>1338</sup>. Duszpasterze, dzięki regularnej modlitwie, mają z pasją oddawać się posłudze ewangelizacji, która prowadzi ich do codziennych spotkań z ludźmi i okazywania pasterskiej bliskości<sup>1339</sup>. Przeszkodami w doskonaleniu takiej postawy jest nadmierny indywidualizm, kryzys tożsamości kapłańskiej oraz spadek gorliwości duszpasterskiej.

<sup>1333</sup> Por. S. Hareźga, *Sekrety kapłańskiej gorliwości*, s. 55.

<sup>1334</sup> Por. M. Polak, „*Duszpasterskie nawrócenie*” *prezbiterów drogą do odnowy duszpasterstwa parafialnego*”, s. 97. Franciszek naucza, że woli „raczej Kościół poturbowany, poraniony i brudny, bo wyszedł na ulice”, niż Kościół chory z powodu skupienia się na sobie, który nie potrafi opuścić własnej wygody (EG 49).

<sup>1335</sup> Por. M. Fiałkowski, *Znaki czasu. Próba definicji w świetle polskich publikacji teologicznych po Soborze Watykańskim II*, „*Teologia Praktyczna*” 12(2011), s. 198-199; por. M. Polak, „*Duszpasterskie nawrócenie*” *prezbiterów drogą do odnowy duszpasterstwa parafialnego*”, s. 102.

<sup>1336</sup> Por. K. Święs, *Aktualne uwarunkowania nowej ewangelizacji w Polsce*, w: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*, red. K. Święs, D. Lipiec, Lublin 2014, s. 22.

<sup>1337</sup> Por. J. Chyła, *Odpowiedzialność za parafię, czyli budowanie arki*, s. 34; por. M. Węckowski, *Medialny supermarket*, „*Pastores*” 2009 nr 1, s. 71.

<sup>1338</sup> Por. W. Rzeszowski, *Nowe Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów*, s. 130.

<sup>1339</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie Roku Życia Konsekwowanego *Niczym rzeka w morzu miłosierdzia* (Rzym, 2.02.2016), *OsRomPol* 37 (2016) nr 2, s. 30.

Papież przestrzega prezbiterów, aby nie byli zbyt z troskami o swój czas wolny. Istnieje bowiem niebezpieczeństwo korzystania z niego kosztem posługi (por. EG 81). Wiąże się to z odczuwaniem ciągłej potrzeby zachowania zbyt dużej autonomii, która nie koresponduje z duszpasterstwem. W takich okolicznościach posługa duszpasterska nie jest postrzegana jako pozytywna odpowiedź na Boże powołanie do misji. Franciszek wskazuje duchownym, aby doskonalili się postawie dyspozycyjności, przez co dzieło ewangelizacji może coraz bardziej się rozwijać. W przeciwnym razie grozi im postawa acedii, która prowadzi do życia oddanego nie służbie, ale własnej wygodzie (por. EG 81)<sup>1340</sup>.

Franciszek naucza, że w ramach doskonalenia umiejętności budowania i kierowania wspólnotami chrześcijańskimi należy unikać postawy pogłębiania „kompleksu niższości”. Prowadzi ona do relatywizowania lub nieujawniania chrześcijańskiej tożsamości i ewangelicznych przekonań (por. EG 79). Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy papież zauważa współczesną kulturę medialną i niektóre środowiska intelektualne, które prezentują ostentacyjny sceptycyzm wobec prawd głoszonych przez Kościół, a niekiedy zniechęcenie czy wrogość<sup>1341</sup>. Istnieje zagrożenie tworzenia się błędnego koła, ponieważ odpowiedzialni w Kościele, odczuwając frustrację z takiego stanu rzeczy, coraz mniej identyfikują się z misją ewangelizacyjną, co niesie za sobą ostudzenie zapału pastoralnego. Prowadzi to do sprawowania posługi bez odpowiedniego zaangażowania i wiary w jej skuteczność. Odpowiedzialni duchowni oddają się natomiast posłudze „z niewielkim wysiłkiem i w ograniczonym czasie”, przez co głoszone orędzie dociera do szerszego grona osób (EG 79).

Innym niebezpieczeństwem jest „relatywizm życiowy”, który papież uważa za groźniejszy od relatywizmu doktrynalnego (EG 80). Wiąże się on z osobistymi decyzjami, które dotyczą ludzkiej woli i mają wpływ na wybierany sposób życia. Franciszek nazywa to zjawisko również „praktycznym relatywizmem”, ujawniającym się w podejmowaniu inicjatyw, tak „jakby Bóg nie istniał” i zaangażowaniu, jakby nie było osób oczekujących orędzia Ewangelii (EG 80). Cechuje się ono także przyjmowaniem stylu życia zmierzającego do zagwarantowania sobie bezpieczeństwa materialnego, osiągnięcia władzy lub ludzkiego prestiżu<sup>1342</sup>. Jest to postawa przeciwna wobec posługi ucznia-misjonarza, który zabiega o

<sup>1340</sup> Por. M. Polak, „*Duszpasterskie nawrócenie*” prezbiterów drogą do odnowy duszpasterstwa parafialnego”, s. 98.

<sup>1341</sup> Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2013 r., s. 12.

<sup>1342</sup> Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z biskupami, kapłanami, diakonami, osobami konsekrowanymi i seminarzystami w katedrze św. Teresy w Dżubie *Pasterze, uzbrojeni w modlitwę i miłość* (Dżuba, 4.02.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2-3, s. 19.

rozwój Królestwa Niebieskiego i pragnie dla wszystkich zjednoczenia z Chrystusem. Franciszek wzywa duchownych, aby nie zatarli misyjnego entuzjazmu, mającego zdolność przewyższania zagrożeń i ludzkiego zniechęcenia (por. EG 80).

Inną trudnością w działalności duszpasterskiej jest posługa „przeżywana źle, bez odpowiedniej motywacji, bez duchowości”, która priorytetowe zadania stawia na dalszym miejscu, dokonując niewłaściwych wyborów (EG 82). Papież nazywa to „duszpasterską acedią”, charakteryzującą się poczuciem frustracji i nieprzynoszącą satysfakcji z pełnionych obowiązków. Popadają w nią duchowni kierujący projektami duszpasterskimi niemożliwymi do zrealizowania oraz nieprzyjmujący ewolucji procesów zachodzących w społeczeństwie i poszczególnych osobach (zob. EG 82). Zadaniem duchownych jest przewyższanie nastawienia liczącego wyłącznie na sukcesy duszpasterskie, które bywają podsycane przez próżność. Zdaniem papieża, kapłani, którzy nie utrzymują bliskiego kontaktu z wiernymi i tkwią w „odpersonalizowanym duszpasterstwie”, przykładają większą uwagę na struktury niż na osoby (EG 82). Postawa ta nie pozwala im zaangażować się w wielkoduszne głoszenie Ewangelii.

Kolejnym niebezpieczeństwem jest – według Franciszka – takie odczuwanie acedii, które uwidacznia się brakiem cierpliwości i wyrozumiałości wobec ludzkich ułomności. Niewłaściwa jest również postawa nagłego oczekiwania, że rezultaty i wyniki duszpasterskich działań będą natychmiastowe. Formacja kapłańska obliuguje do akceptowania poczucia sprzeczności poprzez doświadczanie porażek i krytyki, które symbolizują niesienie krzyża, będącego nieodłącznym elementem naśladowcy Chrystusa (por. EG 82)<sup>1343</sup>.

Papież naucza, że zagrożeniem jest również pesymistyczne nastawienie. Charakteryzuje się ono niezdolnością do przejawów entuzjazmu i ewangelicznej odwagi (zob. EG 83)<sup>1344</sup>. Postawa ta przejawia się w pragmatycznym podejściu, sprawiającym wrażenie, że działalność duszpasterska przebiega według ustalonych planów, jednak w rzeczywistości cechuje się apatią oraz brakiem zapału i pastoralnego zaangażowania. Duchowni nie powinni zniechęcać się sytuacją duszpasterską wspólnoty Kościoła, ponieważ prowadzi to do kształtowania postawy obojętności oraz braku nadziei i śmiałości do głoszenia Ewangelii (zob. EG 83). Należy, aby kapłani, będąc powołani do rozbudzania entuzjazmu wśród wiernych, unikali postaw

<sup>1343</sup> Por. S. Hareźga, *Radykalny kaznodzieja*, s. 50.

<sup>1344</sup> Papież nazywa to „psychologią grobu”, która wierzących stopniowo przekształca w „muzealne mumie”, niezdolne do jakichkolwiek przejawów entuzjazmu i ewangelicznej odwagi.



osłabiających ich ewangelizacyjny dynamizm<sup>1345</sup>. Franciszek wzywa, aby doskonalili się w gorliwości apostołskiej, wynikającej z posługi ludowi Bożemu<sup>1346</sup>.

Franciszek przestrzega przed zagrożeniem duszpasterskiego defetyzmu, który ogranicza doskonalenie się odwagi i zapału duszpasterskiego (EG 85)<sup>1347</sup>. Pesymizm w ewangelizacji przyczynia się do biernej postawy charakteryzującej się rutyną, w której brakuje ewangelizacyjnej pasji<sup>1348</sup>. Należy tak kształtować formację kapłańską, aby prowadzący wspólnoty byli liderami podejmującymi codzienne staranie o zbawienie wiernych. Jednocześnie mają być pewni zwycięstwa Chrystusa nad złem. Papież naucza, żeby rozpoczynać misję głoszenia Ewangelii z wiarą w skuteczność słowa Bożego (por. EG 85).

W budowaniu wspólnoty Kościoła przeszkodą jest także działanie złego ducha, który dąży do odłączenia ludzi od Boga. Wzbudza on w ewangelizatorach poczucie rozczarowania z powodu niewidocznych natychmiastowych nawróceń poprzedzonych głoszeniem Ewangelii. Celem szatana jest rozwijanie postawy skłonnej do „pesymizmu i goryczy”<sup>1349</sup>, które skutkują zniechęceniem i porzuceniem zapału głoszenia Dobrej Nowiny. Działanie złego ducha wskazuje, że nie jest możliwe głoszenie Ewangelii bez duchowej walki.

Formacja kapłańska obliguje do kreowania duszpasterstwa stwarzającego możliwość otwartego dzielenia się „najgłębszymi pytaniami i codziennymi troskami”, które zadaje sobie współczesny człowiek (EG 77). Rozeznanie duszpasterzy ma prowadzić do ukierunkowania osobistych wyborów członków w stronę wartości, które wypływają z przesłania Ewangelii.

Franciszek naucza, że tak należy kierować wspólnotami chrześcijańskimi, aby były one miejscem odkrywania i przekazywania „mistyki życia razem”. Polega ona na kształtowaniu postaw serdecznego spotkania z drugim człowiekiem, wzajemnej troski i doświadczenia braterstwa (por. EG 87)<sup>1350</sup>. Papież zwraca uwagę, że relacje nie powinny być podtrzymywane jedynie za pośrednictwem „solistycznych aparatów, ekranów i systemów”, które można w dowolnej chwili włączyć i wyłączyć. Więzy budowane w chrześcijańskiej wspólnocie

<sup>1345</sup> Por. R. Skrzypczak, *Duszpasterska dezorientacja: ku efektom czy ku korzeniom?* „Pastores” 2018 nr 4, s. 9.

<sup>1346</sup> Por. A. J. Sobczyk, *Duchowość nowej ewangelizacji w świetle nauczania papieża Franciszka*, s. 89.

<sup>1347</sup> Zob. EG 85. Papież naucza, że pokusa duszpasterskiego defetyzmu przemienia duszpasterzy w „pesymistów o posępnej twarzy”, niezdolnych do radosnego dawania świadectwa o zmartwychwstałym Jezusie.

<sup>1348</sup> Por. Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2017 r. *Pobudzeni przez Ducha Świętego do misji* (Rzym, 27.11.2016), OsRomPol 37 (2017) nr 12, s. 13; por. K. Jankowiak, *Nieoceniony ewangelizator*, „Pastores” 2012 nr 3, s. 53.

<sup>1349</sup> Tenże, Inauguracja kongresu diecezji rzymskiej *Ewangelizacja wymaga odwagi* (Rzym, 17.06.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 37.

<sup>1350</sup> Por. R. Kamiński, *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, 79.

charakteryzują się stałością i wielkoduszością. Orędzie Ewangelii jest wymagające, ponieważ wzywa do wychodzenia naprzeciw potrzebom drugiego człowieka, stawiającego nieraz trudne pytania, na które nie zawsze duchowni mogą znać pełną odpowiedź<sup>1351</sup>.

Kościelne wspólnoty są przestrzenią formacji chrześcijańskiej, prowadzącej do pełni człowieczeństwa. Uczestnictwo we wspólnocie mobilizuje do rozwoju postawy solidarnej komunii między jej członkami i misyjnego zapału w niesieniu przesłania Ewangelii<sup>1352</sup>. Papież nazywa wyobcowanymi wspólnoty, które tworzą relację z Jezusem „bez ciała”, czyli bez zaangażowania się na rzecz drugiego człowieka, w którym obecny jest Bóg (EG 89). Postawa owa rodzi się z egocentryzmu i jest niezgodna z przesłaniem Ewangelii. Chrześcijańska duchowość jest „wcielona”, ponieważ kształtuje osobistą relację nie z wyimaginowanymi ideami, ale z Jezusem Chrystusem, z Jego Matką lub z którymś ze świętych. Papież naucza, że konkretne osoby „mają ciało, mają twarze”, co oznacza, że jest możliwe nawiązanie osobistej relacji z każdą z nich (EG 90)<sup>1353</sup>. Przestrzega on jednocześnie, by nie budować wspólnot kościelnych na „duchowości dobrobytu”, skupionej na materializmie, ale w centrum posługi należy stawiać bliźniego z jego potrzebami (EG 90). Niemożliwym określa również budowanie wspólnot kościelnych opartych o „teologię pomyślności” pozbawionej braterskich relacji bądź subiektywnych doświadczeń bez spotkania z konkretną osobą (EG 90). Dialog z drugim człowiekiem jest fundamentem kościelnej wspólnoty<sup>1354</sup>. Przyjęcie bliźniego jako towarzysza życia, bez zbędnych oporów, prowadzi do zawiązania autentycznej wspólnoty. Trzeba odkrywać Jezusa w bliźnich, „w ich głosie, w ich prośbach”, doświadczając realnego spotkania z drugim człowiekiem (EG 91).

Należy, aby w ramach formacji stałej, kapłani doskonalili się w umiejętnym kierowaniu wspólnotą kościelną, aby charakteryzowała się nastawieniem nacechowanym pokojem i solidarnością z bliźnimi<sup>1355</sup>. Postawa serdecznego traktowania drugiego człowieka, zdaniem

<sup>1351</sup> Por. Franciszek, Inauguracja kongresu diecezji rzymskiej *Ewangelizacja wymaga odwagi*, s. 37. Papież zachęca, aby „wychodzić poza siebie — wychodzić poza siebie. Wychodzić poza nasze wspólnoty, aby iść tam, gdzie ludzie żyją, pracują i cierpią, i głosić im miłosierdzie Ojca, które dało się poznać ludziom w Jezusie Chrystusie z Nazaretu. (...) Musicie wychodzić na zewnątrz. Nie rozumiem wspólnot chrześcijańskich, które są zamknięte, w parafii. (...) Musimy wyjść, musimy iść do nich! Mamy tylko jedną — powiedzmy sobie prawdę — w tej kulturze jesteśmy mniejszością!”

<sup>1352</sup> Por. Tenże, Przemówienie do Kurii Rzymskiej *Uczestnictwo, misja i komunია to cechy charakterystyczne Kościoła pokornego* (Rzym, 23.12.2021), *OsRomPol* 42(2022) nr 1, s. 14.

<sup>1353</sup> Por. R. Wieczorek, *Wrażliwość misyjna kapłanów*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 86.

<sup>1354</sup> Por. Franciszek, Orędzie na 59. Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Powołani do budowania rodziny ludzkiej* (Rzym, 8.05.2022), *OsRomPol* 42(2022) nr 5, s. 6.

<sup>1355</sup> Por. D. Lipiec, *Parafia miejscem wychowania do pokoju*, s. 308.

Franciszka, „stanowi mistyczne, kontemplatywne braterstwo”, które przejawia się wielkodusznością (EG 92). Dzięki tej postawie dostrzega się w drugiej osobie oblicze Chrystusa. Doskonalenie się w niej kształtuje cierpliwość w znoszeniu trudności wynikających z życia wspólnotowego. Przyczynia się to do szukania przede wszystkim dobra drugiego człowieka i budowania wzajemnego szacunku między członkami grupy<sup>1356</sup>. Franciszek zauważa, że wspólnoty kościelne są niekiedy „małą trzódką” (Łk 12,32), która jest „solą ziemi i światłem świata” dla współczesnej cywilizacji (por. Mt 5,13-16). Ich wpływ na społeczeństwo jest większy niż liczebność. Papież zachęca, aby doceniać wartość wspólnoty, ponieważ dzięki niej wiarygodne jest wypełnianie przykazania miłości Boga i bliźniego przez dawanie świadectwa o braterstwie i wzajemnym poszanowaniu (EG 92)<sup>1357</sup>.

Franciszek przestrzega kapłanów i wspólnoty kościelne przed „duchowością światową”, która skrywa się za pozorami pobożności, a nawet umiłowania Kościoła<sup>1358</sup>. Charakteryzuje się ona chęcią pozyskania ludzkiego uznania i indywidualnych profitów, zamiast skupienia się na oddawaniu chwały Bogu<sup>1359</sup>. Jest to subtelny sposób „szukania «własnego pożytku»”, a nie zjednoczenia z Chrystusem i wzrostu w wierze (EG 93). Zdaniem papieża duchowość światowa jest związana z zachowaniem pozorów pobożności, ponieważ na zewnątrz wszystko wydaje się poprawne, jednak wewnątrz zawiera w sobie dwulicowość, próżność i roszczeniowość<sup>1360</sup>.

Istnieją dwa zagrożenia, przez które zagadnienie światowej duchowości przenika do wspólnot kościelnych. Pierwsze papież nazywa „fascynacją gnostycyzmem”. Wyjaśnia to jako kształtowanie wiary opartej na subiektywizmie, która skupia się głównie na wewnętrznych doznaniach lub rozumowaniu i wiedzy (zob. EG 94). Postawa ta uwidacznia się w osobistym przekonaniu, które nie jest poparte doświadczeniem autentycznej wiary

<sup>1356</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do biskupów wygłoszone w pałacu kardynalskim *Nie jesteście urzędnikami lub politykami, ale pasterzami* (Bogota, 7.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 19.

<sup>1357</sup> Zob. EG 92. Papież podkreśla, aby nie dać się „okraść ze wspólnoty”;

<sup>1358</sup> Franciszek, Przemówienie do wspólnoty Papieskiego Kolegium Meksykańskiego *Duchowość światowa to drzwi do zepsucia* (Rzym, 29.03.2021), OsRomPol 41(2021) nr 4-5, s. 18. Papież naucza: „Duchowa światowość, można powiedzieć światowość duszpasterska, duchowa, to znaczy duchowo-światowy sposób życia kapłana, zakonnika, siostry zakonnej, świeckiego, świeckiej, duchowa światowość jest najgorszym złem, jakie może przydarzyć się w Kościele. Dosłownie. To jeszcze gorsze niż czasy papieży żyjących w konkubinacie. (...) Proszę was, strzeżcie się światowości. To drzwi do zepsucia.”

<sup>1359</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Kapłan światowiec to sklerykalizowany poganin* (Rzym, 14.04.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 24.

<sup>1360</sup> Por. K. Dyrek, *Dla wolności rozeznania i wyboru*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 27; por. A. J. Sobczyk, *Duchowość nowej ewangelizacji w świetle nauczania papieża Franciszka*, s. 88.

i relacji z Bogiem, ale bazuje na własnych domniemanych przemyśleniach<sup>1361</sup>. Drugie zagrożenie papież nazywa „prometejskim pelagianizmem”. Charakteryzuje się to budowaniem relacji ze Stwórcą wyłącznie w oparciu o ludzkie zdolności, przy jednoczesnym wygórowanym mniemaniu o sobie. Jest to również dostrzegalne w sztywnym przestrzeganiu wyznaczonych norm, które należą do przeszłości i w postawie zbytniego przywiązania wobec pewnego katolickiego stylu, będącego aktualnym przed wiekami (por. EG 94). „Prometejski pelagianizm” przejawia się także zachowaniem narcystycznym, prowadzącym do autorytarnego elitaryzmu, który koncentruje się na krytyce i kontrolowaniu innych, zamiast ewangelizowaniu i zachęcaniu do bliskości z Bogiem. Obie postawy nie konsolidują Chrystusa w centrum. Kumuluje się przez nie antropocentryczny immanentyzm, który oddala od autentycznej relacji ze Stwórcą (por. EG 94).

Franciszek naucza, że postawa światowej duchowości dąży do dominacji we wspólnocie Kościoła. Przejawia się to niekiedy w eksponowanej trosce o liturgię, doktrynę czy splendor instytucji Kościoła. Przejawiającym ową postawę brakuje jednak autentycznego skupienia na naśladowaniu Chrystusa w trosce o najbardziej potrzebujących<sup>1362</sup>. Duchowość światowa ujawnia się także w formie „menadżerskiego funkcjonalizmu”, który bazuje na statystykach planowania i ewaluacji, gdzie głównym korzystającym nie jest konkretny człowiek czy wspólnota, ale organizacja (EG 95). Przeciwstawia się ona postawie nawrócenia misyjnego, który zachęca do wyjścia z inicjatywą na poszukiwanie oddalonych od Kościoła i potrzebujących doświadczenia więzi z Bogiem.

Papież przestrzega duszpasterzy przed postawą nastawioną na poszukiwanie próżnej chwały i chęci posiadania iluzorycznej władzy we wspólnotach, którym przewodzą. Ulegających tym zagrożeniom nazywa „generałami pokonanych wojsk”, którzy snują plany ewangelizacyjne zbliżone do „ekspansjonistycznych, drobiazgowych”, czyli zupełnie nieodpowiadającym współczesnej rzeczywistości (EG 96). Charakteryzują się oni snobistycznym dyskutowaniem o tym, „co powinno się robić” i czynią to z pozycji duchowych mistrzów i pastoralnych ekspertów, znających teorie bez wewnętrznej pasji do misji (EG 96). Ich postawa przejawia się brakiem zaangażowania w pracy duszpasterskiej, związanej z głoszeniem Ewangelii. Widoczny bywa brak pokory, charakteryzujący się niechęcią

---

<sup>1361</sup> Por. W. Kubik, *Posługa katechetyczna*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 443.

<sup>1362</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do Kurii Rzymskiej *Uczestnictwo, misja i komunia to cechy charakterystyczne Kościoła pokornego*, s. 11.

do odpowiadania na stawiane pytania, doszukiwaniem się błędów u innych i przesadnym skupianiem się na własnej aparycji (por. EG 97). Receptą, którą proponuje papież, jest prowadzenie wspólnoty Kościoła w nurcie ewangelizacyjnym, które nie przejawia nastawienia egocentrycznego. Duchowni kształtują lud Boży przez naśladowanie Jezusa, między innymi w posłudze ubogim (por. EG 97).

Franciszek przestrzega przed konfliktami wewnątrz wspólnoty, które są przyczyną rozwijania się grzechów zazdrości i zawiści. Przyczynę tego dostrzega w przyjmowaniu światowej duchowości, która prowadzi do sporów o władzę, uznanie czy dobra materialne. Skutkiem tego jest wyłączenie się chrześcijan ze wspólnoty wiary (por. EG 98). Świadcstwo wierzących w Chrystusa z różnych wspólnot ma być inspiracją dla innych do budowania braterskiej komunii, polegającej na trosce o siebie nawzajem i dodawaniu sobie odwagi w głoszeniu Ewangelii<sup>1363</sup>. Dzięki temu nieposiadający relacji z Bogiem zapragną zbudowania więzi ze Zbawicielem, na wzór słów Jezusa, który powiedział: „po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali” (J 13,35). Chrystus prosił o to Ojca podczas modlitwy: „aby wszyscy stanowili jedno (...) w Nas (...), by świat uwierzył” (J 17,21). Świadcstwo wspólnot przejawiających postawę braterstwa i pojednania jest inspiracją dla oddalonych od Chrystusa. Papież zauważa, że również między osobami duchownymi istnieją różne formy nienawiści, podziału, oszczerstwa, zniesławienia, zemsty, zazdrości czy chęci narzucenia własnych przemyśleń, które są antyświadcstwem oraz przyczyną porzucenia przez wiernych wspólnoty Kościoła (por. EG 100). W obliczu ludzkich upadków i słabości Franciszek zachęca do wprowadzenia w czyn słów świętego Pawła: „nie daj się zwyciężyć złu, ale zło dobrem zwyciężaj” (Rz 12,21) oraz „w czynieniu dobra nie ustawajmy” (Ga 6,9). Wzywa on do kształtowania postawy ofiarnej miłości, która wznosi się ponad osobiste sympatie i antypatie oraz przewycięża ludzkie podziały (por. EG 101).

Prezbiterzy realizują misję ewangelizacyjną, która odbywa się w przestrzeni duszpasterstwa zwyczajnego i jest skierowana do osób wierzących i nieznających orędzia Chrystusa. Dotyczy ona ochrzczonych, którzy nie przejawiają pragnienia życia zgodnego z wymogami wypływającymi z przyjętego sakramentu inicjacji chrześcijańskiej. Głoszenie Ewangelii obejmuje również tych, którzy nie poznali Zbawiciela, albo odrzucili Go poprzez własne wybory. Z tego powodu formacja kapłańska obliuguje duchownych do takiego

---

<sup>1363</sup> Por. L. Rojowski, *Doskonalenie współpracy pomiędzy duchowieństwem a świeckimi w parafialnych radach duszpasterskich*, „Teologia Praktyczna” 14 (2013), s. 99.

kierowania wspólnotami, aby chrześcijanie poczuli się do obowiązku głoszenia Dobrej Nowiny w swoim środowisku<sup>1364</sup>. Papież naucza, że należy to czynić w sposób nienarzucający się, tak „jak ktoś, kto dzieli się radością” (EG 14), czyli z łagodnością i naturalnie do predyspozycji, które się posiada. Wspólnota Kościoła rozwija się nie przez prozelityzm, ale „przez przyciąganie” (EG 14), polegające na inspirującym świadectwie chrześcijan, zachęcających, aby dołączyć do wyznawców wiary<sup>1365</sup>. Postawa misyjna jest wytyczną całości działalności Kościoła, dlatego Franciszek naucza, że należy przejść od duszpasterstwa zwykłego zachowania stanu rzeczy „do duszpasterstwa zdecydowanie misyjnego” (EG 15).

W Jezusowym wezwaniu „idźcie”, które skierował do Apostołów (Mt 28,19), zawarte są nowe wyzwania dla Jego naśladowców. Franciszek podkreśla, że każdy wierzący i każda wspólnota mają obowiązek rozeznac, jaką wybrać metodę i sposób, aby odpowiedzieć na zaproszenie Jezusa do dawania świadectwa. Wszyscy są powołani do porzucenia postawy nastawionej na osobiste wygody i zdobycia się na odwagę, aby dotrzeć na peryferia świata z Ewangelią (por. EG 20)<sup>1366</sup>. Postawa wychodzenia z inicjatywą prowadzi najpierw ku modlitwemu spotkaniu z Chrystusem. W późniejszym etapie skłania ku bliźnim, aby im głosić Dobrą Nowinę<sup>1367</sup>.

Z nauczania Franciszka wynika, że należy kierować dziełem ewangelizacji w taki sposób, aby odbywało się ono w atmosferze radości rodzącej się ze świadomości bycia powołanym przez Boga do naśladowania Chrystusa<sup>1368</sup>. Radości doświadczają również słuchający słowa Bożego. Dzięki łasce radości rozwijają się w osobach wierzących dary i owoce Ducha Świętego, będącego sprawcą ewangelizacji<sup>1369</sup>. Przyczynia się to, dzięki Parakletowi, do doskonalenia się w postawie „wyjścia do świata”<sup>1370</sup> i dokonuje się głoszenie

<sup>1364</sup> Por. D. Kwiatkowski, *Głoszenie słowa Bożego misją Kościoła w świecie na podstawie adhortacji apostolskiej Benedykta XVI Verbum Domini*, s. 94.

<sup>1365</sup> Por. E. Scalfari, *Papież Franciszek. Rozmowy z niewierzącym*, s. 49.

<sup>1366</sup> Por. Franciszek, *Oreędzie na Światowy Dzień Misyjny 2016 r. Kościół misyjny świadkiem miłosierdzia*, s. 6; por. T. Horak, *Kto nam kradnie misyjny entuzjazm?*, s. 114.

<sup>1367</sup> Franciszek, *Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 6.07.2013), *OsRomPol* 34 (2013) nr 8-9, s. 44-45. Jako przykład takiej postawy papież podaje św. Matkę Teresę z Kalkuty: „To była dzielna zakonnica... Nie bała się niczego, wychodziła na ulice... Ale ta kobieta nie bała się także klęczeć przez dwie godziny przed Panem. Nie bójcie się wychodzić poza siebie w modlitwie i w działalności duszpasterskiej. Miejcie odwagę modlić się i iść głosić Ewangelię!”

<sup>1368</sup> Por. Tenże, *Modlitwa maryjna Misja nie jest prozelityzmem, ale głoszeniem i świadectwem* (Rzym, 7.07.2019), *OsRomPol* 40 (2019) nr 9, s. 28; por. J. Mastej, *Papieża Franciszka prakseologiczna wiarygodność Kościoła*, s. 75; por. A. Proniewski, *Wiara źródłem apostołstwa w świecie*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 11(2012) z. 2, s. 20.

<sup>1369</sup> Por. Franciszek, *Audiencja generalna Oznaką ewangelizacji jest radość* (Rzym, 2.10.2019) *OsRomPol* 40 (2019) nr 11, s. 26.

<sup>1370</sup> D. Lipiec, *Gospodarowanie zasobami ludzkimi a duszpasterstwo*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 6, s. 80.

słowa Bożego w przestrzeniach wcześniej nieznanymi i wśród ludzi, którzy nie doświadczyli bliskości Boga (EG 21)<sup>1371</sup>.

Zadaniem kapłanów jest kształtowanie takich wspólnot kościelnych, które naśladując Mistra przejawiają zapał do głoszenia Ewangelii wszystkim ludziom, „w każdym miejscu, przy każdej okazji”, bez opieszałości i lęku, ale z postawą entuzjazmu i wewnętrzną śmiałością (EG 23). Franciszek wzywa duchownych, aby doskonalili się w pozytywnym nastawieniu do wyjścia naprzeciw braciom i siostram: „z radością, konsekwentnie, zawsze gotowi odważnie mówić prawdę”<sup>1372</sup>. Ich przekazywanie zbawczego orędzia ma charakteryzować się „duszpasterską płodnością”, przyczyniającą się do zakładania nowych wspólnot naśladowców Chrystusa. Prezbiterzy rozwijający w sobie ufność i pogodę ducha, pragnący wychodzić z inicjatywą i entuzjazmem, umożliwiają poznanie Boga każdemu spotkanemu człowiekowi<sup>1373</sup>.

Realizacja chrześcijańskiego powołania od momentu chrztu świętego jest ukierunkowana na rozwój postawy misyjnej. Duchowni, dzięki sakramentowi święceń, doskonalą się w kształtowaniu pragnienia do proklamowania Ewangelii w formie, która jest odpowiednia mentalności współczesnego człowieka<sup>1374</sup>. Sprzyja temu obecność prezbiterów pośród ludu Bożego. Kapłani doskonalą się w dawaniu świadectwa również poprzez realizację postawy braterstwa z biskupem<sup>1375</sup>. Ten rodzaj jedności wspiera postawę misyjną, która ogranicza zagrożenie skupienia się na osiągnięciu prywatnych celów oraz rozbudza miłością pasterską prezbiterów w celu wytrwałego głoszenia Ewangelii<sup>1376</sup>.

Naśladowanie Chrystusa urzeczywistnia się w unikaniu postawy sceptycyzmu, ujawniającego się poprzez zbytni dystans. Kapłani, mając wiele indywidualnych więzi z wiernymi, posiadają „zapach owiec”, który cechuje się postawą współodczuwania, wzajemnego zrozumienia i budowania głębokich relacji (EG 24)<sup>1377</sup>. Realizując powołanie

<sup>1371</sup> Por. Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania *Wyjście jako fundamentalne doświadczenie powołania*, s. 16.

<sup>1372</sup> Tenże, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuskami *Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 6.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 45.

<sup>1373</sup> Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2017 r. *Pobudzeni przez Ducha Świętego do misji*, s. 13.

<sup>1374</sup> Zob. Tenże, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji ds. Duchowieństwa *Powołanie jako nieoszlifowany diament* (Rzym, 3.10.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 11, s. 31.

<sup>1375</sup> Por. W. Rzeszowski, *Franciszek z księżmi w Casercie*, „Pastores” 2015 nr 3, s. 145.

<sup>1376</sup> Zob. Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji ds. Duchowieństwa *Powołanie jako nieoszlifowany diament*, s. 31.

<sup>1377</sup> Por. W. Nowacki, *Od spotkania do więzi*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 61.

powinni oni towarzyszyć ludziom we wszystkich wydarzeniach, ponieważ „«trwanie» z Chrystusem”<sup>1378</sup> przeciwstawia się wyobcowanej postawie wynikającej z egoizmu. Doskonaląc misyjne nastawienie należy rozwijać także cnotę cierpliwości oraz świadomość przyszłych trudności i ograniczeń wynikających ze złożonych kontekstów środowiskowych (por. EG 24).

Duchowni, tworząc wspólnotę ewangelizacyjną, są powołani do kształtowania postawy bliskości wobec napotkanego człowieka. Jak naucza Franciszek, czynią to poprzez zmniejszanie dystansu, szczególnie wobec ubogich i wykluczonych<sup>1379</sup>. Sprawując ojcowską posługę wobec wiernych, powinni postępować na wzór apostołów, mając nieustannie przed sobą przykład Chrystusa Dobrego Pasterza, który oddał swoje życie za wszystkich<sup>1380</sup>. Dzięki pasterskiej postawie duchowni nie ograniczają się do „«odgrywania roli» kapłanów”<sup>1381</sup>, ale są nimi autentycznie, ponieważ swoją misję przeżywają rozwijając postawę radości, pogody ducha i wiarygodności.

Franciszek podkreśla, że ewangelizacja jest „absolutnym priorytetem” wspólnoty wierzących (EG 110)<sup>1382</sup>. Jest zadaniem zleconym Kościołowi od Chrystusa i nikt nie może zwolnić naśladowców Zbawiciela z tej misji (por. EG 111). Wspólnoty są niezbędne w dziele ewangelizacji, ponieważ przyczyniają się do wzrostu duchowego Kościoła. Papież przypomina, że niemożliwe jest osiągnięcie zbawienia pojedynczo, ponieważ drugi człowiek jest wsparciem i inspiracją w realizacji powołania. Bóg, który powołuje, inicjuje sieć relacji międzyludzkich, które przybliżają jednocześnie do Stwórcy i drugiego człowieka (por. EG 113). Kościół, jako wspólnota, jest miejscem okazywania miłosierdzia, w którym doświadczają się bycia przyjętym i akceptowanym. Jest miejscem, gdzie wierni otrzymują przebaczenie od Boga i ludzkie zrozumienie (por. EG 114)<sup>1383</sup>.

<sup>1378</sup> Franciszek, Msza Św. dla biskupów, kapłanów, zakonników, zakonnice i seminarzystów *Idźmy na rozstajne drogi* (Rio de Janeiro, 7.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 10, s. 17.

<sup>1379</sup> Tenże, Przemówienie do biskupów uczestniczących w seminarium zorganizowanym przez Kongregację ds. Ewangelizacji Narodów *Nawrócenie misyjne Kościoła*, s. 34.

<sup>1380</sup> Por. Tenże, Przemówienie do Kurii Rzymskiej *Katalog koniecznych cnót* (Rzym, 21.12.2015), OsRomPol 37 (2016) nr 1, s. 32; por. E. Dajczak, *Pasterz, któremu musi wystarczyć mocy do miłowania*, s. 133

<sup>1381</sup> Tenże, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji ds. Duchowieństwa *Powołanie jako nieoszlifowany diament*, s. 31.

<sup>1382</sup> Por. Tenże, Audiencja generalna *Sobór Watykański II. Ewangelizacja jako posługa kościelna* (Rzym, 8.03.2023), OsRomPol 43(2023) nr 4, s. 33; por. A. Sepioło, *Zapomniany priorytet*, „Formatio Permanens” 14(2014), s. 78.

<sup>1383</sup> Por. M. T. Kozubek, *Inkluzja w ujęciu papieża Franciszka inspiracją dla edukacji włączającej*, „Rozprawy Społeczne” 14(2020) nr 4, s. 23.



Prezbiterzy powinni kierować wspólnotami chrześcijańskimi w taki sposób, by ochrzczeni mieli świadomość, że działa w nich uświęcająca łaska Ducha Świętego, która wspiera w dziele ewangelizacji (por. EG 119). Każdy członek wspólnoty Kościoła jest „ucznem-misjonarzem”<sup>1384</sup> (por. Mt 28,19; EG 120), będąc jednocześnie zaangażowanym podmiotem ewangelizacji<sup>1385</sup>. Wierzący są powołani do głoszenia Ewangelii, ponieważ dzięki doświadczeniu miłości Boga zostali wezwani do dawania świadectwa (por. EG 121)<sup>1386</sup>. Uczeń-misjonarz winien charakteryzować się postawą gotowości do dzielenia się Dobrą Nowiną z innymi. Papież zachęca do doskonalenia postawy dyspozycyjności, która polega na dostosowaniu się do panujących warunków i wykorzystaniu ich, aby skutecznie głosić słowo Boże (por. EG 127). Tożsamość ucznia-misjonarza jest permanentnie kształtowana przez całe życie<sup>1387</sup>. Franciszek przypomina duchownym, że ich zadaniem jest pomoc osobom świeckim w pogłębianiu ich tożsamości bycia uczniami i misjonarzami<sup>1388</sup>.

Głoszone słowo przez kapłanów powinno zawierać wezwanie do wzrostu w wierze według słów Jezusa: „Uczcie [narody] zachowywać wszystko, co wam przykazałem” (Mt 28,20). Zachęcanie do dojrzewania w formacji chrześcijańskiej sprawia, że należy traktować każdą osobę indywidualnie i odczytywać „zamiar, jaki Pan ma w stosunku do niej” (EG 160). Zadaniem duszpasterzy jest wystrzeżenie się pozostawienia wiernych z niepełną wizją chrześcijańskiej formacji, która jest niezadowolająca i płytka (EG 160). Powoduje to doświadczenie niedosytu lub wrażenie nieprzygotowania ze strony głoszących. Świadectwo życia duchownych ma tu na celu doprowadzenie wiernych do pełni zjednoczenia ze Zbawicielem, aby każdy z nich mógł powtórzyć za świętym Pawłem: „teraz zaś już nie ja żyję, lecz żyje we mnie Chrystus” (Ga 2,20).

Nieustanny rozwój w naśladowaniu Chrystusa wyraża się w zachowywaniu „nowego przykazania”, które papież nazywa „pierwszym, największym” i najlepiej identyfikującym uczniów Pana (EG 161). Jak nauczał Chrystus: „To jest moje przykazanie, abyście się

---

<sup>1384</sup> Por. T. Wielebski, *Nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne w parafii w Polsce*, s. 109; por. M. Warowny, *A jeśli parafia to wspólnota?*, „Pastores” 2020 nr 3, 16; por. J. Kiciński, *Świętość w ujęciu papieża Franciszka*, s. 101.

<sup>1385</sup> Por. A. J. Sobczyk, *Duchowość nowej ewangelizacji w świetle nauczania papieża Franciszka*, s. 92.

<sup>1386</sup> Por. R. Szmydki, *Wszystkie siły dla ewangelizacji*, s. 114.

<sup>1387</sup> Franciszek, Audiencja generalna *Wszyscy jesteście uczniami i misjonarzami* (Rzym, 15.01.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 2, s. 47.

<sup>1388</sup> Por. Tenże, Msza Św. dla biskupów, kapłanów, zakonników, zakonnice i seminarzystów *Idźmy na rozstajne drogi*, s. 17.

wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem” (J 15,12). Miłość wzajemna jest skutkiem przyjęcia głoszonej Ewangelii.

W swoim nauczaniu Franciszek akcentuje, że dzieło ewangelizacji jest najskuteczniejsze, kiedy prowadzi się je w jedności intencji i we współpracy pomiędzy misjonarzami a lokalnym duchowieństwem oraz pomiędzy różnymi instytucjami kościelnymi<sup>1389</sup>. Wymaga to od duchownych doskonalenia się w postawie odwagi i inicjatywy, by „nieustannie poszukiwać form wspólnej pracy i wzajemnej pomocy”<sup>1390</sup> w różnych dziedzinach: katechezie, wychowaniu katolickim czy działalności charytatywnej. Należy, aby kapłani, prowadząc wspólnoty, pomagali w rozwijaniu charyzmatów osób świeckich, które ubogacają wspólnotę Kościoła z łaski Ducha Świętego. Dary dla odnawiania i budowania instytucji i wspólnot są „zintegrowane w ciele Kościoła” i skoncentrowane na Chrystusie (EG 130). O wiarygodności charyzmatu świadczy jego eklezjalność i możliwość spójnego zintegrowania w życiu ludu Bożego.

Franciszek, aprobuując propozycję Kongregacji do spraw Ewangelizacji Narodów, ogłosił październik 2019 roku Nadzwyczajnym Miesiącem Misyjnym, aby rozwijać postawę świadomości „missio ad gentes” oraz rozpocząć z nowym entuzjazmem misyjną przemianę duszpasterstwa<sup>1391</sup>. Celem listu było także zachęcenie duchownych i wiernych świeckich, aby z większym zapałem głosili Ewangelię i doprowadzali do przemiany wspólnoty kościelne w bardziej misyjne i ewangelizacyjne. Nadzwyczajny Miesiąc Misyjny miał pomóc w ponownym odkryciu misyjnego znaczenia wiary, która wzywa do ewangelizacji<sup>1392</sup>.

List papieża, ogłaszający Nadzwyczajny Miesiąc Misyjny, był wezwaniem do przewyciężenia zagrożenia, które nazywa „introwersją kościelną” oraz „autoreferencyjnym zamknięciem”<sup>1393</sup> w eklezjalnych strukturach. Uleganie takiej mentalności prowadzi wspólnotę Kościoła do kształtowania postawy klerykalnej, koncentrującej się jedynie na zachowaniu obecnego stanu rzeczy i nie dążącej do misyjnego odnowienia<sup>1394</sup>. Papież wzywał, aby zrezygnować z duszpasterskiego pesymizmu oraz tęsknoty za przeszłością, która nie wróci.

<sup>1389</sup> Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2022 r. «*Będziecie moimi świadkami*» (Dz 1,8), s. 7.

<sup>1390</sup> Tenże, Nieszpory z kapłanami, zakonnikami, zakonnkami, seminarzystami i członkami świeckich ruchów kościelnych *Dziś dotknęliśmy męczenników* (Tirana, 21.09.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 10, s. 17.

<sup>1391</sup> Por. Tenże, List, w którym papież ogłasza Nadzwyczajny Miesiąc Misyjny *Kościół z natury jest misyjny*, s. 4.

<sup>1392</sup> Por. Tenże, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2019 r. *Ochrzczeni i posłani: Kościół Chrystusa w misji na świecie* (Rzym, 4.06.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 7-8, s. 7.

<sup>1393</sup> Por. Tenże, List, w którym papież ogłasza Nadzwyczajny Miesiąc Misyjny, s. 5.

<sup>1394</sup> Por. S. Hareźga, *Sekrety kapłańskiej gorliwości*, s. 57.

Zachęcał, aby z postawą otwartości, ewangelicznym zapałem i zaufaniem w Boże prowadzenie głosić słowo Boże we współczesnym świecie. Wspólnota autoreferencyjna, która jest skupiona na zachowaniu obecnego stanu zamiast na rozwoju ewangelizacji, koliduje z Kościołem Chrystusa, będącym Jego ukrzyżowanym i chwalebny ciałem<sup>1395</sup>.

W kształtowanie umiejętności budowania i kierowania wspólnotami chrześcijańskimi parafia wpisuje się jako podstawowa jednostka eklezjalna, która przybliży Ewangelię ludowi Bożemu poprzez głoszenie słowa i sprawowanie sakramentów<sup>1396</sup>. Etymologia słowa „parafia” wskazuje na cel tej jednostki, ponieważ jest „domem pośród domów” (NDWP 7). Reprezentowana przez miejsce kultu, jest wizualnym znakiem nieustannej obecności Jezusa pośród swojego ludu.

Franciszek uważa, że parafia „nie jest strukturą ułomną”, ponieważ posiada potencjał elastyczności, który prowadzi do przyjęcia różnych form wymagających pastoralnej kreatywności (EG 28)<sup>1397</sup>. Podkreśla on, że parafia jest „ciągle aktualna”<sup>1398</sup>. Zdolność parafii

<sup>1395</sup> Zob. Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2017 r. *Aby przewyciężyć konflikty i rasizm*, s. 5; por. Tenże, Modlitwa maryjna *Módlmy się za misjonarzy* (Rzym, 20.10.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 11, s. 32; por. Tenże, List, w którym papież ogłasza Nadzwyczajny Miesiąc Misyjny, s. 5: Kard. Fernando Filoniemu, Prefektowi Kongregacji do spraw Ewangelizacji Narodów papież zlecił zadanie uwrażliwienia Kościołów partykularnych oraz duchownych i świeckich na potrzeby misji. Nadzwyczajny Miesiąc Misyjny miał na celu promocję: inicjatyw ewangelizacyjnych, modlitwy o rozbudzenie ducha misyjnego oraz przepowiadania Dobrej Nowiny w celu rozbudzenia entuzjazmu duszpasterskiego.

<sup>1396</sup> Por. W. Przygoda, *Planowanie strategiczne duszpasterstwa w parafii*, s. 129-130; por. K. Półtorak, *Rola parafii w duszpasterstwie młodzieży. Kierunki odnowy w warunkach przemian*, „Teologia Praktyczna” 5(2004), s. 45.

<sup>1397</sup> Por. T. Wielebski, *Wokół instrukcji „Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła”*, „Studia Łęckie” 23(2021), s. 226.

<sup>1398</sup> Zob. Franciszek, Rozmowa z polskimi biskupami w katedrze na Wawelu *Ewangelia bliskości* (Kraków, 27.7.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 9-10. Papież wyjaśnił: „Chciałbym podkreślić jedną rzecz: parafia jest ciągle aktualna! Parafia musi pozostać: jest strukturą, której nie wolno nam wyrzucić przez okno. Parafia jest właśnie domem ludu Bożego, tym domem, w którym on mieszka. Problemem jest to, w jaki sposób organizować parafię! Są parafie z sekretarkami parafialnymi, które wydają się «uczennicami szatana», które odstraszą ludzi! Parafie z zamkniętymi drzwiami. Ale istnieją też parafie z drzwiami otwartymi, parafie, gdzie, kiedy ktoś przychodzi, by zapytać, mówi się: «Proszę bardzo. Proszę spocząć, na czym polega problem?...». I wysłuchuje się cierpliwie... bo troska o lud Boży jest męcząca, jest męcząca! (...) Parafia jest nietykalna: musi pozostać jako miejsce kreatywności, punkt odniesienia, macierzyństwa i tego wszystkiego. Tam należy realizować zdolność kreatywności; a kiedy parafia rozwija się w ten sposób, to staje się to, o czym mówiłem odnośnie do uczniów-misjonarzy - nazywam to «parafią wychodzącą». Myślę na przykład o pewnej parafii – to piękny wzór, który był później naśladowany przez wiele innych – w miejscowości, gdzie nie było zwyczaju chrzczyć dzieci, bo nie było pieniędzy; ale święto patronalne przygotowywano 3-4 miesiące wcześniej, z odwiedzinami domów, i tam można zobaczyć, jak wiele dzieci nie jest ochrzczonych. Przygotowuje się rodziny i jednym z punktów programu święta patronalnego jest chrzest 30-40 dzieci, które w przeciwnym razie pozostałyby nieochrzczone. Trzeba wymyślać takie rzeczy. Ludzie nie biorą ślubu w kościele. Myślę o pewnym spotkaniu księży; jeden z nich wstał i powiedział: «Czy zastanawiałeś się, dlaczego?». I przytoczył wiele powodów, które podzielił: kultura współczesna i tak dalej. Ale jest spora grupa ludzi, którzy się nie pobierają, bo dzisiaj ślub kosztuje! Kosztuje przede wszystkim wesele... To fakt społeczny. A ten bardzo pomysłowy proboszcz powiedział: «Czekam na tych, którzy chcą się pobrać». W Argentynie są bowiem dwa śluby: trzeba zawsze pójść do urzędu stanu cywilnego, aby zawrzeć małżeństwo cywilne, a następnie, jeśli chcesz, możesz zawrzeć małżeństwo w świątyni swojej religii. Niektórzy - jest ich wielu! – nie biorą ślubu, ponieważ nie mają pieniędzy, by urządzić wielkie wesele... Ale księża,

do reformowania i dostosowywania się do zmieniających się uwarunkowań sprawia, że jest instytucją typowo ewangelizacyjną w łonie Kościoła (por. NDWP 6)<sup>1399</sup>. Istotnym jest, aby duchowni kierując parafiami, podtrzymywali kontakt z rodzinami i uczestniczyli w codzienności wiernych, poznając ich problemy, oczekiwania i potrzeby<sup>1400</sup>. Działalność misyjna Kościoła polega również na umacnianiu rodziny, która jest podstawową komórką społeczeństwa i wspólnoty wiary<sup>1401</sup>. Zadaniem parafii jest jednoczenie ludzi we wspólnym wyznawaniu wiary oraz wzrost w formacji chrześcijańskiej wszystkich członków wspólnoty.

Parafia, będąca wspólnotą wspólnot, jest formą obecności Kościoła na danym obszarze oraz miejscem wsłuchiwania się w słowo Boże<sup>1402</sup>. Dzięki niej wierni mają większe możliwości kształtowania tożsamości jako uczniów Chrystusa poprzez wzajemny dialog, głoszenie kerygmatu, ofiarną miłość, adorację czy celebrację liturgiczną (por. EG 28). Parafia, dzięki swojej aktywności, mobilizuje i formuje członków, aby stawali się uczniami-misjonarzami zaangażowanymi w ewangelizację<sup>1403</sup>. Jest „sanktuarium”, gdzie każdy pragnący pogłębienia więzi z Chrystusem otrzymuje konkretne wskazania do naśladowania Pana. Jawi się ona także jako centrum misyjnego posyłania do głoszenia słowa Bożego. Dlatego wymaga nieustannej rewizji i odnowy, aby właściwie spełniała wyznaczone jej cele (por. EG 28)<sup>1404</sup>.

Franciszek docenia wspólnoty parafialne, instytucje kościelne, ruchy i stowarzyszenia za doskonalenie postawy misyjności do ewangelizowania każdego człowieka. Nazywa je skarbem Kościoła. Wnoszą one entuzjazm ewangeliczny i umiejętność dialogu

---

którzy mają trochę pomysłowości mówią: «Nie, nie! Czekam na ciebie!». Tego dnia w urzędzie stanu cywilnego śluby są o 11.00-12.00-13.00-14.00 - tego dnia zrezygnuję ze sjeisty! Po ślubie cywilnym przychodzą do kościoła, przyjmują sakrament i idą w pokój. Trzeba być pomysłowym, próbować, wychodzić, szukać ludzi, wczuć się w trudności ludzi. Ale parafia-biuro dziś się nie sprawdza! Ludzie nie są bowiem zdyscyplinowani. Macie lud zdyscyplinowany, a to jest łaska od Boga! Ale na ogół nie jest zdyscyplinowany. Myślę o mojej ojczyźnie: ludzie, jeśli nie będziesz ich szukać, jeśli się do nich nie zbliżysz - nie przyjdą. To właśnie jest uczeń-misjonarz, parafia wychodząca. Wychodzić i szukać, tak jak uczynił to Bóg, który posłał swego Syna, aby nas szukał.”; por. J. Sikorski, *Duszpasterz czy zarządca?*, „Pastores” 2003 nr 2, s. 138.

<sup>1399</sup> Por. D. Kwiatkowski, *Głoszenie słowa Bożego misją Kościoła w świecie na podstawie adhortacji apostołkiej Benedykta XVI Verbum Domini*, s. 104.

<sup>1400</sup> Por. D. Lipiec, *Marketing relacji a duszpasterstwo*, „Teologia Praktyczna” 16(2015), s. 15; por. A. Skreczko, *Odwiedziny duszpasterskie rodzin jako okazja do kształtowania kultury pedagogicznej rodziców*, „Studia Teologiczne” 27(2009), s. 143.

<sup>1401</sup> Por. Franciszek, *Spotkanie z episkopatem Brazylii Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła*, s. 23.

<sup>1402</sup> Por. T. Horak, *Kto nam kradnie misyjny entuzjazm?*, s. 115.

<sup>1403</sup> Por. K. Półtorak, *Do jakiego nawrócenia pastoralnego prowadzi nas Duch Święty?*, „Formatio Permanens” 14(2014), s. 82.

<sup>1404</sup> Por. M. Polak, *Powołaniowy wymiar nowej ewangelizacji w duszpasterstwie zwyczajnym w parafii*, „Teologia Praktyczna” 11(2010), s. 89.

ze współczesnym światem<sup>1405</sup>. Wszelkie ruchy kościelne, będące częściami parafii, powinny włączać się w organiczne duszpasterstwo Kościoła lokalnego (zob. EG 29)<sup>1406</sup>. Parafia jest miejscem, gdzie należy wychowywać do permanentnej postawy misyjnej na wzór Jezusa, który wyznaczał swoich uczniów i „nie trzymał ich przy sobie”<sup>1407</sup>, ale odważnie posyłał na głoszenie Królestwa Bożego.

Parafia jest miejscem, gdzie kapłan wykazuje się postawą uważności w rozeznawaniu duchowym, aby każdy czuł się zaakceptowany i przyjęty przez wspólnotę Kościoła i samego Boga. Jest to aktywne włączenie w wspólnotową formację, która zmierza do pełni królestwa Bożego. Przejawia się ono w postawie inkluzyjności, która nikogo nie wyklucza w jakiegokolwiek sytuacji życiowej znalazłby się dany człowiek. Papież zauważa, że człowiek niesie ze sobą „bogactwo i ciężar własnej historii, która odróżnia go od innej osoby”, a ludzkie życie ze swoimi radościami i trudami jest zawsze niepowtarzalne i wyjątkowe (MeM 14). Zadaniem duszpasterzy jest personalistycznie odnosić się do członków parafii oraz wykazywać się wysoką kulturą i pełnym zrozumieniem.

Franciszek napomina, żeby duchowni, kreując duszpasterstwo, nie poprzestawali na zaangażowaniu „w parafii, (...) wspólnotach, (...) instytucji parafialnej czy instytucji diecezjalnej”<sup>1408</sup>, ponieważ orędzie Ewangelii wymaga wypracowania nowych metod docierania z Dobrą Nowiną. Zaznacza on, że należy praktykować pastoralne podejście, które rozpoczyna się od miejsc, gdzie ludzie oczekują na głoszone słowo. Są to często osoby nieutożsamiające się ze wspólnotą wiary. Zadaniem kapłanów jest kreowanie życzliwej atmosfery przyjęcia każdego, aby oddaleni od Boga poczuli się oczekiwanymi gośćmi<sup>1409</sup>. Postawa otwartości wzywa do poszukiwania optymalnych sposobów dotarcia z orędziem o Chrystusie do współczesnego człowieka<sup>1410</sup>. Papież zwraca uwagę kapłanom, że nie mogą skupiać się na własnej sferze komfortu i zachowywać się z wyższością wobec wiernych. Przestrzega także przed brakiem zaangażowania się w codzienną pracę duszpasterską na rzecz

<sup>1405</sup> Por. Franciszek, Audyencja dla polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą «ad limina Apostolorum», *Boże Miłosierdzie nikogo nie wyklucza*, s. 28.

<sup>1406</sup> Por. Tenże, Przemówienie do uczestników spotkania moderatorów stowarzyszeń wiernych, ruchów kościelnych i nowych wspólnot *Powołani do tego, żeby służyć* (Rzym, 16.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 19.

<sup>1407</sup> Tenże, Msza Św. dla biskupów, kapłanów, zakonników, zakonnice i seminarzystów *Idźmy na rozstajne drogi*, s. 18. Papież naucza, że Chrystus posyłał na głoszenie nauki swoich uczniów, a „nie trzymał ich przy sobie, jak kwoka pisklęta”.

<sup>1408</sup> Tamże.

<sup>1409</sup> Por. Tamże.

<sup>1410</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do Kurii Rzymskiej *Katalog koniecznych cnót*, s. 34.

ubogich<sup>1411</sup>. Przypomina, aby duchowni z oddaniem poświęcali się dla innych, dążąc do tego, aby jak najszersze grono osób usłyszało nowinę o zbawieniu w Jezusie.

Franciszek przestrzega przed grzechami przeciwko jedności parafialnej. Nazywa je „grzechami parafialnymi”, ponieważ wspólnota, zamiast spełniać misję jednoczenia ludzi, bywa miejscem, gdzie rozwija się zawiść, zazdrość i antypatia. Papież wzywa, aby unikać w formacji wspólnotowej grzechów plotkarstwa, obmowy i zazdrości<sup>1412</sup>, ponieważ one ograniczają wzajemne zrozumienie i akceptację<sup>1413</sup>.

W kontekście odpowiedzialności za parafię wpisuje się nauczanie papieża na temat synodalności. Podkreśla on konieczność dialogu i partycypacji wszystkich członków Kościoła, zarówno duchownych, jak i świeckich, w procesie podejmowania decyzji i kształtowania życia wspólnoty wierzących<sup>1414</sup>. Zagadnienie synodalności wskazuje wspólne poszukiwanie rozwiązań, wsłuchiwanie się w opinie różnych grup i współuczestniczenie w budowaniu braterskich więzi i brania odpowiedzialności za lokalny Kościół<sup>1415</sup>. Franciszek zachęca do aktywnego udziału wiernych we wspólnotach parafialnych, radach duszpasterskich i innych

<sup>1411</sup> Tenże, Przemówienie do uczestników seminarium zorganizowanego przez Kongregację ds. Ewangelizacji Narodów *Docierajcie na peryferie ludzkie i egzystencjalne* (Rzym, 8.09.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 10, s. 42. Papież naucza, że kapłani nie powinni zachowywać się „jak książe”, którzy oczekują bycia obsługiwaniymi przez innych.

<sup>1412</sup> Zob. Tenże, Audiencja generalna *Mniej gadaniny w parafii* (Rzym, 27.08.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 8-9, s. 50. Papież dodaje: „Ile jest gadaniny w parafiach! To nie jest dobre. Na przykład, kiedy ktoś zostanie wybrany na przewodniczącego jakiegoś stowarzyszenia, obmawia się go. A jeśli inna osoba zostanie odpowiedzialną za katechezę, inne osoby ją obmawiają. Lecz to nie jest Kościół. Nie można tak postępować, nie powinniśmy tak postępować! Trzeba prosić Pana o łaskę, byśmy tak nie postępowali. To jest ludzkie, ale niechrześcijańskie! Dzieje się tak, kiedy chcemy zająć pierwsze miejsca; kiedy stawiamy w centrum samych siebie, nasze osobiste ambicje i nasz sposób patrzenia na rzeczy, i osądzamy innych; kiedy patrzymy na wady braci, zamiast widzieć ich zalety; kiedy przywiązujemy większą wagę do tego, co nas dzieli, niż do tego, co nas łączy... Kiedyś, w diecezji, której pasterzem byłem przedtem, usłyszałem interesujący i piękny komentarz. Mowa była o starszej kobiecie, która przez całe życie pracowała w parafii, i pewna osoba, która dobrze ją znała, powiedziała: «Ta kobieta nigdy nie obmawiała, nigdy nie plotkowała, była zawsze uśmiechnięta». Taka kobieta może być kanonizowana już jutro! To piękny przykład. Lecz jeśli popatrzymy na dzieje Kościoła, jak wiele jest podziałów między nami chrześcijanami. Teraz też jesteśmy podzieleni. Również w historii my, chrześcijanie, prowadziliśmy ze sobą wojny z powodu podziałów teologicznych. Pomyślmy o wojnie trzydziestoletniej. To nie jest po chrześcijańsku. Musimy pracować na rzecz jedności wszystkich chrześcijan, iść drogą jedności, bo jest ona drogą, której chce Jezus i o którą się modlił. W obliczu tego wszystkiego musimy zrobić poważny rachunek sumienia. We wspólnocie chrześcijańskiej podział jest jednym z najcięższych grzechów, ponieważ powoduje, że staje się ona znakiem działania nie Boga, lecz działania szatana, który z definicji jest tym, który dzieli, który niszczy relacje, który podsuwa uprzedzenia...”

<sup>1413</sup> Por. D. Kowalczyk, *Choroby kurialne, czyli podszepty złego ducha*, „Pastores” 2017 nr 2, s. 152.

<sup>1414</sup> Franciszek, Przemówienie podczas uroczystości upamiętniającej 50. rocznicę ustanowienia Synodu Biskupów «Synodalność» konstytutywnym wymiarem Kościoła (Rzym, 17.10.2015), OsRomPol 35 (2015) nr 11, s. 6; por. J. Bujak, *Nauczanie papieża Franciszka o synodalności w kontekście współczesnej refleksji teologicznej i ekumenicznej*, „Collectanea Theologica” 91(2021) nr 1, s. 63.

<sup>1415</sup> Por. K. J. Glombik, *Specyficzne aspekty teologii w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 15(2020), s. 15; por. A. A. Napiórkowski, *Wizja Kościoła w ujęciu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 15(2020), s. 42.

strukturach i wzywa duchownych, aby głos świeckich był bardziej brany pod uwagę przy podejmowaniu decyzji dotyczących ludu Bożego<sup>1416</sup>. Synodalność nie polega tylko na formalnych strukturach, ale wspiera ją rozwijanie kultury spotkania i duchowego towarzyszenia<sup>1417</sup>. Realizuje się ona poprzez doskonalenie postawy bliskości, wzajemnego zaufania i szacunku do drugiego człowieka. W synodalnym kontekście kapłan jest zobowiązany do bycia duszpasterzem, który towarzyszy, służy i odpowiada na potrzeby wiernych. Istotna w rozwijaniu synodalnej postawy wśród prezbiterów jest otwartość na działanie Ducha Świętego. Papież podkreśla, że Duch Święty prowadzi Kościół i umacnia go w realizowaniu misji, aby skutecznie głosić Dobrą Nowinę o zbawieniu w Jezusie Chrystusie<sup>1418</sup>.

Franciszek wskazuje, aby w ramach formacji stałej prezbiterzy doskonalili postawę życzliwości i empatii, która przyciąga innych do wspólnoty Kościoła. Naucza on, że duchowny nie powinien być „inspektorem stada”<sup>1419</sup>, który wybiórczo troszczy się o rozwój wierzących, ale ma rozwijać postawę holistycznej i wielkodusznej służby wobec wiernych. Na wzór Dobrego Pasterza poszukuje on zabłąkanych owiec i podejmuje ryzyko związane z odrzuceniem czy niezrozumieniem orędzia Ewangelii przez niektórych. Zadaniem kapłana jest odnajdywanie tych, którzy sami nie potrafią wejść do we wspólnoty ludzi wierzących przez otwarte drzwi parafii<sup>1420</sup>. Franciszek naucza, że misją Kościoła jest „wyjście poza własne ogrodzenie”<sup>1421</sup>, w celu dotarcia do osób będących w pędzie życia, tych którzy zapomnieli o potrzebach duchowych lub przez niewłaściwe wybory odrzucili wypełnianie przykazań Bożych. Prezbiter, będąc skoncentrowany na misyjnej posłudze, wykorzystuje wszystkie swoje talenty, aby wspólnota Kościoła wzrastała jakościowo i ilościowo<sup>1422</sup>. Należy, aby kapłan

<sup>1416</sup> Por. A. Proniewski, *Teologia laikatu i synodalność jako droga realizacji powszechnego powołania do świętości*, „Teologia w Polsce” 16(2022) nr 2, s. 148.

<sup>1417</sup> Por. T. Nawracała, *Synodalność w Kościele i dla Kościoła: między rzeczywistością eklezjalną a narzędziem jej reformy*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 42(2022), s. 93.

<sup>1418</sup> Zob. Międzynarodowa Komisja Teologiczna *Synodalność w życiu i misji Kościoła*, 46. w: <https://synod.org.pl/docs/materialy-dotyczace-synodu/broszury-dokumenty-prezentacje-dotyczace-synodu-ogolnie-po-polsku/miedzynarodowa-komisja-teologiczna-synodalnosc-w-zyciu-i-misji-kosciola-pdf/> [11.12.2022]

<sup>1419</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa *Ku czemu jest skierowane serce kapłana?* (Rzym, 3.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 34-35. Papież naucza, że kapłan nie powinien poświęcać się „misji w pięćdziesięciu lub sześćdziesięciu procentach”, ale ma wykorzystywać wszystkie możliwe obdarowania i środki, aby przybliżyć ludzi do Chrystusa.

<sup>1420</sup> Por. Tenże, Spotkanie z duchowieństwem, osobami konsekrowanymi i seminarzystami *Nie zapomnijcie o przeszłości* (Sarajewo, 2.06.2015), OsRomPol 37 (2015) nr 6, s. 13.

<sup>1421</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. z nowymi kardynałami *Drogą Kościoła jest miłosierdzie i integracja*, s. 35.

<sup>1422</sup> Por. Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa *Ku czemu jest skierowane serce kapłana?*, s. 35.

doskonalili postawę otwartości na tych, którzy poszukują u niego pociechy i duchowego wsparcia.

Formacja kapłańska obliguje do unikania postaw związanych z protekcjonalnością i brakiem poszanowania. Papież naucza, że kapłan ma być gotów „pobrudzić sobie ręce”<sup>1423</sup> ludzką ułomnością, co oznacza towarzyszenie ludziom w ich walce duchowej. Jego zadaniem jest być blisko ludzi w ich codzienności, ofiarowując swój czas<sup>1424</sup> i przyjmować ze zrozumieniem drugiego człowieka, takim jakim jest<sup>1425</sup>. Kapłan, wychodząc poza własne ludzkie ograniczenia, jest liderem scalającym innych we wspólnotę ludzi wierzących<sup>1426</sup>. Postawa zamknięcia się w sobie prowadzi do izolacji, przez którą prezbiter doświadcza „gorzkiej trucizny osamotnienia”, przyczyniającej się do postawy rezygnacji i zniechęcenia w posłudze (EG 87).

Franciszek naucza, że kapłani budują wspólnotę wierzących w Chrystusa poprzez głoszenie orędzia pokoju i pojednania pomiędzy ludźmi (por. GE 88). Wprowadzają oni ewangeliczny pokój, który nikogo nie wyklucza, ale włącza do wspólnoty. Tworzenie społeczności z ludźmi, którzy wydają się być „nieco dziwni, trudni i skomplikowani” lub wymagają szczególnej uwagi, ponieważ są obciążeni doświadczeniami traumatycznymi lub mają inne zainteresowania niezwiązane z wiarą, jest wymagającym zadaniem dla duchownych (GE 89). Kapłani, doskonaląc się w postawie otwartości, są budowniczymi pokoju<sup>1427</sup>. Przez to kształtują w sobie postawę pogody ducha, kreatywności, wrażliwości i wielkoduszności (por. GE 89).

Osoby poświęcone na wyłączoną służbę Bogu realizują swoje powołanie w byciu „mistrzami komunii” (RŻK 3), dlatego krytykowanie, plotkarstwo, zazdrość i antagonizmy są przejawami niedojrzałości członków we wspólnotach kościelnych<sup>1428</sup>. Misją duchownych jest zachęcanie osób we wspólnocie do wzajemnego zrozumienia, troski o wymianę dóbr duchowych, braterskie upomnienie i okazywanie szacunku najsłabszym. Franciszek nazywa

<sup>1423</sup> Tenże, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa *Ku czemu jest skierowane serce kapłana?*, s. 35.

<sup>1424</sup> Por. R. Skrzypczak, *Dobry pasterz czy wyszkolony lider?*, „Pastores” 2018 nr 1, s. 75.

<sup>1425</sup> Por. S. Haręzga, *Sekrety kapłańskiej gorliwości*, s. 55.

<sup>1426</sup> Por. Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2017 r. *Pobudzani przez Ducha Świętego do misji* (Rzym, 27.11.2016), *OsRomPol* 37 (2016) nr 12, s. 13.

<sup>1427</sup> Por. E. Zarzeczny, *Pasterz według Bożego serca*, s. 123.

<sup>1428</sup> Por. M. Cholewa, *Grzechy przeciw jedności*, „Pastores” 2015 nr 4, s. 54.



to mistyką życia razem (zob. RŻK 3) i duchowością służby i komunii<sup>1429</sup>. Sprzeciwiają się one duchowości światowej skupiającej się na indywidualizmie, rywalizacji i nadmiernej konkurencji<sup>1430</sup>. Trzeba, aby kapłani naśladowali Chrystusa również we wzajemnym wspieraniu się, zrozumieniu i zabieganiu o jedność braterską<sup>1431</sup>. Ich powinnością jest doskonalenie zmysłu duszpasterskiego, polegającego na traktowaniu każdej osoby z należyтым szacunkiem, aby wszyscy doświadczyli przez spotkanie z nimi troski i opieki Dobrego Pasterza<sup>1432</sup>.

Duchowni realizują swoje powołanie przez krzewienie kultury spotkania<sup>1433</sup>. Jest ona przeciwna kulturze wykluczenia i odrzucenia, gdzie relacje międzyludzkie są regulowane przez „dwa nowoczesne «dogmaty»: skuteczność i pragmatyzm”<sup>1434</sup>. Kultura spotkania odkryć w każdej osobie godność dziecka Bożego<sup>1435</sup>. Papież wzywa prezbiterów do doskonalenia się w postawie odwagi, która przeciwstawia się kulturze sukcesu polegającej na odrzuceniu ubogich i najsłabszych<sup>1436</sup>. Antidotum dostrzega w kształtowaniu cnót solidarności i braterstwa, które są elementami czyniącymi społeczeństwo autentycznie ludzkim<sup>1437</sup>.

W ramach formacji stałej kapłani doskonalą się w trosce o współpracę osób różnych powołań w Kościele, aby przynosiło to wzrost „duchowości komunii” (RŻK 3). Duchowość ta rozwija się przez kształtowanie postawy otwartości, ponieważ niemożliwym jest kreowanie wspólnoty poprzez izolację lub liczenie tylko na indywidualne zdolności<sup>1438</sup>. Duchowni, uczestnicząc w komunii, w której są obecne życzliwe spotkanie, dialog, wzajemne słuchanie i okazywanie wzajemnej pomocy, chronią wspólnotę przed zagrożeniem skoncentrowania się

<sup>1429</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Logika reformy* (Rzym, 22.12.2016), OsRomPol 38 (2017) nr 1, s. 29.

<sup>1430</sup> Por. A. J. Sobczyk, *Duchowość nowej ewangelizacji w świetle nauczania papieża Franciszka*, s. 88.

<sup>1431</sup> Franciszek, Nieszpory z kapłanami, zakonnikami, zakonnice, seminarzystami i członkami świeckich ruchów kościelnych *Dziś dotknęliśmy męczenników*, s. 17.

<sup>1432</sup> Tenże, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Logika reformy*, s. 29; por. W. Nowacki, *Od spotkania do więzi*, s. 66.

<sup>1433</sup> Por. Tenże, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu, *Służba oznacza, że czyni się wolę innych*, s. 34, por. T. Horak, *Kto nam kradnie misyjny entuzjazm?*, 117; por. T. Wielebski, *Wokół instrukcji „Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła”*, s. 226.

<sup>1434</sup> Franciszek, Msza Św. dla biskupów, kapłanów, zakonników, zakonnice i seminarzystów *Idźmy na rozstajne drogi*, s. 18; por. J. Chyła, *Odpowiedzialność za parafię, czyli budowanie arki*, s. 34.

<sup>1435</sup> Por. Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Kultura spotkania* (Rzym, 13.09.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 9, s. 25.

<sup>1436</sup> Por. D. Tułowiecki, „*Kultura spotkania*” jako odpowiedź papieża Franciszka na globalny problem społeczny braku bezpieczeństwa, *„Studia Teologiczne”* 34(2016), s. 378.

<sup>1437</sup> Por. E. Zarzeczny, *Pasterz według Bożego serca*, s. 126.

<sup>1438</sup> Por. Franciszek, Przemówienie do uczestników konferencji poświęconej duszpasterstwu powołaniowemu *Duszpasterstwo powołaniowe to uczenie się stylu Jezusa*, s. 28.

na sobie<sup>1439</sup>. Duchowni, poprzez taką postawą, pogłębiają komunie pomiędzy sobą i innymi ludźmi (zob. RŻK 3)<sup>1440</sup>. Nie wynika ona z mody, ani ze strategii nastawionej na zwiększenie liczby członków Kościoła, ale ze względu na wierność Chrystusowi, który kierując się miłością pragnął nawiązać przyjazny dialog z człowiekiem. Uczniowie Chrystusa są „pierwszymi beneficjentami” dialogu Boga z człowiekiem i powinni propagować braterstwo poprzez każde spotkanie z bliźnim<sup>1441</sup>. Stają się również promotorami kultury spotkania, dzięki której Stwórca nawiązuje relacje ze stworzeniem<sup>1442</sup>. Franciszek naucza, że dialog należy prowadzić na wzór Jezusa, czyli rozwijając postawę bezinteresownej miłości, bez wyrachowania i ograniczeń oraz z poszanowaniem wolności każdej osoby<sup>1443</sup>. Dzięki temu duchowny uczestniczy w szerzeniu braterstwa i pojednania, mających swoje źródło nie w nim samym, ale w ojcostwie Boga.

Kapłan realizuje swoją posługę we współpracy z osobami świeckimi, stanowiącymi znaczną większość ludu Bożego. Skłania ku temu wzrastająca świadomość tożsamości laikatu w Kościele (por. EG 102)<sup>1444</sup>, która widoczna jest w odgrywaniu przez nich „coraz bardziej znaczącej roli”<sup>1445</sup> w szerzeniu Ewangelii. Zadaniem kapłanów jest formowanie świeckich do głębszego zakorzenienia we wspólnotę oraz zaangażowania w uczynki miłosierdzia, katechezę i celebrowanie wiary (por. QA 89). Franciszek zwraca uwagę duchownym, aby wskazywali na nowe przestrzenie, w których wierni mogą podejmować odpowiedzialność oraz zachęcali ich do aktywnego uczestnictwa w misji ewangelizacyjnej Kościoła<sup>1446</sup>. Niekiedy z powodu „nadmiernego klerykalizmu” świeccy pozostają na marginesie w procesie

<sup>1439</sup> Por. Tenże, Homilia w narodowym sanktuarium Ta' Pinu na wyspie Gozo *Radością Kościoła jest głoszenie Ewangelii*, s. 13.

<sup>1440</sup> Por. A. Przybecki, *Budować wspólnotę czy administrować? Pawłowa inspiracja dla polskiego duszpasterstwa*, „Teologia Praktyczna” 10(2009), s. 81.

<sup>1441</sup> Franciszek, Przemówienie do kapłanów, osób konsekrowanych i Ekumenicznej Rady Kościołów *Kościół wzrasta nie dzięki prozelityzmowi, ale dzięki przyciąganiu i świadectwu* (Rabat, 31.03.2019), OsRomPol 40(2019) nr 4-5, s. 27.

<sup>1442</sup> Zob. Tenże, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie Roku Życia Konsekrowanego *Niczym rzeka w morzu miłosierdzia*, s. 30.

<sup>1443</sup> Por. W. Śmigiel, *Wizyta duszpasterska, zwana kolędą, jako szansa na ewangelizację osób dystansujących się od Kościoła*, „Teologia Praktyczna” 14(2013), s. 119.

<sup>1444</sup> Por. B. Biela, *Odnowa wspólnoty parafialnej w programowaniu duszpasterskim*, „Teologia Praktyczna” 9(2008), s. 108; por. A. Bańka, *Od zaczynu do wspólnoty wspólnot*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 45.

<sup>1445</sup> Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2014 r. *Dom i matka wszystkich* (Rzym, 8.06.2014), OsRomPol 34 (2014) nr 7, s. 5.

<sup>1446</sup> Franciszek, Spotkanie z duchowieństwem, osobami konsekrowanymi i seminarzystami *Nie zapomnijcie o przeszłości*, s. 13; por. M. Olszewski, *Chrześcijanin we współczesnym świecie*, „Studia Teologiczne” 34(2016), s. 367.

decyzyjności, bez możliwości wypowiedzenia się czy większego zaangażowania (EG 102)<sup>1447</sup>. Przyczyną takiego stanu bywają uprzedzenia lub trudności w komunikowaniu się<sup>1448</sup>.

Posługa świeckich w Kościele odzwierciedla się w przenikaniu wartości ewangelicznych do życia społecznego, politycznego i ekonomicznego. Papież naucza, że formowanie laikatu i ewangelizacja „kategorii zawodowych i intelektualnych” stanowi ważne duszpasterskie wyzwanie (EG 102)<sup>1449</sup>.

Franciszek widzi istotną rolę kapłanów w przybliżeniu obecności Jezusa społeczeństwu nacechowanemu anonimowością. Zauważa on, że wspólnota Kościoła powinna charakteryzować się „sztuką towarzyszenia”, aby poprzez rozwijanie szacunku i delikatności podchodzić z wrażliwością do drugiego człowieka. „Sztuka towarzyszenia” polega na kreowaniu postawy bliskości, przejawiającej się współczuciem i zrozumieniem. Sprzyja ona dojrzewaniu w formacji chrześcijańskiej (por. EG 169)<sup>1450</sup>. Jej celem jest reintegracja osoby będącej wcześniej zepchniętą na margines społeczny i egzystencjalny we wspólnocie wiary<sup>1451</sup>.

Doskonalenie się w towarzyszeniu duchowym przyczynia się do formacji wiernych świeckich, mającej na celu ich zjednoczenie z Bogiem i ze sobą (por. EG 170). Trzeba, by kapłani prowadzili lud Boży i uformowali powierzone im osoby. Mają oni pomagać w pogłębianiu doświadczenia wiary, które jest przeniknięte cnotą roztropności oraz uległości Duchowi Świętemu. Takie wymagania papieża mobilizują duchownych do doskonalenia się w postawie słuchania, która jest częścią komunikacji z drugim człowiekiem, opartej na bliskości i zrozumieniu<sup>1452</sup>. Bez kształtowania owej postawy, zdaniem Franciszka, „nie istnieje prawdziwe spotkanie duchowe”, ponieważ brakuje wówczas współodczuwania (EG 171). Postawa wobec drugiego człowieka polegająca na pełnym szacunku słuchaniu prowadzi do wzrostu w formacji chrześcijańskiej i do wypełniania woli Bożej. Wymaga to od kapłanów poświęcenia znacznej ilości czasu i doskonalenia się w cierpliwości, aby świeccy osiągnęli chrześcijańską dojrzałość. Uwidacznia się ona w wolności koniecznej do podejmowania odpowiedzialnych decyzji (por. EG 171). Papież za nieodzowne uważa coraz odważniejsze

<sup>1447</sup> Por. R. J. Woźniak, *Być Kościołem w trudnych czasach, nie tylko pandemicznych*, s. 36.

<sup>1448</sup> Por. D. Lipiec, *Bariery w komunikacji i poprawa jej skuteczności we wspólnocie parafialnej*, „Roczniki Teologiczne” 66(2019) z. 6, s. 155.

<sup>1449</sup> Por. W. Śmigiel, *Priorytety pastoralne Kościoła w Polsce w świetle adhortacji Evangelii gaudium*, s. 45.

<sup>1450</sup> Por. T. Wielebski, *Nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne w parafii w Polsce*, s. 111.

<sup>1451</sup> Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. z nowymi kardynałami *Drogą Kościoła jest miłosierdzie i integracja*, s. 34.

<sup>1452</sup> Por. R. J. Woźniak, *Być Kościołem w trudnych czasach, nie tylko pandemicznych*, s. 35.

otwieranie się duchownych na współpracę ze świeckimi „nawet w ograniczonym czasie, w konkretnej rzeczywistości”, ponieważ to oni, poprzez świadectwo życia, ukazują życie według Ewangelii jako drogę do szczęścia<sup>1453</sup>.

Towarzystwo osobom świeckim prowadzi do uznania, że każdy człowiek jest tajemnicą, której nikt nie jest w stanie w pełni zrozumieć<sup>1454</sup>. Asystowanie innym rozwija postawę zrozumienia wobec skomplikowanych ludzkich sytuacji. Duchowni przez to doskonalą się w ufności i otwartości na bliźnich, którzy wyrażają swoją gotowość do wzrostu w życiu chrześcijańskim (por. EG 172)<sup>1455</sup>. Franciszek ukazuje przykład towarzyszenia i formacji w ramach działalności apostołskiej w relacji świętego Pawła z Tymoteuszem i Tytusem. Apostoł Narodów, powierzając im zadania w różnych miejscach, podawał jednocześnie kryteria dotyczące ich osobistego życia i pastoralnych aktywności (por. EG 173).

Towarzystwo świeckim jest także umocnieniem dla duchownych, ponieważ istnieje wzajemność misji, polegająca na obopólnym wsparciu. Papież naucza, że kapłani, rozwijając swoją relację z Jezusem, doskonalą się w postawie bliskości wobec ludu Bożego<sup>1456</sup>.

Formacja kapłańska obliuguje prezbiterów do nieustannego rozwoju w byciu uczniem Jezusa. Postawa uczniowska zakłada brak odczuwania pełni satysfakcji, która świadczyłaby, że nie ma już przestrzeni do doskonalenia się w głoszeniu Ewangelii. Duchowny nie powinien również wyzbywać się „zdrowego niepokoju”, ponieważ prowadzi on do większej mobilizacji w kształtowaniu własnego sumienia, do zachowywania otwartości na wypełnianie woli Bożej oraz do zdobywania większej kreatywności w głoszeniu Dobrej Nowiny<sup>1457</sup>. Czynienie postępów w postawie ofiarnej miłości bliźniego sprawia, że duchowni nie poprzestają na osiągniętych rezultatach i wychodzą poza utarte schematy postępowania.

Prezbiterzy, pełniąc funkcję szafarzy słowa Bożego, są wezwani do nieustannego doskonalenia się w sztuce kaznodziejstwa. Homilia jest szczególną częścią liturgii, w której duchowni przepowiadają orędzie zbawienia. Na doskonalenie warsztatu kaznodziejskiego

<sup>1453</sup> Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2015 r. *Misja należy do «gramatyki» wiary*, s. 5.

<sup>1454</sup> Por. Tenże, Audyencja generalna *Pasja do ewangelizacji – gorliwość apostołska wierzącego. Powołanie do apostołstwa (Mt 9,9-13)* (Rzym, 11.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2-3, s. 38.

<sup>1455</sup> Por. D. Lipiec, *Duszpasterstwo misyjne w nauczaniu papieża Franciszka*, w: *Duszpasterstwo w świetle nauczania papieża Franciszka*, red. D. Lipiec, Lublin 2015, s. 20.

<sup>1456</sup> Franciszek, Modlitwa maryjna *Dwa istotne aspekty życia ucznia-misjonarza* (Rzym, 2.07.2017), OsRomPol 37 (2017) nr 8, s. 17.

<sup>1457</sup> Tenże, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?* (Rzym, 1.06.2017), OsRomPol 48(2017) nr 6-7, s. 19.

składają się – między innymi – modlitwa, studium Biblii i kształtowanie technik oratorskich. W konsekwencji przyczynia się to do rozwoju duchowego ludu Bożego.

Sakramenty udzielane są przy pomocy kapłanów. Są oni szafarzami i stróżami obietnic, które Chrystus zostawił w swoich widzialnych znakach niewidzialnej łaski. Kapłaństwo jest szczególnie związane z Eucharystią, ponieważ nawzajem się przenikają i z siebie wypływają. Prezbiterzy są zobowiązani do godnego celebrowania świętych sakramentów i udzielania ich ludowi Bożemu, dzięki któremu jest budowane Ciało Chrystusowe.

Franciszek naucza, że rola kapłana jest kluczowa w budowaniu i kierowaniu wspólnotami kościelnymi. Wskazuje na kierunek misyjny w duszpasterstwie. Prowadzi to najpierw do osobistego nawrócenia prezbitera, którego następstwem jest ewangelizacyjne nastawienie do otaczającej rzeczywistości. Postawa przejmowania inicjatywy, czyli wychodzenia poza utarte schematy, powinna być priorytetowa w postawie duchownych.

## ZAKOŃCZENIE

Zagadnienie formacji kapłańskiej w świetle nauczania papieża Franciszka posiada wymiar wielkoaspektowy. Odnosi się ono do wszystkich wymiarów formacji prezbiterów: ludzkiej, duchowej, intelektualnej i pastoralnej (por. DPŻP 81). W chwili przyjęcia sakramentu święceń są oni zobowiązani do uczestniczenia w formacji stałej. Jest ona niezbędnym narzędziem, aby duchowny osiągnął cel swego powołania, którym jest wielkoduszna służba Bogu i Jego ludowi (por. DPŻP 68; 71).

Proces formacji kapłańskiej odpowiada na aktualne wyzwania. Wspólnota Kościoła za pontyfikatu papieża Franciszka boryka się z różnorodnymi trudnościami dotyczącymi formowania duchownych. Są między nimi: spadek liczby powołań kapłańskich, zmieniający się kontekst kulturowy i społeczny, naznaczony sekularyzacją w wielu rejonach świata, wyzwania technologiczne czy skandale wywołane gorszącym postępowaniem niektórych duchownych. Jednak Duch Święty, prowadząc Mistyczne Ciało Chrystusa, daje wskazania, za którymi powinni podążać odpowiedzialni za stałą formację duchownych. Nauczanie Franciszka nadaje kierunek, które są aktualne w ramach kształcenia duchownych w obecnych czasach.

Niniejsza dysertacja wpisuje się w nurt troski Kościoła o formację duchownych oraz alumnów. Istotnym jest, aby odpowiedzialni za formację kapłańską czerpali z obszernego nauczania papieża Franciszka. Zawiera się ono w encyklikach, adhortacjach, listach apostolskich, homiliach, wystąpieniach podczas audiencji i spotkań z duchownymi, które zostały poddane analizie w tej rozprawie.

Celem rozwiązania głównego problemu badawczego było udzielenie odpowiedzi na pytania: Jakie wskazania daje Franciszek w zakresie rozwijania formacji ludzkiej? Na co szczególnie zwraca uwagę w kontekście formacji duchowej? Co uwypukla w ramach doskonalenia formacji intelektualnej? Jakie wymagania stawia przed duchownymi w ramach formacji pastoralnej? Zawarty w pytaniach problem badawczy dotyczący formacji kapłańskiej pozwolił wyłonić szczegółowe zagadnienia rozprawy. Analiza nauczania papieskiego doprowadziła do wyodrębnienia charakterystycznych wskazań Franciszka dotyczących doskonalenia się duchownych. Dysertacja opiera się na źródłach zastanych, stąd posłużono się metodą krytyki i interpretacji źródłem, metodą analizy tekstów, metodą porównawczą, metodą

syntezy i metodą historyczno-krytyczną. Poprzez analizę zgromadzonych materiałów została dokonana synteza, która odpowiedziała na postawiony problem badawczy.

W pierwszym rozdziale przedstawiono obszary, na które papież Franciszek szczególnie zwraca uwagę w ramach rozwoju formacji ludzkiej. W obszarze kształtowania dojrzałości emocjonalnej podkreśla on ważność integralnego rozwoju osobowości. Przyczynia się do tego doskonalenie się w postawie ojcostwa duchowego wobec wiernych świeckich, z którym związane jest przyrzeczenie celibatu. Na poziomie nadprzyrodzonym pozwala ono zradzać do życia wiarą synów i córki wspólnoty Kościoła. Kolejnym istotnym wymiarem formacji kapłańskiej jest doskonalenie się w postawie czułości i współczucia. Kształtowanie postawy wrażliwości wobec bliźniego, którą ukazują duchowni, jest naśladowaniem Jezusa Chrystusa, Dobrego Pasterza. Wiąże się z tym personalistyczne i empatyczne nastawienie kapłana do każdego wiernego, które jest naznaczone wrażliwością i należyтым szacunkiem. Wiele miejsca w swoim nauczaniu dotyczącym formacji kapłańskiej papież przeznacza na rozwijanie postawy bliskości wobec Boga, bliźniego, braci w kapłaństwie oraz biskupa. Franciszek podkreśla, że kształtowanie postawy bliskości jest realizowaniem powołania na wyłączną służbę Bogu. Kolejną cechą w ramach kształtowania dojrzałości emocjonalnej u prezbiterów jest doskonalenie się w otwartości w kontaktach interpersonalnych. Kapłan powinien być człowiekiem dialogu poprzez kształtowanie umiejętności uważnego słuchania bliźniego. Kultura spotkania, którą proponuje papież w formacji stałej, zachęca do przyjaznego nastawienia do otaczającego świata. Dzięki temu prezbiterzy dbają o braterskie relacje tworząc więzi przyjaźni i zabiegają o budowanie wspólnoty w miejscach, do których zostali posłani.

W ramach kształtowania dojrzałej wolności Franciszek podkreśla, aby w ramach formacji stałej duchowni rozwijali postawę otwartości na zmiany, które wynikają z realizacji ich powołania. Sporo miejsca w swoim nauczaniu poświęca on postawie służby, którą uważa za kluczową w kapłaństwie. Opisuje ją jako postawę dyspozycyjności, która jest odpowiedzią na bezinteresowną miłość Boga. Urzeczywistnia się ona w darze powołania. Prezbiter doskonalą się w postawie poświęcenia się na rzecz wspólnoty Kościoła, traktując swoją misję jako dar złożony na rzecz innych. Kapłan, realizując swoje powołanie, doskonalą się w postawie dostępności wobec każdego, kto potrzebuje jego czasu, uwagi czy modlitwy. Franciszek przestrzega duchownych przed klerykalnym nastawieniem, które cechuje się tworzeniem niepotrzebnych podziałów w ramach ludu Bożego. Klerykalizm przejawia się również w postrzeganiu kapłaństwa jako władzy sprawowanej nad innymi, co przeczy postawie bezinteresownej służby na rzecz Boga i drugiego człowieka. Papież napomina duchownych,

aby w ramach realizacji powołania kapłańskiego byli wolni od skupienia na osiągnięciu kościelnej kariery. Zachęca on do unikania narcystycznego nastawienia, które charakteryzuje się zbytnim skupieniem na sobie. W ramach formacji stałej duchowni powinni unikać przejawów próżności oraz wywyższania się ponad innych. Realizując kapłańskie powołanie prezbiterzy doskonalały się w postawie altruizmu rozwijając cnotę pokory. Zadaniem prezbiterów jest również rozwijają postawę odwagi, która jest potrzebna w dziele ewangelizacji, ponieważ pozwala pokonywać napotkane trudności. Kształtując dojrzałą wolność duchowni powinni troszczyć się o równowagę pomiędzy odpoczynkiem a pastoralnym zaangażowaniem, przez co unikną nadmiernego aktywizmu. Nastawienie na służbę rozwija w prezbiterach postawę radości, której Franciszek poświęca sporo miejsca w swoim nauczaniu. Związana z nią jest wdzięczność za otrzymany dar powołania kapłańskiego. Postawa radości jest wiarygodnym świadectwem dla osób oddalonych od Boga oraz jest znakiem charakterystycznym ucznia Chrystusa. Doskonalenie się w radosnym usposobieniu pozwala unikać długotrwałego smutku. Związane z tym rozwijanie postawy poczucia humoru jest cenne w formacji kapłańskiej, ponieważ umożliwia realizowanie powołania kapłańskiego z pogodą ducha.

Franciszek w ramach formacji sumień duchownych zachęca do praktykowania ignacjańskiego rachunku sumienia. Świadomość własnej grzeszności wśród prezbiterów skłania do rozwijania postawy czujności wobec zagrożeń w realizacji powołania na wyłączną służbę Bogu. Dostrzega również potrzebę doskonalenia się w postawie łagodności w duszpasterskim zaangażowaniu. Kluczową rolę odgrywa także korzystanie z sakramentu pokuty, poprzez który prezbiterzy otrzymują łaskę przebaczenia. Papież w ramach formacji stałej akcentuje zagadnienie rozeznawania duchowego, które umożliwia rozpoznawanie woli Bożej i analizę znaków czasu. Zaznacza on, że w kwestii rozeznawania istotnym czynnikiem jest kształtowanie duchowej pamięci, która skutkuje rozwijaniem postawy wdzięczności i szlachetnego usposobienia. Praktykowanie kierownictwa duchowego wspiera doskonalenie się w tej postawie i uwrażliwia kapłanów na zagrożenia wynikające z niewłaściwego korzystania z daru seksualności. Wiele miejsca Franciszek poświęcił prewencji wobec przestępstwa pedofilii i wykorzystywania seksualnego dorosłych bezbronnych. Wskazuje on, że owe haniebne czyny są skutkiem nadużycia duchowej władzy duchownych wobec osób, które są im powierzone. Wewnętrzne oczyszczenie, które przechodzi wspólnota Kościoła, prowadzi do odzyskania wiarygodności w głoszeniu orędzie Ewangelii przez kapłanów.



W drugim rozdziale dotyczącym formacji duchowej wiele uwagi papież poświęca kształtowaniu osobistej więzi z Chrystusem poprzez modlitwę. Znajduje się ona w centrum ich duszpasterskiego zaangażowania. Skutkuje ona dążeniem do zjednoczenia z Chrystusem i wpływa na gorliwość w misyjnym dziele ewangelizacji. Franciszek wskazuje, aby w ramach spotkania z Bogiem wracać do chwil, w których duchowni rozpoznali powołanie otrzymane od Stwórcy. Przyczynia się to do odnowy duszpasterskiego zapału i entuzjazmu w realizacji wybranej drogi. Modlitwa prezbiterów powinna zawierać elementy ciszy, która cechuje się rozpoznawaniem natchnień przekazywanych przez Ducha Świętego. Papież podkreśla ważność modlitwy wstawienniczej, która jest realizowaniem przykazania miłości bliźniego. Zachęca on do rozwijania w ramach kapłańskiej modlitwy kontemplacji i adoracji Najświętszego Sakramentu oraz rozważaniu słowa Bożego. Akcent kładzie również na budowanie więzi z Duchem Świętym, który inspiruje pastoralną kreatywność. Doskonalenie się w sztuce modlitwy prowadzi prezbiterów do urzeczywistniania postawy bezinteresownej służby oraz umacniania ich pragnienia w dawaniu świadectwa. Szczególną uwagę Franciszek poświęca rozwijaniu modlitewnej więzi z Maryją, którą nazywa Matką powołań kapłańskich. Dzięki niej duchowni wzrastają w postawie delikatności, zrozumienia i skupienia na wypełnieniu woli Bożej.

W ramach doskonalenia duchownych w praktykowaniu cnót ewangelicznych papież podkreśla ważność kształtowania ubóstwa w formacji stałej, które uwidacznia się poprzez skromne życie. Jest to naśladowanie Chrystusa, który dla nas stał się ubogim (por. 2Kor 8,9). Codziennosc prezbiterów powinna być nacechowana zdolnością do ofiary i ascezy oraz niezabieganiem o przywileje kościelne. Realizowanie cnoty ubóstwa skutkuje postawą umiaru i troską o świat stworzony przez Boga. Przyczynia się to do rozwoju postawy łagodności i dobrodusznego nastawienia wobec bliźnich. Czyni to z kapłanów ludzi wprowadzających pokój i równość społeczną, która wpływa na budowanie bardziej ludzkiej i braterskiej rzeczywistości. Również dzieląc się dobrami materialnymi z najuboższymi duchowni rozwijają postawę solidarności z najbardziej potrzebującymi. Franciszek kładzie nacisk na realizowanie postawy skromności wśród duchownych. Zachęca on do unikania chciwości i koncentrowania się na dobrach materialnych. Również propagowanie preferencyjnej opcji na rzecz ubogich jest jednym z zadań przewodników wspólnoty Kościoła.

Doskonalenie się w cnotcie posłuszeństwa ma prowadzić duchownego do troski o budowanie synowskiej relacji ze swoim biskupem. Jest to niezbędny warunek skuteczności posługi duszpasterskiej. Skutkuje to także budowaniem jedności w prezbiterium diecezjalnym.

Realizując cnotę posłuszeństwa prezbiter chętnie podejmuje się powierzonych mu zadań. Papież podkreśla, że realizowanie cnoty posłuszeństwa kształtuje postawę radości z wypełniania powierzonych obowiązków. Doskonalenie się w postawie gotowości do służby wspólnocie Kościoła przynosi zamierzone efekty duszpasterskie.

Praktykowanie cnoty czystości, do której zachęca Franciszek, jest wychowywaniem swojego wnętrza do dojrzałej miłości ludu Bożego. Zaznacza on, że we właściwym realizowaniu tej rady ewangelicznej należy troszczyć się o przyjaźnie kapłańskie, głębokie relacje między ludzkie, ascezę i samokontrolę. Doskonalenie się w duchowym ojcostwie jest właściwym przeżywaniem cnoty czystości. Papież wskazuje, że duchowni powinni traktować przyjęte przyrzeczenie jako dar z samych siebie, który dojrzewa w codzienności i jest źródłem radości i duszpasterskiej płodności.

Kształtowanie postawy miłosierdzia w formacji kapłańskiej zajmuje znaczącą część w nauczaniu Franciszka. Podkreśla on, że jest to naśladowanie samego Zbawiciela, które zawiera w sobie istotę Ewangelii oraz chrześcijańskiej wiary. Zadaniem kapłanów jest nauczać o Bożym miłosierdziu niemającym granic oraz o Stwórcy, który nie męczy się przebaczeniem. Należy, aby duchowni przekazywali dar pocieszenia poprzez doskonalenie się w posłudze miłosierdzia. Ogłoszony Rok Miłosierdzia i ustanowienie szafarzy miłosierdzia było podkreśleniem wiodącej roli tego przymiotu Boga w nauczaniu Franciszka dotyczącym formacji kapłańskiej. Daje on wskazania duchownym do pełnienia posługi spowiedników, aby byli właściwie przygotowani. Podkreśla, że sakrament spowiedzi ma centralne miejsce w formacji chrześcijańskiej. Zadaniem szafarza sakramentu pokuty i pojednania jest przyjęcie penitenta z współczuciem, dodanie mu otuchy i nadziei do dalszego wzrostu w wierze. W ramach formacji stałej prezbiterzy powinni doskonalić się w postawie łagodności wobec skomplikowanych ludzkich sytuacji. Należy, aby duchowni kształtowali postawę miłosierną poprzez okazywanie delikatności, zrozumienia i wspinałomyślności. W ramach formacji stałej prezbiterzy powinni unikać postawy wścibskości, arogancji czy chęci upokorzenia penitenta. Jako spowiednicy mają doskonalić się w postawie cierpliwości, która daleka jest od kategorycznego osądzania czy rygoryzmu. Duchowni poprzez praktykowanie uczynków miłosierdzia względem duszy i ciała przyczyniają się do zwiększania troski o najbardziej potrzebujących. Działalność humanitarna wraz z głoszeniem przesłania o przebaczeniu danym od Boga rozwijają kulturę miłosierdzia, którą Franciszek proponuje duchownym.

Prezbiterzy w ramach formacji stałej są zobowiązani do doskonalenia wiedzy intelektualnej. Papież zachęca do poszerzania kwalifikacji z dziedzin teologicznych, jednak przestrzega przed zagrożeniem zbytniego skoncentrowania się na sferze intelektualnej kosztem innych wymiarów rozwoju. Studia i rozwój akademicki wyrażają jeden z aspektów formacji holistycznej. Permanentne kształcenie się w dziedzinach teologicznych prowadzi do właściwego wykonywania pasterskiej posługi, zaś doskonalenie się w przedmiotach humanistyczno-filozoficznych pomaga w poprawnym rozumieniu zagadnień związanych z Pismem Świętym, teologią fundamentalną, dogmatyczną, moralną, pastoralną, liturgiką, prawem kanonicznym czy ekumenizmem. Poprzez poszerzanie wiedzy filozoficznej duchowni rozwijają kulturę dialogu i budują relację z osobami niewierzącymi. Szczególną uwagę papież poświęcił zagadnieniom związanym z ekologią. Doskonalenie wiedzy i kształtowanie postawy wrażliwości wśród duchownych na sprawy związane z środowiskiem naturalnym i jego ochroną stanowią o prawdziwości i wiarygodności wspólnoty Kościoła. Franciszek wskazuje, że prezbiterzy są promotorami właściwej opieki nad światem stworzonym przez Boga.

W zakresie formacji pastoralnej duchowni doskonają umiejętności w głoszeniu słowa Bożego. Na prezbiterach spoczywa odpowiedzialność za pomoc ludowi Bożemu w zrozumieniu przesłania Pisma Świętego. Papież wskazuje, aby duchowni wspierali proces inkulturacji Biblii w społeczeństwach, ponieważ jej orędzie jest źródłem ewangelizacji. Ustanawiając Niedzielę Słowa Bożego Franciszek zobowiązał kapłanów do propagowania czytania i rozważania Pisma Świętego wśród wiernych świeckich. Zadaniem duchownych jest również doskonalenie warsztatu kaznodziejskiego w ramach przygotowania homilii, która posiada szczególne znaczenie dla rozwoju wiary członków Kościoła. Nauczanie papieskie wskazuje, że homilie powinny być krótkie, jednotematyczne, dostosowane do percepcji słuchaczy i harmonijne w stosunku do innych części liturgii. Ich treść ma być skupiona wokół przesłania wynikającego z czytań mszalnych i należy ją wygłosić w sposób pozytywny. Należy, aby duchowni poświęcali przygotowaniu homilii więcej uwagi i unikali improwizacji na ambonie. Czas przeznaczony na preparację kazania jest uprzywilejowany wobec innych obowiązków duszpasterskich. Kapłani mają także doskonalić się w postawie wrażliwości, która przyczynia się do rozpoznawania duchowych potrzeb słuchających, dzięki czemu kapłani wychodzą im naprzeciw w głoszonym słowie. Papież wskazuje, aby homilie charakteryzowały się serdeczną bliskością z ludem Bożym. Przyczynia się do tego modlitewna formacja słowem Bożym polegająca na praktykowaniu *lectio divina*. Należy, aby głoszone słowo zawierało

orędzie kerygmaticzne, które zajmuje centralne miejsce w działalności duszpasterskiej wspólnoty Kościoła.

Prezbiterzy kontynuują Chrystusowe dzieło uświęcenia wierzących poprzez doskonalenie umiejętności w zakresie sprawowania sakramentów i wprowadzenia w modlitwę. Franciszek podkreśla kluczową rolę liturgii w chrześcijaństwie i wskazuje, aby duchowni udzielając sakramentów budowali wspólnotę Kościoła. Zaznacza, że obowiązkiem duchownych jest należyte przygotowanie do celebracji sakramentów. Doskonalenie postawy skupienia i zachowywanie norm liturgicznych przyczyniają się godnego sprawowania najświętszych obrzędów. Franciszek akcentuje społeczny charakter sakramentu Eucharystii, który wskazuje na realizowanie postawy służby wobec ubogich i wykluczonych poza czasem przeznaczonym na liturgię. Wspólne sprawowanie sakramentów rozwija postawę braterską oraz ukierunkowuje wspólnotę wierzących na działalność misyjną. Duchowni dzięki sprawowanej Eucharystii, pogłębiają tożsamość duszpasterską oraz propagują kulturę eucharystyczną. Ma ona na celu budowanie jedności prezbiterów z ludem Bożym oraz przyczynia się wzajemnej wymianie darów duchowych. Zadaniem kapłanów jest umożliwić dostęp do sakramentów możliwie wszystkim, którzy ich poszukują. Franciszek zwraca uwagę na kształtowanie postawy wolności od chciwości na pieniądze, które duchowni mogą otrzymywać za sprawowane sakramenty. Wskazuje także, aby kapłani akcentowali zagadnienie miłosierdzia Boga podczas celebracji liturgicznych.

Formacja kapłańska obliguje prezbiterów do kształtowania umiejętności budowania i kierowania wspólnotami chrześcijańskimi. Papież wskazuje duchownym na zagadnienia dotyczące nawrócenia misyjnego i rozwój duszpasterskiej kreatywności. Zadaniem kapłanów jest kierowanie wspólnotami chrześcijańskimi, aby były ukierunkowane na działalność misyjną i rozwijały się w postawie efektywniejszego głoszenia Ewangelii. Prezbiterzy mają doskonalić się w nastawieniu do bycia w permanentnej misji. Franciszek zachęca duchownych do podejmowania pastoralnych inicjatyw, aby wybrać kierunek bardziej misyjny niż wyłącznie zachowawczy. Używa on często określenia „peryferia”, które definiuje się jako kręgi ludzi, kultur, religii, gdzie wciąż nie dotarło orędzie Ewangelii. Papież podkreśla, że należy, aby duchowni w ramach kierowania i budowania wspólnotami przeanalizowali cele, styl i dotychczasowe metody ewangelizacyjne. Zaznacza on, że prezbiterzy są odpowiedzialni za tworzenie atmosfery zaufania i solidarności pośród członków wspólnot. Odpowiednim miejscem wzrostu w braterskich postawach jest parafia, która jednoczy ludzi wokół Chrystusa. Zadaniem duchownych jest przygotowywanie parafian do dawania świadectwa wiary w swoich

środowiskach oraz przyjmowaniem większej odpowiedzialności za struktury parafialne. Franciszek podkreśla rolę prezbiterów w procesie synodalności wspólnoty Kościoła.

Na istotne elementy formacji kapłańskiej Franciszek wskazuje przykładem własnej posługi. Jego pontyfikat charakteryzuje się postawą nowatorską, która widoczna jest w otwartości na zmiany oraz dążeniem do odnowy. Jest pierwszym papieżem, który przyjął imię Franciszek, pierwszym z Ameryki Południowej oraz pierwszym z zakonu jezuitów. Styl jego posługiwania oddaje zawołanie papieskie „*Miserando atque eligendo*”, które skupia się na miłosierdziu i wyborze do misji. Wyraża ono przekonanie Franciszka, że Bóg spogląda na każdego człowieka z miłosierną miłością, zachęca do postawy nawrócenia i kieruje do konkretnej misji naśladowania Jezusa, pomimo słabości.

Wpływ na nauczanie papieża dotyczące formacji kapłańskiej miał dokument z Aparecidy V Ogólnej Konferencji Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów. *Dokument końcowy. Jesteśmy uczniami i misjonarzami Jezusa Chrystusa, aby nasze narody miały w Nim życie* z 2007 roku. Owa publikacja, jak i wskazania Franciszka dotyczące formacji stałej, są skupione wokół zagadnień: nawrócenia pastoralnego, kształtowania postawy miłosierdzia, bliskości z ubogimi i potrzebującymi, sprawiedliwości społecznej, ochrony środowiska naturalnego, kultury spotkania oraz chrystocentryzmu.

Osobiste świadectwo papieża Franciszka wskazuje na potrzebę kształtowania postawy ubóstwa. Wybór dotyczący miejsca zamieszkania na Dom Świętej Marty i rezygnacja z apartamentów Pałacu Apostolskiego zwraca uwagę na potrzebę bliskości z ludem Bożym. Postawa skromności w preferowaniu szat liturgicznych i strojów papieskich, zwracanie uwagi na dobór pojazdów mechanicznych w ramach oficjalnych spotkań z głowami państw na mniej luksusowe, częste spotkania z ubogimi i bezdomnymi, celebrowanie Liturgii Wielkiego Czwartku w więzieniach i zakładach poprawczych czy zwracanie publicznej uwagi na problem uchodźców są znakami charakterystycznymi jego pontyfikatu. Jest to, według papieża, jedna z dominujących cech, które powinni kształtować w sobie duchowni.

Nauczanie papieskie na temat formacji prezbiterów dotyczące postawy otwartości wyrażało się również w przemówieniach papieskich, które charakteryzowały się bliskością z audytorium. Franciszek wielokrotnie wygłaszał spontaniczne mowy do zgromadzonych osób duchownych, a przygotowany wcześniej tekst składał na ręce odpowiedzialnego za spotkanie zachęcając do późniejszego przeczytania. Kształtowanie kultury dialogu wyraża się poprzez

liczne spotkania z przedstawicielami innych religii, troskę o wymiar ekumeniczny, przez co papież niejednokrotnie był krytykowany.

Zauważalny jest fakt, że w nauczaniu do duchownych Franciszek rzadko używa słowa ewangelizacja, zaś preferuje zagadnienie nawrócenia pastoralnego. Mówiąc o nawróceniu pastoralnym zwraca uwagę na potrzebę zmiany myślenia, odnowy i analizowania dotychczasowych praktyk. Postawa nawrócenia pastoralnego, oprócz przemówień i oficjalnych dokumentów, jest widoczna również w reformie kurii rzymskiej na mniej scentralizowaną, zwiększonej trosce o ubogich i potrzebujących. Przejawia się ona również w wyborze nowych biskupów, którzy najczęściej mają spore doświadczenie pastoralne, jako proboszczowie czy duszpasterze konkretnych środowisk, niekoniecznie posiadających osiągnięcia naukowe. Kreowani nowi kardynałowie są częściej wybierani z krajów, gdzie wcześniej nie było takiej praktyki. Franciszek prawdopodobnie podkreśla przez to powszechność i różnorodność Kościoła. Również wybór papieskich pielgrzymek bywa zaskakujący, ponieważ Biskup Rzymu wielokrotnie odwiedzał kraje, w których chrześcijaństwo i katolicyzm stanowią mniejszość, między innymi: Jordania, Korea Południowa, Turcja, Sri Lanka, Azerbejdżan, Egipt, Bangladesz, Mjanma, Zjednoczone Emiraty Arabskie, Maroko, Irak, Bahrajn, Indie czy Tajlandię. Znacznie częściej odwiedzał kraje tak zwanego trzeciego świata niż wysoko rozwinięte państwa Zachodu. Były to między innymi: Kenia, Uganda, Republika Środkowoafrykańska, Kuba, Demokratyczna Republika Konga i Sudan Południowy. Nauczając o wychodzeniu z inicjatywą na tak zwane peryferia głosi Dobrą Nowinę tam, gdzie chrześcijaństwo nie ma długowiekowych tradycji. Kształtowanie postawy nawrócenia pastoralnego jest typowa nie tylko w nauczaniu, ale również w stylu pontyfikatu Franciszka. Ma ona stanowić istotny element stałej formacji prezbiterów.

Niniejsza rozprawa, mimo iż stanowi próbę wieloaspektowego i obszernego opracowania odpowiedzi na postawione pytania we wstępie pracy, jednak nie rości sobie prawa do wyczerpania szerokiej problematyki formacji kapłańskiej. Przedstawione wnioski mogą stanowić natomiast punkt wyjścia do prowadzenia dalszych badań.

W ramach teologii pastoralnej można przeanalizować, na ile formacja seminaryjna oraz formacja stała prezbiterów odpowiada wskazaniom udzielonym przez Franciszka w ramach jego pontyfikatu. Można także przebadać alumnów i prezbiterów, na ile są zaznajomieni z nauczaniem papieża w zakresie formacji kapłańskiej. Interesującą pracą badawczą może być porównanie i zestawienie nauczania poprzedników papieża Franciszka dotyczące formacji

kapłańskiej. Wyodrębnienie różnic i podobieństw w nauczaniu następców św. Piotra może ukazać aktualność doktryny papieskiej względem zmieniających się czasów.

Prezentowana rozprawa nie wyjaśnia wszystkich kwestii związanych z formacją kapłańską. Podjęty temat ze swojej natury nie powinien być wyczerpany, ponieważ formacja stała duchownych jest aktualizowana i dostosowywana do potrzeb Kościoła, odpowiada na warunki, percepcję i kondycję prezbiterów oraz jest przedmiotem badania znaków czasu, które wspólnota wierzących rozpoznaje pod natchnieniem Ducha Świętego. Wyzwania współczesności wymagają od prezbiterów duszpasterskiej kreatywności oraz permanentnej troski o osobiste uświęcenie. Zaangażowanie w formację stałą duchownych jest jednym z najważniejszych zadań w ramach realizacji powołania do kapłaństwa.

## BIBLIOGRAFIA

### 1. Źródła

#### 1.1.Nauczanie Kościoła powszechnego

##### 1.1.1. Dokumenty Soboru Watykańskiego II

Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen Gentium* (21.11.1964), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 104-163.

Konstytucja dogmatyczna o Objawieniu Bożym *Dei verbum* (18.11.1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 350-363.

Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes* (7.12.1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 526-606.

Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (4.12.1963), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 48-78.

Deklaracja o wychowaniu chrześcijańskim *Gravissimum educationis* (28.10.1965), w: *Sobór Watykański II, Konstytucje. Dekryty. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 314-324.

Dekret o formacji kapłańskiej *Optatam Totius* (28.10.1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 288-301.

Dekret o posłudze i życiu presbiterów *Presbyterorum ordinis* (7.12.1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 478-508.

Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis*, (28.10.1965), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań 2002, s. 264-275.



## 1.1.2. Nauczanie papieża Franciszka

Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» na placu św. Piotra *Bóg nigdy nie przestaje nam przebaczać* (Rzym, 17.03.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 16.

Franciszek, Msza Św. w kościele św. Anny w Watykanie *Orędziem Jezusa jest miłosierdzie* (Rzym, 17.03.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 15.

Franciszek, Msza Św. w Niedzielę Palmową i Światowy Dzień Młodzieży *Nie bądźcie nigdy ludźmi smutnymi* (Rzym, 24.03.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 29-31.

Franciszek, Msza św. Krzyżma w Wielki Czwartek *Z ludem na ramionach* (Rzym, 28.03.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 34-35.

Franciszek, Orędzie Wielkanocne «Urbi et orbi» *Miłosierdzie Boga dla świata* (Rzym, 31.03.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 41-43.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Od narzekania do nadziei* (Rzym, 3.04.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 6, s. 6-7.

Franciszek, «Regina caeli» na placu św. Piotra *Jezus Chrystus jest wcielonym Miłosierdziem* (Rzym, 7.04.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 5, s. 48.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Złota reguła pokory* (Rzym, 8.04.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 6, s. 9-10.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Złota reguła pokory* (Rzym, 8.04.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 6, s. 11-13.

Franciszek, Msza św. i święcenia kapłańskie *Niestrudzenie bądźcie miłosierni* (Rzym, 21.04.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 6, s. 25-26.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Smutek nie jest chrześcijański* (Rzym, 10.05.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 7, s. 31-32.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Prawdziwa władza jest służbą* (Rzym, 21.05.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 7, s. 40-41.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Chrześcijańska otwartość* (Rzym, 25.05.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 7, s. 43-44.

Franciszek, Inauguracja kongresu diecezji rzymskiej *Ewangelizacja wymaga odwagi* (Rzym, 17.06.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 35-38.

Franciszek, Encyklika *Lumen fidei* o wierze (29.06.2013), Kraków 2013.

Franciszek, Spotkanie z seminarzystami, nowicjuszami i nowicjuszkami *Wiarygodni i konsekwentni* (Rzym, 6.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 41-45.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Bądźmy misjonarzami królestwa Bożego* (Rzym, 7.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 59-60.

Franciszek, Msza Św. dla seminarzystów, nowicjuszy i nowicjuszek *Ewangelizacji dokonuje się na klęczkach* (Rzym, 7.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 45-46.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Oby Bóg dał nam wszystkim miłosierne serce* (Rzym, 7.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 8-9, s. 60-61.

Franciszek, Msza Św. dla biskupów, kapłanów, zakonników, zakonnice i seminarzystów *Idźmy na rozstajne drogi* (Rio de Janeiro, 7.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 10, s. 17-18.

Franciszek, Spotkanie z episkopatem Brazylii *Duszpasterstwo to realizowanie macierzyństwa Kościoła* (Rio de Janeiro, 27.07.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 10, s. 19-24.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Moc miłosierdzia zbawia świat* (Rzym, 15.09.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 11, s. 56-57.

Franciszek, Audiencja dla biskupów wyświęconych w ciągu ostatniego roku *Pasterze słuchający ludu* (Rzym, 19.09.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 11, s. 35-37.

Franciszek, Audiencja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Środków Społecznego Przekazu *Trzeba towarzyszyć człowiekowi w epoce cyfrowej* (Rzym, 21.09.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 11, s. 38-39.

Franciszek, Przemówienie do księży, zakonników i zakonnice w katedrze św. Fufina *Kościół wzrasta dzięki atrakcyjności świadectwa* (Asyż, 4.10.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 11, s. 13-15.

Franciszek, Audycja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji *Potrzebny jest tlen Ewangelii* (Rzym, 14.10.2013), OsRomPol 34 (2013) nr 12, s. 18-20.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Jezus jest miłosierny i niestrudzenie przebacza* (Rzym, 3.11.2013), OsRomPol 35 (2014) nr 1, s. 51-52.

Franciszek, Audycja generalna *Spowiedzi papieża* (Rzym, 20.11.2013), OsRomPol 35 (2014) nr 1, s. 43-44.

Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Ewangelii gaudium* o głoszeniu Ewangelii w dzisiejszym świecie (24.11.2013), Kraków 2013.

Franciszek, Orędzie na Wielki Post 2014 r. *Bogactwo Boga udziela się przez nasze ubóstwo* (Rzym, 26.12.2013), OsRomPol 35 (2014) nr 2, s. 8-10.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2014 r. *Powołania, świadectwo prawdy* (Rzym, 15.01.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 2, s. 4-6.

Franciszek, Audycja dla polskich biskupów przybyłych do Watykanu z wizytą «ad limina Apostolorum» *Boże Miłosierdzie nikogo nie wyklucza* (Rzym, *Boże Miłosierdzie nikogo nie wyklucza* 7.02.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 2, s. 27-29.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Zdrowo jest się zawstydzić* (Rzym, 19.02.2014), OsRomPol 34 (2014) nr 3-4, s. 44-46.

Franciszek, Audycja generalna *Jak się zostaje kapłanem* (Rzym, 26.03.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 3-4, s. 49-50.

Franciszek, Spotkanie z uczestnikami kursu dla spowiedników *Spowiedź nie jest sądem, ale doświadczeniem przebaczenia i miłosierdzia* (Rzym, 28.03.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 3-4, s. 38-39.

Franciszek, Przemówienie do wspólnoty Papieskiego Kolegium «Leonianum» z Amagni *W kapłaństwie nie ma miejsca na przeciętność* (Rzym, 14.04.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 5, s. 29-30.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Pan namaścił nas olejem radości* (Rzym, 17.04.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 5, s. 16-18.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Bazylice Watykańskiej ze święceniami kapłańskimi *Nigdy nie przestańcie być miłosierni* (Rzym, 11.05.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 6, s. 45-46.

Franciszek, Spotkanie z młodymi księżmi i seminarzystami studiującymi w papieskich kolegiach i uczelniach Rzymu *Służba oznacza, że czyni się wolę innych* (Rzym, 12.05.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 7, s. 29-34.

Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z kapłanami, zakonnikami, zakonniceami i seminarzystami w kościele Getsemani *Bądźcie odważnymi świadkami Pana* (Jerozolima, 26.05.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 6, s. 24-25.

Franciszek, Spotkanie Papieża z kapłanami, młodzieżą, rodzinami i osobami niepełnosprawnymi *Panie, daj nam zaznać świętego upojenia* (Rzym, 1.06.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 7, s. 28.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2014 r. *Dom i matka wszystkich* (Rzym, 8.06.2014), OsRomPol 34 (2014) nr 7, s. 4-5.

Franciszek, Przemówienie do Wspólnoty św. Idziego *Prawdziwą rewolucją jest współczucie* (Rzym, 15.06.2014), OsRomPol 34 (2014) nr 7, s. 18-20.

Franciszek, Spotkanie z kapłanami z diecezji Cassano all'Jonio *Czy pracujemy jako dobrzy robotnicy* (Rzym, 21.06.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 7, s. 44-45.

Franciszek, Msza Św. w Domu św. Marty z udziałem kilku ofiar nadużyć seksualnych ze strony duchownych, *Pokornie proszę o przebaczenie* (Rzym, 7.07.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 7, s. 6-7.

Franciszek, Spotkanie z kapłanami w Kaplicy Palatyńskiej Pałacu Królewskiego w Casercie *Bądźcie kreatywni, otwarci na Ducha Świętego* (Caserta, 26.07.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 8-9, s. 32-38.

Franciszek, Spotkanie z członkami koreańskich wspólnot zakonnych w Kkottongnae, *Bądźcie dla innych namacalnym znakiem królestwa Bożego* (Kkottongnae, 16.08.2014), OsRomPol 34 (2014) nr 8-9, s. 15-17.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Jak upominać brata* (Rzym, 7.09.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 10, s. 50-51.

Franciszek, Audiencja generalna *W szkole miłosierdzia* (Rzym, 10.09.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 10, s. 46-48.

Franciszek, Przemówienie do biskupów uczestniczących w seminarium zorganizowanym przez Kongregację ds. Ewangelizacji Narodów *Nawrócenie misyjne Kościoła* (Rzym, 20.09.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 10, s. 33-34.

Franciszek, Nieszpory z kapłanami, zakonnikami, zakonnice, seminarzystami i członkami świeckich ruchów kościelnych *Dziś dotknęliśmy męczenników* (Tirana, 21.09.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 10, s. 16-18.

Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Kongregacji ds. Duchowieństwa, *Powołanie jako nieoszlifowany diament* (Rzym, 3.10.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 11, s. 30-31.

Franciszek, Przemówienie do uczestników konferencji poświęconej duszpasterstwu powołaniowemu *Duszpasterstwo powołaniowe to uczenie się stylu Jezusa* (Rzym, 21.10.2014), OsRomPol 37 (2016) nr 11, s. 27-29.

Franciszek, Audiencja generalna *Zjednoczeni w służbie* (Rzym, 5.11.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 12, s. 44-45.

Franciszek, Audiencja generalna *Słuchanie ludzi* (Rzym, 12.11.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 12, s. 45-46.

Franciszek, Audiencja generalna *Małe kroki do świętości* (Rzym, 19.11.2014), OsRomPol 35 (2014) nr 12, s. 47-48.

Franciszek, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Rachunek sumienia* (Rzym, 22.12.2014), OsRomPol 35 (2015) nr 1, s. 38-43.

Franciszek, *List apostolski z okazji Roku Życia Konsekwowanego*, Kraków 2014.

Franciszek, Bulla *Misericordiae vultus* ogłaszająca Nadzwyczajny Rok Miłosierdzia, Poznań 2015.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Każdy może doświadczyć miłosierdzia Jezusa* (Rzym, 11.01.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 55-56.

Franciszek, Msza św. w manilskiej katedrze *Prorocze świadectwo przemienia społeczeństwo* (Manilia, 16.01.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 16-17.

Franciszek, Spotkanie z kapłanami, zakonnikami, seminarzystami i rodzinami w Palo *Trzeba czynić więcej dla ubogich* (Palo, 17.01.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 23-24.

Franciszek, Audiencja generalna *Czego uczy ojciec* (Rzym, 4.02.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 3-4, s. 34-35.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. z nowymi kardynałami *Drogą Kościoła jest miłosierdzie i integracja* (Rzym, 15.02.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 2, s. 34-36.

Franciszek, Audiencja generalna *Poeci modlitwy* (Rzym, 11.03.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 3-4, s. 41-42.

Franciszek, Podczas nabożeństwa pokutnego 13 marca w Bazylice Watykańskiej Franciszek zapowiada Nadzwyczajny Jubileusz – Rok Święty Miłosierdzia «*Bądźcie miłosierni jak Ojciec*» (Rzym, 13.03.2015), OsRomPol 37 (2015) nr 3-4, s. 4-5.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2015 *Wyjście jako fundamentalne doświadczenie powołania* (Rzym, 29.03.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 5, s. 16- 17.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Święte zmęczenie kapłanów* (Rzym, 2.04.2015), OsRomPol 46(2015) nr 5, s. 21-23.

Franciszek, Modlitwa maryjna *W ranach Zmartwychwstałego kontemplujmy Boże miłosierdzie* (Rzym, 12.04.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 5, s. 49-50.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. ze święceniami kapłańskimi *Niech wasze homilie trafiają do serca ludzi* (Rzym, 26.04.2015), OsRomPol 46(2015) nr 5, s. 37-38.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Styl Dobrego Pasterza* (Rzym, 26.04.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 5, s. 51-52.

Franciszek, Encyklika *Laudato Si'* w trosce o wspólny dom (24.05.2015), Kraków 2015.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2015 r., *Misja należy do «gramatyki» wiary* (Rzym, 24.05.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 6, s. 4-5.

Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Rady ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji *Zadaniem Kościoła jest głoszenie daru miłosierdzia* (Rzym, 29.05.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 6, s. 36-37.

Franciszek, Spotkanie z duchowieństwem, osobami konsekrowanymi i seminarzystami *Nie zapomnijcie o przeszłości* (Sarajewo, 2.06.2015), OsRomPol 37 (2015) nr 6, s. 12-14.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Bożego Ciała *Eucharystia jest mocą dla słabych* (Rzym, 4.06.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 6, s. 39-40.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Eucharystia szkołą miłości i solidarności* (Rzym, 7.06.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 7-8, s. 53-54.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. dla uczestników III Światowych Rekolekcji Kapłańskich *Różgę trzeba zostawić w zakrystii* (Rzym, 12.06.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 7-8, s. 37-38.

Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem, zakonnikami, zakonniceami i seminarzystami *Darmo otrzymaliście, darmo dawajcie* (El Quinche, 8.07.2015), OsRomPol 46(2015) nr 7-8, s. 17-22.

Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z kapłanami, zakonnikami, zakonniceami i seminarzystami *Serca konsekrowane czy opancerzone?* (Santa Cruz de la Sierra, 9.07.2015), OsRomPol 46(2015) nr 9, s. 12-15.

Franciszek, List dotyczący odpustu z okazji Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia *Spotkanie z Miłosiernym* (Rzym, 1.09.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 9, s. 4-5.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na rozpoczęcie Jubileuszu *Jak Miłosierny Samarytanin* (Rzym, 23.09.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 12, s. 4-5.

Franciszek, Spotkanie z episkopatem Stanów Zjednoczonych Ameryki w Waszyngtonie *Naszą metodą jest dialog* (Waszyngton, 23.09.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 10, s. 27-31.

Franciszek, Przemówienie podczas uroczystości upamiętniającej 50. rocznicę ustanowienia Synodu Biskupów «*Synodalność*» konstytutywnym wymiarem Kościoła (Rzym, 17.10.2015), OsRomPol 35 (2015) nr 11, s. 4-8.

Franciszek, Audycja generalna *Przed bramą miłosierdzia* (Rzym, 18.11.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 12, s. 45-46.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2016 r. *Kościół matką powołań* (Rzym, 29.11.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 12, s. 8-9.

Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Miłosierdzie syntezą Ewangelii* (Rzym, 8.12.2015), OsRomPol 36 (2015) nr 12, s. 6.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Czułość ojca* (Rzym, 10.12.2015), OsRomPol 37 (2016) nr 1, s. 37-38.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w bazylice św. Jana na Lateranie *Czas wielkiego przebaczenia* (Rzym, 13.12.2015), OsRomPol 37 (2016) nr 1, s. 23-24.

Franciszek, Przemówienie do Kurii Rzymskiej *Katalog koniecznych cnót* (Rzym, 21.12.2015), OsRomPol 37 (2016) nr 1, s. 31-35.

Franciszek, Audycja generalna *Miłosierdzie Boże jest silniejsze od podziałów* (Rzym, 20.01.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 2, s. 35-36.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Ubodzy są w centrum Ewangelii* (Rzym, 20.01.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 2, s. 41-42.

Franciszek, Homilia papieska podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Nie ma pokory bez upokorzenia* (Rzym, 1.02.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 2, s. 56-57.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. na zakończenie Roku Życia Konsekwowanego *Niczym rzeka w morzu miłosierdzia* (Rzym, 2.02.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 2, s. 30-31.

Franciszek, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia *Okrywajcie grzesznika płaszczem miłosierdzia* (Rzym, 9.02.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 3-4, s. 38-39.

Franciszek, Katecheza wygłoszona podczas audycji jubileuszowej *Jezus żywym wyrazem miłosierdzia Ojca* (Rzym, 20.02.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 3-4, s. 40.



Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Amoris laetitia* o miłości w rodzinie (19.03.2016), Kraków 2016.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Codziennie jeden krok* (Rzym, 24.03.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 3-4, s. 6-8.

Franciszek, Orędzie Wielkanocne «urbi et orbi» *Boże miłosierdzie uchroni ludzkość przed duchową i moralną pustką* (Rzym, 27.03.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 3-4, s. 12-13.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2016 r. *Kościół misyjny świadkiem miłosierdzia* (Rzym, 15.05.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 4-6.

Franciszek, Audiencja generalna *Trzeba modlić się zawsze i nigdy nie ustawać* (Rzym, 25.05.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 51-52.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Bożego Ciała *Jak łamany chleb* (Rzym, 26.05.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 43.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. z okazji Jubileuszu Diakonów *Sługa otworzy drzwi temu, kto puka poza wyznaczonymi godzinami* (Rzym, 29.05.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 13-15.

Franciszek, Audiencja generalna *Jak należy się modlić* (Rzym, 1.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 46-47.

Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Jana na Lateranie *Na drodze «prostoty ewangelicznej»* (Rzym, 2.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 16-21.

Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice Matki Boskiej Większej *Rezerwuar miłosierdzia* (Rzym, 2.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 22-26.

Franciszek, Nauka rekolekcyjna w bazylice św. Pawła za Murami *Dobra woń Chrystusa i światło Jego miłosierdzia* (Rzym, 2.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 27-33.

Franciszek, List apostolski «motu proprio 'Come una madre amorevole'» (Rzym, 4.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 6-7.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Najświętszego Serca Pana Jezusa *Ku czemu jest skierowane serce kapłana?* (Rzym, 3.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 6, s. 34-35.

Franciszek, Katecheza wygłoszona podczas siódmej audiencji jubileuszowej Roku Świętego Miłosierdzia *Nawrócenie, czyli zmiana kierunku* (Rzym, 18.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 50-51.

Franciszek, Katecheza wygłoszona podczas siódmej audiencji jubileuszowej Roku Świętego Miłosierdzia *Niezbędna jest fantazja miłosierdzia* (Rzym, 30.06.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 52-53.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Poświęćmy więcej czasu na słuchanie* (Rzym, 17.07.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 58-59.

Franciszek, Modlitwa maryjna *W modlitwie jesteście razem: Bóg i ja* (Rzym, 17.07.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 59-60.

Franciszek, Rozmowa z polskimi biskupami w katedrze na Wawelu *Ewangelia bliskości* (Kraków, 27.07.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 6-11.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. dla kapłanów, seminarzystów i osób konsekrowanych w sanktuarium Jana Pawła II w Krakowie *Zapisujemy życiem karty Ewangelii miłości* (Kraków, 30.07.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 7-8, s. 23-24.

Franciszek, Audiencja generalna *Droga miłosierdzia prowadzi od serca do rąk* (Rzym, 10.08.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 9, s. 27-28.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Kultura spotkania* (Rzym, 13.09.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 9, s. 24-25.

Franciszek, Audiencja generalna *Miłosierdzie Boże jest potężniejsze od zła, w które jest uwikłany człowiek* (Rzym, 14.09.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 10, s. 56-57.

Franciszek, Audiencja generalna *Dwa filary: przebaczenie i dawanie* (Rzym, 21.09.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 10, s. 58-59.

Franciszek, Rozważanie podczas czuwania z okazji Jubileuszu Maryjnego *Synteza historii Bożego miłosierdzia* (Rzym, 8.10.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 10, s. 4-5.

Franciszek, Audiencja generalna *Rewolucyjne uczynki miłosierdzia* (Rzym, 12.10.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 11, s. 45-46.

Franciszek, Przemówienie do nowo mianowanych biskupów *Czynienie posługi pasterskiej miłosierdziem* (Rzym, 16.10.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 10, s. 45-49.

Franciszek, List apostolski na zakończenie Nadzwyczajnego Jubileuszu Miłosierdzia, «*Misericordia et misera*» (Rzym, 20.11.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 12, s. 4-12.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. na zakończenie Roku Świętego Miłosierdzia *Drzwi pozostają otwarte* (Rzym, 20.11.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 12, s. 24-26.

Franciszek, Audiencja generalna *Chrześcijanin modli się również uczynkami* (Rzym, 20.11.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 12, s. 48-49.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2017 r. *Pobudzani przez Ducha Świętego do misji* (Rzym, 27.11.2016), OsRomPol 37 (2016) nr 12, s. 13-14.

Franciszek, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Logika reformy* (Rzym, 22.12.2016), OsRomPol 38 (2017) nr 1, s. 26-36.

Franciszek, Nieszpory na zakończenie 2016 r. *Logika spotkania i bliskości* (Rzym, 31.12.2016), OsRomPol 38 (2017) nr 1, s. 11-13.

Franciszek, Przemówienie do proboszczów *Potrzebny jest prawdziwy katechumenat przygotowujący do sakramentu małżeństwa* (Rzym, 23.02.2017), OsRomPol 48(2017) nr 3-4, s. 25-26.

Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z duchowieństwem i zakonnikami w Seminarium Koptyjskokatolickim *Kto ucieka od krzyża, ucieka od zmartwychwstania* (Kair, 29.04.2017), OsRomPol 38 (2017) nr 5, s. 14-15.

Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenie plenarnego Kongregacji ds. Duchowieństwa *Jak patrzymy na młodych księży?* (Rzym, 1.06.2017), OsRomPol 48(2017) nr 6-7, s. 17-19.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *My jesteśmy sługami* (Rzym, 2.06.2017), OsRomPol 34 (2014) nr 8, s. 34.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2017 r. *Aby przewyciężyć konflikty i rasizm* (Rzym, 4.06.2017), OsRomPol 38 (2017) nr 8, s. 4-6.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Ryzyko miłosierdzia* (Rzym, 5.06.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 8, s. 35-37.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Dwa istotne aspekty życia ucznia-misjonarza* (Rzym, 2.07.2017), OsRomPol 37 (2017) nr 8, s. 16-17.

Franciszek, Audycja generalna *Kościół jest ludem grzeszników* (Rzym, 9.08.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 9, s. 16-18.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Miłosierdzie bez granic* (Rzym, 17.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 52-53.

Franciszek, Audycja generalna *Jak pielęgnuje się nadzieję* (Rzym, 20.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 48-49.

Franciszek, Audycja generalna *Nie traćcie z oczu horyzontu nadziei* (Rzym, 27.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 50-51.

Franciszek, Przemówienie do biskupów wygłoszone w pałacu kardynalskim *Nie jesteście urzędnikami lub politykami, ale pasterzami* (Bogota, 7.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 18-23.

Franciszek, Przemówienie do członków Papieskiej Komisji ds. Ochrony Nieletnich *«Zero tolerancji» wobec nadużyć seksualnych* (Rzym 21.09.2017), OsRomPol 39 (2018) nr 10, s. 40-41.

Franciszek, Przemówienie do uczestników sesji plenarnej Papieskiej Rady ds. Krzywienia Nowej Ewangelizacji *Kościół jest narzędziem miłosierdzia* (Rzym, 29.09.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 10, s. 46-47.

Franciszek, Audycja generalna *Misjonarze nadziei* (Rzym, 4.10.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 11, s. 31-32.

Franciszek, List, w którym papież ogłasza Nadzwyczajny Miesiąc Misyjny *Kościół z natury jest misyjny* (Rzym, 22.10.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 11, s. 4-6.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Rachunek sumienia* (Rzym, 26.10.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 12, s. 32-33.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Na drodze dobrego pasterza* (Rzym, 30.10.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 12, s. 33-34.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Jeśli duszpasterstwu brakuje odwagi* (Rzym, 30.10.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 12, s. 34-36.

Franciszek, Audiencja generalna *Msza św. nie jest przedstawieniem* (Rzym, 8.11.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 12, s. 18-19.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa jako osobista relacja z Bogiem* (Rzym, 15.11.2017), OsRomPol 34 (2017) nr 12, s. 20-21

Franciszek, Modlitwa maryjna *Czułość i oczekiwanie* (Rzym, 3.12.2017), OsRomPol 39 (2018) nr 1, s. 44-45.

Franciszek, Audiencja generalna *Msza św. rozpoczyna się znakiem krzyża* (Rzym, 20.12.2017), OsRomPol 39 (2018) nr 1, s. 42-43.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Prawda jest w milczeniu* (Rzym, 3.09.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 24-25.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Prawdziwa wolność* (Rzym, 13.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 38-39.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Z łagodnością i czułością* (Rzym, 18.09.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 40-41.

Franciszek, Przemówienie do misjonarzy miłosierdzia, *Miłosierdzie rodzi nadzieję* (Rzym, 10.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 11-16.

Franciszek, Przemówienie do uczestników seminarium zorganizowanego przez Kongregację ds. Ewangelizacji Narodów *Docierajcie na peryferie ludzkie i egzystencjalne* (Rzym, 8.09.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 10, s. 41-43.

Franciszek, Spotkanie z duchowieństwem i osobami konsekrowanymi w kowieńskiej katedrze *Jesteście synami męczenników, i to jest wasza siła* (Kowno, 23.09.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 10, s. 24-27.

Franciszek, Audiencja generalna *Liturgia jest szkołą modlitwy* (Rzym, 10.01.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 2, s. 48-49.

Franciszek, Audiencja generalna *Aby przyjąć Słowo w sercu* (Rzym, 31.01.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 2, s. 49-50.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w święto Ofiarowania Pańskiego *Trzeba odwagi, by iść pod prąd* (Rzym, 2.02.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 2, s. 45-46.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Modlitwa adoracyjna* (Rzym, 5.02.2018), OsRomPol 39 (2019) nr 3-4, s. 51-52.

Franciszek, Audiencja generalna *Niech homilia będzie krótka!* (Rzym, 7.02.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 3-4, s. 37-38.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Cierpliwość jest przeciwieństwem rezygnacji* (Rzym, 12.02.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 3-4, s. 54-55.

Franciszek, Audiencja generalna *Słowo jest prawem* (Rzym, 14.02.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 3-4, s. 38-39.

Franciszek, Audiencja generalna *Jak się modlił Jezus* (Rzym, 14.03.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 19-20.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w San Giovanni Rotondo *Trzy cenne dziedzictwa – modlitwa, małość i mądrość życia* (San Giovanni Rotondo, 17.03.2018), OsRomPol 39 (2018), nr 3-4, s. 11-12.

Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Gaudete et Exultate* powołaniu do świętości w świecie współczesnym (19.03.2018), Kraków 2018.

Franciszek, Audiencja generalna *Przedłużajcie tę chwilę milczenia* (Rzym, 21.03.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 20-22.

Franciszek, Audiencja generalna *Nie tylko pamiątka, ale nowe życie* (Rzym, 4.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 22-24.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Od łaski wstydu do radości przebaczenia* (Rzym, 8.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 9-10.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Nie ewangelizuje się z fotela* (Rzym, 19.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 58-59.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Chrześcijanin istnieje, by służyć* (Rzym, 26.04.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 5, s. 60-61.

Franciszek, Przemówienie do uczestników międzynarodowego kongresu zorganizowanego Stowarzyszeń Życia Apostolskiego *Trzy kolumny życia konsekrowanego – modlitwa, ubóstwo, cierpliwość* (Rzym, 4.05.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 6, s. 15-18.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Lud wie, czy biskup jest pasterzem* (Rzym, 4.05.2018), OsRomPol 38 (2018) nr 6, s. 44-46.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Biskupi dla owczarni* (Rzym, 15.05.2018), OsRomPol 38 (2018) nr 6, s. 49-50.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Busola pasterza* (Rzym, 18.05.2018), OsRomPol 38 (2018) nr 6, s. 52-53.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Radość chrześcijańska* (Rzym, 28.05.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 7, s. 57-58.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w uroczystość Bożego Ciała *Jezus przygotowuje nam miejsce i pokarm* (Rzym, 3.06.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 6, s. 23-24.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2018 r. *Wraz z młodymi nieśmy wszystkimi Ewangelię* (Rzym, 4.06.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 6, s. 4-6.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Pamięć chrześcijańska jest solą życia* (Rzym, 7.06.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 7, s. 61-62.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Wstrzeźliwość i ubóstwo stylem misjonarza* (Rzym, 15.07.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 8-9, s. 47-48.

Franciszek, List do Ludu Bożego *Niech Duch Święty da nam łaskę nawrócenia i zadośćuczynienia* (Rzym, 20.08.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 8-9, s. 7-9.

Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z przedstawicielami władz w Zamku Dublińskim *Nadużycia trzeba wyeliminować za wszelką cenę* (Dublin, 25.08.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 8-9, s. 11-13.

Franciszek, Akt pokuty na początku Mszy Św. w dublińskim Phoenix Park *Prosimy o przebaczenie* (Dublin, 26.08.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 8-9, s. 22.

Franciszek, Przemówienie do biskupów irlandzkich w klasztorze sióstr dominikanek w Dublinie *Bądźcie odważni i twórczy* (Dublin, 26.08.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 8-9, s. 24- 25.

Franciszek, Katecheza wygłoszona podczas audiencji generalnej w Watykanie *Uczciwość i odwaga w walce z nadużyciami* (Rzym, 29.08.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 8-9, s. 25-27.

Franciszek, Przemówienie papieża na otwarcie obrad I kongregacji generalnej Synodu *Niech Synod przebudzi nasze serca!* (Rzym, 3.10.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 10, s. 6-8.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Kontemplacja i służba* (Rzym, 9.10.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 48-49.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Modlić się nigdy nie ustając* (Rzym, 11.10.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 49-51.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Mart *Na drodze ubóstwa* (Rzym, 18.10.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 54-55.

Franciszek, Audiencja generalna *Nie ma miłości bez wierności* (Rzym, 24.10.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 11, s. 20-21.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Sakramenty nie mają ceny* (Rzym, 9.11.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 12, s. 39-40.

Franciszek, Przemówienie do uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiego Komitetu ds. Międzynarodowych Kongresów Eucharystycznych *Co znaczy Kongres Eucharystyczny w Europie chorej na obojętność* (Rzym, 10.11.2018), OsRomPol 39(2018) nr 12, s. 5-6.



Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2018 r. *Wezwanie do radości* (Rzym, 3.12.2018), OsRomPol 39 (2018) nr 1, s. 4-6.

Franciszek, Audycja generalna *Naucz nas się modlić* (Rzym, 5.12.2018), OsRomPol 40 (2019) nr 1, s. 46-47.

Franciszek, Przemówienie do członków Kurii Rzymskiej *Kościół nigdy nie będzie próbował ukryć ani bagatelizować żadnego przypadku nadużyć* (Rzym, 21.12.2018), OsRomPol 40 (2019) nr 1, s. 32-37.

Franciszek, *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*, Kraków 2018.

Franciszek, *Ojciec nasz. W rozmowie z Markiem Pozzq*, Kraków 2018.

Franciszek, Wolton D., *Otwieranie drzwi. Rozmowy o kościele i świecie*, Kraków 2018.

Franciszek, List apostolski *Admirabile signum* o znaczeniu i wartości żłóbka, w: [https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap\\_20191201\\_admirabile-signum.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20191201_admirabile-signum.html) [19.11.2022].

Franciszek, List do Biskupów Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej „*Kultura nadużyć*” *raną zadaną wiarygodności Kościoła* (Rzym, 1.01.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 1, s. 7-11.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Środków Społecznego Przekazu 2019 *Od wirtualnych wspólnot społecznościowych do wspólnot ludzkich* (Rzym, 24.01.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 2, s. 49-51.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Modlitw o Powołania 2019 r., *Odwaga, by podjąć ryzyko* (Rzym, 31.01.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 5-7.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Pamięć i nadzieja* (Rzym, 1.02.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 59-60.

Franciszek, Audycja generalna *W modlitwie nie ma miejsca na «ja»* (Rzym, 13.02.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 45-46.

Franciszek, Przemówienie na rozpoczęcie obrad *Potrzebujemy odwagi i rzeczowości w leczeniu ciężkich ran nadużyć* (Rzym, 21.02.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 3, s. 11.

Franciszek, Zgromadzenie poświęcone ochronie nieletnich *Punkty do refleksji przedstawione przez Papieża* (Rzym, 21.02.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 3, s. 11-12.

Franciszek, Przemówienie na zakończenie obrad *Stanowczo apeluję o wszechstronną walkę przeciwko wykorzystywaniu nieletnich* (Rzym, 24.02.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 3, s. 22- 29.

Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Ukrywanie winnych i brak należytej troski o ofiary są nie do usprawiedliwienia* (Rzym, 24.02.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 3, s. 29-30.

Franciszek, Rozważanie podczas spotkania z duchowieństwem Rzymu *Poświęcajcie życie w służbie jednania ludzi z Bogiem* (Rzym, 7.03.2019), OsRomPol 40(2019) nr 3, s. 40-44.

Marzec Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Zachowywanie pamięci* (Rzym, 7.03.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 4-5, s. 56-57.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Bóg jest cierpliwy i daje nam możliwość przemiany życia* (Rzym, 24.03.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 4-5, s. 43-44.

Franciszek, Przemówienie do kapłanów, osób konsekrowanych i Ekumenicznej Rady Kościołów *Kościół wzrasta nie dzięki prozelityzmowi, ale dzięki przyciąganiu i świadectwu* (Rabata, 31.03.2019), OsRomPol 40(2019) nr 4-5, s. 26-28.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Każde prawdziwe nawrócenie ma na celu nową przyszłość* (Rzym, 7.04.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 4-5, s. 44-45.

Franciszek, Audiencja generalna *Wszyscy potrzebujemy przebaczenia* (Rzym, 10.04.2019), OsRomPol 40(2019) nr 4-5, s. 39-40.

Franciszek, Audiencja generalna *Moc przebaczenia* (Rzym, 10.04.2019), OsRomPol 40(2019) nr 4-5, s. 39-40.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Namaszczeni, aby namaszczać* (Rzym, 18.04.2019), OsRomPol 40(2019) nr 4-5, s. 7-9.

Franciszek, Przemówienie do Katolickiej Federacji Biblijnej *Słowo Boże jest sercem wszelkiej działalności kościelnej* (Rzym, 26.04.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 6, s. 35-36.

Franciszek, Przemówienie do kapłanów i zakonników *Czułość, cierpliwość i współczucie dla innych* (Skopje, 7.05.2019), OsRomPol 40(2019) nr 6, s. 29-31.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w bukareszteńskiej katedrze pw. św. Józefa *Umacniajcie kulturę spotkania* (Bukareszt, 31.05.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 7-8, s. 22-24.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny 2019 r. *Ochrzczeni i posłani: Kościół Chrystusa w misji na świecie* (Rzym, 4.06.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 7-8, s. 7-9.

Franciszek, Audiencja generalna *Nie może być miejsca na egoizm w duszy chrześcijanina* (Rzym, 26.06.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 7-8, s. 49.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Misja nie jest prozelityzmem, ale głoszeniem i świadectwem* (Rzym, 7.07.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 9, s. 28-29.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Dobra materialne winny służyć temu, by żyć uczciwie i dzielić się z potrzebującymi* (Rzym, 4.08.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 9, s. 31-32.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Pan wzywa do czujności* (Rzym, 11.08.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 9, s. 32-33.

Franciszek, Modlitwa niedzielna *Przystępując do spowiedzi, przyjmujemy miłość Boga, która wymazuje grzech* (Rzym, 15.09.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 10, s. 35-36.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Litość jest językiem Boga i aktem sprawiedliwości* (Rzym, 17.09.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 10, s. 39-40.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Kapłaństwo jest darem, a nie funkcją* (Rzym, 19.09.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 11, s. 34-35.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Miarą wiary jest służba* (Rzym, 6.10.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 11, s. 31-32.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Módlmy się za misjonarzy* (Rzym, 20.10.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 11, s. 32.

Franciszek, Audiencja generalna *Oznaką ewangelizacji jest radość* (Rzym, 2.10.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 11, s. 25-26.

Franciszek, Audiencja generalna *Słuchanie, dialog i rozeznanie pomagają łagodzić konflikty* (Rzym, 23.10.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 11, s. 29-30.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Nadzieja jest powietrzem, którym oddycha chrześcijanin* (Rzym, 29.10.2019), OsRomPol 40 (2019) nr 12, s. 34-35.

Franciszek, Homilia podczas Nieszporów na zakończenie roku *Słuchanie jest aktem miłości* (Rzym, 31.12.2019), OsRomPol 41 (2020) nr 1, s. 20-22.

Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Christus vivit* do młodych i całego Ludu Bożego, Kraków 2019.

*Siła powołania. O życiu konsekrowanym i poprawie relacji w Kościele. Papież Franciszek w rozmowie z Fernando Prado CMF*, Poznań 2019.

Franciszek, Posynodalna adhortacja apostolska *Querida Amazonia* do młodych i całego Ludu Bożego, Kraków 2020.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Władza to nie nakazywanie, ale konsekwencja i świadectwo* (Rzym, 14.01.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 2-3, s. 37-38.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Pokorna modlitwa wzrusza Boga* (Rzym, 16.01.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 2-3, s. 38.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Istotna jest relacja z Bogiem Istotna jest relacja z Bogiem* (Rzym, 17.01.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 2-3, s. 39.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Wolni poprzez posłuszeństwo Bogu* (Rzym, 20.01.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 2-3, s. 39-40.

Franciszek, Audiencja generalna *Z prawdziwego ubóstwa rodzi się wolność serca* (Rzym, 5.02.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 11-12.

Franciszek, Audiencja generalna *Łagodność łączy, gniew dzieli* (Rzym, 19.02.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 13-14.

Franciszek, List apostolski *Patris corde* z okazji 150 r. ogłoszenia świętego Józefa Patronem Kościoła Powszechnego, Poznań 2020.

Franciszek, List apostolski *Apertuit Illis* w formie motu proprio ustanawiający niedzielę Słowa Bożego, w: <https://www.ekai.pl/dokumenty/list-apostolski-papieza-franciszka-aperuit-illis-ustanwijacy-niedziele-slowa-bozego/> [6.03.2020]

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Prośmy o łaskę wstydu* (Rzym, 9.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 34-35.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Pasterze winni towarzyszyć ludowi Bożemu* (Rzym, 13.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 38-39.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Kreatywność kapłanów* (Rzym, 15.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 24-25.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Nasz Bóg jest bliski i nas prosi, abyśmy byli bliscy jedni dla drugich* (Rzym, 18.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 22-23.

Franciszek, Audiencja generalna *Prymat miłosierdzia* (Rzym, 18.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 17-18.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Pan uczy nas modlić się z «nagim sercem»* (Rzym, 21.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 25.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Musimy modlić się z wiarą, wytrwale i odważnie* (Rzym, 23.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 26-27.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Choroba acedii i woda, która nas odradza* (Rzym, 24.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 27-29.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Największy jest ten, kto służy, a nie ten, kto ma najwięcej tytułów* (Rzym, 25.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 4, s. 33.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Trzeba zaufać miłosierdziu Bożemu* (Rzym, 30.03.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 34-35.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Wytrwałość w służbie* (Rzym, 7.04.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 41-42.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Nasza wierność jest odpowiedzią na wierność Boga* (Rzym, 15.04.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 21-22.

Franciszek, Audiencja generalna *Odpowiedzią chrześcijan jest miłosierdzie* (Rzym, 19.04.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 5, s. 17.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Chrystus kształtuje serca pasterzy, aby byli blisko ludu Bożego* (Rzym, 24.04.2020), OsRomPol 41(2020) nr 6, s. 30-32.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Bez świadectwa i modlitwy przepowiadanie apostołskie jest niemożliwe* (Rzym, 30.04.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 6, s. 37-39.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Domu św. Marty *Łagodność i czułość Dobrego Pasterza* (Rzym, 3.05.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 7-8, s. 23-24.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. w Domu św. Marty *Relacja z Bogiem jest bezinteresowna, jest relacją przyjaźni* (Rzym, 15.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 37- 39.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa jest pierwszą siłą nadziei* (Rzym, 20.05.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 6, s. 13-14

Franciszek, Modlitwa maryjna *Pojednanie i przebaczenie* (Rzym, 31.05.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 6, s. 18-19.

Franciszek, Orędzie na Światowy Dzień Misyjny *„Oto ja pošlij mnie!” (Iz 6,8)*, (Rzym, 31.05.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 4-5.

Franciszek, Audiencja generalna *Nie trzeba się bać dyskutować z Bogiem*, (Rzym, 3.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 10-12.

Franciszek, Audiencja generalna *Kiedy modlitwa jest walką z Bogiem*, (Rzym, 10.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 12-13.

Franciszek, Audiencja generalna *Owoce Eucharystii* (Rzym, 14.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 18-19.

Franciszek, Audiencja generalna *Most między ludem a Bogiem* (Rzym, 17.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 13-15.

Franciszek, Audiencja generalna *Kiedy człowiekowi brakuje poezji, jego dusza kuleje*, (Rzym, 24.06.2020), OsRomPol 41(2020) nr 7-8, s. 15-16.

Franciszek, Modlitwa Maryjna *Droga braterstwa*, (Rzym, 4.08.2020), OsRomPol 41 (2020) nr 9, s. 21-22.

Franciszek, Encyklika *Fratelli tutti* o braterstwie i przyjaźni społecznej (3.10.2020), Kraków 2020.

Franciszek, Modlitwa Maryjna *Prawdziwa władza polega na służeniu*, (Rzym, 4.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 36-37.

Franciszek, Audiencja generalna *Eliasz przykładem człowieka modlitwy i działania*, (Rzym, 7.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 28-29.

Franciszek, Audiencja generalna *Wołanie człowieka trafia zawsze na otwarte drzwi Boga*, (Rzym, 14.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 29-31.

Franciszek, Audiencja generalna *Nie ulegajmy pokusie «bezbożności» i fałszywej modlitwy*, (Rzym, 21.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 32-33.

Franciszek, Audiencja generalna *Jezus nie odrzuca nawet najgorszych grzeszników*, (Rzym, 28.10.2020), OsRomPol 41(2020) nr 11, s. 34-35.

Franciszek, Modlitwa maryjna z papieżem *Nie istnieje świętość bez radości* (Rzym, 1.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 27-28.

Franciszek, Audiencja generalna *Jezus nauczycielem modlitwy* (Rzym, 4.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 25-26.

Franciszek, Audiencja generalna *Wytrwała modlitwa* (Rzym, 11.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 26-28.

Franciszek, Audiencja generalna *Maryja kobietą modlitwy* (Rzym, 18.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 28-30.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa rodzącego się Kościoła* (Rzym, 25.11.2020), OsRomPol 41(2020) nr 12, s. 30-31.

Franciszek, Audiencja generalna *Błogosławieństwo* (Rzym, 2.12.2020), OsRomPol 42 (2021) nr 1, s. 19-21.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa prośby* (Rzym, 9.12.2020), OsRomPol 42 (2021) nr 1, s. 21-23.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa wstawiennicza* (Rzym, 16.12.2020), OsRomPol 42 (2021) nr 1, s. 23-25.

Franciszek, Przemówienie do Kurii Rzymskiej *Uczestnictwo, misja i komunია to cechy charakterystyczne Kościoła pokornego* (Rzym, 23.12.2020), OsRomPol 42(2021) nr 1, s. 10- 15.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa dziękczynna* (Rzym, 30.12.2020), OsRomPol 42 (2021) nr 1, s. 27-28.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa w życiu codziennym* (Rzym, 10.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 3, s. 14-15.

Franciszek, Przesłanie wideo do biskupów oraz duchowieństwa diecezjalnego i zakonnego Wenezueli *Miłość bliźniego i wzajemna służba*, (Rzym, 10.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 2, s. 8-9.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa uwielbienia* (Rzym, 13.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 2, s. 19-20.

Franciszek, Modlitwa Maryjna *Bóg objawia się przez miłosierdzie*, (Rzym, 19.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 2, s. 29-31

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa o jedność chrześcijan* (Rzym, 20.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 2, s. 20-22.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa za pomocą Pisma Świętego*, (Rzym, 27.01.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 2, s. 22-24.

Franciszek, Audiencja generalna *Liturgia jest spotkaniem z Chrystusem* (Rzym, 3.02.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 3, s. 12-13.



Franciszek, Przesłanie wideo na Międzynarodowy Dzień Braterstwa Ludzkiego *Braterstwo wyznacznikiem ludzkości*, (Rzym, 4.02.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 3, s. 4-5.

Franciszek, Modlitwa Maryjna *Bądźmy świadkami uzdrawiającej czułości Boga*, (Rzym, 7.02.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 3, s. 16-17.

Franciszek, Modlitwa Maryjna *Styl Boga to bliskość, litość, czułość* (Rzym, 14.02.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 3, s. 17-20.

Franciszek, List do kapłanów z okazji 160. rocznicy śmierci świętego proboszcza z Ars, w: [https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2019/documents/papa-francesco\\_20190804\\_lettera-presbiteri.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/letters/2019/documents/papa-francesco_20190804_lettera-presbiteri.html) [9.03.2021].

Franciszek, List do przełożonego generalnego redemptorystów *Wymogi Ewangelii nie są sprzeczne z ludzką słabością* (Rzym, 12.03.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 4-5, s. 12-14.

Franciszek, Przemówienie do uczestników kursu na temat forum wewnętrznego *Sakrament pojednania uświęca penitenta i spowiednika* (Rzym, 12.03.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 4-5, s. 4-6.

Franciszek, List apostolski *Scripturae Sacrae Affectus* w XVI stulecie śmierci św. Hieronima, w: [https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost\\_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap\\_20200930\\_scripturae-sacrae-affectus.html](https://www.vatican.va/content/francesco/pl/apost_letters/documents/papa-francesco-lettera-ap_20200930_scripturae-sacrae-affectus.html) [19.03.2021].

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa w komunii z Maryją* (Rzym, 24.03.2021), OsRomPol 42 (2021) nr 4-5, s. 28-30.

Franciszek, Przemówienie do wspólnoty Papieskiego Kolegium Meksykańskiego *Duchowość światowa to drzwi do zepsucia* (Rzym, 29.03.2021), OsRomPol 41(2021) nr 4-5, s. 17-18.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa w komunii ze świętymi* (Rzym, 7.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 15-16.

Franciszek, Audiencja generalna *Kościół nauczycielem modlitwy* (Rzym, 14.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 17-18.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa ustna* (Rzym, 21.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 19-20.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. połączonej ze święceniami kapłańskimi *Nie kariera, ale służba* (Rzym, 25.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 7-8.

Franciszek, Audiencja generalna *Medytacja* (Rzym, 28.04.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 20-22.

Franciszek, Audiencja generalna *Modlitwa kontemplacyjna* (Rzym, 5.05.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 22-23.

Franciszek, Modlitwa maryjna z papieżem *Radość znakiem rozpoznawczym chrześcijanina* (Rzym, 9.05.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 34-35.

Franciszek, Audiencja generalna *Zmagania modlitwy* (Rzym, 12.05.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 23-25.

Franciszek, Audiencja generalna *Roztargnienia, oschłość, acedia* (Rzym, 19.05.2021), OsRomPol 42(2021) nr 6, s. 26-27.

Franciszek, Audiencja generalna *Jezus wzorem i duszą każdej modlitwy* (Rzym, 2.06.2021), OsRomPol 41(2021) nr 7, s. 22-23.

Franciszek, Przesłanie video z okazji forum poświęconego «Amoris laetitia» *Trzeba być blisko rodzin* (Rzym, 9.06.2021), OsRomPol 41(2021) nr 7, s. 7-9.

Franciszek, Audiencja generalna *Wytrwać w miłości* (Rzym, 9.06.2021), OsRomPol 41(2021) nr 7, s. 24-25.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Boga trzeba ukazywać świadectwem życia* (Rzym, 29.06.2021), OsRomPol 41(2021) nr 7, s. 37-38.

Franciszek, Przesłanie wideo na rozpoczęcie międzynarodowego spotkania na temat «Nauka dla pokoju» *Nauka przewycięża konflikty i buduje pokój* (Rzym, 2.07.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 11-12.

Franciszek, Modlitwa maryjna «*Namaszczajmy*» *czułością i troską* (Rzym, 11.07.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 31-32.

Franciszek, Przesłanie do kapituły generalnej Zakonu Braci Mniejszych *Okazujcie miłosierdzie ubogim i ostatnim w znaku św. Franciszka* (Rzym, 15.07.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 12-13.

Franciszek, List apostolski «motu proprio Traditionis custodes» w sprawie stosowania Liturgii Rzymskiej sprzed reformy z 1970 roku (Rzym, 16.07.2021), w: <https://www.ekai.pl/dokumenty/list-apostolski-traditionis-custodes-o-uzywaniu-rytu-przedsoborowego/> [23.11.2022].

Franciszek, Modlitwa maryjna *Trzeba uwierzyć w siłę bezinteresowności* (Rzym, 25.07.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9 s. 33-35.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Pokora ujmuje Boga* (Rzym, 1.08.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 37-38.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Szukajmy Boga w relacjach z braćmi* (Rzym, 22.08.2021), OsRomPol 41(2021) nr 8-9, s. 38-39.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. przed bazyliką Matki Bożej w Collemaggio *Piękno miłosierdzia* (L'Aquila, 28.08.2021), OsRomPol 41(2021) nr 9, s. 27-29.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Czuwajmy nad własnym sercem* (Rzym, 5.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 39-40.

Franciszek, Przemówienie do uczestników kapituły generalnej misjonarzy klaretynów *Bliskość, współczucie i czułość* (Rzym, 9.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 11-13.

Franciszek, Przemówienie do uczestników kapituły generalnej karmelitów bosych *Przyjaźń z Bogiem, braterskie życie i misja* (Rzym, 11.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 14-16.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Wysłuchujmy się w Jezusa w Ewangelii* (Rzym, 12.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 35-36.

Franciszek, Przemówienie do uczestników spotkania moderatorów stowarzyszeń wiernych, ruchów kościelnych i nowych wspólnot *Powołani do tego, żeby służyć* (Rzym, 16.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 16-21.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Miarą wielkości jest służenie innym* (Rzym, 19.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 38-39.

Franciszek, Rozmowa ze słowackimi jezuitami *Ku duszpasterstwu bliskości* (Rzym, 24.09.2021), OsRomPol 41(2021) nr 10, s. 25.

Franciszek, Audiencja generalna *Wolność chrześcijańska zaczynem wyzwolenia* (Rzym, 13.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 26-28.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. ze święceniami biskupimi *Bliskość biskupa wobec Boga, współbraci, kapłanów i ludu Bożego* (Rzym, 17.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 16-17.

Franciszek, Audiencja generalna *Wolność urzeczywistnia się w miłości* (Rzym, 20.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 28-30.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Pan słucha uważnie każdej modlitwy* (Rzym, 24.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 37-38.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Słowa Pana trzeba powtarzać i przyswajać* (Rzym, 31.10.2021), OsRomPol 41(2021) nr 11, s. 39-40.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. w Niedzielę Słowa Bożego *Słowo Pańskie prowadzi nas do Boga i do człowieka* (Rzym, 23.01.2022), OsRomPol 42(2022) nr 2, s. 14-16.

Franciszek, Audiencja generalna *Słowo i chleb* (Rzym, 5.02.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 42-43.

Franciszek, Audiencja dla uczestników zgromadzenia plenarnego Kongregacji Edukacji Katolickiej *Otwarty plac budowy w świecie* (Rzym, 13.02.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 16-17.

Franciszek, Audiencja generalna *Zdrowo jest się zawstydzić* (Rzym, 19.02.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 44-46.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. koncelebrowanej z nowymi kardynałami *Unikajmy dworskich nawyków i przyzwyczajzeń* (Rzym, 23.02.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 8-9.

Franciszek, Rozważanie przed modlitwą «Anioł Pański» *Módlcie się, abyśmy byli dobrymi sługami* (Rzym, 23.02.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 9-10.

Franciszek, Przemówienie do uczestników zebrania Kongregacji ds. Biskupów *Biskupi, jakich chcemy mieć* (Rzym, 27.02.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 24-27.

Franciszek, Spotkanie z kapłanami z diecezji rzymskiej *Żyjemy w epoce miłosierdzia* (Rzym, 6.03.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 29-32.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Miłosierdzie jest większe od uprzedzeń* (Rzym, 23.03.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 56-57.

Franciszek, Nabożeństwo pokutne w Bazylice św. Piotra *Któż z nas nie jest grzesznikiem?* (Rzym, 28.03.2022), OsRomPol 42(2022) nr 3-4, s. 39-40.

Franciszek, Homilia na placu Spichlerzy we Florianie *Nigdy nie zapominajmy o miłosierdziu* (Malta, 3.04.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 14-15.

Franciszek, Homilia podczas Mszy św. Krzyżma *Kapłan światowiec to sklerykalizowany poganin* (Rzym, 14.04.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 23-24.

Franciszek, Homilia w Niedzielę Miłosierdzia Bożego *Boża radość rodzi się z przebaczenia* (Rzym, 24.04.2022), OsRomPol 42(2022) nr 5, s. 26-28.

Franciszek, Modlitwa maryjna *Kto słucha innych, potrafi słuchać też Pana* (Rzym, 8.05.2022), OsRomPol 42(2022) nr 6, s. 33-35.

Franciszek, Przesłanie na Światowy Dzień Modlitw o Ochronę Świata Stworzonego «Wysłuchaj się w głos stworzenia» (Rzym, 16.07.2022), OsRomPol 42(2022) nr 7-8, s. 4-6.

Franciszek, Audiencja generalna *Ignacy Loyola jako przykład* (Rzym, 7.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 33-35.

Franciszek, Przemówienie do uczestników XI Międzynarodowego Kongresu Tomistycznego *Zanim zacznie się nauczać św. Tomasza, trzeba kontemplować* (Asyż, 22.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 17-19.

Franciszek, Przemówienie do uczestników konferencji «Ekonomia Franciszka» *Od ekonomii, która zabija do ekonomii życia* (Asyż, 24.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 9, s. 9-13.

Franciszek, Homilia podczas Mszy Św. na zakończenie Krajowego Kongresu Eucharystycznego w Materze *Powróćmy do smaku chleba, aby być Kościołem eucharystycznym* (Matera, 25.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 14-16.

Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Zażyłość z Panem* (Rzym, 28.09.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 37-38.

Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Poznanie samych siebie* (Rzym, 5.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 28-29.

Franciszek, Przemówienie do uczestników kongresu na temat «Świętość dziś» *Święci są fascynującym komentarzem do Ewangelii* (Rzym, 6.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 10, s. 21-22.

Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Pragnienie* (Rzym, 12.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 30-31.

Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Księga naszego życia* (Rzym, 19.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 32-33.

Franciszek, Audiencja generalna *Elementy rozeznania. Strapienie* (Rzym, 26.10.2022), OsRomPol 42(2022) nr 11, s. 34-35.

Franciszek, Audiencja generalna *Dlaczego jesteśmy strapieni?* (Rzym, 16.11.2022), OsRomPol 42(2022) nr 12, s. 24-26.

Franciszek, Audiencja generalna *Pocieszenie* (Rzym, 23.11.2022), OsRomPol 42(2022) nr 12, s. 26-28.

Franciszek, Audiencja generalna *Prawdziwie pocieszenie* (Rzym, 30.11.2022), OsRomPol 42(2022) nr 12, s. 29-30.

Franciszek, Audiencja generalna *Potwierdzenie dobrego wyboru* (Rzym, 7.12.2022), OsRomPol 43(2023) nr 1, s. 33-34.

Franciszek, Audiencja generalna *Czujność* (Rzym, 14.12.2022), OsRomPol 43(2023) nr 1, s. 35-37.

Franciszek, Audiencja generalna *Katecheza o rozeznaniu* (Rzym, 21.12.2022), OsRomPol 43(2023) nr 1, s. 37-40.

Franciszek, Audiencja generalna *Towarzystwo duchowe* (Rzym, 4.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2, s. 34-36.

Franciszek, Orędzie na 97. Światowy Dzień Misyjny *Pałające serca, stopy w drodze* (por. Łk 24,13-35) (Rzym, 6.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2, s. 25-27.

Franciszek, Orędzie na 31. Światowy Dzień Chorego «*Miej o nim staranie*». *Współczucie jako synodalna realizacja uzdrowienia* (Rzym, 10.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 1, s. 21-22.

Franciszek, Audiencja generalna *Pasja do ewangelizacji – gorliwość apostołska wierzącego. Powołanie do apostołstwa (Mt 9,9-13)* (Rzym, 11.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2-3, s. 37-39.

Franciszek, Audiencja generalna *Jezus wzorem głoszenia* (Rzym, 18.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2-3, s. 39-41.

Franciszek, Audiencja generalna *Jezus nauczycielem głoszenia* (Rzym, 25.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2-3, s. 41-43

Franciszek, Przedmowa do książki «*Dio é sempre nuovo*» *Teologia na kolanach* (Rzym, 14.01.2023), OsRomPol 43(2023) nr 1, s. 16-17.

Franciszek, Przemówienie podczas spotkania z biskupami, kapłanami, diakonami, osobami konsekrowanymi i seminarzystami w katedrze św. Teresy w Dźubie *Pasterze, uzbrojeni w modlitwę i miłość* (Dźuba, 4.02.2023), OsRomPol 43(2023) nr 2-3, s. 17-20.

Franciszek, Audiencja generalna *Pierwsze apostołstwa* (Rzym, 15.02.2023), OsRomPol 43(2023) nr 4, s. 27-29.

Franciszek, Audiencja generalna *Protagonista głoszenia – Duch Święty* (Rzym, 22.02.2023), OsRomPol 43(2023) nr 4, s. 29-32.

Franciszek, Audiencja generalna *Sobór Watykański II. Ewangelizacja jako postęga kościelna* (Rzym, 8.03.2023), OsRomPol 43(2023) nr 4, s. 32-34.

Franciszek, Audienca generalna *Sobór Watykański II. Być apostołem w Kościele apostołskim* (Rzym, 15.03.2023), *OsRomPol* 43(2023) nr 4, s. 34-36.

Franciszek, Homilia podczas nabożeństwa pokutnego «24 godziny dla Pana» *Sakrament pojednania to boski uścisk* (Rzym, 17.03.2023), *OsRomPol* 43(2023) nr 4, s. 21-23.

### 1.1.3. Nauczanie innych papieży

Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis* (25.03.1992), w: *Adhortacje ojca świętego Jana Pawła II* t. 2, Kraków 1996, s. 409-540.

Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae* (25.03.1995), Częstochowa 1995.

Jan Paweł II, *Dar i Tajemnica. W pięćdziesiątą rocznicę moich święceń kapłańskich*, Kraków 1996.

Jan Paweł II, List apostolski *Novo millennio ineunte* (6.01.2001), Watykan 2001.

Benedykt XVI, Adhortacja apostolska *Sacramentum caritatis* (22.02.2007), Kraków 2007.

Benedykt XVI, Posynodalna adhortacja apostolska *Verbum Domini* (30.10.2007), Kraków 2010.

Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate* (29.06.2009), Kraków 2009.

### 1.1.4. Dokumenty Stolicy Apostolskiej

Instrukcja Kongregacji do Spraw Duchowieństwa, *Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła*, w: <https://www.ekai.pl/dokumenty/instrukcja-nawrocenie-duszpasterskie-wspolnoty-parafialnej-w-sluzbie-misji-ewangelizacyjnej-kosciola/> [02.02.2023].

Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu kapłanów* (31.01.1994), Watykan 1994.



Kongregacja do spraw Duchowieństwa, *Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów* (11.02.2013), Kraków 2013.

Kongregacja do Spraw Wychowania Katolickiego *Przewodnik do formacji kapłańskiej o celibacie*, w: *Nauka Kościoła o charyzmacie celibatu* (11.04.1974), red. A. Jasiński, s. 11-81.

Kongregacja do spraw Wychowania Katolickiego, *Dar powołania kapłańskiego. Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis* (8.12.2016), Watykan 2016.

Kongregacja do spraw Wychowania Katolickiego, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* (19.03.1985), w: [http://www.vatican.va/roman\\_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc\\_con\\_ccatheduc\\_doc\\_19850319\\_ratio-fundamentalis\\_it.html](http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_19850319_ratio-fundamentalis_it.html) [20.11.2018].

Kongregacja Edukacji Katolickiej, *Zasady korzystania z dorobku psychologii w procesie przyjmowania kandydatów i ich formacji do kapłaństwa*, Rzym 2008, w: [http://www.vatican.va/roman\\_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc\\_con\\_ccatheduc\\_doc\\_20080628\\_orientamenti\\_it.html](http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20080628_orientamenti_it.html) (dostęp: 30.04.2019).

List Kongregacji ds. Kultu Bożego i dyscypliny sakramentów *Powróćmy z radością do Eucharystii* (Rzym, 12.09.2020), *OsRomPol* 41 (2020) nr 10, s. 32-34.

#### 1.1.5. Inne dokumenty

Aparecida. V Ogólna Konferencja Episkopatów Ameryki Łacińskiej i Karaibów. *Dokument końcowy. Jesteśmy uczniami i misjonarzami Jezusa Chrystusa, aby nasze narody miały w Nim życie*, Gubin 2014.

Kodeks Prawa Kanonicznego (25.01.1983), Poznań-Warszawa 1984.

Katechizm Kościoła Katolickiego (11.10.1992), Poznań 1994.

## 1.2. Dokumenty Kościoła w Polsce

*Idźcie i głoscie*, List biskupów polskich do kapłanów na Wieli Czwartek 2017 r., „Formatio Permanens” (17)2017, s. 9-16.

*Kapłan a życie konsekrowane*, List biskupów polskich do kapłanów na Wieli Czwartek 2015 r., „Formatio Permanens” 15(2015), s. 9-14.

*Misjonarze miłosierdzia*, List biskupów polskich do kapłanów na Wieli Czwartek 2016 r., „Formatio Permanens” (16)2016, s. 9-17

*Siedem darów z Wieczernika*, List biskupów polskich do kapłanów na Wieli Czwartek 2018 r., „Formatio Permanens” 18(2018), s. 9-18.

Konferencja Episkopatu Polski, *Droga formacji presbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia*, Kraków 2021.

## 2. Literatura

Augustin G., *Powołany do radości. Twoje życie w kapłaństwie*, Kraków 2015.

Augustyn J., *Kapłan a kierownictwo duchowe*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 497-508.

Augustyn J., *Kapłańskie ojcostwo. Rozważania dla kleryków, ich rodziców i wychowawców oraz dla księży*, Kraków 2013.

Augustyn J., *Kierownictwo duchowe a odnowa duszpasterstwa*, „Pastores” 1999 nr 3, s. 51-61.

Augustyn J., *Modlitwa alumna i księdza*, „Pastores” 1998 nr 1, s. 109-117.

Augustyn J., *Naśladować Jezus w konfesjonale*, w: *Sztuka spowiedzenia. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 253-262.

Augustyn J., *Ojcostwo. Aspekty pedagogiczne i duchowe*, Kraków 2011.

Augustyn J., *Pochwała przyjaźni*, w: *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014, s. 89-94.

Augustyn J., *Praktyka kierownictwa duchowego*, Kraków 2006.

Augustyn J., *Tożsamość księdza*, „Pastores” 1998 nr 1, s. 79-87.

Augustyn J., *Weryfikacja treści i metod formacji kapłańskiej*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 481-491.

Augustyn J., *Wierność Jezusowi w kapłaństwie i małżeństwie. Rozmowy i komentarze*, Kraków 2019.

Augustyn J., *Wychowanie do czystości i do celibatu kapłańskiego*, Kraków-Ząbki 2000.

Augustyn J., *Wychowanie do kapłańskiego ojcostwa*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 115-124.

Balter L., *Intelektualny wymiar pracy duszpasterskiej kapłana*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 115-121.

Bańka A., *Od zaczynu do wspólnoty wspólnot*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 39-48.

Barry W. A., Connolly W. J., *Kierownictwo duchowe w praktyce*, Kraków 1992.

Beck T., Benedetti U., Brambillasca G., Clerici F., Fausti S., *Wspólnota czyta Ewangelię według św. Marka*, Częstochowa 2017.

Białek B., *Jakiego księdza potrzebują mężczyźni dzisiaj?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 545-552.

Biel S., *Kierownictwo duchowe szkołą modlitwy*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 255-264.

Biała B., *Odnowa wspólnoty parafialnej w programowaniu Odnowa wspólnoty parafialnej w programowaniu duszpasterskim*, „Teologia Praktyczna” 9(2008), s. 103-109.

Biała B., *Parafia środowiskiem formacji uczniów*, „Teologia Praktyczna” 8(2007), s. 35-48.

Bieliński P., *Wspólnota kapłańska*, „Pastores” 2010 nr 3, s. 133-140.

- Bieliński T., *Pokusy „medialnych ewangelizatorów”*, „Pastores” 2009 nr 1, s. 23-30.
- Bifet J. E., *Duchowość kapłańska. Słudzy Dobrego Pasterza*, Kraków 2009, s. 134.
- Blachnicki F., *Pułapki na drodze do świętości*, Kraków 2003.
- Blaza M., *Kapłańskie uświęcenie czasu*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 155-162.
- Błaszczak W., *Trzy słowa o męskich przyjaźniach*, „Pastores” 2018 nr 4, s. 41-49.
- Bolewski J., *Miłość do Maryi w życiu kapłana*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 147-153.
- Bolewski J., *Naśladowanie Maryi*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 625-632.
- Boržik Š., *Integralność powołania znakiem czasu Kościoła*, Kraków 2005.
- Broński W., *Homiletyczna formacja*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin, s. 284-288.
- Broński W., *Homilia*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin, s. 288-291.
- Bujak J., *Nauczanie papieża Franciszka o synodalności w kontekście współczesnej refleksji teologicznej i ekumenicznej*, „Collectanea Theologica” 91(2021) nr 1, s. 51-76.
- Cantalamesa R., *Oblicza miłosierdzia Boga i człowieka. Krótkie medytacje dla niecierpliwych*, Częstochowa 2016.
- Cantalamesa R., *Ksiądz w szkole modlitwy*, „Pastores” 2005 nr 4, s. 91-104.
- Cencini A., *Ciągła formacja czy ciągła frustracja?*, „Pastores” 2005 nr 1, s. 48-59.
- Cencini A., *Ksiądz zawsze „człowiekiem modlitwy”?*, „Pastores” 2009 nr 1, s. 71-82.
- Chlewiński Z., *Ubóstwo - świadectwem*, „Pastores” 2001 nr 1, s. 16-25.

Chlewiński Z., *Ubóstwo świadectwem*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 235-243.

Chmielewski M., *Duchowość miłosierdzia według papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 68(2021) z. 5, s. 125-142.

Cholewa M., *Dekalog patrioty w sutannie*, „Pastores” 2011 nr 4, s. 37-40.

Cholewa M., *Grzechy przeciw jedności*, „Pastores” 2015 nr 4, s. 52-61.

Cholewa M., *Towarzystwo duchowe w parafii*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 537-544.

Cholewa M., *Tożsamość duchowa prezbitera diecezjalnego*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 493-499.

Chyła J., *Księża w sieci*, „Pastores” 2016 nr 2, s. 72-77.

Chyła J., *Odpowiedzialność za parafię, czyli budowanie arki*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 28-38.

Cichy D., *Latynoamerykańskie inspiracje do dzisiejszego nawrócenia pastoralnego*, „Formatio Permanens” 14(2014), s. 51-70.

Ciereszko H., *Ksiądz Michał Sopoćko wzorem spowiednika*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 335-345.

Ciereszko H., *Miłosierdzie „największy przymiot Boga” w świetle encykliki o Bogu bogatym w miłosierdzie*, „Studia Teologiczne” 38(2020), s. 121-132.

Cordes P. J., *Dlaczego kapłan? Poszukiwanie odpowiedzi z Benedyktem XVI*, Kielce 2009.

Corti R., *Pięć znaków kapłańskiego braterstwa*, „Pastores” 2001 nr 3, s. 22-29.

Cozzoli M., *Getsemani księdza*, „Pastores” 2015 nr 2, s. 28-40.

Cozzoli M., *Ksiądz i lud razem – by służyć*, „Pastores” 2017 nr 3, s. 68-77.

Crociata M., *Czym jest homilia*, „Pastores” 2010 nr 4, s. 138-141.

Czerwik S., *Msza święta – teologia, intencje, ofiary*, „Pastores” 2008 nr 2, s. 115-122

Dajczak E., *Pasterz, któremu musi wystarczyć mocy do miłowania*, „Pastores” 1998 nr 1, s. 126-134.

Davies K. G., *Duszpasterz czy chodząca katastrofa?*, „Pastores” 2020 nr 2, s. 140-144.

Derdziuk A., *Skąd myślenie „etatem” w życiu księdza?*, „Pastores” 2017 nr 3, s. 28-38.

Długosz A., *Doniosłość, trud i piękno sakramentu pojednania*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 161-170.

Dohnalik J., *Czas odpuszczenia grzechów i kar*, „Pastores” 2016 nr 3, s. 127-136.

*Dojrzałość emocjonalna* w: Reber A.S., *Słownik psychologii*, red. nauk. I. Kurcz, K. Skarżyńska, tłum. B. Janasiewicz-Kruszyńska, J. Kowalczyńska, J. Kubicka-Daab, P. Matyja, G. Mizera, J. Rączaszek, J. Suchecki, M. Zagrodzki, J. Zychowicz, P. Żylicz Warszawa 2002, s. 191.

*Dojrzałość emocjonalna*, w: L. Bakiera, Ż. Stelter, *Leksykon psychologii rozwoju człowieka*, t. 1, Warszawa 2011, s. 98-99.

*Dojrzałość* w: Reber A.S. *Słownik psychologii*, red. pol. wyd. I. Kurcz, K. Skarżyńska, tłum. B. Janasiewicz-Kruszyńska, J. Kowalczyńska, J. Kubicka-Daab, P. Matyja, G. Mizera, H. Okuniewska, J. Rączaszek, J. Suchecki, M. Zagrodzki, J. Zychowicz, P. Żylicz, Warszawa 2008, s. 156.

Dolata B., *Funkcja spowiednika i realizacja sakramentalnej posługi wobec duchowych potrzeb ludzi młodych*, „Teologia Praktyczna” 20(2019), s. 115-127.

Draguła A., *Homilia – owoc podwójnej kontemplacji*, „Pastores” 2016 nr 1, s. 144-152.

Draguła A., *Przepowiadanie do niewierzących a dialog z niewierzącymi*, „Teologia Praktyczna” 19(2018), s. 7-24.

Drobot P., *Wybór i rozeznanie woli Bożej. Droga do pełni życia*, Kraków 2015.

Drożdż A., *Bogactwo – nędza w nauczaniu papieża Franciszka*, „Teologia i Moralność” 14(2013) nr 2, s. 163-180.

Drożdż A., *Bogactwo – nędza w nauczaniu papieża Franciszka*, „Teologia i Moralność” 14(2013) nr 2, s. 163-180.

Drożdż A., *Kompetencja teologiczna w sakramencie pokuty*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 289-299.

Drożdż B., *Ekologiczne potknięcie się świata - refleksja w świetle enyklicki Laudato si' papieża Franciszka*, „Perspectiva” 14(2015) nr 1, s. 33-43.

Dudała J., *Kościół (dosłownie) otwarty*, „Pastores” 2012 nr 3, s. 41-48.

*Duszpasterstwo w świetle nauczania papieża Franciszka*, red. Lipiec D., Lublin 2015.

Dyk S., *Aktualizacja słowa Bożego w przepowiadaniu*, „Roczniki Teologiczne” 69(2022) z. 1, s. 5-26.

Dyk S., *Przestrzeń dla Ducha Świętego w kaznodziejstwie*, „Pastores” 2014 nr 4, s. 36-43.

Dyrek K., *Dla wolności rozeznania i wyboru*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 26-27.

Dyrek K., *Formacja ludzka do kapłaństwa*, Kraków 1999.

Dyrek K., *Najpierw dać się poprowadzić*, „Pastores” 2015 nr 2, s. 136-147.

Dyrek K., *Poznanie siebie warunkiem dojrzałego przeżywania powołania*, „Życie Duchowe” 1994 nr 1, s. 87-97.

Dyrek K., *Poznawanie siebie*, „Pastores” 2015 nr 3, s. 131-140.

Dyrek K., *Specyfika wskazań nowego „Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis” (RFIS – 2016) odnośnie do formacji permanentnej*, „Formatio Permanens” 17(2017), s. 19-30.

Dziedzic J., *Kontekst pastoralny śmierci dziecka przed urodzeniem*, „Polonia Sacra” 25(2021), s. 77-92.

Dziedzic J., *Wsparcie psychologiczno-pastoralne w przeżywaniu żałoby po stracie dziecka*, w: *Od bólu po stracie do nadziei życia*, red. J. Dziedzic, P. Guzdek, s. 153-174.

Dziewiecki M., *Kompetencje spowiednika w rozumieniu penitenta*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 299-306.

Dziewiecki M., *Problematyka seksualna w kierownictwie duchowym*, „Życie Duchowe” 2006 nr 48, s. 66-75.

Encyklopedia Katolicka, t. 1-20, Lublina 1995-2014

Fiałkowski M., *Formacja chrześcijańska katolików świeckich w świetle nauczania Kościoła współczesnego*, Lublin 2010.

Fiałkowski M., *Znaki czasu. Próba definicji w świetle polskich publikacji teologicznych po Soborze Watykańskim II*, „Teologia Praktyczna” 12(2011), s. 195-204.

Firszt G., *Życie według rad ewangelicznych*, Kraków 2011.

Fitzgibbons R., *Ksiądz w obliczu konfliktów*, „Pastores” 2016 nr 2, s. 38-49.

Flores H.P., *Nowi ewangelizatorzy dla Nowej Ewangelizacji*, Poznań 2013.

Frankl V. E., *Człowiek w poszukiwaniu sensu*, Warszawa 2009.

Fryzeł K., *Masowe spowiedzi. Wyzwanie i znak czasu dla duszpasterzy*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 215-225.

Gaeta S., *Papież Franciszek. Życie i wyzwania*, Częstochowa 2013.

Gancarek S., *Kapłaństwo*, Częstochowa 2014.

Genig J., *Kaznodziejstwo w postmodernistycznym świecie*, „Pastores” 2014 nr 3, s. 42-50.

Giemza B., *Skandale a wiara według Benedykta XVI*, „Pastores” 2020 nr 2, s. 65-73.

Giertych W., *Formacja sumienia w kierownictwie duchowym*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 283-292.

Giertych W., *Modlitwa a celibat*, „Pastores” 2011 nr 2, s. 39-48.

Giertych W., *Zraniona męskość a kapłaństwo*, „Pastores” 2007 nr 1, s. 103-110.

Giuliani M., *Kierownictwo duchowe i modlitwa*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 249-254.



Glombik K. J., *Specyficzne aspekty teologii w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 15(2020), s. 11-32.

Górzyński J., *Sakralna przestrzeń celebracji*, „Pastores” 2008 nr 2, s. 17-24.

Grelecki D., *Doskonałość chrześcijańska w nauczaniu pasterskim biskupa i arcybiskupa Stanisława Szymckiego*, Białystok 2013.

Groszewski R., *Pandemia w parafii*, „Życie Duchowe” 2020 nr 104, s. 89-100.

Grün A., *Modlitwa*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 331-342.

Grzybowski J., *Czy psychologia komunikacji wystarczy?*, „Pastores” 2010 nr 3, s. 43-51.

Grzywocz K., *Błogosławione niezrozumienie*, „Życie Duchowe” 2004 nr 39, s. 151-154.

Grzywocz K., *Bogate człowieczeństwo i postawa ofiary*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 583-588.

Grzywocz K., *Dar przyjaźni jest jak duży chleb*, „Pastores” 2017 nr 2, s. 51-59.

Grzywocz K., *Ewangeliczne ubóstwo*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 121-128.

Grzywocz K., *Kierownictwo duchowe kleryków i kapłanów*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 519-526.

Grzywocz K., *Kontemplacja biblijna szkołą formacji serca*, „Pastores” 1999 nr 2, s. 15-25.

Grzywocz K., *Słuchanie w kierownictwie duchowym*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 639-646.

Grzywocz K., *Współczucie w kierownictwie duchowym*, „Życie Duchowe” 2006 nr 46, s. 25- 33.

Grzywocz K., *Współczucie w kierownictwie duchowym*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 647-656.

Grzywocz K., *Wybrane na drogę*, Katowice 2017.

Hajduk R., *Łagodność pastoralna*, Kraków 2018.

Hareźga S., *Adoracja Najświętszego sakramentu*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 167-172.

Hareźga S., *Etapy lektury Biblii*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 349-354.

Hareźga S., *Medytacja słowa Bożego podstawową modlitwą kapłana*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 137-146.

Hareźga S., *Radykalny kaznodzieja*, „Pastores” 2018 nr 4, s. 49-57.

Hareźga S., *Sekrety kapłańskiej gorliwości*, „Pastores” 2018 nr 4, s. 49-59.

Hernik J. A., *Powołani, by być*, Kraków 2015.

Hinc M. R., *Kondycja psychiczna księdza*, „Pastores” 2002 nr 3, s. 43-50.

Hinc M. R., *Kondycja psychiczna współczesnego księdza*, „Dobry Pasterz” 27(2002), s. 244- 248.

Horak T., *Kto nam kradnie misyjny entuzjazm?*, „Pastores” 2014 nr 4, s. 113-122.

Hummes C., *Znaczenie celibatu osób duchownych*, „Pastores” 2008 nr 1, s. 120-128.

Huzarski R., *Żeby nie pochylać się nad ubogimi*, „Życie Duchowe” 2019 nr 100, s. 55-62.

Jacyniak A., *Kryzysy w życiu seminaryjnym i kapłańskim*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 279-288

Jankowiak K., *Nieoceniony ewangelizator*, „Pastores” 2012 nr 3, s. 49-54.

Janyga W., *Nie bądźmy urzędnikami Boga!*, „Pastores” 2019 nr 4, s. 136-146.

Jarosz M., *Dobrze, żeby mężczyzna był sam...*, „Pastores” 2019 nr 2, s. 34-42.

Jastrząb D., *Kierownictwo duchowe i rozwój osobisty*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 237-248.

Jaworski R., *Psychiczna kondycja współczesnego księdza*, „Dobry Pasterz” 22(2002), s. 229- 243.

Jaworski R., *Co ksiądz powinien wiedzieć o swej seksualności?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 307-318.

Jaworski R., *Postawy i zachowania księży wobec wiernych. Refleksja psychologiczna*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 259-268.

Jaworski R., *Seminarium miejscem dojrzewania sumienia*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 511-520.

Jaworski R., *Spowiedź jako miejsce uzdrowienia*, „Życie Duchowe” 2010 nr 64, s. 55-59.

Jaworski R., *Spowiedź jako miejsce uzdrowienia*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 559-568.

Jaworski R., *Trudności w pracy księdza*, „Pastores” 2003 nr 3, s. 22-32.

Jurczak D., *Eucharystia jako „stacja obsługi”?*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 18-27.

Kamiński R., *Duszpasterstwo w społeczeństwie pluralistycznym*, Wrocław 1997.

Kamiński R., *Formacja pastoralna*, w: *Encyklopedia Katolicka t. 5*, kol. 391-292.

Kamiński R., *Metodyka przygotowania prac promocyjnych z teologii praktycznej*, Siedlce 2017.

Kamiński R., *Pismo Święte w duszpasterstwie*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin, s. 608-615.

Kapron K.M., *Teologia w czasach pandemii*, „Życie Duchowe” 2020 nr 104, s. 7-18.

Kiciński J., *Świętość w ujęciu papieża Franciszka*, „Kultura – Media – Teologia” 49(2020), s. 98-115.

Kijas Z. J., *Ksiądz – penitent i spowiednik*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 407-419.

Kijas Z. J., *Nowy kapłan na nowe czasy. Rozważania na temat duchowości kapłańskiej*, Kraków 2009.

Kijas Z. J., *Radość powołania*, „Pastores” 1999 nr 2, s. 143-150.

Kisielewski Ł., *Duchowość kapłańska według Soboru Watykańskiego II oraz w posoborowym nauczaniu Kościoła*, Białystok 2019.

Knotz K., *Zasady spowiedzi małżonków według Vademecum dla spowiedników*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 405-417.

Kokoszka A., *Blaski i cienie formacji stałej prezbiterów*, „Formatio Permanans” 16(2016), s. 53-62.

Kondratowicz W., *Jak postępować z księdzem mającym problemy z alkoholem lub innymi uzależnieniami*, „Formatio Permenens” 14(2014), s. 91-92.

Kot P., *Trudna wolność i kosztowne posłuszeństwo*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 7-15.

Kot T., *O zmęczeniu, które chroni człowieczeństwo*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 479-484.

Kowalczyk D., *ABC współpracy księży z kobietami, Bliskość i dystans*, „Pastores” 2016 nr 1, s. 38-47.

Kowalczyk D., *ABC współpracy księży z kobietami, Bliskość i dystans*, „Pastores” 2016 nr 1, s. 38-47.

Kowalczyk D., *Choroby kurialne, czyli podszepty złego ducha*, „Pastores” 2017 nr 2, s. 147- 155.

Kowalczyk D., *Ksiądz w mediach świeckich. Pomiędzy dialogiem a konfrontacją*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 471-478.

Kowalczyk D., *O posłudze i władzy biskupa*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 16-24.

Kowalczyk D., *Pedofilia w strukturach kościelnych*, „Pastores” 2012 nr 2, s. 125-132.

Kowalczyk D., *Sny o karierze*, „Pastores” 2009 nr 2, s. 133-141.

Kowalczyk D., *Współczucie w konfesjonale*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 397-405.

Kowalczyk D., *Wyznaczanie pokuty w konfesjonale*, w: *Sztuka spowiedzenia. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 307-314.

Kozłowski J., *Duszpasterstwo – więź sacrum z profanum*, w: *Rysopis kapłana. Wizerunek księdza w kulturze polskiej w XXI wieku*, red. Ł. Janicki, Lublin 2018, s. 73-80.

Kozubek M. T., *Inkluzja w ujęciu papieża Franciszka inspiracją dla edukacji włączającej*, „Rozprawy Społeczne” 14(2020) nr 4, s. 17-33.

Kożuch M., *Wychowanie do dojrzałego przeżywania celibatu*, „Życie Duchowe” 1995 nr 2, s. 13-23.

Kroplewski Z., *Kryzysy kapłańskie. Analizy psychologiczno-formacyjne*, Kraków 2010.

Kroplewski Z., *Kultura dialogowania w konfesjonale*, w: *Sztuka spowiedzenia. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 263-270.

Kroplewski Z., *Posługa spowiedzi a osobiste nawrócenie księdza*, w: *Sztuka spowiedzenia. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 419-426.

Kroplewski Z., *Spowiedź kapłana. Zasady, trudności, dialog*, w: *Sztuka spowiedzenia. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 427-436.

Kroplewski Z., *Sztuka rozmawiania. Poradnik dla księży*, Kraków 2006.

Kroplewski Z., *Tożsamość księdza*, „Pastores” 1998 nr 1, s. 79-87.

Kroplewski Z., *Wolność w wychowaniu seminaryjnym*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 501-509.

Królowski J., *Prezbiter w Kościele według dekretu Presbyterorum ordinis a zadania formacji stałej*, „Formatio Permanens” 16(2016), s. 29-43.

Kubik W., *Posługa katechetyczna*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 441-448.

Kućko W., *Wyzwanie etyczne „teologii dobrobytu” w świetle nauczania papieża Franciszka*, „Studia Nauk Teologicznych” 15(2020), s. 59-77.

Kudasiewicz J., *Godni szafarze wielkiej tajemnicy wiary*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 269-268.

Kudasiewicz J., *Rady dla znudzonego celebransa*, „Pastores” 2002 nr 4, s. 54-62.

Kunka S., *Co z ciałem w celibacie według Karola Wojtyły?*, „Pastores” 2014 nr 1, s. 16-25.

Kuryś A., *Nadużycia władzy we wspólnotie zakonnej*, „Pastores” 2021 nr 3, s. 46-57.

Kwiatkowski D., *Głoszenie słowa Bożego misją Kościoła w świecie na podstawie adhortacji apostolskiej Benedykta XVI Verbum Domini*, „Teologia Praktyczna” 17(2016), s. 93-106.

Laplace J., *Wiedza, doświadczenie, modlitwa. Formacja ludzka i duchowa kierownika duchowego*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 625, 626.

Ligeża M., *Dojrzałość emocjonalna (uczuciowa)*, w: *Słownik psychologii*, red. J. Siuta, Kraków 2009, s. 63.

Lipiec D., *Bariery w komunikacji i poprawa jej skuteczności we wspólnotie parafialnej*, „Roczniki Teologiczne” 66(2019) z. 6, s. 147-159.

Lipiec D., *Budowanie wspólnoty parafialnej z osobami z niepełną sprawnością*, „Polonia Sacra” 25(2021) nr 1(63), s. 41-54.

Lipiec D., *Cechy duszpasterzy jako przywódców*, „Teologia Praktyczna” 19(2018), s. 39-50.

Lipiec D., *Duszpasterstwo misyjne w nauczaniu papieża Franciszka*, w: *Duszpasterstwo w świetle nauczania papieża Franciszka*, red. D. Lipiec, Lublin 2015, s. 9-23.

Lipiec D., *Formacja pastoralna młodych prezbiterów w diecezjach w Polsce. Studium teologicznopastoralne*, Lublin 2020.

Lipiec D., *Formacja prezbiterów do duszpasterstwa osób z niepełną sprawnością*, „Teologia i Człowiek” 54(2021), s. 27-44.

Lipiec D., *Gospodarowanie zasobami ludzkimi a duszpasterstwo*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 6, s. 69-82.

Lipiec D., *Kontrola operacyjna parafii*, „Roczniki Teologiczne” 65(2018) z. 6, s. 111-121.

Lipiec D., *Lojalność względem Kościoła w świetle marketingu partnerskiego*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 14(2015) z. 1, s. 213-225.

Lipiec D., *Marketing relacji a duszpasterstwo*, „Teologia Praktyczna” 16(2015), s. 7-20.

Lipiec D., *Parafia miejscem wychowania do pokoju*, „Verbum Vitae” 30(2016), s. 295-313.

Lipiec D., *Podstawy teologiczne działalności charytatywnej*, „Warszawskie Studia Pastoralne” 12 (2017) nr 3(36), s. 65-83.

Lipiec D., *Proboszcz jako przywódca transformacyjny*, „Teologia Praktyczna” 17(2016), s. 47- 59.

Louf A., *Towarzystwo duchowe*, Kraków 1991.

Loyola I., *Ćwiczenia duchowe*, Kraków 2002.

Lütz M., *Ludzka strona celibatu*, „Pastores” 2011 nr 2, s. 49-58.

Łucarz S., *Istota modlitwy chrześcijańskiej*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 81-86.

Łucarz S., *Jak ustrzec się błędów w kierownictwie duchowym?*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 667-674.

Łucarz S., *Rady ewangeliczne w życiu kapłana*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 211-219.

Łucarz S., *Rozproszenia na modlitwie*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 383-388.

Machniak J., *Świadectwo miłości do Chrystusa*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 245-256.

Maciąg J., *Naucz się, czego będziesz nauczał*, „Pastores” 2011 nr 4, s. 117-122.

Magrin G., *Duchowość diecezjalna, Jak odczytać ją na nowo?*, „Formatio Permanens” 17(2017), s. 65-90.

Manenti A., *Powołanie, psychologia i łaska*, Kraków 1995.

Mastalski J., *Lęki kapłańskie*, Kraków 2012.

Mastalski J., *Pokusy kapłańskie*, Kraków 2011.

Mastalski J., *Wartości kapłańskie*, Kraków 2013.

Mastej J., *Papieża Franciszka prakseologiczna wiarygodność Kościoła*, „Roczniki Teologiczne” 67(2020) z. 9, s. 69-84.

Mateja E., *Papieża Franciszka wizja liturgii*, „Opolska Biblioteka Teologiczna” 168(2018), s. 97-117.

Mazurkiewicz P., *Czy grozi nam scenariusz irlandzki?*, „Pastores” 2020 nr 2, s. 53-64.

Mazurkiewicz P., *Papież Franciszek o kulturze tymczasowości*, „Pastores” 2017 nr 4, s. 29-40.

McCauley T., *Kapłaństwo i duchowe dzieciństwo*, „Pastores” 2021 nr 2, s. 16-22.

McManus J., *Uzdrowiająca moc sakramentów*, Warszawa 1990.

Mercieca E., *Zgoda na własny rozwój i kształcenie. Formacja stała kierownika duchowego*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 617-624.

Michalewski J., *Ukryte nieprzyjaźnie*, „Pastores” 2005 nr 3, s. 32-41.

Michalik J., *O wartości kapłańskiego celibatu. List do kapłanów, diakonów i alumnów*, Kraków 2015.

Międzynarodowa Komisja Teologiczna *Synodalność w życiu i misji Kościoła*, w: <https://synod.org.pl/docs/materialy-dotyczace-synodu/broszury-dokumenty-prezentacje-dotyczace-synodu-ogolnie-po-polsku/miedzynarodowa-komisja-teologiczna-synodalnosc-w-zyciu-i-misji-kosciola-pdf/> [11.12.2022]

Milcarek P., *Pandemia, dom i Święta Liturgia*, „Pastores” 2021 nr 1, s. 18-30.



Misiurek J., „*Ja was wybrałem*” (J15,16). *Rozważania na rekolekcje kapłańskie*, Lublin 2010.

Misiurek J., *Celibat*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin, s. 122-125.

Misiurek J., *Kierownictwo duchowe w formacyjnych dokumentach Stolicy Apostolskiej*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 67-76.

Misztal W., *Bóg i nowoczesne media w świetle nauczania papieża Franciszka*, „*Studia Socialia Cracoviensia*” 10(2018) nr 1, s. 177-188.

Misztal W., *Realizacja oczekiwań Boga wobec ludzi jako podstawowy warunek uporania się z kryzysem ekologicznym: Laudato si' o roli duchowości*, „*Studia Socialia Cracoviensia*” 9(2017) nr 1, s. 51-65.

Moloney R., *Rozważania o sakramencie pojednania*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 31-44.

Monda A., *Podróż apostolska papieża Franciszka do Mozambiku, na Madagaskar i Mauritius*, *Realizm Ewangelii* (Maxaquene, 10.11.2019), *OsRomPol* 40(2019) nr 10, s. 10-12.

Morgalla S., *O relacjach emocjonalnych księży*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 203-210.

Mroczkowska J. P., *Nasza przewodniczka w wierze*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 619-624.

Mrozek M., *Kiedy posłuszeństwo jest cnotą?*, „*Pastores*” 2021 nr 3, s. 36-45.

Müller G. L., *Listy o kapłaństwie*, Kraków 2019.

Napiórkowski A. A., *Wizja Kościoła w ujęciu papieża Franciszka*, „*Studia Nauk Teologicznych*” 15(2020), s. 33-57.

Naumowicz J., *Najlepsze kazanie Papieża do księży*, „*Pastores*” 2003 nr 1, s. 135-137.

Nawracała T., *Synodalność w Kościele i dla Kościoła: między rzeczywistością eklezjalną a narzędziem jej reformy*, „*Poznańskie Studia Teologiczne*” 42(2022), s. 79-96.

Nepil J., *Czas pandemii – wołanie o obecność Miłości*, „*Pastores*” 2020 nr 3, s. 72-80.

Nęcek R., *Przedsiębiorczość i komunikacja bliskości. Wzajemne uwarunkowania w świetle nauczania Kościoła*, „Kieleckie Studia Teologiczne” 17(2018), s. 155-164.

Niestępski J., *Komunikacja interpersonalna w homilii*, „Studia Teologiczne” 36(2018), s. 245- 262.

Niestępski J., *Korzystanie z tekstów biblijnych w posłudze homiletycznej*, „Studia Teologiczne” 32(2014), s. 373-388.

Nieścior L., *Ojciec czy towarzysz w drodze?*, „Pastores” 2019 nr 4, s. 28-37.

Nowacki W., *Od spotkania do więzi*, „Pastores” 2020 nr 3, s. 60-71.

Nowak M., *Integralność w formacji kapłańskiej. Implikacje i wnioski dla projektów formacyjnych w nowym „Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis”*, „Formatio Permanens” 17(2017), s. 31-64.

Nowak S., *Kierownictwo duchowe kapłanów w konfesjonale*, „Dobry Pasterz” 27(2002), s. 249- 260.

Nowak S., *Życie kapłańskie i zakonne najgłębszym świadectwem sensu ludzkiego życia*, „Życie Duchowe” 1996 nr 3, s. 47-54.

Olech J., *Problemy formacji zakonnej*, w: *Czy można formować bez psychologii?* red. Kożuch M., Poznański J., Kraków 2002, s. 39-49.

Olszewski M., *Chrześcijanin we współczesnym świecie*, „Studia Teologiczne” 34(2016), s. 359- 374.

Olszewski M., *Duszpasterstwo parafialne w świetle programów duszpasterskich Episkopatu Polski 1967-2000. Studium teologiczno-pastoralne*, Białystok 2005.

Olszewski M., *W nurcie zagadnień pastoralnych*, Białystok 2002.

Osial W., *Wizja współczesnej katechezy w nauczaniu papieża Franciszka*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 1(2014), s. 293-306.

Ozorowski E., *Teologia ojcostwa*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 8(2009), s. 18-24.

Ozorowski M., *Służba kapłańska w kościele*, „Studia Teologiczne” 27(2009), s. 9-20.

Ozorowski M., *Zjednoczenie kapłana z Chrystusem*, „Studia Teologiczne” 28(2010), s. 81-88.

Paciorek A., *Kerygmat*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin, s. 371-374.

Pałyga J., *X. Bronisław Bozowski – proboszcz niezwyklej parafii*, Ząbki 2002.

Pawlukiewicz P., *Dlaczego bogatemu księdzu trudno wejść do królestwa niebieskiego?*, „Pastores” 2002 nr 2, s. 50-59.

Perfuński M., *Pasterz pilnie poszukiwany*, „Pastores” 2006 nr 1, s. 34-44.

Perrin J.-M., *Ojcostwo duchowe*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 103-114.

Pfilippe M-D., *Życie w duchu rad ewangelicznych ubóstwa, czystości i posłuszeństwa*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 113-120.

*Pieniądze w Kościele. Z ks. bp. Wiesławem Śmigłem, biskupem pomocniczym diecezji pelplińskiej, rozmawia ks. Wojciech Węcowski*, „Pastores” 2013 nr 4, s. 69-80.

Pierzchała M., *Znamiona braterstwa w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Teologiczno-Historyczne” 41(2021) nr 1, s. 93-107.

Pietryga E., *Bez ślubu ubóstwa, ale...*, „Pastores” 2020 nr 2, s. 155-160.

Pindel R., *Kapłan. Pasjonat i specjalista od kontaktu z Bogiem*, Kraków 2010.

Płatek J. S., *Sprawowanie sakramentu pokuty i pojednania*, Częstochowa 2001.

Polak M., *„Duszpasterskie nawrócenie” jako wyraz nowej ewangelizacji w warunkach rozwiniętego modernizmu*, „Teologia Praktyczna” 12(2021), s. 25-39.

Polak M., *„Duszpasterskie nawrócenie” prezbiterów drogą do odnowy duszpasterstwa parafialnego*, „Teologia i Człowiek” 45(2019), s. 87-104.

Polak M., *Cechy świętości prezbitera w świetle adhortacji apostolskiej Gaudete et exultate papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 66(2019) z. 6, s. 115-128.

Polak M., *Duszpasterstwo miłosierdzia. Miłosierdzie jako paradygmat pastoralnej misji Kościoła*, „Teologia Praktyczna” 15(2014), s. 7-21.

Polak M., *Pastoralna tożsamość prezbitera jako podstawa i cel seminaryjnej formacji pastoralnej*, „Teologia Praktyczna” 18(2017), s. 103-112.

Polak M., *Powołaniowy wymiar nowej ewangelizacji w duszpasterstwie zwyczajnym w parafii*, „Teologia Praktyczna” 11(2010), s. 85-93.

Polak W., *Być pasterzem*, „Pastores” 2013 nr 1, s. 40-46.

Polak W., *Powołani w Chrystusie*, Gniezno 1996.

*Polskie drogi nowej ewangelizacji*, red. K. Święs, D. Lipiec, Lublin 2014.

Popławski J., *Kapłan a znaki czasu – historyczny wymiar posługi kapłana*, „Dobry Pasterz” 26(2001), s. 94-107.

Porosło K., *O kapłańskiej ars celebrandi*, „Pastores” 2017 nr 3, s. 126-136.

Powęska M., *Jezus jako Wychowawca dla Szymona Piotra. Ewangelia Markowa a pedagogika dialogu.*, w: *Wybrane aspekty formacji chrześcijańskiej*, red. D. Kiełb, M. Powęska, Rzeszów 2022, s. 29-45.

Powęska M., *Znaczenie i rola słowa Bożego w przygotowaniu seminarzystów do kapłaństwa na podstawie dokumentu «Droga formacji prezbiterów w Polsce. Ratio institutionis sacerdotalis pro Polonia» z 2021 r.*, „Studia Sandomierskie” 29(2022), s. 247-260.

Półtorak K., *Do jakiego nawrócenia pastoralnego prowadzi nas Duch Święty?*, „Formatio Permanens” 14(2014), s. 81-90.

Półtorak K., *Rola parafii w duszpasterstwie młodzieży. Kierunki odnowy w warunkach przemian*, „Teologia Praktyczna” 5(2004), s. 39-58.

Proniewski A., *Kapłan – świadkiem komunii z Bogiem*, „Studia Teologiczne” 29(2011), s. 83- 92.

Proniewski A., *Teologia laikatu i synodalność jako droga realizacji powszechnego powołania do świętości*, „Teologia w Polsce” 16(2022) nr 2, s. 137-156.

Proniewski A., *Wiara źródłem apostołstwa w świecie*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 11(2012) z. 2, s. 7-21.

Prusak J., *Problemy emocjonalne osób duchownych*, „Życie Duchowe” 2009 nr 57, s. 41-48.

Prusak J., *Rozeznawać, by nauczyć się wsłuchiwania w sumienie*, „Życie Duchowe” 2019 nr 100, s. 25-36.

Przybecki A., *Budować wspólnotę czy administrować? Pawłowa inspiracja dla polskiego duszpasterstwa*, „Teologia Praktyczna” 10(2009), s. 77-83.

Przygoda W., *Duszpasterz sługą miłosierdzia według nauczania papieża Franciszka*, „Roczniki Teologiczne” 65(2018) z. 6, s. 75-93.

Przygoda W., *Jezus Chrystus wzorem i natchnieniem dla wolontariuszy chrześcijańskich*, „Studia Teologiczne” 31(2013), s. 221-240.

Przygoda W., *Miłosierdzie Boże szansą ożywienia posługi charytatywnej Kościoła w Polsce*, „Polonia Sacra” 24(2020) nr 1(59), s. 87-109.

Przygoda W., *Miłość pasterska*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin, s. 490-492.

Przygoda W., *Papieża Franciszka troska pastoralna o ubożych i wykluczonych*, w: *Duszpasterstwo w świetle nauczania papieża Franciszka*, red. D. Lipiec, Lublin 2015, s. 77-102.

Przygoda W., *Planowanie strategiczne duszpasterstwa w parafii*, „Roczniki Teologiczne” 66(2019) z. 6, s. 129-146.

Przygoda W., *Uboństwo*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin, s. 871-875.

Radacki A., *Wypalenie – rozczarowane oczekiwania*, „Pastores” 2007 nr 2, s. 64-70.

Radacki A., *Wypalenie w posłudze*, „Pastores” 2003 nr 3, s. 51-58.

Radecki A., *Formacja permanentna kapłanów*, „Formatio Permenens” 17(2017), s. 91-96.

Rausch T. P., *Kapłaństwo i uczuciowość*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 299-305.

Rogowski R. E., *Eucharystia w życiu kapłana*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 75-81.

Rojowski L., *Doskonalenie współpracy pomiędzy duchowieństwem a świeckimi w parafialnych radach duszpasterskich*, „Teologia Praktyczna” 14 (2013), s. 91-111.

Romaniuk K., *Trudne czy łatwe kapłaństwo*, „Pastores” 2000 nr 3, s. 143-148.

Rondet M., *Celibat ewangeliczny a świat ludzkich relacji*, „Pastores” 2003 nr 4, s. 17-23.

Rosik M., *Dziewczyna z Nazaretu. Biografia*, w: *Sztuka modlitwy. Życie duchowe w praktyce*, red. J. Augustyn, Kraków 2015, s. 613-618.

Rossetti S. J., *Dlaczego księża są szczęśliwi? Raport o psychicznym i duchowym zdrowiu księży*, Pelplin 2015.

Rossetti S. J., *Dlaczego księża są szczęśliwi?*, „Pastores” 2015 nr 4, s. 148-151.

Rossetti S. J., *Jaka asceza dla księży w XXI wieku...*, „Pastores” 2018 nr 2, s. 71-76..

Rossetti S. J., *Radość kapłaństwa*, Kraków 2014

Różański P., *Ksiądz też ma dwie nogi... Dylematy posługi kapłańskiej*, Zielonka 2018.

Rusak A., *Ksiądz też człowiek, czyli refleksja nad ludzką słabością*, „Pastores” 2020 nr 4, s. 47- 56.

Rusak A., *Dajcie mi święty spokój, czyli kilka słów o goryczy księdza*, „Pastores” 2017 nr 2, s. 17-26.

Rusak A., *Dlaczego i po co, czyli szkic o motywacjach księży*, „Pastores” 2018 nr 4, s. 38-48.

Rusak A., *Pojedynczość oswojona czyli kilka rad dla człowieka samotnego*, „Pastores” 2004 nr 4, s. 48-57.

Rusak A., *Ryzyko trwania, czyli kilka rad dla zaleknionego księdza*, „Pastores” 2006 nr 2, s. 66- 74.

Rusiecka J., *Zbawienie w ujęciu papieża Franciszka*, „Biblioteka Teologii Fundamentalnej” 10(2015), s. 175-188.

*Rysopis kapłana. Wizerunek księdza w kulturze polskiej w XXI wieku*, red. Ł. Janicki, Lublin 2018.

Ryś G., *Celibat*, Kraków 2022.

Ryś G., *Nawrócenie pastoralne*, w: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*, red. K. Świąt, D. Lipiec, Lublin 2014, s. 11-19.

Ryś G., *Wychowanie do celibatu*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 229-234.

Rzeszowski W., *Formacja ludzka w przygotowaniu do kapłaństwa*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 15(2016) z. 1, s. 39-47.

Rzeszowski W., *Franciszek z księżmi w Casercie*, „Pastores” 2015 nr 3, s. 141-147.

Rzeszowski W., *Kancelaria miejscem trudnych spotkań*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 387-396.

Rzeszowski W., *Nowe Dyrektorium o posłudze i życiu prezbiterów*, „Pastores” 2014 nr 2, s. 129-136.

Rzeszowski W., *Posługa władzy i posłuszeństwo*, „Pastores” 2011 nr 3, s. 116-124.

Rzeszowski W., *Powołanie jako dialog*, „Pastores” 2006 nr 1, s. 51-57.

Rzeszowski W., *Psychologia i formacja*, „Pastores” 2010 nr 1, s. 123-133.

Sadowski M., *Kilka uwag o nauczaniu społecznym papieża Franciszka*, „Annales” 66(2019) nr 1, s. 351-362.

Santorski A., *Kierownictwo duchowe w życiu i posłudze księdza*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 183-193.

Scalfari E., *Papież Franciszek. Rozmowy z niewierzącym*, Kraków 2014.

Schönborn C., *Miłosierdzie. Niemożliwe staje się możliwe*, Poznań 2010.

Selejdak R., *Formacja ludzka i intelektualna przyszłych kapłanów*, „Studia Theologica Varsaviensia” (2013) nr 2, s. 125-143.

Sepiolo A., *Nawrócenie pastoralne*, „Formatio Permanens” 14(2014), s. 71-75.

Sepiolo A., *Zapomniany priorytet*, „Formatio Permanens” 14(2014), s. 77-80.

Sermak J., *Wzór dla kapłańskiego serca*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 43-49.

Sikorski J., *Duszpasterz czy zarządca?*, „Pastores” 2003 nr 2, s. 137-145.

Sikorski J., *Proboszcz pasterzem dusz*, „Dobry Pasterz” 28(2003), s. 145-151.

Siwek G., *Głosiciel słowa Bożego*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 67-74.

*Skończyć z celibatem?* Z ks. abp. Hippolytem Simonem, ordynariuszem Clermont-Ferrand. Rozmawia Service National des Vocations, „Pastores” 2010 nr 2, s. 92-101.

Skowronek A. J., *Kim jest, a kim nie jest kapłan?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 51-57.

Skreczko A., *Głoszenie miłosierdzia Boga według nauczania bł. ks. Michała Sopoćko*, „Studia Teologiczne” 34(2016), s. 197-208.

Skreczko A., *Ku pełni człowieczeństwa w Chrystusie*, „Studia Teologiczne” 33(2015), s. 213- 228.

Skreczko A., *Odwiedziny duszpasterskie rodzin jako okazja do kształtowania kultury pedagogicznej rodziców*, „Studia Teologiczne” 27(2009), s. 137-148.

Skrzypczak R., *Dobry pasterz czy wyszkolony lider?*, „Pastores” 2018 nr 1, s. 70-79.

Skrzypczak R., *Duszpasterska dezorientacja: ku efektom czy ku korzeniom?*, „Pastores” 2018 nr 4, s. 7-18.

Skrzypczak R., *Jakiego głoszenia Ewangelii nam nie trzeba*, „Pastores” 2012 nr 3, s. 30-40.



Skworec W., *Kapłan we współczesnym świecie*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 369-378.

Sławek T., *Przyjaźń i powaga bycia*, w: *Sztuka relacji międzyludzkich. Miłość, małżeństwo, rodzina*, red. J. Augustyn, Kraków 2014, s. 95-104.

Sławiński H., *Dlaczego i jak korzystać z cudzych homilii?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 379-386.

Sławiński H., *Znaczenie, geneza i struktura Dyrektorium homiletycznego*, „Polonia Sacra” 19(2015) nr 3, s. 155-176.

Słomka W., *Prezbiter*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin 2006, s. 681-683.

Słup L., *Jakiego księdza potrzebują kobiety dzisiaj?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 537-544.

Smoleń J., *Jak dzisiaj spowiadać ludzi młodych?*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 385-391.

Sobański R., *Odmowa rozgrzeszenia*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 325-333.

Sobczyk A. J., *Duchowość nowej ewangelizacji w świetle nauczania papieża Franciszka*, „Teologia i Moralność” 11(2016) nr 2(20), s. 85-99.

Sobczyk A. J., *Miłosierdzie w nauczaniu papieża Franciszka*, „Studia Wrocławskie” 18(2016), s. 35-50.

Spyra P., *Kerygmat Jezusa – Dobra Nowina o człowieku i dla człowieka*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 13(2014) z. 1, s. 221-240.

Squarise C., *Istota spowiedzi*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 45-54.

Stachowiak D., *Dialog w formacji kapłańskiej*, Kraków 2013.

Staniek E., *Kapłańska codzienność*, „Pastores” 1998 nr 1, s. 73-78.

Steczek B., *Wspólnota kapłańska*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 107-114.

Stierli J., *Sztuka kierownictwa duchowego*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 23-36.

Sujak E., *Jak pomagać księżom w zniechęceniu i depresji?*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 345-350.

Sullivan D., *Samozadowolenie zagrożeniem dla Kościoła*, „Pastores” 2010 nr 2, s. 95-104.

*Sumienia księży* Z Józefem Augustynem SJ, rekolekcjnistą, kierownikiem duchowym, redaktorem naczelnym „Życia duchowego”. Rozmawia ks. Wojciech Węcowski, „Pastores” 2009 nr 3, s. 83-91.

Suski A., *Kapłan trzeciego tysiąclecia – nadzieje i oczekiwania*, „Dobry Pasterz” 26(2001), s. 53-66.

Szamocki J., *Duchowość kapłana diecezjalnego w Instytucie świeckim kapłańskim*, „Życie Duchowe” 1997 nr 4, s. 39-57.

Szczerba D., *Milczenie, cisza, adoracja*, „Pastores” 2002 nr 4, s. 117-124.

Szczerba D., *Wpływ Eucharystii na życie tych, którzy ją sprawują*, „Pastores” 2004 nr 4, s. 117- 125.

Szcześniak J., *Spowiedź spowiednika*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 437-446.

Szcześniak J., *Stały spowiednik*, „Pastores” 2009 nr 3, s. 51-60.

Szmydki R., *Wszystkie siły dla ewangelizacji*, „Pastores” 2011 nr 3, s. 107-115.

Szpakowski B., *Zagubieni księży w krainie cienia*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 319-333.

Szymuła M., *Nawracający się spowiednik*, „Pastores” 2019 nr 1, s. 69-76.

Szyska T., *Misyjne impulsy papieża Franciszka*, „Półrocznik Misjologiczno-Religioznawczy” 50(2016) z. 2, s. 140-167.

Śliwa J., *Jakiego księdza potrzebujemy?*, „Pastores” 2001 nr 1, s. 9-15.

Śmigiel W., *Jak głosić Jezusa Chrystusa w dobie nowej ewangelizacji?*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 13(2014) z. 2, s. 159-169.

Śmigiel W., *Priorytety pastoralne Kościoła w Polsce w świetle adhortacji Evangelii gaudium*, „Roczniki Teologiczne” 62(2015) z. 6, s. 33-45.

Śmigiel W., *Wizyta duszpasterska, zwana kolędą, jako szansa na ewangelizację osób dystansujących się od Kościoła*, „Teologia Praktyczna” 14(2013), s. 113-121.

Święś K., *Aktualne uwarunkowania nowej ewangelizacji w Polsce*, w: *Polskie drogi nowej ewangelizacji*, red. K. Święś, D. Lipiec, Lublin 2014, s. 21-56.

Święś K., *Religijność ludowa w duszpasterstwie nawrócenia*, w: *Duszpasterstwo w świetle nauczania papieża Franciszka*, red. D. Lipiec, Lublin 2015, s. 25-44.

Tornielli A., *Franciszek. Papież, który się uśmiecha*, Warszawa 2014.

Trzaskawka T., *Redakcja ogólnokościelnych i lokalnych zasad formacji kapłańskiej po Soborze Watykańskim II*, „Formatio Permanens” 17(2017), s. 97-102.

Tułowicki D., *„Kultura spotkania” jako odpowiedź papieża Franciszka na globalny problem społeczny braku bezpieczeństwa*, „Studia Teologiczne” 34(2016), s. 375-400.

Turowski W., *Boże chwała i zbawienie człowieka celem przepowiadania homilijnego*, „Studia Teologiczne” 39(2021), s. 219-242.

Turowski W., *Duch Święty a głosiciel słowa Bożego*, „Studia Teologiczne” 35(2017), s. 163- 186.

Turowski W., *Komunikacja słowa Bożego a komunikat zwrotny*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 10(2011), s. 144-160.

Turowski W., *Miłość treścią i motywem przepowiadania słowa Bożego*, „Studia Teologiczne” 34(2016), s. 209-224.

Turzyński P., *Kapłaństwo według Benedykta XVI*, „Pastores” 2007 nr 2, s. 113-124.

Vanhoey A., *Kim jest ksiądz?*, „Pastores” 2011 nr 2, s. 26-38.

Vingt-Trois A., *Kierownictwo duchowe i sakrament pojednania*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 277-282.

Wal J., *Miłosierdzie*, w: *Leksykon teologii pastoralnej*, red. R. Kamiński, W. Przygoda, M. Fiałkowski, Lublin, s. 486-490.

Wanat Z., *Spowiednik jako uczestnik rewolucji czułości w świetle nauczania papieża Franciszka*, „*Studia Gdańskie*” 37(2015), s. 227-236.

Warowny M., *A jeśli parafia to wspólnota?*, „*Pastores*” 2020 nr 3, s. 7-17.

Warowny M., *Nawróciwszy się, umacniaj braci*, „*Pastores*” 2011 nr 2, s. 112-120.

Wejman H., *Formacja duchowa*, w: *Leksykon duchowości katolickiej*, red. M. Chmielewski, Lublin-Kraków, s. 281-282.

Wejman H., *Oblicza postawy miłosierdzia ludzkiego w świetle bulli papieża Franciszka „Misericordiae vultus”*, „*Colloquia Theologica Ottoniana*” 1(2018), s. 233-243.

Węckowski W., *Medialny supermarket*, „*Pastores*” 2009 nr 1, s. 67-71.

White M., Corcoran T., *Narzędzia do odbudowy, czyli 75 praktycznych sposobów na lepszą parafię*, Gubin 2015.

White M., Corcoran T., *Odbudowana, czyli jak przebudzić wiernych, dotrzeć do zagubionych i nadać Kościołowi znaczenie*, Gubin 2013.

Wieczorek R., *Wrażliwość misyjna kapłanów*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 83-90.

Wielebski T., *Nawrócenie pastoralne i duszpasterstwo misyjne w parafii w Polsce*, „*Teologia i Człowiek*” 45(2019), s. 105-119.

Wielebski T., *Wokół instrukcji „Nawrócenie duszpasterskie wspólnoty parafialnej w służbie misji ewangelizacyjnej Kościoła”*, „*Studia Elckie*” 23(2021), s. 223-238.

Wilczkiewicz K., *Jezus Chrystus wzorem posługi pastoralnej w świetle nauczania papieża Franciszka*, „*Zeszyty Formacji Katechetów*” 3(2017), s. 48-55.

Wons K., *Józef o ojcowskim sercu*, „*Pastores*” 2021 nr 2, s. 42-49.

Wons K., *Jak spotykać się z penitentem? Od przyjęcia prawdy o grzechu do przyjęcia przebaczenia i pokoju*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 271-278.

Wons K., *Jakiego księdza chcą ludzie?*, Kraków 2010.

Wons K., *Kapłańska formacja stała, czyli ksiądz kształtowany przez słowo.* „Formatio Permenens” 10(2010), s. 47-67.

Wons K., *Kierownictwo duchowe księży*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 509-518.

Woźniak R. J., *Być Kościołem w trudnych czasach, nie tylko pandemicznych*, „Pastores” 2021 nr 1, s. 31-43.

Zabielski J., *Chrześcijańskie miłosierdzie jako personalistyczna zasada życia społecznego*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 8(2009), s. 71-84.

Zabielski J., *Kult Bożego miłosierdzia jako wyzwanie współczesności*, „Studia Teologiczne” 33(2015), s. 185-196.

Zabielski J., *Wzrastanie w życiowym powołaniu*, Białystok 2008.

Zachara M., *Liturgia godzin – modlitwa i szkoła*, „Pastores” 2019 nr 1, s. 124-133.

Zagórski D., *By byli wolni od chciwości pieniędzy...*, „Pastores” 2017 nr 3, s. 39-48.

Zagrodzki W., *Spowiednik u źródeł kryzysu spowiedzi. Wybrane zagadnienia*, w: *Sztuka spowiadania. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2012, s. 171-182.

Zajac A., *Gdy ksiądz nudzi się przy brewiarzu...*, „Pastores” 2019 nr 2, s. 116-123.

Zarzewny E., *Pasterz według Bożego serca*, „Pastores” 2003 nr 3, s. 118-126.

Zarzycka B., *Rozwój własny a życie oddane Ewangelii*, „Pastores” 2010 nr 3, s. 27-35.

Zatwardnicki S., *Wizja teologii w wypowiedziach papieża Franciszka*, „Rocznik Teologii Katolickiej” 17(2018) z. 3, s. 237-257.

Zawada M., *Posłuszeństwo kapłańskie w naszych czasach*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 221-228.

Ząbczyk-Plajzer J., *Eucharystia szkołą wdzięczności*, „Pastores” 2012 nr 4, s. 24-30.

Zborowski M., *Kerygmat w ujęciu papieża Franciszka. Refleksje dogmatyczno-pastoralne*, „Teologia w Polsce” 13(2019), s. 261-280.

Zimoń D., *Rodzicielstwo duchowe*, w: *Sztuka kierownictwa duchowego. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2013, s. 97-102.

Ziółek W., *Brudne nogi pod ornatem. Ksiądz jako grzesznik potrzebujący przebaczenia*, w: *Sztuka bycia księdzem. Poradnik*, red. J. Augustyn, Kraków 2010, s. 101-106.